

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

**СПРАВА
«БАЙСАКОВ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ»**

(Заява № 54131/08)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

18 лютого 2010 р.

ОСТАТОЧНЕ

18/05/2010

У справі «Байсаков та інші проти України»,

Європейський суд з прав людини (П'ята секція), засідаючи Палатою, у складі суддів:

Пеер Лоренцен (Peer Lorenzen), *Голова*,

Ренате Єгер (Renate Jaeger),

Карел Юнгвірт (Karel Jungwiert),

Марк Віллігер (Mark Villiger),

Міряна Лазарова-Трайковська (Mirjana Lazarova

Trajkovska),

Здравка Калайджієва (Zdravka Kalaydjieva), *судді*,

Михайло Буроменський (Mykhaylo Buromenskiy), *суддя ad hoc*,

та Клаудія Вестердік (Claudia Westerdiek), *Секретар секції*,

після наради за зачиненими дверима 26 січня 2010 року, виносить таке рішення, ухвалене того самого дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу порушено за заявою (№ 54131/08), поданою проти України до Суду на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) чотирма громадянами Казахстану — п. Єсентаєм Дарібайовичем Байсаковим (перший заявник), п. Жумбаєм Дарібайовичем Байсаковим (другий заявник), п. Арманом Володимировичем Жекебаєвим (третій заявник) та п. Сергієм Леонідовичем Горбенком (четвертий заявник) 12 листопада 2008 року.

2. У Суді заявників представляв п. А. Бущенко, адвокат, який займається юридичною практикою в м. Харкові. Уряд України (далі — Уряд) представляв його уповноважений — п. Ю. Зайцев, Міністерство юстиції.

3. 13 листопада 2008 року заступник голови П'ятої секції вказав Уряду на необхідність утриматися від екстрадиції заявників до Казахстану до того, як Суд матиме можливість розглянути цю справу (правило 39 Регламенту Суду). Того самого дня заступник голови прийняв рішення про розгляд цієї справи у першочерговому порядку (правило 41).

4. 31 березня 2009 року Голова П'ятої секції прийняв рішення повідомити Уряд про заяву. Також було прийнято рішення про продовження застосування правил 39 і 41 до подальшого розпорядження та про розгляд справи по суті одночасно з питанням щодо її прийнятності (пункт 3 статті 29).

5. Письмові зауваження надійшли до Суду від «Інтерайтс» («Interights»), Міжнародного центру юридичного захисту прав людини, якому Голова надав дозвіл на участь у провадженні на правах третьої сторони (пункт 2 статті 36 Конвенції та пункт 2 правила 44 Регламенту Суду).

ФАКТИ

1. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

6. Заявники, 1962, 1960, 1971 та 1963 років народження відповідно, наразі мешкають у м. Києві.

7. Наприкінці 2002 року заявники виїхали з Казахстану, як стверджується, через політичне переслідування з боку органів влади. У 2005 року заявники прибули до України та залишаються на території цієї країни.

8. Чотирма окремими рішеннями від 28 березня 2006 року Державний комітет України у справах національностей і міграції задовольнив клопотання заявників про надання їм статусу біженців, визнавши існування законних підстав побоювання того, що заявники опиняться під загрозою політичного переслідування в Казахстані у зв'язку з їхньою діяльністю у 2001–2002 роках. Зокрема, Комітет зазначив, що у листопаді 2001 року кілька впливових політичних діячів і представників бізнесу в Казахстані сформували опозиційне об'єднання «Демократичний вибір Казахстану». Заявники брали участь у діяльності цього об'єднання головним чином шляхом надання фінансової та технічної підтримки, зокрема через телевізійну компанію, власниками якої були перший і другий заявники. Четвертий заявник входив до складу керівного органу (політичної ради) цього об'єднання. Невдовзі після цього владні органи Казахстану заарештували лідерів об'єднання. Влада також порушила кримінальні справи проти заявників за різни-

ми пунктами обвинувачення, включаючи змову про вчинення вбивства, зловживання владою та шахрайство, анулювала ліцензію на мовлення телевізійної компанії заявників та заблокувала діяльність інших компаній заявників. З посиленням тиску з боку влади заявники залишили країну.

9. У вересні 2007 року, а також у квітні й травні 2008 року Генеральна прокуратура Казахстану надіслала чотири окремі запити про екстрадицію заявників у зв'язку з кримінальним переслідуванням через причетність до організованої злочинної діяльності та змову про вчинення вбивства (перший заявник, статті 28, 96 та 237 Кримінального кодексу Республіки Казахстан), ухиляння від сплати податків і легалізації (відмивання) грошових коштів (другий і третій заявники, статті 193 та 222 Кримінального кодексу) та зловживання владою (четвертий заявник, статті 307 та 308 Кримінального кодексу). Відповідно до статті 96 Кримінального кодексу Республіки Казахстан, убивство карається позбавленням волі на строк від десяти до двадцяти років, або смертною карою, або довічним ув'язненням з або без конфіскації майна. Стосовно інших злочинів, у скоєнні яких було обвинувачено заявників, відповідні положення Кримінального кодексу передбачали покарання, що не перевищувало десяти років ув'язнення. Органи прокуратури Казахстану надали запевнення у тому, що кримінальне переслідування заявників не пов'язане з їх політичними поглядами, расовою або національною належністю або релігією, і що обвинувачення не вимагатиме від внутрішньодержавних судових органів винесення смертного вироку для першого заявника стосовно злочинів, за скоєння яких його оголошено в розшук.

10. 19 та 21 травня 2008 року заступник Генерального прокурора подала заперечення (протести) у Державний комітет у справах національностей і релігій (колишній Державний комітет у справах національностей і міграції) з клопотанням переглянути та винести резолютивне скасування рішення Комітету від 28 березня 2006 року Заступник Генерального прокурора вказувала на те, що заявники розшукувалися владними органами Казахстану у зв'язку з обвинуваченнями у скоєнні

«тяжких» злочинів, і що Генеральна прокуратура Республіки Казахстан надає гарантії стосовно того, що кримінальне переслідування заявників не пов'язане з їх політичними поглядами, расовою належністю, громадянством або релігією.

11. 30 травня 2008 року Комітет відхилив протест і підтвердив свої попередні рішення.

12. 17 червня 2008 року заступник Генерального прокурора подала два окремих адміністративних позови до Окружного адміністративного суду м. Києва з вимогою скасувати рішення Комітету від 28 березня 2006 року. Прокурор також звернулася до суду з клопотанням зупинити дію оскаржуваних рішень. 4 липня 2008 року суд відкрив провадження у справі та повідомив про те, що винесе рішення стосовно клопотання прокурора про зупинення рішень Комітету на одному з наступних слухань справи.

13. 24 листопада 2008 року суд відмовив задовольнити позови прокурора. 22 січня 2009 року Київський апеляційний адміністративний суд підтвердив рішення суду першої інстанції. Копії відповідних рішень не були надані сторонами.

14. 11 лютого 2009 року Генеральна прокуратура України подала касаційну скаргу до Вищого адміністративного суду, результати розгляду якої невідомі.

15. Листом від 25 травня 2009 року Перший заступник Генерального прокурора Республіки Казахстан надіслав заступнику Генерального прокурора України запевнення у тому, що відповідно до Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання, прийнятої 1984 року, за умови екстрадиції до Казахстану заявники не зазнають поганого поводження, що заявники отримають справедливий розгляд справ, а також за необхідністю їм буде надано належну медичну допомогу та лікування.

16. Уряд заявив, що отримав запевнення від Генеральної прокуратури України у тому, що ніякого рішення стосовно екстрадиції заявників не буде прийнято, доки Суд не розгляне цю справу.

II. ВІДПОВІДНЕ ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА ПРАКТИКА

А. Конституція України 1996 року

17. У відповідних витягах із Конституції України зазначено:

Стаття 26

«Іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, — за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України.

Іноземцям та особам без громадянства може бути надано притулок у порядку, встановленому законом».

Стаття 55

«Права і свободи людини і громадянина захищаються судом.

Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

...Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань».

Стаття 92

«Виключно законами України визначаються:

(1) права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина;

...

(14) судоустрій, судочинство, статус судів, засади судової експертизи, організація і діяльність прокуратури, органів дізнання і слідства, нотаріату, органів і установ виконання покарань; основи організації та діяльності адвокатури; ...»

В. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про статус біженців 1951 року

18. Україна приєдналася до Конвенції 10 січня 2002 року.
У відповідних витягах з Конвенції зазначено:

Стаття 1

«У цій Конвенції термін «біженець» означає особу, яка ... через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів знаходиться за межами країни своєї національної належності і не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань; або, не маючи визначеного громадянства і знаходячись за межами країни свого колишнього місця проживання в результаті подібних подій, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок таких побоювань».

Стаття 32

«1. Договірні Держави не будуть висилати біженців, які законно проживають на їхній території, окрім як з міркувань державної безпеки або громадського порядку.

2. Вислання таких біженців проводитиметься лише на виконання рішень, винесених у судовому порядку. ...»

Стаття 33

«1. Договірні Держави не будуть жодним чином висилати або повертати біженців до кордонів країни, де їхньому життю чи свободі загрожуватиме небезпека через їхню расу, релігію, громадянство, належність до певної соціальної групи або політичні переконання.

2. Ця постанова, однак, не може застосовуватися до біженців, які розглядаються з поважних причин як такі, що є суспільно небезпечними і становлять загрозу безпеці країни, в якій вони знаходяться, або засуджені чинним вироком за вчинення особливо тяжкого злочину».

С. Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 року

19. Конвенція набула чинності по відношенню до України 9 червня 1998 року. У відповідних положеннях Конвенції зазначено:

Стаття 1

Зобов'язання видавати правопорушників

«Договірні Сторони зобов'язуються видавати одна одній, з урахуванням положень та умов, викладених у цій Конвенції, всіх осіб, які переслідуються компетентними органами запитуючої Сторони за вчинення правопорушення або які розшукуються зазначеними органами з метою виконання вироку або постанови про утримання під вартою».

Стаття 3

Політичні правопорушення

«Видача не здійснюється, якщо правопорушення, у зв'язку з яким вона запитується, розглядається запитуваною Стороною як політичне правопорушення або правопорушення, пов'язане з політичним правопорушенням.

Таке ж правило застосовується, якщо запитувана Сторона має достатньо підстав вважати, що запит про видачу правопорушника за вчинення звичайного кримінального правопорушення був зроблений з метою переслідування або покарання особи на підставі її раси, релігії, національної приналежності чи політичних переконань або що становище такої особи може бути зашкоджене з будь-якої з цих причин.

Для цілей даної Конвенції вбивство або замах на вбивство глави держави або члена його сім'ї не вважається політичним правопорушенням.

Ця стаття не зачіпає ніяких зобов'язань, які Договірні Сторони могли взяти або можуть взяти на себе за будь-якою іншою міжнародною конвенцією багатостороннього характеру».

20. Застереження України стосовно статті 1 Конвенції, що міститься в ратифікаційній грамоті, депонованій на зберігання 11 березня 1998 року, має таке формулювання:

«Україна залишає за собою право не здійснювати видачу, якщо особа, видача якої запитується, за станом здоров'я не може бути видана без шкоди її здоров'ю».

Д. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах, укладена державами — членами СНД у 1993 р.,

**зі змінами, внесеними Протоколом до цієї Конвенції
від 28 березня 1997 року («Мінська конвенція»)**

21. Конвенція була ратифікована Верховною Радою України 10 листопада 1994 року. Стосовно України Конвенція набула чинності 14 квітня 1995 року, а стосовно Республіки Казахстан — 19 травня 1994 року У відповідних витягах з Конвенції зазначено:

Стаття 56

Обов'язок видачі

«1. Договірні Сторони зобов'язуються ... за вимогою видавати один одному осіб, що знаходяться на їх території, для притягнення до кримінальної відповідальності або для приведення вироку у виконання.

2. Видача для притягнення до кримінальної відповідальності провадиться за такі діяння, які за законами запитуючої і запитуваної Договірних Сторін є карними і за здійснення яких передбачається покарання у виді позбавлення волі на термін не менше одного року або більш тяжке покарання. ...»

Стаття 57

Відмовлення у видачі

«1. Видача не провадиться, якщо:

а) особа, видача якої потрібна, є громадянином запитуваної Договірної Сторони;

б) на момент одержання вимоги карне переслідування відповідно до законодавства запитуваної Договірної Сторони не може бути порушено або вирок не може бути приведено у виконання внаслідок закінчення терміну давності або з іншої законної підстави;

в) у відношенні особи, видача якої потрібна, на території запитуваної Договірної Сторони за той же злочин був винесений вирок або постанова про припинення провадження в справі, що вступила в законну силу;

г) злочин відповідно до законодавства запитуючої або запитуваної Договірної Сторони переслідується в порядку приватного обвинувачення (за заявою потерпілого).

2. У видачі може бути відмовлено, якщо злочин, у зв'язку з яким потрібна видача, здійснено на території запитуваної Договірної Сторони.

3. У випадку відмови у видачі запитуюча Договірна Сторона повинна бути інформована про підстави відмови.»

Стаття 58

Вимога про видачу

«1. Вимога про видачу повинна містити наступні відомості:

- а) найменування запитуючої і запитуваної установ;
 - б) опис фактичних обставин діяння і текст закону запитуючої Договірної Сторони, на підставі якого це діяння визнається злочином з наведенням міри покарання, яку передбачає цей закон;
 - в) прізвище, ім'я, по батькові особи, що підлягає видачі, її рік народження, громадянство, місце проживання чи перебування, по можливості — опис зовнішності, фотокартку, відбитки пальців та інші відомості про її особистість;
 - г) дані про розмір шкоди, заподіяної злочином.
2. До вимоги про видачу для здійснення карного переслідування повинна бути прикладена засвідчена копія постанови про утримання під вартою. ...»

Стаття 59

Додаткові відомості

«1. Якщо вимога про видачу не містить усіх необхідних даних, запитувана Договірна Сторона може витребувати додаткові відомості, для чого встановлює термін до одного місяця. Цей термін може бути подовжений ще до одного місяця за клопотанням запитуючої Договірної Сторони...»

Е. Кодекс адміністративного судочинства 2005 року

22. Статтею 2 Кодексу передбачено, що завданням адміністративного судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і

службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій. Відповідно до другого пункту даної статті, будь-які рішення, дії або бездіяльність суб'єктів владних повноважень можуть бути оскаржені в адміністративних судах.

23. Відповідно до статті 117, адміністративний суд може зупинити оскаржуване рішення шляхом винесення ухвали про вжиття заходів забезпечення адміністративного позову за клопотанням позивача або з власної ініціативи. Вжиття таких заходів можливо, якщо існує очевидна небезпека заподіяння шкоди правам, свободам та інтересам позивача або якщо існують підстави вважати, що захист цих прав, свобод та інтересів стане неможливим без вжиття таких заходів, або для їх відновлення необхідно буде докласти значних зусиль та витрат. Такі заходи можуть бути вжиті також за очевидності ознак протиправності оскаржуваного рішення.

Ф. Закон України «Про прокуратуру» 1991 року

24. У відповідних положеннях Закону України «Про прокуратуру» зазначено:

Стаття 21

Протест прокурора

«Протест на акт, що суперечить закону, приноситься прокурором, його заступником до органу, який його видав, або до вищестоящего органу.

...У протесті прокурор ставить питання про скасування акта або приведення його у відповідність з законом...

...Протест прокурора зупиняє дію опротестованого акта і підлягає обов'язковому розгляду відповідним органом ... у десятиденний строк після його надходження.

...У разі відхилення протесту або ухилення від його розгляду прокурор може звернутися з заявою до суду про визнання акту незаконним... протягом п'ятнадцяти днів... Подача такої заяви зупиняє дію правового акта».

Г. Закон України «Про біженців» 1991 року¹

25. У відповідних положеннях Закону України «Про біженців» зазначено:

Стаття 1

Визначення термінів

«...біженець — особа, яка не є громадянином України і внаслідок цілком обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань, перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань;»

Стаття 2

Законодавство про біженців

«Питання, пов'язані з біженцями, регулюються Конституцією України, цим Законом, іншими нормативно-правовими актами, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що містяться у цьому Законі, застосовуються правила міжнародного договору».

¹ Тут у тексті рішення Європейського суду з прав людини допущена помилка. Такого закону на час звернення заявників і розгляду справи в суді в Україні не було. Закон України «Про біженців» був прийнятий 24 грудня 1993 року, але він втратив чинність на підставі закону України «Про біженців» від 21 червня 2001 року (Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 47. — Ст. 250). Цитовані в цьому рішенні статті наведені саме за законом 2001 р. (*прим. ред.*).

Стаття 3

Заборона вислання або примусового повернення біженця до країни, з якої він прибув та де його життю та свободі загрожує небезпека

«Біженець не може бути висланий або примусово повернутий до країн, де його життю або свободі загрожує небезпека через його расу, віросповідання (релігію, національність, громадянство (підданство), належність до певної соціальної групи або політичні переконання.

Біженець не може бути висланий або примусово повернутий до країн, де він може зазнати катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, або з якої він може бути висланий або примусово повернутий до країн, де його життю або свободі загрожує небезпека через його расу, релігію, національність, громадянство (підданство), належність до певної соціальної групи або політичні переконання.

Дія цієї статті не поширюється на біженця, засудженого в Україні за вчинення тяжкого злочину».

Н. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 8 жовтня 2004 року № 16 «Про деякі питання застосування законодавства, яке регулює порядок і строки затримання (арешту) осіб при вирішенні питань, пов'язаних з їх екстрадицією»

26. У відповідних положеннях постанови зазначено:

«...

2. Враховуючи те, що чинним законодавством судам не надано повноважень щодо самостійного вирішення питань про надання дозволу на видачу осіб і що відповідно до статті 22 Європейської конвенції про видачу правопорушників та аналогічних положень інших міжнародних договорів України процедура стосовно їх видачі регулюється виключно законодавством сторони, до якої звертаються із запитом, суди не вправі вирішувати такі питання.

Не можуть вони за власною ініціативою вирішувати й питання про обрання запобіжних заходів щодо осіб, які підлягають видачі або передачі, у тому числі і тримання під вартою, оскільки такі заходи застосовуються лише у справах, що перебувають у провадженні компетентних органів України...»

I. Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України від 25 червня 2009 року № 1 «Про судову практику розгляду спорів щодо статусу біженця, видворення іноземця чи особи без громадянства з України та спорів, пов'язаних з перебуванням іноземця чи особи без громадянства в Україні»

27. У відповідних положеннях постанови зазначено:

«...»

2. ...До адміністративної юрисдикції також належать всі спори за позовами іноземця чи особи без громадянства на рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, які здійснюють екстрадицію... крім справ за поданнями цих органів державної влади про затримання чи тимчасовий арешт та взяття під варту з метою екстрадиції... оскільки такі справи розглядаються в порядку кримінального судочинства...

16. До вирішення адміністративної справи судом... може бути вжито передбачених статтею 117 КАС України заходів ... Зокрема, якщо існує небезпека заподіяння шкоди інтересам іноземця чи особи без громадянства або якщо внаслідок невжиття цих заходів захист прав особи стане утрудненим або неможливим...

Виходячи з приписів частини четвертої статті 21 Закону України «Про прокуратуру» судам слід мати на увазі, що подання прокурором позовної заяви до суду в порядку, встановленому цією статтею, зупиняє дію оскаржуваного рішення. Тому в цьому випадку також немає необхідності щодо вирішення питання про вжиття заходів забезпечення адміністративного позову...

23. ...Під час вирішення справи щодо оскарження рішення органу про надання статусу біженця суд може визнати таке рішення протиправним, скасувати його та зобов'язати відповідача повторно розглянути заяву про надання статусу біженця з урахуванням обставин, що стали підставою для скасування судом відповідного рішення. Після скасування судом рішення про надання статусу біженця до особи не можуть застосовуватися примусове видворення чи екстрадиція до закінчення процедури щодо надання статусу біженця...

28. ...Під час вирішення судами спорів за позовами іноземця чи особи без громадянства на рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, які здійснюють екстрадицію... слід урахува-

ти, що заборона на вислання особи за міжнародним правом про права людини і захист прав біженців має переважну силу перед зобов'язанням провести екстрадицію...

Якщо екстрадицію біженця вимагає його країна походження, то судом слід урахувувати, що відповідно до статті 33 (1) Конвенції 1951 року. [Конвенції Організації Об'єднаних Націй про статус біженців] екстрадиція такої особи не проводиться. У таких випадках принцип невислання в міжнародному праві із захисту біженця... встановлює обов'язкову заборону на екстрадицію, якщо тільки не встановлено, що розшукувана особа підпадає під дію одного з винятків...».

Ж. Інструкція про порядок розгляду в органах прокуратури запитів про видачу правопорушників, затверджена Генеральним прокурором 23 травня 2007 року

28. У відповідних положеннях інструкції зазначено:

«1. Загальні положення

...

Передбачений цією Інструкцією порядок... має на меті встановити єдині підходи до виконання запитів... іноземних держав про видачу, забезпечення належного розгляду та підготовки необхідних документів, дотримання прав і законних інтересів осіб, щодо яких запитується екстрадиція...

3. Порядок розгляду запитів іноземних держав

3.1. За інформацією про затримання на території України особи, розшукуваної за вчинення злочинів в інших країнах, відповідальний працівник негайно, але не пізніше, ніж упродовж 3 днів готує про це відповідне повідомлення компетентній установі іноземної держави, в якому також вимагається підтвердження (листом) наміру надсилати запит про видачу особи. При цьому... встановлюється кваліфікація протиправних дій, за вчинення яких буде вимагатися видача [затриманого правопорушника], а також перевіряється, чи не скінчилися строки давності притягнення особи до кримінальної відповідальності за законодавством України.

Одночасно з метою забезпечення прав затриманої особи... прокуратурам відповідного рівня надсилається доручення щодо проведення ґрунтовних перевірок законності затримання такої особи,

наявності обставин, які можуть перешкодити видачі затриманого правопорушника...

Якщо у ході перевірки було встановлено, що затримана особа є громадянином України або особою без громадянства, яка постійно проживає на території країни, або інші передбачені законом обставини, що унеможливають видачу особи, відповідальний працівник негайно вносить заступнику Генерального прокурора України... пропозиції щодо її звільнення з-під варти або доцільності залишення такого запобіжного заходу та порушення в Україні кримінальної справи. Про такі обставини повідомляється іноземна компетентна установа та, за наявності підстав, пропонується розглянути питання про передачу кримінальної [справи в Україні]...

3.3. Після отримання з прокуратури обласного рівня матеріалів перевірки та інформації про наявність або відсутність перешкод для видачі... відповідальний працівник вивчає всі документи з цього питання, звертаючи увагу на з'ясування певних обставин, зокрема, чи:

- встановлено..., якою мовою вільно володіє розшукана особа...;
- висвітлено у письмовому поясненні правопорушника дату та мету його прибуття в Україну, місце мешкання і реєстрації; громадянство, чи звертався він з проханням про отримання притулку або статусу біженця; який стан його здоров'я; чи повідомлялися йому підстави затримання в Україні;
- забезпечена законність при застосуванні до особи тимчасового арешту... та взяття під варту...;
- отримано... довідки щодо можливості тримання під вартою затриманої особи [з урахуванням стану здоров'я]...;
- проведено поглиблені перевірки належності затриманої особи до громадянства України, факту її постійного проживання в Україні,... (і, якщо є) інших обставин, які можуть бути перешкодою для видачі особи...;
- наявність мотивованого висновку спеціально уповноваженого органу виконавчої влади України (з питань громадянства).

За результатами вивчення матеріалів відповідальний працівник готує мотивований висновок стосовно рішення Генеральної прокуратури України за клопотанням про видачу особи....

3.4. Про рішення, прийняте Генеральною прокуратурою України за запитом про видачу особи, повідомляється... правопорушник.

3.5. При прийнятті... рішення [про задоволення запиту про видачу правопорушника], готується доручення щодо організації його передачі за кордон....

3.7. У разі звернення особи чи її адвоката до суду зі скаргою на дії Генеральної прокуратури України... або на прийняте нею рішення (про екстрадицію), надавати за запитами суду необхідні матеріали, які підтверджують законність та обґрунтованість рішення. ... »

III. ВІДПОВІДНІ МІЖНАРОДНІ МАТЕРІАЛИ СТОСОВНО СИТУАЦІЇ З ПРАВАМИ ЛЮДИНИ В КАЗАХСТАНІ

А. Заключні висновки Комітету Організації Об'єднаних Націй проти катувань від 12 грудня 2008 року

29. На 41-й сесії (3-21 листопада 2008 року) Комітет ООН проти катувань розглянув другий періодичний звіт Казахстану. У відповідних витягах із заключних висновків звіту зазначено:

«6. Хоча Комітет приймає до відома зусилля держави-учасниці, направлені на запровадження нового закону, який передбачає включення наданого в Конвенції [проти катувань] визначення терміну «катування» у законодавство країни, його продовжує непокоїти те, що визначення цього терміну в новій статті 347-1 Кримінального кодексу [Республіки Казахстан] не містить всіх складових статті 1 Конвенції, поширює заборону катування лише на дії «державних посадових осіб» і не охоплює дії «інших осіб при здійсненні ними офіційних повноважень», включаючи такі дії, які є наслідком підбурювання, згоди чи потурання з боку державної посадової особи. Комітет також із занепокоєнням відмічає, що надане у статті 347-1 Кримінального кодексу визначення не включає фізичні або психічні страждання, які завдаються внаслідок «правомірних дій» з боку посадових осіб...

7. Комітет занепокоєний неодноразовими ствердженнями стосовно частого застосування катувань та поганого поведіння, включаючи погрози сексуального насильства та зґвалтування, вчинені працівниками правоохоронних органів, часто з метою одержання «добровільних визнань» або інформації, яка буде використана у якості доказу під час провадження у кримінальній справі, для того, щоб досягти необхідного критерію успішності своєї роботи, який визначається кількістю розкритих злочинів...

8. Комітет особливо занепокоєний твердженнями про застосування катувань та інших видів поганого поводження в ізоляторах тимчасового тримання (ІТТ) та слідчих ізоляторах (СІЗО), підпорядкованих Міністерству внутрішніх справ або Комітету національної безпеки (КНБ), особливо в контексті національних та регіональних операцій із забезпечення безпеки та протидії тероризму, які проводяться КНБ. Комітет також висловлює особливе занепокоєння повідомленнями про те, що КНБ використовує операції з протидії тероризму проти уразливих груп та груп, що розглядаються як загроза національній та регіональній безпеці, таких як біженці, що шукають притулку, або члени чи підозрювані члени заборонених ісламістських угруповань або ісламістських партій...

9. Комітет глибоко занепокоєний твердженнями, що катування та погане поводження з підозрюваними особами зазвичай відбувається у період між затриманням та офіційною реєстрацією затриманих осіб у відділі міліції, позбавляючи їх таким чином достатнього правового захисту. Комітет зокрема відзначає:

(а) невизнання та відсутність реєстрації фактичного часу арешту затриманої особи, а також не задокументовані періоди досудового тримання під вартою та досудового слідства;

(б) обмеження доступу до адвокатів та незалежних лікарів та неповідомлення затриманих про їх права під час взяття під варту;

(с) не запровадження в ході правової реформи у липні 2008 року процедури *habeas corpus* у повній відповідності до міжнародних стандартів...

10. Комітет виражає стурбованість тим, що затриманій особі може бути відмовлено у праві повідомити родичів про своє місцезнаходження протягом семи десяти двох годин з часу взяття під варту у випадках так званих «виняткових обставин»...

11. Комітет із занепокоєнням відзначає визнаних Урядом і частих порушень положень Кримінально-процесуального кодексу посадовими особами державних органів стосовно проведення допиту упродовж 24 годин, тримання під вартою до порушення кримінальної справи, повідомлення родичів підозрюваної чи обвинуваченої особи упродовж 24 годин про її затримання та право затриманої особи на юридичну допомогу захисника. Комітет також занепокоєний тим, що більшість положень та інструкцій Міністерства внутрішніх справ, Прокуратури і особливо Комітету національної безпеки віднесені до категорії документів під грифом

«для службового користування», загальний доступ до яких закритий. Згідно з такими інструкціями вирішення багатьох питань залишено на розсуд посадових осіб, що призводить до скарг на те, що на практиці затриманим особам не завжди забезпечується право на доступ до основних засобів захисту...

13. Комітет занепокоєний тим, що стаття 14 Кримінально-процесуального кодексу передбачає можливість примусового поміщення підозрюваних та підсудних осіб на етапі досудового слідства у медичні заклади з метою проведення судово-психіатричної експертизи. Комітет далі виражає занепокоєння тим, що підстави для такого рішення є суб'єктивними, і що закон не регулює максимальний термін примусового перебування у медичному закладі, а також не гарантує право бути проінформованим та оскаржувати методи медичного лікування або втручання...

17. Комітет виражає занепокоєння тим, що вирoki засуджених на підставі частини 1 статті 347-1 Кримінального кодексу не співвідносяться з тяжкістю злочину катування, як того вимагає Конвенція...

18. Комітет також виражає стурбованість тим, що незважаючи на введення кримінальної відповідальності за катування у 2002 році окремою статтею Кримінального кодексу, виявляється, що при кримінальному переслідуванні працівникам правоохоронних органів продовжують пред'являти обвинувачення за статтями 308 або 347 Кримінального кодексу (відповідно «Перевищення влади або службових повноважень» або «Примусшення до зізнання»)...

21. Комітет вітає успішну реформу значної частини пенітенціарної системи Казахстану, яка була проведена шляхом запровадження програм у тісній співпраці з міжнародними та національними організаціями, а також введення в дію нових законів та нормативно-правових актів. Комітет надалі відзначає, що результатом цієї реформи стало скорочення кількості випадків досудового тримання під вартою, частіше застосування альтернативних ув'язненню санкцій, більш гуманні умови тримання під вартою та помітне покращення умов тримання в місцях позбавлення волі. Проте Комітет і далі непокоїть таке:

(а) Погіршення умов тримання ув'язнених та застій у реалізації пенітенціарної реформи з 2006 року.

(б) Постійні повідомлення про зловживання з особами, взятими під варту.

(с) Незадовільні умови тримання під вартою та постійна переповненість ізоляторів тимчасового тримання.

(d) Надмірне використання засобів ізоляції до затриманих на період досудового слідства та ув'язнених, а також відсутність нормативного врегулювання частоти застосування таких засобів.

(е) Випадки групового самоскалічення, вчинені ув'язненими, як повідомляється, на знак протесту проти поганого поводження.

(f) Відсутність доступу до незалежного медичного персоналу у центрах тимчасового тримання та повідомлене нездійснення фіксування ознак катування та поганого поводження як підстав для проведення незалежного медичного огляду.

(g) Збереження високої кількості смертельних випадків осіб під вартою, особливо у період досудового тримання (таких, як у випадку колишнього генерала КНБ Жомарта Мажренова), деякі з них за ствердженнями трапилися після катувань або поганого поводження...

22. Вітаючи створення в 2004 році Центральної громадської наглядової комісії, а в 2005 році — регіональних незалежних громадських наглядових комісій, наділених повноваженнями інспектувати місця тримання під вартою, Комітет і досі занепокоєний тим, що ці комісії не користуються автоматичним і гарантованим доступом до ІТУ, а можливість їх доступу до медичних установ все ще розглядається. Крім того, за повідомленнями, комісії не отримали право без попередження здійснювати інспекції місць тримання під вартою, не завжди отримують безперешкодний та конфіденційний доступ до затриманих і ув'язнених, а деякі в'язні зазнають поганого поводження після їхнього звернення до членів комісії...

23. Комітет вітає запровадження у 2002 році посади Комісара з прав людини (Омбудсмена) з широкими повноваженнями та зокрема компетенцією розглядати звернення про порушення прав людини та здійснювати відвідування місць позбавлення волі. Втім, Комітет із занепокоєнням відзначає, що сфера компетенції Комісара з прав людини суттєво обмежена, а сам Комісар не є незалежним через те, що не має власного кошторису. Комітет відзначає з подальшою стурбованістю, що мандат Комісара з прав людини не дозволяє йому розслідувати дії, вчинені Прокуратурою..

24. Комітет із занепокоєнням зазначає, що попередній розгляд звернень і скарг на катування та погане поводження з боку пра-

цівників міліції здійснює Департамент внутрішньої безпеки, який перебуває в тій самій системі підпорядкування, що й регулярні міліційні підрозділи, а це не сприяє своєчасному і неупередженому розгляду таких звернень. Комітет із подальшим занепокоєнням зазначає, що тривалий період попереднього розгляду скарг про катування, який може тривати строком до двох місяців, може перешкоджати вчасному документуванню доказів...

25. Із задоволенням відзначаючи введення багатьох суттєвих змін до відповідного законодавства, Комітет і далі стурбований надходженням скарг стосовно, за повідомленням Спеціального доповідача з питань незалежності судів та адвокатів у 2005 році (див. E/CN.4/2005/60/Add.2), відсутності незалежності суддів через те, що призначення обласних та районних суддів здійснюється виключно Президентом...

26. Вітаючи нещодавні зміни в законодавстві, згідно з якими повноваження видавати ордер на арешт особи передається виключно до компетенції суду, Комітет, однак, висловлює занепокоєння з приводу переважної ролі Прокуратури. Комітет повторює стурбованість, виражену в його попередніх заключних зауваженнях (A/56/44, параграф 128(c)) стосовно недостатнього незалежності та ефективності ролі прокурора, зокрема через подвійну відповідальність, яка передбачає здійснення кримінального переслідування і функції нагляду за належним проведенням розслідувань, а також через те, що Прокуратура не порушує і не проводить оперативні, неупереджені та ефективні розслідування скарг на катування та погане поводження...

27. Комітет із занепокоєнням відзначає доповідь Спеціального доповідача з питань незалежності судів та адвокатів про те, що юристи захисту не мають відповідної юридичної підготовки та користуються дуже обмеженими повноваженнями стосовно збору доказів, що негативно впливає на їх спроможність урівноважувати повноваження прокурора та впливати на судовий процес. Комітет з подальшим занепокоєнням відмічає скарги на те, що порядок призначення адвокатів не є прозорим та незалежним...

28. Вітаючи представлену делегацією інформацію про те, що жертви катувань мають можливість отримати відповідне відшкодування, Комітет однак стурбований відсутністю прикладів випадків, коли особи отримували таке відшкодування, включаючи медичну або психосоціальну реабілітацію...

29. Вітаючи надані делегацією запевнення у тому, що судді відхиляють такі свідчення [отримані під час катувань та поганого поводження] під час судових розглядів справ, Комітет виражає серйозну стурбованість повідомленнями про те, що судді часто ігнорують скарги на катування та погане поводження, не призначають проведення незалежної медичної експертизи та часто продовжують розглядати справи, порушуючи таким чином принцип неприйнятності таких доказів у кожній конкретній справі...».

В. Витяги з доповідей організацій «Human Rights Watch» і «Міжнародна Амністія» стосовно кримінального переслідування лідерів опозиційної партії «Демократичний вибір Казахстану» та інших осіб, що перебувають в опозиції до казахської влади

30. У своїй доповіді «Політичні свободи в Казахстані» 2004 року організація «Human Rights Watch» зробила такі зауваження:

«...18 листопада 2001 року, наступного дня після того, як Аблязов не зміг придбати контрольний пакет акцій Народного ощадного банку, він разом із Жакіяновим заснували «Демократичний вибір Казахстану» (ДВК). Ідейна платформа нової організації включала розширення повноважень парламенту, запровадження прямих виборів обласних політичних керівників, проведення виборчої та судової реформ та надання засобам масової інформації більших свобод. За повідомленнями, на кінець 2003 року організація налічувала близько 32 тисяч членів.

На створення ДВК центральне керівництво країни відреагувало негайним звільненням з державних посад тих, хто був членом цієї організації, і порушенням кримінальних справ проти інших її членів. 20 листопада, лише через два дні після оголошення про створення ДВК, Жакіянова раптово зняли з посади губернатора Павлодарської області. Було звільнено з посад й інших засновників та керівних членів ДВК, серед яких були такі високопоставлені особи, як віце-прем'єр, заступник міністра оборони, міністр праці та заступник міністра фінансів. Одразу після заснування ДВК також негайно звільнили чотирьох заступників Жакіянова з канцелярії губернатора Павлодарської області, а ще близько двадцяти службовців Павлодарської обласної і місцевих адміністрацій

в області, які вважалися прихильниками ДВК, подали заяви про звільнення «за власним бажанням».

Наприкінці грудня 2001 року влада пред'явила обвинувачення в зловживанні службовим становищем двом заступникам Жакіянова в Павлодарській обласній адміністрації — Сергію Горбенку і Олександрю Рюмкіну. Через кілька днів після цього, 4 січня 2002 року, такі самі обвинувачення пред'явили Жакіянову.

Одразу після створення ДВК почало загострюватися протистояння між ДВК і урядом Назарбаєва. 19–20 січня 2002 року керівництво ДВК, до якого приєдналися інші опозиційні групи, провело широкомасштабні мітинги в Алмати, в яких взяли участь близько тисячі осіб. На мітингу Жакіянов та інші провідні політичні діячі виступили з критикою на адресу уряду Назарбаєва, і Жакіянов закликав провести референдум щодо запровадження прямих виборів обласних губернаторів. У відповідь президент Назарбаєв, виступивши 25 січня з промовою, засудив мітинг і зажадав від правоохоронних органів ужити заходів з припинення «балагану».

Уряд також ужив заходів для обмеження інформації про ДВК і про заклики цієї організації до реформ. Телевізійні канали, які висвітлювали діяльність ДВК, зокрема алматинський канал «ТАН» і павлодарський «Ірбіс», було раптово відключено від ефіру. Під тиском уряду опинилися й видавництва, внаслідок чого вони відмовилися друкувати матеріали про ДВК. Учасників зазначеного мітингу допитали працівники Комітету Національної Безпеки (КНБ) та інших силових структур у щонайменше п'яти областях. Після подій в Алмати кримінальне обвинувачення у зловживанні посадовим становищем та фінансових зловживаннях було пред'явлено Мухтару Аблязову. Пізніше, 27 березня 2002 року, після оприлюднення підконтрольними Аблязову засобами масової інформації матеріалів про «Казахгейт» його самого було заарештовано.

Через п'ять місяців після цього Аблязова і Жакіянова було визнано винними за пред'явленими обвинуваченнями у зловживанні службовим становищем і засуджено до шести і семи років позбавлення волі відповідно за результатами судових розглядів, які, за словами міжнародних спостерігачів, проводилися з грубими порушеннями ...»

31. У кількох доповідях «Міжнародної Амністії», оприлюднених у 2002 році, йдеться про переслідування з політичних

мотивів осіб, які відкрито висловлювали своє непогодження і критику на адресу казахської влади. Зокрема, у доповіді «Питання, що викликають занепокоєння в Європі та Центральній Азії: січень — червень 2002 року», опублікованій 1 вересня 2002 року, «Міжнародна Амністія» зауважила:

«...[У Казахстані] у період, який розглядається, було порушено кримінальні справи за обвинуваченнями у «посадовому зловживанні» та скоєнні фінансових злочинів проти двох відомих лідерів опозиційної партії «Демократичний вибір Казахстану», колишнього міністра енергетики, промисловості та торгівлі Мухтара Аблязова та колишнього губернатора північної частини Павлодарської області Галимжана Жакіянова. За повідомленнями, пред'явлені їм обвинувачення мали на меті покарати їх за здійснювану ними мирну опозиційну діяльність. Мухтара Аблязова було затримано 27 березня [2002 року], і, за наявною інформацією, 28 березня [2002 року] було порушено кримінальну справу проти Галимжана Жакіянова. Згодом, з 29 березня до 3 квітня [2002 року], Галимжан Жакіянов перебував у посольстві Франції в Алмати, представивши клопотання про надання притулку. За повідомленнями, він погодився залишити посольство і перебувати під домашнім арештом за умови надання йому вільного доступу до адвокатів, а представникам посольств держав-членів Європейського Союзу надання можливості безперешкодно відвідувати його. 10 квітня [2002 року] міліція перевела його до міста Павлодара, де він також утримувався під домашнім арештом.»

32. Її наступна доповідь «Питання, що викликають занепокоєння в Європі та Центральній Азії: липень — грудень 2002 року», опублікована 1 липня 2003 року, містить такі зауваження:

«...Двох колишніх високопоставлених урядовців та відомих лідерів опозиційної організації «Демократичний вибір Казахстану» Мухтара Аблязова і Галимжана Жакіянова, було засуджено до шести і семи років позбавлення волі, відповідно, за обвинуваченнями у «посадових зловживаннях» та фінансових злочинах, включаючи незаконне заволодіння державними коштами. Вирок у справі Мухтара Аблязова був винесений 18 липня [2002 року] Верховним Судом Республіки Казахстан, а Галимжан Жакіянов був засуджений 2 серпня [2002 року] Павлоградським міським су-

дом. ... За повідомленнями, судові процеси стосовно обох цих осіб не відповідали міжнародним стандартам справедливого судового розгляду. Були подані скарги на те, що до і після судового процесу доступ до них їхніх адвокатів і членів сімей був обмежений. ...Повідомлялося, що, незважаючи на різке погіршення стану здоров'я у Галимжана Жакіянова в результаті допитів, проведених у травні і червні [2002 року], слідчий наполіг на продовженні його допиту. ...Очевидно, що Мухтара Аблязова і Галимжана Жакіянова переслідували через їхню мирну опозиційну діяльність. ...

28 жовтня [2002 року] міліція затримала сорокарічного Сергія Дуванова, незалежного журналіста і редактора правозахисного видання, обвинувативши його у зґвалтуванні неповнолітньої особи. 24 грудня [2002 року] в Карасайському районному суді Алматинської області розпочався судовий розгляд його справи. Стверджувалося, що обвинувачення у зґвалтуванні були пред'явлені з метою його дискредитації і що справа мала політичне забарвлення. За повідомленнями, Сергій Дуванов зазнавав переслідувань ще раніше у зв'язку з його незалежною журналістською позицією. 9 липня [2002 року] його допитали працівники служби безпеки в

Алмати, а згодом йому пред'явили обвинувачення в «образі честі і гідності Президента» (стаття 318 Кримінального кодексу Республіки Казахстан), у зв'язку, як стверджувалося, з оприлюдненням матеріалів про причетність посадових осіб в уряді до фінансових злочинів. 28 серпня [2002 року] на нього було скоєно напад трьома невідомими чоловіками у цивільному одязі, після чого його довелося госпіталізувати...»

33. У листопаді 2008 року з метою допомогти Комітету ООН проти катувань у розгляді другої періодичної доповіді Казахстану згідно зі статтею 19 Конвенції проти катувань (див. вище) «Міжнародна Амністія» подала свій огляд «Казахстан: Стиглий огляд питань, які викликають занепокоєння та стосуються катувань та поганого поводження» до Комітету ООН проти катувань у доповнення до інформації стосовно ситуації з дотриманням прав людини в Казахстані, наданої різними внутрішніми та міжнародними НДО. Цей огляд охоплював період з 2002 по 2008 рік з акцентом на останні роки, а головна увага була зосереджена на «найгостріших питаннях незабезпечення владою Казахстану повного та ефективного виконання поло-

жень статей 2, 3, 4, 11, 12, 13, 15 і 16 Конвенції проти катувань», які викликають занепокоєння «Міжнародної Амністії». У відповідних витягах з цього приводу зазначено:

«...«Міжнародна Амністія»... отримала повідомлення про низку резонансних кримінальних справ, пов'язаних з переслідуванням і заочним засудженням колишнього зятя президента Назарбаєва, Рахата Алієва, за обвинуваченнями начебто у плануванні державного перевороту та вчиненні деяких інших злочинів. Згідно з цими повідомленнями товариші і співробітники Рахата Алієва були безпідставно затримані працівниками національної служби безпеки, утримувалися в умовах ізоляції в місцях досудового ув'язнення, де їх катували або застосовували до них інші форми поганого поводження з метою отримання «зізнань» про їхню участь у стверджуваному державному перевороті. Принаймні в одному випадку родичі стверджували, що судовий процес відбувався таємно і що обвинувачені не мали доступу до належного захисту...»

34. У зазначеному документі містилися також більш загальні зауваження стосовно питання застосування катувань та поганого поводження у Казахстані:

«...«Міжнародна Амністія» й далі занепокоєна тим, що, незважаючи на зусилля органів влади Казахстану з виконання зобов'язань за Конвенцією проти катувань та запровадження рекомендацій, виданих відповідним Комітетом ООН у 2001 році, катування та інші форми поганого поводження залишаються поширеною практикою і такі дії продовжують залишатися фактично безкарними...»

Згідно з повідомленнями, що надходять до «Міжнародної Амністії» від національних та міжнародних неурядових і міжурядових організацій, адвокатів, дипломатів, громадян Казахстану та іноземних громадян, побиття затриманих осіб працівниками правоохоронних органів, особливо в ізоляторах тимчасового тримання, на вулицях або під час доставки до місця тримання під вартою, й нині широко практикується. Опитування, проведені «Міжнародною Амністією» в 2006 і 2008 роках серед відповідних організацій та осіб, виявило, що катування та інші форми поганого поводження із затриманими особами й далі широко застосовуються, незважаючи на запровадження органами влади механізмів запобігання такій практиці та відповідних програм освіти, реформування і навчання для працівників правоохоронних і судових органів,

які реалізуються, як правило, спільно та у співробітництві з НДО і міжурядовими організаціями.

Незважаючи на те, що, за загальною оцінкою, Казахстан здійснив успішну реформу пенітенціарної системи, почавши з підпорядкування пенітенціарних установ Міністерству юстиції наприкінці 2001 року, за деякими повідомленнями, протягом останніх двох років спостерігається погіршення умов тримання ув'язнених і тенденція відновлення та поширення практики зловживань.

Навіть за офіційними даними порівняно мало хто з працівників правоохоронних органів постав перед судом і поніс відповідальність за вчинені порушення, включно з катуваннями, тоді як по всій країні постійно надходять численні скарги про те, що їх безпідставно затримують і катують або що під час тримання під вартою вони зазнають поганого поводження, яке має на меті домогтися «зізнання». Докази, побудовані на таких «зізнаннях» і досі, як правило, визнаються прийнятними в суді. Вважається, що створенню атмосфери безкарності сприяє корупція в правоохоронних і судових органах. Ця атмосфера безкарності підриває довіру громадян до системи кримінального правосуддя. «Міжнародну Амністію» повідомили, що люди звертаються зі скаргами дуже рідко, оскільки не вірять у можливість домогтися правосуддя чи відшкодування. Багато серед них не бажають свідчити проти працівників правоохоронних органів через побоювання помсти, якої можуть зазнати вони чи їхні родичі та колеги або партнери...»

35. Стосовно застосування смертної кари у Казахстані «Міжнародна Амністія» винесла такі зауваження:

«...У травня 2007 року сферу застосування смертної кари у випадках, дозволених Конституцією, було зменшено з десяти «особливо тяжких» злочинів до одного — тероризму, який призвів до людських жертв. Смертна кара також залишається можливим видом покарання за скоєння «особливо тяжких» злочинів у воєнний час. Особа, яку засуджено до смертної кари у Казахстані, має право звернутися з клопотанням про помилування. Мораторій на страту, запроваджений у 2003 році, залишається чинним, і протягом 2007 року та у перші 10 місяців 2008 року суди смертні вироки не виносили. Кожному з 31 в'язнів, засуджених до смертної кари, смертний вирок було змінено на довічне ув'язнення...»

ПИТАННЯ ПРАВА

І. ПОПЕРЕДНЄ ЗАПЕРЕЧЕННЯ УРЯДУ

36. Уряд стверджував, що заявники не мають статусу жертв у даній справі через те, оскільки не було винесено рішення про їх екстрадицію. Уряд надалі заявив, що Генеральна прокуратура України надала запевнення у тому, що жодного рішення про екстрадицію не буде прийнято, доки Суд не розгляне цю справу.

37. Уряд також відзначив, що заявники отримали статус біженців, та доводив, що той факт, що питання законності рішення про надання їм статусу біженців ще розглядалося, не означав, що ці рішення не мали чинності.

38. Заявники наполягали, що вони можуть вважати себе жертвами у значення статті 35 Конвенції, оскільки провадження стосовно їх екстрадиції все ще тривало, а розгляд їх справи у Страсбурзькому суді у їх випадку був єдиною перешкодою їх екстрадиції до Казахстану.

39. Вони також заявили, що статус біженців насправді не є перешкодою для української влади у здійсненні їх видачі. Стверджуючи це, заявники посилалися на справу «Кузнєцов проти України» (*«Kuznetsov v. Ukraine»*) № 35502/07, розгляд якої триває у Суді, в якій органи Прокуратури України з питань екстрадиції вислали особу з України, незважаючи на її статус біженця.

40. Суд зазначає, що розгляд справи про екстрадицію заявників не було припинено і, за інформацією Уряду, вирішення цього питання неофіційно призупинено в очікуванні результатів розгляду справи у Страсбурзі. Запити органів влади Казахстану про екстрадицію заявників досі залишаються в силі.

41. Суд також зауважує, що у національному законодавстві та практиці його застосування немає чітких норм щодо правових наслідків оскарження прокурорами рішень про надання статусу біженця. Зокрема, з огляду на відповідні положення Закону України «Про прокуратуру» та позицію Пленуму Вищого адміністративного суду, не можна виключати того, що по-

дання прокурором адміністративного позову зупиняє дію будь-якого оскаржуваного рішення і зокрема, рішення про надання статусу біженця (див. пункти 24 і 27 вище). До того ж, Уряд не оспорував аргумент, висунутий заявниками з посиланням на те, що в іншій справі, розгляд якої триває в Суді, заявника було вислано з України попри його статус біженця.

42. З огляду на зазначене вище, Суд вважає, що попри статус біженців заявники і надалі перебувають під загрозою екстрадиції і таким чином не втратили статус жертв (див. для порівняння справи «*Novik v. Ukraine*» (dec.), № 48068/06 від 13 березня 2007 р.; «*Svetlorusov v. Ukraine*» № 2929/05, пп. 37–38, від 12 березня 2009 р. та «*Dubovik v. Ukraine*» № 33210/07 і №41866/08, пп. 40–41, від 15 жовтня 2009 р.). Отже, Суд відхиляє це заперечення Уряду.

II. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ

43. Заявники звернулися зі скаргою про те, що у разі їх екстрадиції вони наражатимуться на ризик зазнати катувань та нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження з боку казахських правоохоронних органів, що становитиме порушення статті 3 Конвенції, яка проголошує:

«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».

44. Уряд заперечив цей аргумент.

А. Прийнятність

45. Суд зазначає, що ця скарга не є явно необґрунтованою у значенні пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також зазначає, що скарга не є неприйнятною з будь-яких інших підстав. Таким чином, скарга має бути оголошена прийнятною.

В. По суті

46. Заявники стверджували, що органи влади Казахстану оголосили їх у розшук у зв'язку з їхньою політичною діяльністю в цій країні і що у разі їх екстрадиції до Казахстану вони зазнаватимуть катувань з метою домогтися зізнань, і їх триматимуть під вартою в неприйнятних умовах. За їхніми

твердженнями, правова система Казахстану не гарантує ні ефективного захисту проти катувань і поганого поводження, ні належного розслідування скарг на погане поводження. На підтримку цих тверджень вони посилалися на висновки різних міжнародних організацій та державних установ про ситуацію з правами людини у Казахстані. Посилаючись на рішення Суду у справі «Солдатенко проти України» (*«Soldatenko v. Ukraine»* № 2440/07, п. 73, від 23 жовтня 2008 року), заявники стверджували, що запевнення, надані Генеральною прокуратурою Казахстану у незастосуванні поганого поводження, не мають обов'язкової юридичної сили для цієї держави.

47. Уряд наполягав, що отримав достатні запевнення від державних органів Казахстану у тому, що права заявників відповідно до статті 3 Конвенції не будуть порушені у разі їх видачі Казахстану. Уряд також заявив про те, що ніколи не отримував скарги на погане поводження з боку казахських органів влади від осіб, яких було видано до Казахстану в минулому. За твердженнями Уряду, переслідування заявників у цій країні не носить політичний характер.

48. Суд повторює, що екстрадиція особи Договірною державою може поставити питання про застосування статті 3 і відповідно про відповідальність цієї держави згідно з Конвенцією, якщо доведені суттєві підстави вважати, що така особа у разі екстрадиції перебуватиме під реальною загрозою зазнати поганого поводження, забороненого статтею 3 у країні, до якої здійснюється екстрадиція (див. згадану вище справу Солдатенка, п. 66). Керуючись своєю практикою, Суд має з'ясувати, чи існує реальний ризик поганого поводження із заявниками у разі їх екстрадиції до Казахстану.

49. У зв'язку з цим Суд зауважує, що за інформацією про стан прав людини в Казахстані, отриманою від Комітету ООН проти катувань, організації «Human Rights Watch» і «Міжнародної Амністії» (див. пункти 29-34 вище), існує чимало достовірних повідомлень про застосування правоохоронними органами в Казахстані катувань, про їхнє погане поводження із затриманими, узвичаєну практику побиття та застосування

сили до підозрюваних у кримінальних злочинах з метою отримання зізнань. У всіх згаданих доповідях однаково вказується на дуже погані умови тримання ув'язнених, зокрема на переповненість камер, незадовільне харчування та незабезпечення хворих лікуванням.

50. Крім цього, є очевидним, що особи, пов'язані з політичною опозицією в Казахстані, зазнавали і далі зазнають з боку органів влади тиску в різних його формах, який чиниться передусім з метою покарання за опозиційну діяльність і перешкоджання їм у такій діяльності. З цього приводу Суд зауважує, що підтвердженням слів заявників про політичне переслідування їх у Казахстані є рішення українських органів влади про надання їм статусу біженців (див. пункт 8 вище). Суд не має сумнівів у достовірності та надійності наведеної вище інформації, а Уряд-відповідач не надав доказів чи аргументів, які могли б спростувати твердження в зазначених доповідях.

51. Зрештою, Суд вважає, що запевненням прокурорів Казахстану про те, що заявникам не загрожує погане поводження, не можна довіряти в цій справі з тих самих причин, що й у справі Солдатенка (див. згадану вище справу Солдатенка, п. 73). Зокрема, не встановлено, чи має перший заступник Генерального прокурора Казахстану або установа, яку він представляє, повноваження надавати такі запевнення від імені держави і, з огляду на відсутність ефективної системи запобігання катуванню, перевірити дотримання таких запевнень доволі складно.

52. Отже, Суд доходить висновку, що побоювання заявників щодо можливого поганого поводження в Казахстані є обґрунтованими, а видача заявників цій країні становила б порушення статті 3 Конвенції.

III. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

53. Заявники звернулися зі скаргою на те, що у разі їх екстрадиції до Казахстану існує вірогідність несправедливого судового розгляду їхньої справи, та заявили, що, здійснивши їх видачу до Казахстану, Україна порушить статтю 6 Конвенції, яка у відповідній частині зазначає:

«1. Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи... незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який... встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або — тією мірою що визнана судом суворо необхідною, коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя.

2. Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку.

3. Кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права:

(а) бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього;

(б) мати час і можливість, необхідні для підготовки свого захисту;

(с) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або — за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника — одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя;

(д) допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення;

(е) якщо він не розуміє мови, яка використовується в суді, або не розмовляє нею, — одержувати безоплатну допомогу перекладача».

1. Доводи сторін

(а) Уряд

54. Посилаючись на рішення Суду у справі «*Soering v. the United Kingdom*» (від 7 липня 1989 р., п. 113, Серія А № 161), Уряд стверджував, що ця справа не стосується «виняткових»

обставин, які б вимагали розгляду тверджень заявників про ризики зазнати відвертої відмови у справедливому судочинстві.

55. За твердженнями Уряду, він не може надавати оцінку дійсному функціонуванню судової системи в Казахстані. Втім, Уряд доводив, що казахське законодавство передбачає належні гарантії забезпечення справедливого судового розгляду, і що Уряд отримав запевнення від казахських органів влади щодо дотримання процесуальних прав заявників.

(b) Заявники

56. Заявники знову наголошували, що органи державної влади Казахстану вимагають їх видачі через їх політичну діяльність у цій країні. Зокрема, їх кримінальне переслідування було порушено з метою покарати заявників за надану ними підтримку політичної опозиції, а також отримати від них інформацію, яку можна використати проти колишніх лідерів опозиції.

57. За твердженням заявників, переслідування тих, хто перебуває в опозиції до казахської влади, здійснюється у формі кримінальних процесів, під час яких такі особи не мають ніяких гарантій отримати справедливий судовий розгляд їх справ. Такі особи часто зазнають катувань з метою отримати зізнання; їм відмовляють у доступі до адвоката і не надають достатнього часу для підготовки захисту. Судді, які розглядають порушені з політичних мотивів кримінальні справи, не є незалежними і безсторонніми і не дотримуються принципів верховенства права та справедливого судового розгляду. З цього приводу заявники посилялися на доповіді різних міжнародних організацій і, зокрема, доповіді «Міжнародної Амністії» та «Human Rights Watch» (див. пункти 30-34 вище).

58. Заявники заявили, що за таких обставин при їх екстрадиції до Казахстану їм буде відверто відмовлено в справедливому судочинстві. Вони також доводили, що видача їх органами влади України без ретельного вивчення реальної ситуації зі здійсненням правосуддя в Казахстані суперечитиме гарантіям статті 6 Конвенції.

(с) Третя сторона

59. Доводи третьої сторони ґрунтувалися на застосуванні принципу *non-refoulement* (фр. – невисилки) у ситуаціях, коли існує ризик відвертої відмови у праві на правосуддя.

60. За твердженнями третьої сторони, Суд, інші міжнародні суди та деякі національні суди визнають неприпустимість видачі осіб, яким дійсно загрожує відмова у праві на справедливий судовий розгляд. Зокрема, третя сторона посилялася на рішення Суду у справі Дрозда і Янушека (*Drozdz and Janousek*), в якій Суд постановив, що «Договірні Держави ... зобов'язані відмовитися співпрацювати, якщо з'ясовується, що засудження стало результатом відвертої відмови у правосудді» (див. справу «*Drozdz and Janousek v. France and Spain*» від 26 червня 1992 р., п. 110, Серія А № 240). Втім, третя сторона зауважила, що ця позиція не була більш докладно розроблена у судових провадженнях у Страсбурзі. Таким чином, третя сторона просить Суд вивчити цей аспект справи з огляду на конкретні обставини справи та враховуючи важливість гарантій статті 6 для оцінки питань висилки (*refoulement*).

2. Оцінка Суду

61. Суд повторює, що питання винятково може бути порушено за статтею 6 у зв'язку з рішенням про екстрадицію за обставинами, коли особа, яка переховується, вже зазнала або ризикує зазнати відвертої відмови у праві на справедливий судовий розгляд у країні, яка вимагає екстрадиції (див. зазначену вище справу *Soering*). У зв'язку з цим Суд зазначає, що у справах, в яких порушувалися питання, подібні до питань у даній справі, Суд не вважав за необхідне розглядати скарги про ризики зазнати відвертої відмови у правосудді у разі екстрадиції, якщо така екстрадиція вже була визнана такою, що порушує статтю 3 Конвенції (див., *inter alia*, «*Saadi v. Italy*» [GC], № 37201/06, п. 160, ЄКПЛ 2008-...; «*Ismoilov and Others v. Russia*» № 2947/06, п. 156, від 24 квітня 2008 р. та «*Sellem v. Italy*» № 12584/08, п. 47, від 5 травня 2009 р.).

62. У цій справі Суд вже визнав, що екстрадиція заявників до Казахстану становитиме порушення статті 3 Конвенції (див. пункт 52 вище). Суд не бачить жодних виняткових обставин, які б надавали підстави відступати від свого попереднього судової практики.

63. Таким чином, Суд оголошує скаргу заявників за статтею 6 Конвенції прийнятною і не вважає за необхідне розглянути її окремо.

IV. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 13 КОНВЕНЦІЇ

64. Заявники звернулися зі скаргою про те, що вони не мали ефективних засобів судового захисту для того, щоб запобігти або оскаржити свою видачу на підставі загрози зазнати поганого поводження. Заявники посилалися на статтю 13 Конвенції, яка проголошує:

«Кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження».

А. Прийнятність

65. Суд зазначає, що ця скарга не є явно необґрунтованою у значенні пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також зазначає, що скарга не є неприйнятною з будь-яких інших підстав. Таким чином вона має бути оголошена прийнятною.

В. По суті

1. Доводи сторін

66. Посилаючись на висновки Суду у справі Солдатенка (див. згадану вище справу пп. 82-83), заявники стверджували, що національна правова система не забезпечує ефективного засобу судового захисту для того, щоб запобігти або оскаржити рішення про видачу на підставі загрози зазнати поганого поводження. Заявники також доводили, що Інструкція про порядок розгляду запитів про видачу правопорушників в органах прокуратури, на яку посилався Уряд у своїх доводах, не була

оприлюднена відповідно до національних нормативних вимог та не була загальнодоступною в цілях статті 13 Конвенції.

67. Уряд доводив, що заявники мали ефективні національні засоби судового захисту по відношенню до їх скарг згідно зі статтею 13 Конвенції, проте не скористалися ними.

68. Зокрема, Уряд доводив, що заявники могли подати такі скарги до органів прокуратури, які розглядали запити на їх екстрадицію і які б розглянули ці скарги відповідно до пункту 3.1 Інструкції про порядок розгляду запитів про видачу правопорушників в органах прокуратури, затвердженої Генеральним прокурором 23 травня 2007 року (див. пункт 28 вище). За твердженнями Уряду, ця інструкція була опублікована на веб-сайті Верховної Ради.

69. Уряд також доводив, що стаття 2 Кодексу адміністративного судочинства передбачає можливість оскаржити в судах будь-яке можливе рішення про екстрадицію та заявити про ризик, у разі екстрадиції, зазнати поведження, що порушує положення статті 3 Конвенції, і що суди зобов'язані розглянути такі заяви. На підтвердження останнього доводу Уряд подав копію постанови Київського адміністративного суду від 2 липня 2008 року, яким було скасовано рішення прокуратури про екстрадицію громадянина цієї держави до Російської Федерації з огляду на неврахування прокуратурою доказів того, що з огляду на конкретні обставини його ситуації існувала реальна загроза зазнати поганого поведження в тій країні. Національний суд також визнав, що рішення про екстрадицію суперечило положенням статті 3 Європейської конвенції про видачу правопорушників 1957 року.

2. Оцінка Суду

70. Суд передусім повторює, що стаття 13 Конвенції гарантує можливість використання на національному рівні засобу юридичного захисту для реалізації проголошених Конвенцією сутності прав і свобод, незалежно від того, в якій формі ці права і свободи закріплені в національному законодавстві. Дія цієї статті таким чином вимагає забезпечення національного засобу

юридичного захисту, який дозволяє компетентним національним органам як розглядати по суті відповідну скаргу, подану на підставі Конвенції, так і надати належний судовий захист, хоча Договірні Держави можуть на власний розсуд вирішувати спосіб, у який вони забезпечуватимуть виконання своїх обов'язків згідно з цим положенням. Крім цього, за певних обставин сукупність засобів юридичного захисту, забезпечених національним законодавством, можуть задовольняти вимогам статті 13 (див. «*Chahal v. the United Kingdom*» від 15 листопада 1996 р., п. 145, «*Reports of Judgments and Decisions*» 1996-V).

71. Беручи до уваги незворотній характер шкоди, якої може завдати реалізація заявленої загрози катувань або поганого поводження, а також значущість, яку Суд надає статті 3, поняття ефективного юридичного захисту відповідно до статті 13 вимагає (i) незалежного і ретельного вивчення скарги про те, що існують суттєві підстави вважати, що була дійсна загроза зазнати поводження, що порушує статтю 3, у разі вислання заявника до країни призначення, та (ii) наявності засобу судового захисту з автоматичним призупиненням оскаржуваних рішень (див., *inter alia*, «*Muminov v. Russia*» № 42502/06, п. 101, від 11 грудня 2008 р.).

72. Повертаючись до доводів сторін у даній справі, Суд зазначає, що вже розглядав подібні аргументи Уряду стосовно національних засобів юридичного захисту у питаннях екстрадиції у справі Солдатенка (наведеної вище). У тій справі Суд визнав відсутність ефективного засобу юридичного захисту, який вимагається статтею 13 Конвенції, за допомогою якого можна оскаржити рішення про екстрадицію на підставі загрози поганого поводження після повернення. Зокрема, Суд зазначає, що хоча положення Кодексу адміністративного судочинства передбачають можливість перегляду рішення про екстрадицію адміністративними судами з урахуванням скарги на загрозу поганого поводження, Уряд не надав визначення повноважень суду у таких питаннях і не навів жодних прикладів справ, у яких рішення про екстрадицію розглядалися по суті, тоді як заявник представив судові рішення на підтвердження протилежного.

73. На відміну від справи Солдатенка, у даній справі Уряд представив на підтримку своїх доводів копії внутрішніх нормативних положень органів прокуратури стосовно порядку розгляду запитів про екстрадицію та копію рішення Київського адміністративного суду стосовно справи, в якій рішення про екстрадицію було успішно оскаржено на підставі загрози зазнати поганого поводження.

74. На предмет згаданої інструкції органів прокуратури Суд зазначає, що ця інструкція конкретно не передбачає ретельного і незалежного дослідження скарг про ризик поганого поводження у разі екстрадиції. До того ж інструкція не вказує строк, до якого відповідну особу мають повідомити про рішення про її екстрадицію або про можливість призупинення екстрадиції в очікуванні на результати судового розгляду скарги на таке рішення. Отже, Суд не може погодитися з Урядом, що процедура розгляду запитів про екстрадицію в органах прокуратури є ефективним засобом юридичного захисту в значенні статті 13 Конвенції. За цих обставин Суд не вважає за необхідне з'ясовувати, чи було вжито належних заходів для забезпечення громадянам доступу до зазначеного документа.

75. Щодо можливості оскарження рішення про екстрадицію в адміністративному суді Суд зазначає, що процедура такого судового контролю становить, у принципі, ефективний засіб юридичного захисту у значенні статті 13 Конвенції стосовно скарг, пов'язаних з рішеннями про вислання та екстрадицію, але за умови існування можливості ефективної перевірки судами з матеріально-правового та процесуального погляду законності дискреційних дій органу виконавчої влади і можливості скасування ними такого рішення у разі необхідності (див. *«Slivenko v. Latvia»* [ВП], № 48321/99, п. 99, ЄКПЛ 2002-II). Однак, якщо заявник намагається запобігти своєму висланню з Договірної Держави, такий засіб юридичного захисту буде ефективним лише у разі, якщо він автоматично зупиняє дію оскаржуваного рішення (див. *«Gebremedhin [Gaberamadhien] v. France»*, № 25389/05, п. 66, ЄКПЛ 2007-V).

76. У зв'язку з цим Суд зауважує, що звернення до адміністративних судів на підставі статті 2 Кодексу адміністративного судочинства з вимогою скасувати рішення про екстрадицію автоматично не зупиняє дію оскаржуваного рішення. Для зупинення дії оскарженого рішення суд має постановити спеціальну ухвалу, як це передбачено статтею 117 Кодексу. Адміністративний суд має дискреційні повноваження вирішувати такі питання і може постановити ухвалу за клопотанням сторони або з власної ініціативи.

77. Отже, навіть якщо припустити, що заявникам вчасно вручили рішення про екстрадицію, надавши можливість оскаржити їх в адміністративних судах, і що останні уповноважені вирішувати такі питання, немає гарантій, що такі рішення не будуть фактично виконані ще до того, як суди зможуть перевірити їх законність. Рішення Київського адміністративного суду, копію якого надав Уряд, не містить інформації, яка могла б спонукати Суд до іншого висновку.

78. Беручи до уваги зазначене вище, Суд доходить висновку, що заявники не мали ефективного і доступного засобу юридичного захисту щодо їхніх скарг за статтею 3 Конвенції. Отже, мало місце порушення статті 13 Конвенції.

V. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 2 КОНВЕНЦІЇ

79. Перший заявник звернувся зі скаргою за статтею 2 Конвенції про те, що з огляду на пред'явлені йому обвинувачення (змова на вчинення вбивства) та заявлену неоднозначність положень Конституції стосовно смертної кари, існує реальна загроза дістати вирок у вигляді смертної кари у Казахстані за умови екстрадиції до цієї країни. Заявник також зауважував, що мораторій на виконання смертних вироків, запроваджений Президентом Республіки Казахстан, може бути скасований у разі ухвалення Парламентом Казахстану рішення залишити в силі законодавчі положення про смертну кару.

80. Суд зауважує, що за повідомленнями «Міжнародної Амністії» Конституція Республіки Казахстан обмежила сферу застосування смертної кари і залишила у переліку тероризм,

що призвів до людських жертв, та «особливо тяжкі» злочини, вчинені у воєнний час. Запроваджений у 2003 році мораторій на виконання смертних вироків залишається у силі. Протягом 2007 року та у перші 10 місяців 2008 року суди смертні вирок не виносили. Кожному з 31 в'язнів, засуджених до смертної кари, смертний вирок було змінено на довічне ув'язнення (див. пункт 35 вище).

81. Суд також зазначає, що Генеральна прокуратура Республіки Казахстан надала запевнення у тому, що органи прокуратури не вимагатимуть смертного вироку в ході судового розгляду справи першого заявника.

82. За цих обставин Суд не переконаний у тому, що першому заявнику загрожує смертний вирок у разі його можливої екстрадиції до Казахстану. Сама лише ймовірність такої загрози, обґрунтована заявленою невизначеністю відповідного національного законодавства, не може становити порушення статті 2 Конвенції (див., *inter alia*, «*Shamayev and Others v. Georgia and Russia*» № 36378/02, п. 371, ЄКПЛ 2005-III, та для порівняння «*Bader and Kanbor v. Sweden*» № 13284/04, пп. 43-46, ЄКПЛ 2005-XI). Отже, Суд відхиляє цю скаргу як таку, що є явно необґрунтованою відповідно до пунктів 3 і 4 статті 35 Конвенції.

VI. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

83. Стаття 41 Конвенції передбачає:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або Протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».

84. Заявники не подали вимоги про справедливую сатисфакцію. Отже, Суд вважає, що немає необхідності присуджувати будь-кому із заявників будь-якої суми відшкодування стосовно цієї справи.

ЗА ЦИХ ПІДСТАВ СУД ОДНОГОЛОСНО

1. *Оголошує* скарги за статтями 3, 6 та 13 Конвенції прийнятними, а решту заяви неприйнятною;

2. *Постановляє*, що екстрадиція заявників до Казахстану становитиме порушення статті 3 Конвенції;
3. *Постановляє*, що немає необхідності розглядати, чи становитиме екстрадиція заявників до Казахстану порушення статті 6 Конвенції;
4. *Постановляє*, що мало місце порушення статті 13 Конвенції.

Учинено англійською мовою та повідомлено письмово 18 лютого 2010 року відповідно до пунктів 2 і 3 правила 77 Регламенту Суду.

Клаудія Вестердік
Секретар секції

Пеер Лоренцен
Голова секції

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА «ЛОТАРЄВ ПРОТИ УКРАЇНИ»

(Заява № 29447/04)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

8 квітня 2010 року

ОСТАТОЧНЕ

08/07/2010

Це рішення Суду є остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції. Текст рішення може підлягати редакційним правкам.

У справі «Лотарєв проти України»,
 Європейський суд з прав людини (П'ята секція), засідаючи Палатою, у складі:
 Пеер Лоренцен (Peer Lorenzen), *Голова*,
 Ренате Єгер (Renate Jaeger),
 Райт Марусте (Rait Maruste),
 Марк Віллігер (Mark Villiger),
 Міряна Лазарова-Трайковська (Mirjana Lazarova Trajkovska),
 Здравка Калайджиева (Zdravka Kalaydjieva), *судді*,
 Михайло Буроменський (Mykhaylo Buromenskiy), *суддя ad hoc*,
 і Клаудія Вестердік (Claudia Westerdiek), *Секретар секції*,
 після наради за зачиненими дверима 16 березня 2010 року,
 виносить таке рішення, ухвалене того самого дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу порушено за заявою (№ 29447/04), поданою проти України до Суду на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) 3 серпня 2004 року громадянином України п. Віталієм Валерійовичем Лотарєвим (далі — заявник).

2. У Суді заявника представляв п. А. П. Бущенко, адвокат, який займається юридичною практикою у м. Харкові. Уряд України (далі — Уряд) представляв його уповноважений — п. Ю. Зайцев, Міністерство юстиції.

3. Заявник, зокрема, стверджував, що співробітники в'язниці № 8 м. Житомира поводитися з ним жорстоко, а також що з цього приводу не було проведено належного розслідування. Заявник також поскаржився щодо умов його тримання у вищезазначеній в'язниці.

4. 10 березня 2009 року Суд вирішив повідомити Уряд про цю заяву. Суд також вирішив розглядати питання по суті одночасно з питанням щодо її прийнятності (пункт 3, стаття 29).

ФАКТИ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

5. Заявник народився у 1972 році і зараз відбуває покарання у вигляді довічного позбавлення волі у тюрмі № 8 м. Житомира (далі — тюрма).

А Застосування сили з боку тюремних наглядачів 9 червня 2004 року та наступне розслідування цього інциденту

6. Уранці 9 червня 2004 року наглядачі проводили плановий огляд камер та персональний обшук довічно ув'язнених. Після проведення цього огляду у камері, де тримали заявника, виникнув інцидент. Пояснення сторін конфлікту стосовно цього інциденту відрізняються.

7. Заявник стверджує, що він запропонував наглядачу П. привести у порядок розгартіяш, який залишився після огляду камери. Після цього наглядач П. надів на заявника наручники, вивів у коридор, де кілька разів вдарив об стіну до тих пір, поки заявник не відштовхнув його в порядку самозахисту. У цей час інший наглядач, Т., теж почав бити заявника. Обидва наглядачі продовжували бити і штовхати заявника навіть після того, як останній впав на підлогу. Пізніше заявника відвели до службового приміщення, де його знов били наглядачі, але їхніх осіб та номерів він не може назвати. Кілька хвилин заявник залишався на підлозі, де його поверхнево оглянули два фельдшери, котрі визначили його стан як задовільний; потім заявника відвели до його камери. Хоча у заявника був жар та боліло у грудях (що серйозно обмежувало його рух), в нього не виникло бажання звертатися за медичною допомогою з причини байдужості та глузування з боку медичних працівників тюрми.

8. Уряд надав інформацію (посилаючись на дані тюремної адміністрації), що заявник чинив опір, коли наглядач П. проводив персональний обшук, і при цьому непристойно висловлювався та намагався вдарити наглядача П. головою. Незважаючи на попередження про застосування сили у разі продовження

опору, заявник намагався вдарити наглядача П., котрий, у свою чергу, повалив заявника на підлогу прийомом рукопашного бою (боротьби самбо). Потім заявника було доправлено до службового приміщення, де його тримали поки він не заспокоївся.

9. Того ж самого дня наглядач П. заповнив «форму щодо застосування до ув'язненого (затриманого) наручників, гамівної сорочки, або інших спецзасобів», у якій він доповів начальнику тюрми, що, оскільки заявник чинив «фізичний опір», він змушений був застосувати прийом самбо. Два інших наглядачі підтвердили правильність фактів, викладених у цій формі. Тюремний лікар, у свою чергу, написав звіт з приводу медичного огляду заявника «після застосування прийому самбо», у якому зазначив задовільний фізичний стан заявника, відсутність патології внутрішніх органів; у той же час сам заявник не висував жодних скарг.

10. Згідно з даними Уряду на основі матеріалів проведеного державними органами розслідування, 9 червня 2004 року заявник пройшов рентгенівське обстеження, під час якого не було виявлено переломів кісток. Заявник заперечив це і заявив, що він не проходив рентгенівське обстеження раніше листопада 2004 року (див. пункт 20 нижче).

11. 15 червня 2004 року начальник тюрми наклав дисциплінарне покарання на заявника (у формі письмової догани) за інцидент 9 червня 2004 року.

12. У невизначений день заявник поскаржився до тюремного медичного закладу з приводу болю у лівій частині грудної клітини, який збільшувався у разі глибокого вдихання та швидких рухів.

13. 16 червня 2004 року начальник тюремної медичної служби, терапевт, хірург та рентгенолог оглянули заявника та встановили діагноз «остеохондроз».

14. 25 серпня 2004 року мати заявника поскаржилася до органів прокуратури, що тюремні наглядачі неправомірно застосували силу до її сина.

15. 17 вересня 2004 року слідчий Житомирської прокуратури з нагляду за додержанням законів при виконанні судових рі-

шень (далі — Житомирська прокуратура) допитав наглядачів П. та Т., які дали той самий опис подій 9 червня 2004 року, який підсумовано у пунктах 8 та 9 вище.

16. Того самого дня слідчий вирішив не починати кримінальну справу проти наглядача П., оскільки у діях останнього не було знайдено нічого кримінального. Це рішення базувалося на висновку, що сила була застосована до заявника з причин та у спосіб, передбачених Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань. Слідчий також взяв до уваги той факт, що заявника негайно після інциденту оглядав лікар, причому жодних скарг заявник не висував і ніяких фізичних ушкоджень не було виявлено. Далі у рішенні зазначалося, що заявник відмовився, посилаючись на статтю 63 Конституції України («особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом»), надавати будь-які пояснення щодо невиконання 9 червня 2004 року правомірних наказів тюремної адміністрації.

17. 28 жовтня 2004 року заступник прокурора Житомирської прокуратури скасував вищезазначене рішення як таке, що не ґрунтується на всебічному розслідуванні. Зокрема у цьому рішенні зазначалося, що слідчий помилився у тому, що не допитав співкамерника заявника. Слідчий також повинен був виявити та вислухати інших ув'язнених, які могли бути свідками інциденту. Нарешті, не було здійснено жодного судово-медичного обстеження заявника для виявлення характеру та серйозності його ушкоджень.

18. 4 листопада 2004 року слідчий допитав в'язня А., який перебував в одній камері з заявником у період від квітня до липня 2004 року. В'язень А. заявив, що він знав заявника як спокійну та урівноважену особу. А. описав події 9 червня 2004 року наступним чином: наглядач П. та його колега виконували огляд камери, залишивши після цього безлад. Заявник звернувся з цього приводу до П., який у відповідь порекомендував заявникові поскаржитися тюремній адміністрації. Заявник, у свою чергу, використав лайливі слова на адресу П., після чого остан-

ній відкрив двері камери та вивів заявника у коридор. А. зазначив, що він бачив, як П. один раз вдарив заявника ногою та двічі — рукою. Після цього двері камери було зачинено і він почув звуки ударів. Заявник повернувся приблизно сорок хвилин потому з пошкодженим лівим вухом та синцями на лівій частині спини.

19. 12 листопада 2004 року наглядач Т., а також інший співробітник тюрми, дали письмові свідчення, які співпадали зі свідченнями П.

20. У період від 15 до 29 листопада 2004 року Житомирське обласне бюро судово-медичної експертизи за вказівки слідчого провело медичний огляд заявника та вивчило відповідні медичні документи заявника, маючи на меті з'ясувати наступні питання: були чи ні пошкодження на тілі заявника і що їх спричинило; час, характер та серйозність пошкоджень (якщо такі взагалі будуть знайдені). У процесі даного медичного огляду заявник обстежувався рентгенівським променем 15, 18 та 19 листопада 2004 року. Зі слів самого заявника, це було його перше рентгенівське обстеження після інциденту 9 червня 2004 року. Експерти знайшли (крім деяких змін у легенях заявника, характерних для хронічного туберкульозу), що у заявника присутня закрита травма грудної клітини, яка була спричинена тупим предметом, та переломи двох ребер середньої важкості, які сталися не пізніше двох місяців потому. Можлива дата переломів була визначена на основі того, як виглядали кінцівки зламаних кісток на рентгенівський плівці. Ці кінцівки були лише в незначній мірі вкриті кістковою мозолею, тобто сполучною тканиною, яка з'являється на місці перелому та приблизно через рік перетворюється на нормальну кісткову тканину. Ці переломи було спричинено ударами тупими предметами. Що стосується рентгенівських плівок від 9 червня 2004 року, які були у медичному файлі заявника, усі три присутні рентгенологи дійшли висновку, що неможливо вирішити, чи ці знімки дійсно відносяться до заявника з тієї причини, що вони мають низку якості та не містять імені заявника.

21. 2 грудня 2004 року Житомирська прокуратура знову відмовилася порушувати кримінальну справу проти наглядача П. та тюремних лікарів (проти яких заявник та його мати теж скаржилися), тому що не було знайдено елементів складу злочину. Крім причин відмови, наданих у рішенні від 17 вересня 2004 року (див. пункт 16 вище), слідчий послався на медичний звіт від 29 листопада 2004 року, згідно з яким травми заявника не могли відноситися до червня 2004 року, а мали бути завдані пізніше. Хоча й прийнявши до уваги заяву співкамерника А. (яка підсумована у пункті 18 вище), слідчий тим не менш поставився до неї скептично, тому що вона спростовувалася іншими обставинами у справі та була «вочевидь націлена на дискредитацію тюремної адміністрації».

22. 3 грудня 2004 року Житомирська прокуратура наказала начальнику тюрми провести розслідування обставин, за яких заявник міг отримати переломи ребер, виявлені в нього під час медичного огляду у листопаді.

23. У подальшому процесі проведення розслідування начальник тюрми отримав письмові свідчення від одинадцяти наглядачів, які несли службу у різний час впродовж серпня та вересня 2004 року. Усі вони засвідчили, що заявник ніколи ні на що не скаржився, а також що під час їхніх робочих змін не було ніяких бійок або інших інцидентів.

24. 8 грудня 2004 року тюремна адміністрація надала звіт про відмову заявника дати роз'яснення стосовно травм, які він припустимо отримав приблизно за два місяці до середини листопада.

25. Того ж самого дня начальник медичної служби тюрми надав звіт, згідно з яким заявник не звертався до медичної служби з приводу отриманих травм.

26. Десять у грудні 2004 року (точну дату на наданій копії документа не можна розібрати) начальник тюрми надав звіт, у якому зазначив, що він не знайшов жодних підстав для ініціювання кримінального розслідування щодо нанесення травм (переломів ребер) заявникові. Він також зазначив, що сам заявник не скаржився з приводу цих травм, а також ніяк не пояснив їхнє походження.

27. 2 квітня 2005 року Житомирська прокуратура скасувала рішення від 2 грудня 2004 року як таке, що потребує подальшого розслідування. Вона зазначила, що у процесі розслідування не були належним чином допитані усі причетні до справи співробітники тюрми; розслідування також не прояснило, чи застосовувалася до заявника фізична сила під час конвоювання із камери до службового приміщення і пізніше у самому приміщенні. Співкамерник заявника А. не був належним чином допитаний про побиття заявника, яке А. нібито бачив. І якщо медичне обстеження встановило, що заявник дійсно мав два зламані ребра, то самі обставини, за яких він отримав ці ушкодження, залишилися невідомими. Більш того, не було прояснено, чи проходив заявник рентгенівське обстеження 9 червня 2004 року та чи було це належним чином зафіксовано у документах тюремної медичної служби. І нарешті, рішення відмовити у ініціації кримінального розслідування стосувалося тільки наглядача П., хоча заявник стверджував, що був побитий кількома наглядачами.

28. 12 квітня 2005 року наглядачі П. та Т. надали додаткові письмові свідчення. Зі слів Т., він не був присутній під час конвоювання заявника до службового приміщення 9 червня 2004 року і тому не знав, чи застосовувалася тоді до заявника сила. П. зазначив, що він був одним із наглядачів, які конвоювали заявника. Він заявив, що впевнений у тому, що жодної сили до заявника не застосовувалося.

29. Того ж дня слідчий оглянув місце інциденту 9 червня 2004 року.

30. У своєму звіті, який також датовано 12 квітня 2005 року, слідчий зазначив, що А. (співкамерник заявника під час інциденту) «категорично відмовився надавати будь-які пояснення».

31. 13 квітня 2005 року слідчий допитав іншого в'язня, О., якого тримали в одній камері з заявником між 15 липня та 15 серпня 2004 року. Він стверджував, що як тільки його перевели до тієї камери, він помітив синці на обличчі та на лівій частині тулубу заявника. Заявник сказав йому, що був побитий

наглядачами П. та Т. 9 червня 2004 року. Далі О. стверджував, що він не мав жодних конфліктів із заявником, а також що під час їхнього спільного перебування у камері заявник не вступав ні с ким у бійки та ніколи не падав. Два інші в'язня, яких пізніше тримали в одній камері з заявником, відмовилися від дачі свідчень.

32. За прокурорським запитом, 19 квітня 2005 року було надано інший медичний звіт з метою роз'яснення, що було причиною перелому двох ребер заявника — падіння або завдані йому удари ногою чи рукою. Експерт відповів, що травми могли бути завдані ударами рукою, ногою, або іншими тупими предметами, а також виключив випадкове падіння як ймовірну причину таких травм.

33. Згідно з новим рішенням Житомирської прокуратури (від того ж самого дня) було відмовлено у порушенні кримінального розслідування проти наглядачів П. та Т., а також проти співробітників тюремної медичної служби, за відсутності у їхніх діях складу злочину. Окрім висновків, зроблених у попередніх подібних рішеннях (див. пункти 16 та 21 вище), слідчий посилався на медичний звіт від того ж дня (19 квітня 2005 року) та твердження в'язня О., ніяк усе це не прокоментувавши. Посилаючись кілька разів на висновки лікаря від 29 листопада 2004 року, слідчий вирішив, що це слід розуміти як спростування тверджень заявника стосовно поганого поводження з ним 9 червня 2004 року. Він ще зазначив, що заявник мав погані стосунки з наглядачем П., і тому до звинувачень заявника потрібно ставитися критично.

34. Уряд надав Суду копію листа (датованого 20 квітня 2005 року) від Житомирської прокуратури на адресу матері заявника, у якому прокуратура інформувала її про вищенаведене рішення, а також про можливість оскарження цього рішення у Житомирській обласній прокуратурі впродовж семи днів після отримання копії рішення (яку мають надіслати у разі запиту). Заявник та його мати заперечують факт отримання цього листа.

35. Після подання даної заяви Уряду п. Бущенко, адвокат заявника по цій справі у Суді запросив приватного експерта,

п. Т. (професора кафедри кримінології, судової медицини та психіатрії Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидата медичних наук та судово-медичного експерта вищої категорії) надати його консультативний висновок з метою прояснити наступні моменти: що могло бути тим об'єктом, який спричинив переломи ребер заявника; ймовірну дату отримання переломів; пояснення відсутності видимих ушкоджень на тілі заявника під час його медичного огляду тюремними лікарями; на які хвороби страждав заявник; і нарешті, чи могли тривалий термін перебування у в'язниці та туберкульоз затримати процес лікування переломів.

36. 10 вересня 2009 року зазначений експерт надав свій консультативний висновок, який ґрунтувався на медичних документах заявника та містив наступні висновки: спірні переломи могли бути спричинені ногою або черевиком, або іншим об'єктом з невеликим виступом. Беручи до уваги свідчення, надані співкамерниками заявника А. та О., постійні скарги заявника на біль у лівій частині грудної клітини та характер цих скарг, а також погану якість рентгенівських знімків заявника від 9 червня 2004 року, не можна виключити того, що заявник дійсно отримав переломи саме 9 червня 2004 року. Що стосується медичного звіту від 29 листопада 2004 року, згідно з яким ці переломи не могли бути завдані раніше, ніж за два місяці до дати останнього рентгенівського обстеження (15 та 18 листопада 2004), цей висновок було зроблено на припущенні, що аналізується нормальний процес відновлення, у той час як у випадку заявника зрощення тканин могло затриматися через хронічний туберкульоз (від якого заявник страждав, що підтверджується його рентгенівськими знімками), а також через те, що тюремні умови не є найбільш сприятливими для швидкого одужання. Іншими словами, експерт визначив, що хоча за нормальних обставин кісткова мозоля на краях зламаних ребер виглядала би як двомісячна, у випадку заявника вона могла мати значно більший вік (у кілька місяців). І нарешті, стосовно факту, що тюремні лікарі оглядали заявника незабаром після інциденту 9 червня 2004 року та не знайшли видимих ушкод-

жень на його тілі, то на це експерт відповів, що це могло пояснюватися «глибоким» характером гематом, які тільки згодом стали видимими.

Б. Лікування заявника від туберкульозу

37. У листопаді 2001 року заявнику був поставлений діагноз «туберкульоз».

38. У березні 2002 року заявник вирішив, що повністю вилікувався від цієї хвороби завдяки своїй вірі. З того часу він відмовлявся від лікування з релігійних причин, а також скаржився до різних органів урядової влади з приводу того, що йому поставили неправильний діагноз. Проте лікарі вважали, що заявник не видужав і є хворим.

39. 24 квітня 2002 року Богунський районний суд м. Житомира (далі — Богунський суд) назначив заявникові примусове лікування від туберкульозу, після чого лікування дійсно почалося.

40. Як було виявлено під час планового медичного огляду заявника у квітні 2005 року та підтверджено контрольним рентгенівським обстеженням у липні та вересні 2005 року, хвороба знову з'явилася. Незважаючи на це, заявник знов відмовився від будь-якого лікування з релігійних причин.

41. 6 квітня 2006 року комісія Міністерства охорони здоров'я оглянула заявника та підтвердила присутність проникаючого туберкульозу обох легень.

42. 4 грудня 2006 року заявник був переведений для спеціалізованого лікування у тюрму № 61 м. Херсона, де він залишався до 21 лютого 2008 року, коли його стан було визнано задовільним.

43. Згідно з наданими Суду поясненнями з боку заявника, він знову заразився туберкульозом, тому що був змушений ділити камери (або двори) з в'язнями, які були хворими на туберкульоз.

В. Умови тримання у Житомирській тюрмі № 8

44. Починаючи з 5 жовтня 2001 року, заявник відбуває покарання у вигляді довічного позбавлення волі у тюрмі № 8 м. Жи-

томира, за винятком періоду з 4 грудня 2006 року до 21 лютого 2008 року (див. пункт 42 вище).

1. Умови тримання у поданні заявника

45. Камери, у яких тримали заявника, не відповідали основним стандартам гігієни. Вони були брудними, вологими та погано провітрювалися. Ситуація ще погіршилася, коли влітку 2005 року тюремна адміністрація припинила постачати хлорку для в'язнів. Для покращення санітарних умов своєї камери заявник мав за власний рахунок побілити та пофарбувати її стіни.

46. Медичний корпус тюрми, який розташований на першому поверсі та у якому заявника тримали впродовж певного часу, часто затоплявся стічними водами і його стіни були вкриті цвілью. Коли він там перебував, то був змушений ділити приміщення з іншим в'язнем, який страждав на туберкульоз, водночас сам заявник вважав себе вилікуваним від цієї хвороби. У тюремному дворі була погана вентиляція повітря. Медичний персонал був недостатньо кваліфікованим та не мав співчуття до ув'язнених. Жодної медичної допомоги не надавалося у той час, коли це було потрібно, і навпаки, медична допомога нав'язувалася тим в'язням, котрі її не потребували.

47. Харчування було недостатнім та невідповідним, а у той самий час ціни у тюремному магазині (кіоску) були необґрунтовано завищеними. До того ж, тюремна адміністрація або відмовлялася приймати продуктові посилки від матері заявника, або залишала їх собі. Практикувалося додавання броду у їжу, що шкідливо впливало на кору головного мозку в'язнів та їх сексуальну потенцію. Під час лікування від туберкульозу заявник не отримував необхідної йому дієти.

2. Умови тримання у поданні Уряду

48. Камери для довічно ув'язнених щорічно піддають косметичному ремонту. В'язні цієї категорії ніколи не зайняті ремонтом камер — цим займаються інші в'язні, яким призначена робота з технічного утримання в'язниці. Довічно ув'язнені двічі

на місяць переводяться до інших камер. Камери для довічно ув'язнених мають щонайменше площу вісім квадратних метрів та об'єм двадцять чотири кубічних метра. Камери мають природну вентиляцію, вікна з подвійними рамами та квартирками. Кожний тиждень спеціально призначений співробітник тюрми робить дезінфекцію камер довічно ув'язнених, які перебувають під медичним контролем після одужання від туберкульозу. У тюрми вистачає речовин для дезінфекції, а хлорка ніколи не видається в'язням.

49. Медичний персонал тюрми укомплектовано висококваліфікованими лікарями та фельдшерами, які мають різну медичну спеціалізацію. Якщо казати більш детально, до складу медичного персоналу входять: начальник медслужби, терапевт, фтизіатр, дерматовенеролог, рентгенолог, дантист, шість фельдшерів, лаборант клінічної лабораторії, рентгенівський технік, фармацевт та дезінфектор. Деякі співробітники медичної служби мають відповідні кваліфікаційні категорії, що означає, що ці люди мають багатий досвід роботи та високі оцінки своїх теоретичних та практичних знань, які вони регулярно підтверджують на атестаціях. Наприклад, дерматовенеролог має першу кваліфікаційну категорію, для чого потрібен щонайменше семирічний досвід роботи; дантист та лаборант клінічної лабораторії мають найвищу категорію, яка надається після щонайменше десяти років праці; рентгенівський технік та фармацевт мають другу кваліфікаційну категорію (щонайменше п'ять років практичного досвіду). Фельдшери час від часу відряджаються на Житомирську станцію «швидкої допомоги» з метою вдосконалення їхніх професіональних навичок. Відповідно до свідоцтва професійної якості, виданого тюремній медичній службі Міністерством охорони здоров'я 22 березня 2007 року, цей медичний підрозділ має право займатися медичною практикою у наступних сферах: терапія, хірургія, психіатрія, дерматовенерологія, лікування зубів, рентгеноскопія, фтизіатрія та клінічна лабораторна діагностика. Медична служба повністю укомплектована відповідно до існуючих стандартів. Приміщення медичної служби, які щоденно мийються та дезінфікуються,

перебувають у задовільних санітарних умовах. Заявник ніколи не перебував в одній камері чи тюремному дворі з ув'язненими, які мали активну (відкриту) форму туберкульозу.

50. Їжа ув'язнених проходить регулярну та сувору перевірку. Співробітник медичної служби та заступник начальника тюрми куштують на смак кожну страву після приготування та засвідчують її якість у спеціальному журналі; ця процедура є передумовою для роздачі їжі ув'язненими. Двічі на рік їжа також підлягає лабораторній перевірці щодо її харчової цінності та хімічного складу. За увесь час перебування заявника у в'язниці не було жодного випадку погіршення стану здоров'я в'язнів з причини невідповідної якості їжі. Двічі на рік ув'язнені, які хворіють на туберкульоз, дотримуються спеціальної дієти згідно з програмою запобігання рецидивам хвороби. Наприклад, упродовж періодів між 1 березня та 31 травня та між 1 вересня та 30 листопада 2008 року, а також між 1 березня та 31 травня 2009 року, заявник отримував дієтичне харчування відповідно до свого стану здоров'я та згідно з відповідними встановлених правил. Ціни на продукти харчування у тюремному магазині (кіоску) знаходяться у межах, встановлених Державним департаментом України з питань виконання покарань. І до того ж, заявник ніколи не мав грошей на своєму особистому тюремному рахунку і ніколи нічого в магазині (кіоску) не купував.

3. Відповідні фактичні дані

51. Тюремна адміністрація повернула до матері заявника надіслану нею продуктову посилку (яка була отримана 14 березня 2002 року), тому що пройшло менше шести місяців із дати отримання останньої посилки, а того часу заявник по закону мав право отримувати щорічно лише дві посилки.

52. 22 лютого 2005 року мати заявника поскаржилася начальнику тюрми на умови тримання та недостатнє харчування її сина. У свою чергу, начальник тюрми мав після цього розмову з заявником. Зі слів самого начальника тюрми, заявник ні на що не скаржився.

Г. Ствердження втручання у кореспонденцію заявника

53. Зі слів заявника, тюремна адміністрація переглядала усю кореспонденцію, яка надходила заявнику та надсилалася ним. Адміністрація також не надіслала жодної з його скарг до органів влади та затримала (або оголосила втраченою) частину кореспонденції між заявником та його матір'ю.

54. У травні 2006 року мати заявника поскаржилася до Державного департаменту України з питань виконання покарань стосовно невиконання тюремною адміністрацією свого обов'язку надіслати листи заявника до різних структур влади.

55. 18 серпня 2006 року Житомирське обласне управління Державного департаменту України з питань виконання покарань визнало її звинувачення необґрунтованими, посиляючись при цьому на кількість листів, які заявник надіслав до органів прокуратури та інших державних структур у 2006 році.

Д. Подання заяви до Суду та питання представництва заявника

56. 3 серпня 2004 року та 22 червня 2005 року мати заявника скаржилася до Суду (від імені самого заявника) стосовно поганого поводження, проблем зі здоров'ям, умов ув'язнення, а також стосовно втручання у кореспонденцію заявника з боку тюремної адміністрації.

57. 6 липня 2005 року Суд отримав форму заяви, підписану матір'ю заявника. До цього була додана стандартна офіційна форма (надіслана раніше Секретаріатом Суду) для заяви та призначення уповноваженої особи для того, щоб представляти заявника по справі в Суді; ця остання форма була заповнена матір'ю заявника та підписана нею самою та заявником. На ній не було проставлено дату.

58. 16 серпня 2005 року до Секретаріату Суду надійшов лист від заявника, у якому він посилався на номер своєї справи та повторив раніше надані скарги. Цей лист був надісланий його матір'ю та містив її власноручні примітки на полях.

59. У вересні 2009 року адвокат заявника надав Суду, між іншим, копію неформально укладеного доручення від 29 серп-

ня 2005 року, у якому заявник заявив, що він цілковито довіряє своїй матері представляти його інтереси перед національними або міжнародними органами влади, включаючи Страсбурзький Суд.

II. ВІДПОВІДНЕ ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

А. Застосування фізичної сили у місцях позбавлення волі

60. Стаття 106 Кримінально-виконавчого кодексу України (2003) встановлює підстави застосування заходів фізичного впливу у місцях позбавлення волі. Персонал колонії може застосовувати силу, якщо чиняться насильство, буйство, фізичний опір, злісно не виконуються законні вимоги адміністрації, або якщо потрібно запобігти тому, щоб порушники заподіяли шкоду своєму оточенню або самим собі. Застосуванню заходів фізичного впливу має передувати попередження про намір використання вказаних заходів, якщо це дозволяють обставини. Якщо застосування заходів фізичного впливу уникнути неможливо, вони не повинні перевищувати міру, необхідну для виконання покладених на адміністрацію колонії обов'язків, мають зводитися до завдання найменшої шкоди здоров'ю правопорушників, а також мають бути супроводжені, якщо потрібно, негайною медичною допомогою потерпілим. Будь-яке застосування фізичної сили негайно доповідається начальникові колонії.

61. Вищенаведені правила повторюються у пункті 25 Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань (2003). Пункт 59 цих Правил уточнює, що працівники кримінально-виконавчої системи мають право застосовувати заходи фізичного впливу, у тому числі прийоми рукопашного бою для припинення правопорушень з боку засуджених, подолання протидії законним вимогам адміністрації установ виконання покарань, якщо інші способи не забезпечили виконання покладених на них обов'язків. Вид спеціального засобу, час початку та інтенсивність його застосування визначаються з урахуван-

ням обстановки, що склалася, характеру правопорушення та особи правопорушника.

Б. Розслідування злочину

62. Відповідні положення Кримінально-процесуального кодексу України (1960) підсумовані у справі «Кац та інші проти України» (*Kats and Others v. Ukraine*), № 29971/04, §§ 76–80, від 18 грудня 2008 року.

В. Примусове лікування

63. Відповідно до статті 117 Кримінально-виконавчого кодексу України, до засуджених, які мають хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб, та тих, які не пройшли повного курсу лікування і відмовляються від нього, адміністрацією колонії застосовується примусове лікування. Рішення про таке лікування приймає суд після відповідного подання адміністрація колонії.

Г. Деякі питання стосовно довічного позбавлення волі

64. Перед тим, як Кримінально-виконавчий кодекс України було змінено 28 грудня 2007 року, ст. 151 передбачала, що усі особи, засуджені до довічного позбавлення волі, можуть отримувати не більше двох посилок на рік. Після зазначеної дати¹ це обмеження було скасовано.

III. ВІДПОВІДНЕ МІЖНАРОДНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

65. Нижче у тексті наводяться застосовні витяги із доповіді, яку Європейський Комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводжен-

¹ Тут в тексті рішення Європейського Суду неточно вказано зміст і дату внесення змін до абзацу четвертої частини п'ятої статті 151 Кримінально-виконавчого кодексу України. Абзац гласив: «5. Засуджені до довічного позбавлення волі мають право: ...одержувати протягом року дві посилки (передачі) і дві бандеролі». Цей абзац частини п'ятої статті 151 було виключено на підставі Закону України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо забезпечення прав засуджених осіб в установах виконання покарань» № 1825-VI (1828-17) від 21.01.2010 (Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 12. — Ст. 114) (*прим. ред.*).

ню чи покаранню (далі — КЗК) зробив українському Уряду з приводу візиту Комітету до України, який відбувався з 24 листопада по 6 грудня 2002 року [інша назва доповіді — СРТ/Inf (2004) 34].

«94. У своїй доповіді за підсумками візиту у 2000 році ..., КЗК зазначив, поводження з особами, *засудженими до довічного позбавлення волі*, було однією із головних турбот Комітету, який надав цілу низку рекомендацій з метою поліпшення умов тримання в'язнів цієї категорії.

Спостереження делегації, зроблені у 2002 році у Житомирський тюрмі № 8 ... підтвердили певні покращення щодо матеріальних умов тримання та існуючого режиму.

95. Матеріальні умови тримання для цій категорії ув'язнених у Житомирський тюрмі № 8 ...були прийнятними. Камери були чистими, з належними освітленням та вентиляцією, обладнані ліжками з повними комплектами постільних речей, столом, стільцем та туалетами (останні були за перегородкою). Площа камер була від 6 до 10,2 м². Камери були спроектовані у розрахунку на двох в'язнів, хоча іноді в ній розміщували тільки одного.

КЗК підкреслює, що камери площею від 6 до 7 м² слід, як правило, резервувати для одного в'язня (крім виняткових ситуацій, коли недоцільно залишати в'язня в камері наодинці). Камери площею 10 м² можна вважати прийнятними для двох осіб за умови, що вони проводитимуть достатню частину дня поза межами своєї камери. ...

96. Візит у 2002 році підтвердив, що особи, засуджені до довічного позбавлення волі, зараз мають можливість отримувати щорічно дві великі посилки по 30 кг та дві маленькі по 2 кг; такі в'язні також можуть купувати речі у тюремному магазині (кіоску). Виявилося однак, що максимальна вага посилок, які вони можуть отримувати, набагато менша, ніж та, що у посилок, які можуть отримувати засуджені у колоніях. До того ж, для багатьох з них доступ до магазину був скоріше теоретичною можливістю, тому що, оскільки роботи у них немає, в'язні не заробляли ніяких грошей.

...

105. У тюрмі № 8 делегація спостерігала практику частого переміщення засуджених до довічного ув'язнення ... до різних камер. Засуджені до довічного ув'язнення щотижнево переміщалися до іншої камери, розташованої у тій самій секції, і кожні шість місяців переміщувалися до іншого поверху.

КЗК вже займався цим питанням у... своїй доповіді за результатами візиту у 2000 році, у якій Комітет зазначив, що хоча оперативні міркування можуть потребувати таких засобів, бажано уникати зайвого переселення в'язнів. Беручи до уваги ці міркування, КЗК рекомендує, щоб українські владні органи переглянули існуючу практику частого переселення в'язнів до інших камер у тюрмі № 8 та, якщо буде необхідно, у інших пенітенціарних установах. ...

107. Житомирську тюрму № 8 було побудовано у 1914 році. Вона розрахована на 1600 осіб, а під час візиту там знаходилося 1199 ув'язнених. ...

111. ...фактичні умови відрізняються. Багато відвіданих камер, хоча й скромно обладнані, були чисті і належно підтримувалися. Інші, навпаки, були пошкоджені, вогкі та брудні, із туалетами у відносно поганому стані, із іржавими ліжками та постільними речами, в яких аж кишіли таргани та інші паразити....

112. Адміністрація тюрми усіяко намагалася забезпечити в'язнів, які цього потребували, істотно необхідними речами (засобами гігієни та очищення та, у разі потреби, додатковим одягом/взуттям). ...

118. У відвіданих під час візиту установах делегація отримала велику кількість скарг стосовно обмеження кількості посилок. КЗК відмічає, що ст. 41 Кримінально-виконавчого кодексу України передбачає різні, залежні від режиму покарання, права щодо щорічного отримання посилок. ...

КЗК розуміє, що у деяких пенітенціарних установах можуть бути матеріально-технічне забезпечення (а також пов'язані з безпекою причини), за яких потрібно обмежувати кількість посилок, що отримуються ув'язненими. Однак, це водночас передбачає, що тюремна адміністрація повинна знайти адекватну відповідь на негайні фундаментальні потреби засуджених (їжа, одяг, ліки тощо). Тим не менш, за економічних обставин сьогодення відсутність такої відповіді для задоволення потреб в'язнів залишається фактом. Тому підстави зазначених обмежень повинно переглянути. Інші країни у подібній економічній ситуації вже надали засудженим право отримувати необмежену кількість посилок.

Беручи до уваги вищезазначені зауваження, КЗК рекомендує, щоб українська вдала переглянула положення Кримінально-виконавчого кодексу України та закону про тримання під вартою з тим, щоб надати необхідні права отримувати посилки. ...

194. Стосовно засуджених до довічного ув'язнення, певні поліпшення було зроблено щодо матеріальних умов тримання та деяких аспектів відповідного режиму тримання. Незважаючи на усі ці успіхи, КЗК підкреслив першочергову необхідність застосування до цієї категорії засуджених належних принципів керування місцями позбавлення волі. ...

195. Стосовно матеріальних умов тримання засуджених, КЗК рекомендував, щоб у тюрмі № 8 були проведені необхідні ремонтні роботи у будинку (блоку) № 1, з тим щоб зрівняти (по всіх параметрах) матеріальні умови там з умовами у будинку № 2, у якому утримуються жінки та неповнолітні. ...

197. Що стосується питань охорони здоров'я, КЗК привітав прогрес, якого було досягнуто у боротьбі з туберкульозом, а саме у зменшенні кількості хворих на туберкульоз та померлих від цієї хвороби в'язнів. Значні зусилля також було покладено на забезпечення пенітенціарних установ необхідними об'ємами ліків, необхідних для боротьби з туберкульозом. Цей прогрес, однак, був не такий значний у питанні якості їжі для в'язнів, які хворіють на туберкульоз; це пояснювалося обмеженими ресурсами, які є у розпорядженні самої тюремної адміністрації. КЗК рекомендував, щоб усілякі необхідні заходи боротьби з туберкульозом були зроблені, і при цьому було надано пріоритет здійсненню належної програми харчування засуджених, які страждають на цю хворобу. ...»

ПИТАННЯ ПРАВА

I. ПОПЕРЕДНЄ ЗАПЕРЕЧЕННЯ УРЯДУ

66. Уряд заявив, що матір заявника, яка саме й подала заяву та листувалася із Судом від імені заявника, не мала процесуальної правоздатності діяти як його представник, тому що у справі не було відповідного письмового повноваження. Уряд також зазначив, що тюремна адміністрація не зареєструвала (відповідним вихідним номером) жодного листа від заявника на адресу Суду. Посилаючись по аналогії на справу «Миханів проти України» (*Mikhaniv v. Ukraine*) №75522/01, де у своєму рішенні від 20 травня 2008 року щодо часткової прийнятності (Суд тоді відмовився прийняти до розгляду свідчення тих родичів заявника, які не були чітко уповноважені на це самим

заявником) Уряд вважав, що заява у даній справі була подана особою, не уповноваженою на це заявником, що вимагало виключення даної справи зі списку справ, представлених на розгляд Суду.

67. Заявник заперечив. Пан Бущенко, який був призначений заявником представляти його інтереси у судовому провадженні після того, як повідомлення про цю, надану до Суду заяву, надійшло до Уряду, доводив, що матір заявника допомагала своєму сину листуватися із Судом, тому що у цей час існувала як офіційно дозволена (до 1 грудня 2005 року) цензура стосовно кореспонденції ув'язнених, так і інші невизначені труднощі, які були створені тюремною адміністрацією. Адвокат далі зазначив, що заявник надав своїй матері повноваження представляти його у різних владних та судових органах, включаючи цей Суд. Зі слів адвоката, заявник зробив це у серпні 2008 року (напевне, адвокат мав на увазі серпень 2005 року, бо ця дата була на відповідному листі-дорученні, на який посилався адвокат — див. пункт 59 вище).

68. У своїх подальших поясненнях у відповідь на зауваження заявника Уряд прокоментував, що звинувачення стосовно практичних труднощів у спілкуванні заявника з Судом є повністю безпідставними, тому що існує факт безперешкодного спілкування заявника зі своїм адвокатом.

69. Оскільки ані Уряд, ані заявник не посилаються на наступний факт у своїх вищенаведених міркуваннях, Суд бере до уваги наступний факт: Суд отримав у один день (6 липня 2005 року) як заповнену форму заяви, так і стандартний лист-призначення уповноваженої особи, яким заявник уповноважував свою матір представляти його інтереси у судовому провадженні (див. пункт 57 вище). Суд підкреслює, що ані Конвенція, ані Регламент Суду не встановлюють будь-які специфічні вимоги щодо способу заповнення форми такого листа-призначення. Ця форма може бути надрукована або заповнена від руки самим заявником, його представником, або будь-якою третьою особою. Дійсно важливим для Суду є те, щоб такий лист-призначення чітко встановлював, що заявник довіряє своєму пред-

ставнику представляти себе у Суді, а представник приймає таке доручення (див. справу «Рябов проти Росії» (*Ryabov v. Russia*), №. 3896/04, § 43, від 31 січня 2008 року). У даній справі цю вимогу було виконано, тому що стандартна форма такого листа-призначення (відправлена Секретаріатом Суду) була підписана заявником та його матір'ю як представником.

70. Беручи до уваги зроблені вище висновки, Суд відхиляє попереднє заперечення Уряду та не вважає за потрібне аналізувати подальший спір між сторонами з цього приводу.

II. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ З ПРИВОДУ ПОГАНОГО ПОВОДЖЕННЯ ТЮРЕМНИХ НАГЛЯДАЧІВ ІЗ ЗАЯВНИКОМ 9 ЧЕРВНЯ 2004 РОКУ

71. Заявник скаржився, що 9 червня 2004 року його було неправомірно та з надмірним застосуванням сили побито співробітниками Житомирської тюрми № 8; внаслідок цього побиття він зазнав травм (перелом ребер). Заявник також скаржився, що з цього приводу не було проведено жодного належного розслідування. Заявник посилався на статтю 3 Конвенції, яка передбачає наступне:

«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поведженню або покаранню».

A. Прийнятність

72. Уряд зауважив, що заявник не вичерпав усі доступні внутрішньодержавні засоби юридичного захисту, як це вимагається пунктом 1 статті 35 Конвенції, тому що він не опротестував упродовж семи діб, які визначені законом, рішення слідчого від 19 квітня 2005 року відмовити у запровадженні кримінального розслідування стосовно причетних до інциденту співробітників тюрми. На підтримку свого твердження, що заявника було належним чином поінформовано про це рішення, Уряд надав копію листа прокурора від 20 квітня 2005 року на адресу матері заявника.

73. Заявник не погодився з цим. Він продовжував стверджувати, що ані його самого, ані його представника не було

поінформовано стосовно вищезазначеного рішення, а отже їм не можна дорікати за те, що це рішення не було опротестоване. Мати заявника, яка у цей час була його офіційним представником, спростувала отримання листа (на який посилається Уряд) від органів прокуратури Житомира. У будь-якому разі заявник вважав, що питання вичерпання національних засобів має бути приєднано до розглядання його скарги по суті у відповідності до процедурної частини статті 3 Конвенції.

74. Суд зауважує, що це заперечення Уряду дійсно тісно пов'язане зі скаргою заявника про неефективність проведення розслідування з приводу обвинувачень заявника у поганому поведженні з ним. За цих обставин Суд вважає, що це заперечення Уряду слід приєднати до розгляду скарги заявника по суті (див., *inter alia*, справи «Яременко проти України» (*Yaremenko v. Ukraine*) №32092/02, від 13 листопада 2007 року, та «Мурадова проти Азербайджану» (*Muradova v. Azerbaijan*), № 22684/05, § 87, від 2 квітня 2009 року).

75. Суд далі зауважує, що ця скарга не є явно необґрунтованою у сенсі пункту 3 статті 35 Конвенції, а також не є неприйнятною з будь-яких інших підстав. Тому ця скарга має бути оголошена прийнятною.

Б. По суті

1. Заявлене погане поведження

76. Признаючи сам факт застосування сили з боку тюремних наглядачів до заявника (що відбулося 9 червня 2004 року), Уряд у той же час заявив, що застосування сили було законною та не надмірною реакцією на некеровану поведінку самого заявника. Уряд заперечив звинувачення заявника у тому, що два його ребра були зламані у результаті даного інциденту, зазначивши при цьому, що цей факт заперечується документальними доказами.

77. Заявник відстоював свої скарги. Посилаючись на експертний звіт від 10 вересня 2009 року (див. пункт 36 вище), він спростував позицію Уряду стосовно можливої дати отримання переломів ребер як непереконливу.

78. Суд бере до уваги, що ст. 3 Конвенції містить одну з найбільш важливих цінностей демократичного суспільства. Вона цілковито забороняє катування або нелюдське чи таке, що принижує гідність, поводження або покарання. Причому ця заборона діє незалежно від конкретних обставин та поведінки потерпілого (див. нещодавню справу «Кафкаріс проти Кіпру» (*Kafkaris v. Cyprus*) [GC], №21906/04, § 95, ECHR 2008-...).

79. У той же час погане поводження має досягти певного мінімального рівня жорстокості для того, щоб підпасти під дію статті 3. Визначення цього мінімуму залежить від усіх обставин у справі, таких як тривалість такого поводження, його фізичні та психічні наслідки, а у деяких випадках — від статі, віку, та стану здоров'я потерпілого (див. справу «Ірландія проти Сполученого Королівства» (*Ireland v. the United Kingdom*), від 18 січня 1978 року, § 162, серія А № 25).

80. Будь-яке використання фізичної сили по відношенню до позбавленої волі людини, яке не є цілком необхідною законною відповіддю на поведінку самої ув'язненої людини, принижує людську гідність та є в принципі порушенням права, передбаченого статтею 3 Конвенції (див. справу «Рібіч проти Австрії» (*Ribitsch v. Austria*), від 4 грудня 1995 року, § 38, серія А № 336, та більш сучасний прецедент «Шейдаєв проти Росії» (*Sheydayev v. Russia*), № 65859/01, § 59, від 7 грудня 2006 року).

81. Суд бере до уваги, що заявник зазнав переломів двох ребер під час перебування у межах в'язниці, і це не заперечує жодна зі сторін. Дані травми, які судово-медична комісія визначила як ушкодження середньої тяжкості (див. пункт 20 вище), є водночас достатньо серйозними для того, щоб бути кваліфікованими як погане поводження за статтею 3 (див. справу «Суптель проти України» (*Suptel v. Ukraine*), № 39188/04, § 48, від 19 лютого 2009 року). Однак ще треба визначити, чи слід вважати Уряд відповідальним за ці травми за статтею 3.

82. Що стосується обставин, за яких заявник зазнав цих травм, Суду пред'явлено два різні пояснення сторін щодо подій; Суду також надані суперечливі медичні докази стосовно можливого часу, коли заявник отримав дані травми (див.

пункти 7, 8, 20 та 36 вище). Більш того, у справі є медичний звіт, який виключає випадкове падіння як можливу причину; у справі також є заяви співкамерників заявника, які підтверджують його звинувачення у застосуванні надмірної сили співробітниками Житомирської тюрми № 8 (див. пункти 18, 31 та 32 вище).

83. За цих обставин Суд не вважає за доцільне перевіряти пояснення сторін та починати встановлення фактів у судовому засіданні; Суд вважає так із наступних причин: як зазначено вище, сторони погоджуються, що заявник зазнав серйозних тілесних ушкоджень під час відбування покарання у тюрмі. Отож надати відповідні пояснення стосовно причин травм заявника є обов'язком держави; у разі ненадання таких пояснень явно виникає питання застосування статті 3 Конвенції (див. з необхідними поправками справу «Сельмуні проти Франції» (*Selmouni v. France*) [GC], № 25803/94, § 87, ECHR 1999-V). Незважаючи на те, що у цій справі органи державної влади заперечують будь-який зв'язок між інцидентом 9 червня 2004 року та травмами заявника, вони не змогли надати ніяких роз'яснень щодо причин зазначених травм. Суд не може прийняти аргументацію Уряду, що тюремна адміністрація не знала про те, що сталося з заявником, оскільки, будучи позбавленим волі, він потрапляв під контроль і відповідальність тюремної адміністрації (див. справу «Сатік та інші проти Туреччини» (*Satýk and Others v. Turkey*), № 31866/96, § 54, від 10 жовтня 2000 року). Більш того, заявник як ув'язнений перебував у особливо вразливому стані, і владні органи мали обов'язок захищати його фізичний стан (див. справу «Володимир Романов проти Росії» (*Vladimir Romanov v. Russia*), № 41461/02, § 57, від 24 липня 2008 року, яка містить необхідні подальші посилання).

84. Таким чином, Суд робить висновок, що держава несе відповідальність відповідно до статті 3 Конвенції з приводу поганого поводження з заявником у тюрмі; а тому Суд також робить висновок, що у цьому випадку було порушення статті 3 Конвенції.

2. Заявлене неналежне розслідування

85. Уряд висловив думку, що органи державної влади провели швидко та повне розслідування щодо звинувачень заявника, а той факт, що його результати не були на користь заявника, ще не означає неефективність самого розслідування. Уряд при цьому підкреслив, що повторне дворазове провадження розслідування показує намагання Уряду переконатися у повноті даного розслідування.

86. Заявник заперечив. Зокрема, він оскаржив дії органів національної влади у випадках запізнілого рентгенівського обстеження (зі слів заявника, у листопаді 2004 року) та невиправданого ігнорування заяв своїх співкамерників, які підтверджували обвинувачення заявника. Він розглядав повторні посилення справи на додаткове розслідування як доказ його неефективного проведення.

87. Суд повторно зазначає, що там, де особа порушує спірне питання стосовно того, чи поводитися жорстко державні виконавчі органи на порушення статті 3, то дане положення, яке розуміється у зв'язку з загальним обов'язком держав згідно зі статтею 1 Конвенції («гарантувати кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права та свободи визначені у ... Конвенції»), потребує того, щоб було проведене належне офіційне розслідування, яке здатне ідентифікувати та покарати винних осіб (див. справи «Ассенов та інші проти Болгарії» (*Assenov and Others v. Bulgaria*), від 28 жовтня 1998 року, § 102, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-VIII, та «Лабіта проти Італії» (*Labita v. Italy*) [GC], № 26772/95, § 131, ECHR 2000-IV). Мінімальні стандарти відповідної ефективності, визначені існуючою практикою рішень Суду, також включають такі вимоги: щоб розслідування було незалежним, прозорим, підпадало під суспільний контроль, а також щоб компетентні органи діяли з винятковою належною уважністю та швидкістю (див., *inter alia*, справу «Менешева проти Росії» (*Menesheva v. Russia*), № 59261/00, § 67, ECHR 2006-III).

88. У даній справі Суд знаходить, що держава-відповідач є відповідальним згідно зі статтею 3 за погане поводження з за-

явником (див. пункт 84 вище). Таким чином, відповідна скарга заявника з цього приводу є такою, що підлягає «доведенню» у тому сенсі, що органи влади були зобов'язані провести належне розслідування обставин, за яких заявник зазнав травм (див. справу «Крастанов проти Болгарії» (*Krastanov v. Bulgaria*), № 50222/99, § 58, від 30 вересня 2004 року).

89. Незрозуміло, чи вперше скаржився заявник до органів національної влади з приводу поганого поводження з ним. Навіть допускаючи, що це було не раніше 25 серпня 2004 року (дати, коли мати заявника поскаржилася до прокурора), відповідь владних органів ніяк не назвеш швидкою. Беручи до уваги висновки медичного звіту від 29 листопада 2004 року та висновки прокурора у його рішенні від 2 квітня 2005 року (див. відповідно пункти 20 та 27 вище), Суд не приймає твердження Уряду, що заявник пройшов рентгенівське обстеження негайно після інциденту 9 червня 2004 року. Згідно з документарними доказами, таке обстеження не проводилося до листопада 2004 року, коли заявнику дійсно зробили таке обстеження у перший раз після зазначеного інциденту, тобто із затриманням у п'ять місяців (або у три місяці, якщо рахувати від дати 25 серпня 2004 року). Як зазначено пізніше у експертному звіті від 10 вересня 2009 року, який був зроблений на вимогу адвоката заявника та не спростовувався Урядом, (див. пункт 36 вище), така затримка обмежила можливості розслідування щодо точного встановлення дати отримання заявником травм, що у свою чергу було вкрай важливим у даній справі. Це дорівнює недоліку, який сам по собі вже є достатнім для того, щоб не вважати розслідування швидким та доцільним згідно з відповідними стандартами (див., *inter alia*, справу «Міхеєв проти Росії» (*Mikheyev v. Russia*), №77617/01, §§ 107 et seq., від 26 січня 2006, та вищенаведену справу «Ассенов та інші проти Болгарії», § 102).

90. Суд не менш уважно розглядає критичні зауваження щодо внутрішнього тюремного розслідування, які зробили органи прокуратури Житомира у своїх рішеннях від 28 жовтня 2004 року та 2 квітня 2005 року; згідно з цим рішенням, відмо-

ву слідчого почати кримінальне розслідування скарг заявника було скасовано та призначено додаткове розслідування. У обох випадках розслідування критикувалося за те, що не були допитані інші ув'язнені, свідчення котрих могли би прояснити перебіг подій 9 червня 2004 року. Щоправда, пізніше слідчий допитав двох співкамерників заявника (які ділили з ним камеру 9 червня 2004 року та пізніше, А. та О.). Обидва співкамерники підтвердили свідчення заявника стосовно подій під час інциденту. Проте слідчий відкинув свідчення А. з єдиним поясненням, що це свідчення було «вочевидь націлено на дискредитацію тюремної адміністрації»; також розслідування не взяло до уваги та навіть не прокоментувало свідчення іншого співкамерника (див. пункти 21 та 33 вище). Водночас свідчення тюремних наглядачів були прийняті як правдиві та достовірні. Це означає вибірковий підхід слідчих органів до оцінювання свідчень; такий підхід вже зазнав критики з боку Суду (див. справу «Антіпенков проти Росії» (*Antipenkov v. Russia*), № 33470/03, § 69, від 15 жовтня 2009 року).

91. Останнє, але не менш важливе зауваження Суду полягає у тому, що внутрішнє тюремне розслідування, незважаючи на встановлений факт отримання заявником переломів ребер у тюрмі, не змогло встановити, що ж дійсно трапилося з заявником, — але ця нездатність не стала перепорою для того, щоб відкинути звинувачення у поганому поводженні як необґрунтовані.

92. Попередні міркування є достатньою основою для висновку Суду, що органи державної влади не виконали свої зобов'язання, як того вимагає ст. 3 Конвенції, щодо проведення ефективного розслідування звинувачень заявника щодо поганого поводження.

93. Суд зараз розгляне заперечення Уряду стосовно вичерпання усіх доступних національних засобів юридичного захисту, яке вже було приєднано до суттєвого розгляду цієї справи (див. пункти 72 та 74 вище). Насамперед Суд відзначає, що хоча Уряд надав копію листа прокурора від 20 квітня 2005 року, у якому мати заявника повідомлялася про відмову ініціювання

кримінального розслідування по скарзі заявника щодо поганого поводження з ним (див. пункт 34 вище), на цьому листі не було поштового штампу і взагалі Уряд не продемонстрував ніяких інших доказів, що цей лист (а також рішення від 19 квітня 2005 року) був дійсно надісланий або якимось чином надійшов до заявника чи його представника. У подібній ситуації Суд вже робив висновок, що за даних обставин заявник не може розглядатися як заздалегідь поінформований щодо такого рішення, що у свою чергу є достатнім для відхилення заперечення Уряду стосовно вичерпання національних засобів юридичного захисту (див. вищезгадану справу «Мурадова проти Азербайджану», § 131). У будь-якому випадку, навіть якщо заявник був поінформований про вищенаведене рішення, Суд вважає, що заявнику не можна докоряти за те, що він не намагався кілька разів відновити розслідування, яке Суд вважає неефективним (див. пункт 92 вище та, як приклад судового прецеденту, справу «Яременко проти України» (*Yaremenko v. Ukraine*), №. 32092/02, § 70, від 12 червня 2008 року).

94. Таким чином, Суд відхиляє заперечення Уряду стосовно вичерпання національних засобів юридичного захисту та зазначає, що мало місце також порушення процедурної частини статті 3 Конвенції.

III. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ З ПРИВОДУ УМОВ ТРИМАННЯ ЗАЯВНИКА У ЖИТОМИРСЬКІЙ ТЮРМІ № 8

95. Заявник також скаржився за статтею 3 Конвенції, що умови його тримання у Житомирській тюрмі № 8 були невідповідними.

96. Уряд стверджує, що заявник не звертався з такими скаргами (у всякому разі, по суті) до адміністрації тюрми, Державного департаменту України з питань виконання покарань, органів прокуратури чи суду. А отже, це не може вважатися вичерпанням національних засобів юридичного захисту з боку заявника. Уряд надав наступну альтернативну точку зору: ці скарги були несумісними *ratione personae* (стосовно осіб) із по-

ложеннями Конвенції, тому що вони були дуже нечіткими та не обумовлені особистою ситуацією самого заявника.

97. Заявник не погодився з цим. Він зазначив, що органи національної влади були достатньо поінформовані про його ситуацію та мали можливість вивчити умови його тримання, зокрема після скарги його матері до тюремної адміністрації 22 лютого 2005 року. Що ж до другого заперечення Уряду, то заявник зазначив, що умови його тримання не відрізнялися від умов тримання інших засуджених. Таким чином, він не був зобов'язаний окремо вказувати на свій особистий випадок. Аргументуючи свої докази, заявник звернувся до витягів із доповіді КЗК після візиту до Житомирської тюрми № 8 у 2002 році (див. пункт 65 вище для важливих для цієї справи даних, на які посилається заявник).

98. Суд не вважає необхідним звертатися до заперечень Уряду стосовно невичерпання та несумісності *ratione personae*, тому що скарги заявника щодо умов його тримання є у будь-якому разі неприйнятними з причин, які наведені нижче у тексті.

99. Суд повторно зазначає, що відповідно до статті 3 Конвенції держава має переконатися, що особу тримають (у місцях позбавлення волі) в умовах, які сумісні з людською гідністю і що спосіб виконання покарання не піддає ув'язненого стражданню або труднощам такої сили, які перевищують неминучий та властивий ув'язненню рівень страждань, а також що здоров'я та добробут ув'язненої особи забезпечені у достатній мірі. У оцінці умов тримання потрібно брати до уваги сукупні наслідки тюремного тримання та тривалість такого тримання у конкретних умовах (див. справи «Дугоз проти Греції» (*Dougoz v. Greece*), №40907/98, § 46, ECHR 2001-II, та «Калашніков проти Росії» (*Kalashnikov v. Russia*), № 47095/99, § 102, ECHR 2002-VI).

100. У цій справі заявник скаржився з наступних приводів: невідповідні санітарні умови у камерах та на дворі; нестача площі (місця); погана якість тюремної їжі та високі ціни у продуктовому магазині (кіоску); низька професійна кваліфікація медичного персоналу.

101. Суд відмічає, що заявник не надав фактичних подробиць та документальних доказів на підтримку цих скарг. Єдиний наданий заявником доказ містився у підібраних витягах із доповіді КЗК.

102. Суд не завжди вимагав, щоб заявник підтверджував кожне своє звинувачення конкретними документами у справах стосовно скарг на умови тримання, тому що Суд усвідомлює, що доречна інформація та можливості розслідування фактів по таких справах здебільшого знаходяться у розпорядженні органів влади. Однак для того, щоб Суд скасував тягар доказу (тобто, необхідність заявнику доводити свої звинувачення) та розглянув суттєву частину скарг, такі скарги мають принаймні бути сформульованими ясно та несуперечливо (див., *inter alia*, справу «Трепашкін проти Росії» (*Trepashkin v. Russia*), № 36898/03, § 85, від 19 липня 2007 року).

103. Суд не вважає, що скарги заявника стосовно умов його тримання задовольнили цю мінімальну вимогу. Як виявляється з матеріалів справи (а також із доповіді КЗК — див. пункти 18, 31 та 65 вище), заявника доволі часто переводили до інших камер, проти чого він не заперечував. Проте він точно не визначив, на умови у яких саме камерах (чи медичних блоках) він скаржився та впродовж якого часу він утримувався у цих місцях. Такою ж мірою невизначеними є його скарги стосовно професійної кваліфікації медичних працівників тюрми та якості їжі, тому що вони не підкріплені ніякими прикладами або подробицями. Що стосується подання заявника про небезпечні інгредієнти, які додавалися до їжі, Суд відзначає, що це є чистим припущенням і що заявник навіть не стверджував, що це вплинуло на нього самого.

104. Що стосується доповіді КЗК, на яку посилається заявник, то Суд визнає, що надані в доповіді факти є такими, що мають стосунок до справи і щонайменше дозволяють вірогідно оцінити умови тримання заявника, які мали місце перед поданням цієї заяви у 2004 році (див. справи «Іовчев проти Болгарії» (*Iovchev v. Bulgaria*), № 41211/98, § 103, від 2 лютого 2006 року, та «Двойних проти України» (*Dvounykh v. Ukraine*), № 72277/01,

§ 64, від 12 жовтня 2006 року). У той же час Суд помічає, що заявник покладався на окремі негативні коментарі у цій доповіді, відкинувши при цьому загально-позитивні висновки стосовно, зокрема, матеріальних умов тримання засуджених до довічного позбавлення волі, схвалення зусиль персоналу тюрми задовольнити гігієнічні потреби ув'язнених та загальних успіхів у боротьбі з туберкульозом. Що стосується звинувачення у нестачі площі, КЗК зазначив, що під час їхнього візиту (2002 рік) тюремні камери для довічно ув'язнених не були заповнені повністю (у таких камерах тримали 1199 ув'язнених, а максимальна місткість дорівнювала 1600). Хоча при цьому дійсна площа могла бути і нижче прийнятих стандартів, заявник, як знову зазначає Суд, не визначив точно, чи розміщували його взагалі у таких умовах, у який спосіб та впродовж якого часу.

105. Справді, доповідь КЗК порушила деякі питання, які є схожими на скарги заявника. Зокрема, доповідь осудила обмеження на кількість посилок із харчами, які можуть отримувати довічно ув'язнені, обмежений доступ до товарів з тюремного магазину (кіоску) через загальну відсутність зароблених грошей на рахунку, та «повільний прогрес стосовно дотримання стандартів харчування засуджених, які страждають на туберкульоз».

106. Суд не вважає, що ці, висвітлені у доповіді КЗК, загальні проблеми є достатньо вагомими у конкретній справі заявника для того, щоб перевищити мінімальний рівень, який встановлюється статтею 3 Конвенції. Суд також бере до уваги той факт, що 28 грудня 2007 року зазначені обмеження на кількість посилок із харчами, які можуть отримувати довічно ув'язнені, було відмінено (див. пункт 64 вище).

107. Що стосується харчування ув'язнених із захворюванням на туберкульоз, Суд зазначає, що заявник знов не надав ніяких подробиць, у той час як КЗК відзначив деякий (хоча й повільний) прогрес у цій справі. Торкаючись фактів справи заявника, Суд відзначає наступне. У березні 2002 року заявник взагалі заперечив, що він хворий на туберкульоз, хоча продовжував отримувати лікування від цієї хвороби (див. пункт

ти 38 та 39 вище). Пізніше, після підтвердження захворювання у квітні 2006 року, його було переведено більш ніж на рік (з 4 грудня 2006 року до 21 лютого 2008 року) до Херсонської тюрми № 61 для спеціалізованого лікування (див. пункт 42 вище), причому він не скаржився у своїй заяві на якість їжі у цій тюрмі. Нарешті, Уряд надав документальні докази, що після повернення заявника у Житомирську тюрму № 8 у лютому 2008 року заявник регулярно впродовж 2008 та 2009 років отримував спеціальну дієту згідно програми запобігання рецидивам хвороби (див. пункт 50 вище). Тому Суд вважає, що скарга стосовно спеціальної «туберкульозної» дієти є також безпідставною.

108. Беручи до уваги усі вищезазначені аргументи, Суд робить висновок, що заявник не зміг довести скаргу про несумісність умов свого тримання у Житомирській тюрмі № 8 із статтею 3 Конвенції (див., *inter alia*, справи «Ухан проти України» (*Ukhan v. Ukraine*), № 30628/02, §§ 65–66, від 18 грудня 2008 року, та «Вергельский проти України» (*Vergelskiy v. Ukraine*), № 19312/06, §§ 89–91, від 12 березня 2009 року). Відповідно, Суд відхиляє цю скаргу як явно необґрунтовану у відповідності до пунктів 3 та 4 статті 35 Конвенції.

IV. РЕШТА ЗАЯВИ

109. Роблячи загальне посилання на статті 1, 2, 3, 6, 8, 9, 13, 17 та 34 Конвенції, заявник скаржився на те, що йому було поставлено неправильний діагноз «туберкульоз» та що до нього застосовували примусове лікування всупереч його релігійним переконанням. Він також стверджував, що тюремна адміністрація втручалася в його кореспонденцію.

110. Однак, беручи до уваги надані до Суду матеріали, а також діючи у межах своєї компетенції, Суд робить висновок, що ці матеріали не розкривають жодного порушення прав та свобод, передбачених положеннями, на які посилається заявник.

111. З цього слід дійти висновку, що в цій частині заява є явно необґрунтованою та має бути відхилена відповідно до пунктів 3 та 4 статті 35 Конвенції.

V. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

112. Ст. 41 Конвенції передбачає наступне:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або Протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливую сатисфакцію».

A. Шкода

112. Заявник вимагав 60 000 євро як відшкодування моральної шкоди.

113. Уряд оспорив цю вимогу.

114. Суд вважає, що заявник зазнав біль та страждання, які не можна компенсувати самим фактом встановлення порушення. Беручи до уваги характер порушень, які були виявлені у даній справі, та здійснюючи свою оцінку на засадах справедливості, Суд присуджує заявнику 8 000 євро як відшкодування моральної шкоди з урахуванням будь-якого податку, який може бути стягнуто із зазначеної суми.

B. Судові витрати

116. Заявник не вимагав присудження йому відшкодування судових витрат. Відповідно, Суд вирішує не присуджувати жодних виплат.

B. Відсотки за прострочування виплати відшкодувань

117. Суд вважає належним призначити три відсотки за прострочування виплати відшкодувань виходячи з розміру граничної позичкової ставки Європейського центрального банку.

ЗА ЦИХ ПІДСТАВ СУД ОДНОГОЛОСНО

1. *Відхиляє* заперечення Уряду стосовно питання правового представництва заявника;
2. *Вирішує* приєднати до розгляду по суті заперечення Уряду про вичерпання національних засобів юридичного захисту стосовно скарги заявника за статтею 3 Конвенції щодо заявленого поганого поведіння з боку співробіт-

ників тюрми; і відхиляє дане заперечення Уряду після судового розгляду суті цієї скарги;

3. *Визнає* скарги заявника стосовно заявленого поганого поводження у тюрмі та відсутності належного розслідування щодо цієї скарги прийнятними;
4. *Визнає* решту скарг у заяві неприйнятними;
5. *Постановляє*, що мало місце порушення статті 3 Конвенції у її матеріально-правовій та процедурній частинах;
6. *Постановляє*, що
 - (а) упродовж трьох місяців від дня, коли це рішення стане остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач має виплатити заявнику 8,000 (вісім тисяч) євро відшкодування моральної шкоди з урахуванням будь-якого податку, який може бути стягнуто із зазначених сум; ці суми мають бути конвертовані в українські гривні за курсом на день здійснення платежу;
 - (б) із закінченням вищезазначеного тримісячного строку і до повного розрахунку на вищезазначені суми нараховуватиметься простий відсоток у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, яка діятиме в цей період, плюс три відсотки;
7. *Відхиляє* решту вимог заявника щодо справедливої сатисфакції.

Учинено англійською мовою і повідомлено письмово 8 квітня 2010 року згідно з пунктами 2 та 3 правила 77 Регламенту Суду.

Клаудія Вестердік
Секретар секції

Пеер Лоренцен
Голова секції

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА «ВІСЛОГУЗОВ ПРОТИ УКРАЇНИ»

(Заява № 32362/02)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

20 травня 2010 року

ОСТАТОЧНЕ

20/08/2010

Це рішення Суду є остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції. Текст рішення може підлягати редакційним правкам.

У справі «Віслогузов проти України»,

Європейський суд з прав людини (П'ята секція), засідаючи Палатою, до складу якої увійшли:

Пеер Лоренцен (Peer Lorenzen), *Голова*,

Ренате Єгер (Renate Jaeger),

Карел Юнгвірт (Karel Jungwiert),

Райт Марусте (Rait Maruste),

Мириана Лазарова-Трайковська (Mirjana Lazarova Trajkovska),

Здравка Калайджієва (Zdravka Kalaydjieva), судді,

Михайло Буроменський (Mykhaylo Buromenskiy), *суддя ad hoc*,

та Клаудія Вестердік (Claudia Westerdiek), *Секретар секції*,

після наради за зачиненими дверима 27 квітня 2010 року, виносить таке рішення, ухвалене того самого дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу порушено за заявою (№ 32362/02), поданою проти України до Суду на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) громадянином України п. Сергієм Миколайовичем Віслогузовим (далі — заявник) 31 липня 2002 року

2. Уряд України (далі — Уряд) був представлений його уповноваженим — п. Ю.Зайцевим, Міністерство юстиції.

3. 6 березня 2007 року Суд оголосив заяву частково неприйнятною і вирішив направити скарги заявника стосовно умов його тримання під вартою та відсутності ефективних засобів правового захисту в цьому відношенні (статті 3 та 13 Конвенції); щодо втручання в кореспонденцію заявника та права на подання індивідуальних заяв до Суду (статті 8 та 34 Конвенції) на комунікацію. Суд також вирішив розглядати питання по суті та прийнятності заяви одночасно (стаття 29, пункт 3).

ФАКТИ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

4. Заявник народився у 1965 році та зараз мешкає у м. Фрунзе Херсонської області.

5. 13 лютого 2001 року заявника перевели до Північної виправної колонії № 90 (далі — колонія № 90) для відбування покарання. Заявник утримувався в колонії № 90 увесь термін свого засудження, за винятком кількох періодів, коли він перебував у тюремних лікарнях та у Сімферопольському слідчому ізоляторі (далі — Сімферопольський СІЗО), як зазначено нижче.

6. 7 грудня 2005 заявника було звільнено.

A. Медична допомога заявникові під час відбування покарання у вигляді позбавлення волі

7. На час прибуття до колонії № 90 заявник страждав на туберкульоз, втрату ваги та хронічний гепатит.

8. Після медичного огляду у колонії № 90 заявникові була призначена відповідна спеціальна дієта, оскільки він страждав від втрати ваги. Заявник стверджує, що це дієтичне харчування було незадовільним.

9. У травні та серпні 2001 року, а також у лютому 2002 року, заявник пройшов медичний огляд, йому було зроблено рентгенівське обстеження та поставлено діагноз «туберкульоз у латентній формі».

10. 11 травня 2002 року, у відповідь на скаргу заявника, його було переведено до лікарні виправної колонії № 10, де його лікували від хронічного гепатиту впродовж одного місяця.

11. У жовтні 2002 року, а також у лютому та березні 2003 року заявнику робилося рентгенівське обстеження, але вочевидь після цього його ніяк не лікували.

12. Уряд стверджує, що після скарг з боку заявника, які він зробив 2 та 19 січня, а також 17 вересня 2003 року, медична служба колонії № 90 діагностувала в нього неврологічний розлад та забезпечила відповідним амбулаторним лікуванням.

За словами заявника, у цей період часу йому кілька разів примусово вводили психотропну речовину, внаслідок чого його здоров'я зазнало шкоди. Заявник не звертався до державних органів влади зі скаргами з цього приводу.

13. У період між 2 та 23 квітня 2003 року заявника тримали у лікарні колонії № 10, де його лікували від втрати ваги.

14. У жовтні 2003 року та травні 2004 року заявник знов проходив рентгенівське обстеження, але без будь-якого відповідного лікування після цього.

15. У період між вереснем та листопадом 2004 року заявника тримали у лікарні колонії № 7, де його лікували від туберкульозу.

16. За словами заявника, медична допомога, яку він отримав під час відбування покарання у вигляді позбавлення волі, ніяк не поліпшила стан його здоров'я.

Б. Фізичні умови, у яких заявник відбував покарання у вигляді позбавлення волі

1. Перебування у колонії № 90

17. Уряд стверджував, що під час відбування терміну покарання у колонії № 90 заявник перебував у камері загальною площею 60,1 м² разом із 15 іншими ув'язненими. У камері була необхідна кількість нар та іншого обладнання. Заявник мав достатньо світла, свіжого повітря, а також доступ до можливостей персональної гігієни (умивання і т. д.). Харчування було задовільним та відповідало встановленим нормам національного законодавства.

18. Заявник доводив, що у колонії № 90 його переважно тримали у камері загальною площею 150 м² разом із 200 іншими ув'язненими. Потім його було переведено до камери загальною площею 50 м², де ще перебувало 15 інших ув'язнених. Він мусив спати на зношених матраці та подушці; води та їжі було недостатньо. Загалом санітарно-гігієнічні умови були незадовільними.

2. Тримання під вартою у Сімферопольському СІЗО

19. У період між 4 листопада 2003 року та 26 лютого 2004 року заявника тримали у Сімферопольському СІЗО.

20. Уряд стверджував, що у цій установі заявник перебував у камерах таких розмірів:

- 28,5 м², у якій кількість затриманих коливалася від 10 до 14;
- 27,5 м², у якій кількість затриманих коливалася від 8 до 13;
- 20,1 м², у якій кількість затриманих коливалася від 3 до 5;
- 15 м², у якій кількість затриманих коливалася від 2 до 3;
- 26,8 м², у якій кількість затриманих коливалася від 8 до 14;
- 26,5 м², у якій кількість затриманих коливалася від 10 до 13;
- 30 м², у якій кількість затриманих коливалася від 11 до 14.

В усіх камерах була достатня кількість нар. Система вентиляції працювала добре.

21. Заявник стверджував, що під час тримання у Сімферопольському СІЗО він перебував у камері площею 30 м², де кількість затриманих дорівнювала щонайменш 40. Люди в камері мали спати по черзі, тому що нар на всіх не вистачало. Оскільки камера була переповнена, в ній завжди не вистачало свіжого повітря.

С. Кореспонденція заявника

1. Скарги на адресу органів державної влади

22. Згідно з твердженням заявника, коли він відбував покарання у вигляді позбавлення волі, він скаржився до органів державної влади з різних приводів. Він не надсилав деякі з письмових скарг через тюремну адміністрацію, як цього вимагають закони країни, а передавав ці листи своїй дружині, яка потім відправляла їх поштою до адресатів. Як стверджує заявник, він робив так нібито для того, щоб адміністрація тюрми не перехопила цих листів.

23. Зі слів заявника, 25 лютого 2003 року його було покарано п'ятнадцятиденним ув'язненням до карцеру за порушення встановленої процедури надсилання листів.

2. Листування із Судом

24. 31 липня 2002 року дружина заявника надіслала листа до Суду, у якому запросила надати можливість подати офіційну заяву до Суду від імені заявника. У цьому листі вона зазначила тільки свою домашню адресу.

25. 4 вересня 2002 року секретаріат Суду надав їй копію тексту Конвенції, офіційну форму для заяви, форму довіреності, а також пояснювальні матеріали.

26. 21 жовтня 2002 року, під час побачення із заявником, його дружина передала йому отриманого листа від Суду. Невдовзі після цього тюремна адміністрація вилучила цей лист у заявника на підставі того, що листа було отримано у незаконний спосіб.

27. Уряд стверджував, що того ж самого дня, коли листа було вилучено, тюремна адміністрація переглянула усі документи, які в ньому були, та запропонувала заявникові забрати все вилучене, але він від цього відмовився. На підтримку цього твердження Уряд надав відповідний протокол тюремної адміністрації, у якому було задокументовано відмову заявника забрати конфісковані в нього матеріали. Цей звіт було підписано самим заявником, котрий ще додав до нього примітку про те, що описані у звіті факти є перекрученими.

28. Згідно з твердженням заявника, тюремна адміністрація, незважаючи на його прохання, ніколи не намагалася повернути вищезгаданого листа.

29. Листом від 22 листопада 2002 року дружина заявника поскаржилася до Суду з приводу конфіскації вищезгаданого листа та запросила надати допомогу. У відповідь Суд повторно надіслав пакет документів, який потрібен для подання заяви.

30. 15 жовтня 2003 року заявник подав заповнену форму заяви разом із листом від 7 жовтня 2003 року, у якому він уповноважує свою дружину діяти від його імені, та відповідними підтверджувальними матеріалами.

II. ВІДПОВІДНЕ ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

А. Виправно-трудоий кодекс від 23 грудня 1970 року (чинний на час подання заяви)

31. Відповідно до статей 28 та 44 цього Кодексу, кореспонденція засуджених підлягає перегляду з боку адміністрації виправного закладу. Адміністрація не має права переглядати лише листи від засуджених на адресу прокурора та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Б. Закон про боротьбу із захворюванням на туберкульоз від 5 липня 2001 року

32. Стаття 17 цього Закону передбачає, що хворі на туберкульоз, виявлені в установах виконання покарань, забезпечуються лікувально-профілактичною допомогою у спеціалізованих протитуберкульозних закладах в'язниць.

В. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, затверджені наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань від 5 червня 2000 року (чинні на час подання заяви)

33. Відповідно до пункту 31.2 Правил, ув'язнені мають право надсилати листи виключно через адміністрацію виправної установи.

34. Згідно з пунктом 35.7 Правил, ув'язненим забороняється отримувати будь-які документи, записи, чернетки і т. д. від відвідувачів під час побачень.

III. ВІДПОВІДНІ МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ

35. Відповідні міжнародні доповіді та інші матеріали щодо лікування туберкульозу в Україні підсумовані у судовому рішенні у справі *Мельник проти України* (№. 72286/01, §§ 47–53, від 28 березня 2006 року).

ПИТАННЯ ПРАВА

І. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ

36. Заявник скаржився, (а) що кілька разів під час відбування покарання йому примусово вводили психотропний препарат; (б) що у колонії № 90 його тримали у переповненому приміщенні, харчування було недостатнім, і перебував у невідповідних санітарно-гігієнічних умовах; (в) що фізичні умови його тримання у Сімферопольському СІЗО були неналежні через переповненість камер та недостатню вентиляцію; (г) що під час усього терміну відбування покарання йому відмовляли у наданні належної медичної допомоги.

Стаття 3 Конвенції, на яку посилається заявник, передбачає таке:

«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».

А. Примусове лікування психотропними препаратами

Прийнятність

37. Уряд зауважив, що стосовно цієї скарги заявник не вичерпав внутрішньодержавних засобів юридичного захисту, тому що він не звертався з цього приводу до органів прокуратури і суду.

38. Заявник не погодився із Урядом.

39. Суд зазначає, що заявник не заперечує проти доводу Уряду стосовно того, що у певний час заявникові був поставлений діагноз і забезпечене лікування від неврологічного розладу, а також стосовно того, що після скарг заявника йому надавалася медична допомога. Також Суд вважає, що заявник, як жертва стверджуваних терапевтичних та фізичних зловживань з боку медичних працівників, мав передусім звернути увагу внутрішньодержавних органів на ці обставини, тобто вимагати розслідування та відповідної компенсації. Ніщо в матеріалах справи не свідчить про те, що він був позбавлений цієї можливості. Отже, беручи до уваги, що заявник не звертався з зазначеного приводу до влади на національному рівні, ця частина заяви

має бути відхилена, тому що не було вичерпано всі внутрішньо-одержавні засоби юридичного захисту відповідно до пунктів 1 та 4 статті 35 Конвенції.

Б. Переповненість камер, недостатність харчування та незадовільність санітарно-гігієнічних умов у колонії № 90

Прийнятність

40. Уряд відстоював свою позицію стосовно того, що ця частина заяви є неприйнятною, оскільки не було вичерпано внутрішньо-одержавні засоби юридичного захисту. Уряд стверджував, що заявник мав поскаржитися до органів прокуратури та суду.

41. Заявник наполягав, що ця скарга є прийнятною.

42. Суд зауважує, що в кількох випадках він вже відкидав подібні заперечення урядів-відповідачів стосовно вичерпності внутрішньо-одержавних засобів юридичного захисту, коли йшлося про скарги про умови тримання під вартою; Суд робив це, якщо з'ясовував, що подібні скарги вказували на існуючі проблеми структурного характеру у внутрішньо-одержавній пенітенціарній системі (див., *inter alia*, рішення у справі *Калашніков проти Росії* (*Kalashnikov v. Russia*), № 47095/99, від 18 вересня 2001 року; вищезгадану справу *Мельника*, §§ 69–71; *Коктиш проти України* (*Koktysh v. Ukraine*), № 43707/07, § 86, від 10 грудня 2009 року).

43. У цій справі Суд вважає, що питання, яких торкається заявник у цьому розділі, також мають структурний характер. Таким чином, Суд не може дорікати заявнику за те, що останній не використав усі внутрішньо-одержавні засоби юридичного захисту (про що стверджував Уряд), і як висновок, відхиляє заперечення Уряду з цього приводу.

44. Суд повторно наголошує, що звинувачення у поганому поводженні, які підпадають під дію статті 3 Конвенції, мають бути підтримані відповідними доказами. Для оцінки таких доказів Суд застосовує принцип доведення «поза розумним сумнівом», але додає, що такі докази мають робитися на основі

сукупності ознак достовірних, прозорих та узгоджених висновків, або на основі неспростованих презумпцій щодо фактів (див. *Енеа проти Італії* (*Enea v. Italy*) [GC], №74912/01, § 55, ECHR 2009-...). Розподіл тягара доведення істотно залежить від специфіки фактів, природи звинувачень та відповідного права за Конвенцією, яке розглядається (див. *Начова та інші проти Болгарії* (*Nachova and Others v. Bulgaria*) [GC], № 43577/98 та №43579/98, § 147, ECHR 2005-VII).

45. Суд вважає, що інформація стосовно фізичних умов ув'язнення належить до компетенції внутрішньодержавної влади країни. Відповідно заявники можуть зазнавати труднощів, якщо вони намагаються дістати докази для підтримки відповідних скарг. Незважаючи на це, очікується, що заявники в подібних випадках нададуть щонайменш докладний перелік фактів щодо скарги та забезпечать — у найбільшому обсязі — певні докази на підтримку своєї скарги. У подібних ситуаціях Суд розглядав, наприклад, письмові свідчення співкамерників, які були надані заявниками на підтвердження своїх скарг (див. *Худобін проти Росії* (*Khudobin v. Russia*), № 59696/00, § 87, ECHR 2006-... (витяги); *Селезньов проти Росії* (*Seleznev v. Russia*), № 15591/03, §§ 14 та 42, від 26 червня 2008 року; та *Полуфакін і Чернишев проти Росії* (*Polufakin and Chernyshev v. Russia*), № 30997/02, § 152, від 25 вересня 2008 року).

46. Суд також зазначає, що скарги щодо переповненості камер потрібно розглядати, беручи до уваги різні типи установ тримання під вартою та режимів внутрішнього розпорядку у них. Зокрема, щодо деяких виправних колоній Суд розглядав такі скарги у контексті достатньої свободи пересувань, яку мали ув'язнені у денний час і яка гарантувала ув'язненим безперешкодний доступ до денного світла та свіжого повітря (див. *Валашинас проти Литви* (*Valašinas v. Lithuania*), № 44558/98, §§ 103 та 107, ECHR 2001-VIII; *Нурмагомедов проти Росії* (*Nurmagomedov v. Russia*), ріш. № 30138/02, від 16 вересня 2004 року; *Соловійов проти Росії* (*Soloviyev v. Russia*) ріш. № 76114/01, від 27 вересня 2007 року; та *Пітальов проти Росії* (*Pitalev*

v. Russia), № 34393/03, §§ 38 та 39, від 30 липня 2009 року). Таким чином, даючи оцінку переповненості камер у виправній колонії, важливо брати до уваги не тільки розміри спального приміщення у розрахунку на одного в'язня, а також доступний для загального користування простір, який може надаватися ув'язненим в колонії протягом дня.

47. У цій справі Суд вважає, що сторони надали суперечливі та недостатні дані щодо реальної площини на кожного ув'язненого у колонії № 90. Зокрема, Уряд не уточнив, яким чином підраховувалася площа на кожного ув'язненого — тільки спальна або разом із приміщеннями колективного користування. Заявник, хоча і надав свої розрахунки, також не уточнив це питання. За таких обставин Суд не може зробити ніяких висновків по суті.

48. Що стосується питань, які залишилися, тобто заявлене неналежне харчування та невідповідні санітарно-гігієнічні умови, заявник не надав жодних доказів на підтвердження цих звинувачень. Більш того, він навіть не надав детального пояснення стосовно цих питань.

3. Враховуючи вищесказане, Суд вважає, що ця частина заяви не була достатньо обґрунтована та розкрита заявником (див. *Голубев проти Росії (Golubev v. Russia)* ріш. № 26260/02, від 9 листопада 2006 року, та *Шкурєнко проти Росії (Shkurenko v. Russia)* ріш. № 15010/07, від 10 вересня 2009 року). Таким чином, ця частина має бути відхилена як явно необґрунтована, відповідно до пунктів 3 та 4 статті 35 Конвенції.

В. Переповненість камер та недостатність вентиляції у Сімферопольському СІЗО

1. Прийнятність

50. Уряд наполягав на тому, що заявник мав спершу поскаржитися до органів прокуратури та суду.

51. Заявник стверджував, що ця скарга є прийнятною.

52. Суд звертається до своїх висновків вище (див. пункти 42 та 43) та встановлює, що ця скарга виявляє проблему структурного характеру. Таким чином, заявника було звільнено від

необхідності шукати засоби судового захисту, на які посилався Уряд. Отже, відповідне заперечення Уряду має бути відхилено.

53. Суд також вважає, що ця скарга не є явно необґрунтованою у сенсі пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також вважає, що вона не є неприйнятною з будь-яких інших причин. Тому вона має бути проголошена прийнятною.

2. По суті

54. Уряд відстоював позицію, що умови тримання заявника у Сімферопольському СІЗО були належними.

55. Заявник наполягав, що умови його тримання у Сімферопольському СІЗО були невідповідними через значне переповнення камер та недостатню вентиляцію.

56. Суд зазначає, що згідно з його судовою практикою, погане поводження має досягти певного мінімального рівня жорстокості для того, щоб підпасти під дію статті 3 Конвенції. Оцінка такого мінімального рівня жорстокості є відносною; вона залежить від усіх обставин справи, таких як тривалість поводження, фізичні та психічні ефекти ув'язнення, а також у деяких випадках від статі, віку, та стану здоров'я жертви (див., серед інших прецедентів судових рішень, *Ірландія проти Сполученого Королівства (Ireland v. the United Kingdom)*, від 18 січня 1978 року, § 162, Серія А № 25). Більш того, розмірковуючи над тим, чи було поводження «принижуючим» у сенсі статті 3, Суд має звернути увагу на такі чинники: чи було метою такого поводження образа та приниження гідності конкретної особи, та чи була внаслідок такого поводження нанесена шкода особистості такої особи, причому у спосіб, який несумісний зі статтею 3. Навіть за відсутності зазначеної мети не можна остаточно виключати визнання відповідного порушення цього положення (див. *Пірс проти Греції (Peers v. Greece)*, № 28524/95, §§ 67–68 та 74, ECHR 2001-III, та вищенаведену справу *Валашинаса*, § 101).

57. Суд послідовно підкреслював, що страждання та приниження, які були спричинені жертві, повинні у будь-якому разі

перевищувати той рівень страждання чи приниження, який є притаманним цій формі законного поводження або покарання. Заходи, які позбавляють особу свободи, можуть часто включати таку складову. Відповідно до цього положення Уряд має переконатися, що ув'язнена особа утримується в умовах, які сумісні з повагою до її людської гідності, що спосіб та метод виконання виправного заходу не завдають їй душевних страждань або тяжких випробувань, які значно перевищують той неминучий рівень, який притаманний стражданню особи, яку тримають під вартою, а також що, беручи до уваги практичні потреби у стані ув'язнення, здоров'я та добробут ув'язненої людини є достатньо захищеними (див. *Калашніков проти Росії* (*Kalashnikov v. Russia*), №47095/99, § 95, ECHR 2002-VI).

58. У даній справі сторони надали різні дані стосовно житлової площі на одного затриманого у Сімферопольському СІЗО. Надані Урядом цифри показують середню величину площі для більшості камер, де тримався заявник, від 2,35 до 5,36 м² житлової площі на кожного. Тільки одна на певний момент часу камера мала показник 7,5 м² на одного ув'язненого. Однак, Уряд не уточнив термін тримання заявника у цій камері. Зі свого боку, заявник надає дані, що в тій установі на нього припадало лише 0,75 м² житлового простору.

59. Суд зазначає, що Уряд був неспроможний представити будь-які докази на підтримку своїх цифр житлової площини на одного ув'язненого у Сімферопольському СІЗО, незважаючи на той факт, що відповідна інформація та докази були у розпорядженні Уряду. У будь-якому разі, з точки зору сталої практики Суду з цього питання та відповідних стандартів Європейського комітету з питань запобігання катуванню і нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (які наводяться, наприклад, у вищезгаданій справі *Калашнікова*, § 97 та у вищенаведеній справі *Мельника* § 47), навіть надані Урядом цифри засвідчують, що більшу частину часу заявника утримували у переповнених камерах.

60. Суд далі зазначає, що Уряд жодним чином не обґрунтував наведені дані про достатню кількість ліжок та належне функ-

ціонування системи вентиляції. За цих обставин Суд схиляється до точки зору заявника щодо наданих даних по цих питаннях (див. *Ахмет Ожан та Інші проти Туреччини (Ahmet Özkan and Others v. Turkey)*, № 21689/93, § 426, від 6 квітня 2004 року). Отже, Суд встановлює, що тримання заявника у переповнених камерах упродовж трьох місяців та двадцяти двох днів було ще більш погіршено недостатньою вентиляцією та нестачею ліжок, що змусила заявника та інших ув'язнених спати по черзі. Ці висновки також підтверджуються загальними висновками Уповноваженого Верховної Ради з прав людини стосовно фізичних умов тримання під вартою у пенітенціарних установах Автономної Республіки Крим (на що посилається Суд у вищезгаданій справі *Коктиша*, §§ 41 та 42).

61. Вищезазначені міркування є достатніми для висновку Суду, що фізичні умови тримання заявника під вартою у Сімферопольському СІЗО становило таке, що принижує гідність, поводження на порушення статті 3 Конвенції.

Г. Ненадання медичної допомоги заявникові

1. Прийнятність

62. Уряд стверджував, що ця скарга є неприйнятною, тому що не були вичерпані внутрішньодержавні засоби юридичного захисту, оскільки заявник мав поскаржитися до органів прокуратури та суду.

63. Заявник з цим не погодився.

64. Суд звертається до своїх висновків вище (див. пункти 42 та 43) та встановлює, що ця скарга також виявляє проблему структурного характеру (див., наприклад, справу *Коваль проти України (Koval v. Ukraine)*, № 65550/01, §§ 96 та 97, від 19 жовтня 2006 року), а також що ті засоби юридичного захисту, про які йшла мова, ніяк не могли б допомогти заявникові. Таким чином, Суд визнає, що заявник вичерпав усі можливості щодо використання зазначених внутрішньодержавних засобів юридичного захисту.

65. Суд далі визнає, що дана скарга не є явно необґрунтованою у сенсі пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також вважає, що

вона не є неприйнятною з якихось інших підстав. Тому вона має бути оголошена прийнятною.

2. По суті

66. Уряд надав дані про те, що під час відбування покарання заявникові надавалася належна медична допомога. Зокрема, на певний час його переводили до тюремної лікарні кримінально-виконавчої служби, де лікували від втрати ваги, хронічного гепатиту та туберкульозу. Кілька разів заявник проходив огляд і рентгенівське обстеження з приводу захворювання на туберкульоз.

67. Заявник доводив, що отримана їм медична допомога складалася тільки з медичних оглядів та рентгенівського обстеження, і що йому не надавалася ніяка інша допомога. Він визнав, що кілька разів його переводили до інших тюремних лікарень, але заявив, що ці переводи були формальними заходами, які ніяк не покращили стан його здоров'я.

68. Суд зазначає, що стаття 3 покладає на Держави обов'язок підтримувати стан здоров'я ув'язнених. Суд бере до уваги, що медична допомога у лікарнях установ відбування покарання може не бути на рівні кращих медичних закладів для населення. Тим не менш, Держава має гарантувати, що здоров'я та добробут осіб, взятих під варту, в достатній мірі забезпечені, зокрема, наданням необхідної медичної допомоги (див. справи *Кудла проти Польщі* (*Kudła v. Poland*) [GC], № 30210/96, § 94, ECHR 2000-XI, та *Гуртадо проти Швейцарії* (*Hurtado v. Switzerland*), від 28 січня 1994, Серія А № 280-А). Якщо влада вирішує помістити і тримати під вартою серйозно хвору особу, вона повинна особливо потурбуватися, щоб гарантувати перебування такої людини в умовах, які відповідають його особистим потребам внаслідок обмеження її у правах (див. справи *Прайс проти Сполученого Королівства* (*Price v. the United Kingdom*), № 33394/96, § 30, ECHR 2001-VII, та *Фарбтус проти Латвії* (*Farbtuhs v. Latvia*), № 4672/02, § 56, від 2 грудня 2004 року).

69. Сам той факт, що ув'язнений обстежувався лікарем та йому було призначене лікування, не може автоматично при-

водити до висновку, що надана медична допомога була належною (див. *Хумматов проти Азербайджану* (*Hummatov v. Azerbaijan*), №№ 9852/03 та 13413/04, § 116, від 29 листопада 2007 року). Владні органи мають переконатися, що ведеться детальна реєстрація стосовно як стану здоров'я особи, яка тримається під вартою, так і лікування, яке вона отримала за час тримання під вартою (див., наприклад, вищенаведену справу *Худобіна*, § 83), що діагностика та лікування проводяться вчасно та належним чином (див. вищенаведені справи *Гумматова* § 115, та *Мельника*, §§ 104–106). Владні органи мають також переконатися, що там, де це необхідно з медичних причин, відповідний догляд за хворим є систематичним та містить комплексну терапевтичну стратегію, яка націлена перш за все на лікування захворювань ув'язненого (та запобігання їх ускладненню), а не на усунення симптомів (див. вищенаведену справу *Гумматова*, §§ 109, 114; справи *Сарбан проти Молдови* (*Sarban v. Moldova*), № 3456/05, § 79, 4 жовтня 2005 року, та *Попов проти Росії* (*Popov v. Russia*), № 26853/04, § 211, 13 липня 2006 року). Владні органи мають також продемонструвати, що дійсно було створено необхідні умови для проведення всього процесу призначеного лікарями лікування (див. вищенаведені справи *Гумматова* § 116, та *Голомьова*, § 117).

70. У цій справі Суд вважає, що поганий стан здоров'я заявника, зокрема його страждання від втрати ваги, хронічного гепатиту та туберкульозу, потребував спеціального регулярного, систематичного та комплексного медичного догляду.

71. У відношенні лікування туберкульозу Суд зазначає, що заявник багаторазово проходив медичний огляд та рентгенівське обстеження, а також, що лікарі підтвердити первісний діагноз заявника під час цих оглядів. Однак виявляється, що після зазначених обстежень заявникові не було запропоновано жодного істотного лікування. Тільки у період між вереснем та листопадом 2004 року йому надали спеціальне лікування від туберкульозу у тюремній лікарні. У відношенні лікування від втрати ваги та хронічного гепатиту Суд зазначає, що з приводу цих хвороб заявника переводили до тюремної лікарні двічі.

Тим не менш, беручи до уваги серйозність захворювань заявника та положення внутрішньодержавного законодавства, згідно з яким хворі на туберкульоз в'язні мають утримуватися у спеціалізованих тюремних лікарнях (див. пункт 32 вище), Суд вважає, що владні органи не здійснили відповідних заходів у достатньому обсязі.

72. Беручи до уваги вищезазначені міркування, Суд визнає, що медична допомога, яка надавалася заявникові під час відбування терміну покарання, була недостатньою і в зв'язку з цим мало місце порушення статті 3 Конвенції.

II. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 13 КОНВЕНЦІЇ

73. Заявник скаржився, що він не мав ефективних засобів юридичного захисту, коли він скаржився на умови свого тримання під вартою. Він посилався на статтю 13 Конвенції, яка передбачає таке:

«Кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження».

А. Прийнятність

74. Оскільки скарга заявника, згідно зі статтею 13 Конвенції, стосується відсутності ефективних засобів юридичного захисту щодо невідповідних фізичних умов утримання у Сімферопольському СІЗО та невідповідної медичної допомоги, Суд визнає, що цей аспект скарги не є явно необґрунтованим у сенсі пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд далі зауважує, що ця скарга не є неприйнятною з будь-яких інших підстав. Таким чином, вона має бути оголошена прийнятною.

75. Що стосується відсутності ефективних засобів юридичного захисту щодо інших питань, які висував заявник стосовно умов тримання його під вартою, то Суд, визначивши відповідні питання у сенсі статті 3 Конвенції неприйнятними, доходить висновку, що заявник не має переконливої претензії для цілей статті 13 Конвенції (див. *Родіч та Інші проти Боснії та Герцего-*

говини (*Rodić and Others v. Bosnia and Herzegovina*), № 22893/05, § 82, від 27 травня 2008 року). Отже, цей аспект скарги заявника на підставі статті 13 Конвенції повинен бути відхилений як явно необґрунтований згідно із пунктами 3 та 4 статті 35 Конвенції.

Б. По суті

76. Уряд доводив, що заявник мав у своєму розпорядженні ефективні засоби юридичного захисту, як це вимагається статтею 13 Конвенції, та посилався на їх надання як невичерпання внутрішньодержавних засобів юридичного захисту щодо скарг заявника на підставі статті 3 Конвенції.

77. Заявник не погодився з Урядом.

78. Суд, беручи до уваги свої висновки про вичерпання внутрішньодержавних засобів юридичного захисту (див. пункти 52 та 64 вище), вважає, що заявник не мав ефективних засобів юридичного захисту стосовно його скарг про невідповідні фізичні умови утримання у Сімферопольському СІЗО та невідповідну медичну допомогу під його час ув'язнення. Таким чином, мало місце порушення статті 13 Конвенції.

III. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 8 КОНВЕНЦІЇ

79. Посилаючись на положення статті 10 Конвенції, заявник поскаржився, що офіційні особи колонії № 90 перевіряли його кореспонденцію. Він ще скаржився, що ті ж самі офіційні особи вилучили та утримували той лист від Суду, у якому містилися документи, необхідні для подання офіційної заяви до Суду.

80. Суд вважає, що ці питання підпадають під дію статті 8 Конвенції, яка передбачає таке:

«1. Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції.

2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб».

А. Перегляд кореспонденції

Прийнятність

81. Уряд заявляв, що стосовно цієї скарги заявник не скористався внутрішньодержавними засобами юридичного захисту, тому що він не звертався з приводу такого порушення до органів прокуратури або суду. Уряд далі стверджував, що цю частину заяви було подано після закінчення шестимісячного крайнього строку.

82. Стосовно цього заявник не надав жодних доводів.

83. Суд зазначає, що заявник не надав достатньої кількості даних щодо скарги стосовно перевірки його кореспонденції співробітниками в'язниці. Зокрема, він не уточнив, коли саме він надсилав листи, на яку адресу, або коли саме співробітники в'язниці нібито оглядали ці листи. Не маючи цієї інформації, Суд не може дійти висновків стосовно скарги заявника, використовуючи при цьому критерії прийнятності, сформульовані у пункті 1 статті 35 Конвенції. Таким чином, Суд встановлює, що докази стосовно цієї скарги не були наведені в достатньому обсязі, й тому вона має бути відхилена як явно необґрунтована відповідно до пунктів 3 та 4 статті 35 Конвенції.

Б. Вилучення та утримування листа, який було надіслано Судом

1. Прийнятність

84. Уряд відстоював позицію, що стосовно цього питання заявник повинен був звертатися до органів прокуратури або суду. Уряд далі заявив, що подання до Суду, яке зробила дружина заявника ще до 7 жовтня 2003 року, не може бути врахованим, тому що раніше цієї дати вона не була належним чином уповноважена діяти від імені заявника (тобто офіційна форма для заяви та призначення уповноваженої особи не була ще підписана). Отже, Уряд наполягав, що заявник пропустив відповідний шестимісячний термін.

85. Заявник стверджував, що він дотримався правил стосовно прийнятності. Він зокрема стверджував, що не зміг надісла-

ти першу офіційну форму для заяви та призначення уповноваженої особи, тому що тюремна адміністрація конфіскувала її разом із іншими документами. Як тільки він повторно отримав таку форму від Суду, він підписав її та надіслав назад до Суду.

86. Щодо заяви про невичерпання засобів юридичного захисту, Суд зазначає, що дружина заявника, вирішивши листуватися з Судом через свою домашню адресу, з деякої причини вибрала варіант передачі заявнику листа від Суду під час побачення. Вона тоді передала заявнику цей лист, незважаючи на те, що це заборонено внутрішньодержавним законодавством (див. пункт 34 вище). Для того, щоб зробити це у законний спосіб, потрібно було використовувати офіційні канали тюремної адміністрації. Однак, заявник не обрав такий шлях, а навпаки, вирішив отримати листа з порушенням чинних правил. Таким чином, наступні вилучення та утримання цього листа можуть вважатися діями, виконаними згідно з внутрішньодержавним правом.

87. За даних обставин виявляється сумнівним, що оскарження цього заходу мало би будь-які шанси на успіх. Зокрема незрозуміло, як засобами судового захисту, на які посиляється Уряд, можна було домогтися визнання вилучення та утримання незаконними діями та відшкодування шкоди з цього приводу. Уряд не зміг пояснити це питання і не навів ніяких відповідних прикладів з практики. З цього виходить, що дане заперечення Уряду має бути відхилено.

88. По відношенню до питання затримання шестимісячного крайнього строку, Суд зазначає, що нічого не заперечує той факт, що попередні звертання дружини заявника відповідали бажанню самого заявника щодо фактичних та юридичних аспектів цієї справи, як це й було продемонстровано пізніше у судовому провадженні. Беручи до уваги обставини цієї справи, Суд вважає, що попередні листи від дружини заявника слід розглядати як надані належним чином від імені заявника. Виходячи з цього, заперечення Уряду стосовно подання заявником документів після закінчення шестимісячного строку має бути відхилено.

89. Суд далі зазначає, що ця скарга не є явно необґрунтованою у сенсі пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також зазначає, що ця скарга не є неприйнятною з будь-яких інших підстав. Таким чином, ця скарга має бути оголошена прийнятною.

2. По суті

а. Подання сторін

90. Уряд визнав, що вилучення та утримання листа від Суду становлять втручання у право заявника на повагу до своєї кореспонденції, як то передбачено статтею 8 Конвенції. Незважаючи на це, Уряд наполягає на тому, що дане втручання було правомірним.

91. Заявник не погодився з Урядом.

б. Оцінка Суду

і. Наявність втручання

92. Сторони не заперечують, а Суд погоджується з тим, що вилучення та утримання листа від Суду становлять втручання у право заявника на повагу до своєї кореспонденції, яке гарантоване положеннями статті 8 Конвенції.

ii. Було чи ні дане втручання правомірним та чи переслідувало воно законну мету

93. Суд звертається до своїх висновків, зроблених у пункті 86 вище, та погоджується, що даний оскаржений захід проводився відповідно до закону. Суд далі погоджується, що даний захід переслідував законну мету щодо запобігання безпорядкам та злочинам.

iii. Чи було необхідно у демократичному суспільстві робити дане втручання

94. Суд бере до відома, що він знайшов порушення статті 8 Конвенції у випадках, коли адміністрація тюрми розпечатувала листи, які визначені в Конвенції органи надсилали ув'язненим (див., *inter alia*, вищенаведені справу *Пірса*, § 84 та справу *Матвійчук проти Польщі* (*Matwiejczuk v. Poland*), № 37641/97, § 102, від 2 грудня 2003 року).

95. У даній справі заявник не отримав листа від Суду поштою, а отримав його від своєї дружини, яка листувалася із Судом. Як зазначено вище, заявник отримав листа від своєї дружини з порушенням внутрішньодержавного законодавства, хоча існував законний спосіб зробити це. Правомірна заборона передавати предмети під час побачення в'язнів з відвідувачами не може вважатися сама по собі невинуватеною, тому що існує необхідність дотримання тюремного режиму. Наступна реакція представників державної влади була також доречною, оскільки вони мали перевірити, що знаходилося у тих предметах, які намагалися передати.

96. Незважаючи на це, Суд зауважує, що після перегляду вилученого листа тюремна адміністрація мала переконатися, що усі документи у листі безпечні та не становитимуть ніякого ризику для тюремного режиму. Вочевидь, після зазначеного огляду не було жодної потреби далі утримувати ці матеріали. У цьому відношенні існує розходження сторін щодо питання, чи міг заявник повернути собі цього листа. Заявник заявив, що його прохання повернути листа було проігноровано, і саме з цієї причини він запросив Суд повторно вислати йому документи. З іншого боку, Уряд наголосив, що тюремна адміністрація після огляду конфіскованих документів намагалася повернути їх заявникові, але саме він відмовився забирати їх. На підтримку свого ствердження Уряд надав протокол, укладений посадовими особами тюрми, у якому було задокументовано відмову заявника забрати вилучені документи. Незважаючи на це, Суд зауважує, що коли заявник поставив свій підпис під цим протоколом, він додав до нього примітку, суть якої зводиться до того, що факти у протоколі були перекручені. Таким чином, цей речовий доказ є суперечливим і не може переконати Суд погодитися з версією Уряду. Даючи підсумкову оцінку цим матеріалам справи, Суд вважає, що не існувало ніякої причини для органів влади утримувати адресований заявникові лист після його перевірки.

97. Беручи усе вищесказане до уваги, Суд вважає, що офіційні особи у даному випадку вийшли за межі свободи розсуду, а

також що дане втручання було непропорційним та непотрібним у демократичному суспільстві. Таким чином, мало місце порушення статті 8 Конвенції.

IV. ДИСЦИПЛІНАРНЕ ПОКАРАННЯ ЗА ВІДПРАВЛЕННЯ ЛИСТІВ

98. У своєму попередньому поданні заявник, як видається, скаржився, відповідно до статті 8 Конвенції, що його було покарано за відправлення листів в обхід офіціальних шляхів, які існують у тюрмі.

99. Проте Суд зауважує, що у подальшому заявник нічого не робив для просування цієї скарги. Зокрема, він нічого не надав з цього приводу на стадії передачі своєї заяви Уряду. Здається, що це питання не дуже турбувало самого заявника.

100. За цих обставин Уряд вважає, що заявника не можна розглядати у якості особи, яка бажає вчинити позов згідно зі статтею 8 Конвенції у сенсі пункту 1 (а) статті 37 Конвенції. Більш того, згідно з пунктом 1 статті 37, *in fine (у підсумку)* Суд не знаходить жодних особливих обставин стосовно питання поваги до людської гідності (як це визначено у Конвенції та протоколах до неї), які потребують продовження розгляду цієї скарги. Беручи до уваги вищезазначене, Суд вважає доречним припинити розгляд цієї частини заяви.

V. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 34 КОНВЕНЦІЇ

101. Заявник скаржився, що вилучення та утримання тюремною адміністрацією документів, необхідних для подання заяви до Суду, також перешкодило його праву звернення до Суду.

102. Ця скарга підпадає під статтю 34 Конвенції, у якій зазначається наступне:

«Суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї. Високі Договірні Сторони зобов'язуються не перешкоджати жодним чином ефективному здійсненню цього права».

103. Суд повторює, що скарга, яка підпадає під статтю 34 Конвенції, має процесуальний характер, і стосовно неї не виникає жодного питання прийнятності згідно з Конвенцією (див. *Кук проти Австрії* (*Cooke v. Austria*), № 25878/94, § 46, від 8 лютого 2000 року, та *Ерзі проти Туреччини* (*Ergi v. Turkey*), рішення від 28 липня 1998 року, *Reports* 1998-IV, § 105).

104. Суд повторює, що стаття 34 Конвенції покладає обов'язок на Договірну Сторону про неперешкоджання здійсненню права індивідуального звернення. Незважаючи на те, що покладений обов'язок має процесуальний характер і відрізняється від матеріальних прав, передбачених Конвенцією та протоколами до неї, наступне вочевидь походить від самої суті цього процесуального права: особа може завжди поскаржитися на стверджуване порушення цього зазначеного у Конвенції обов'язку (див. *Мануосос проти Чеської Республіки та Німеччини* (*Manoussos v. the Czech Republic and Germany*), ріш. № 46468/99, від 9 липня 2002 року). Суд також підкреслює, що гарантія не перешкоджати ефективному здійсненню права на індивідуальну заяву не допускає будь-яке втручання у права особи про ефективне подання відповідної скарги до Суду (див., між інших судових рішень та *відповідних змін*, *Аквідар та інші проти Туреччини* (*Akdivar and Others v. Turkey*), від 16 вересня 1996 року, *Reports* 1996-IV, § 105; *Курт проти Туреччини* (*Kurt v. Turkey*), від 25 травня 1998 року, *Reports* 1998-III, § 159; *Танрікулу проти Туреччини* (*Tanrikulu v. Turkey*) [GC], № 23763/94, ECHR 1999-IV; *Сарлі проти Туреччини* (*Parlı v. Turkey*), № 24490/94, §§ 85–86, від 22 травня 2001 року; та *Оран проти Туреччини* (*Orhan v. Turkey*), № 25656/94, від 18 червня 2002 року).

105. Суд далі повторює, що вкрай важливим для ефективного застосування системи індивідуального звернення (гарантованої статтею 34 Конвенції) є те, що заявники або потенціальні заявники можуть вільно спілкуватися з Судом без будь-якого тиску з боку органів влади з метою зміни чи відкликання поданих скарг (див. процитовані вище пункти з рішення по справі *Аквідара та інших та Курта*). У даному контексті термін «тиск» означає не тільки пряме примушення та відверте заля-

кування, а й також інші протизаконні дії та контакти, розраховані на те, щоб відрадити та знеохотити заявників скаржитися про порушення зазначеного у Конвенції обов'язку (див. вищезазначені *справи Курта і Сарлі*, відповідно пункти 160 та 164, а також відповідно пункти 85 та 86).

106. Суд приділив особливу увагу питанню ефективного застосування в'язнями свого права подання заяви. Він зазначив, що ув'язнені перебувають в особливо вразливому стані, тому що у спілкуванні з Судом та зовнішнім світом вони залежать від тюремної адміністрації (див., наприклад, *Комлет проти Румунії (Cotlet v. Romania)*, № 38565/97, § 71, від 3 червня 2003 року). Вилучення вмісту із кореспонденції, яка надійшла на адресу ув'язнених від Суду, може саме по собі означати порушення статті 34 Конвенції (див. *Понушков проти Росії (Ponushkov v. Russia)*, №30209/04, § 85, від 6 листопада 2008 року).

107. Повертаючись до даної справи, Суд зауважує, що тюремна адміністрація конфіскувала лист від Суду, який датовано 4 вересня 2002 року та який містив формуляр заяви й інші необхідні заявнику документи для належного подання заяви до Суду. Через це вилучення заявник був змушений запросити усі ці документи повторно, і тільки після їх отримання зміг успішно подати відповідну заяву до Суду. Затримання на один рік у поданні заяви була спричинена тюремною адміністрацією. Суд вважає, що така поведінка державних органів влади несумісна із гарантіями статті 34 Конвенції.

108. За цих обставин Суд доходить висновку, що Україна не виконала своїх зобов'язань за статтею 34 Конвенції.

VI. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

109. Стаття 41 Конвенції передбачає:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».

А. Шкода

110. Заявник вимагав 10 000 євро як відшкодування шкоди.

111. Уряд стверджував, що вимоги заявника повинні бути відхилені, оскільки він не зробив відповідних підрахунків щодо заявленого відшкодування.

112. Суд вважає, що заявник не обґрунтував заподіяну йому матеріальну шкоду. Відповідно, Суд не присуджує жодного відшкодування в цьому відношенні. Що стосується моральної шкоди, то Суд вважає, що заявник напевно зазнав страждання і неспокою внаслідок встановлених Судом порушень. Здійснюючи свою оцінку на засадах справедливості, відповідно до статті 41 Конвенції, Суд присуджує заявникові 8 000 євро як відшкодування моральної шкоди.

Б. Судові витрати

113. У своїх скаргах заявник не вимагав присудження йому відшкодування судових витрат. Відповідно, Суд вирішує не присуджувати жодних виплат.

В. Відсотки за прострочування виплати відшкодувань

114. Суд вважає належним призначити три відсотки за прострочування виплати відшкодувань, виходячи з розміру граничної позичкової ставки Європейського центрального банку.

ЗА ЦИХ ПІДСТАВ СУД ОДНОГОЛОСНО

1. *Вирішує* припинити розгляд скарги заявника про порушення статті 8 Конвенції щодо дисциплінарного покарання, яке було йому призначено тюремною адміністрацією;
2. *Визнає* скарги заявника за статтями 3 та 13 Конвенції (щодо фізичних умов утримання у Сімферопольському СІЗО; відсутності належної медичної допомоги під час ув'язнення; відсутності ефективних засобів правового захисту щодо цих скарг), статтею 8 Конвенції (щодо конфіскації та утримання листа від Суду) прийнятними, а решту скарг у заяві — неприйнятними;

3. *Постановляє*, що мало місце порушення статті 3 Конвенції щодо фізичних умов тримання у Сімферопольському СІЗО;
4. *Постановляє*, що мало місце порушення статті 3 Конвенції через відсутність належної медичної допомоги заявнику під час ув'язнення;
5. *Постановляє*, що мало місце порушення статті 8 Конвенції щодо вилучення та утримання тюремною адміністрацією листа від Суду;
6. *Постановляє*, що мало місце порушення статті 13 Конвенції;
7. *Постановляє*, що Україна не виконала своїх зобов'язань за статтею 34 Конвенції;
8. *Постановляє*, що
 - (а) упродовж трьох місяців від дня, коли це рішення стане остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач має виплатити заявнику 8000 (вісім тисяч) євро відшкодування моральної шкоди з урахуванням будь-якого податку, який може бути стягнуто із зазначених сум; ця сума має бути конвертована в українські гривні за курсом на день здійснення платежу;
 - (б) із закінченням вищезазначеного тримісячного строку і до повного розрахунку на вищезазначені суми нараховуватиметься простий відсоток у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, яка діятиме в період несплати, плюс три відсотки;
9. *Відхиляє* решту вимог заявника щодо справедливої сатисфакції.

Учинено англійською мовою і повідомлено письмово 20 травня 2010 року згідно з пунктами 2 та 3 правила 77 Регламенту Суду.

Клаудія Вестердік
Секретар секції

Пеер Лоренцен
Голова секції

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА «ЛОПАТІН І МЕДВЕДСЬКИЙ ПРОТИ УКРАЇНИ»

(Заяви № 2278/03 та 6222/03)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

20 травня 2010 року

ОСТАТОЧНЕ

04/10/2010

Це рішення Суду стало остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції. Текст рішення може підлягати редакційним правкам.

У справі «Лопатін та Медведський проти України»,
Європейський Суд з Прав Людини (П'ята Секція), засідаю-
чи Палатою у складі:

Пеер Лоренцен (Peer Lorenzen), *Голова,*

Карел Юнгвірт (Karel Jungwiert),

Райт Маруст (Rait Maruste),

Марк Віллігер (Mark Villiger),

Ізабель Берро-Лефевр (Isabelle Berro-Lefevre),

Мириана Лазарова-Трайковська (Marjana Lazarova
Trajkovska), *судді,*

Михайло Буроменський (Mykhaylo Buromenskiy), *суддя ad
hoc,*

та Клаудія Вестердік (Claudia Westerdiek), *Секретар секції,*
після наради за зачиненими дверима 27 квітня 2010 року,
виносить таке рішення, ухвалене того самого дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу порушено за двома заявами (№ 2278/03 та 6222/03) проти України, поданих до Суду на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) двома громадянами України, п. Сергієм Юрійовичем Лопатіним та п. Олександром Георгійовичем Медведським (далі — заявники) 21 грудня 2002 року та 3 лютого 2003 року відповідно.

2. Пан Лопатін, якому була надана правова допомога, був представлений п. Н. К. Козиревим. Уряд України (далі — Уряд) представляв його Уповноважений п. Ю. Зайцев, Міністерство юстиції.

3. 17 лютого 2009 року Суд оголосив заяви частково неприйнятними і вирішив повідомити Уряд про заяви стосовно незареєстрованного затримання, поганого поводження з боку міліції та непроведення ефективного розслідування за цими заявами, а також по скарзі стосовно тривалості кримінального судочинства за їхньою справою. Він також вирішив розглядати питання по суті одночасно з питаннями щодо їх прийнятності (пункт 3, стаття 29).

ФАКТИ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

4. Заявники 1975 та 1976 років народження відповідно.

5. 10 липня 1999 року заявники були затримані міліцією і доправлені до Торезького міського відділення міліції. Згідно з заявами заявників, у відділенні міліціонери погано поводитися з ними з метою вибити зізнання у спробі пограбування та вбивстві п. Л.

6. 12 липня 1999 заявники були ідентифіковані свідками С. та Гн. та жертвою п. Л.

7. Тримання заявників у відділенні міліції не було зареєстровано до 13 липня 1999 року, коли вони були формально заарештовані. Згідно з твердженнями Уряду, в цей день п. Лопатін чинив опір, коли його поміщали в камеру, та відмовлявся віддавати заборонені в місцях тримання предмети — ремінь та шнурки. Пан Лопатін заперечив останнє твердження, вказуючи, що його тримали вже три дні на цей момент, тому в нього не було можливості мати будь-які заборонені предмети при собі.

8. 15 липня 1999 року обох заявників оглянув судмедексперт, який виписав висновки однією датою. Експерт виявив, що в п. Медведського були синці та подряпини на обличчі, зап'ястках, лівому лікті, ногах, сідницях, стегнах та на спині. Експерт дійшов висновку, що синці були спричинені ударами твердих предметів та могли бути класифіковані як легкі тілесні ушкодження. Зокрема, синці на сідницях та стегнах могли бути нанесені в період між 10 та 12 липня 1999 року ударами кийка. Надалі він дійшов висновку, що подряпини на зап'ястках заявника могли бути спричинені в період між 10 та 12 липня 1999 року використанням наручників. Щодо п. Лопатіна експерт виявив, що в нього були синці та подряпини на лобі, шиї, зап'ястках, плечах, спині, ногах та на стегнах. Експерт дійшов висновку, що синці були спричинені ударами твердих предметів та могли бути класифіковані як легкі тілесні ушкодження. Надалі він зробив висновок, що подряпини на зап'ястках

могли бути спричинені в період між 10 та 12 липня 1999 року використанням наручників.

9. 6 серпня 1999 року Торезька прокуратура відмовилася порушувати кримінальне судочинство за скаргами заявників про погане поводження міліціонерів. У рішенні було сказано, що хоча й заявники були ідентифіковані свідками 12 липня 1999 року, вони були заарештовані лише 13 липня 1999 року. Слідчий надалі зазначив, що згідно з твердженнями міліції, п. Лопатін чинив опір, коли його поміщали до камери, та що до нього була застосована законна сила. Щодо п. Медведського слідчий зазначив, що згідно з твердженнями міліції, він побився із Г., співкамерником. Слідчий дійшов висновку, що не було жодних доказів спричинення міліцією будь-яких тілесних ушкоджень заявникам.

10. Листом від 24 листопада 1999 року начальник Торезького відділення міліції поінформував прокурора міста Торез про те, що заявники були привезені до відділення міліції 10 липня 1999 року. Оскільки вони надавали суперечливі заяви та посилялися на свідків, які могли довести їхні алібі, їхні заяви потребували перевірки працівниками міліції, але це зайняло час до 13 липня 1999 року.

11. 7 грудня 1999 року прокурор виділив матеріали стосовно тримання заявників в період між 10 та 13 липня 1999 року з досьє кримінальної справи для того, щоб провести додаткове розслідування стосовно заявленого незаконного тримання.

12. Слідство у кримінальній справі проти заявників було завершено 9 лютого 2000 року. Того ж дня справу було направлено до Донецького обласного суду для вивчення.

13. 17 березня 2000 року кримінальну справу було передано до Донецької обласної прокуратури для проведення додаткового розслідування.

14. 4 травня 2000 року кримінальну справу проти заявників було направлено до суду.

15. У період між травнем та вереснем 2000 року було проведено чотири судових слухання.

16. Згідно з твердженнями Уряду, засідання було відкладено в період між 14 вересня та 10 грудня 2001 року, оскільки адвокат п. Лопатіна захворів. Згідно з заявою п. Лопатіна, його адвокат зробив запит про відкладення засідання через хворобу лише на один місяць — у лютому 2001 року.

17. У період між груднем 2001 року та червнем 2002 року було проведено п'ять судових слухань та одну судово-медичну експертизу.

18. 7 червня 2002 року Донецький апеляційний суд, виступаючи як суд першої інстанції, засудив п. Лопатіна до дев'яти років ув'язнення за пограбування, та п. Медведського до п'ятнадцяти років ув'язнення за пограбування та вбивство. В окремій постанові суд вимагав від Торезької прокуратури розглянути законність тримання заявників в Торезькому відділенні міліції в період між 10 та 13 липня 1999 року, та їх твердження про погане поводження.

19. 14 листопада 2002 року Верховний Суд України підтримав рішення Донецького апеляційного суду.

20. 23 вересня 2003 року прокурор опитав міліціонерів, про яких йдеться.

21. 25 вересня 2003 року Торезький суд скасував рішення про відмову порушувати кримінальне переслідування за заявою про погане поводження від 6 серпня 1999 року стосовно обох заявників та направив матеріали справи для подальшого розслідування. Суд зазначив, що в наявності були документи, які підтверджували тримання заявників та тілесні ушкодження, та що висновок слідчого суперечив встановленим фактам.

22. 3 жовтня 2003 року після опитування судмедексперта про те, чи могли ушкодження бути нанесені заявникам 13 чи 14 липня 1999 року, та отримання позитивної відповіді, Торезька прокуратура відмовилася порушувати кримінальне судочинство. У цьому рішенні було зазначено, що заявники були привезені 10 липня, та слідчі до 13 липня були зайняті перевіркою їхніх свідчень та їхнім опитуванням, та що не було виявлено жодних даних стосовно незаконного тримання заявників у Торезькому відділенні міліції.

23. 15 березня 2004 року Торезький суд відхилив скаргу п. Лопатіна на рішення прокурора від 3 жовтня 2003 року.

24. 27 липня 2004 року Донецький апеляційний суд скасував рішення від 15 березня 2004 року та повернув справу для нового розгляду.

25. 20 вересня 2004 року Торезький суд відхилив рішення від 3 жовтня 2003 року стосовно п. Лопатіна з питання недостатнього додаткового розслідування та повернув справу для подальшого розслідування. Зокрема, суд вказав слідчому опитати додаткових свідків, які мали зв'язок з п. Лопатіним на момент заявленого злочину.

26. 15 жовтня 2004 року, після опитування міліціонерів, прокурор відмовився порушувати кримінальне судочинство за твердженнями п. Лопатіна про погане поводження. Він дійшов висновку, що тілесні ушкодження, нанесені заявнику міліціонерами, були законні, оскільки він відмовлявся віддати заборонені предмети під час його арешту.

27. 15 грудня 2004 року Торезький суд скасував рішення від 3 жовтня 2003 року стосовно п. Медведського з питання недостатнього додаткового розслідування та повернув справу для подальшого розслідування. Суд вказав слідчому, зокрема, опитати додаткових свідків, які мали зв'язок з паном Медведським на момент заявленого злочину.

28. 2 лютого 2005 року прокурор опитав міліціонерів.

29. 4 лютого 2005 року Торезька прокуратура відмовилася порушувати кримінальне судочинство за скаргами заявників. У своєму рішенні слідчий опирався на раніше отриманий матеріал та на свідчення міліціонерів, які не могли згадати деталі справи заявників.

30. 17 лютого 2005 року рішення від 4 лютого 2005 року було скасовано Донецькою обласною прокуратурою з причини незавершеності розслідування. Прокурор зазначив, зокрема, що слідчий не опитав лікарів, які обстежували заявників, міліціонерів установи тримання, або співкамерника Г., який, як було заявлено, наніс тілесні ушкодження п. Медведському.

31. 18 березня 2005 року прокурор опитав лікаря, який виконав обстеження заявників.

32. 20 березня 2005 року Торезька прокуратура відмовилася порушувати кримінальне судочинство за скаргами заявників. 31 березня 2005 року це рішення було скасовано Донецькою обласною прокуратурою з причини незавершеності розслідування.

33. 14 квітня 2005 року Торезька прокуратура висунула вимогу Торезькому відділенню міліції провести внутрішнє опитування за скаргами заявників про погане поводження та незаконне тримання в період між 10 та 13 липня 1999 року.

34. 15 квітня 2005 року виконуючий обов'язки начальника Торезького відділення міліції відповів, що було неможливо провести опитування, яке вимагалось. Оскільки всі документи періоду, коли сталися заявлені порушення, були знищені після закінчення граничного періоду зберігання в три роки.

35. 15 квітня 2005 року Торезька прокуратура відмовилася порушувати кримінальне судочинство. Було вирішено, що тілесні ушкодження, які отримав п. Лопатін, були результатом законного використання сили міліцією та що тілесні ушкодження, які отримав пан Медведський, були результатом бійки з його співкамерником. Надалі було встановлено, що заявників незаконно тримали в Торезькому відділенні міліції в період між 10 та 13 липня 2005 року, але офіційні особи зазначеного відділення міліції не могли бути притягненими до кримінальної відповідальності за зловживання сили, оскільки їх переслідування було погашене давністю. Заявники не оскаржували це рішення.

36. Листом від 29 грудня 2005 року прокурор Донецької області повідомив матір п. Медведського, що вони більше не відповідатимуть на її скарги про відмову порушувати кримінальне розслідування за заявами про незаконне тримання та погане поводження.

II. ВІДПОВІДНЕ ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

А. Конституція України

37. Відповідні положення Конституції України зазначають:

Стаття 28

«Кожен має право на повагу до його гідності.

Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню ...».

Стаття 29

«Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність.

Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом.

У разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою.

Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника.

Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання.

Про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого».

Б. Кримінально-процесуальний кодекс 1960 року

38. Стаття 4 Кодексу зазначає, що суд, прокурор або слідчий зобов'язані, в межах своєї компетенції, порушити кримінальну справу в кожному випадку виявлення ознак злочину, вжити

всіх передбачених законом заходів до встановлення події злочину та осіб, винних у злочині, і до їх покарання.

39. Стаття 22 Кодексу забороняє домагатися показань обвинуваченого та інших осіб, які беруть участь у справі, шляхом насильства, погроз, інших незаконних заходів.

40. Стаття 28 Кодексу зазначає, що особа, яка зазнала матеріальної шкоди від злочину, вправі пред'явити цивільний позов до обвинуваченого або до осіб, які несуть матеріальну відповідальність за дії обвинуваченого.

В. Цивільний кодекс 2003 року

41. Відповідне положення Кодексу зазначає:

Стаття 1167

Підстави відповідальності за завдану моральну шкоду

«...2. Моральна шкода відшкодовується незалежно від вини органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування, фізичної або юридичної особи, яка її завдала: ...

2) якщо шкоди завдано фізичній особі внаслідок її незаконного... ...тримання під вартою ...».

Г. Закон «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду» від 1 грудня 1994 року (із змінами)

42. Відповідні положення Закону зазначають:

Стаття 1

«Відповідно до положень цього Закону підлягає відшкодуванню шкода, завдана громадянину внаслідок:

1) незаконного засудження, незаконного притягнення як обвинуваченого, незаконного взяття і тримання під вартою, незаконного проведення в ході розслідування чи судового розгляду кримінальної справи обшуку, виїмки, незаконного накладення арешту на майно, незаконного відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують права громадян;

2) незаконного застосування адміністративного арешту чи виправних робіт, незаконної конфіскації майна, незаконного накладення штрафу;

3) незаконного проведення оперативно-розшукових заходів, передбачених законами України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» та іншими актами законодавства.

У випадках, зазначених у частині першій цієї статті, завдана шкода відшкодовується в повному обсязі незалежно від вини посадових осіб органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду».

Стаття 2

«Право на відшкодування шкоди в розмірах і в порядку, передбачених цим Законом, виникає у випадках:

(1) постановлення виправдувального вироку суду;

...(2) закриття кримінальної справи за відсутністю події злочину, відсутністю у діянні *складу злочину* або недоведеністю участі обвинуваченого у вчиненні злочину;

(3) відмови в порушенні кримінальної справи або закриття кримінальної справи з підстав, зазначених у пункті 2 частини першої цієї статті;

(4) закриття справи про адміністративне правопорушення.

Право на відшкодування шкоди, завданої зазначеними у статті 1 цього Закону оперативно-розшуковими заходами до порушення кримінальної справи, виникає у випадках, передбачених пунктом 1-1¹ частини першої цієї статті, або за умови, що протягом шести місяців після проведення таких заходів не було прийнято рішення про порушення за результатами цих заходів кримінальної справи або таке рішення було скасовано».

Стаття 3

«У наведених в статті 1 цього Закону випадках громадянинові відшкодовуються (повертаються):

... (5) моральна шкода.

¹ Частину першу статті 2 доповнено пунктом 1-1 згідно із Законом № 3165-IV (3165-15) від 1 грудня 2005 року в редакції, яку суд наводить нижче в п. 43. Цей пункт статті 2 набрав чинності вже після відмови заявника в порушенні кримінальної справи (Прим. ред.).

Стаття 4

«...Відшкодування моральної шкоди провадиться у разі, коли незаконні дії органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду завдали моральної втрати громадянинові, призвели до порушення його нормальних життєвих зв'язків, вимагають від нього додаткових зусиль для організації свого життя.

Моральною шкодою визнаються страждання, заподіяні громадянинові внаслідок фізичного чи психічного впливу, що призвело до погіршення або позбавлення можливостей реалізації ним своїх звичок і бажань, погіршення відносин з оточуючими людьми, інших негативних наслідків морального характеру».

43. У грудні 2005 року стаття 2 Закону була доповнена новим пунктом, в якому йдеться про наступне:

«(1-1) встановлення в обвинувальному вирoku суду чи іншому рішенні суду (крім ухвали чи постанови суду про повернення справи на додаткове розслідування чи новий судовий розгляд) факту незаконного притягнення як обвинуваченого, незаконного взяття і тримання під вартою, незаконного проведення в ході розслідування чи судового розгляду кримінальної справи обшуку, виїмки, незаконного накладення арешту на майно, незаконного відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують чи порушують права та свободи громадян, незаконного проведення оперативно-розшукових заходів».

ПИТАННЯ ПРАВА

І. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ

44. Заявники скаржилися, що з ними погано поводитися міліція та що розслідування цих заяв було неефективним. Вони посилалися на статтю 3 Конвенції, в якій йдеться про наступне:

«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».

А. Прийнятність

45. Уряд вважав, що заявники не вичерпали всі наявні для них засоби судового захисту, згідно з внутрішньодержавним

законодавством, оскільки вони не оскаржували рішення від 15 квітня 2005 року вищестоящому прокурору або суду.

46. Пан Лопатін заявив, що за період більше ніж шість років було надіслано понад тридцять скарг до різних державних органів влади, включаючи прокурорів та суди, але марно.

47. Пан Медведський не надав жодних подальших коментарів.

48. Суд визначає, що твердження Уряду про невичерпність настільки тісно пов'язані із сутністю скарг заявників, згідно зі Статтями 3 та 13 Конвенції, що вони повинні бути додані до них та повинні розглядатися разом з ними.

49. Суд зазначає, що ця скарга не є очевидно необґрунтованою у сенсі пункту 3 статті 35 Конвенції. Більше того, він зазначає, що вона не є неприйнятною з будь-яких інших підстав. Таким чином, вона повинна бути оголошена прийнятною.

Б. По суті

1. Заявлене погане поводження міліції

50. Пан Лопатін відстоював те, що внутрішньодержавні органи влади не змогли надати правдоподібні пояснення стосовно причини нанесених йому тілесних ушкоджень. Він вважав, що версія подій, прийнята слідством, мала серйозні дефекти. Примітно, що заявник не міг бути поміщений під варту або мати заборонені предмети при собі 13 липня 1999 року, оскільки на той момент він вже провів три дні під вартою та будь-які заборонені предмети були б вже забрані в нього на момент його фактичного арешту, а саме 10 липня 1999 року. Надалі, після певного періоду часу, слідство не могло більше знайти будь-яких документів стосовно обставин тримання заявника в період між 10 та 13 липня 1999 року, оскільки вони були знищені після закінчення періоду в три роки.

51. Пан Медведський не надав жодних подальших коментарів.

52. Уряд запевняв, що заявники не піддавалися поганому поводженню міліції. Він посилався на висновки слідства: що

п. Лопатін отримав тілесні ушкодження в результаті законного застосування сили міліцією, а п. Медведський в результаті бійки із його співкамерником Г.

53. Суд повторює, що «якщо особа була поміщена під варту в міліції в доброму стані здоров'я, а потім виявляється, що особа отримала ушкодження на момент звільнення, обов'язком Держави є надати аргументоване пояснення того, як були спричинені такі ушкодження, а в протилежному випадку виникає чітке питання згідно зі статтею 3 Конвенції» (див. *Томасі проти Франції*, 27 серпня 1992 року, §§ 108–11, Серія А № 241-А, та *Селмуні проти Франції* [GC], № 25803/94, § 87, Європейський суд з прав людини 1999-V).

54. При оцінці доказів Суд, як правило, застосовує стандарт доказу «поза розумним сумнівом» (див. *Ірландія проти Великої Британії*, 18 січня 1978 року, § 161, Серія А № 25). Однак, такий доказ може впливати з сукупності доказів доволі сильних, чітких та узгоджених висновків або на основі подібних, не спростованих припущень щодо факту. Коли події, по суті питання, знаходяться повністю, або більшою частиною, в межах виключної обізнаності органів влади, як у випадку, коли особи перебувають під контролем, під вартою, виникають серйозні припущення з факту стосовно ушкоджень, які були отримані особами протягом такого тримання. Звісно, тягар доведення може вважатися таким, який покладається на органи влади стосовно надання задовільного та переконуючого пояснення (див. *Рибич проти Австрії*, 4 грудня 1995 року, § 34, Серія А № 336, та *Салман проти Туреччини* [GC], № 21986/93, § 100, Європейський суд з прав людини 2000-VII).

55. Звертаючись до обставин цієї справи, Суд зазначає, що не є спірним між сторонами питання про тілесні ушкодження, які були запротокольовані судмедекспертом 15 липня 1999 року (див. пункт 8 вище), нанесені заявникам, поки їх тримали під вартою. Слід далі зазначити, що внутрішньодержавні органи влади справді надали пояснення про причину виникнення ушкоджень заявників. Однак, на думку Суду, таке пояснення не може вважатися задовільним та переконливим з наступних причин.

56. Уряд, ґрунтуючись на результатах слідства, заявив, що п. Лопатін отримав тілесні ушкодження (синці та подрипини на його лобі, шиї, зап'ястках, плечах, спині, ногах та стегнах) в результаті законного застосування сили міліцією 13 липня 1999 року, коли він чинив опір поміщенню його в його камеру та відмовлявся віддати свій ремінь та шнурки, які є забороненими предметами в місцях тримання (див. пункт 7 вище). Суд повторює, що застосування фізичної сили до особи, в якій не було суворой необхідності, враховуючи її власну поведінку, принижує людську гідність та в принципі є порушенням права, викладеного в статті 3. Суд також застосовував такий стандарт «точної пропорційності» і стосовно ситуації, коли особа вже перебувала під повним контролем поліції (див., *inter alia*, *Класс проти Німеччини*, 22 вересня 1993 року § 30, Серія А № 269; *Рехбок проти Словенії*, № 29462/95, §§ 68-78, Європейський суд з прав людини 2000-XII; та *Мілан проти Франції*, № 7549/03, 24 січня 2008 року, § 68). У цьому зв'язку Суд зазначає, що відповідно до матеріалів справи, версія подій, заявлена міліцією, ніколи ґрунтовно не перевірялася з точки зору пропорційності та абсолютної необхідності застосування сили. Крім цього, як було вказано заявниками, така версія подій не відповідала остаточним фактам, які знали внутрішньодержавні органи влади на момент його арешту. Приймаючи факт арешту заявника 10 липня 1999 року, внутрішньодержавні органи влади не змогли пояснити, чому вилучення предметів, заборонених в установах тримання під вартою, що звичайно повинно статися при прибутті затриманого, було проведено по відношенню п. Лопатіна лише трьома днями пізніше.

57. Щодо версії подій органів влади стосовно ушкоджень п. Медведського (синці та подрипини на його обличчі, зап'ястях, лівому лікті, ногах, сідницях, стегнах та спині), Суд зазначає, що таке твердження, не враховуючи те, що воно було заперечено самим заявником, спирається лише на свідчення міліції. Слідство не опитувало заявленого злочинця Г., який за словами міліції, побився із заявником. Також слідство не пояснило

характер ушкоджень на зап'ястках та стегнах заявника, які, згідно зі звітом судмедексперта, могли бути спричинені наручниками та кийком відповідно, що важко узгоджується з поясненням бійки між співкамерниками.

58. Суд зазначає, що матеріали в дос'є справи дозволяють дійти висновку, що заявники були жертвами насильства під час їх тримання під вартою. Оскільки заявники не надали, та дійсно були не в змозі надати жодних прямих незалежних доказів, здатних підтвердити їх твердження стосовно того, що їх ушкодження були нанесені міліціонерами, Суд вважає, що розглянувши сукупно медичні докази, свідчення заявників, факт їх тримання у відділенні міліції та недостатність будь-якого ймовірного альтернативного пояснення стосовно походження ушкоджень заявників, можна розумно вважати, що ушкодження могли бути нанесені міліцією.

59. Суд повторює, що Держава відповідальна за добробут затриманих осіб та обов'язок органів влади захищати таких осіб. Враховуючи те, що обов'язок органів влади нести відповідальність за ушкодження, спричинені особам під їх контролем, Суд вважає, що нездатність знайти та переслідувати в кримінальному порядку осіб, винних у злочині насильства проти особи, яка тримається під вартою, як у справі, яка розглядається, не звільняє Державу від її відповідальності за Конвенцією (див. *із відповідними змінами, Есен проти Туреччини*, № 29484/95, § 28; *Яз проти Туреччини*, № 29485/95, § 30; *Айше Тене проти Туреччини*, № 29422/95, 22 липня 2003 року).

60. У зв'язку з вищенаведеним та через відсутність будь-якого ймовірного пояснення Уряду про походження ушкоджень заявників потрібно вважати, що заявники отримали ушкодження в результаті нелюдського та принижуючого гідність поводження, за яке Уряд повинен понести відповідальність згідно з Конвенцією.

61. Суд робить висновок, що було порушення статті 3 Конвенції.

2. Заявлена неспроможність провести ефективне розслідування

62. Пан Лопатін вважав, що незважаючи на вказівки судів, прокурори ніколи не проводили ґрунтовне розслідування його скарг та не вжили всіх необхідних слідчих заходів.

63. Пан Медведський не надав жодних подальших коментарів.

64. Уряд відстоював те, що слідство за скаргами заявників про погане поводження було ефективним. Він зазначив, що слідчий опитав міліціонерів, судмедексперта та лікаря кілька разів. Вони дійшли висновку, що прокурор вжив всіх необхідних заходів для розслідування скарг заявників.

65. Суд вважає, по-перше, що медичні докази, скарги та свідчення заявників разом викликають обґрунтовану підозру стосовно того, що їх ушкодження могли бути нанесені міліціонерами.

66. Якщо особа висуває спірну претензію стосовно того, що вона зазнала серйозного поганого поводження з боку міліції у порушення статті 3, це положення, беручи разом із загальним обов'язком Держави, згідно зі статтею 1 «гарантувати кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в ... цій Конвенції», вимагає за змістом, щоб було проведено ефективне розслідування. Це розслідування повинно бути спроможним призвести до встановлення та покарання винних (див. *Ассенов та Інші проти Болгарії*, 28 жовтня 1998 року, § 102, *Публікації рішень Суду* 1998-VIII, та *Лабіта проти Італії* [GC], № 26772/95, § 131, Європейський суд з прав людини 2000-IV). Мінімальні стандарти ефективності, визначені судовою практикою Суду, також включають в себе вимоги, щоб розслідування було незалежним, неупередженим та підлягало контролю з боку громадськості, та що компетентні органи влади повинні діяти із показовою ретельністю і оперативністю (див., *inter alia*, *Ісаєва та Інші проти Росії*, №№ 57947/00, 57948/00 та 57949/00, §§ 208-13, 24 лютого 2005 року).

67. Суд зазначає, що згідно зі скаргами заявників, державні органи влади провели поверхове розслідування та лише опита-

ли звинувачених правопорушників (див. пункт 9 вище). Вони сприйняли заперечення міліціонерів за чисту монету, прийняли версію подій, надану міліцією, та відмовилися порушувати кримінальне судочинство, незважаючи на твердження заявників та їх незаперечні тілесні ушкодження. Подальше розслідування головним чином обмежалося повторним опитуванням тих самих міліціонерів, які більше не могли згадати обставини справи заявників (див. пункт 29 вище).

68. Щодо опитування медичних експертів, на яких посилався Уряд, воно було обмежене питанням, чи могли ушкодження бути нанесеними не протягом періоду їх незареєстрованого тримання під вартою з 10 по 12 липня 1999 року, як вказано в початковому висновку експерта судмедекспертизи, а на день пізніше. Таке опитування здається направленим більше на підтримку версії подій, наданої міліцією, ніж на розслідування тверджень заявників (див. пункт 22 вище).

69. Окрім того, незважаючи на численні скарги, заяви заявників та вказівки внутрішньодержавних судів, розслідування не змогло опитати співкамерника Г. та інших осіб, які були в контакті із заявниками протягом відповідного періоду, таких як, наприклад, свідки, які ідентифікували заявників 12 липня 1999 року (див. пункт 6 вище). Суд також наголошує, що він вбачає несумісним мати версії, надані слідством (див. пункти 56–57 вище), і не бажати вивчити їх.

70. Враховуючи ці міркування, Суд вважає, що заявники вжили достатню кількість заходів для того, щоб звернути увагу внутрішньодержавних органів влади на їхні скарги стосовно поганого поводження, та що подальша неефективність слідства звільнила їх від можливості подання подальших заяв на внутрішньодержавному рівні (див. пункти 9, 21, 23, 24, 25, 27, 30 вище). Суд таким чином відхиляє заперечення Уряду про прийнятність цієї скарги та вважає, що було порушення статті 3 Конвенції про недостатню ефективність розслідування скарг заявників про погане поводження.

II. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 5 КОНВЕНЦІЇ

71. Заявники поскаржилися, що їх незаконно тримали під вартою в період між 10 та 13 липня 1999 року, та внутрішньодержавні органи влади не змогли ефективно розслідувати оскаржуване незаконне позбавлення їх свободи, у порушення статті 5 §1 Конвенції, в якій відповідно йдеться про таке:

1. «Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом:

а) законне ув'язнення особи після засудження її компетентним судом;

б) законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом;

в) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення ...».

А. Прийнятність

72. Уряд зазначив, що внутрішньодержавні органи влади визнали незаконність тримання заявників у відділенні міліції в період між 10 та 13 липня 1999 року. Таким чином, заявники не могли більше скаржитися, що вони є жертвами. Надалі таке визнання надало заявникам можливість вимагати компенсацію стосовно шкоди, чим вони не скористалися. На його думку, заявники повинні були довести, що наявні засоби судового захисту не могли бути ефективними в їхній справі.

73. Пан Лопатін зазначив, що спеціальний Закон «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду» вимагає рішення суду. Він мав сумнів про достовірність рішення від 15 квітня 2005 року та його доказову силу стосовно вимоги відшкодування за незаконне тримання. Він заявив, що подав скаргу щодо компенсації до національного суду, та що

вірогідність встановлення його незаконного тримання у національних судах не була прийнята до уваги.

74. Пан Медведський не надав коментарів.

75. Щодо аргументу Уряду про те, що заявники втратили свій статус жертви згідно з визнанням їх незаконного тримання, міліція визнала факт затримання заявників в період між 10 та 12 липня 1999 року лише в листопаді 1999 року (див. пункт 10), але у слідчого зайняло майже чотири роки для того, щоб визнати затримання, та ще півтори роки для того, щоб визнати його незаконність. Уряд не зміг пояснити причини такої затримки, що поступово унеможливило переслідування відповідальних за незаконне затримання заявників (див. пункт 35 вище) та призвело до втрати тюремного досьє, яке відноситься до періоду, про який йдеться (див. пункт 34 вище). Згадуючи про те, що відкладене правосуддя є часто запереченням правосуддя, Суд вважає, що таке запізніле визнання порушення не позбавляє заявників їх статусу жертв. Окрім того, визнання порушення не є достатнім, оскільки заявники повинні мати можливість отримання сатисфакції на внутрішньодержавному рівні.

76. Уряд вважає, що положення Цивільного кодексу від 2003 року забезпечило заявникам таку можливість, але вони не змогли скористатися нею.

77. Суд зазначає, що заперечення Уряду мають загальний характер та не стосується певних важливих питань. Вони не оспорюють та не доводять, що положення Кодексу могли бути застосовані із зворотною силою стосовно подій, які відбулися за чотири роки до набрання Кодексом чинності. Також вони не пояснюють, чому в цій справі повинен бути застосований Цивільний кодекс, а не спеціальний закон стосовно відшкодування, на який посилався п. Лопатін. Врешті у вищезазначений закон були внесені зміни в грудні 2005 року, які запровадили право на відшкодування за незаконне затримання незалежно від того, чи особа, про яку йдеться, була виправдана чи ні. У таких обставинах Суд не переконаний аргументами Уряду стосовно того, що засоби судового захисту, які вони заявляли, були ефективними та повинні були бути вичерпані заявником.

78. Суд таким чином відхиляє заперечення Уряду.

79. Суд далі зазначає, що ця скарга не є очевидною необґрунтованою у сенсі пункту 3 статті 35 Конвенції. Також Суд зазначає, що вона не є неприйнятною з будь-яких інших підстав. Таким чином, вона повинна бути оголошена прийнятною.

В. По суті

80. Пан Лопатін стверджував, що його затримання в період між 10 та 13 липня 1999 року було незаконним.

81. Пан Медведський не надав подальших коментарів.

82. Уряд повторював, що незаконність початкового затримання заявників була визнана на внутрішньодержавному рівні.

83. Суд повторює, що список винятків стосовно права на свободу, забезпеченого статтею 5, є вичерпним та лише вузьке тлумачення тих винятків сумісне із метою того положення, а саме забезпечення того, що жоден з них не був свавільно позбавлений своєї свободи (див., *inter alia*, *Джулія Мандзоні проти Італії*, 1 липня 1997 року, § 25, *Публікації рішень Суду* 1997-IV).

84. У цьому зв'язку, Суд зауважує, що відсутність протоколу арешту повинно саме по собі вважатися серйозною вадою, оскільки це є прийнятою думкою Суду, що незапротокольоване затримання особи є повним запереченням фундаментально важливих гарантій, які містяться в статті 5 Конвенції, а отже показує наявність грубого порушення цього положення. Відсутність запису таких питань, як дата, час, місце затримання, ім'я особи, яку затримали, причин затримання та ім'я особи, яка це здійснює, повинна розглядатися як несумісна із вимогою законності та із самою метою статті 5 Конвенції (див. *Федотов проти Росії*, № 5140/02, §78, 25 жовтня 2005 року; *Менешева проти Росії*, № 59261/00, §87, Європейський суд з прав людини 2006; та *Курт проти Туреччини*, 25 травня 1998 року, § 125, *Публікації рішень Суду* 1998-III).

85. У цій справі більше не оспорується те, що заявники залишалися під вартою три дні без будь-яких записів, та неза-

конність їхнього затримання була визнана внутрішньодержавними органами влади (див. пункт 35 вище). Ці органи влади, однак, не змогли провести розслідування цього порушення із достатньою ефективністю (див. пункт 75 вище). Суд таким чином вважає, що мало місце порушення статті 5 § 1 Конвенції.

III. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 13 КОНВЕНЦІЇ

86. Пан Лопатін, крім того, поскаржився, що він не мав ефективного засобу судового захисту за його скаргами про погане поводження та незаконне позбавлення свободи. Він посилався на статтю 13 Конвенції:

«Кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження».

А. Прийнятність

87. Суд зазначає, що ця скарга не є очевидно необґрунтованою у сенсі пункту 3 статті 35 Конвенції. Він також зазначає, що вона не є неприйнятною з будь-яких інших підстав. Таким чином, вона повинна бути оголошена прийнятною.

В. По суті

88. Заявник твердив, що він не мав ефективного засобу судового захисту за його скаргами згідно зі статтями 3 та 5 Конвенції.

89. Уряд вважав, що заявник мав ефективні засоби судового захисту. Він повторював цю позицію стосовно ефективності розслідування як щодо заявленого поганого поводження, так і заявленого незапротокольованого затримання. Він також стверджував, що заявник мав подальші внутрішні засоби судового захисту за його скаргами згідно зі статтею 5, якими він не користувався.

90. Враховуючи отримані дані, згідно зі статтями 3 та 5 Конвенції про недостатнє розслідування, Суд вважає, що немає необхідності аналізувати в цьому випадку, чи було порушення статті 13.

IV. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

91. Заявники скаржилися про те, що кримінальне судочинство проти них було необґрунтовано довгим. Вони посилалися на статтю 6 § 1 Конвенції, яка у відповідній частині забезпечує таке:

«При визначенні ... будь-якого кримінальне обвинувачення проти нього, кожний має право на ... слухання упродовж розумного строку ... судом...»

92. Уряд оспорив цей аргумент. Він відстоював те, що процес був відносно складним. Окрім того, неявка адвоката п. Лопатіна в суді першої інстанції спричинила суттєве затримання в процесі.

93. П. Лопатін не погодився з цим. Він заявив, що затримання, спричинене хворобою його адвоката, склала лише один місяць. Він також відстоював те, що у відповідях на його запити органи влади повідомили його, що затримання були спричинені великою кількістю справ та незадовільною роботою підрозділів, які конвоювали обвинувачених до судів.

94. Пан Медведський не надав жодних подальших коментарів.

95. Період, який береться до уваги, почався 4 липня 1999 року та закінчився 14 листопада 2002 року. Таким чином, він тягнувся три роки, чотири місяці та дванадцять днів на двох рівнях здійснення правосуддя.

96. Суд повторює, що при оцінці обґрунтованості тривалості процесу, про який йдеться, потрібно враховувати особливі обставини справи та критерії, які закладені в судовій практиці Суду, зокрема складність справи та поведінка заявників та відповідних органів влади, і яке значення він мав для заявників (див., *inter alia*, *Кудла проти Польщі* [GC], № 30210/96, § 124, Європейський Суд з прав людини 2000-XI).

97. Суд зазначає, що хоча загальна тривалість процесу могла вважатися виправданою, враховуючи складність справи, був період бездіяльності більше ніж рік між вереснем 2000 року та груднем 2001 року (див. пункт 16 вище), поки справа очікувала рішення в суді першої інстанції. Суд зазначає, що Уряд не зміг

обґрунтувати документальними доказами свою заяву стосовно того, що період, про який йдеться, зтягнувся з вини заявника та його адвоката, в матеріалах справи не можна знайти інших ймовірних пояснень. На думку Суду, такий довгий період бездіяльності в обставинах, у яких вимагалася особлива ретельність, оскільки заявники трималися під вартою, є достатнім для того, щоб виявити, що було порушення статті 6 § 1 Конвенції.

V. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

98. Стаття 41 Конвенції передбачає:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».

A. Шкода

99. Пан Лопатін вимагав 30 000 євро як відшкодування моральної шкоди. Далі він стверджував, що зазнав деякої матеріальної шкоди, але не надав жодних уточнень або підтверджувальних документів.

100. Пан Медведський не висловив жодних вимог.

101. Уряд вважав вимогу п. Лопатіна необґрунтованою та безпідставною. У подальшому він оспориював те, що представник заявника не був уповноважений надавати таку вимогу.

102. Суд зазначає, що заявник уповноважив п. Козирева представляти його в Суді та що Уряд був належним чином повідомлений про це листом 30 квітня 2009 року. Таким чином, він вважає, що пан Козирев має повноваження заявляти вимоги справедливої сатисфакції від імені заявника. Суд також вважав, що він не вбачає будь-якого причинного зв'язку між виявленим порушенням та матеріальною шкодою, що була заявлена; і, таким чином, він відхиляє цю вимогу. Водночас, проводячи свою оцінку на основі справедливості, він призначає п. Лопатіну 8 000 (євро) як відшкодування моральної шкоди.

Б. Судові витрати

103. Заявники не надали жодних вимог з цього приводу. Відповідно Суд не призначає жодних витрат.

В. Відсотки за прострочування виплати відшкодування

104. Суд вважає належним призначити три відсотки за прострочування виплати, виходячи з розміру граничної позичкової ставки Європейського центрального банку.

ЗА ЦИХ ПІДСТАВ СУД ОДНОГОЛОСНО

1. *Приєднується до пояснень* Уряду щодо вичерпності внутрішніх засобів судового захисту стосовно скарг заявників згідно зі статтями 3 та 13 Конвенції; та відхиляє їх після вивчення суті.
2. *Визнає* решту прийнятними;
3. *Постановляє*, що було порушення статті 3 Конвенції стосовно поганого поводження із заявниками;
4. *Постановляє*, що було порушення статті 3 Конвенції стосовно відсутності ефективного розслідування скарг заявників про погане поводження;
5. *Постановляє*, що було порушення статті 5 § 1 Конвенції стосовно незадокументованого затримання заявників в період між 10 та 13 липня 1999 року;
6. *Постановляє*, що немає потреби розглядати скарги згідно зі статтею 13 Конвенції;
7. *Постановляє*, що було порушення статті 6 § 1 Конвенції стосовно тривалості кримінального судочинства проти заявників;
8. *Постановляє*
(а) що Держава-відповідач повинна виплатити п. Лопатіну протягом трьох місяців, починаючи від дня, коли рішення суду стає остаточним відповідно до статті 44 § 2 Конвенції, 8 000 (вісім тисяч євро) євро моральної шкоди, з урахуванням будь-якого податку, який може бути стягнуто із зазначених сум; ці суми повинні бути конвертовані в українські гривні за курсом на день здійснення платежу;

(б) із закінченням строку вищезазначених трьох місяців і до повного розрахунку, на вищезазначені суми нараховуватиметься простий відсоток у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, яка діятиме в цей період, плюс три відсотки;

9. *Відхиляє* решту вимог заявника стосовно справедливої компенсації.

Вчинено англійською мовою та повідомлено у письмовій формі 20 травня 2010 року згідно з пунктами 2 та 3 Правила 77 Регламенту Суду.

Клаудія Вестердік
Секретар секції

Пеер Лоренцен
Голова секції

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА «ПОХЛЕБІН ПРОТИ УКРАЇНИ»

(Заява № 35581/06)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

20 травня 2010 року

ОСТАТОЧНЕ

20/08/2010

Це рішення Суду стало остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції. Текст рішення може підлягати редакційним правкам.

У справі «Похлебін проти України»,

Європейський суд з прав людини (П'ята секція), засідаючи Палатою, у складі:

Пеер Лоренцен (Peer Lorenzen), *Голова*,

Ренате Єгер (Renate Jaeger),

Карел Юнгвірт (Karel Jungwiert),

Райт Марусте (Rait Maruste),

Міряна Лазарова-Трайковська (Mirjana Lazarova

Trajkovska),

Здравка Калайджиєва (Zdravka Kalaydjieva), *судді*,

Михайло Буроменський (Myhaylo Buromenskiy), *суддя*

ad hoc,

і Клаудія Вестердік (Claudia Westerdiek), *Секретар секції*,

після наради за зачиненими дверима 27 квітня 2010 року виносить таке рішення, ухвалене того самого дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу порушено за заявою (№ 35581/06), поданою проти України до Суду відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) громадянином України п. Дмитром Вікторовичем Похлебіним (далі — заявник) 13 серпня 2006 року.

2. Заявника представляла його матір, п. Р. Лдокова. Уряд України (далі — Уряд) був представлений його уповноваженим — п. Ю. Зайцевим, Міністерство юстиції.

3. Заявник, зокрема, стверджував, що умови його тримання були незадовільними і що йому не було надано належної медичної допомоги під час тримання під вартою.

4. 6 квітня 2009 року Голова п'ятої секції вирішив поінформувати Уряд про цю заяву. Також було вирішено розглядати питання щодо прийнятності заяви одночасно з розглядом її по суті (пункт 3 статті 29 Конвенції).

ФАКТИ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

5. Заявник народився у 1970 році та проживає у м. Сімферополь.

А. Кримінальне судочинство проти заявника та пов'язані з цим питання

6. 24 червня 2004 року заявника було заарештовано за підозрою у торгівлі наркотиками. Спочатку його посадили в камеру в Київському районному відділенні міліції Сімферополя, а згодом перевели до Сімферопольського слідчого ізолятора (Сімферопольський СІЗО).

7. 24 грудня 2004 року, з огляду на поганий стан здоров'я, заявника звільнили на підписку про невиїзд.

8. 12 листопада 2005 року заявник із двома спільниками вчинили сварку, а потім побили п. А та його сина, які йшли по вулиці. Під час бійки заявник забрав куртку, гроші, мобільний телефон і велосипед, які належали постраждалим.

9. 16 листопада 2005 заявника було заарештовано за цей злочин.

10. 19 травня 2006 року Київський районний суд Сімферополя визнав заявника винним у вказаних вище злочинах і засудив його до шести років позбавлення волі з конфіскацією майна. Рішення суду ґрунтувалось на заявах низки свідків, експертних висновках, документальних і матеріальних доказах. Заявник подав скаргу.

11. 25 липня 2006 року Апеляційний суд Автономної Республіки Крим відхилив апеляцію заявника та залишив чинним рішення суду першої інстанції від 19 травня 2006 року. Заявник подав касаційну скаргу.

12. 13 лютого 2007 року Верховний Суд відхилив касаційну скаргу заявника і залишив чинним рішення судів нижчої інстанції.

13. 3 жовтня 2007 року суд міста Гола Пристань, враховуючи поганий стан здоров'я заявника, який надалі погіршувався, доз-

волив дострокове звільнення. 18 грудня 2007 року це рішення набуло чинності.

14. 21 грудня 2007 року заявника звільнили.

15. Згодом на частину квартири заявника, якою він володів спільно зі своєю матір'ю, було накладено арешт у ході виконання рішення про конфіскацію.

16. За словами заявника, протягом невизначеного терміну йому не виплачували пенсію з інвалідності, на яку він мав право.

В. Фізичні умови тримання в Сімферопольському СІЗО

1. Факти, викладені Заявником

17. У період з 16 листопада 2005 року до 20 липня 2006 року заявник перебував у Сімферопольському ізоляторі тимчасового тримання (Сімферопольський ІТТ). Розмір камери, в якій тримали заявника, становив 21 кв. м. У камері було шість ліжок, водночас кількість в'язнів становила від восьми до чотирнадцяти осіб, включаючи заявника. Камера була напівтемною з поганою вентиляцією, оскільки мала тільки невелике вікно з металевою решіткою. За весь цей час заявник так і не був на прогулянці. У душ піти не було можливості.

18. Листом від 22 грудня 2005 року Сімферопольська прокуратура у відповідь на скаргу заявника відповіла, що Сімферопольський ІТТ збудований у 1977 році і не має двору для прогулянок, а також ванни чи душової. Крім того, було зазначено, що Сімферопольський ІТТ відмовлявся приймати затриманих, хворих на туберкульоз.

2. Факти, викладені Урядом

19. За твердженням представника Уряду, спочатку заявника тримали в Сімферопольському ІТТ з трьома іншими затриманими у камері розміром 10 кв. м. Потім його тримали з іншими затриманими в камері розміром 14 кв. м.

20. Камера була обладнана достатньою кількістю ліжок і санвузлом. Системи освітлення й вентиляції працювали належним чином. У Сімферопольському ІТТ було встановлено душову кабінку і затримані мали можливість щотижня митись.

С. Медичний огляд

21. Згідно з заявою заявника, він заразився туберкульозом у червні 2004 року під час перебування у камері Київського районного відділення міліції Сімферополя.

22. У листопаді 2004 року під час досудового тримання під вартою медична комісія надала висновок, який підтверджував, що він мав СНІД (з 1997 року), туберкульоз (з 2004 року), хронічний гепатит і кандидоз. Крім того, комісія дійшла висновку, що лікування, яке заявник отримував у слідчому ізоляторі, було неефективним. Саме тому заявнику було змінено заповідний захід і 24 грудня 2004 року звільнено.

23. У лютому 2005 року заявник пройшов медичне обстеження, після якого йому було присвоєно другу (середню) групу інвалідності через хворобу.

24. Під час перебування у Сімферопольському ІТТ (з 16 листопада 2005 року до 20 липня 2006 року) медичний персонал цього закладу лікував заявника від його хвороб.

25. Посилаючись на відповідний звіт обласного управління МВС, Уряд заявив, що в Сімферопольському ІТТ заявнику постійно давали пігулки від СНІДу й туберкульозу. Кожного разу на прохання заявника прибувала «швидка допомога» і робила необхідні ін'єкції. За словами заявника, жодного медичного обстеження на туберкульоз він не проходив. Ліки від СНІДу надавались нерегулярно і без належної документації і контролю. Щодо інших хвороб він також не отримував належного лікування.

26. З лютого 2006 року заявник почав скаржитись на оніміння в ногах.

27. 20 липня 2006 року заявника перевели з Сімферопольського ІТТ до Сімферопольського СІЗО, де він продовжив лікування.

28. 11 серпня 2006 року заявника перевели до лікарні Дар'ївської виправної колонії № 10, де він проходив лікування до 7 вересня 2006 року. До кінця цього періоду заявник усе ще страждав на туберкульоз, який вразив його ліву легеню, а та-

кож на інші зазначені хвороби. Крім того, йому діагностували токсичну поліневропатію та інші менш серйозні хвороби. Тому медичний персонал дійшов висновку про необхідність зміни стратегії подальшого лікування заявника.

29. У період з 7 вересня 2006 року до 30 січня 2007 року заявника тримали у Сімферопольському СІЗО, Софіївській виправній колонії № 45 і Дніпропетровському центрі досудового тримання під вартою, де медичний персонал продовжував лікувати заявника від численних хвороб.

30. 30 січня 2007 року через подальше погіршення стану здоров'я заявника повернули до лікарні Дар'ївської виправної колонії № 10, де його тримали до 14 березня 2007 року. Після прибуття заявнику діагностували всі вказані вище хвороби, а крім того, туберкульоз хребта, гострий гайморит і хронічний періодонтит. Під кінець перебування заявника в цьому закладі хвороби залишились, а заявнику діагностували також втрату ваги.

31. У період з 14 березня до 21 грудня 2007 року заявник перебував у лікарні Голопристанської виправної колонії № 7, де отримав спеціальне лікування від туберкульозу і СНІДу. У цей період туберкульоз хребта прогресував і призвів до втрати заявником здатності самостійно пересуватись.

32. За твердженнями Уряду, у цей період заявник відмовлявся від прописаного йому лікування. Він посилався на звіт медичного персоналу від 23 травня 2007 року, у якому засвідчено відмову заявника.

33. 6 червня 2007 року медична комісія, враховуючи погіршення стану здоров'я заявника, рекомендувала звільнити його достроково.

34. Після звільнення 21 грудня 2007 року заявник пройшов медичне обстеження і йому призначили інвалідність першої (найвищої) групи через хвороби.

35. Із останніх тверджень заявника випливає, що після звільнення до нього повернулась здатність самостійно пересуватись.

II. ВІДПОВІДНЕ ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА ПРАКТИКА

36. Відповідне внутрішньодержавне законодавство і практика висвітлені у рішеннях у справах *«Двойних проти України»* (№ 72277/01, пункти 28–37, від 12 жовтня 2006 року) і *«Яковенко проти України»* (№ 15825/06, пункти 48–55 від 25 жовтня 2007 року).

III. ВІДПОВІДНІ МІЖНАРОДНІ МАТЕРІАЛИ

37. Відповідні міжнародні матеріали зведені в рішенні у справі *«Мельник проти України»* (№ 72286/01, пункти 47–53, від 28 березня 2006 року).

ПИТАННЯ ПРАВА

I. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ

38. Заявник скаржився на незадовільні фізичні умови тримання в Сімферопольському ІТТ. Крім того, він скаржився на те, що йому не було надано належної медичної допомоги під час тримання під вартою. Заявник посилався на положення статті 3 Конвенції, яка звучить так:

«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».

A. Фізичні умови тримання в Сімферопольському ІТТ

1. Прийнятність

39. Уряд наполягав, що заявник не вичерпав усі внутрішньодержавні засоби юридичного захисту, стверджуючи, що він повинен був належним чином порушити це питання перед прокуратурою і судами.

40. Заявник не погодився.

41. Суд зазначає, що в низці випадків він відхиляв подібні заперечення урядів-відповідачів стосовно невичерпання внутрішньодержавних засобів юридичного захисту щодо скарг на умови утримання, коли дізнався, що такі скарги вказують на структурні проблеми у відповідній внутрішньодержавній пені-

тенціарній системі (для прикладу див. рішення у справі *«Калашиніков проти Росії»* № 47095/99 від 18 вересня 2001 року, і вказаний вище *«справі Мельника»* пунктах 69–71; рішення у справі *«Коктиш проти України»* № 43707/07, пункт 86 від 10 грудня 2009 року).

42. У цій справі Суд вважає, що порушені заявником питання також мають структурний характер. Крім того, Суд зазначає, що заявник безуспішно скаржився до прокуратури з приводу умов його тримання в Сімферопольському ІТТ (див. пункт 18 вище). У цій ситуації Суд не може дорікнути заявнику в тому, що він не використав інші внутрішньодержавні засоби юридичного захисту, вказані Урядом, і відхиляє його заперечення з цього приводу.

43. Суд вважає, що ця скарга не є явно необґрунтованою у значенні пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також вважає, що вона не є неприйнятною з будь-яких інших підстав. Відповідно скарга визнається прийнятною.

2. По суті

а. Заяви сторін

44. Посилаючись на свій виклад фактів, заявник наполягав, що фізичні умови його тримання в Сімферопольському ІТТ являли собою порушення положень статті 3 Конвенції.

45. Уряд наполягав, що фізичні умови тримання заявника у цій установі були належними. Уряд посилався на свою оцінку фактів.

б. Оцінка суду

46. Суд зазначає, що згідно з його судовою практикою, для статті 3 Конвенції погане поводження має досягти мінімального рівня жорстокості. Оцінка такого мінімального рівня жорстокості є відносною. Вона залежить від усіх обставин справи, таких як тривалість поводження, його вплив на фізичний і моральний стан потерпілого, а також у деяких випадках від статі, віку і стану здоров'я жертви (див. окрім іншого, рішення у справі *«Ірландія проти Об'єднаного Королівства»* від 18 січня

1978 року, пункт 162, Серія А № 25). Крім того, коли суд визнає, чи є ставлення «таким, що принижує гідність» у розумінні статті 3, він повинен звертати увагу на те, чи є метою такого поводження приниження відповідної людини і, з точки зору наслідків, чи мало воно негативний вплив на особистість настільки, що це було несумісним зі статтею 3. Навіть відсутність такої мети не може однозначно виключити визнання порушення цього положення (див. рішення у справі «*Пірс проти Греції*» № 28524/95, пункти 67–68 і 74, ЄСПЛ 2001-III, і «*Валашінас проти Литви*» № 44558/98, пункт 101, ЄСПЛ 2001-VIII).

47. Суд постійно наголошує, що дія статті поширюється на страждання й приниження, які перевищують неминучий елемент страждання чи приниження, пов'язаний із відповідною формою законного поводження або покарання. Заходи, які позбавляють особу свободи, часто можуть включати такий елемент. Відповідно до цього положення, держава повинна слідкувати за тим, щоб особа утримувалась в умовах, які є сумісними з повагою до людської гідності; щоб спосіб і метод виконання заходу не спричиняли страждань або труднощів, сила яких перевищує неминучий рівень жорстокості, який є характерним для перебування під вартою; і щоб забезпечувався належний стан здоров'я і самопочуття із урахуванням вимог ув'язнення, (див. рішення у справі «*Калашніков проти Росії*» № 47095/99, пункт 95, ЄСПЛ 2002-VI).

48. У цій справі сторони надали різні дані стосовно площі особистого простору на кожного затриманого під час перебування заявника у Сімферопольському ІТТ. Згідно з даними заявника, цей простір становив 1,5 кв. м і 2,6 кв. м у зазначеній установі. Дані Уряду показують, що площа особистого простору коливалась від 2,3 до 2,5 кв. м.

49. Суд не має необхідності вирішувати цю неузгодженість між сторонами. Враховуючи сталу судову практику Суду в цьому питанні та відповідні стандарти Європейського Комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (які, наприклад, процитовані у рішенні у «*справі Калашнікова*», пункт 97, і

рішенні у *«справі Мельника»*, зазначеному вище, пункт 47), Суд вважає, що в будь-якому випадку дані обох сторін демонструють, що заявника тримали в переповненому приміщенні, що саме по собі порушує серйозну проблему в розумінні положень статті 3 Конвенції.

50. Крім того, Суд звертає увагу на те, що Уряд не спростував твердження заявника про те, що він жодного разу не був на прогулянці під час перебування у Сімферопольському ІТТ, і що на той час у цій установі не було душі. Але ці твердження заявника підтверджує офіційна відповідь прокуратури від 22 грудня 2005 року (див. пункт 18 вище). Крім того, Уряд не підтвердив свої заяви про те, що системи вентиляції та освітлення працювали належним чином. За цих обставин Суд схильний вірити твердженням заявника з цього приводу (див. рішення у справі *«Ахмет Озкан та інші проти Туреччини»*, № 21689/93, пункт 426, від 6 квітня 2004 року). Ці дані також підтверджуються загальними висновками Комісара Ради Європи з прав людини стосовно фізичних умов тримання в пенітенціарних закладах в Автономній Республіці Крим (на яких містилось посилання в рішенні у зазначеній вище *«справі Коктиш»*, пункти 41 і 42).

51. Тому Суд вважає, що тримання заявника в переповненому приміщенні погіршувалось іще й недостатнім надходженням свіжого повітря, що є життєво необхідним з огляду на серйозні проблеми зі здоров'ям заявника, а також неналежними санітарними умовами і відсутністю нормального освітлення в камері. Зокрема, Суд непокоїть те, що заявника утримували в таких умовах понад вісім місяців.

52. Вказані вище зауваження є достатніми для Суду, щоб дійти висновку про те, що фізичні умови тримання заявника в Сімферопольському ІТТ кваліфікується як таке, що принижує гідність, поведження, в порушення статті 3 Конвенції.

В. Лікування заявника протягом перебування під арештом

1. Прийнятність

53. Уряд наполягав, що заявник не надав чітких скарг на неналежне лікування, яке він отримував у Сімферопольському

СІЗО і Дніпропетровському центрі досудового тримання під вартою. Тому він стверджував, що Суд повинен утриматись від перевірки відповідності лікування у цих установах. Крім того, він заявляв, що ці питання не порушувались належним чином перед прокуратурою і судами.

54. Заявник не погодився з цим.

55. Суд визнає, що у своїх заявах заявник, можливо, не завжди чітко вказував назви установ тримання під вартою, коли на них посилався в заяві. Але із його заяв випливає, що він скаржився не тільки з приводу неналежного лікування в установах, які він чітко вказав, але з приводу загальної неприйнятності лікування, яке він отримав протягом терміну тримання під вартою. Враховуючи інформацію заявника в цілому, Суд доходить висновку, що скарги заявника потрібно розглядати як такі, що стосуються радше за все терміну тримання. Тому Суд відхиляє відповідні заперечення Уряду.

56. Щодо заяви про невичерпання всіх засобів юридичного захисту, Суд вважає, що ця частина заяви стосується проблеми структурного характеру, і що відповідні засоби юридичного захисту не допомогли б заявнику (для прикладу див. рішення у справі «Коваль проти України» №65550/01, пункти 96 і 97 від 19 жовтня 2006 року). Тому Суд вважає, що заявник дотримався правила вичерпання внутрішньодержавних засобів юридичного захисту.

57. Враховуючи період тримання заявника під вартою, який закінчився звільненням 24 грудня 2004 року, Суд вважає, що скарга заявника була подана більше ніж через шість місяців після вказаного звільнення. З цього випливає, що відповідна частина заяви підлягає відхиленню відповідно до пунктів 1 і 4 статті 35 Конвенції.

58. Крім того, Суд відзначає, що скарги заявника, які стосуються періоду з 16 листопада 2005 року до 21 грудня 2007 року, не є явно необґрунтованими у значенні пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також вважає, що вони не є неприйнятними з будь-яких інших підстав. Відповідно скарги визнаються прийнятними.

2. По суті

а. Заяви сторін

59. Заявник стверджував, що він не отримав належного лікування його серйозних захворювань протягом відповідного періоду. Зокрема, не було забезпечене відчутне лікування в Сімферопольському ІТТ, лікарні Дар'ївської виправної колонії № 10, Софіївської виправної колонії № 45 та з Голопристанській виправній колонії № 7. Враховуючи постійне і серйозне погіршення стану здоров'я, заявник стверджував, що лікування було явно недостатнім, і це класифікується як жорстоке поводження, заборонене статтею 3 Конвенції.

60. Уряд заявив, що Заявнику було забезпечене належне лікування під час перебування під вартою. До того ж, він стверджував, що заявник сам є частково відповідальним за погіршення свого стану здоров'я, оскільки на певному етапі відмовився пройти призначене лікування.

б. Оцінка суду

61. Суд зазначає, що стаття 3 покладає на держави зобов'язання захищати належне самопочуття осіб, позбавлених волі. Суд погоджується, що медичне обслуговування в тюремних лікарнях може не завжди бути на такому самому рівні, що і в найкращих громадських медичних установах. Тим не менше держава повинна слідкувати, щоб здоров'я і самопочуття затриманих не погіршувалося, крім іншого, шляхом забезпечення їх необхідною медичною допомогою (див. рішення у справі «Кудла проти Польщі», № 30210/96, пункт 94, ЄСПЛ 2000-XI; і рішення у справі «Хуртадо проти Швейцарії» від 28 січня 1994 року, Серія А № 280-А). Якщо владні органи вирішують заарештувати серйозно хвору особу, вони повинні звертати особливу увагу на забезпечення умов, які відповідають особливим потребам, що впливають зі стану здоров'я особи (див. рішення у справі «Прайс проти Об'єднаного Королівства», № 33394/96, пункт 30, ЄСПЛ 2001-VII, і «Фарбтухс проти Латвії» № 4672/02, пункт 56 від 2 грудня 2004 року).

62. Сам факт обстеження особи лікарем і призначення певної форми лікування не може автоматично призводити до висновку про те, що медична допомога була адекватною (див. рішення у справі «*Хумматов проти Азербайджану*» №№ 9852/03 і 13413/04, пункт 116, від 29 листопада 2007 року). Органи влади також повинні слідкувати за тим, щоб стан здоров'я затриманого і лікування, яке він отримав, документувались у відповідному журналі протягом часу його перебування під вартою (для прикладу див. рішення у справі «*Худобін проти Росії*» № 59696/00, пункт 83, ЄСПЛ 2006-XII (витяги)); щоб діагнози і лікування були вчасними й адекватними (див. зазначені вище рішення у «справі *Хумматова*», пункт 115, і рішення у «справі *Мельника*», пункти 104–106), і там, де потрібно через стан здоров'я, нагляд був систематичним і регулярним із повномасштабною стратегією терапевтичного лікування, спрямованою на вилікування хвороби затриманого чи недопущення її погіршення замість симптоматичного лікування (див. зазначене вище рішення у «справі *Хумматова*», пункти 109, 114; рішення у справі «*Сарбан проти Молдови*» №3456/05, п. 79 від 4 жовтня 2005р.; і рішення у справі «*Попов проти Росії*» № 26853/04, пункт 211 від 13 липня 2006 року). Органи влади повинні також продемонструвати створення необхідних умов для проведення призначеного лікування (див. зазначене вище рішення у «справі *Хумматова*», пункт 116, і рішення у справі «*Холомйов проти Молдови*» № 30649/05, пункт 117 від 7 листопада 2006 року).

63. У цій справі Суд вважає, що поганий стан здоров'я заявника, зокрема те, що він страждає на СНІД, туберкульоз, хронічний гепатит і кандидоз, вимагає особливого регулярного, систематичного і комплексного лікування.

64. Суд визнає, що заявник отримав певне лікування у слідчих ізоляторах і тюремних лікарнях. Тим не менше суд звертає увагу на те, що за час перебування заявника під арештом стан його здоров'я суттєво погіршився: у нього з'явилася низка нових недугів, таких як періодичне оніміння ніг, токсична поліневропатія, гострий гайморит, хронічний періодонтит і втрата

ваги. Крім того, туберкульоз у заявника посилювся настільки, що вразив хребет, після чого заявник на певний час втратив здатність самостійно пересуватись.

65. Погоджуючись із тим, що заявнику можна було б дорікнути за відмову пройти лікування у травні 2007 року, як це стверджував Уряд, Суд не може перекласти всю відповідальність з Уряду на заявника лише через це. Він зазначає, що заявник відмовився від лікування на більш пізньому етапі перебування під вартою, коли вже було діагностовано туберкульоз хребта і всі інші нові хвороби, і коли попередні тривалі терапевтичні програми виявились неефективними.

66. До того ж, Суд відзначає, що заявника було достроково звільнено через погіршення стану здоров'я, і що після звільнення йому присвоїли першу групу інвалідності — найвищу за внутрішньодержавними правилами.

67. Відповідно, враховуючи серйозність хвороб заявника, а також вимоги внутрішньодержавного законодавства, яке передбачає тримання хворих на туберкульоз ув'язнених у спеціальних тюремних лікарнях, Суд вважає, що заходи, вжиті внутрішньодержавними органами влади, не були достатніми.

68. У контексті зазначених вище чинників Суд вважає, що медична допомога, надана заявнику під час перебування під арештом у період з 16 листопада 2005 року до 21 грудня 2007 року, була неналежною і становила порушення статті 3 Конвенції.

II. ІНШІ ЗАЯВНІ ПОРУШЕННЯ КОНВЕНЦІЇ

69. Заявник скаржився, що його тримання в Сімферопольському ІТТ було порушенням статті 5 Конвенції, оскільки зазначена установа не придатна для довготривалого тримання осіб. Крім того, він скаржився в контексті положень статті 6 Конвенції на несправедливість кримінального судочинства в його справі. Він також скаржився, що його права за Конвенцією були порушені через виконання розпорядження про конфіскацію, виданого за його кримінальною справою. Нарешті, заявник скаржився на те, що протягом певного часу йому не виплачували пенсію за інвалідністю.

70. Розглянувши надану заявником інформацію у світлі всіх матеріалів, які є в його розпорядженні, Суд доходить висновку, що стосовно питань, які належать до його компетенції, вони не демонструють жодних ознак порушення прав і свобод, визначених у Конвенції.

71. Із цього випливає, що цю частину заяви потрібно визнати неприйнятною як таку, що є очевидно необґрунтованою, відповідно до пунктів 3 і 4 статті 35 Конвенції.

III. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

72. Стаття 41 Конвенції передбачає:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».

А. Шкода

73. Заявник вимагав 33 000 євро відшкодування матеріальної шкоди і 50 000 євро — моральної.

74. Уряд заявив, що ці вимоги є необґрунтованими.

75. Суд не вбачає ані прямого, ані побічного зв'язку між виявленими порушеннями і стверджуваною матеріальною шкодою; тому Суд відхиляє цю вимогу. З іншого боку, Суд не сумнівається в тому, що заявник міг зазнати моральної шкоди в результаті виявлених порушень. Здійснюючи оцінку на пропорційній основі згідно з вимогами статті 41 Конвенції, Суд виносить рішення про відшкодування заявнику моральної шкоди в сумі 7 000 євро.

В. Судові витрати

76. Заявник також вимагав 9 031,37 гривень¹ або 1 000 євро на відшкодування поштових, транспортних та інших витрат, здійснених у ході внутрішньодержавного судочинства і розгляду справи в Суді.

¹ Біля 743 євро станом на день підготовки вимоги.

77. Представник Уряду заявив, що Заявник не надав відповідних підтверджень до своєї вимоги.

78. Згідно з практикою Суду, заявник може отримати відшкодування судових витрат, якщо буде встановлено, що ці витрати були дійсно понесені та необхідні, а також якщо сума витрат була розумною. У цій справі, враховуючи наявність документів, що відповідають зазначеним вище критеріям, Суд вважає доцільним присудити відшкодування витрат в сумі 20 Євро.

С. Відсотки за прострочування виплати відшкодувань

79. Суд вважає належним призначити три відсотки за прострочування виплати відшкодувань, виходячи з розміру граничної позичкової ставки Європейського центрального банку.

ЗА ЦИХ ПІДСТАВ СУД ОДНОГОЛОСНО

1. *Визнає* скарги за статтею 3 Конвенції стосовно умов утримання заявника в Сімферопольському ІТТ і відсутності належного лікування в період його тримання під вартою з 16 листопада 2005 року до 21 грудня 2007 року прийнятними, а решту скарг у заяві — неприйнятними;
2. *Постановляє*, що мало місце порушення статті 3 Конвенції стосовно неналежних умов тримання заявника в Сімферопольському ІТТ;
3. *Постановляє*, що мало місце порушення статті 3 Конвенції стосовно неналежного лікування в період тримання заявника під вартою з 16 листопада 2005 року до 21 грудня 2007 р.;
4. *Постановляє*
 - (а) що держава-відповідач повинна виплатити заявнику упродовж трьох місяців від дня, коли це рішення стане остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, вказані нижче суми, які повинні бути конвертовані в національну валюту держави-відповідача за курсом, дійсним на день здійснення платежу:
 - (і) 7 000 євро (сім тисяч євро) відшкодування моральної шкоди;

- (ii) 20 євро (двадцять євро) відшкодування судових витрат;
 - (iii) плюс будь-який податок, який може бути стягнуто із заявника на вказані суми;
 - (b) що з закінченням вищезазначеного тримісячного строку і до повного розрахунку на вищезазначені суми нараховуватиметься простий відсоток (*simple interest*) у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, яка діятиме в період несплати, плюс три відсотки;
5. *Відхиляє* решту вимог заявника щодо справедливої сатисфакції.

Учинено англійською мовою і повідомлено письмово 20 травня 2010 року відповідно до пунктів 2 та 3 правила 77 Регламенту Суду.

Клаудія Вестердік
Секретар секції

Пеер Лоренцен
Голова секції

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

**СПРАВА
«ОЛЕКСІЙ МИХАЙЛОВИЧ ЗАХАРКІН
ПРОТИ УКРАЇНИ»**

(Заява № 1727/04)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

24 червня 2010 року

ОСТАТОЧНЕ

24/09/2010

Це рішення Суду стало остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції. Текст рішення може підлягати редакційним правкам.

У справі «Олексій Михайлович Захаркін проти України»,
Європейський суд з прав людини (П'ята секція), засідаючи
Палатою, до складу якої увійшли:

Пеер Лоренцен (Peer Lorenzen), *Голова,*

Ренате Єгер (Renate Jaeger),

Карел Юнгвірт (Karel Jungwiert),

Райт Марусте (Rait Maruste),

Міряна Лазарова-Трайковська (Mirjana Lazarova
Trajkovska)

Здравка Калайджієва, (Zdravka Kalaydjieva), *судді,*

Михайло Буроменський, (Mykhaylo Buromenskiy),

суддя ad hoc,

та Клаудія Вестердік (Claudia Westerdiek), *Секретар секції,*

після наради за зачиненими дверима 27 квітня 2010 року,
виносить таке рішення, ухвалене того самого дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу порушено за заявою (№ 1727/04), поданою проти України до Суду на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) громадянином України паном Олексієм Михайловичем Захаркіним (далі — заявник) 21 листопада 2003 року.

2. Заявник, якому було надано правову допомогу, був представлений п. А. П. Бушенком, адвокатом, що практикує в м. Харків. Уряд України (далі — Уряд) був представлений його уповноваженим — п. Ю. Зайцевим, Міністерство юстиції.

3. Заявник стверджував, що він зазнав поганого поводження з боку міліцейської влади, і що з цього приводу не було проведено належного розслідування. Крім того, заявник стверджував, що його було незаконно затримано, і що після арешту суд не розглядав його справу належним чином.

4. 5 лютого 2009 року Голова п'ятої секції вирішив поінформувати Уряд про цю заяву. Також було вирішено розглядати питання по суті одночасно з розглядом заяви щодо прийнятності (пункт 3 статті 29 Конвенції).

ФАКТИ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

5. Заявник народився в 1979 році. У відповідний час він проживав у місті Калуш Івано-Франківської області.

А. Утримання заявника під вартою і заявлене погане поводження

6. 17 травня 2003 року близько 16.00 години, коли заявник рухався в автомобілі по дорозі з м. Івано-Франківськ до м. Калуш, його зупинила міліція на підставі інформації про те, що заявника раніше звинувачували у крадіжці, і що він міг бути причетним до нещодавніх пограбувань, скоєних у районі.

7. Під час обшуку автомобіля заявника міліціонери вилучили розвідний ключ, рукавички, два кишенькових ліхтарики і деякі інші речі. Крім того, вони начебто знайшли в автомобілі і в кишенях заявника невелику кількість коноплі. За словами заявника, коноплі в нього не було ні при собі, ні в автомобілі.

8. Після обшуку міліціонери вирішили оформити арешт заявника за статтями 44 і 263 Кодексу про адміністративні правопорушення за незаконне зберігання наркотиків у невеликій кількості (адміністративне правопорушення). Тим часом вони направили вилучений розвідний ключ на експертизу, щоб з'ясувати, чи використовувався ключ для злому дверей нещодавно пограбованих помешкань.

9. Під час допиту заявник повідомив міліціонерам, що конопля не належить йому, і заявив, що її було підкинуто співробітниками міліції. У відповідь його начебто побили.

10. За словами заявника, його в наручниках підвісили до лома головою донизу і погрожували вбивством.

11. 20 травня 2003 року, після того як експерт підтвердив, що розвідний ключ використовувався у низці пограбувань, міліціонери відвели заявника до слідчого, який о 1 годині ночі 21 травня 2003 року оформив затримання заявника у статусі підозрюваного у кримінальній справі за фактом пограбувань.

12. Під час допиту заявник відкинув звинувачення у пограбуваннях. У відповідь міліціонери начебто побили його. За словами заявника, його підвісили в наручниках до горизонтально закріпленого лома головою донизу. У цьому положенні його били по голові пластиковою пляшкою, наповненою водою, а по ступнях били дерев'яною палицею. На голову йому надягали заповнений рідиною протигаз, що не давало можливості дихати. Під час такого поводження з ним заявник кілька разів утрачав свідомість, а коли приходив до тями, його примушували зізнаватись у скоєнні злочинів. Зрештою, він підписав зізнання у скоєнні одного пограбування. Згодом він підписав низку інших документів, які йому дали міліціонери.

13. Уночі 24 травня 2003 року заявник, все ще перебуваючи затриманим у відділку, попросив дозволу піти в туалет. Коли йому дали дозвіл, він порізав вени на лівій руці. Коли кровотечу помітили, заявника доставили в місцеву лікарню. Того самого дня йому надали необхідну медичну допомогу і звільнили. Лікарі задокументували медичний огляд і лікування, проведені у зв'язку із зазначеним вище пораненням.

14. 26 травня 2003 року медики оглянули заявника і видали медичний висновок. Згідно з листом Івано-Франківської обласної прокуратури (Обласна прокуратура) від 16 жовтня 2003 року, висновок підтверджує, що у заявника є три садна (на додаток до порізу на лівій руці) на правому плечі й руці, три синці на лівому плечі, три садна і вісім подряпин на лівій руці, а також два садна на правій нозі. Згідно з актом обвинувачення від 28 грудня 2007 року (див. також пункт 32 нижче), у кінці звіту, після опису зазначених вище тілесних ушкоджень, містився висновок, відповідно до якого ці ушкодження кваліфікуються як незначні, що могли бути завдані тупими твердими предметами (окрім порізу на лівій руці) приблизно за п'ять днів до обстеження.

15. 29 травня 2003 року заявнику був поставлений діагноз «важкий депресивний розлад із суїцидальними нахилами».

В. Офіційне розслідування подій

16. Після звільнення заявник зі своєю матір'ю подали багато скарг до правоохоронних органів із проханням притягнути міліціонерів до кримінальної відповідальності.

17. 21 липня 2003 року Івано-Франківська міська прокуратура відмовила у порушенні кримінальної справи на підставі тверджень заявника, пославшись на відсутність доказів злочину. Факт отримання заявником численних тілесних ушкоджень був зафіксований, але проігнорований без пояснень.

18. Заявник оскаржив відмову в Обласній прокуратурі, яка у ході перевірки оскаржуваного рішення також звернулась до Обласного управління внутрішніх справ, якому підпорядковуються відповідні місцеві відділи внутрішніх справ, із вимогою провести додаткове розслідування фактів, щодо яких надійшла скарга.

19. 27 жовтня 2007 року Обласна прокуратура скасувала рішення від 21 липня 2003 року на підставі того, що обставини, за яких заявник отримав тілесні ушкодження, не були вивчені.

20. 3 листопада 2003 року Обласна прокуратура розпочала розслідування стверджуваного незаконного затримання заявника і поганого поводження з ним.

21. 15 грудня 2003 року заявник звернувся із клопотанням до Генеральної прокуратури, у якому стверджував, що Обласна прокуратура не могла провести неупереджене розслідування щодо міліціонерів, які працюють у тій самій області. Тому він звернувся з проханням передати справу в прокуратуру іншої області.

22. 16 червня 2003 року заявник повторно надіслав своє прохання, оскільки на перше відповіді не отримав. Він заявив, що все ще детально пам'ятає події і може впізнати відповідних міліціонерів, але необхідних слідчих заходів не було вжито.

23. 24 червня 2004 року міська прокуратура Калуша відмовила в порушенні кримінальної справи проти Ю. і В., двох міліціонерів, які, за твердженнями заявника, були причетними до злочинів.

24. 26 липня 2004 року обласна прокуратура самостійно розглянула звернення заявника стосовно передачі розслідування справи до іншої прокуратури і відмовила у задоволенні цих прохань як безпідставних.

25. 25 вересня 2004 року обласна прокуратура відмовила в порушенні кримінальної справи проти міліціонерів Ж., К., і Х. за відсутністю доказів їх причетності до стверджуваних злочинів. Заявник неодноразово вимагав надати копію рішення для його оскарження в суді, але безрезультатно.

26. Потім обласна прокуратура звинуватила міліціонерів А. (оперативного працівника місцевого райвідділу) і М. (керівника підрозділу місцевого райвідділу, що займається злочинами проти осіб та злочинами, скоєними групою осіб) у зловживанні службовим становищем і перевищенні службових повноважень, підробці документів у справі заявника та його незаконному арешті.

27. 22 жовтня 2004 року, після закінчення розслідування, обласна прокуратура передала справу на розгляд міського суду Івано-Франківська (міський суд).

28. У період із 3 листопада 2004 року до 15 листопада 2006 року міський суд переносив слухання п'ять разів через неявку прокурора, сім разів на прохання прокурора і один раз у зв'язку з відпусткою прокурора.

29. 18 липня 2007 року міський суд провів слухання у справі, в ході якого було встановлено, що розслідування проводилось поверхнево й неналежним чином. Міський суд зазначив, що рішення стосовно відмови від порушення кримінальної справи проти інших міліціонерів не були обґрунтованими. Тому він повернув справу на дорозслідування й розпорядився провести очну ставку заявника з іншими міліціонерами, допитати міліціонерів, підтвердити алібі обвинувачуваного М., допитати персонал лікарні, у якій заявнику надавали медичну допомогу, і провести за участі заявника детальне відтворення подій, враховуючи те, що останній робив суперечливі заяви про те, як його начебто підвішували до лома.

30. 24 вересня 2007 року апеляційний суд Івано-Франківська підтримав рішення від 18 липня 2007 року, зазначивши, зокрема, що непослідовні твердження заявника потрібно належним чином перевірити.

31. 15 листопада 2007 року обласна прокуратура почала додаткове розслідування і наказала закінчити його протягом одного місяця.

32. 28 грудня 2007 року обласна прокуратура, закінчивши додаткове розслідування, передала документи справи до міського суду. Вона звинувачувала А. у зловживанні службовим становищем, перевищенні службових повноважень, підробці документів та завідомо незаконному арешті. Крім того, прокуратура звинувачувала М. у перевищенні повноважень і завідомо незаконному арешті. В основі всіх цих обвинувачень були кваліфікуючі ознаки злочинів. В акті обвинувачення, окрім іншого, зазначалось, що М. наказував іншим міліціонерам одягнути заявника в наручники і підвісити його до лома, покладеного між двома стільцями; надягнути заявнику на голову протигаз і перекрити доступ повітря. Було зазначено, що «тортури тривали з 1 години ночі 21 травня до 9.50 ранку 22 травня 2003 року».

33. Як зазначалося в акті обвинувачення, проти інших міліціонерів справу порушено не було, оскільки за словами матері заявника, враховуючи час, який сплив, заявник не зможе впізнати інших міліціонерів, окрім А. та М. Більше того, всі інші міліціонери заперечували свою участь у злочинах.

34. 25 березня 2009 року міський суд встановив, що обласна прокуратура не виконала розпоряджень стосовно розслідування, які містились у рішенні від 18 липня 2007 року. Міський суд вирішив виділити зі справи обвинувачення проти М. і повернув цю частину справи на додаткове розслідування. Що стосується обвинувачень проти А., то міський суд продовжив їх розгляд.

35. 26 березня 2009 року міський суд встановив, що у ході арешту заявника міліціонер А. підкинув заявнику наркотики, жорстоко повадився з ним, завдаючи йому ударів і штовхаючи його, сфальсифікував адміністративну справу проти нього

й незаконно утримував. Міський суд визнав А. винним у перевищенні повноважень, підробці документів та незаконному арешті і засудив до трьох років ув'язнення із заборорою займати посади у правоохоронних органах на цей самий термін. Суд також частково задовольнив цивільний позов заявника на відшкодування збитків.

36. 15 вересня 2009 року Івано-Франківський апеляційний суд підтримав рішення від 25 березня 2009 року. Крім того, суд скасував рішення від 26 березня 2009 року як необґрунтоване й повернув усю справу на додаткове розслідування. Суд також зазначив, що провина А. не була належним чином встановлена через серйозні недоліки в розслідуванні. Суд також зазначив, що, враховуючи обставини справи, міський суд вчинив невір-но, прийнявши рішення розглядати обвинувачення проти А. окремо від обвинувачень проти М.

37. Розслідування обвинувачень проти А. та М. ще триває.

II. ВІДПОВІДНЕ ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

А. Конституція від 28 червня 1996 року

38. У відповідних положеннях Конституції йдеться про таке:

Стаття 28

«Кожен має право на повагу до його гідності.

Ніхто не може бути підданий катуванню, поганому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. ...»

Стаття 29

«...У разі нагальної необхідності запобігти злочинів чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою ...»

В. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року (у редакції, чинній на відповідний час)

39. Положення Розділу II Кодексу поширюються на злочини проти життя і здоров'я особи¹. Стаття 127 Кодексу, яка входить до цього розділу, передбачає наступне:

«1. Катування, тобто умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі... карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб... караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років».

40. Положення Розділу XVII поширюються на злочини, вчинені державними службовцями та іншими особами, уповноваженими на виконання офіційних функцій. Ці злочини включають зловживання владою (Стаття 364); перевищення повноважень (Стаття 365); підробку документів (Стаття 366). Кваліфіковані ознаки злочину передбачені у випадку тяжких наслідків та інших обставин. Зокрема, якщо перевищення повноважень здійснено правоохоронцем, такий злочин карається позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років із забороною обіймати певні посади (або здійснювати певну діяльність) на термін до трьох років із конфіскацією майна (пункт 3 Статті 364). Положення Розділу XVIII Кодексу поширюються на злочини проти правосуддя і включають, зокрема, завідомо незаконний арешт (Стаття 371).

В. Кримінально-процесуальний кодекс від 28 грудня 1960 року (у редакції на відповідний час)

41. Згідно з положеннями статті 4 Кодексу, суд, прокурор або слідчий повинні, в межах своїх повноважень, порушити

¹ Так у тексті рішення Суду. Оскільки різні частини Кримінального Кодексу України мають Розділ II, слід уточнити, що йдеться про Розділ II Особливої частини. Стаття 127 наводиться в рішенні Суду не адекватно оригінальному тексту. Тому в перекладі вказано знаками (...), що далі йде вилучення зі статті. Текст рішення Суду цього не вказує (*прим. ред.*).

кримінальну справу в кожному випадку виявлення ознак злочинів, вжити всіх необхідних заходів, передбачених законом, до встановлення події злочину, осіб, винних у вчиненні злочину, і їх покарання.

42. Стаття 99 Кодексу передбачає, що у випадку відсутності підстав для порушення кримінальної справи прокурор, слідчий орган дізнання або суд повинні прийняти рішення про відмову в порушенні кримінальної справи та надати відповідні повідомлення зацікавленим особам, підприємствам, установам та організаціям.

43. У відповідних частинах Статті 106 Кодексу йдеться про наступне:

«Орган дізнання вправі затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі, лише при наявності однієї з таких підстав:

1) коли цю особу застали при вчиненні злочину або безпосередньо після його вчинення;

2) коли очевидці, в тому числі й потерпілі, прямо вкажуть на дану особу, що саме вона вчинила злочин;

3) коли на підозрюваному або на його одязі, при ньому або в його житлі будуть виявлені явні сліди злочину

При наявності інших даних, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні злочину, її може бути затримано лише в тому разі, коли ця особа намагалася втекти, або коли вона не має постійного місця проживання, або коли не встановлено особи підозрюваного.

Про кожний випадок затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, орган дізнання зобов'язаний скласти протокол із зазначенням підстав, мотивів, дня, години, року, місяця, місця затримання, пояснень затриманого, часу складання протоколу про роз'яснення підозрюваному в порядку, передбаченому частиною другою статті 21 цього Кодексу, права мати побачення із захисником з моменту затримання. Протокол затримання підписується особою, яка його склала, і затриманим.

Копія протоколу з переліком прав та обов'язків негайно вручається затриманому і направляється прокурору. На вимогу прокурора йому також надсилаються матеріали, що стали підставою для затримання. ...

Протягом сімдесяти двох годин після затримання орган дізнання:

1) звільняє затриманого — якщо не підтвердилась підозра у вчиненні злочину, вичерпався встановлений законом строк затримання або затримання було здійснено з порушенням вимог, передбачених частинами першою і другою цієї статті;

2) звільняє затриманого і обирає щодо нього запобіжний захід, не зв'язаний з утриманням під вартою;

3) доставляє затриманого в суд із поданням про обрання йому запобіжного заходу у вигляді взяття під варту...

Затримання підозрюваного у вчиненні злочину не може тривати більше сімдесяти двох годин.

Якщо у встановлений законом строк затримання постанова судді про застосування до затриманої особи запобіжного заходу у вигляді взяття під варту або постанова про звільнення затриманого не надійшла до установи для попереднього ув'язнення, начальник місця попереднього ув'язнення звільняє цю особу, про що складає протокол і направляє повідомлення про це посадовій особі чи органу, який здійснював затримання».

44. Стаття 217 Кодексу передбачає, зокрема, що після закінчення розслідування у справі, яка підлягає розгляду в судовому порядку, слідчий інформує про це потерпілого та його представника, цивільного позивача, цивільного відповідача або їх представників і роз'яснює їм їх право ознайомитися з матеріалами справи.

Д. Кодекс про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року

45. Стаття 44 Кодексу передбачає заборону незаконного вироблення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах.

46. Стаття 263 Кодексу передбачає, зокрема, що осіб, які порушили правила обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, може бути затримано на строк до трьох годин для складання протоколу, а в необхідних випадках для встановлення особи, проведення медичного огляду, з'ясування обставин придбання вилучених наркотичних засобів і психотропних ре-

човин та їх дослідження — до трьох діб з повідомленням про це письмово прокурора протягом двадцяти чотирьох годин з моменту затримання або на строк до десяти діб з санкції прокурора, якщо правопорушники не мають документів, що посвідчують їх особу.

ПИТАННЯ ПРАВА

I. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ

47. Заявник скаржився на катування з боку міліціонерів і на відсутність ефективного розслідування його скарг. Він посилався на статтю 3 Конвенції, у якій йдеться про таке:

«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».

A. Прийнятність

48. Уряд вважав, що заява була неприйнятною в силу невичерпання засобів юридичного захисту, стверджуючи, що на внутрішньодержавному рівні є можливість здійснення відповідного кримінального судочинства.

49. Заявник заперечив, з огляду на те, що внутрішньодержавне кримінальне судочинство виявилось неефективним, і що він не був зобов'язаний використати такий засіб захисту права.

50. Суд зазначив, що заперечення Уряду тісно пов'язане зі скаргою заявника у сенсі статті 3 Конвенції. За цих обставин він приєднує заперечення по суті до скарги заявника.

51. Крім того, суд зазначає, що ці скарги не є явно необґрунтованими у значенні пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також зазначає, що вони не є неприйнятними з будь-яких інших підстав. Отже, вони оголошуються прийнятними.

B. По суті

1. Заяви сторін

52. Заявник, посилаючись на свою версію подій, стверджував, що зазнав поганого поводження з боку міліціонерів, і що таке погане поводження досягло рівня катування. Щодо про-

цедурного аспекту статті 3 Конвенції, він наполягав, що розслідування поганого поводження з ним не було ефективним. Зокрема, він наголошував, що кримінальну справу було порушено лише 3 листопада 2003 року, тобто більше ніж через п'ять місяців після подій, на які скаржився заявник. Ця затримка призвела до втрати доказів і серйозно зменшила шанси на встановлення всіх відповідних фактів і звинувачення всіх причетних до злочину міліціонерів. Крім того, він зазначив, що в акті обвинувачення, переданому в суд 28 грудня 2007 року, чітко вказано, що інші міліціонери брали участь у поганому поводженні з заявником, але обвинувачення їм так і не висунули.

53. Уряд вважав, що кримінальну справу ще не закрито, а тому будь-які висновки стосовно достовірності тверджень заявника про погане поводження є передчасними. Крім того, він заявив, що внутрішньодержавні органи влади виконали процесуальні зобов'язання відповідно до статті 3 Конвенції, стверджуючи, що відповідне розслідування проводилось ретельно і всебічно.

2. Оцінка суду

а. Матеріально-правовий аспект статті 3 Конвенції

54. Суд повторює, що стаття 3 Конвенції абсолютно забороняє катування та нелюдське чи таке, що принижує гідність, поводження. Для статті 3 Конвенції погане поводження означає досягнення мінімального рівня жорстокості. Оцінка такого рівня жорстокості є відносною. Вона залежить від усіх обставин справи, таких як тривалість поводження, його вплив на фізичний і моральний стан жертви, а також у деяких випадках від її статі, віку і стану здоров'я. Застосування фізичної сили до особи, позбавленої волі, якщо таке застосування не було вкрай необхідним через її поведінку, принижує людську гідність і в принципі є порушенням права, визначеного у статті 3 (див. *Labita проти Італії (Labita v. Italy)* [GC], №. 26772/95, пп. 119–120, ЄСПЛ 2000-IV).

55. Оцінюючи свідчення, Суд застосував стандарт доведення «поза розумним сумнівом» (див. рішення у справі «Ірлан-

дія проти Об'єднаного Королівства» від 18 січня 1978 року, серія А № 25, стор. 64–65, п. 161). Однак таке доведення має виходити з сукупності достатньо сильних, зрозумілих та узгоджених висновків чи іншої неспростованої презумпції факту. Якщо відповідні події повністю або частково мають бути відомі органам влади, як у випадку із заарештованими особами, що перебувають під їх контролем, то виникатимуть серйозні припущення стосовно того, що uszkodження були завдані під час такого затримання. Звичайно, можна вважати, що тягар доведення лежить на органах влади, які повинні надати задовільне та переконливе пояснення (див. рішення у справі «Рібіч проти Австрії» (*Ribitsch v. Austria*) від 4 грудня 1995 р., серія А, № 336, п. 34, і «Салман проти Туреччини» (*Salman v. Turkey*) [GC], № 21986/93, п. 100, ЄСПЛ 2000-VII).

56. У цій справі заявник детально розповів про методи поганого поводження, застосовані до нього міліціонерами (див. пп. 10 і 12 вище) і наполягав на визнанні цього поводження катуванням.

57. Не дивлячись на те, що завдання заявником собі серйозних тілесних uszkodжень наприкінці арешту може певним чином бути непрямим свідченням його розповіді про катування, цього недостатньо для відповідних висновків у справі, особливо враховуючи те, що заявнику у відповідний час був поставлений діагноз «депресивний розлад із суїцидальними нахилами» (див. пункт 15 вище). Але детальний медичний висновок стосовно того, яким чином могли бути завдані тілесні uszkodження, вказані заявником після звільнення, відсутній. Крім того, суд не має можливості робити однозначні висновки стосовно тверджень Заявника про катування, враховуючи те, що на внутрішньодержавному рівні ці твердження виявились непослідовними (див. пп. 29 і 30 вище). В цілому, наявних матеріалів недостатньо для того, щоб Суд прийняв версію заявника про погане поводження на протигагу іншим можливим версіям, включаючи припущення Суду, що погане поводження із заявником полягало у нанесенні ударів та стусанів (див. п. 35 вище).

58. Тому Суд не може встановити «поза розумним сумнівом» те, що міліціонери застосовували до заявника описані ним методи поганого поводження (див. на противагу цьому рішення у справі *«Міхеев проти Росії»* № 77617/01, пп. 127–136, від 26 січня 2006 року, у якому суд встановив, що заявник зазнав катувань, враховуючи його спробу самогубства та свідчення, що містяться в документах справи).

59. Відкидаючи твердження заявника про катування, Суд, тим не менше, вважає, що існує достатньо доказів для того, щоб дійти висновку, що заявнику було завдано багато тілесних ушкоджень (див. зокрема, п. 14 вище), які є достатньо серйозними для визнання поганого поводження в розумінні положень статті 3 Конвенції. Також потребує з'ясування, чи владні органи держави повинні нести відповідальність згідно з цією Статтею Конвенції за завдання таких тілесних ушкоджень.

60. Суд відзначає, що 26 травня 2003 року лікарі дійшли висновку про те, що виявлені у заявника тілесні ушкодження могли бути завдані приблизно за п'ять днів до обстеження, тобто 21 травня 2003 року. Ця дата однозначно припадає на період, коли заявник перебував під контролем міліціонерів.

61. Крім того, Суд не бачить можливих даних у матеріалах справи про те, що тілесні ушкодження заявнику могли бути завдані до арешту чи після звільнення. Більше того, до цього часу слідчі органи не запропонували версії, яка б свідчила про те, що міліціонери не причетні до поганого поводження із заявником. Уряд у своїх свідченнях утримувався від коментарів з цього приводу й однозначно не заперечив проти тверджень заявника про те, що тілесні ушкодження були завдані йому під час перебування під арештом.

62. За цих обставин Суд доходить висновку, що відповідні тілесні ушкодження були завдані заявнику під час його перебування під контролем внутрішньодержавних органів, і вважає, що Держава, не надавши жодних обґрунтованих пояснень, повинна нести за них відповідальність.

63. Таким чином, Суд вбачає порушення статті 3 Конвенції в матеріально-правовому аспекті.

б. Процедурний аспект Статті 3 Конвенції

64. Суд повторює, що у випадку подання особою спірної заяви про погане поводження з такою особою представниками влади в порушення положень статті 3, разом із обов'язком держави за статтею 1 Конвенції, Конвенція вимагає паралельного проведення ефективного офіційного розслідування. Під «ефективним» розуміється розслідування, яке в принципі дає можливість виявити обставини справи, встановити й покарати відповідальних осіб. Це є зобов'язанням засобу, а не результату. Органи влади повинні вжити доступних їм обґрунтованих заходів для отримання доказів стосовно інциденту, включаючи, *inter alia*, свідчення очевидців, дані судово-медичної експертизи і т. п. Будь-який недолік у розслідуванні, який зменшує його здатність встановити причину тілесних ушкоджень або відповідальних осіб, може порушити цей стандарт, і в цьому контексті вимога стосовно оперативності й обґрунтованої швидкості є безумовною (див. серед іншого, зазначене вище рішення у *«справі Міхеева»*, п. 107 і далі, та рішення у справі *«Ассенов та інші проти Болгарії»*, від 28 жовтня 1998 року, *Звіти* 1998-VIII, пп. 102 і далі).

65. У справах, на які поширюється дія статей 2 і 3 Конвенції, ефективність офіційного розслідування яких ставиться під сумнів, Суд часто оцінює швидкість і вчасність реагування органів влади на скарги (див. *«справу Лабіта»*, пп. 133 і далі). Слід звертати увагу на відкриття розслідування, затримки у проведенні допитів (див. рішення у справі *«Тімурташ проти Туреччини»*, №23531/94, п. 89, ЄСПЛ 2000-VI, і *«Текін проти Туреччини»* від 9 червня 1998 року, п. 67, *Звіти* 1998-IV) і на тривалість початкового розслідування (див. рішення у справі *«Інделікато проти Італії»*, № 31143/96, п. 37 від 18 жовтня 2001 року).

66. Для забезпечення ефективності розслідування особи, які відповідають за розслідування і проводять його, повинні бути незалежними та неупередженими за законом і на практиці. Це означає не тільки відсутність ієрархічних або інституційних зв'язків із причетними до подій особами, але також фактичну

незалежність (див. рішення у справі *«Колеві проти Болгарії»*, № 1108/02, п. 193, від 5 листопада 2009 року).

67. Суд нагадує, що поняття ефективного захисту права стосовно твердження про погане поведіння також зумовлює ефективний доступ позивача до процедури розслідування (див. наведене вище рішення у справі *«Асенов та інші»*, п. 117). Практичне забезпечення відповідальності, збереження віри громадян у те, що органи влади керуються верховенством права і не допускають жодних злочинних змов, вимагає належного громадського контролю за розслідуванням та його результатами (див. зазначене вище рішення у *«справі Колеві»*, п. 194).

68. Повертаючись до цієї справи, Суд має серйозні сумніви стосовно того, що початкове розслідування тверджень заявника було ретельним. У зв'язку з цим Суд посиляється на рішення від 21 липня 2003 року, яким компетентні органи відмовили у порушенні кримінальної справи, не вживши заходів для пояснення походження тілесних ушкоджень, виявлених у заявника після звільнення з райвідділу.

69. Крім того, Суд погоджується із заявником у тому, що на ефективність усього розслідування негативно вплинуло п'ятимісячне зволікання з порушенням кримінальної справи. Дійсно, найцінніший час для збирання доказів було втрачено, і це значно зменшило шанси на успіх будь-яких подальших процедур.

70. Також Суд звертає увагу на те, що заявник двічі звертався до Генеральної прокуратури з проханням передати справу до іншого слідчого органу, наполягаючи, що обласна прокуратура не може провести неупереджене розслідування проти місцевих міліціонерів. Однак ці запити розглядала сама обласна прокуратура. Це свідчить про неналежний розгляд вказаних запитів заявника, які, враховуючи обставини справи, не були явно необґрунтованими.

71. Крім того, суд вказує на труднощі, які постали перед заявником при отриманні доступу до процесуальних документів на досудовому етапі розслідування. Суд відзначає, що в Кримінально-процесуальному кодексі передбачене право потерпілого на доступ до матеріалів справи після закінчення розслі-

дування (див. пункт 44 вище), але не розглядається належним чином питання доступу потерпілого чи іншої зацікавленої особи на більш ранніх етапах.

72. Імовірно, обмеження доступу до матеріалів справи на початкових етапах кримінального провадження, дізнання й розслідування можна обґрунтувати, окрім іншого, необхідністю зберегти секретність даних, якими володіли правоохоронні органи, і захистити права інших осіб. Але необхідно забезпечити справедливе співвідношення між зазначеними вище інтересами з однієї сторони і правом заявника на ефективну участь у розслідуванні з іншої.

73. З огляду на те, що вітчизняне законодавство не передбачає спеціальної процедури надання доступу до матеріалів справи на вказаному вище досудовому етапі і, зокрема, не вказує причин для відмови у наданні доступу, ступеня доступу для заявника, часових меж розгляду відповідних запитів і надання доступу, Суд вважає, що протягом відповідного періоду можливості заявника стосовно участі у розслідуванні були очевидно обмежені.

74. У цьому контексті суд також відзначає, що запити заявника на отримання копії рішення від 25 вересня 2004 року, у якому повідомляється про відмову від порушення кримінальної справи проти міліціонерів Ж., К. і Х., були відхилені. Немає жодних доказів того, що відмова у таких запитах була обґрунтована будь-якою законною метою. Тому, на думку Суду, таке обмеження права заявника на доступ до матеріалів справи, яке стало можливим через відсутність відповідних гарантій у внутрішньодержавному законодавстві, було непропорційним і не відповідало вимогам ефективного доступу до розслідування в контексті положень статті 3 Конвенції.

75. Насамкінець, Суд зазначає, що внутрішньодержавні суди двічі передавали справу проти А. та М. до обласної прокуратури, і робить висновок про серйозні недоліки у розслідуванні. Внутрішньодержавні суди вимагали проведення низки елементарних слідчих дій, включаючи дії щодо інших міліціонерів, участь яких в імовірних злочинах не була належним чином розслідувана. Суд вважає, що повторна передача справи,

наказ про яку вийшов через тривалий проміжок часу (наприклад, перший раз справу передали більше ніж через чотири роки після подій, на які скаржиться заявник), розкриває суттєві недоліки у внутрішньодержавному кримінальному судочинстві, яке триває і досі.

76. Враховуючи зазначене вище, Суд доходить висновку, що кримінальне переслідування, здійснене внутрішньодержавними органами щодо тверджень заявника про погане поводження, виявилось неефективним. Тому Суд відхилив заперечення Уряду стосовно неповного використання внутрішньодержавних засобів правового захисту і вважає, що мало місце порушення в процедурному аспекті статті 3 Конвенції.

II. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ пп. 1(с) і 3 СТАТТІ 5 КОНВЕНЦІЇ

77. Заявник скаржився, що його арешт був незаконним, і що після арешту він так і не постав перед суддею. Заявник посилався на пп. 1(с) і 3 Статті 5 Конвенції, які передбачають таке:

«1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом:

(с) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення, або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення;...

...3. Кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту «с» пункту 1 цієї статті, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу і йому має¹ бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час

провадження. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитися на судові засідання».

А. Прийнятність

78. Уряд зазначив, що ці скарги були неприйнятними в силу невичерпання засобів внутрішньодержавного правового захисту, стверджуючи, що кримінальне судочинство, у ході якого можуть бути встановлені відповідні факти, ще не закінчене.

79. Заявник доводив, що засоби правового захисту, вказані Урядом, не були ефективними.

80. Враховуючи свій висновок про те, що вказані засоби правового захисту не були ефективними стосовно скарг за статтею 3 Конвенції (див. п. 76 вище), Суд відкидає відповідні заперечення Уряду.

81. Суд вважає, що ці скарги не є явно необґрунтованими у значенні пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також вважає, що вони не є неприйнятними з будь-яких інших підстав. Відповідно скарги повинні бути визнані прийнятними.

В. По суті

1. Заяви сторін

82. Заявник наполягав, що його було заарештовано у порушення внутрішньодержавного законодавства. Він стверджував, що незважаючи на відмінності в оформленні певних часових проміжків його арешту внутрішньодержавними правоохоронними органами, весь період його перебування під арештом повинен розглядатись як такий, що здійснений з метою притягнення його до кримінальної відповідальності за крадіжки. Крім того, заявник наголошував на відсутності санкції суду на його арешт, який тривав понад шість днів, що є порушенням внутрішньодержавного законодавства і відповідних положень Конвенції. Навіть якщо погодитись із підходом внутрішньодержавних правоохоронних органів, у будь-якому випадку мали місце грубі процесуальні порушення стосовно його арешту й тримання згідно з Кодексом про адміністративні правопорушення та Кримінальним кодексом.

83. Уряд не робив жодних заяв щодо суті скарг, наполягаючи на тому, що правоохоронними органами не були встановлені відповідні факти.

2. Оцінка суду

а. пункт 1 (с) Статті 5 Конвенції

84. Суд повторює, що вирази «законний» і «відповідно до процедури, встановленої законом» у п. 1 Статті 5 в основному стосуються національного законодавства і визначають зобов'язання дотримуватись його матеріально-правових і процесуальних норм. Хоча тлумачення й застосування внутрішньодержавних законів є компетенцією національних органів влади, зокрема судів, Суд може провести аналіз на предмет дотримання національного законодавства для цілей цього положення Конвенції. Однак «законність» арешту за внутрішньодержавним законодавством є основним, але не завжди вирішальним аспектом. Крім того, Суд повинен переконатись у тому, що утримання під вартою протягом розгляду справи відповідало меті пункту 1 статті 5 Конвенції, а саме недопущення незаконного позбавлення свободи осіб (див. рішення у справі *«Єлоєв проти України»* № 17283/02, пп. 41–42, від 6 листопада 2008 р.).

85. Що стосується цієї справи, Суд зауважує, що 17 травня 2003 року правоохоронні органи прийняли рішення про арешт заявника у зв'язку з надходженням певної інформації, згідно з якою він міг вчинити пограбування у відповідному районі. Під час арешту правоохоронцями були вилучені докази, пов'язані зі стверджуваними пограбуваннями. Відповідно, заявника було заарештовано з метою доправлення до відповідного компетентного органу через підозру у вчиненні пограбувань.

86. Водночас, після арешту правоохоронні органи оформили перші три дні арешту заявника згідно з Кодексом про адміністративні правопорушення. І лише подальший період утримання під вартою був оформлений згідно з кримінально-процесуальним кодексом. Однак схоже на те, що протягом усього періоду арешту правоохоронні органи збирали докази

стосовно пограбувань і допитували заявника у зв'язку з цим. Тому Суд доходить висновку, що адміністративний арешт заявника насправді був частиною більш тривалого безперервного періоду арешту як підозрюваного у кримінальній справі про пограбування.

87. Суд також відзначає, що арешт заявника як підозрюваного у кримінальній справі, який почався 17 травня 2003 року і закінчився 24 травня 2003 року, тривав більше шести днів без санкції суду, яку потрібно було отримати протягом сімдесяти двох годин, що було порушенням внутрішньодержавного законодавства. Крім того, Суд приходить до висновку, що в умовах цієї справи адміністративний арешт виявився способом подовження терміну позбавлення заявника свободи без санкції суду.

88. Таким чином, Суд вважає, що правоохоронні органи діяли недобросовісно і обманливо, і не намагались належним чином застосувати внутрішньодержавне законодавство для належного забезпечення прав заявника, пов'язаних із його статусом підозрюваного у кримінальній справі. Описана вище поведінка внутрішньодержавних правоохоронних органів суперечить принципам юридичної визначеності і захисту від свавілля, закріпленим у п. 1 Статті 5 Конвенції (див. рішення у справі «Доронін проти України» № 16505/02, п. 56 від 19 лютого 2009 р.). Відповідно, мало місце порушення положень п. 1 Статті 5 Конвенції.

б. п. 3 Статті 5 Конвенції

89. Суд повторює, що п. 3 статті 5 Конвенції захищає осіб, яких заарештовано або які утримуються під вартою за підозрою у скоєнні кримінального злочину, від будь-якого свавільного чи невинновданого позбавлення волі. За своєю структурою вона охоплює два окремі питання: початкові етапи після арешту, коли особу затримують правоохоронні органи; і час, який передуює подальшому судовому розгляду в суді у кримінальних справах, протягом якого підозрюваного можуть утримувати або звільнити з попередніми умовами чи

без них. Ці два аспекти надають чіткі права і, очевидно, є логічно або тимчасово пов'язані (див. для прикладу рішення у справі *«Стівенс проти Мальти»*, (№2), № 33740/06, п. 52, від 21 квітня 2009).

90. У цій справі постає питання автоматичної перевірки арешту й тримання заявника під вартою від самого початку. Суд встановив, згідно з положеннями п.1(с) Статті 5 Конвенції, що заявника тримали під вартою як підозрюваного у кримінальній справі більше шести днів без розгляду справи суддею.

91. Згідно з практикою Суду (див. рішення у справі *«Броган та інші проти Об'єднаного Королівства»* від 29 листопада 1988 року, п 62, серія А № 145-В, і *«Салов проти України»* № 65518/01, пп.59 і 60, ЄСПЛ 2005-VIII (витяги)), Суд вважає, що утримання заявника під вартою протягом такого тривалого періоду без втручання судді перевищило часові обмеження, передбачені у п. 3 Статті 5 Конвенції. Суд робить висновок про порушення вказаних положень.

III. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

92. Стаття 41 Конвенції передбачає:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».

A. Шкода

93. Заявник вимагав 30 000 Євро (EUR) відшкодування моральної шкоди.

94. Уряд вважав таку вимогу необґрунтованою.

95. Приймаючи рішення на справедливій основі згідно з вимогами Статті 41 Конвенції, Суд виносить рішення про відшкодування йому моральної шкоди у сумі 10 000 Євро.

B. Судові витрати

96. Заявник не подавав жодних вимог за цим пунктом. Тому Суд вирішує не присуджувати жодних виплат.

С. Відсотки за прострочування виплати відшкодувань

97. Суд вважає за доцільне призначити три відсотки за прострочування виплати відшкодувань виходячи з розміру граничної позичкової ставки Європейського центрального банку.

ЗА ЦИХ ПІДСТАВ СУД ОДНОГОЛОСНО

1. *Приєднується до суті* заперечень Уряду стосовно вичерпання внутрішньодержавних засобів правового захисту і відхиляє їх після розгляду справи по суті.
2. *Визнає* заяву прийнятною.
3. *Постановляє*, що мало місце порушення статті 3 Конвенції у її матеріально-правовому аспекті.
4. *Постановляє*, що мало місце порушення Статті 3 Конвенції у процедурному аспекті.
5. *Постановляє*, що мало місце порушення положень п. 1 (с) Статті 5 Конвенції.
6. *Постановляє*, що мало місце порушення положень п. 3 статті 5 Конвенції.
7. *Постановляє*
 - (а) що Держава-відповідач повинна виплатити заявнику протягом трьох місяців від дня, коли це рішення стане остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, 10 000 євро (десять тисяч євро) відшкодування моральної шкоди, які повинні бути конвертовані в українські гривні за курсом, дійсним на дату здійснення платежу, з урахуванням будь-якого податку, який може бути стягнуто з цієї суми;
 - (б) що із закінченням зазначеного тримісячного строку і до повного розрахунку на вищезазначену суму нараховуватиметься простий відсоток (*simple interest*) у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, яка діятиме в цей період, плюс три відсоткових пункти.
8. *Відхиляє* решту вимог заявника щодо справедливої сатисфакції.

Учинено англійською мовою та повідомлено письмово 24 червня 2010 року відповідно до пп. 2 та 3 правила 77 Регламенту Суду.

Клаудія Вестердік
Секретар секції

Пеер Лоренцен
Голова секції

До цього рішення додається окрема думка судді Калайджієвої відповідно до положень п. 2 Статті 45 Конвенції і п. 2 правила 74 Регламенту суду.

ДУМКА СУДДІ КАЛАЙДЖІЄВОЇ, ЩО СПІВПАДАЄ З ПОЗИЦІЄЮ БІЛЬШОСТІ СУДУ

Я приєднуюсь до висновків більшості у тому, що ця справа відкриває порушення прав заявника за статтями 3 і 5 Конвенції. Висновки більшості стосовно жорстокості поводження базуються на доказах, отриманих у суді, і стандарті доведення «поза розумним сумнівом», якого заявник не дотримався: він не надав жодних доказів того, що до нього застосовували заявлені катування і зміг обґрунтувати лише твердження про погане поводження, доказом чого є сліди тілесних ушкоджень. Заявник не зміг отримати копії відповідних документів розслідування, а Уряд-відповідач не надав їх.

У цій справі Уряд-відповідач заперечив, що скарги заявника стосовно катування і поганого поводження, яких він зазнав, розслідувались національними правоохоронними органами протягом семи років. Крім того, Уряд заявив, що передчасне рішення Суду за цими скаргами може зашкодити справедливості майбутньої судової справи проти двох старших офіцерів. Я не бачу такої небезпеки з огляду на відсутність відповідних звинувачень проти будь-кого з міліціонерів, які, вірогідно, були причетними до стверджуваного в скарзі поводження.

Однак у світлі неефективного розслідування внутрішньо-державними правоохоронними органами скарг заявника, що може розглядатись як відмова від розслідування, залишається питання, що Суд може опинитись у ситуації, коли через відсутність доказів у результаті такої відмови у нього не буде можливості перевірити такі серйозні скарги чи навіть виправдати заявлене катування через відсутність розслідування з боку національних правоохоронних органів.

Шокує те, що незважаючи на однозначну вказівку прокуратури на те, що за результатами розслідування «М. наказав іншим міліціонерам закувати заявника в наручники й підвісити до лома, який лежав між двома стільцями; надягнути на заявника протигаз і перекрити доступ кисню» і що це «катування тривало з першої години ночі 21 травня до 9.50 год. 22 травня 2003 р.» (див. п. 32), не було проведено розслідування і не висунуто обвинувачення за катування, передбачене у статті 27 Кримінального кодексу, міліціонеру М. за надання таких наказів, і міліціонерам, які, згідно з актом обвинувачення, ці накази виконували. Суди країни, які зіткнулись із цим обвинуваченням, не могли наказати органам прокуратури пред'явити обвинувачення або розпочати розслідування проти міліціонерів, які виконували наказ про застосування тортур, а також не могли вимагати перекваліфікувати дії цих міліціонерів як «перевищення повноважень без елементів катування». Через сім років після цих подій це вже може бути нездійсненним. У червні 2004 року — через рік після подій — заявник стверджував, що він може впізнати причетних міліціонерів, але відповідних слідчих дій не було проведено (див. п. 22), а згідно з актом обвинувачення, «слідство щодо інших міліціонерів не проводилось, оскільки мати заявника стверджувала, що з урахуванням часу, що сплив [до 28 рудня 2007 року], він не зможе впізнати будь-яких інших міліціонерів, окрім А. та М.» (див. п. 33). Спробу самогубства після семи днів перебування під арештом і на допитах у відділі міліції пояснили діагнозом «депресивний розлад із суїцидальними нахилами», не перевіривши, чи перебував заявник у такому стані до арешту, чи можливо

це було пов'язано зі ствердженням поганим поводженням. За таких обставин я не впевнена, що метою розслідування внутрішньодержавними правоохоронними органами було «встановити і покарати винних» (див. п. 102 рішення у справі *«Ассенов та інші»* від 28 жовтня 1998 року; звіти 1998-VIII, із посиланням на рішення у справі *«МакКанн та інші проти Об'єднаного Королівства»* від 27 вересня 1995 року, серія А № 324, стор. 49, п. 161; рішення у справі *«Кая проти Туреччини»* від 19 лютого 1998 року, звіти 1998-I, стор. 324, п. 86; і рішення у справі *«Яса проти Туреччини»* від 2 вересня 1998 року, звіти 1998-VI, стор. 2438, п. 98).

На мою думку, слід звернути особливу увагу на відсутність будь-якого правдоподібного пояснення причин відсутності збору ключових доказів тоді, коли це було можливо. Фактично, ці сім років продемонстрували, що умисні систематичні відмови і непроведення вчасного й належного розслідування та невиконання інструкцій судів держави шляхом вжиття необхідних заходів для розслідування спірних тверджень про катування, схоже, дасть можливість принаймні деяким державним службовцям залишитись безкарними завдяки тривалому часу, що сплив.

За таких обставин жертва вірогідних катувань і надалі буде відчувати приниження через те, що відкрита відмова у проведенні розслідування успішно завадила судовому розгляду і обмежила роль Суду у підтвердженні дій, які, напевно, краще кваліфікувати як «змова з метою вчинення або допущення протиправних дій».

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА «ДАВИДОВ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ»

(Заяви № 17674/02 та № 39081/02)

*У даний варіант були внесені уточнення 31 серпня 2010 р.
згідно з правилом 81 Регламенту Суду*

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

1 липня 2010 року

ОСТАТОЧНЕ

01/10/2010

Це рішення Суду стає остаточним за обставин, викладених у пункті 2 статті 44 Конвенції. Текст рішення може підлягати редакційним правкам.

У справі «Давидов та інші проти України»,

Європейський суд з прав людини (П'ята секція), засідаючи Палатою, у складі суддів:

Пеер Лоренцен (Peer Lorenzen), *Голова*,

Ренате Єгер (Renate Jaeger),

Карел Юнгвірт (Karel Jungwiert),

Володимир Буткевич (Volodymyr Butkevych),

Райт Марусте (Rait Maruste),

Марк Віллігер (Mark Villiger),

Ізабелль Берро-Лефевр (Isabelle Berro-Lefevre), *судді*,

та Клаудія Вестердік (Claudia Westerdiek), *Секретар секції*,

після наради за зачиненими дверима 18 травня 2010 року виносить таке рішення, ухвалене того самого дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу порушено за двома заявами (№ 17674/02 та № 39081/02), поданими проти України до Суду на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція)¹ тринадцятьма громадянами України, які на час подій, про які йдеться у справі, відбували покарання в Замковій виправній колонії № 58 (далі — Замкова колонія, що розташована в м. Ізяслав Хмельницької області. Заявниками є:

- п. Сергій Вікторович Давидов, перший заявник, 1963 року народження, попередньо засуджений чотири рази та наразі відбуває покарання у Личаківській колонії № 30;
- п. Віталій² Володимирович Ільченко, другий заявник, 1975 року народження, має дві судимості за вбивство та хуліганство, відбуває п'ятнадцятирічне ув'язнення в колонії № 52 м. Єнакієве;

¹ Ця справа спочатку була відома як «Друзенко та інші проти України» («*Druzenko and Others v. Ukraine*» ((dec.), № 17674/02 та № 39081/02, від 15 січня 2007 р.). Втім, назву справи було змінено, оскільки перший заявник, п. Друзенко, не продовжував розгляд заяви.

² Виправлено 31 серпня 2010 року: у попередньому тексті було вказано «Василь».

- п. Сергій Якович Гоменюк, третій заявник, 1967 року народження, звільнений після відбування дванадцятирічного ув'язнення, до якого був засуджений за скоєння різних злочинів;
- п. Геннадій Юрійович Друзенко, четвертий заявник, 1962 року народження, звільнений після відбування покарання у Замковій колонії у листопаді 2003 року;
- п. Н. Н. Мартов, п'ятий заявник, 1949 року народження, звільнений після відбування покарання у 2004 році;
- п. Салов, шостий заявник, 1940 року народження, звільнений після відбування покарання у грудні 2001 році, помер у 2004 році;
- п. Литвинов, сьомий заявник, 1962 року народження, відбуває двадцятирічне ув'язнення у Замковій колонії;
- п. А. І. Миронов, восьмий заявник, 1962 року народження, відбуває семирічне ув'язнення у Замковій колонії;
- п. В. В. Кулик, дев'ятий заявник, 1968 року народження, відбуває десятирічне ув'язнення у Замковій колонії;
- п. В. Н. Кузьменко, десятий заявник, утримується під вартою під час досудового слідства в СІЗО м. Луганська;
- п. О. А. Кисельов, одинадцятий заявник, відбуває покарання у колонії м. Бердичева № 70;
- п. Олег Діденко, дванадцятий заявник, відбуває покарання у Замковій колонії;
- п. Леонід Швець, тринадцятий заявник, відбуває покарання у Замковій колонії.

Перший і другий заявники подали свої заяви 27 червня 2001 року. Третій і четвертий заявник подали свої заяви 24 березня 2002 року. Решта дев'ять заявників подали свої заяви у різні дні у період з 27 червня 2001 року по 24 березня 2002 року.

2. Усіх заявників спочатку представляв у Суді п. Геннадій Жердев, правозахисник з Києва. Довіреностями від 17 січня 2006 року другий і третій заявники, яким була оплачена юридична допомога, уповноважили п. Аркадія Бущенко, адвоката з практикою у м. Харкові, представляти їх у Суді.

3. Уряд України (далі — Уряд) представляв уповноважений, п. Юрій Зайцев.

4. Заявники стверджували, посилаючись на статті 3 і 13 Конвенції, що вони зазнали поганого поводження з боку працівників спеціального підрозділу міліції «Беркут» під час їх ув'язнення, і що стосовно цих заяв не було проведено ефективного розслідування. Вони також скаржилися на те, що протягом їх тримання під вартою їм не дозволяли отримувати продуктові посилки від родичів або необхідне медичне лікування та медичну допомогу. Камери, де їх утримували, не опалювалися, оскільки не постачалося вугілля до Замкової колонії. Продукти харчування, які видавали заявникам і які були у продажу в магазині колонії, були надзвичайно низької якості і не придатними для споживання, оскільки були виготовлені у 1980-х та 1990-х роках. Працівники колонії користувалися широкою свободою на власний розсуд накладати на засуджених дисциплінарні стягнення, особливо стосовно поміщення їх у дисциплінарний ізолятор або у карцер. Заявники також скаржилися на те, що деяких з них поміщали у карцер або дисциплінарний ізолятор з тим, щоб запобігти їх зверненням зі скаргами до різних національних та міжнародних органів з приводу застосованих до них катувань та поганого поводження з боку спеціального підрозділу міліції «Беркут». Заявники також стверджували, що не мали ефективних та доступних способів оскаржити рішення про поміщення їх у дисциплінарний ізолятор. Вони також скаржилися на втручання в їхню кореспонденцію та незаконне порушення їх права на подання індивідуальної скарги. У цьому контексті заявники посилалися відповідно на статті 8 і 34 Конвенції.

5. 15 січня 2007 року Суд виніс остаточне рішення щодо прийнятності справи та оголосив скарги заявників за статтями 3, 8, 13 та 34 прийнятними у справі під назвою «Друзенко та інші проти України» (рішення у справі «*Druzenko and Others v. Ukraine*» ((dec.), №№ 17674/02 і 39081/02, від 15 січня 2007 р.). Суд також постановив об'єднати заяви № 17674/02 і № 39081/02 (пункт 1 правила 42). Суд також вирішив приєднати до сутності справи запит Уряду про вилучення скарг, по-

даних десятима заявниками, з реєстру справ Суду, а також заперечення Уряду стосовно вичерпання внутрішньодержавних засобів правового захисту.

6. Беручи до уваги, що сторони сперечаються стосовно фактів, які відображають обставини навчань спеціальних підрозділів міліції в Замковій колонії та скарги про погане поводження з ув'язненими під час цих навчань, Суд провів розслідування відповідно до пункту 1(а) статті 38 Конвенції. Суд призначив делегатами трьох суддів Суду, Райта Марусте, Ренате Єгер і Володимира Буткевича, та доручив їм отримати показання від свідків під час виїзного слухання справи, яке проводилося у приміщенні Хмельницького обласного апеляційного суду з 25 по 27 червня, а також відвідати Замкову колонію, розташовану у м. Ізяслав, 27 червня 2007 року.

7. Делегати отримали свідчення від трьох заявників та п'ятнадцяти свідків, викликаних сторонами та Судом. Секретаріат підготував стенограму заяв, зроблених свідками перед делегатами, та приєднав його до матеріалів справи. Делегати також відвідали Замкову колонію, провели її огляд на місці та вивчили відповідні документи.

8. У ході отримання свідчень у Хмельницькому обласному апеляційному суді п. Зайцеву допомагали п. Олексій Гоцул, п. Назар Кульчицький та п. Людмила Шевчук із секретаріату Уповноваженого, всі — співробітники Міністерства юстиції, п. Олександр Кислов та п. Олексій Двойнов з Державного департаменту України з питань виконання покарань (далі — Департамент виконання покарань), а також п. Руслан Писаренко з Хмельницької обласної прокуратури.

9. Представнику заявників п. Буценку в ході отримання свідчень допомагала п. Айгуль Муконова, юрист з юридичною практикою в м. Харкові.

10. Заявники та Уряд представили свої зауваження по суті справи (пункт 1 правила 59). Після консультацій зі сторонами Палата винесла рішення, що слухання справи по суті непотрібне (пункт 3 правила 59 *in fine*). Сторони у письмовій формі відповіли на відповідні зауваження один одного та висловили

свої зауваження стосовно стенографічного звіту, представлено-го Секретаріатом. Заявники висунули вимоги про справедливе відшкодування, а Уряд-відповідач надав свої зауваження стосовно цих вимог (пункти 1 і 4 правила 60).

ФАКТИ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВ

11. Під час подій, яких стосуються скарги заявників, більшість заявників утримувалися у Замковій колонії (див. пункт 4 вище).

A. Загальна інформація стосовно обставин справ

12. Сторони сперечаються щодо фактів, пов'язаних із заявленим поганим поведінням з боку спецпідрозділів у ході проведення двох навчань цих спецпідрозділів, а саме 30 травня 2001 року та 29 січня 2002 року, під час утримання заявників у Замковій колонії м. Ізяслава Хмельницької області, та способу проведення таких навчань, а також розслідування обставин цих подій.

13. Хід викладення фактів по даній справі можна стисло представити таким чином.

14. Твердження заявників про проведення навчань спеціальних підрозділів заперечувалися Урядом, який ґрунтував свої доводи та зауваження стосовно прийнятності заяв, поданих 28 березня 2006 року, на стислому викладі фактів, підготовленому Секретаріатом Суду. Водночас, Уряд стверджував, що спеціальні тактичні навчання у Замковій колонії 30 травня 2001 року та 29 січня 2002 року були організовані без участі ув'язнених та не були пов'язані із заявниками (див. пункт 17 нижче). Уряд також наполягав на відсутності доказів поганого поведіння із заявниками. Виклад фактів та обставин подій на основі тверджень заявників та заперечення Урядом цих заявлених фактів представлені у рішенні щодо прийнятності справи від 15 січня 2007 року.

15. Перед початком заслуховування свідків у цій справі свідки з боку Уряду зробили письмові заяві, в яких більшість

свідків визнали, що 30 травня 2001 року та 29 січня 2002 року в Замковій колонії проводилися планові обшуки та навчання. Втім, вони категорично заперечували участь спецпідрозділів в обшуках приміщень перебування у Замковій колонії, які проводилися тільки працівниками колонії. Свідки з боку Уряду здебільшого наголошували на тому, що тактичні тренування у Замковій колонії не були пов'язані з ув'язненими і були організовані як виключно внутрішні навчання для працівників Департаменту виконання покарань, у яких брали участь тільки відповідні працівники.

16. Під час усного слухання справи перед судьями-делегатами делегати встановили додаткові факти у світлі усних показань заявників та свідків, які були присутніми на слуханні справи. Зокрема, було встановлено, що кілька загонів швидко-го реагування, у тому числі Житомирський спецпідрозділ Департаменту виконання покарань (далі — Житомирський спецпідрозділ), брали участь у навчаннях, організованих 30 травня 2001 року та 29 січня 2002 року. Додаткові фактичні та правові елементи цих справ також було виявлено після відвідування Замкової колонії 27 червня 2007 року та вивчення зауважень, представлених сторонами після слухання справи.

17. Після усного слухання справи Уряд знову стверджував, що, виходячи із заслуханих свідчень, спецпідрозділи не брали участі у навчаннях, оскільки підрозділам міліції заборонено брати участь у таких навчаннях Департаменту виконання покарань, а Департаменту виконання покарань заборонено використовувати такі підрозділи міліції. Уряд також стверджував, що жодні спецпідрозділи ніколи не входили в зону перебування Замкової колонії. Заявники наполягали на своїй версії фактів.

18. Виходячи із зазначеного вище, Суд зіткнувся з кількома різними версіями обставин та фактів. Крім цього, додаткові фактичні елементи були виявлені в ході розгляду представлених заяв та місії з встановлення фактів, організованої у даній справі. Отже, Суд стисло опише ці твердження щодо фактів, надасть оцінку доказам, зібраним на кожній стадії провадження, та винесе свої власні остаточні висновки щодо фактичних обставин справ.

19. Факти, які заявники представили на початку і які Уряд не оспорував, і які описані в рішенні щодо прийнятності цієї справи, наведено у Розділі В, підрозділі 1 нижче (див. пункти 21–25 нижче).

Стислий виклад фактів, представлений Урядом, міститься у Розділі В, підрозділі 2 (див. пункти 26–31 нижче).

20. Усні показання свідків, отримані делегатами Суду під час слухання, яке проводилося в Хмельницькому, наведені у Додатку до цього рішення (див. нижче), і також наводяться у Розділі С, підрозділ 1 (див. пункти 32–33 нижче). Зауваження сторін щодо відсутності конкретних свідків та щодо усних показань наведені у Розділі С, відповідно у підрозділах 2 і 3 (див. відповідно пункти 34–37 та 38–42 нижче).

Опис Замкової колонії та стислий виклад зауважень сторін щодо умов тримання під вартою містяться у Розділі D, відповідно у підрозділах 1 і 2–3 (див. пункти 43–50 нижче).

Стислий виклад документів, поданих сторонами для усного слухання справи (див. пункти 52–64 нижче), перелік документів, запитаних Судом за підсумками усного слухання (див. пункт 65 нижче), а також матеріальні та документальні докази, надані за підсумками усного слухання (див. пункти 66–80 і 81–83 нижче) представлені у Розділі E, підрозділи 1, 2 і 3–4 відповідно.

Стислий опис розслідувань, проведених Генеральною прокуратурою (пункти 84–97 нижче), документальних доказів, пов'язаних з розслідуванням Департаментом виконання покарань (див. пункт 98 нижче), а також розгляд скарг п. Жердева (див. пункти 99–100 нижче) містяться у Розділі E, підрозділи 5, 6 і 7 відповідно.

В. Факти у викладенні сторін

1. Стислий виклад фактів, встановлених у рішенні щодо прийнятності

21. Відповідні витяги з обставин справи, які стверджувалися заявниками і викладені у рішенні щодо прийнятності (див. рішення у справі *«Druzenko and Others v. Ukraine»* №№ 17674/02 і 39081/02, від 15 січня 2007 р.), є такими:

22. Перші навчання розпочалися близько 10.00 ранку 30 травня 2001 року. У камери Замкової колонії увірвалися бійці спецпідрозділу «Беркут», які піддали заявників поганому поводженню. Спецпідрозділи діяли під наглядом начальника Замкової колонії п. Снегира та працівників колонії п. Мазуренка та п. Мазепа. Бійці вчинили напад на близько 120 ув'язнених та здійснили їх обшук. По закінченні процедури ув'язнених запитали, чи мають вони будь-які конкретні скарги з приводу навчань. У присутності спецпідрозділів ніхто не був готовий висловлювати скарги стосовно цих дій начальнику Замкової колонії.

23. Після цих навчань 30 травня 2001 року кілька заявників направили безуспішні скарги до Верховного Суду, Генеральної прокуратури, Хмельницької обласної прокуратури та Департаменту виконання покарань про описані вище дії членів спецпідрозділів та заявленого поганого поводження з їх боку. Заявники також скаржилися на умови їх тримання в колонії.

24. Стосовно других навчань у рішенні щодо прийнятності вказано, що навчання розпочалися об 11.00 вечора 28 січня 2002 року, коли на чотирнадцять камер Замкової колонії (камери 1–12, 19 і 29), у яких утримувалися близько 100 в'язнів, було вчинено напад бійцями спецпідрозділу «Беркут».

25. Після проведення цих навчань деякі з заявників надіслали кілька безуспішних скарг у різні органи державної влади. У своїх подальших скаргах до різних органів влади заявники стверджували, що зазнали тяжких тілесних ушкоджень. Вони також скаржилися на те, що постраждалим не було надано ніякої медичної допомоги, в тому числі заявникам, і що в результаті нападів п. Литвинов, п. Миронов, п. Салов та п. Кузьменко отримали травми. За нападом спостерігав місцевий прокурор п. Волков, його помічник п. Стасюк та ще одна невстановлена особа. В одній з відповідей, надісланих заявникам, Генеральна прокуратура інформувала їх про те, що Департамент виконання покарань проводив навчання 29 січня 2002 року з метою навчання персоналу, пошуку та вилучення заборонених предметів, таких як зброя, наркотичні речовини, виявлення шляхів для

втечі, перевірки мереж водопостачання, електропостачання та інших інженерних комунікацій. Генеральна прокуратура стверджувала, що скарги заявників стосовно поганого поводження з боку бійців «Беркуту» були цілком безпідставними.

2. Доводи Уряду стосовно фактів

(а) Перші і другі навчання у Замковій колонії та тілесні ушкодження заявників

26. У своїх зауваженнях від 28 березня 2006 року стосовно прийнятності справи, а також перед прийняттям рішення щодо прийнятності (див. пункт 14 вище) Уряд заявляв, що спирався на факти, викладені Секретаріатом Суду. Втім, Уряд оспорював ряд фактів, на які вказували заявники. Зокрема, Уряд оспорював опис того, у який спосіб були організовані навчання, і стверджував, що жодне з зазначених навчань не проводилося за участі ув'язнених і що обидва навчання проходили за межами зони перебування Замкової колонії.

27. Уряд стверджував, що по відношенню до ув'язнених і конкретно до заявників ніколи не застосовували силу. Крім того, Уряд наполягав на тому, що жодний із заявників, якого тримали у Замковій колонії під час навчань та здійснених під час цього обшуків 30 травня 2001 року та 29 січня 2002 року, не зазнав тілесних ушкоджень і що жоден з них не звернувся з проханням надати йому медичну допомогу або лікування.

28. Уряд стверджував, що заявники п. Давидов, п. Ільченко та п. Гоменюк вчасно отримували належне лікування тих захворювань, на які вони страждали.

29. Уряд також зазначав, що навчання були організовані в рамках державного плану дій із забезпечення ефективного функціонування пенітенціарної системи, для запобігання втечі з колонії, масових заворушень, вчинення злочинних дій проти адміністрації або інших в'язнів тощо. Ці навчання були законними, а план навчань був попередньо затверджений органами прокуратури, які здійснюють нагляд за законністю виконання покарань. Уряд також підтвердив, що на обох навчаннях був присутній прокурор в цілях запобігання можливим порушен-

ням закону та розгляду можливих скарг на місці. У ході навчань, які проводилися 30 травня 2001 року та 29 січня 2002 року, ніяких порушень законодавства прокурор не виявив.

(б) Розслідування подій, пов'язаних з обома навчаннями

30. Уряд стверджував, що скарги заявників стосовно нелюдських умов утримання та застосування сили з боку спецпідрозділів, за твердженнями, з боку підрозділу «Беркут», були належним чином вивчені прокурором з питань нагляду за законністю виконання покарань. Зокрема, Уряд заявив, що у 2001 році було проведено 27 перевірок у Замковій колонії, за результатами яких до 29 посадових осіб були застосовані різні санкції, у 2002 році було проведено 29 перевірок, за результатами яких до 44 посадових осіб були застосовані санкції. Наприклад, у березні 2001 року прокурор м. Шепетівки наказав начальнику Замкової колонії переглянути раціон харчування, санітарно-гігієнічний стан та інші умови тримання у колонії, оскільки вони не відповідали нормам, встановленим внутрішньодержавним законодавством. Отже, подання скарг до прокуратури, незважаючи на відмови у порушенні кримінальної справи за скаргами заявників стосовно поганого поводження, були ефективним засобом правового захисту. Стосовно поданих скарг Уряд стверджував, що другий заявник безуспішно подавав скарги до Генеральної прокуратури тільки двічі — 10 липня та 14 жовтня 2001 року. Третій заявник скаржився тільки до обласної прокуратури, а не до Генеральної прокуратури. Крім цього, результати цих розслідувань та вивчення скарг заявників призвели до висновку, що вони є необґрунтованими. Уряд також стверджував, що всі скарги заявників були розглянуті належним чином національними органами влади, які вчасно надсилали заявникам та їх представнику п. Жердеву належні відповіді.

31. Уряд наполягав на тому, що з перших трьох заявників тільки п. Давидов був поміщений у дисциплінарний ізолятор. Його помістили у дисциплінарний ізолятор 14 липня 2001 року, а формою покарання було одиночне ув'язнення у карцері ШІЗО

строком 15 днів. Уряд стверджував, що дисциплінарні заходи (зміна режиму тримання на більш суворий) були застосовані до заявника двічі 29 липня 2001 року та 30 січня 2002 року з приводу його відмови проживати з іншими ув'язненими та погроз вчинити кримінальні злочини.

С. Усні свідчення

1. Стислий виклад усних свідчень

32. Оскільки сторони оспорюють факти цієї справи, Суд на місці провів розслідування за допомогою сторін. У зв'язку з цим, три делегати Суду отримали усні свідчення з 25 по 27 червня 2007 року від двадцяти двох свідків з таких питань:

(а) обставини поганого поводження із заявниками з боку спецпідрозділів Департаменту виконання покарань та дії спецпідрозділів — заявники, свідки, запропоновані заявниками (п. В. Діденко, п. Михайленко, п. Тишалков, п. Гетьманський), свідки, запропоновані Урядом (п. Шедько)¹, п. Левенцов² (колишній перший заступник начальника обласного управління Департаменту виконання покарань), п. Снегір³ (колишній начальник Замкової колонії) та п. Ільтяй⁴ (перший заступник голови Департаменту виконання покарань);

(б) розслідування тверджень заявників про погане поводження та застосовані до них дисциплінарні санкції — заявники, п. Бухер⁵ (обласний прокурор), п. Волков⁶ (місцевий прокурор) та п. В. Діденко⁷;

(с) медичне лікування та допомога, які були надані заявникам — заявники, п. В. Діденко, п. Михайленко, п. Тишалков,

¹ Див. пункти 24–49 Додатку до рішення для кожного з стислих викладів усних свідчень, наданих свідками.

² Див. пункти 88–94 Додатку.

³ Див. пункти 95–101 Додатку.

⁴ Див. пункти 102–108 Додатку.

⁵ Див. пункти 59–63 Додатку.

⁶ Див. пункти 64–70 Додатку.

⁷ Див. пункти 24–30 Додатку.

п. Шедько, п. Гетьманський¹ та п. Бондар² (начальник медсанчастини Замкової колонії);

(d) умови тримання у Замковій колонії — п. Кліпатський, п. Шацький, п. Злотенко, п. Заремський³ (працівники Замкової колонії на момент подій), заявники, п. В. Діденко, п. Михайленко, п. Тишалков, п. Шедько, п. Гетьманський⁴.

33. Ще шістьох свідків було викликано, проте вони не з'явилися (див. пункти 34–37 нижче). Четверо з цих свідків раніше працювали у системі Департаменту виконання покарань. Стосовно їх відсутності Уряд зауважив у ході слухань, що, оскільки ці відсутні свідки звільнилися з посад і вже не є державними службовцями, Уряд не мав можливості встановити їх місцезнаходження. Усі допитані делегатами свідки надали попередні письмові свідчення особисто або через своїх представників, і ці свідчення були приєднані до матеріалів справи. Стислий виклад свідчень, наданих свідками, міститься у Додатку до цього рішення.

2. Відсутні свідки

(а) Відсутність п. Друзенка (четвертого заявника)

34. Уряд стверджував, що повістка до суду була надіслана Урядом за вказаною адресою, яка була адресою представника заявників, п. Буценко. За інформацією, попередньо наданою п. Буценком, цей заявник знаходився під контролем Уряду, оскільки утримувався у СІЗО № 21 м. Одеси. Пан Буценко заявив, що останній раз спілкувався із заявником, використовуючи адресу цього слідчого ізолятору. Він не мав ніяких подальших контактів із заявником та стверджував, що не знає точної адреси заявника і безуспішно намагався зв'язатися з ним телефоном та поштою. Уряд не надав ніякої інформації про те,

¹ Див. пункти 24–49 Додатку.

² Див. пункти 50–58 Додатку.

³ Див. пункти 71–87 по кожному зі стислих викладів.

⁴ Див. пункти 24–49 Додатку до рішення для кожного зі стислих викладів усних свідчень, наданих свідками.

де знаходився заявник після його останнього контакту з п. Бущенком через СІЗО № 21 або про будь-які заходи, здійснені з метою встановити його місцезнаходження.

(b) Відсутність п. Гайдамаки, п. Мазепи, п. Мазуренка, п. Пилипенка та п. Захарова

35. Пан Кислов, майор Департаменту виконання покарань, який допомагав Уповноваженому Уряду в ході слухань справи, заявив, що місцезнаходження п. Гайдамаки та п. Мазуренка є невідомим. Пан Кислов також зазначив, що ці свідки є колишніми працівниками Департаменту виконання покарань, які вийшли у відставку. Він зазначив, що особисто спілкувався з п. Гайдамакою та п. Мазуренком перед початком слухань. Вони отримали повістки про явку та підписали їх. Один з них знаходився у якомусь місці в Криму. Місцезнаходження п. Пилипенка та п. Мазепи Уряду було невідомо; обидва мешкають у Києві. Пан Пилипенко працював у приватній фірмі у Києві. Йому також було відправлено повістку. Стосовно п. Захарова, п. Кислов відзначив, що знайти його було неможливим.

(c) Відсутність на початку п. Гетьманського

36. Майор Кислов спочатку стверджував, що органи влади не можуть відшукати одного з колишніх ув'язнених Замкової колонії, п. Гетьманського, і що його місцезнаходження Уряду не відоме. Втім, після надання п. Бущенком Уряду додаткової інформації п. Гетьманський представ перед делегатами.

(d) Відсутність п. Костенка

37. Пан Бущенко, представник заявників, стверджував, що копію повістки було надіслано цьому свідкові, який є колишнім ув'язненим Замкової колонії, втім адвокат не зміг зв'язатися з ним, хоча свідок до цього підтвердив, що предстане перед делегатами.

3. Зауваження сторін стосовно усних свідчень

(a) Уряд

38. Уряд вважав, що через низку суперечностей та невідповідностей у свідченнях (як в цілому, так і в деталях), наданих

під час допиту п'яти колишніх ув'язнених Замкової колонії та трьох заявників, заявники не змогли довести, що вони зазнали побиття у колонії 30 травня 2001 року та 29 січня 2002 року. Отже, заявники не можуть називати себе потерпілими у зв'язку з будь-якими видами поганого поводження.

39. Зокрема, стосовно подій 30 травня 2001 року, Уряд стверджує, що

- твердження першого заявника є непослідовними та неправдивими;
- заяви першого та другого заявників, п. В. Діденка, п. Михайленка, п. Тишалкова, і п. Гетьманського стосовно опису форми членів так званого спецпідрозділу, які проводили обшук, також є неправдивими та містять численні розбіжності;
- твердження першого та другого заявників про те, що члени так званого спецпідрозділу, які проводили обшук у житлових приміщеннях Замкової колонії, були озброєні автоматами, суперечать заявам, зробленим п. Михайленком та п. Тишалковим, які пам'ятали, що солдати були неозброєні;
- заяви п. Гетьманського про холості постріли з автоматичної зброї є недостовірними, так само як і інші подробиці, пов'язані з навчаннями;
- заяви п. Гетьманського про тілесні ушкодження третього заявника не відповідають дійсності та суперечать самі собі;
- заяви п. Михайленка про погане поводження з ув'язненими в ході навчань не відповідають дійсності, оскільки він фізично не міг нічого бачити через закриті двері камери;
- твердження другого заявника, п. Діденка та п. Гетьманського про те, що їм попередньо було відомо про проведення навчань, суперечать твердженням першого заявника та п. Тишалкова про те, що вони нічого не знали про навчання.

40. Стосовно заяв свідків, зроблених з подій навчань, які проводилися 29 січня 2002 року, Уряд наполягає, що:

- заяви першого заявника про холості постріли з автоматичної зброї є неправдивими;
- розслідування скарг заявників було проведено з дотриманням вимог статті 3 Конвенції;
- заяви п. Діденка, п. Гетьманського, першого і другого заявників стосовно того, чи зазнали будь-хто з ув'язнених тілесних ушкоджень, та стосовно їх кількості, а також чи була надана медична допомога, також є неправдивими, особливо зважаючи на відсутність медичних доказів, в тому числі документальних медичних свідчень, та з огляду на свідчення п. Бондара.

41. Уряд дійшов висновку, що надані заявниками та іншими ув'язненими суперечливі твердження про присутність спецпідрозділів у житловій зоні, погане поводження з ув'язненими з боку так званих спецпідрозділів та їх побиття членами спецпідрозділів, а також відсутність медичного лікування та допомоги чітко показали, що всі ці заяви є неправдивими. З точки зору Уряду єдині правдиві, послідовні, логічні і тому надійні твердження були ті, які надав п. Шедько, свідок, запропонований Урядом, та колишній ув'язнений Замкової колонії. Уряд дійшов висновку, що у справі немає встановлених фактів, які б доводили, що мало місце будь-яке порушення положень Конвенції.

(b) Заявники

42. Заявники не погодилися із зауваженнями Уряду та відзначили, що розбіжності, за наявності таких, у твердженнях заявників та свідків-ув'язнених стосуються тільки дрібних деталей подій та не підривають загальну достовірність заяв заявників та їх свідків під час місії Суду з встановлення фактів у червні 2007 року.

D. Опис та умови тримання під вартою у Замковій колонії

1. Опис Замкової колонії № 58

43. Замкова колонія, в якій утримувалися заявники, є закладом максимального рівня безпеки, в якому відбувають покаран-

ня здебільшого чоловіки, засуджені до довічного ув'язнення або довгострокового позбавлення волі за скоєння тяжких злочинів. Колонія складається з двох основних, відокремлених одна від одної зон, які знаходяться під охороною — зони перебування та промислової зони. Зона перебування включає, *inter alia*, такі основні будівлі:

- адміністративний корпус, в якому розташовані управління, медична частина та охорона, а також пральня;
- зона підвищеного рівня безпеки, в якій розташована в'язниця для засуджених до довічного ув'язнення та подвір'я для прогулянок ув'язнених;
- магазин колонії, їдальня, котельня, міні-пекарня та оздоровчий клуб для в'язнів;
- історична будівля колишнього монастиря бернардинців, побудованого у 1610 році (колишня римсько-католицька церква), яку в'язні називають «Монастир», яка включає крило режиму підвищеної безпеки, а також камери суворого режиму, ресоціалізації, карантину, діагностики та розподілення;
- корпус дисциплінарних приміщень, в якому розташовані ізолятори різних режимів тримання під вартою (включаючи карцери, ДІЗО, або дисциплінарний ізолятор, ШІЗО, або штрафний ізолятор), а також одиночні камери, або камери ПКТ, так звані роздільні одиночні камери, або приміщення камерного типу.

Промислова зона включає, *inter alia*, такі основні об'єкти:

- КПП, або контрольно-пропускний пункт, та ворота для в'їзду автомобільного транспорту;
- чотири будівельні зони, вуглекислотна станція та виробничі цехи № 1 і № 2;
- місцеве побутове підприємство та теплиця;
- деревообробні та столярні майстерні в цеху № 1.

2. Доводи Уряду

44. Відповідно до наданої Урядом інформації, у 2001–2002 роках у Замковій колонії утримувалися 600 ув'язнених

при загальній площі камер 1845,7 м² (житлові приміщення, виключаючи комунальні приміщення для ув'язнених). Таким чином, на одного в'язня припадало 3,07 м² площі, що не становило менше за передбачену на той час законом норму у 2,5 м² на одного в'язня.

45. Зокрема, 230 ув'язнених утримувалися в зоні суворого режиму (режим тюремного ув'язнення), загальна житлова площа якої становила 684,5 м², що складало 2,97 м² на одного в'язня.

46. Близько 130 в'язнів утримувалися у приміщеннях камерного типу (режим камерного утримання), загальна житлова площа яких становила 434,1 м², що складало 3,3 м² на одного в'язня.

47. Крім цього, 240 осіб утримувалися у загальних камерах, які мають загальну площу 727,1 м², що складало 3,02 м² на одного в'язня.

48. Стосовно дисциплінарних ізоляторів і карцерів, Замкова колонія також має 12 ШІЗО, або штрафних ізоляторів (55,2 м² загальної площі камер на 12 ув'язнених), одиночні камери, або роздільні одиночні камери, та ПКТ (285,7 м² загальної площі камер на загальну кількість 58 ув'язнених).

3. Доводи заявників

49. Заявники стверджували, що їх тримали у переповнених камерах, де на одного в'язня припадало близько 3 м² площі. За твердженнями заявників, їх місця тримання не опалювалися через нестачу вугілля, який начебто не постачали до Замкової колонії. Продукти харчування, які надавалися ув'язненим, та були у продажу в магазинах, були надзвичайно низької якості та непридатними для споживання через те, що дати їх виготовлення відносилися до 1980-х та 1990-х років.

50. Заявники скаржилися, що протягом їх утримання їм не дозволялося одержувати посилки з продуктами від родичів або медичне лікування. Працівники колонії користувалися широкою свободою на власний розсуд застосовувати дисциплінарні карні заходи до ув'язнених, особливо стосовно поміщення їх у дисциплінарний ізолятор або карцер.

Е. Документи, представлені сторонами

51. Сторони представили різні документи стосовно навчань, які проводилися 30 травня 2001 року та 29 січня 2002 року. Документи, нормативні положення та витяги з них, представлені сторонами до і після слухання, які мають відношення до справи, стисло викладені нижче.

1. План навчань, затверджений обласним управлінням Департаменту виконання покарань та начальником Замкової колонії

(а) План навчань, затверджений обласним управлінням департаменту виконання покарань 25 травня 2001 року (План № 1)

52. План навчань «Про дії адміністрації колонії разом із спеціальними підрозділами Департаменту виконання покарань та загонами швидкого реагування обласних управлінь в цілях нейтралізації ситуацій, пов'язаних із захопленням ув'язненими заручників, та проведення загального обшуку в приміщеннях, які займають ув'язнені у житловій зоні» (далі — План № 1), який стосувався перших навчань, що проходили 30 травня 2001 року в Замковій колонії, був затверджений 25 травня 2001 року начальником Хмельницького обласного управління Департаменту виконання покарань та прокурором Хмельницької обласної прокуратури з надзору за законністю виконання покарань.

53. У загальних навчаннях брали участь такі підрозділи: персонал Замкової колонії, Житомирський спецпідрозділ та загони швидкого реагування виправних закладів №№ 31, 58 і 98. Однією із запланованих навчальних цілей була підготовка персоналу Замкової колонії та загону швидкого реагування до проведення обшуку в приміщеннях, які займають ув'язнені, а також особистого огляду ув'язнених.

54. Спеціальні засоби, що використовувалися при навчаннях: спеціальні стримувальні засоби, зброя, засоби індивідуального захисту, службові собаки, автотранспорт, плани дій на випадок надзвичайних обставин та схеми розташування.

55. План № 1 містив інформацію про оперативну обстановку в українській пенітенціарній системі в цілому та в обласних виправних установах; ця обстановка вважалася проблемною. В інформації вказувалося, що виправні заклади в області загалом були переповнені, що перешкоджало ефективному виконанню покарань. Крім цього, відзначалося, що обшуки з метою виявлення заборонених предметів у цих виправних закладах стали менш ефективними.

Навчання планувалося провести у чотири етапи:

- з 5 години ранку до 8 години ранку: загальна нарада учасників у клубі для членів персоналу та ув'язнених;
- з 8 години ранку до 10 години ранку: вхід об'єднаного загону до зони охоронюваного об'єкта, блокування ізольованих секторів колонії та проведення вибіркового загального обшуку в ізольованих секторах колонії;
- з 10 години ранку до 11.30 ранку: проведення операції із звільнення «заручників» спецпідрозділами та загонами швидкого реагування;
- з 11.30 ранку до 12.30 пообіді: загальні збори всіх учасників у клубі для членів персоналу та ув'язнених, обговорення навчань та загальні висновки щодо їх проведення.

(б) План навчань (План № 2), затверджений першим заступником начальника обласного управління департаменту виконання покарань (стосовно перших навчань)

56. Відповідно до Плану «Проведення практичних навчань в Ізяславській колонії № 31 та Замковій колонії № 58 (далі — План № 2), затвердженого 30 травня 2001 року, головною метою обшуку було надати спецпідрозділу практичну можливість керувати персоналом виправного закладу та загонами швидкого реагування у надзвичайних обставинах. Навчання передбачали участь груп, які відповідали за блокування, документування, надання медичної допомоги, супроводження та обшук, а також спеціальних та резервних груп. Загальна кількість залученого персоналу становила 231 особу, в тому числі 18 членів

спеціального підрозділу. У навчаннях також брали участь члени загонів швидкого реагування Замкової колонії, Ізяславської колонії № 31 та Шепетівської колонії № 98. Спеціальний підрозділ використовував 4 автомати, 4 пістолети та вибухові пакети. Спорядження спеціального підрозділу включало каски, бронежилети, гумові кийки, сльозоточивий газ та наручники. Члени інших підрозділів були вдягнені у шоломи (каски з забралом) або мотошоломи, бронежилети та мали при собі щити, гумові кийки, сльозоточивий газ та наручники. Підрозділи також мали 3 спеціальні транспортні засоби, чотири службові собаки та 2 відеокамери. Після навчань зі звільнення заручників спеціальний підрозділ мав відбути до своєї постійної бази розташування.

(с) План навчань (План № 3), затверджений начальником Замкової колонії (стосовно перших навчань)

57. Відповідно до плану проведення загального обшуку у Замковій колонії (далі — План № 3), який було заплановано на 30 травня 2001 року, обшук мав розпочатися о 8 годині ранку та закінчитися о 12 годині дня. Загалом 76 працівників Замкової колонії мали брати участь у проведенні обшуку. Персонал, задіяний у проведенні обшуку, було поділено на дев'ять змішаних груп з різними керівниками, які мали проводити загальний обшук у зонах перебування та промисловій Замкової колонії. Більшість персоналу у цих групах брала участь в обшуках і зони перебування, і промислової зони.

58. Такі приміщення були визначені для обшуку: цех № 1 (група № 1), відділи № 1 і № 2 (групи № 1 і № 2), секції № 1, 4, 7, камери «Монастиря» № 1, 2, 3, 4 (група № 4), їдальня, медсанчастина, котельня, санітарний сектор, будівельна зона (група № 5), камери суворого режиму утримання — ШІЗО (карцер), роздільні одиночні камери, камери суворого режиму, камери загального режиму (група № 7), відділи № 2 і № 3 (група № 8) та відділи № 5, 6 і 8 (група № 9). Спорядження, вказане у Плані № 3 включало 30 нейтралізуючих кийків, 10 дерев'яних молотків та 2 металошукачі «Гамма».

(d) План навчань (План № 4), затверджений обласним управлінням Департаменту виконання покарань 26 січня 2002 року у зв'язку з другими навчаннями

59. План навчань «Проведення спеціальних тактичних навчань з персоналом пенітенціарних закладів № 31 і № 58 та групами швидкого реагування пенітенціарних закладів області для моделювання боротьби з масовими проявами непокори та масовими заворушеннями» (далі — План № 4), який стосується других навчань у Замковій колонії 29 січня 2002 року, був затверджений 26 січня 2002 року начальником Хмельницького обласного управління Департаменту виконання покарань та прокурором Хмельницької обласної прокуратури з надзору за законністю виконання покарань.

60. У цих навчаннях з моделюванням актів масової непокори брали участь: працівники пенітенціарних закладів № 31 і № 58, загони швидкого реагування пенітенціарних закладів № 31, 58, 78, 98 і СІЗО-29 (усі розташовані в Хмельницькій області). Однією з цілей навчань було навчити працівників Замкової колонії та загону швидкого реагування проводити обшук приміщень, які займають ув'язнені, та особистий огляд самих в'язнів. Зокрема, огляд в'язнів та обшук зони перебування були однією з основних задач навчань.

61. Спеціальні засоби, які використовувалися у навчаннях, включали: зброю, спеціальні стримувальні засоби, індивідуальні засоби захисту, засоби активної оборони, службових собак, транспортні засоби, плани дій на випадок надзвичайних обставин та схеми розташувань. Плани навчань містили інформацію про оперативну обстановку у Замковій колонії. Ця інформація вказувала на суттєве погіршення криміногенної обстановки та соціально-демографічного складу ув'язнених у Замковій колонії, що вимагало адекватних заходів. Зокрема, учасникам навчань була надана така інформація про склад ув'язнених: багато ув'язнених були засуджені за вчинення тяжких злочинів, у тому числі 65 в'язнів, які скоїли злочини під час відбування покарання; 15 ув'язнених були засуджені за бандитизм; 4 — за умисне вбивство; 2 ув'язнених були схильні до нападу на пер-

сонал колонії; 18 ув'язнених були схильні до втечі; 12 осіб було засуджено за вживання наркотичних засобів; 60 ув'язнених були схильні до одностатевих стосунків та еквівалентних дій; 22 ув'язнених мали психічні розлади.

Навчання планувалося провести у чотири етапи:

- з 6 години ранку до 8.30 ранку: загальна нарада учасників навчань у клубі колонії;
- з 9 години ранку до 11 години ранку: навчання спільного загону на території колонії з метою припинення групової непокори та масових заворушень;
- з 11 години ранку до 3 години пообіди: вхід спільного загону до колонії, блокування ізольованих секцій колонії, вибірковий загальний обшук ізольованих секцій та камер Замкової колонії;
- з 3 години до 4 години пообіди: загальні збори учасників навчань у клубі для членів персоналу та ув'язнених, обговорення навчань та загальні висновки щодо його проведення, інструктаж щодо подальшого пересування загонів швидкого реагування.

(е) План навчань (План № 5) затверджений начальником обласного управління департаменту виконання покарань (стосовно других навчань)

62. Відповідно до цього плану (далі — План № 5) загальною метою навчань, які були заплановані на 29 січня 2002 року, було проведення загального обшуку зон перебування і промислової, особистий огляд ув'язнених, а також запровадження заходів для зміцнення законності та порядку в колонії. У навчаннях брали участь групи, відповідальні за блокування, документування, надання медичної допомоги, супроводження, обшук, а також спеціальні та резервні групи. Загальна кількість учасників з числа персоналу становила 151 особу. У навчаннях також брали участь члени загонів швидкого реагування Замкової колонії, Ізяславської колонії № 31 та Шепетівської колонії № 98, колонії № 78 та СІЗО № 29 (місце досудового тримання) Хмельницької області. Спецпідрозділ використовував

3 автомати (АК-74), вибухові пакети, сигнальні ракети. Спорядження включало шоломи або мотошоломи, бронежилети, слезоточивий газ («Терен-4»), гумові кийки, наручники тощо. У розпорядженні підрозділу також були один транспортний засіб, 6 службових собак та 2 фотокамери. Група блокування була забезпечена сталевими касками та зброєю з холостими зарядами; група прориву — щитами, касками «Сфера», гумовими кийками та бронежилетами; група захисту — касками «Сфера», щитами та гумовими кийками; патрульні групи — зброєю без боеприпасів; спеціальна група — гумовими кийками, газовими масками і слезогінним газом; група виведення — гумовими кийками, бронежилетами та шоломами; група супроводження — бронежилетами, касками «Сфера» та гумовими кийками; група документування — фото- та відеотехнікою; резервна група — зброєю, протигазами та сталевими касками. Кожна група мала конкретні завдання. Усі групи брали участь у проведенні загального обшуку в колонії, а група блокування мала блокувати ізольовані зони колонії перед початком обшуку.

(f) План навчань (План № 6), затверджений начальником Замкової колонії (стосовно других навчань)

63. Відповідно до плану проведення загального обшуку у Замковій колонії (далі — План № 6), який було заплановано на 29 січня 2002 року, обшук мав розпочатися о 9 годині ранку та закінчитися о 12 годині дня. Загалом 29 працівників Замкової колонії мали брати участь у проведенні загального обшуку. Мета обшуку полягала у знаходженні заборонених предметів та виявленні підготовки до втечі, підготовки до вчинення кримінальних злочинів тощо. Персонал, задіяний у проведенні обшуку, було поділено на три змішані групи з різними керівниками, які мали проводити загальний обшук у зоні перебування Замкової колонії.

64. Обшук проводився у таких приміщеннях: ШІЗО, ПКТ, ОК, камери суворого режиму в зоні суворого режиму тримання (група № 1), камери № 19 і № 29 у відділах № 5 і № 8 (група № 2), відділи № 9 і № 10 (група № 3) у зоні загального режи-

му. Спорядження, вказане у Плані № 6 включало 10 дерев'яних молотків та 2 металошукачі «Гамма».

2. Запит Суду про надання додаткових документальних свідчень

65. 14 серпня 2007 року Суд надав Уряду запит про надання таких додаткових документальних свідчень:

«... – копії відповідних нормативних положень (незалежно від органу, який їх затверджує або приймає), які регулюють проведення обшуків у в'язницях, в тому числі правила поведження персоналу в'язниці та документи, що встановлюють права та обов'язки ув'язнених під час обшуку;

– нормативні положення стосовно утворення, підготовки та функціонування спеціальних підрозділів або так званих загонів швидкого реагування Державного департаменту України з питань виконання покарань (наказ від 27 квітня 2000 року), на який посилався п. В. С. Левенцов та п. М. П. Ільгай у своїх заявах, зроблених відповідно 26 і 27 червня 2007 року;

– копію наказу № 193дск Державного департаменту України з питань виконання покарань від 30 серпня 2002 року (зареєстрованого у Міністерстві юстиції 20 вересня 2002 року за номером 771/7059) стосовно кореспонденції ув'язнених;

– положення, які регламентують зберігання, архівування та знищення журналів медичних записів, книг реєстрації скарг, які подають ув'язнені та журналів реєстрації кореспонденції;

– копію звіту про внутрішнє розслідування, проведене Державним департаментом України з питань виконання покарань, підготовленого п. В. С. Левенцовим та п. М. П. Ільгаєм для вивчення першим заступником голови Державного департаменту України з питань виконання покарань п. О. Б. Пташинським, на який посилався 27 червня 2007 року п. М. П. Ільгай;

– копії звітів про «оперативну обстановку» у Замковій колонії м. Ізяслава за період з січня 2001 року по грудень 2002 року (яку згадували в своїх заявах п. В. С. Левенцов та п. Снегір відповідно 26 та 27 червня 2007 року) та тих звітів, які були надані персоналу Державного департаменту України з питань виконання покарань перед обшуками 30 травня 2001 року та 29 січня 2002 року;

– перелік спорядження та боєприпасів, наданих персоналу Державного департаменту України з питань виконання покарань

для використання в ході навчань 30 травня 2001 року та 29 січня 2002 року, а також копії будь-яких внутрішніх розпоряджень відносно цього питання;

- звіт Уповноваженого Верховної Ради України з питань прав людини за 2003 рік у частині, яка стосується навчань спеціальних підрозділів у колоніях;

- відеозаписи навчань спеціальних підрозділів, які проходили 30 травня 2001 року та 29 січня 2002 року, згадувані свідками п. О. Тишалковим, п. В. С. Левенцовим і п. М. П. Ільтьєм відповідно 25, 26 і 27 червня 2007 року;

- копії робочої звітності п. Волкова за період з грудня 2001 року по лютий 2002 року з вказаними датами і причинами відсутності;

У доповнення до інспекції колонії на місці вашому Уряду пропонується надати письмову інформацію про розміри камер, які відвідала делегація (включаючи план) разом із копіями журналів реєстрації, які відображають інформацію про ув'язнених, які утримувалися у цих камерах станом на 30 травня 2001 року, 29 січня 2002 року та 27 червня 2007 року...».

3. Документальні свідчення, надані Урядом

66. 28 вересня 2007 року Уряд відповів, що може надати Суду тільки такі документи та додаткові свідчення, стислий виклад яких представлений нижче.

(а) Інструкція «Про організацію нагляду за ув'язненими, які відбувають покарання у виправних трудових колоніях», затверджена Наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань № 70 від 27 квітня 2000 року (у вигляді, в якому вона була представлена Урядом)

67. Інструкція встановлює, *inter alia*, порядок проведення обшуку ув'язнених та приміщень, а також територій житлових і промислових зон у виправних трудових колоніях (далі — ВТК).

68. Згідно з пунктом 74 Інструкції, огляд ув'язнених та обшук приміщень має проводитися на основі відповідного графіку, який затверджується начальником колонії. Обшук має проводитися за участі персоналу ВТК та, за необхідністю, спе-

ціальних підрозділів для дій на випадок виникнення надзвичайних обставин, додаткових підрозділів з інших пенітенціарних закладів та органів у системі виконання покарань. Обшуки та інспекції проводяться з використанням технічних засобів та, за необхідністю, спеціально підготовлених собак. У ході обшуків або перевірок неприпустимо пошкоджувати одяг, майно, обладнання та облаштування колонії та інші предмети (пункт 75).

69. Особисті огляди ув'язнених можуть бути «повними» (тобто із зніманням одягу) або «частковим» (без знімання одягу). Особисті огляди мають проводитися особою тієї самої статі, що і ув'язнений. Члени персоналу, які проводять огляд, повинні діяти добросовісно та у розумний спосіб, дотримуватися заходів безпеки та не допускати будь-якого виду нелюдського поводження з ув'язненим, якого обшуковують (пункт 76 Інструкції).

70. Згідно з пунктом 77 Інструкції, повний огляд ув'язненого (тобто із зніманням всього одягу) має проводитися, коли ув'язнений прибуває до ВТК або залишає колонію, при поміщенні у ШІЗО, ДІЗО або ПКТ/ОК та при залишенні цих приміщень. Такий огляд також має проводитися після затримання ув'язненого при спробі втечі або скоєнні іншого правопорушення, перед довготривалим побаченням з третіми особами, які прибули ззовні колонії, або у разі необхідності після закінчення такого побачення. Ув'язнених, які підлягають повному огляду, просять здати будь-які заборонені предмети для зберігання, потім вони мають послідовно зняти головний убір, одяг, взуття та білизну. Після виконання цих вимог окремі частини тіла ув'язненого та його одяг і взуття інспектують за стандартною процедурою. Повні огляди мають поводитися у спеціальних приміщеннях або кімнатах поруч із контрольно-пропускним пунктом (КПП), а також у розділених камерах ШІЗО та ПКТ/ОК для багатомісного та одномісного розміщення.

71. Згідно з пунктом 78, часткові огляди мають проводитися, коли ув'язнені йдуть на роботу та повертаються з роботи на контрольних пунктах або в інших спеціально відведених місцях.

72. Відповідно до пункту 79 ув'язнений, який порушив режим або вчинив правопорушення, повинен підняти руки за голову та розставити ноги. Особа, яка проводить обшук, має стояти позаду ув'язненого. У деяких випадках, якщо є ймовірність того, що ув'язнений володіє зброєю, його просять нахилитися до стіни обличчям та розставити ноги. Задля забезпечення безпеки такий обшук мають проводити принаймні два працівника колонії.

73. У пункті 80 Інструкції зазначено, що обшук приміщень та перевірка території зон перебування і промислової має проводитися у ізольованих секторах і цехах за календарним планом проведення обшуків. Обшук кожного сектора проводиться відповідно до встановлених вимог, але не рідше одного разу на місяць. Обшук має здійснюватися під наглядом першого заступника начальника ВТК, який відповідає за питання контролю та безпеки, або начальника відділу контролю та безпеки за дорученням першого заступника.

74. Згідно з пунктом 81 Інструкції загальний обшук проводиться за рішенням начальника колонії та під його наглядом не рідше одного разу на місяць, а також у випадку ускладнення «оперативної обстановки» в ВТК. Під час загального обшуку проводиться огляд усіх в'язнів, території зон перебування і промислової, а також усіх приміщень та об'єктів на цій території. Обшук проводиться на основі плану, підготовленого спільно першим заступником начальника колонії, який відповідає за питання контролю та безпеки, та начальником відділу контролю та безпеки.

75. Під час проведення загального обшуку ув'язнених збирають у спеціальних відокремлених приміщеннях та піддають особистому огляду. Також проводять обшук приміщень перебування за встановленою схемою та за участю начальника відділу соціально-психологічної роботи. Проводиться також огляд меблів та предметів, які знаходяться у цих приміщеннях, місць для сну, в тому числі оглядають постіль, подушки й матраци, а також різні особисті речі. Стіни, підлога та стеля мають оглядатися на предмет схованок та пролазів. Також

перевіряються житлові та адміністративні будівлі, всередині та ззовні, підвали та горище, різні комунікації, огорожі, туалети, спортивні майданчики, підземні тунелі та інші місця, де можуть бути виявлені схованки. Кожна камера у приміщеннях, де розташовані ШІЗО та приміщення камерного типу (ПКТ/ОК), ретельно перевіряються. Усі стіни, стеля і підлога простукуються для пошуку схованок і пролазів. Грати перевіряють з особливою ретельністю на предмет пропилів, зарубок та інших пошкоджень. Також перевіряється робота дверей, засовів, замків та надійність кріплень ліжок, столів та інших меблів. Особи, які утримуються у цих камерах, підлягають повному особистому огляду, їх одяг також перевіряється. Керівники груп, що проводять обшук, звітують перед співробітником, який здійснював нагляд над обшуком, та за результатами обшуку складається загальний звіт, який підписують співробітник, який здійснював нагляд над обшуком, та керівники пошукових груп. Цей документ передається до відділу нагляду і безпеки.

76. Додаток № 9 до Інструкції визначає план дій працівників пенітенціарних закладів у разі надзвичайної ситуації. Зокрема, план описує дії, які мають здійснювати спеціальні підрозділи у надзвичайних ситуаціях, як захоплення заручників або прояви масової непокори. План також встановлює порядок дій у таких обставинах та передбачає розділення членів спеціальних підрозділів на групи посиленого нагляду та безпеки, групи блокування, групи виводу, групи документування, групи використання спеціального стримуючого спорядження та резервні команди (у випадку масової непокори також передбачається участь груп надання медичної допомоги та патрульних груп). У додатку також визначені порядок та правила використання спеціального стримуючого спорядження (наприклад, заборонено бити кийком по голові або обличчю) та зброї (зброя застосовується тільки у виняткових обставинах, коли неможливо виконати завдання іншими засобами).

**(b) Наказ № 75 Державного департаменту України
з питань виконання покарань від 27 квітня 2000 року
«Про створення спеціальних підрозділів у рамках
системи виконання покарань для дій у надзвичайних
ситуаціях, затвердження особового складу
та Положення про такі підрозділи»**

77. Наказ передбачає створення спеціальних підрозділів в системі Департаменту виконання покарань. Наказ залишався чинним до 8 вересня 2003 року, коли був виданий новий наказ № 163 «Про створення спеціальних підрозділів в рамках системи виконання кримінальних покарань, затвердження їх особового складу та Положень про такі підрозділи» (пізніше наказ було анульовано 10 жовтня 2005 року Наказом № 167). Цей наказ передбачав утворення міжобласного спеціального підрозділу для дій у надзвичайних ситуаціях в рамках Житомирського обласного управління Державного департаменту України з питань виконання покарань. Сфера територіальної юрисдикції цього спецпідрозділу поширюється на Хмельницьку область та пенітенціарні установи цієї області (пункт 6 Наказу). Наказ також передбачав створення загонів швидкого реагування, до складу яких входять 10-15 найбільш кваліфікованих співробітників пенітенціарних закладів цієї області (пункт 9 Наказу). Керівники спеціальних підрозділів зобов'язані співпрацювати з загонами швидкого реагування пенітенціарних закладів в межах їх територіальної юрисдикції.

78. Відповідно до Положення «Про спеціальні підрозділи системи виконання покарань для дій у надзвичайних ситуаціях в обласних управліннях Державного департаменту України з питань виконання покарань» (Додаток № 1) завданням цих підрозділів є реагування на надзвичайні ситуації у закладах позбавлення волі, такі як заворушення та прояви масової непокорності, а також реагування відповідним чином на зміни «оперативної обстановки» в межах юрисдикції, до якої належать ці підрозділи (пункт 1.1). Особовий склад таких підрозділів підбирається з числа осіб, які мають необхідні фізичні та пси-

хологічні якості та спроможні діяти в умовах надзвичайної ситуації (пункт 1.9). Спеціальний підрозділ має спеціальну форму та взуття, спеціальні засоби стримування та спорядження (пункт 114) для виконання своїх завдань та обов'язків. Однією із задач такого підрозділу є запровадження запобіжних заходів для протидії та нейтралізації проявів масової непокори та правопорушень у місцях позбавлення волі (пункт 2.5).

79. Згідно з пунктами 3.1-3.5 Положення, начальникам обласних управлінь Департаменту виконання покарань дозволяється виносити пропозиції стосовно використання таких підрозділів у пенітенціарних закладах (планове відпрацювання установ). Зокрема, начальник обласного управління, відповідальний за підрозділ, складає календарний план роботи підрозділу на півріччя. Підрозділ діє на підставі спеціально розробленого плану, який затверджується головою обласного управління та відповідним прокурором. Положення передбачає, що дії працівників підрозділів повинні відповідати законодавству та ґрунтуватися на гуманному відношенні до в'язнів.

80. Відповідно до Додатку № 2 до Наказу Житомирський спеціальний підрозділ мав такий склад: командир підрозділу (майор), чотири працівника (два капітани і старший лейтенант), командири двох загонів (старші прапорщики) та вісімнадцять прапорщиків. Загальна кількість членів підрозділу становила 25 осіб.

4. Документальні свідчення стосовно навчань, надані Департаментом виконання покарань

81. Згідно з доповіддю п. С. О. Злотенка, начальника відділу охорони, нагляду та безпеки, наданою керівнику Державного департаменту виконання покарань 6 вересня 2007 року, відеозаписи навчань, які проводилися 30 травня 2001 року та 29 січня 2002 року, відсутні.

82. Відповідно до інформаційної записки, наданої заступником начальника Замкової колонії від 27 червня 2007 року, площа камер №№ 2, 8 і 29 у «Монастирі» становила відповідно 30,8 м², 22,8 м² та 35 м².

83. Відповідно до інформаційної записки, підготовленої виконуючим обов'язки начальника відділу документації Хмельницького обласного управління Департаменту виконання покарань, документи стосовно «оперативної обстановки» у Замковій колонії та підшивки документів, пов'язаних з цими питаннями, було знищено згідно з Наказом № 21 Державного департаменту виконання покарань від 4 лютого 2004 року «Про затвердження переліку документів, створених в ході функціонування пенітенціарних закладів та органів Державного департаменту України з питань виконання покарань, визначення термінів зберігання».

5. Розслідування, проведене Генеральною прокуратурою

84. Надані Урядом документальні свідчення стосовно розслідування скарг заявників стисло викладені нижче.

85. 17 серпня 2001 року прокурор Волков у відповіді на подані заявниками скарги зазначив, що не було виявлено ніякого порушення законодавства у зв'язку з заявами про погане поведження.

86. 14, 20 і 26 вересня 2001 року начальник відділу Генеральної прокуратури з питань нагляду за виконанням вироків у кримінальних справах після вивчення представлених п. Г. Жердевим скарг, у яких стверджувалося, що заявники зазнали поганого поведження з боку бійців спецпідрозділу «Беркут», доручив першому заступнику прокурора Хмельницької області провести розслідування цих скарг.

87. 24 вересня та 1 жовтня 2001 року помічник прокурора Хмельницької області, який здійснював нагляд за виконанням вироків у кримінальних справах, доручив п. Волкову, заступнику прокурора м. Шепетівки, який здійснював нагляд за дотриманням законів при виконання вироків у кримінальних справах, провести розслідування скарг, поданих п. Жердевим.

88. 9 листопада 2001 року п. Волков надав відповідь на скарги п. Ільченка стосовно умов утримання ув'язнених та вказав на те, що зазначені умови відповідають законодавству.

89. 12 квітня та 13 травня 2002 року відповідно начальник відділу Генеральної прокуратури з питань нагляду за виконанням вироків у кримінальних справах та заступник Генерального прокурора доручили Хмельницькому обласному управлінню Департаменту виконання покарань провести розслідування скарг, поданих п. Жердевим. Ці скарги були передані п. Бухеру, старшому помічникові прокурора Хмельницької обласної прокуратури, відповідальному за нагляд за виконанням кримінальних вироків, якому доручили розслідування цієї справи.

90. 7 травня 2002 року п. Стасюк, помічник прокурора м. Шепетівки, діючи за наказом п. Бухера, допитав ув'язнених, які утримувалися в камерах № 8 і № 29 (п. Ільченка, п. Кулика і п. Литвинова), які стверджували, що зазнали побиття від членів спецпідрозділів у ході обшуків, що проводилися у колонії 29 січня 2002 року. Інші допитані ув'язнені заявили, що ніякої фізичної сили ніколи не застосовували проти ув'язнених у ході обшуку і що ніхто у камері 29 не зазнав ніякого побиття. Пан Стасюк також допитав працівників Замкової колонії, в тому числі п. Захарова, п. Мазуренка, п. Чудюка, п. Гайдамаку, п. Волкова та п. Бондара. Усі вони підтвердили, що проти ув'язнених ніколи не застосовувалася сила. Пан Бондар заявив, що після проведення других навчань ніхто з ув'язнених не звертався по медичну допомогу і що ніхто не отримав ніяких тілесних ушкоджень. У своїй заяві п. Бондар також вказав на те, що п. Кулик страждав на міозит м'язів спини та остеохондроз.

91. 10 травня 2002 року п. Волков, прокурор м. Шепетівки, наказав начальнику Замкової колонії застосувати дисциплінарні заходи до п. Кулика, п. Литвинова і п. Ільченка за недотримання встановленого законом порядку подання скарг. Зокрема, він стверджував, що вони порушили статтю 44 Кримінально-виконавчого кодексу та правила 17.2 та 33.1 Правил внутрішнього розпорядку пенітенціарних закладів.

92. 29 травня 2002 року п. Бухер, старший помічник прокурора Хмельницької обласної прокуратури, допитав п. Ільченка особисто. У своєму поясненні п. Ільченко знову заявив,

що зазнав побиття з боку членів спецпідрозділів. Він також стверджував, що його скарги не були передані працівниками Замкової колонії і що п. Гайдамака та п. Бойко намагалися примусити його відкликати його скарги. П. Ільченко також стверджував, що прокурор Волков та його помічник хотіли, щоб він відкликав подані ним скарги. Крім цього, він вважав, що в дійсності вони покривали порушення законодавства у Замковій колонії.

93. 11 червня 2002 року п. Бухер виніс постанову, якою Хмельницька обласна прокуратура відмовляла у порушенні кримінального провадження, не знайшовши ознак недотримання законодавства на основі скарг заявників. Зокрема, прокуратура виявила, що п. Ільченко та п. Давидов не зазнавали поганого поводження з боку спецпідрозділу «Беркут», який за твердженнями проходив навчання у Замковій колонії та проводив обшук приміщень та ув'язнених. Зокрема, у постанові зазначалося таке:

«...Пан Жердев неодноразово без перевірки достовірності інформації надсилав скарги [від імені ув'язнених п. Ільченка, п. Кулика, п. Друзенка, п. Литвинова та п. Миронова] до різних урядових та неурядових організацій стосовно порушення прав ув'язнених ... в тому числі незаконного застосування сили працівниками місць позбавлення волі, членів спеціальних підрозділів, а також стосовно незадовільних умов тримання... Він отримував цю інформацію від ув'язнених у порушення процедури, встановленої законом.

У ході розслідування, на підставі особових справ ув'язнених, матеріалів попередніх перевірок спеціальною службою прокуратури та інших матеріалів було встановлено таке.

...29 січня 2002 року працівники Замкової колонії, а не «Беркут», здійснили заплановані заздалегідь... заходи, направлені на пошук підземних тунелів, заборонених предметів, засобів для втечі, [вони] перевірили інженерно-технічні засоби безпеки у присутності прокурора м. Шепетівки ... і ніякі скарги не надходили.

Ув'язнені, які на той час перебували в одній камері з п. Давидовим та п. Ільченко, у своїх поясненнях не підтвердили завдання фізичних ушкоджень, інших протиправних дій з боку працівників [колонії].

...ув'язнені забезпечуються житловою площею 2,5 квадратних метрів, кожний в'язень має окреме спальне місце та постіль, а також одяг та взуття відповідно до пори року.

...скарги на незадовільне медичне обслуговування не надходили ...

...у магазині колонії немає можливості придбати поштові конверти та ручки...»

94. 15 червня 2002 року прокурор Хмельницької області поінформував заступника Генерального прокурора, який розглядав подані п. Жердевим скарги, що розслідування цих скарг не виявило доказів поганого поводження із заявниками. Пан Бухер надсилав листи до п. Жердева та ув'язнених п. Ільченка, п. Друзенка, п. Миронова, п. Литвинова та п. Кулика, інформуючи їх про своє рішення відмовити у порушенні кримінального провадження.

95. 11 липня 2002 року заступник Генерального прокурора знову доручив прокурору Хмельницької області провести розслідування цих скарг. Зокрема, у наказі йшлося про спільне розслідування скарг обласною прокуратурою та посадовими особами Департаменту виконання покарань за участі медичних працівників області та представників Уповноваженого з питань прав людини. У наказі також було вказано на необхідність розслідувати інші питання, наприклад, чи зверталися заявники з проханням надати їм медичну допомогу і чи вони отримували медичну допомогу, і чи зверталися заявники зі скаргами до прокуратури.

96. 24 липня 2002 року п. Янцеловський, старший помічник прокурора Хмельницької області, допитав шістнадцять осіб, в тому числі ув'язнених та працівників Замкової колонії, усі з яких заявили про те, що ніякої фізичної сили до ув'язнених не застосовували під час обшуку, який проводився 29 січня 2002 року. Пан Ільченко та ув'язнений п. Павлисик відмовилися давати свідчення стосовно цих скарг.

97. 6 серпня 2002 року виконуючий обов'язки прокурора Хмельницької області поінформував першого заступника Генерального прокурора, що скарги п. Жердева були безпідставни-

ми. Матеріали розслідування були передані для перевірки до Генеральної прокуратури.

*6. Документальні свідчення стосовно розслідування
Департаментом виконання покарань*

98. 15 жовтня 2001 року п. С. І. Скоков, голова відділу з виховної, соціальної та психологічної роботи з ув'язненими, поінформував першого заступника голови Державного департаменту України з питань виконання покарань про те, що скарги заявники були безпідставними. Ця інформація була надана у відповідь на запит першого заступника голови Державного департаменту України з питань виконання покарань та на основі доповіді про розслідування, підготовленої лейтенантом Дановським, інспектором відділу з виховної, соціальної та психологічної роботи з ув'язненими, який особисто проводив інспектування Замкової колонії з 3 по 4 жовтня 2001 року. Доповідь не містила огляду медичних свідчень та здебільшого ґрунтується на тому факті, що навчання 30 травня 2001 року були законними, оскільки проходили на підставі законного рішення про проведення навчань та під наглядом спеціального прокурора Волкова. Доповідь також містила посилання на особові справи першого і другого заявників. У доповіді зазначалося, що перший і другий заявники були небезпечними злочинцями, а перший заявник (п. Давидов) часто скаржився в органи державної влади.

*7. Розгляд скарг, поданих п. Жердєвим, начальником
Замкової колонії*

99. У період з серпня 2002 року по 4 травня 2006 року п. Жердєв, який у той час був представником заявників, безуспішно подавав скарги до різних органів влади, в тому числі до Генеральної прокуратури, на втручання у кореспонденцію заявників. Він також порушував різні питання стосовно незадовільних умов тримання заявників, поганого поводження протягом 2002–2005 років та порушення їх прав.

100. 14 квітня 2003 року начальник Замкової колонії п. Снегір у відповіді на лист п. Жердева заявив, що жоден із ув'язнених, справи яких розглядаються (включаючи п. Друзенка, п. Гоме-

нюка та п. Ільченка), не звертався до нього з проханням надати бланк заяви для порушення справи у Європейському суді з прав людини. Крім того, він заявив, що ув'язнені відбували покарання відповідно до нормативних положень законодавства і ніяких порушень, зазначених у скаргах, не було виявлено. Він додав до свого листа стандартні листи із заявами п. Ільченка, п. Друзенка, п. Кулика, п. Миронова, п. Мартова та п. Кузьменка, всі датовані 1–5-м квітня 2003 року, в яких вони вказували, що більше не бажають спілкуватися з п. Жердєвим і що не мають скарг стосовно двох навчань, Замкової колонії та її працівників. Він також зазначив, що ув'язнені п. Ільченко, п. Друзенко та п. Гоменюк утримувалися в одиночних камерах.

II. ВІДПОВІДНІ ДОКУМЕНТИ, ПРИЙНЯТІ КОМІТЕТОМ МІНІСТРІВ РАДИ ЄВРОПИ

A. Рекомендація № R (82) 17 Комітету міністрів країнам-учасницям стосовно системи тримання під вартою та поводження з небезпечними в'язнями

101. відповідних витягах із зазначеної Рекомендації, прийнятої Комітетом міністрів Ради Європи 24 вересня 1982 року, зазначено:

«... рекомендує урядам країн-учасниць:

1. застосовувати, наскільки це є можливим, звичайні правила утримання для небезпечних в'язнів;
2. застосовувати заходи безпеки тільки тією мірою, яка обумовлена необхідністю;
3. застосовувати заходи безпеки, поважаючи людську гідність та права людини;
4. забезпечувати, щоб заходи безпеки враховували різні вимоги для різних ступенів небезпеки;
5. нейтралізувати, тією мірою, якою це є можливим і практично здійсненним, можливі негативні наслідки запровадження посиленого режиму безпеки;
6. приділяти належну увагу проблемам стану здоров'я, які можуть бути зумовлені посиленим режимом безпеки;

...

8. запровадити систему постійного контролю і аналізу з тим, щоб строк, проведений у місцях позбавлення волі посиленого режиму безпеки, та рівень запроваджених заходів безпеки не перевищували необхідний;

9. забезпечити, щоб підрозділи посиленої безпеки, за наявності таких, мали належну кількість місць, працівників та все необхідне обладнання;

10. забезпечувати належну підготовку та інформацію для всіх працівників, які мають відношення до тримання під вартою та поводження з небезпечними в'язнями».

В. Європейські пенітенціарні правила (затверджені Рекомендацією № R(87)3 Комітету міністрів країнам-учасницям)

102. Відповідні витяги з Рекомендації № R (87) 3, прийнятої Комітетом міністрів 12 лютого 1987 року, передбачають таке:

«Основоположні принципи

...1. Позбавлення волі повинно здійснюватися у таких матеріальних та моральних умовах утримання, які забезпечують повагу до людської гідності та відповідають цим правилам.

...3. Цілі виправного впливу на осіб, які утримуються під вартою, полягають у тому, щоб зберегти їх здоров'я та гідність, і у тій мірі, в якій це дозволяє термін утримання, сформувати у них відчуття відповідальності та заохочувати такі ставлення та навички, які допоможуть їм повернутися до суспільства з кращими шансами після звільнення, жити, дотримуючись законів та власними силами забезпечуючи свої життєві потреби.

...5. Захист особистих прав в'язнів, а особливо законність застосування дисциплінарних заходів забезпечуються шляхом контролю, який здійснюється відповідно до національного законодавства судовими органами або іншими органами, які належним чином уповноважені відвідувати ув'язнених і не відносяться до адміністрації пенітенціарних установ.

Проживання

...14.1. Ув'язнених зазвичай розміщують на ніч в окремих камерах, крім випадків, коли вважається більш доцільним розміщувати їх разом з іншими ув'язненими.

2. У разі спільного розміщення в одному приміщенні мають знаходитися ув'язнені, які спроможні спілкуватися і мати нор-

мальні стосунки з іншими у таких умовах. У нічний час ув'язнені знаходяться під наглядом, який відповідає типу установи.

15. Приміщення, які надаються ув'язненим, особливо це стосується спальних місць, мають відповідати санітарно-гігієнічним нормам з належним урахуванням кліматичних умов і особливою увагою до кількості кубічних метрів повітря, розумного обсягу площі, освітлення, обігріву та вентиляції...

Медичні послуги

26.1. У кожному закладі мають бути у наявності послуги хоча б одного кваліфікованого лікаря загальної практики. Організація медичного обслуговування має здійснюватися у тісній співпраці з місцевими або загальнодержавними управліннями охорони здоров'я. Медичне обслуговування повинно включати психіатричну службу для діагностування та у відповідних випадках лікування психічних розладів.

2. Хворі ув'язнені, які потребують спеціалізованої медичної допомоги, переводяться до спеціальних закладів або до загальних лікарень. Якщо пенітенціарний заклад має власну лікарню, її обладнання, облаштування та забезпечення лікувальними препаратами та засобами має бути придатним для забезпечення медичного догляду та лікування хворих в'язнів, крім цього така лікарня має бути забезпечена працівниками відповідної кваліфікації.

...29. Медичний працівник здійснює огляд і обстеження кожного в'язня якомога раніше відразу після його прибуття, а потім за необхідністю, приділяючи особливу увагу таким питанням, як виявлення психічних захворювань або розладів та застосування усіх необхідних засобів медичного лікування; ізоляція ув'язнених, які можуть бути носіями інфекційних або вірусних захворювань; встановлення фізичних або психічних відхилень, які можуть завадити поверненню засуджених до нормального життя після звільнення; встановлення придатності кожного в'язня для виконання робіт.

30.1. Медичний працівник здійснює догляд за фізичним та психічним здоров'ям в'язнів та проводить прийом всіх хворих в'язнів, всіх, хто повідомляє про погіршення стану здоров'я або травми, а також всіх, хто потребує конкретної уваги, за умовами та частотою, які передбачені нормами та стандартами для лікарень.

2. Медичний працівник повідомляє начальника закладу кожного разу, коли має підстави вважати, що фізичний або психічний

стан ув'язненого зазнав негативного впливу або зазнає негативно-го впливу у разі подовження тримання під вартою або внаслідок будь-якої з умов утримання.

Дисципліна та покарання

33. Порядок і дисципліна підтримуються задля безпечного утримання під вартою, упорядкованого внутрішнього життя та досягнення цілей виправного впливу в місцях позбавлення волі.

...35. Відповідне законодавство або відповідні положення компетентних органів встановлюють і визначають таке:

- a. поведінка, що становить дисциплінарне порушення;
- b. вид та тривалість можливого покарання;
- c. орган або особа, уповноважені застосовувати покарання;
- d. доступ до апеляційного процесу та орган апеляційного процесу.

36.1. Ув'язнений не може бути покараний інакше, ніж у відповідності до умов та положень відповідного закону або нормативних правил; або двічі за скоєння одного і того ж діяння.

2. Доповідь про дисциплінарне порушення невідкладно передається до компетентних органів, які виносять відповідне рішення у якомога коротший термін.

3. До ув'язненого може застосовуватися покарання тільки після того, як його проінформували про правопорушення, у скоєнні якого він обвинувачується, та надали можливість належним чином представити свій захист.

...37. Колективні покарання, тілесні покарання, покарання шляхом поміщення у темну одиночну камеру, а також усі жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність, покарання повинні бути повністю заборонені у якості покарань за дисциплінарні порушення.

38.1. Поміщення у дисциплінарний ізолятор або будь-яке інше покарання, яке може негативно вплинути на фізичний або психічний стан здоров'я ув'язненого, може бути застосовано тільки у разі, якщо медичний працівник після медичного огляду ув'язненого засвідчить у письмовій формі, що цей ув'язнений за станом здоров'я може витримати таке покарання.

2. Ні в якому разі таке покарання не повинно суперечити принципам, визначеним у правилі 37, або відхилятися від них.

3. Медичний працівник щоденно відвідує ув'язнених, до яких застосовується таке покарання, та повідомляє начальника, якщо

вважає за необхідне припинити покарання або змінити його на підставі фізичного або психічного стану здоров'я.

Надання в'язням інформації та подання в'язнями скарг

41.1. Під час прийому до закладу кожний ув'язнений отримує письмову інформацію про правила поведінки з в'язнями відповідної категорії, дисциплінарні вимоги даного закладу, дозволені способи отримання інформації та подання скарг та всі інші питання, які є необхідними для розуміння прав та обов'язків в'язнів та адаптації до життя у місці позбавлення волі.

2. Якщо в'язень не розуміє надану йому письмову інформацію, йому надаються усні пояснення.

42.1. Кожний ув'язнений повинен мати можливість у будь-який день звертатися із клопотанням або скаргою до начальника закладу або посадової особи, уповноваженої діяти від імені начальника.

2. В'язень повинен мати можливість спілкуватися або звертатися із клопотанням або скаргою до інспектора пенітенціарних закладів або до іншої уповноваженої офіційної особи, яка має право відвідувати місця позбавлення волі, без присутності начальника або інших працівників закладу. Втім, подання апеляцій або клопотання про перегляд офіційних рішень можуть бути обмежені спеціально встановленими процедурами.

3. Кожному в'язню має бути дозволено направляти у запечатаному конверті клопотання або скаргу до центральних органів управління карно-виправною системою, судові або інші компетентні органи.

4. Кожне клопотання або скарга, адресовані або передані органам управління пенітенціарними закладами, підлягає невідкладному розгляду, а відповідь має надсилатися цими органами без необґрунтованих затримок.

Персонал

...63.1. Персонал закладів не повинен застосовувати силу проти в'язнів, крім випадків необхідної самооборони або у випадках спроби втечі, або при вчиненні активного або пасивного фізичного спротиву наказу, який ґрунтується на положеннях законодавства або відповідних правилах. При потребі застосування сили працівники мають це робити виключно в межах необхідного та мають негайно повідомити про такий випадок начальнику закладу.

2. Працівники пенітенціарних закладів повинні за необхідністю отримувати спеціальне технічне навчання та підготовку, щоб бути в змозі стримувати агресивних в'язнів.

3. За виключенням надзвичайних обставин, службові особи, які в силу своїх службових обов'язків мають безпосередній контакт з ув'язненими, не повинні бути озброєними. Більш того, за жодних обставин працівники не повинні отримувати зброю, якщо вони не пройшли спеціального навчання щодо її використання.

...Цілі та режими утримання

64. Ув'язнення, яке є позбавленням волі, саме по собі становить покарання. Умови ув'язнення та режими утримання у місцях позбавлення волі не повинні обтяжувати страждання від позбавлення волі як такого, крім окремих випадків, коли це є виправданим необхідністю ізоляції або підтримкою дисципліни.

65. Усі можливі зусилля мають докладатися для забезпечення того, що режими, які застосовуються у місцях позбавлення волі, встановлюються з тим, щоб:

a. забезпечити умови життя, які є сумісними з людською гідністю та прийнятими у суспільстві нормами;

b. мінімізувати негативні наслідки позбавлення волі та різницю між життям у в'язниці та життям на волі, з тим, щоб ув'язнений не втратив почуття самоповаги або особистої відповідальності; ...

...71.1. Праця в місцях позбавлення волі розглядається як позитивний елемент виправного впливу, професійної підготовки та управління закладом.

2. В'язні під час відбування покарання можуть бути зобов'язані виконувати роботи відповідно до їх фізичного та психічного стану, який визначає медичний працівник закладу.

...Додаткові правила для спеціальних категорій

90. Адміністрація пенітенціарних закладів повинна керуватися сукупністю правил і положень в цілому у всіх випадках, коли вони можуть бути належним чином та ефективно застосовані в інтересах спеціальних категорій ув'язнених, для яких передбачені зазначені нижче додаткові правила».

С. Рекомендація Комітету міністрів

«Про проблему переповненості колоній та зростання кількості утримуваних під вартою осіб» (Додаток до Рекомендації № R (99) 22)

103. У відповідних витягах з Додатку до Рекомендації № R (99) 22 Комітету міністрів, затвердженої 30 вересня 1999 року, зазначено:

«...II. Подолання проблеми нестачі місць в колоніях

...7. При виникненні питання переповненості місць позбавлення волі особливу роль повинні відігравати правила збереження людської гідності, прагнення адміністрації колоній застосовувати гуманне та позитивне поводження з в'язнями, повне усвідомлення працівниками своїх функцій та ефективні методи управління. Відповідно до Європейських пенітенціарних правил особливу увагу слід приділяти таким питанням, як обсяги площі, наданої ув'язненим, санітарія і гігієна, забезпечення їжею, яка повинна бути у достатній кількості, а також приготована та подана належним чином, охорона здоров'я ув'язнених, можливості фізичних вправ та прогулянок на свіжому повітрі...»

III. ДОПОВІДІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО КОМІТЕТУ З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ КАТУВАННЯМ ЧИ НЕЛЮДСЬКОМУ АБО ТАКОМУ, ЩО ПРИНИЖУЄ ПІДНІСТЬ, ПОВОДЖЕННЮ ЧИ ПОКАРАННЮ (ДОПОВІДІ КЗК)

А. Доповідь КЗК за підсумками візиту до України у 1999 році

104. У доповіді КЗК Уряду України за підсумками візиту, який проходив з 15 по 23 липня 1999 року, зазначається, що ув'язнені в Харківському СІЗО та колонії № 85 звернулися до членів КЗК зі скаргами на фізичне насильство та пошкодження особистих речей працівниками спеціального загону у масках (у доповіді йшлося про «спецназ» або спеціальні підрозділи), які регулярно входили на територію колонії № 85 (пп. 25–26 стосовно «поганого поводження»). Фізичне насильство застосовувалося до засуджених, які перебували у дисциплінарному ізоляторі. У доповіді також відзначалося, що українські владні

органи визнали існування спеціального підрозділу, який діяв під егідою Департаменту виконання покарань. За їх твердженнями цей підрозділ брав участь у контрольному обшуку камер, метою якого було запобігання вчиненню протизаконних дій.

В. Доповідь КЗК за підсумками візиту до України у 2000 році

105. У відповідних витягах з Доповіді Уряду України за підсумками візиту в Україну, здійсненого Європейським комітетом з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (КЗК) з 10 по 26 вересня 2000 року, зазначено:

«...2. Погане поводження

62. У Вінницькій колонії № 176 ... були отримані повідомлення про роботу підрозділів Департаменту режиму і захисту; ув'язнені стверджували, що працівники цих підрозділів роздягали їх до спідньої білизни, а іноді витягали з камер та били. При обстеженні лікарем, який був членом делегації, у одного ув'язненого був виявлений загоснений побілілий шрам на спині, 6 см завдовжки та 1 см завширшки, який відповідає його твердженням про те, що його було побито гумовими кийками у минулий Новий рік. Крім того, було заявлено, що щотижня проводився повний обшук камер і що іноді, особливо у нічний час, працівники спецпідрозділів використовували собаку породи ротвейлер, щоб швидше звільнити камери від тих, хто там знаходився.

63. КЗК рекомендує органам влади на всіх рівнях (центральному, обласному та місцевому) чітко і недвозначно донести, що будь-які форми поганого поводження з ув'язненими є неприпустимими, а у разі їх виявлення стануть підставою для суворих санкцій.

Крім цього, КЗК рекомендує українським органам влади провести повне і ретельне розслідування методів, які використовуються у Вінницькій колонії № 176 підрозділами Департаменту режиму і захисту під час їх роботи у даному закладі. КЗК також бажає отримати інформацію про результати розслідувань, проведених з ініціативи начальника Симферопольського СІЗО № 15, про які йшлося у пункті 62¹, а також про будь-які заходи, запроваджені за результатом розслідувань».

¹ Так у тексті рішення Суду.

С. Доповідь КЗК за підсумками візиту до України у 2002 році

106. У відповідних витягах з Доповіді Уряду України за підсумками візиту в Україну, здійсненого Європейським комітетом з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (КЗК) з 24 листопада по 6 грудня 2002 року, зазначено:

«...2. Погане поводження

89. Під час візиту у 2002 році делегація не отримала ніяких заяв або повідомлень про фізичне погане поводження з боку працівників колонії № 8 та СІЗО № 21.

90. Втім, на початку квітня 2003 року КЗК отримав повідомлення про те, що після відвідування делегацією КЗК СІЗО № 21 опитані нею ув'язнені зазнали залякування з боку персоналу колонії. Також було заявлено про те, що у період з 5 лютого по 15 березня 2003 року працівники колонії в масках проводили обшуки, в ході яких ув'язнені зазнавали побиття, оскільки вони протестували проти такого способу проведення обшуків (було вилучено багато предметів, у тому числі документи, що стосувалися справи).

КЗК рекомендує українським органам влади провести повне і незалежне розслідування цих заяв та проінформувати Комітет в установленому порядку про результати розслідування.

91. У колонії № 14 делегація тримала твердження про те, що у квітні — травні 2002 року після вечірньої перевірки декілька працівників колонії у масках та, за твердженнями, у нетверезому стані увірвалися до сектору № 3 та побили кийками ув'язнених, які утримувалися в камерах №№ 11, 13 і 20, яким допомагали інші ув'язнені, які також були в масках. У листі від 15 квітня 2003 року українські органи влади надали висновки офіційного розслідування цих заяв, проведеного місцевою та обласною адміністрацією місць позбавлення волі. У висновках зазначалося, що ці твердження не підтвердилися. Висновки ґрунтувалися на такому: письмові заяви ув'язнених сектору № 3 про те, що таких випадків не було і вони не мають претензій до адміністрації колонії; опитування чергового працівника сектору № 3, доповідь начальника оперативного відділу, вивчення різних реєстраційних книг, які велися в колонії, в жодній з яких не було згадування про події протягом

зазначеного періоду, а також відсутність запитів прокуратури на розслідування цих випадків.

КЗК не вважає таке розслідування обставин подій та його висновки переконливими. Вивчення обставин справи було виключно внутрішнім розслідуванням адміністрацією колонії, яке не можна вважати незалежним.

КЗК рекомендує українським органам влади чітко й недвозначно донести до працівників колонії те, що будь-які форми поганого поводження з ув'язненими є неприпустимими, а у разі їх виявлення стануть підставою для суворих санкцій».

Д. Доповідь КЗК за підсумками візиту до України у 2005 році

107. У відповідних витягах з Доповіді Уряду України за підсумками візиту в Україну, здійсненого Європейським комітетом з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (КЗК) з 9 по 21 жовтня 2005 року, зазначено:

«...КЗК також рекомендує українським органам влади у найкоротший термін переглянути встановлені відповідним законодавством норми житлової площі на одного в'язня та збільшити їх до щонайменш 4 м² у всіх закладах, підпорядкованих Державному департаменту України з питань виконання покарань. ...»

IV. ДОПОВІДЬ КОМІСАРА РАДИ ЄВРОПИ З ПРАВ ЛЮДИНИ

108. У відповідних витягах з Доповіді Комісара Ради Європи з прав людини, п. Т. Хаммарберга (Т. Hammarberg) за результатами його візиту до України (10-17 грудня 2006 року), представленого до уваги Комітету міністрів та Парламентської Асамблеї (Страсбург, 26 вересня 2007 року, CommDH (2007) 15), зазначено:

«...43. Катування є кримінальним злочином в Україні. У 2005 році український парламент (Верховна Рада) прийняв ряд законів, які передбачають більш суворе переслідування осіб, винних у застосуванні катувань, зміцнення дотримання прав ув'язнених та осіб, що перебувають під арештом, а також закон, який закріплює право ув'язнених на кореспонденцію з Європей-

ським судом з прав людини. Комісар привітав такий прогрес у законодавчому полі, втім зауважив, що він має підкріплюватися належним та систематичним застосуванням прийнятих норм. Україна ратифікувала Європейську конвенцію про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (CETS 126) у 1997 році, а два додаткових протоколи були ратифіковані у 2002 році¹. Конвенція ООН проти катувань та інших поганих, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання набула чинності для України у 1987 році.

44. Незважаючи на ці досягнення, практично всі співрозмовники Комісара, в тому числі голови парламентських політичних груп, представники правоохоронних органів та громадянського суспільства, підтвердили поширене застосування катувань в Україні....

...46. Систему виправних закладів вилучено із компетенції Міністерства внутрішніх справ, але так і не передано до Міністерства юстиції, як це вимагають зобов'язання, взяті на себе Україною під час вступу до Ради Європи. Державний Департамент з питань виконання покарань було створено у 1998 році як центральний орган з питань системи виправних закладів з особливим статусом, підпорядкований Кабінету Міністрів України. ... Системі виправних закладів хронічно не вистачає фінансування. Надавши високу оцінку постійному збільшенню державного фінансування, Комісар закликає державу продовжувати покращувати умови тримання під вартою....

...48. Переповненість виправних закладів — одна із найбільш складних проблем (...). Тим не менш, Комісар взяв до уваги та схвалив той факт, що, незважаючи на такий значний ступінь перепопненості в'язниць, кількість ув'язнених значно зменшилася. Керівництво Департаменту з питань виконання покарань повідомило, що кількість ув'язнених складала 209000 осіб у 1999 році

¹ Так у тексті рішення Суду. Протокол №1 і Протокол №2 до Європейської конвенції про запобігання катуванням або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню Україна ратифікувала 7 листопада 2001 р., а 1 березня 2002 р. вони набули чинності для України (прим. ред).

порівняно з 161 900 особами сьогодні. Водночас, кількість виправних закладів залишилася незмінною. ...Кількість осіб, що утримуються під вартою, залишається однією з найвищих у світі, а тому необхідно здійснювати подальші кроки для подолання серйозного рівня переповненості...

...49. Комісар відмітив, що будівлі виправних закладів перебували у жалюгідному стані та потребували ремонту. У такому стані ці споруди не забезпечували дотримання санітарних та інших спеціальних міжнародних вимог. Утримувані під вартою, з якими зустрічався Комісар, здебільшого скаржилися на брак освітлення, погану систему вентиляції, недостатнє харчування, погані санітарні умови, брак ліжок та неспроможність ізолювати утримуваних під вартою від хворих на заразні інфекційні захворювання. Відвідуючи виправні центри у Львові, Одесі та Києві, Комісар був занепокоєний тим, що жодна з камер не відповідала європейським стандартам. На стінах можна було побачити ознаки вологості. Туалети були у жалюгідному стані, потребували ремонту та спричиняли сморід по всій камері. Таке середовище не тільки є небезпечним для здоров'я утримуваних під вартою, але й також підриває їхнє право на певний рівень гідності. Карцери були навіть у ще гіршому стані....»

IV. ВІДПОВІДНЕ ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА ПРАКТИКА

А. Конституція України (від 28 червня 1996 р.)

109. Відповідно до пунктів 2 і 3 статті 8 Конституції України її положення мають пряму дію. Гарантується право на подання позову про захист конституційних прав і свобод людини та громадянина безпосередньо на основі положень Конституції.

110. Відповідно до пунктів 2 і 4 статті 55 Конституції України кожному гарантується право оскаржувати рішення, дії або бездіяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, посадових осіб та судових органів. Після вичерпання усіх національних засобів правового захисту кожен має право звернутися по захист своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ та до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

111. Пунктом 3 статті 63 передбачено, що засуджені користуються усіма правами людини та громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду.

В. Кримінально-процесуальний кодекс України

112. Відповідні витяги з Кримінально-процесуального кодексу від 28 грудня 1960 року, який був чинний у відповідний період, передбачають таке:

Стаття 4

Обов'язок порушити кримінальну справу і розкрити злочин

«Суд, прокурор, слідчий і орган дізнання зобов'язані в межах своєї компетенції порушити кримінальну справу в кожному випадку виявлення ознак злочину, вжити всіх передбачених законом заходів до встановлення події злочину, осіб, винних у вчиненні злочину, і до їх покарання».

Стаття 25

Прокурорський нагляд в кримінальному судочинстві

«...Свої повноваження в кримінальному судочинстві прокурор здійснює незалежно від будь-яких органів і посадових осіб, підкоряючись тільки законові ...»

Стаття 94

Приводи і підстави для порушення кримінальної справи

«Приводами до порушення кримінальної справи є:

(1) заяви або повідомлення підприємств, установ, організацій, посадових осіб, представників влади, громадськості або окремих громадян;

(2) повідомлення представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали підозрювану особу на місці вчинення злочину або під час його здійснення;

(3) явка з повинною;

(4) повідомлення, опубліковані в пресі;

(5) безпосереднє виявлення органом дізнання, слідчим, прокурором або судом ознак злочину.

Справа може бути порушена тільки в тих випадках, коли є достатні дані, які вказують на наявність ознак злочину».

Стаття 97

Обов'язковість прийняття заяв і повідомлень про злочини і порядок їх розгляду

«Прокурор, слідчий, орган дізнання або суддя зобов'язані приймати заяви і повідомлення про вчинені або підготовлювані злочини, в тому числі і в справах, які не підлягають їх віданню.

По заяві або повідомленню про злочин прокурор, слідчий, орган дізнання або суддя зобов'язані не пізніше триденного строку прийняти одне з таких рішень:

- (1) порушити кримінальну справу;
- (2) відмовити в порушенні кримінальної справи;
- (3) направити заяву або повідомлення за належністю.

Одночасно вживаються всі можливі заходи, щоб запобігти злочинові або відвернути його...За наявності відповідних підстав, що свідчать про реальну загрозу життю та здоров'ю особи, яка повідомила про злочин, слід вжити необхідних заходів для забезпечення безпеки заявника, а також членів його сім'ї та близьких родичів, якщо шляхом погроз або інших протиправних дій щодо них робляться спроби вплинути на заявника.

Коли потрібно перевірити заяву або повідомлення про злочин до порушення справи, така перевірка здійснюється прокурором, слідчим або органом дізнання в строк не більше десяти днів шляхом отримання пояснень від окремих громадян чи посадових осіб або витребування необхідних документів.

Заява або повідомлення про злочини до порушення кримінальної справи можуть бути перевірені шляхом проведення оперативно-розшукової діяльності. Проведення визначених у законодавчих актах України окремих оперативно-розшукових заходів проводиться з дозволу суду за погодженням з прокурором поданням керівника відповідного оперативного підрозділу або його заступника. Постанова судді про надання такого дозволу виноситься і на неї може бути принесена апеляція з додержанням порядку і у випадках, передбачених статтями 177 [обшук приміщень з метою виявлення документів або предметів], 178 [виймка документів або предметів] і 190 [огляд території, приміщення, предметів та документів] цього Кодексу».

Стаття 99-1

Оскарження рішень про відмову в порушенні кримінальної справи

«...Постанову слідчого і органу дізнання про відмову в порушенні кримінальної справи може бути оскаржено відповідному прокуророві, а якщо таку постанову винесено прокурором — вищестоящому¹ прокуророві. Скарга подається особою, інтересів якої вона стосується, або її представником протягом семи днів з дня одержання копії постанови.

Постанову прокурора, слідчого і органу дізнання про відмову в порушенні кримінальної справи може бути оскаржено особою, інтересів якої вона стосується, або її представником до суду в порядку, передбаченому статтею 236-1 цього Кодексу.

Постанова судді про відмову в порушенні кримінальної справи може бути оскаржена особою, інтересів якої вона стосується, або її представником протягом семи днів з дня одержання копії постанови до вищестоящего суду...»

Стаття 236-1

Оскарження до суду постанови про відмову в порушенні справи

«Скарга на постанову органу дізнання, слідчого, прокурора про відмову в порушенні кримінальної справи подається особою, інтересів якої вона стосується, або її представником до районного (міського) суду за місцерозташуванням органу або роботи посадової особи, яка винесла постанову, протягом семи днів з дня отримання копії постанови чи повідомлення прокурора про відмову в скасуванні постанови».

Стаття 236-2

Розгляд суддею скарги на постанову про відмову в порушенні справи

«Скарга на постанову прокурора, слідчого, органу дізнання про відмову в порушенні кримінальної справи розглядається суддею одноособово, не пізніше десяти днів з дня її надходження до суду.

¹ Так у тексті закону.

Суддя витребує матеріали, на підставі яких було відмовлено в порушенні справи, знайомиться з ними і повідомляє прокурора та особу, яка подала скаргу, про час її розгляду. В разі необхідності суддя заслуховує пояснення особи, яка подала скаргу. При розгляді скарги ведеться протокол судового засідання.

...суддя ... приймає одне з таких рішень:

1) скасовує постанову про відмову в порушенні справи і повертає матеріали для проведення додаткової перевірки;

2) залишає скаргу без задоволення.

На постанову судді прокурором, особою, яка подала скаргу, протягом семи діб з дня її винесення може бути подана апеляція до апеляційного суду.

Копія постанови судді надсилається особі, яка винесла постанову, що була оскаржена, прокуророві та особі, яка подавала скаргу».

113. Згідно з практикою внутрішньодержавних судів розгляд постанови прокурора про відмову у порушенні кримінальної справи обмежується перевіркою дотримання процесуальних та матеріально-правових приводів та підстав для порушення кримінальної справи. Зокрема, процесуальні підстави, які мають бути розглянуті, перелічені у статті 94 Кримінально-процесуального кодексу. Матеріально-правові підстави наведені у статті 4 Кодексу (див, серед інших джерел, постанову Конституційного суду від 30 січня 2003 року у справі № 1-12/2003; постанову Пленуму Верховного Суду від 11 лютого 2005 року, чинну до 21 грудня 2007 року). Бездіяльність органу дізнання, слідчого або прокурора, в результаті чого рішення не було прийнято відповідно до пункту 2 статті 97 Кримінально-процесуального кодексу, могла бути оскарженою у порядку, встановленому Главою 31-А Цивільного процесуального кодексу (постанову Пленуму Верховного Суду від 11 лютого 2005 року згадано вище).

С. Виправно-трудоий кодекс України, чинний до 1 січня 2004 року

114. Згідно зі статтею 10 Кодексу службові особи виправно-трудоих установ та ув'язнені, які утримуються в цих установах, мають діяти з дотриманням законодавства.

115. До виправно-трудових установ відносяться виправно-трудові колонії, тюрми та виховно-трудові колонії. Повнолітні особи, засуджені до позбавлення волі, відбувають покарання у виправно-трудовій колонії або тюрмі (стаття 12 Кодексу). Виправно-трудові колонії поділяються на колонії-поселення для осіб, які вчинили злочини з необережності, колонії-поселення для осіб, які вчинили умисні злочини, колонії загального режиму, посиленого режиму, суворого режиму, особливого режиму (стаття 13 Кодексу). Вид виправно-трудової установи з відповідним режимом, в якій засуджені відбувають покарання, визначається Державним департаментом України з питань виконання покарань (стаття 19 Кодексу). Особи, засуджені до позбавлення волі, направляються до виправно-трудових установ для відбування покарання не пізніше десятиденного строку з дня набрання вироком законної сили або з дня звернення його до виконання (стаття 20 Кодексу). Це положення передбачало, що на кожного засудженого ведеться особиста справа.

116. Згідно зі статтею 28 Кодексу Основними вимогами режиму в місцях позбавлення волі є: обов'язкова ізоляція засуджених і постійний нагляд за ними з тим, щоб виключалася можливість учинення ними нових злочинів чи інших антигромадських вчинків; точне і неухильне виконання ними своїх обов'язків; різні умови тримання залежно від характеру та ступеня суспільної небезпечності вчиненого злочину, особи і поведінки засудженого. Зокрема, засуджені повинні носити одяг єдиного зразка. Їх піддають обшуку; особистий обшук проводиться особами однієї статі з обшукуваними. Кореспонденція засуджених, а також посилки, передачі і бандеролі, що надходять на їх ім'я, підлягають перегляду та перевірці. У виправно-трудових установах встановлюється суворо регламентований внутрішній розпорядок.

117. За статтею 29 Кодексу у разі злісного порушення дисципліни засудженим, якого тримають на суворому режимі, йому може бути призначений за мотивованою постановою начальника тюрми новий строк тримання на цьому режимі, проте

і в цьому разі загальний строк тримання на суворому режимі не може перевищувати шести місяців.

118. Згідно зі статтею 44 Кодексу засуджені мають право звертатися з пропозиціями, заявами і скаргами до державних органів, громадських організацій і службових осіб. Пропозиції, заяви і скарги засуджених надсилаються відповідно до Правил внутрішнього розпорядку виправно-трудова установ за належністю і вирішуються у встановленому законом порядку. Скарги, адресовані Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини та прокуророві не пізніш як у добовий строк, надсилаються за належністю. Результати розгляду пропозицій, заяв і скарг оголошуються засудженим у встановленому порядку (після введення в дію нового Кодексу 11 липня 2003 року, який замінив собою Виправно-трудова кодекс від 1 січня 2004 року, а також подальших змін, внесених до статті 113 Кодексу про виконання покарань з 1 грудня 2005 року та наказу № 275 Державного департаменту України з питань виконання покарань від 25 грудня 2003 року, листи, які надсилаються до Європейського суду з прав людини, не можуть бути піддані перевірці. Проте пунктом 3 статті 113 Кодексу встановлено, що, як правило, вся кореспонденція повинна перевірятися).

119. У статті 47 Кодексу «злісне порушення засудженими вимог режиму відбування покарання» визначалося як невиконання ними законних вимог адміністрації; необґрунтована відмова від праці (не менш як три рази протягом року), зважаючи на те, що праця є обов'язковою для всіх засуджених, що передбачено статтею 49 Кодексу; вживання спиртних напоїв, наркотичних чи інших одурманюючих речовин; виготовлення, зберігання, купівля, розповсюдження заборонених предметів; участь в азартних іграх; дрібне хуліганство; систематичне ухилення від лікування захворювань (активна форма туберкульозу, венеричні хвороби тощо). Виявлення того, що засуджений є «злісним порушником режиму» вело до застосування санкцій за порушення режиму утримання за умови, що такі санкції накладаються на основі постанови чи наказу начальника та не були оголошені такими, що не мають юридичної сили,

рішенням суду. Також, робота, яку виконують засуджені, повинна відповідати завданню їх виправлення та перевиховання (стаття 49 Кодексу).

120. За статтею 71 Кодексу правом накладати стягнення користується начальник виправно-трудової установи, його заступник, начальник відділення соціально-психологічної служби виправно-трудової колонії, старший вихователь і вихователь виховно-трудової колонії. Стягнення повинні відповідати фактичним обставинам та тяжкості порушення. Попередні дисциплінарні санкції та пояснення засуджених по суті проступку також повинні братися до уваги. Стягнення приводиться до виконання відразу після рішення про його накладання; засуджені мають право оскаржити стягнення до вищестоящої службової особи, що не зупиняє виконання стягнення (стаття 68 Кодексу). Дисциплінарні стягнення включають: позбавлення права на одержання чергової посылки або передачі з одночасною заборороною строком до одного місяця купувати продукти харчування, скасування поліпшених умов тримання, поміщення у ШІЗО з або без участі у праці, поміщення засудженого до камери одиночного утримання або карцеру. Зміна режиму утримання при відбуванні строку ув'язнення виноситься на основі мотивованого рішення начальника установи, яке затверджується наглядовою радою пенітенціарного закладу. Інші дисциплінарні стягнення накладаються на підставі письмового або усного розпорядження начальника установи.

121. Згідно зі статтею 74 Кодексу особам, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, повинні забезпечуватися житлово-побутові умови, що відповідають основним стандартам санітарії та гігієни. У виправно-трудових колоніях норма житлової площі на одного засудженого не може бути меншою за 2 м². Виправно-трудові установи повинні забезпечувати доступ засуджених до юридичної допомоги та необхідного медичного обслуговування (стаття 76 Кодексу).

122. Згідно зі статтею 81 Кодексу у випадках фізичного опору працівникам виправно-трудових установ, буйства або інших насильницьких дій допускається застосування до засуд-

жених наручників, гамівних сорочок, гумових кийків, слезоточивих речовин та інших спеціальних засобів, передбачених статтею 14 Закону України «Про міліцію» з метою запобігання заподіяння ними шкоди оточенню або самим собі. Заходи фізичного впливу повинні застосовувати тільки у разі неможливості застосування інших засобів стримування, вони не повинні перевищувати міри, необхідної для виконання покладених на адміністрацію місця позбавлення волі обов'язків, і мають зводитися до завдання якнайменшої шкоди здоров'ю правопорушників. У разі необхідності адміністрація виправно-трудової установи зобов'язана негайно надати допомогу потерпілим.

123. Стаття 82 Кодексу допускає виняткове застосування зброї, якщо іншими засобами неможливо досягнути бажаного результату у разі вчинення ув'язненим нападу чи іншої умисної дії, яка безпосередньо загрожує життю працівників виправно-трудових установ або інших в'язнів. Про кожен випадок застосування зброї адміністрація місця позбавлення волі повинна негайно повідомити прокурора.

124. Відповідно до статі 128 Кодексу працівники виправно-трудових установ, які виявили погане ставлення до засуджених або вчинили дії, що принижують їх людську гідність, несуть дисциплінарну чи кримінальну відповідальність. За повторне вчинення такого дисциплінарного правопорушення працівник виправно-трудової установи підлягає звільненню.

Д. Закон України «Про прокуратуру» від 5 листопада 1991 року (чинний у відповідний час)

125. Відповідно до статті 12 (1) Закону України «Про прокуратуру», прокурор розглядає заяви і скарги про порушення прав громадян та юридичних осіб, крім скарг, розгляд яких віднесено до компетенції суду. Пунктом 4 передбачено, що прийняте прокурором рішення може бути оскаржено вищестоящому прокурору або до суду. Пункт 5 вказує, що рішення Генерального прокурора є остаточним.

126. Відповідно до статті 44 (1) предметом нагляду прокурора є такі сфери: додержання законності в установах виконання

покарань, інших установах, що виконують покарання або призначені судом заходи примусового характеру, додержання встановленого кримінально-виконавчим законодавством порядку та умов тримання або застосування стягнень особами у цих установах, права таких осіб; спосіб, у який відповідні органи виконували свої обов'язки у відповідності з кримінально-виконавчим законодавством; дотримання законодавства при виконанні покарань. Прокурор може у будь-який час відвідувати установи, в яких засуджені відбувають покарання, з метою проведення опитувань або ознайомлення з документацією. Прокурор також може перевіряти законність наказів, розпоряджень і постанов адміністрації цих установ, зупиняти виконання таких актів, опротестовувати або скасовувати їх у разі невідповідності законодавству, вимагати від посадових осіб пояснень з приводу допущених порушень.

Е. Накази Державного департаменту України з питань виконання покарань

1. Правила внутрішнього розпорядку виправно-трудових установ (чинні у відповідний час)

127. Правила внутрішнього розпорядку виправно-трудових установ затверджено Наказом № 110 Державного департаменту України з питань виконання покарань від 5 червня 2000 року. Пізніше в Правила вносилися зміни і вони залишалися чинними до 25 грудня 2003 року. Зміст Правил стисло викладений нижче.

128. Згідно з правилом 1.1 ці Правила повинні слугувати керівництву для виконання та відбування покарань. Відповідно до чинного законодавства Правила є обов'язковими для всіх виправно-трудових установ та медичних закладів при цих установах (правило 1.2).

129. Згідно з правилом 12.3 одиночні камери у виправно-трудових колоніях особливого режиму повинні мати площу не менше 3 м². Вікна у в'язницях та в приміщеннях камерного типу (далі — ПКТ) у виправно-трудових колоніях повинні бути шириною 1,3–1,4 м і висотою 1,15–1,2 м, а вікна в ШІЗО

(штрафних ізоляторів), ДІЗО(дисциплінарних ізоляторів) і карцерах — 0,5 м × 0,9 м. Вікна повинні мати зовнішні сталеві ґрати або металеві ставні та внутрішні решітки. Підлога повинна бути виготовлена з бетону та покрита дерев'яним настилом. Стіни також мають бути бетонними та покритими білою фарбою (правило 12.4). Двері камер повинні мати товщину 6 см, покриті листовою сталлю та посилені металевими кутками по всьому периметру. У центрі двері має бути вічко для нагляду за ув'язненими. Посередині двері на відстані 95 см від підлоги має знаходитися отвір розміром 18 см × 22 см для передачі їжі, книг тощо. Двері мають відчинятися у коридор та бути замкненими (правило 12.5). У камерах у виправно-трудових колоніях загального, посиленого, суворого та особливого режимів, а також у ШІЗО та ДІЗО мають бути встановлені додаткові внутрішні двері, виготовлені з круглих металевих стержнів та поперечних металевих перетинків.

130. Відповідно до правила 12.10, камери ШІЗО та ДІЗО, одиночні камери та камери одиночного тримання у колоніях особливого режиму повинні бути устатковані ліжками, які складаються та закріплюються від підйому до відбою, а також іншими необхідними меблями.

131. Відповідно до правила 16.1, відносини між ув'язненими та працівниками виправних установ мають ґрунтуватися на суворому дотриманні закону. Відповідно до правила 16.3 ув'язнені повинні виконувати у повному обсязі вимоги працівників виправних установ.

132. Відповідно до правила 17.3, ув'язненим заборонено відправляти та отримувати кореспонденцію у будь-який спосіб, що суперечить процедури, встановленій цими Правилами.

133. Відповідно до правила 20.1, у випадку ускладнення оперативної обстановки у виправно-трудовій колонії працівники повинні залишатися в колонії; для працівників повинно бути організовано чергування.

134. Відповідно до правил 31.1–31.5, ув'язнені мають право відправляти листи згідно з нормами, встановленими Виправно-трудовим кодексом. Листи й скарги повинні відправляти-

ся тільки через адміністрацію виправно-трудової колонії. На території пенітенціарних закладів мають бути встановлені спеціальні поштові скриньки, які щодня відкриваються спеціально призначеними особами. Засуджені, які утримуються в тюремного режимі та у приміщеннях камерного типу, відправляють листи через представників колонії. Листи кидають у поштові скриньки або передають представникам адміністрації у незапечатаному вигляді. Листи засуджених, які містять кодовані записи або шифри, або листи цинічного змісту або такі, що містять інформацію, яка не підлягає поширенню, адресату не надсилаються, про що засудженого належним чином необхідно проінформувати.

135. Відповідно до правил 33.1-33.9, засуджені подають свої скарги в усній або письмовій формі. Письмові скарги мають адресуватися адміністрації виправно-трудової колонії. Засуджений має бути забезпечений папером та письмовим приладдям, щоб мати змогу висловлювати скарги у письмовій формі. Скарги, які можуть бути розглянуті адміністрацією колонії оперативно без передачі до інших установ і організацій, повинні розглядатися невідкладно. Скарги, адресовані до державних установ і неурядових організацій або їх посадовим особам, мають бути відправлені разом із супровідним листом, в якому має бути надана оцінка скарг адміністрацією виправного закладу. Скарги, адресовані Уповноваженому з прав людини або прокурору, не підлягають ознайомленню або перевірці та відправляються адресатам протягом одного дня з моменту їх одержання. У разі повторного подання скарги адміністрація повинна повідомити у супровідному листі, який орган розглядав попередню скаргу та надати результати цього розгляду. Скарги, які адресовані органам, що не є компетентними розглядати такі скарги, не відправляються, а засудженому рекомендують адресувати скаргу до компетентної установи. Втім, якщо засуджений наполягає, скарга відправляється у зазначений орган. Скарги, що містять нецензурні вирази, адресату не надсилається, а автор такої скарги підлягає дисциплінарному стягненню. Скарги, подані у письмовій формі, мають бути зареєстровані у канцелярії

колонії та відправлені адресатам упродовж трьох днів. Усні скарги також реєструються у спеціальному журналі. Відповідь на скаргу повідомляється засудженому протягом трьох днів та приєднується до його особової справи. Поштове відправлення скарг оплачується засудженими. Проте, якщо засуджений не має можливості оплатити відправлення скарги, поштові витрати бере на себе колонія.

136. Відповідно до правил 44.1-44.4, огляд та обшук ув'язнених, приміщень і територій, житлових і промислових зон у виправно-трудовах колоніях мають проводитися за порядком, встановленим Департаментом виконання покарань. Заборонено псувати білизну, одяг, речі та інші предмети, якщо це не є необхідним. Обшук житлових і промислових зон проводиться за розробленою схемою. За результатами обшуку складається відповідний документ. Часові межі обшуку встановлюються адміністрацією виправного закладу.

137. Відповідно до правила 47, черговий по колонії повинен реєструвати у спеціальному журналі кожний випадок застосування спеціальних заходів стримування, таких як наручники, гамівні сорочки, спеціальне спорядження та вогнепальна зброя.

138. Відповідно до правила 69, поміщення ув'язненого у ШІЗО, ДІЗО чи камеру одиночного тримання здійснюється за рішенням начальника (у деяких випадках чергового) на підставі пояснень ув'язненого та медичного висновку про можливість утримання засудженого у такій камері. Засуджених, яких поміщають у ШІЗО, ДІЗО чи камеру одиночного тримання, піддають повному огляду. При собі дозволяється мати основні санітарні засоби, предмети особистої гігієни та змінний одяг. Особам, які утримуються у таких камерах, заборонені побачення з родичами, їм не дозволяється отримувати посилки та купувати продукти харчування та предмети першої необхідності. Їм не дозволяється грати у настільні ігри, відправляти листи та палити. Вони повністю відповідають за утримання своїх камер у порядку. Засуджені не можуть залишити ШІЗО, ДІЗО чи камеру одиночного тримання раніше закінчення строку дії

дисциплінарного покарання, за виключенням медичних показань. Після відбуття дисциплінарного покарання засуджений має бути відразу звільнений зі штрафного ізолятору черговим або його заступником у присутності начальника відділення.

139. Відповідно до правила 70, засуджені, яких помістили у карцер, не мають права вдягати теплий верхній одяг, а можуть отримати такий одяг тільки залишаючи це приміщення. Постіль видається тільки на період сну. Особам, які утримуються у камерах ДІЗО, дозволено 1 годину прогулянки щодня, а особам, які утримуються у ШІЗО та одиночних камерах, дозволено тільки 30 хвилин прогулянки.

140. Відповідно до правила 74, начальники пенітенціарних закладів, їх заступники, керівники відділень та служб зобов'язані періодично відвідувати ШІЗО, ДІЗО, одиночні камери та приміщення камерного типу в колоніях загального, посиленого і суворого режимів, а також камери одиночного тримання в колоніях особливого режиму. Вони повинні вивчити умови тримання у таких камерах та вжити відповідні заходи для усунення будь-яких виявлених недоліків.

141. Відповідно до правила 77, у виправно-трудових колоніях надаються два види медичної допомоги: клінічні медичні огляди та нагляд за засудженими з метою оцінки стану їх здоров'я, а у разі виявленні захворювання — лікування та відновлення працездатності засуджених; та амбулаторне і стаціонарне загальне та спеціалізоване лікування у відповідності до методів та засобів лікування, рекомендованих Міністерством охорони здоров'я. Особа, яка прибуває до виправно-трудової установи, має пройти обов'язкове медичне обстеження, результати якого заносяться до медичної картки засудженого.

*2. Наказ № 167 Державного департаменту покарань
від 10 жовтня 2005 року «Про затвердження
Положень про спеціальні підрозділи»*

142. Наказ № 167 передбачає, *inter alia*, що спеціальні підрозділи можуть брати участь у процесі обшуку та огляду виправних установ та засуджених. Ці підрозділи також можуть бра-

ти участь у спеціальних акціях, пов'язаних із заворушеннями, проявами масової непокори, захопленням заручників та іншими надзвичайними обставинами (наказ і Правила були чинними з 10 жовтня 2005 року по 26 грудня 2007 року; реєстрацію наказу було анульовано Міністерством юстиції України 14 січня 2008 року. Ці наказ і Правила замінили собою попередній наказ № 163 від 8 вересня 2003 року «Про створення спеціальних підрозділів в рамках системи виконання покарань для дій у надзвичайних обставинах, затвердження особового складу та Положення про ці підрозділи», який не був доступним громадськості). Згідно з експертним висновком № 15/88 Міністерства юстиції та за думкою Секретаріату Уповноваженого Уряду України у Європейському суді з прав людини наказ № 167 та затверджене ним положення не відповідає Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та судовій практиці Європейського суду з прав людини.

Е. Звіт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за 2004 рік

143. У доповіді за 2004 рік зазначено, в загальних термінах, використання спеціальних підрозділів Департаменту виконання покарань для відпрацювання пенітенціарних установ, а також для проведення там обшуків. За заявою Уповноваженого, практика використання таких підрозділів може прирівнюватися до катувань. Зокрема, у доповіді відзначалося, що засуджених змушували виходити з камер, били кийками, змушували лягати на підлогу, ставили в позу «розтяжка» (коли людина стоїть, упираючись руками в стіну з широко розставленими ногами, див. пункт 13 Додатку до рішення) під час огляду або змушували сидіти навприсядки з піднятими за голову руками, чекаючи своєї черги проходити огляд. Засуджених змушували стояти у стійці «струнко» упродовж кількох годин та присягтися, що вони не порушуватимуть режим та співпрацюватимуть з адміністрацією виправного закладу. Факти застосування таких методів були виявлені у колонії № 78 Хмельницької області. У звіті загалом відмічається, що головною метою таких

обшуків була насправді демонстрація сили, а не пошук заборонених предметів. У звіті також згадувалася проблемна ситуація з переповненістю в'язниць та виправних установ в Україні. Втім, у звіті не надано ніякої інформації стосовно того, які саме заходи було вжито органами влади на підставі виявлених фактів.

ПИТАННЯ ПРАВА

I. ПОПЕРЕДНІ ВИСНОВКИ

144. Суд нагадує, що у своєму рішенні щодо прийнятності від 15 січня 2007 року у цій справі Суд визнав скарги заявників відповідно до статей 3, 8, 13 і 34 прийнятними. Суд також постановив, що клопотання Уряду про вилучення скарг, поданих десятьма заявниками, з реєстру справ Суду та заперечення Уряду щодо вичерпання національних засобів правового захисту (див. пункт 5 вище) мають бути приєднані до суті справи.

145. Крім цього, Суд відзначає, що після оголошення заяв прийнятними Суд постановив провести та провів місію з встановлення фактів для з'ясування фактичних обставин справи, які є предметом суперечки між сторонами. Після місії сторони подали додаткові доводи та зауваження щодо прийнятності та по суті скарг заявників. Зокрема, у своїх письмових зауваженнях Уряд просив Суд визнати твердження заявників необґрунтованими та постановити, що не було порушення Конвенції. Заявники не погодилися з доводами Уряду та просили Суд визнати порушення статей 3, 8, 13 і 34 Конвенції та призначити їм справедливую компенсацію відповідно до статті 41.

146. Суд вважає, що з огляду на процесуальні події у цій справі зазначені вище питання мають розглядатися у такому порядку:

- *по-перше*, Суд має винести рішення щодо обсягу даної справи, а також винести рішення щодо клопотання Уряду про вилучення заяв з реєстру справ, які підлягають розгляду;

- *по-друге*, Суд має встановити факти даної справи і оцінити свідчення, представлені сторонами та одержані Судом у ході місії з встановлення фактів;
- *по-третє*, Суд має вивчити скарги заявників по суті та винести рішення стосовно заперечення Уряду щодо вичерпання національних засобів правового захисту, яке було приєднано до суті справи.

II. ОБСЯГ СПРАВИ

A. Зауваження сторін

147. Уряд доводив, що тільки перший, другий і третій заявники мали процесуальну правоздатність виступати стороною у судовому процесі. Уряд стверджував, що решту заяв необхідно вилучити з реєстру справ Суду, оскільки решта десять заявників і/або їх спадкоємці втратили зацікавленість у продовженні справи. Зокрема, Уряд стверджував, що четвертий і п'ятий заявники були звільнені після відбування покарання, а місцезнаходження їх було невідомо. Також п. Кисельов і п. Кузьменко були переведені до інших пенітенціарних закладів і, очевидно, не бажають продовження розгляду їх заяв. Крім цього, шостий заявник помер у 2004 році через хворобу і не має наступника по відношенню до скарг, поданих до Суду.

148. Представники заявників на початку стверджували, що скарга четвертого заявника не може бути вилучена з реєстру справ Суду, якщо від нього не поступило недвозначного підтвердження того, що він не має наміру добиватися розгляду своєї скарги. Вони стверджували, що така інформація відсутня, і через це вилучення заяви четвертого заявника з реєстру справ суперечило б «дотриманню прав людини, гарантованих Конвенцією і Протоколами до неї» (пункт 1 статті 37 Конвенції *in fine*). Стосовно решти дев'яти заявників представники не погодилися з Урядом та просили Суд не вилучати їх заяви з реєстру справ, якщо тільки Суд не отримає фактичної та законної інформації стосовно їх скарг безпосередньо від заявників або їх родичів та спадкоємців.

В. Оцінка Суду

149. Суд відзначає, що з огляду на оголошення справи прийнятою 15 січня 2007 року та у зв'язку з проведенням слухання з метою встановлення фактів у червні 2007 року в м. Хмельницькому, 30 травня 2007 року заявника п. Друзенка було викликано предстати перед делегатами, і він не відповів на жодні письмові запити Секретаріату. Інформаційні запити включали листи, відправлені заявникам п. Кулику, п. Миронову, п. Литвинову, п. Кузьменку, п. Кисельову, п. Діденку 13 квітня 2007 року, в яких Секретаріат просив повідомити ім'я їх представника. Стосовно п. Салова Суд відмічає, що він помер, а його ймовірні спадкоємці, місцезнаходження яких невідоме Суду і сторонам, не висловили зацікавленості у продовженні розгляду заяви.

150. Стосовно заяв, поданих п. Швецом та п. Мартовим, місцезнаходження цих заявників невідомо ні Суду, ні сторонам. Ці заявники також не продовжили свої заяви, подані до Суду п. Жердєвим від їх імені. Зокрема, п. Мартов не вів кореспонденцію ні з Судом, ні з представником п. Жердєвим з 1 квітня 2003 року, коли він поінформував останнього у письмовій формі, що не має скарг стосовно Замкової колонії та умов, в яких відбував покарання. Місцезнаходження п. Швеця невідомо, і він не подавав ніяких скарг до Суду після першої заяви, поданої його представником п. Жердєвим.

151. За таких обставин, беручи до уваги відсутність реагування заявників на запити Секретаріату, прохання призначити представника та викликати до Суду для заслуховування усних свідчень (див. пункти 149–150 вище), а також відсутність ознак того, що вони самі або їх спадкоємці зацікавлені у продовженні розгляду їх заяв, Суд дійшов висновку, що немає підстав продовжувати розгляд десяти заяв, поданих п. Друзенком, п. Куликом, п. Мироновим, п. Литвиновим, п. Кузьменком, п. Кисельовим, п. Діденком, п. Саловим, п. Швецом і п. Мартовим, у значенні пункту 1(с) статті 37 Конвенції.

152. Суд висловлює занепокоєння тим, що представлені десятима заявниками скарги пов'язані з твердженнями про

вчинення серйозних порушень зобов'язань, передбачених Конвенцією. Разом з цим Суд відзначає, що питання, порушені у скаргах цих десяти заявників, великою мірою збігаються з питаннями, порушеними у скаргах перших трьох заявників. Тому Суд вважає, що не існує загрози того, що ці питання не будуть розглянуті Судом. Суд також відзначає, що окрім відсутності реагування на виклики Суду та інші згадані вище запити (див. пункт 151 вище), жоден з цих заявників навіть не заповнив бланк заяви, і тим самим не виконав мінімальні вимоги правила 47 Регламенту Суду.

153. Суд не знаходить причин загального характеру, як визначено у пункті 1 статті 37 *in fine*, які б вимагали розгляду зазначених заяв на підставі цієї статті.

III. ОЦІНКА СВІДЧЕНЬ ТА ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТІВ СУДОМ

A. Доводи сторін

1. Заявники

154. Заявники стверджують, що письмові та усні свідчення у Суді доводять, що вони зазнали поганого поводження в ході навчань спецпідрозділів та обшуків, які проходили 30 травня 2001 року та 29 січня 2002 року. Крім цього, заявники стверджували, що органи влади не провели належного розслідування цих скарг. Вони просять Суд визнати, що Уряд порушив статті 3, 8, 13 і 34 Конвенції стосовно усіх скарг, поданих ними (див. пункт 4 вище).

2. Уряд

155. Уряд заперечує доводи заявників та стверджує, що свідчення, отримані в ході місії з встановлення фактів у Хмельницькому обласному апеляційному суді, демонструють, що твердження заявників є необґрунтованими і що жодне з положень Конвенції не було порушено. Зокрема, Уряд наголошував на відсутності доказів того, що до заявників було застосовано погане поводження і що органи влади порушили статтю 3 Конвенції. Більш того, зважаючи на цілу низ-

ку суперечностей та розбіжностей у свідченнях, наданих під час місії з встановлення фактів, Уряд вважає, що показання свідків явно демонструють відсутність фактичних підстав для можливого висновку про те, що ув'язнені зазнали побиття та поганого поводження у Замковій колонії 30 травня 2001 року та 28 січня 2002 року.

3. Висновки Суду

156. Оскільки факти цієї справи є предметом спору між сторонами, Суд має встановити факти, виходячи з власної оцінки у світлі всіх наявних матеріалів.

157. Суд визнає субсидіарний характер своєї ролі та зазначає, що має бути обережним, беручи на себе роль суду першої інстанції, який встановлює факти, коли це не є невідворотним у зв'язку з обставинами конкретної справи. Тим не менш, Суд вважає, що у випадку, коли достатньо серйозні заяви висувуються у зв'язку зі статтею 3 Конвенції, яка вважається одним з найбільш фундаментальних положень Конвенції і не допускає ніяких відхилень, Суд має провести особливо ретельне та максимумно повне вивчення справи (див. «*Ülkü Ekinci v. Turkey*» № 27602/95, п.136, від 16 липня 2002 року), навіть якщо певні внутрішньодержавні провадження та розслідування було проведено.

158. У зв'язку з цим Суд нагадує про свою нещодавню практику, що підтверджує стандарт доведення «поза розумними сумнівами» у своїй оцінці свідчень (див. «*Orhan v. Turkey*» № 25656/94, п.264, від 18 червня 2002 року; «*Tepe v. Turkey*» № 27244/95, п.125, від 9 травня 2003 року; і «*Yöyler v. Turkey*» № 26973/95, п. 52, від 24 липня 2003 року). Таке доведення може ґрунтуватися на існуванні кількох достатньо сильних, чітких та узгоджених висновків або подібних неспростовних припущень, фактів. У цьому контексті необхідно також брати до уваги поведінку сторін при одержанні свідчень (див. «*Ireland v. the United Kingdom*» від 18 січня 1978 року, п. 161, Серія А № 25). Далі Суд спочатку надасть оцінку поведінці Уряду.

В. Поведінка Уряду

1. Загальні принципи (питання відповідно до пункту 1(а) статті 38 Конвенції)

159. Пункт 1(а) статті 38 Конвенції передбачає:

«1. Якщо Суд визнає заяву прийнятною, він:

а) розглядає справу разом з представниками сторін і, в разі необхідності, проводить розслідування, для ефективного здійснення якого заінтересовані держави створюють усі необхідні умови. ...»

160. Суд знову наголошує на тому, що для ефективного функціонування системи індивідуальних позовів, які стосуються положень статті 34 Конвенції, надзвичайно важливим є створення державами усіх необхідних умов для забезпечення належного та ефективного розгляду заяв (див. «*Orhan*», вказане вище, пункт 266, і «*Tanrıyıkulu v. Turkey*» [GC], № 23763/94, п. 70, ЄКПЛ 1999-IV). Для проваджень, пов'язаних зі справами такого роду, в яких індивідуальний заявник обвинувачує органи державної влади або посадових осіб, які представляють державу, у порушенні його прав, передбачених Конвенцією, характерною є ситуація, що у певних випадках виключно Уряд-відповідач має доступ до інформації, яка може підтвердити або спростувати ці обвинувачення. Ухилення з боку Уряду розкрити таку інформацію, яка є у його розпорядженні, без надання задовільних пояснень може не тільки призвести до висновків про недостатню обґрунтованість обвинувачень заявника, але також негативно позначитися на рівні дотримання Урядом-відповідачем його зобов'язань за пунктом 1(а) статті 38 Конвенції (див. «*Timurtaş v. Turkey*» № 23531/94, пп. 66 і 70, ЄКПЛ 2000-VI). Те ж саме стосується незабезпечення державою присутності важливих свідків на слуханні з встановлення фактів, що перешкоджає встановленню фактичних обставин у справі (див. «*Ypek v. Turkey*» № 25760/94, п. 112, ЄКПЛ 2004-II (вицяги)).

2. Відсутні заявники та свідки

161. Суд зауважив, що не має повноважень примусово викликати свідків. У даному випадку з усіх викликаних свідків

десятеро заявників та шість свідків не предстали перед делегатами. Відповідно, Суду довелося встановлювати факти за відсутності потенційно важливих свідчень, які б могли спростувати деякі з тверджень заявників. Зокрема, серед заявників, які не з'явилися давати свідчення перед делегатами, були п. Друзенко, п. Мартов, П. Салов, п. Кузьменко, п. Кисельов, п. Діденко, п. Швець, п. Литвинов, п. Миронов і п. Кулик. З боку Уряду не з'явилися свідки п. Гайдамака, п. Мазепа, п. Мазуренко, п. Пилипенко і п. Захаров. Свідок п. Костенко, запропонований заявниками, також не з'явився на слухання.

162. Стосовно відсутності п. Гайдамаки, п. Мазепа, п. Мазуренка, п. Пилипенка і п. Захарова Суд зазначає, що ці свідки раніше працювали у Департаменті виконання покарань, а тепер є пенсіонерами, які отримують пенсію від держави, і, відповідно, було можливим встановити їх місцезнаходження, а також представити делегатам і Суду їх пояснення стосовно їх неявки або принаймні завчасно надати більш докладну та вчасну інформацію про те, що вони не будуть присутніми на слуханні. У зв'язку з цим Суд зауважує, що у день, коли п. Пилипенко і п. Мазепа повинні були давати свідчення (26 червня 2007 року), делегати отримали інформацію про те, що місцезнаходження останнього Уряду невідомо. Те саме стосується відсутніх свідків п. Пилипенка і п. Мазепа, які зрештою відмовилися предстати перед делегатами. Суд зазначає, що обидві особи, які є пенсіонерами Департаменту виконання покарань і отримують державну пенсію, спочатку співпрацювали з Судом та надали письмові свідчення у якості потенційних свідків, яких буде викликано до Суду (див. пункт 33 вище).

163. Стосовно відсутності п. Друзенка, потрібно зазначити, що за інформацією, якою володів Суд на 17 листопада 2006 року (лист від п. Буценка про те, що він не міг зв'язатися з ним), цей заявник перебував під контролем Уряду в СІЗО № 21. За іншою інформацією, наданою п. Буценком, після звільнення з СІЗО № 21 п. Друзенко мешкав у м. Одесі (див. пункт 34 вище). Стосовно заявників п. Кисельова, п. Діденка, п. Швеця, п. Литвинова, п. Миронова і п. Кулика, за даними, які Суд має

у своєму розпорядженні, вони продовжують утримуватися під вартою або відбувають покарання, тож також перебувають під контролем Уряду. Тим не менш, Уряд не надав ніякої додаткової інформації або роз'яснень з приводу відсутності цих заявників. Зокрема, стосовно п. Друзенка Суд відзначає, що він утримувався у СІЗО № 21, перебуваючи під слідством, тож його місцезнаходження повинно було бути відомо Уряду. Крім цього, заявники п. Діденко, п. Литвинов і п. Миронов перебували у Замковій колонії. Заявник п. Кузьменко утримувався у Луганському СІЗО, а заявник п. Кисельов відбував покарання у Бердичівській колонії № 70. Таким чином, Суд вважає, що Уряд мав можливість викликати свідків, які перебували під вартою, щоб вони предстали перед делегатами. На відміну від цього, відсутність п. Костенка не можна віднести до неспроможності держави викликати цього свідка, оскільки він був свідком з боку заявників і не перебував під контролем Уряду.

164. Ненадання вчасних пояснень з боку Уряду стосовно відсутності цих свідків викликає занепокоєння Суду; це спричинило затримку одержання усних свідчень у справі і тим самим перешкоджало належному розгляду заяв, що певною мірою може розглядатися як недотримання державою зобов'язань створювати всі необхідні умови для забезпечення належного та ефективного розгляду заяв (див., *mutatis mutandis*, «*Nevmerzhitsky v. Ukraine*» № 54825/00, п. 75, ЄКПЛ 2005 II (витяги)). Крім цього, занепокоєння викликає той факт, що Уряд не надав задовільних пояснень причин, з яких двоє свідків (п. Пилипенко і п. Мазепа), які спочатку дали письмові свідчення Суду у зв'язку з подіями, зрештою відмовилися предстати перед делегатами, а також правдоподібних пояснень щодо заходів, до яких вдався Уряд, щоб інші свідки, які знаходилися під контролем держави або мали суттєве відношення до державних органів, взяли участь у слуханні. Крім того, 14 серпня 2007 року Уряду було запропоновано «можливо, після консультацій із особами, яких це стосується, пояснити причини їх відсутності у письмовій формі до 28 вересня 2007 року». Суд не отримав ніякої відповіді.

165. Крім цього, дізнавшись про рішення п. Пилипенка і п. Мазепи не свідчити перед делегатами, Уряд повинен був допомогти Суду встановити контакт з цими свідками, належним чином викликавши їх і передавши Суду відповідну інформацію від цих свідків з поясненням причини їх відсутності. Після цього делегати повинні були прийняти рішення стосовно того, чи мають ці свідки вагомі причини для відмови від надання свідчень (див., *mutatis mutandis*, «Ўпек», вказане вище, п. 120).

166. Незважаючи на наведені вище міркування стосовно свідків, які не заявили на слухання перед делегатами, Суд зауважує, що свідки п. Пилипенко, п. Мазепа і п. Костенко спочатку співпрацювали з Судом і надали важливі письмові свідчення, які не стали предметом перехресного допиту. За таких обставин Суд з обережністю ставитиметься до змісту цих свідчень. Суд також порівнюватиме ці свідчення з іншими показаннями, які отримали делегати, враховуючи, наскільки вони відповідають або суперечать іншим свідченням (див. «Ўпек», вказане вище, п. 120). Так, у попередніх письмових свідченнях свідки п. Пилипенко і п. Мазепа заперечували, що засуджені брали участь у навчаннях у Замковій колонії, що проти них застосовували силу і що в ході цих тактичних навчань вони зазнали поганого поводження. На противагу цим заявам п. Костенко стверджував, що він перебував у Замковій колонії з 2001 по 2003 роки і знав одного із заявників (п. Давидова), який утримувався у камері навпроти його камери. П. Костенко надалі заявив, що в ході навчань 30 травня 2001 року його було побито працівниками у масках, його примушували стояти на колінах, а потім у позі «розтяжка» у коридорі. В результаті навчань він отримав переломи лівого коліна і ребра. Він також зазначив, що один із працівників заявив, що він засуджений до страти і вистрілив у нього з автомату. Він звернувся по медичну допомогу і отримав знеболювальні препарати. Його травми не були зареєстровані, а скарги не приймалися. Під час других навчань він також зазнав побиття та отримав травми і пошкодження внутрішніх органів, у тому числі печінки. Після цих побоїв він

намагався покінчити життя самогубством, перерізавши собі вени лезом безпечної бритви.

3. Додаткові документальні свідчення

167. Стосовно документальних свідчень Суд вважає, що виникла інша підстава для занепокоєння, пов'язана з письмовим запитом Суду від 14 серпня 2007 року, в якому Суд просив надати додаткову інформацію у доповнення до усних свідчень у справі та проведеному Судом розслідуванню для встановлення фактів (див. про інформацію, яку запитав Суд, пункт 65 вище).

168. У зв'язку із зазначеним запитом, 28 вересня 2007 року Уряд, надавши копії деяких документів та деякі відповіді, згадані у листі від 14 серпня 2007 року (див. пункти 65 і 66 вище), повідомив, що не може надати Суду такі документи і подальші свідчення:

«...– Наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань № 193дск від 30 серпня 2002 року «Про перегляд кореспонденції ув'язнених», оскільки відповідно до Закону про інформацію цей наказ віднесено до конфіденційної інформації та за постановою Кабінету Міністрів № 1893 від 27 листопада 1998 року не може бути наданий Суду. Стосовно цього Уряд зауважив, що перегляд кореспонденції ув'язнених регулюється Кримінально-виконавчим кодексом;

– копію звіту про внутрішнє розслідування, проведене Державним департаментом України з питань виконання покарань та копії звітів про «оперативну обстановку» у Замковій колонії м. Ізяслава за період з січня 2001 року по грудень 2002 року, оскільки ці документи було знищено через закінчення терміну їх зберігання;

– відеозаписи навчань спеціальних підрозділів, які проходили 30 травня 2001 року та 29 січня 2002 року, оскільки за інформацією, отриманою від Державного департаменту України з питань виконання покарань від 30 серпня 2002 року, ніякі відеозаписи не робилися під час навчань;

– реєстраційні журнали колонії зі списками засуджених, які утримувалися в камерах, що були відвідані делегатами 27 червня 2007 року, а також на момент проведення навчань 30 травня 2001 року та 29 січня 2002 року...»

169. Розглянувши причини, з яких Уряд не надав зазначену вище інформацію, Суд вважає, що не може погодитися з достатністю цих причин. У зв'язку з цим Суд знову наголошує на тому, що відмова Уряду надати докази, які можуть знаходитися у його розпорядженні, без задовільних та обґрунтованих пояснень, може негативно позначитися на рівні дотримання Урядом-відповідачем своїх зобов'язань відповідно до пункту 1(а) статті 38 Конвенції (див. *«Khashiyev and Akayeva v. Russia»* №№ 57942/00 і 57945/00, п. 120, від 24 лютого 2005 року). Зокрема, Суд зауважує, що наказ Департаменту виконання покарань № 193дск від 30 серпня 2002 року, звіт про розслідування, проведене Департаментом виконання покарань та реєстраційні журнали є важливими свідченнями у даній справі та необхідні для виконання Судом своїх функцій. Свідчення, які не були представлені Урядом, згадувалися в усних заявах свідків під час слухання, зокрема у зв'язку з питанням, наскільки ефективним було розслідування скарг заявників і чи втручалися органи влади або адміністрація у кореспонденцію заявників. Отже, ці свідчення мали бути представлені Суду.

170. Суд не погоджується з тим, що постанова № 1893 від 17 листопада 1998 року є перешкодою для розкриття інструкції з поміткою «тільки для службового користування». Зокрема, Уряд не вказав, чому саме ці інструкції мають бути секретними. Більш того, Суд зазначає, що коли наказ Департаменту виконання покарань № 193дск був замінений новим наказом № 13 від 25 січня 2006 року «Про затвердження Інструкції з організації перегляду кореспонденції осіб, які утримуються в установах кримінально-виконавчої системи», останній став загальнодоступним документом. Уряд не надав жодних пояснень стосовно того, чому наказ № 193дск має бути секретним, якщо його наступник не є секретним документом. Уряд також не надав ніякої інформації або пояснень стосовно того, чому наказ № 193дск залишався секретним після втрати ним чинності.

171. Крім цього, Суд вважає неприйнятними аргументи Уряду, згідно з якими положення стосовно перегляду кореспонденції засуджених є «державною таємницею». Крім того,

питання «надавати чи не надавати» окремі документи та свідчення не є питанням, яке вирішується в односторонньому порядку Урядом-відповідачем, який зобов'язаний як учасник процесу виконувати запити Суду про надання доказів (див., *mutatis mutandis*, «*Khashiyev and Akayeva*», вказане вище, п. 120).

172. Стосовно відеозаписів, яких, як стверджується, не було зроблено, Суд вважає малоімовірним те, що працівники Департаменту виконання покарань, у тому числі ті, хто діяв у складі «групи документування», завданням яких і було виявлення та «документування» конкретних правопорушників або підбурювачів до масових заворушень та масової непокори для подальшого пред'явлення їм обвинувачень, у розпорядженні яких було дві відеокамери 30 травня 2001 року (див. пункт 56 вище) та фото- і відеокамера 29 січня 2002 року (див. пункт 62 вище) відповідно до Плану навчань та обшуків № 2 і № 3, не використовували цю апаратуру і не здійснювали фото- і відеозйомку в ці дні.

173. Суд також вважає пояснення Уряду щодо неможливості надати звіт про розслідування Департаменту виконання покарань, оскільки був «знищений через закінчення терміну зберігання», а також списки засуджених, які знаходилися 30 травня 2001 року та 29 січня 2002 року в камерах, які відвідали делегати 27 червня 2007 року, непереконливими, а також юридично та фактично необґрунтованими.

4. Висновки

174. Суд підкреслює, що саме Суд, який є розпорядником власних процедур і правил, контролює власний розгляд справ, оцінює прийнятність та суттєвість свідчень, а також їх доказову силу, оскільки не зв'язаний, відповідно до Конвенції або загальних принципів, які застосовуються до міжнародних судів, суворими нормами доказового права (див. «*Ireland*», вказане вище, п. 210). Зокрема, тільки Суд може вирішувати, чи матиме значення, і якою мірою, участь конкретного свідка при оцінюванні ним фактів, а також дока-

зи, які сторони мають представити для належного розгляду справи. Суд повторює, що сторони зобов'язані виконувати його вимоги та розпорядження відносно доказів, а також вчасно надавати інформацію про будь-які перешкоди для їх виконання разом із розумними та переконливими поясненнями у разі виникнення таких перешкод (див. «*Nevmerzhitsky v. Ukraine*» № 54825/00, п. 77, ЄКПЛ 2005-II (витяги)). Втім, у даному випадку Уряд не діяв у повній відповідності до зазначених вище принципів.

175. У світлі зазначених вище принципів Суд розглянув поведінку Уряду при наданні допомоги Суду в його завданні становити фактичні обставини у даній справі та дійшов висновку, що Уряд не виконав свої зобов'язання у відповідності до пункту 1(а) статті 38 Конвенції. Суд враховуватиме цей висновок, роблячи належні припущення, при встановленні фактів у справі.

С. Оцінка свідчень Судом

1. Доводи сторін

176. Заявники стверджують, що зазнали поганого поводження під час навчань, які проходили 30 травня 2001 року та 29 січня 2002 року. Вони також стверджують, що їм не було надано медичної допомоги і не було проведено розслідування їхніх скарг. Крім цього, заявники скаржаться на погані умови їх тримання у колонії.

177. Уряд заперечує ці твердження.

178. Суд зауважує, що справа заявників головним чином залежить від того, чи можуть вони довести, що зазнали поганого поводження з боку членів підрозділів та працівників Замкової колонії під час навчань та загального обшуку приміщень 30 травня 2001 року та 29 січня 2002 року. Уряд заперечує, що будь-хто з ув'язнених отримав тілесні ушкодження під час цих навчань та обшуків. За відсутності будь-якої судово-медичної документації Суд має встановити факти на основі заяв сторін та отриманих ним усних і письмових свідчень.

2. Усні свідчення

(а) Загальні зауваження

179. Суд перевірить та визначить факти шляхом оцінювання ваги, сутності та впливу свідчень, зібраних делегатами Суду (див. «*Tere v. Turkey*» № 27244/95, п. 136, від 9 травня 2003 року; «*Tekdağ v. Turkey*» № 27699/95, п. 2, від 15 січня 2004 року; та «*Yöyler v. Turkey*» №6973/95, п. 53, від 24 липня 2003 року).

180. Суд, як і його делегати, також повинен уважно враховувати той факт, що велика кількість свідків надали свої твердження. Зокрема, в ході усного слухання у справі делегати заслухали трьох заявників і сімнадцять інших свідків, у тому числі представників сторін, які надали свідчення стосовно відсутніх свідків. Також потрібно зауважити, що заявники та їх свідки надавали свідчення з питань, у яких мали особисту зацікавленість, що супроводжувалося ризиком того, що інтерпретація подій у їхньому викладі може не мати належної об'єктивності. Стосовно свідків з боку Уряду, більшість з них є освіченими особами, а деякі є достатньо високопоставленими посадовцями з великим досвідом роботи у пенітенціарній системі, які знаються на принципах її роботи і які, можливо, вже неодноразово давали свідчення у зв'язку з подіями, які розглядаються, перед різними органами. Сумлінність таких свідків також має бути уважно проаналізована, оскільки вони ризикують отримати професійні або інші стягнення у разі, якщо твердження заявників будуть прийняті.

181. Крім цього, час, який минув після подій, впливає на спроможність свідків пригадувати ці події з належною точністю та докладністю. У даному випадку свідків, які давали свідчення, просили пригадати події, які відбулися п'ять-шість років потому. Суд також не може не брати до уваги те, що деякі із заявників та їх свідків могли мати конфлікти з персоналом Замкової колонії, де вони відбували покарання, і таким чином могли скористатися нагодою і спробувати дискредитувати Уряд або його посадових осіб, висуваючи необґрунтовані обвинувачення у їх бік (див. *mutatis mutandis*, «*Ýpek*», вказане вище,

п. 117). Ці чинники мають бути враховані при оцінюванні вагомості свідчень, які заслухали делегати.

182. Суд зауважує, що усні свідчення, надані делегатам першим (див. Додаток, пп. 2–9), другим (див. Додаток, пп. 10–18) і третім (див. Додаток, пп. 19–23) заявниками, тобто п. Давидовим, п. Ільченком і п. Гоменюком відповідно, загалом повторювали письмові свідчення, які вони надали національним органам влади та конвенційним установам. Їх свідчення в цілому були докладними і точними та співпадали з їх твердженнями та скаргами, поданими після зазначених вище навчань 30 травня 2001 року та 29 січня 2002 року. Їх виклад подій, різних позицій та місць, звідки вони спостерігали за проведенням навчань, підтверджується низкою фактів, повідомлених Суду іншими свідками, такими як час і спосіб проведення обшуку, хід навчань та присутність зовнішніх спеціальних підрозділів, форма працівників, їх спорядження, відсутність можливості скажитися у будь-які органи, крім місцевої прокуратури, представники якої були присутні на навчаннях, а також недоліки у розслідуванні.

183. Суд зазначає, що розташування та використання будівель Замкової колонії змінилося з часу зазначених подій до того часу, коли колонію відвідували делегати. Незважаючи на це, приміщення Замкової колонії, про які говорили заявники та свідки у своїх твердженнях і які були оглянуті делегатами, можна було цілком упізнати з усного опису колонії та показань стосовно проведення навчань, наданих заявниками та свідками під час усного слухання. Це підтверджує опис розвитку подій в ході двох навчань, який надали заявники (див. Додаток, пп. 2–9 і 19–23).

184. Суд встановив на підставі свідчень, наданих заявниками, що в конкретних обставинах цієї справи медичні записи або їх відсутність не є доказом того, що особа не зазнала тілесних ушкоджень, оскільки ушкодження не завжди реєструвалися у спеціальних медичних журналах Замкової колонії. Зокрема, у зв'язку з цим Суд бере до уваги факт зникнення медичних документів при переведенні заявника п. Давидова із Замкової колонії до Бердичівської колонії № 70 (див. Додаток, п. 8). Крім

того, загальні медичні записи вже знищені у зв'язку із закінченням терміну їх зберігання (див. пункт 168 вище).

(б) Оцінка Судом усних свідчень

185. Покази свідків п. Вагіфа Диденка (див. Додаток, пп. 24–30), п. Леоніда Михайленка (див. Додаток, пп. 31–36), п. Олега Тишалкова (див. Додаток, пп. 37–40) і п. Вадима Гетьманського (див. Додаток, пп. 41–45) стосовно подій 30 травня 2001 року та 29 січня 2002 року були ясними і в цілому відповідали показанням, які вони надали представникові заявників п. Буценку за запитом Суду перед місією делегатів. Суд вважає їх твердження достовірними, точними та надійними. Зокрема, стосовно свідчень п. Михайленка (див. Додаток, пп. 31–36) Суд відзначає, що він не мав безпосередніх контактів із заявниками та зміг описати, як проходили навчання і що відбувалося в ході цих навчань. Крім того, місце, з якого п. Михайленко спостерігав за подіями, було легко встановлене при огляді Замкової колонії і цілком узгоджувалося з показаннями цього свідка. Його показання відповідали свідченням заявників та інших свідків, які утримувалися в Замковій колонії і спостерігали за подіями з різних позицій та в різний час і тому могли бачити різні аспекти навчань. Ці заяви підтверджуються багатьма важливими збігами у їх свідченнях стосовно присутності спеціальних підрозділів на обох навчаннях, їх форми одягу, характеру шуму, звуків вибухів та пострілів, які вони чули, часу, методів обшуку, скарг, поданих заявниками, розслідування цих скарг та ненадання медичної допомоги постраждалим.

186. Свідчення ув'язненого п. Сергія Шедька, запропонованого Урядом у якості свідка (див. Додаток, пп. 46–49) загалом підтверджують показання, надані раніше свідками п. Вагіфом Діденком (див. Додаток, пп. 24–30), п. Леонідом Михайленком (див. Додаток, пп. 31–36), і п. Олегом Тишалковим (див. Додаток, пп. 37–40). Зокрема, п. Шедько підтвердив, що навчання і обшук проходили у вказані ними строки, але він вагався щодо підтвердження деяких встановлених раніше фактичних елементів. Його здатність пригадати події була слабкою і він

загалом стверджував, що не було ніяких невідповідностей при проведенні навчань та обшуків, і що все відповідало встановленим правилам.

187. На думку Суду, деякі з тверджень п. Шедька не були у повній мірі достовірними, переконливими або послідовними. Зокрема, він не зміг спростувати твердження заявників, оскільки просто заперечував ці твердження, не наводячи ніяких додаткових подробиць, про які його запитували делегати, і не надаючи ніяких пояснень, які б доводили протилежне. Отже, його заяви не можна було розглянути докладно у контексті інших отриманих свідчень і їх не можна було протиставити цим свідченням. У зв'язку з цим Суд відзначає, що свідок не пам'ятає важливих подробиць навчань, пов'язаних із твердженнями заявників про погане поводження. Крім цього, стосовно участі спеціальних підрозділів він заявив, що обшук здійснювали тільки працівники Замкової колонії та охоронної фірми. Втім, він підтвердив низку повідомлень іншими особами фактів стосовно, зокрема, часу та методів проведення обшуку, форми одягу працівників виправного закладу тощо.

188. Стосовно свідчень п. Василя Бондара, начальника медсанчастини Замкової колонії (див. Додаток, пп. 50-58), цей свідок підтвердив низку фактів, повідомлених іншими свідками, у тому числі приблизний час обшуків, участь «зовнішньої групи швидкого реагування (спеціального підрозділу)», форму, в яку були вдягнені працівники, їх спорядження, медичну допомогу, процедуру реєстрації скарг та контроль його діяльності. Його твердження також виявили, що у Замковій колонії не існувало належної системи прийому та реєстрації медичних скарг, а також надійної системи ведення медичної документації. Суд також відзначає певні невідповідності у його заявах стосовно присутності спеціальних підрозділів у житловій зоні і того, де саме він знаходився під час обшуків (див. Додаток, пп. 51-54). Стосовно скарг заявників про ненадання їм належної медичної допомоги, Суд вважає, що не може робити висновки зі свідчень даного свідка стосовно надання медичної допомоги заявникам, оскільки відповіді цього свідка були надані з метою довести,

що він діяв у відповідності до законодавства і на захист проти висунутих заявниками звинувачень у неналежному виконанні своїх службових обов'язків. Втім, Суд все ж таки візьме до уваги свідчення цього свідка стосовно роботи медичної частини і того, що її функціонування в цілому відповідало встановленим правилам. Цей свідок також не зміг вичерпно й чітко відповісти на питання про реєстрацію медичних скарг, зокрема, яким чином він дізнається про медичні скарги ув'язнених і як на них реагує. Суд також відзначає, що в медичній частині працюють тільки два співробітника, включаючи п. Бондара. Таким чином, цей свідок не міг бути присутнім у всіх місцях під час обшуків у камерах та навчань, не міг спостерігати повністю всі навчання, хоча він і зазначав, що камери обшукувалися одна за одною. Для Суду ця невідповідність означає, що п. Бондар бачив тільки частину обшуку і навчань, а не навчання і обшук в цілому. Крім того, п. Бондар на початку заявив, що не знає, яка група або підрозділ брали участь у навчаннях у Замковій колонії, але потім підтвердив участь деяких зовнішніх «додаткових сил». У зв'язку з цим Суд бере до уваги службову залежність цього свідка від начальника колонії та Департаменту виконання покарань і вважає, що непослідовність деяких з його тверджень була результатом такої залежності.

189. Стосовно заяв, зроблених двома прокурорами, п. Олегом Бухером, місцевим прокурором (див. Додаток, пп. 59–63) і п. Євгеном Волковим, спеціальним прокурором, який здійснював нагляд за законністю у Замковій колонії (див. Додаток, пп. 64–70), Суд вважає, що показання цих свідків були нечіткими і свідки ухилялися при наданні свідчень. Особливо це стосується плутаних свідчень свідка п. Волкова, який не зміг представити узгодженого опису подій. Зокрема, відповідаючи на питання делегатів, п. Волков не надав прямих відповідей і не повідомив точних фактичних деталей. У своїх свідченнях він кілька разів повторював, що обшук і навчання у травня 2001 року проводилися у відповідності до законодавства і рішуче заперечував будь-які можливі порушення правил внутрішнього розпорядку колонії стосовно проведення навчань та

обшуків. Його свідчення носили загальний характер, оскільки він не повідомив подробиць і не надав пояснень, що саме відбувалося. Стосовно заяв п. Бухера Суд відзначає, що хоча цей свідок і був готовий надати допомогу делегатам, він не мав безпосередньої інформації про навчання та обшуки, оскільки не спостерігав за ними, а тільки здійснював контроль розслідування цих подій. Втім він заявив, що Житомирський спеціальний підрозділ брав участь у навчаннях у травні 2001 року (див. Додаток, пп. 62).

190. Суд вважає, що свідчення п. Бухера, п. Волкова і п. Бондара, відповідно місцевого прокурора, спеціального прокурора та начальника медсанчастини, можуть бути використані у відношенні до певних окремих аспектів справи, у яких ці свідки брали участь. Зокрема, свідчення п. Бухера були корисними для вивчення того, як проводилося розслідування скарг заявників. Свідчення п. Волкова можуть бути використані у зв'язку з розглядом скарг заявників, порядком подання скарг, а також деякими загальними фактичними подробицями, що стосуються проведення навчань. Стосовно заяв п. Бондара, вони є корисними для розуміння роботи медичної частини і того, як медична частина реагує на медичні скарги, які поступають до неї (див. пункт 188 вище). Отже, події з точки зору цих свідків, а також додаткові важливі подробиці, з'ясовані у процесі їх порівняння з отриманими раніше свідченнями, підтверджують твердження заявників про спосіб проведення розслідування та надання їм медичної допомоги.

191. П. Бухер, місцевий прокурор, також надав важливі свідчення стосовно ролі спеціального прокурора у розслідуванні та стосовно ефективності розслідування. Загалом його свідчення про спосіб ведення розслідування були достатньо надійними, оскільки він намагався довести свою правоту у відмові порушити кримінальну справу проти працівників колонії та загону швидкого реагування. Крім цього, він намагався довести, що слідчі дії, здійснені його групою, ним та його помічником, які проводили допити заявників та свідків, були розумними і правильними за даних умов, і що вони вивчили всі важливі

дані, здійснили всі необхідні слідчі дії та дійшли висновку, що у даному випадку немає необхідності порушувати кримінальну справу.

192. Суд надалі зауважує, що із свідчень п. Євгена Волкова, прокурора з нагляду, стало очевидним те, що цей свідок був недосвідченим працівником прокуратури, який на той час тільки-но розпочав роботу у спеціалізованій прокуратурі, яка займається питаннями нагляду за колоніями, і не був у повній мірі обізнаний у питаннях функціонування колоній, а також у правових та практичних питаннях, пов'язаних з наглядом за колоніями (див. Додаток, пп. 65–70). Його свідчення стосовно проведення навчань в обох випадках були ненадійними, оскільки містили численні невідповідності. Зокрема, спочатку він заявив, що робота на цій посаді була для нього новою і зазначені навчання були для нього винятковими подіями, тож він намагався зрозуміти, запам'ятати та побачити якомога більше. Втім, хоча ця робота і була для нього новою і він був надзвичайно вражений її важливістю, особливо з точки зору необхідності забезпечувати дотримання закону та його належного застосування, він не міг пригадати багато суттєвих подробиць, які стосувалися навчань і обшуків. Зокрема, він не зміг надати чітких і прямих відповідей на ряд фактичних запитань. Наприклад, він заявив, що заявників та інших ув'язнених було завчасно проінформовано про навчання та обшуки за допомогою радіо і що це був звичайний спосіб інформування. Втім, незважаючи на деякі неясні відповіді на інші питання, цей свідок був твердо упевнений у тому, що Житомирський спецпідрозділ був присутній у Замковій колонії 30 травня 2001 року і знаходився у промисловій зоні (див. Додаток, п. 65). Для Суду його свідчення також стали підтвердженням способу, у який було організовано розслідування скарг. Більш того, з його тверджень стало очевидним, що ув'язненим перешкоджали звертатися зі скаргами безпосередньо до прокуратури або інших органів державної влади і вони були змушені вдаватися до «незаконних» шляхів подання скарг. У своїх свідченнях він підтвердив надані Урядом документальні докази того, що він рекомендував

застосувати стягнення до ув'язнених за подання скарг у такий незаконний спосіб.

193. Стосовно свідчень працівників Замкової колонії п. Павла Клипатського, п. Андрія Шацького, п. Сергія Злотенка та п. Павла Заремського (див. Додаток, пп. 71–85) Суд вважає, що ці свідчення стосовно проведення навчань мали загальний характер, втім були корисними, оскільки вони доповнили усні свідчення заявників та колишніх ув'язнених Замкової колонії. Зокрема, ці свідки не змогли надати точних відомостей про проведені навчання, а робили більш загальні твердження стосовно того, що в ході навчань не було ніяких порушень закону або правил внутрішнього розпорядку. У зв'язку з цим Суд, як і у випадку з п. Бондарем, підкреслює залежність цих свідків від держави, особливо це стосується працівників Департаменту виконання покарань. Втім, в цілому їх свідчення співпадали з попередніми письмовими свідченнями, наданими Суду заявниками стосовно способу організації навчань та деяких фактичних подробиць навчань, таких як участь загонів швидкого реагування в обох навчаннях, форма працівників, постріли й шум, які було чути, а також строки й порядок навчань.

194. Суд також відмічає, що свідчення п. Павла Клипатського не співпадають з іншими свідченнями заявників і свідків. Зокрема, спочатку він не бажав визнати присутність у колонії спеціального підрозділу, але потім повідомив, що цей підрозділ був присутнім у промисловій зоні під час навчань (див. Додаток, п. 72). Незважаючи на це, Суд вважає, що він, як і інші посадові особи Замкової колонії, яких заслухали делегати, опосередковано підтвердив присутність загону швидкого реагування у житловій зоні Замкової колонії. Він також надав додаткові відомості про те, яким чином було організовано розслідування подій і як скарги ув'язнених, у тому числі скарги, подані заявниками до Європейського суду з прав людини через представника п. Жердева, розглядалися у виправному закладі та яким чином були відправлені із Замкової колонії (див. Додаток, п. 81).

195. Стосовно свідчень п. Сергія Снегира, колишнього начальника Замкової колонії (див. Додаток, пп. 94–100) Суд вважає, що вони підтверджують присутність загону швидкого реагування в житловій зоні під час обох навчань, містять важливу інформацію про розслідування подій та розгляд скарг ув'язнених. Зокрема, ці свідчення стосуються інспекції камер, організованої начальником колонії у присутності прокурора та осіб, які були присутніми під час навчань та обшуків. Він також надав докладні пояснення того, як розглядалися скарги заявників, і, зокрема, докладно розповів про зустріч із п. Ільченком з приводу його скарг, поданих через п. Жердева до Європейського суду з прав людини (див. Додаток, п. 100). Крім цього, п. Снегир підтвердив, що працівники Замкової колонії використовували спеціальне спорядження та спеціальну форму, описані заявниками у своїх скаргах та свідченнях, тож ув'язнені не могли ідентифікувати членів спецпідрозділів. Крім того, деякі з них були з колонії № 31 (див. Додаток, п. 99).

196. Стосовно свідчень п. Василя Левенцова, колишнього першого заступника начальника обласного управління Департаменту виконання покарань (див. Додаток, пп. 87–93), Суд вважає, що вони підтверджують свідчення, надані до цього іншими свідками. На підставі цих тверджень і тверджень інших свідків Суд дійшов висновку, що загін швидкого реагування був присутній у Замковій колонії під час обох навчань. Зокрема, Житомирський спеціальний підрозділ був присутній на перших навчаннях, які проходили 30 травня 2001 року, а загін швидкого реагування, сформований з персоналу сусідніх колоній та виправних установ, у тому числі колонії № 31, був присутній у Замковій колонії 29 січня 2002 року. Цей свідок не підтвердив прямо, але й не заперечив припущення про те, що загін спеціального реагування знаходився у «Монастирі» під час обшуку. Незважаючи на той факт, що цей свідок намагався ухилитися від прямої відповіді на зазначене вище питання та стверджував, що не може пригадати деякі факти, для Суду його свідчення стали

підтвердженням інформації про методи обшуку, вже описані заявниками та іншими свідками, а також інших важливих подробиць стосовно навчань та обшуку, опис яких відповідав планам навчань, розробленим та затвердженим Департаментом виконання покарань, в якому цей свідок відповідав за навчання і підготовку персоналу.

197. Суд зауважує, що свідчення п. Миколи Ільтяя, першого заступника начальника Департаменту виконання покарань (див. Додаток, пп. 101–107) надали важливі фактичні подробиці стосовно внутрішнього розслідування, проведеного Департаментом виконання покарань, та розгляду скарг ув'язнених цим Департаментом. Згідно з показаннями цього свідка, які Суд приймає як надійні, незважаючи на ненадання Урядом ніяких документів стосовно проведення розслідування (див. пункт 168 вище), слідчі Державного департаменту України з питань виконання покарань (п. Іршко) провели допити і отримали письмові свідчення від ста осіб за один день, не розглядаючи медичні висновки, а також вивчили особові справи заявників, зазначивши, що ті вважалися «злісними порушниками режиму» (див. Додаток, п. 102). Ці дані є корисними для вивчення Судом способу та характеру розслідування, проведеного внутрішньодержавними органами влади у зв'язку зі скаргами заявників. Суд також зауважує, що п. Ільтяй надав важливі фактичні відомості про цілі та підстави використання спеціальних підрозділів, про спорядження, які вони мали при собі та використовували під час навчань. Зокрема, він стверджував, що працівники спецпідрозділів та загонів швидкого реагування, які діяли в рамках Департаменту виконання покарань, були зобов'язані знати приміщення виправного закладу, включаючи зону перебування, на випадок виникнення непередбачуваних обставин, таких як захоплення заручників чи масові заворушення. Отже, ці свідчення стали ще одним підтвердженням того, що обшуки проводилися за присутністю спеціальних підрозділів, які повинні були проходити навчання у зоні перебування Замкової колонії, з якою вони були зобов'язані бути ознайомленими.

*4. Матеріальні та документальні докази,
отримані в ході інспекції Замкової колонії*

198. Після усного слухання свідчення делегати вирішили оглянути такі приміщення та вивчити такі документи, за умови їх наявності у Замковій колонії:

(1) камери й ізолятори (у тому числі крило з назвою «Монастир»);

(2) медично-санітарну частину;

(3) журнали реєстрації засуджених;

(4) журнали реєстрації скарг, які надходять від засуджених до місцевої та Генеральної прокуратури;

(5) журнали реєстрації медичних скарг, які відносяться до періоду, який розглядається;

(6) реєстраційні журнали камер одиночного тримання;

(7) журнали реєстрації дисциплінарних стягнень, які застосовувалися до заявників.

199. Стосовно інспекції Замкової колонії Суд відзначив, що делегати відвідали камери «Монастиря», колишні приміщення медично-санітарної частини, приміщення дисциплінарного ізолятора та камери одиночного тримання в колонії № 58. Вони також відвідали приміщення для зберігання спеціального спорядження, яке було тимчасовим складом для цього спорядження.

200. Реєстраційні журнали та документація, зазначені у переліку вище у пунктах 3, 4, 5, 6 і 7 (у пункті 198 вище), які відносяться до періоду проведення перших і других навчань, не були представлені делегатам здебільшого через те, що вони, як стверджується, були знищені по закінченню терміну їх адміністративного використання. Делегати оглянули приміщення, зазначені у пунктах 1 і 2. Їм також показали нові адміністративні журнали, які не містили ніякої інформації, яка могла б бути корисною для цілей місії з встановлення фактів. Отже, Суд не може робити ніякі висновки з цих документальних свідчень.

201. На підставі проведеної делегатами інспекції Суд дійшов висновку, що умови тримання під вартою у Замковій ко-

лонії в цілому відповідали умовам, описаним у твердженнях заявників та у зауваженнях сторін у справі. Суд також робить висновок, що опис приміщень Замкової колонії в цілому відповідає усному опису цих приміщень, який було надано свідками-ув'язненими в ході слухання.

5. Встановлення Судом фактів та висновки

(а) Загальні зауваження щодо фактів

202. У якості загальних зауважень Суд відзначає, що ув'язнених не було завчасно і належним чином проінформовано про проведення навчань (див. Додаток, пп. 12, 16, 18, 26, 32, 38, 42 і 70). До них тільки доходили чутки про те, що будуть проходити навчання; також вони отримували певні погрози з боку працівників колонії (див. Додаток, пп. 26 і 42). Ув'язнені, у тому числі заявники, не давали згоди на участь у навчаннях, до того ж їх ніхто не питав, чи бажають вони брати участь у цих навчаннях. Усі вони знаходилися у вразливому становищі, не маючи можливості захистити себе від надмірного застосування сили або під час принизливих оглядів. Крім цього, під час цих навчань до них ставилися як до об'єктів. Заявники не мали можливості скаржитися на погане поводження та зловживання в ході навчань, оскільки вони не могли встановити особи порушників, які були вдягнені у маски (див. Додаток, пп. 12, 17, 20, 27, 39, 45, 48 і 52), або подати скаргу у законний спосіб через те, що встановлена законом процедура передбачала перевірку їх кореспонденції особами, які за припущенням могли бути порушниками, та певні негативні наслідки для них особисто, такі як застосування стягнення за їхні скарги.

203. Крім того, беручи до уваги показання свідків, отриманих делегатами Суду (див. Додаток), та документальні свідчення, надані сторонами (див. пункти 51–100 вище), Суд дійшов таких висновків щодо фактів по кожному з навчань, проведених у Замковій колонії 30 травня 2001 року та 29 січня 2002 року (див., відповідно, пункти 204–220 і 221–230 нижче). Суд також дійшов висновків щодо фактів стосовно розслідування скарг

заявників, стислий виклад яких надається нижче (див. пункти 31–234 нижче).

**(б) Події 30 травня 2001 року та події,
пов'язані з цими обставинами**

204. Перші навчання, які проводилися 30 травня 2001 року, мали розпочатися о 5 годині ранку (за планом навчань (План № 1)), а обшук (згідно з Планом № 3) мав проводитися з 8 години ранку до 12 години пообіди (див. пункти 55 і 57 вище). Навчання розпочалися зі зборів працівників, які брали участь у цих навчаннях, у приміщенні клубу Замкової колонії. На зборах їх проінформували про задачі та «оперативну обстановку» у Замковій колонії.

205. Навчання розпочалися по сигналу тривоги, після чого працівники, які брали участь у навчаннях, у кількості 231 особа, увійшли до промислової зони через контрольно-пропускний пункт Замкової колонії. До складу цієї групи входили працівники Замкової колонії, члени загонів швидкого реагування колоній №№ 31, 58 і 98 та вісімнадцять працівників Житомирського спеціального підрозділу.

206. Спочатку навчання зі звільнення заручників мали проводитися у столярному цеху промислової зони без участі ув'язнених. Навчання стосувалися підготовки загонів швидкого реагування Замкової колонії та працівників Департаменту виконання покарань по можливим надзвичайним ситуаціям в колонії. Втім, у супереч строкам, встановленим Планом № 1 від 25 травня 2001 року (див. пункти 52-55 вище), приблизно о 8 годині ранку, Житомирський спецпідрозділ, загін швидкого реагування та працівники Замкової колонії, які складали так званий «об'єднаний загін», розділившись на дві групи, увійшли до житлової зони та взяли участь у загальному обшуку житлових приміщень. Підрозділи проводили загальний обшук до тренувань із звільнення заручників, з 8 до 10 години ранку, а потім з 10 годин ранку до 11.30 ранку вони проходили підготовку в промисловій зоні (див. пункти 55 і 57 вище та пункти 182 і 185 з подальшими посиланнями вище).

207. До загального обшуку в рамках перших навчань були залучені групи блокування, документування, медичної допомоги, супроводження, обшуку, спеціальна та резервна групи (див. пункт 56 вище). Спеціальні підрозділи та загони швидкого реагування брали участь в обшуку в якості «груп посиленої присутності» або груп, долучених до проведення «контрольного обшуку», тобто вибіркового загального обшуку в ізольованих секторах Замкової колонії (див. пункти 53 і 55 вище). У ході навчання застосовувалося спеціальне спорядження (див. пункти 54, 56 і 58 вище) і спеціальна камуфляжна форма зеленого та інших кольорів. Ця форма була видана працівникам Замкової колонії у день навчань. Житомирський спеціальний підрозділ мав власну форму і власне спорядження. Спеціальне спорядження включало каски, щити, автомати, які використовувалися спецпідрозділом, вибухові пакети, чорні бронежилети, які зазвичай надягають поверх форми (завдяки чому у деяких заявників та свідків склалося враження, що форма була чорного кольору), гумові кийки, наручники, спеціальні прилади для позбавлення рухомості (див. пункти 54 і 56 вище). Працівники колонії, які брали участь в обшуку, також використовували автоматичну зброю, вибухові пакети, кийки та щити під час обшуку приміщень, де утримувалися засуджені (див. пункти 54 і 56 вище).

208. Роль спеціального підрозділу полягала у керівництві обшуком, який мав проводитися після навчань. Загальному обшуку, який мав тривати 2–3 години, підлягали 53 камери, в яких утримувалися 750 засуджених. Ця група повинна була показати працівникам Замкової колонії, як проводити загальний обшук у найбільш ефективний спосіб у межах наданого часу, а також надати спеціальному підрозділу можливість провести практичний інструктаж працівників колонії та загону швидкого реагування (див. пункт 53 вище). Це включало збір у коридорі, вивід засуджених з камер, шикування їх вздовж стіни у коридорі та проведення повного особистого огляду.

209. Начальник Замкової колонії, працівники п. Мазепа та п. Мазуренко, прокурор п. Волков і лікар п. Бондар (начальник

медично-санітарної частини) були присутні під час першого етапу навчань. Втім, вони не були присутні під час обшуку всіх камер.

210. Події цього обшуку сталися як описано у твердженнях заявників (див. Додаток, пп. 3–4 і 11–14) та свідків-ув'язнених у їх заявах (див. Додаток, пп. 25–29, 32–34, 38–40 і 42–43).

211. Зокрема, обшук у камері № 8 «Монастиря» Замкової колонії, де утримувалися перший і другий заявники, розпочався зі звуків вибухів та холостих пострілів із автоматичної зброї, очевидно, у коридорі, який вів від входу у «Монастир» до камери № 8, а також шуму і криків. Заявники чули, як людей витягували з камер та били. Групи, які проводили обшук, також використовували вибухові пакети та били кийками по щитах. Працівники запалили вибуховий пакет біля камери та здійснили постріли.

212. Невдовзі після цього двері камери відчинилися і двоє працівників, які, очевидно, належали до спеціального підрозділу, який брав участь в обшуку, через те, що вони були вдягнені у маски та бронежилети, увірвалися до камери, націливши зброю всередину камери. Вони наказали першому і другому заявникам лягти на підлогу обличчям униз. Їм заборонили рухатися. Другий заявник не міг знайти місце в камері для того, щоб лягти, за це один з працівників наніс йому кілька ударів ногою. Працівники пересувалися по камері, наступаючи на засуджених.

213. Працівники наказали засудженим камери № 8, у тому числі першому і другому заявникам та іншим ув'язненим камери, вибігати по одному до коридору «Монастиря», де інші працівники з кийками та щитами створили «коридор», крізь який засуджені бігли до протилежної стіни перед камерою. Вони бігли, нахиливши голови до рівня ніг. Першого і другого заявників примусили встати й бігти. Другого заявника витягли з камери двоє працівників, заламавши йому руки догори за спину, так що він зігнувся і ледве міг іти.

214. Коли другий заявник біг, його били кийками по лобі й по спині. Працівники, які утворили «коридор», намагалися

бити першого і другого заявників та інших засуджених камери № 8 кийками та ногами. Інші працівники створювали шум, ступаючи кийками у щити. Один з членів групи обшуку зупинив першого заявника та наказав йому стати до стіни. І перший, і другий заявники повинні бути стояти у позі «розтяжка» (див. роз'яснення щодо пози у пункті 143 вище) біля стіни. Другий заявник упав при спробі стати у таку позу, але його вдарили ногою та змусили піднятися і стати до стіни у цю позу. Працівники почали їх обшукувати; першому і другому заявникам наказали роздягнутися догола, їх одяг залишили на купі посеред коридору, не оглядаючи. Заявникам було наказано назвати свої імена, причину засудження та строк ув'язнення. Їм наказали присягнутися у тому, що вони не порушуватимуть правила внутрішнього розпорядку та виконуватимуть накази працівників колонії. Потім члени підрозділів, отримавши інструкції від когось із Замкової колонії, хто знав, що обидва заявники були «злісними порушниками режиму тримання», стали наносити удари у різні ділянки тіла першого заявника через те, що його відповіді не були достатньо голосними.

215. Другому заявнику наказали бігти назад до камери, він почав шукати свій одяг, який був звалений у купу посеред коридору, та отримав удар ногою через те, що робив це надто довго. Після цього другий заявник побіг до камери неодягнений з одежею у руках, він біг зігнувшись, постійно отримуючи удари. Коли він увійшов до камери, йому знову наказали лягти. Потім усім засудженим було наказано підвестися та навести у камері порядок. Після повернення до камери вони побачили, що всі їхні речі були розкидані на підлозі, розтриті або звалені до купи посеред камери.

216. Процедура проведення обшуку та повного особистого огляду регулювалася правилами внутрішнього розпорядку Департаменту виконання покарань (див. пункти 67-76, 122 і 136 вище). Засудженим, які порушували режим, зокрема, «злісним порушникам режиму тримання», в ході обшуку приділялася найбільша увага з боку членів загону швидкого реагування та працівників колонії, які брали участь у проведенні обшуку. Суд

відзначає, що працівники Замкової колонії вказали на першого та другого заявників, які утримувалися у «Монастирі» як на «злісних порушників режиму тримання» та небезпечних злочинців, які не бажають виправлятися, що забезпечило їм особливу увагу з боку охоронців, які діяли під керівництвом працівників Замкової колонії.

217. Спеціальні підрозділи залишили приміщення перед обідом у день навчань. За 10-15 хвилин після закінчення обшуку та повернення засуджених з коридору до камери № 8 до них увійшли п. Захаров, п. Мазепа і п. Мазуренко, які запитали засуджених, у тому числі першого та другого заявників, чи мали вони які-небудь скарги. Це було зроблено у присутності бійців спецпідрозділів. Пан Волков і п. Стасюк були присутні під час навчань та відвідали камери. Також були присутні представники адміністрації колонії (у тому числі п. Гайдамака і п. Захаров).

218. Суд вважає, що сила, яку застосовували посадові особи проти заявників у ході обшуку, більш ніж вірогідно могла призвести до травмування засуджених, які утримувалися у камері № 8 «Монастиря». Суд вважає докази, що впливають з усних свідчень заявників і свідків, достатніми для того, щоб встановити, що перший і другий заявники зазнали тілесних ушкоджень (див. Додаток, пп. 5 і 16). Крім цього, на думку Суду, відсутність матеріальних доказів, таких як медичні записи або висновки медичного обстеження, які б підтверджували конкретні ушкодження заявників, не перешкоджають Суду дійти висновку стосовно того, чи мало місце застосування надмірної сили, в результаті чого заявники зазнали тілесних ушкоджень. У зв'язку з цим Суд знаходить, що існуюча система реєстрації ушкоджень дозволяла працівникам пенітенціарних закладів не реєструвати травми і не реагувати на медичні скарги, що, на думку Суду, і відбувалося у даному випадку. Суд відзначає, що у зв'язку з відсутністю медичної документації у даному випадку він не має достовірних письмових свідчень, щоб встановити, чи зазнали заявники поганого поводження. Крім цього, Суд не зобов'язаний встановлювати характер та ступінь ушкоджень,

якщо Суд визнає, що поведження досягло того рівня, при якому застосовують статтю 3. На підтвердження цих висновків Суд посилається також на показання інших свідків, які він визнав переконливими. Зокрема, Суд вважає, що свідчення другого заявника (див. Додаток, п. 11), який спостерігав за обшуком у коридорі крізь щілину у двері, а також свідчення п. Гетьманського, який бачив, як поранені засуджені йшли до медичної частини (див. Додаток, пп. 43–44) під конвоем або у супроводі інших засуджених, є надійними та заслуговують на довіру. Крім того, Суд зауважує, що проведення навчань значною мірою відповідало планам навчань (див. пункти 52–64 вище) та правилам внутрішнього розпорядку (див. пункти 66–80 і 134 вище), що неодноразово наголошувалося у свідченнях працівників Замкової колонії, місцевого та спеціального прокурорів та посадових осіб Департаменту виконання покарань. Втім, деякі з цих правил, наприклад, наказ № 75 від 27 квітня 2000 року про поведінку та дії спеціальних підрозділів (див. пункти 77–80 вище), не є загальнодоступними та були представлені Урядом тільки за вимогою Суду (див. пункт 142 вище). Отже, Суд вважає, що не було ніяких законних підстав у значенні Конвенції для дій вказаного вище спеціального підрозділу.

219. Суд надалі визнає, що заявники зверталися з проханням надати їм медичну допомогу відразу після проведення навчань і наступного дня, але ніякої допомоги їм не було надано, тож їм довелося надавати медичну допомогу один одному. Тілесні ушкодження, завдані ув'язненим в ході загального обшуку, не були зафіксовані; не було виявлено жодних ознак існування медичних записів про тілесні ушкодження, завдані заявникам. Ніякого медичного лікування або медичної допомоги не було надано у зв'язку з тілесними ушкодженнями, які зазнали і перший, і другий заявники. Зважаючи на неналежну реєстрацію медичних скарг (див. пункт 218 вище), сама відсутність медичних записів не є достатньою для того, щоб бути рівноцінним запереченням свідчень перед Судом. Суд доходить висновку, що перший і другий заявники отримали тілесні ушкодження

у результаті подій стосовно обшуку камери № 8 «Монастиря» 30 травня 2001 року.

220. Суд також зауважує, що заявники не мали можливості отримати відшкодування за заявлене порушення їх прав; перший заявник п. Давидов і другий заявник п. Гоменюк були покарані за дії в обхід адміністрації колонії та подання скарг безпосередньо до відповідної прокуратури, тобто у спосіб, який не передбачався внутрішньодержавним законодавством для подання таких скарг, та у порушення правил внутрішнього розпорядку виправних закладів (див. конкретні події у пунктах 118, 132 і 134–135 вище). Пан Ільченко кілька разів був змушений надавати пояснення того, чому він звернувся зі скаргами стосовно навчань до адміністрації колонії. Скарги, передані першим і другим заявниками до п. Гайдамаки, начальника загону колонії, та до п. Мазуренка, не були відправлені. Після того, як ці скарги надійшли до п. Гайдамаки, він погрожував заявникам та вимагав відкликати скарги, що вони зрештою і зробили, знов після різних погрожувань.

**с) Події 29 січня 2002 року та події,
пов'язані з цими обставинами**

221. Другі навчання та обшук розпочалися о 6 годині ранку та відбувалися за участі підрозділів з колоній № 31 і № 58, загонів швидкого реагування Замкової колонії, Ізяславської колонії № 31, Шепетівської колонії № 98, колонії № 78 та СІЗО (слідчого ізолятору досудового утримання) № 29 Хмельницької області. Підрозділи проходили тренування поблизу контрольно-пропускного пункту за межами Замкової колонії з 8.30 до 11.00 ранку; об 11.30 ранку підрозділи увійшли до житлової зони Замкової колонії та продовжили навчання проведенням загального обшуку ізольованих секторів до 3.00 опівдні (див. пункт. 61 вище). Відповідно до належного плану (Плану № 4) обшук було розпочато о 9.00 ранку і закінчено о 12.00 пообіді (див. пункт 63 вище).

222. Навчання способам протидії проявам масової непокори проходило під наглядом представників Департаменту виконан-

ня покарань, працівників зазначених вище виправних установ та посадових осіб, яким підпорядковувалися спеціальні підрозділи у складі Департаменту виконання покарань. У навчаннях було залучено значну кількість осіб, було чуто вибухи вибухових пакетів та холості постріли.

223. У навчаннях брали участь групи, відповідальні за блокування, документування, медичну допомогу, супроводження, обшук, а також спеціальна та резервна групи. Відповідно до плану навчань загалом у навчаннях брала участь 151 особа. Спеціальний підрозділ мав використовувати 3 автомати, вибухові пакети, сигнальні ракети тощо. У загальному обшуку загалом мали брати участь 29 працівників Замкової колонії (див. пункт 62 вище). Однією з цілей навчань було навчання працівників Замкової колонії та членів загону швидкого реагування проведенню обшуку у приміщеннях, де утримуються засуджені, та огляду самих засуджених. Зокрема, огляд засуджених та обшук житлової зони були визначені як одні з головних задач навчань. Офіційна мета обшуку полягала у пошуку заборонених предметів та виявленні підготовки до втечі або скоєння кримінальних злочинів. Обшук також мав на меті запобігання можливих порушень правил тримання у виправному закладі, оскільки здебільшого стосувався «злісних порушників режиму тримання» та зосереджувався на перевірці карцеру та тих камер, де оперативна обстановка була ускладненою та неспокійною. Працівники, які брали участь в обшуку, були поділені на 3 змішані групи, кожна з яких мала свого командира, і ці групи проводили загальний обшук у житловій зоні Замкової колонії. Обшук було проведено в ШІЗО, ПТК, ОК, камерах сектору суворого режиму тримання, камерах № 19 і 29 у відділеннях № 5 і 8, у відділеннях № 9 і № 10 сектору загального режиму тримання.

224. Результати місії з встановлення фактів підтвердили, що події других навчань та обшук 29 січня 2002 року відбувалися так, як це описали у своїх твердженнях заявники (див. Додаток, пп. 6–8, 16–17 і 20–22) та свідки-ув'язнені (див. Додаток, пп. 35 і 44–45). Суд також зауважує, що припущення деяких

ув'язнених, таких як п. Гетьманский (див. Додаток, п. 44), стосовно того, що у навчаннях брала участь велика кількість осіб, були вірними, оскільки кількість учасників цих навчань перевищувала кількість учасників перших навчань.

225. Після тренування загони увійшли до житлової зони, де вони брали участь у проведенні загального обшуку. Як зазначалося вище, це була «група посиленої присутності». Члени групи заблокували входи до ізольованих секторів Замоквої колонії та залишалися у коридорах для попередження «неочікуваної поведінки» з боку засуджених. Члени загонів швидкого реагування, які брали участь у проведенні обшуку, були вдягнені у камуфляжну форму зеленого кольору, мали спеціальне спорядження, в тому числі каски «Сфера», щити, чорні бронежилети, деякі з бійців мали при собі автомати, гумові кийки, наручники, прилади для позбавлення рухомості та вибухові пакети. Члени спеціальних підрозділів, які брали участь у проведенні обшуку, також були вдягнені у камуфляжну форму і маски та мали автоматичну зброю. Члени групи обшуку належали до одного типу військового формування, відрізнялися від працівників колонії та були вдягнені у бронежилети, форму кольору хакі із заковченими рукавами та мали при собі зброю та щити (жовті або світло-коричневі). Вони також мали прилади для позбавлення рухомості, маски та шоломи.

226. Лунали постріли з автоматичної зброї, вибухи вибухових пакетів і було видно дим. Підрозділи обшукували камери, відкриваючи їх одну за одною. Вони обшукували другий поверх «Монастиря» та наказали засудженим, в числі яких був перший заявник, лягти. Потім вони застосували силу, щоб витягати засуджених з камер до коридору, де вони проходили крізь «живий коридор» бійців, які били засуджених ногами або гумовими кийками. Засудженим наказали стояти у позі «розтяжка» (див. пояснення та опис цієї пози у пункті 143 вище), а також викрикувати своє ім'я і присягатися, що ніколи не порушуватимуть режим утримання та співпрацюватимуть з адміністрацією. Один з працівників колонії надавав інструк-

ції членам підрозділів, які брали участь у проведенні обшуку. Після цього засудженим було наказано бігти назад до камер.

227. У ході других навчань працівники провели обшук камери одиночного тримання, розташованої на другому поверсі «Монастиря», де утримувався перший заявник (див. Додаток, п. 6). Цього заявника витягли з камери два працівника, які кинули його у дуже вузький прохід між камерами, де він побачив п. Волкова, п. Стасюка та третю особу, які стояли на відстані 5–6 метрів. Він також побачив інших засуджених, яких витягали з одиночних камер. Перший заявник зазнав побиття через те, що відмовився присягатися у тому, що дотримуватиметься вказівок адміністрації. Його кинули назад до камери, де один з бійців, вдягнений у важкі військові черевики, бив його ногами, доки той не втратив свідомість. Заявника не оглянули лікарі колонії у зв'язку з його скаргами на стан здоров'я. Зрештою, тільки сторонній лікар повідомив йому, що у нього зламані ребра та зафіксував цю інформацію у медичній картці (див. Додаток, п. 8), яка зникла під час переведення заявника до іншої в'язниці (див., факти стосовно других навчань у стислому викладі рішення щодо прийнятності у цій справі *«Druzenko and Others v. Ukraine»* (dec.), № 17674/02 і № 39081/02, від 15 січня 2007 року).

228. Камеру другого заявника не обшукували, оскільки працівники обшукували тільки сусідні камери № 19 і 29, розташовані в одному коридорі, у той час як його тримали на першому поверсі після переводу з «режиму ув'язнення» на режим максимальної безпеки або особливо суворий режим тримання до камери № 23 «Монастиря». Втім він зазнав побиття та отримав тілесні ушкодження після навчань спецпідрозділів, після того, як спецпідрозділи залишили Замкову колонію, від п. Заремського та кількох молодших інспекторів колонії з 8-го загону. У зв'язку з отриманими ушкодженнями лікар його не оглядав, і він не отримав ніякої медичної допомоги у зв'язку з цими травмами.

229. У камері третього заявника все було перевернуто. Він також отримав тілесні ушкодження в результаті дій працівни-

ків, які брали участь у проведенні обшуку. Третій заявник отримав травми ребер та носа, інші засуджені також зазнали травм. Втім, його не оглянув лікар і йому не було надано ніякої медичної допомоги у зв'язку з цими травмами.

230. Знову необхідно зазначити, що відсутність медичних записів не має вирішального значення для встановлення, що жоден із заявників не мав можливості скаржитися на отримані ними тілесні ушкодження до органів влади за межами Замкової колонії, навіть незважаючи на те, що адміністрація колонії знала про ці ушкодження та скарги, пов'язані з отриманням ушкоджень. Перший заявник не мав можливості звернутися зі скаргою до органів влади поза межами колонії, оскільки працівники колонії перевіряли всю кореспонденцію. П. Мазуренко і п. Мазепа просто рвали усі листи, втім, зрештою скарги були відправлені п. Жердеву. Першого заявника помістили у карцер з метою покарання за відправлення кореспонденції у несанкціонований спосіб.

(d) Розслідування скарг заявників

231. Суд відзначає, що заявники отримали кілька відповідей від органів прокуратури на свої скарги стосовно перших навчань (див. пункт 85-88 вище). Також п. Скоков провів розгляд скарг стосовно перших навчань від імені Департаменту виконання покарань (див. пункт 98 вище). Крім цього, два розслідування було проведено національними органами прокуратури на основі скарг, поданих від імені заявників п. Жердевим, але вони стосувалися других навчань (див. стосовно фактів першого і другого розслідування пункти 87-94 і 95-97 відповідно).

232. Розслідування та розгляд були організовані таким чином, що особи, які давали санкцію на обшук та були присутніми під час його проведення (п. Волков, п. Янцеловський і п. Стасюк), були тими самими особами, які затверджували висновки розслідування, були присутніми під час допитів тих, хто хотів подати скаргу, або відповідальними за розгляд скарг заявників (див. пункти 90 і 98 вище). Зокрема, п. Снегир визнав, що він був присутнім під час допиту першого заявника прокурором

(див. Додаток, п. 100 вище), який скоріше за все проводився у присутності охоронців. Те ж саме стосується відвідувань камер прокурорами та адміністрацією колонії відразу після обшуку та опитування щодо скарг на отримані травми або погане поводження, яке проводилося у присутності тих, хто за припущенням був винним у завданні травм та поганому поводженні, а також охоронців зі складу спецпідрозділу або загону швидкого реагування (див. Додаток, пп. 4, 15, 67 і 93).

233. Отже, беручи до уваги документальні та усні свідчення, проведене прокурорами розслідування відповідало свідченням, які були представлені Суду. Крім того, незважаючи на письмові скарги від деяких заявників стосовно поганого поводження, їх ніхто не оглянув і ніякого медичного огляду заявників не було організовано в ході розслідування, проведеного Хмельницькою обласною прокуратурою. Крім цього, деякі скарги, надіслані заявниками, не були відправлені, оскільки вихідні листи перевірялися, так само як і вся кореспонденція, яку опускали до спеціальної поштової скриньки, призначеної для скарг на дії адміністрації Замкової колонії (див. стосовно правил користування поштовими скриньками у пункті 134 вище), і яка повинна була відправлятися протягом одного дня з моменту отримання, що зазначено у відповідному положенні (див. пункт 118 вище).

234. Розслідування, проведене п. Ільтяєм та його заступниками, працівниками Департаменту виконання покарань, яке було проведене у зв'язку зі скаргами стосовно других навчань, включало опитування близько ста свідків п. Іршком протягом одного дня (див. Додаток, п. 103), не включало розгляд будь-яких медичних свідчень або проведення медичного обстеження. Хід та спосіб проведення цього розслідування були такими, як описано у відповідних показаннях свідків, хоча це і не підтверджено будь-якими документами розслідування. Суд також відзначає, що звіт про це розслідування не був представлений Суду, оскільки термін зберігання цього документу закінчився і його було знищено (див. пункт 168 вище). Отже не було можливим з'ясувати фактичні подробиці, встановлені в ході цьо-

го розгляду скарг, і навіть точної дати проведення опитування свідків. Зрештою, Суд відзначає, що звіт був також підготовлений п. Скоковим на підставі звіту працівника Данишевського, який розслідував це питання з 3 по 4 жовтня 2001 року, а також на основі інструкцій Департаменту виконання покарань (див. пункт 98 вище). Цей звіт, можливо, становив частину розслідування, яке проводилося під керівництвом п. Іршка, втім, знову ніякої копії Суду представлено не було (див. Додаток, п. 103).

235. Суд здійснюватиме процесуальні дії по аналізу скарг заявників за різними статтями Конвенції на основі встановлених фактів (див. пп. 202–234 вище).

IV. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ

236. Заявники, тобто перший, другий і третій заявники (див. пункти 149-153 вище), здебільшого скаржилися за статтею 3 Конвенції на те, що вони зазнали поганого поводження від членів спеціальних підрозділів та отримали тілесні ушкодження під час спеціальних навчань, організованих 30 травня 2001 року та 29 січня 2002 року. Заявники також стверджували, що умови їх тримання під вартою та відсутність належного медичного лікування та медичної допомоги були нелюдськими та такими, що принижували людську гідність. Стаття 3 Конвенції проголошує:

«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».

237. Уряд стверджував, що до заявників не застосовувалися дисциплінарні заходи за їх намагання скаржитися на погане поводження від членів спеціальних підрозділів або адміністрації колонії. Зокрема, Уряд зауважив, що за даними реєстраційних журналів засуджених, які велися у ізольованих секторах № 2688 (записи за період з 8 червня 2000 року по 16 липня 2002 року) та № 3914 (записи за період з 17 січня 2002 року по 30 грудня 2003 року), тільки до першого заявника п. Давидова були застосовані дисциплінарні стягнення. Зокрема, 14 липня 2001 року йому було призначено у якості дисциплінарного стягнення перебування у карцері строком на 15 діб за відмову

знаходиться разом з іншими засудженими. Уряд також довів, що ці дисциплінарні стягнення, застосовані до першого заявника, переслідували цілком правомірну мету підтримувати порядок та безпеку в колонії та запобігати вчиненню інших злочинів у місці позбавлення волі. Уряд також заявив, що тривалість його тримання була обґрунтованою.

238. Заявники не погодилися з Урядом та заявили, що застосовані до них дисциплінарні стягнення накладалися у свавільний спосіб, а також у якості покарання за їх скарги на дії або бездіяльність керівництва колонії. За їх твердженнями, наприклад, дисциплінарні стягнення застосовувалися до другого заявника двадцять сім разів.

239. Суд вважає недоцільним розглядати скарги, які стосуються втручання у кореспонденцію заявників та перешкоджання поданню ними різних скарг у поєднанні зі скаргами за статтею 3 Конвенції, оскільки вони скоріше є елементом доказів стосовно скарг за пунктом 1 статті 8 та за статтею 34 Конвенції.

А. Заперечення Уряду стосовно вичерпання всіх національних засобів правового захисту

1. Доводи сторін

240. Уряд стверджував, що перший, другий і третій заявник не вичерпали всіх національних засобів правового захисту, які були у їх розпорядженні відповідно до українського законодавства. Зокрема, Уряд вважав, що заявники могли та повинні були звернутися зі скаргами до адміністрації виправної установи або прокуратури, а після цього до внутрішньодержавного суду.

241. Уряд стверджував, що другий заявник ніколи не подавав скарги конкретно щодо застосування до нього поганого поводження членами спеціальних підрозділів.

242. Стосовно скарг, які подавав третій заявник, Уряд зауважує, що він взагалі не звертався до Генеральної прокуратури, хоча надсилав скарги до місцевої прокуратури, висуваючи ті ж самі обвинувачення, що і перший та другий заявники.

243. Крім цього, стосовно умов тримання засуджених і заявленої відсутності медичної допомоги Уряд зауважує, посилаючись на відповідні норми та положення національної судової практики, що дії та бездіяльність державних органів та їх посадових осіб можна оскаржувати безпосередньо у суді за статтею 55 Конституції та відповідними положеннями Цивільного процесуального кодексу та Кримінально-процесуального кодексу. Уряд стверджував, що заявники не надали ніяких доказів у підтвердження своїх скарг стосовно умов утримання.

244. Заявники стверджували, що вони вичерпали всі національні засоби правового захисту, які були їм доступні згідно з українським законодавством. Заявники також заявили, що подавали скарги до прокуратури стосовно поганого поведіння з боку членів спеціальних підрозділів, але прокуратура не організувала і не провела ефективне розслідування їх скарг. Вони також зауважили, що прокуратура не винесла процесуального рішення за їхніми скаргами, в результаті чого можливість його успішного оскарження була тільки теоретичною. Заявники також відзначили, що вони надсилали свої скарги до різних органів державної влади, але безуспішно.

245. Заявники стверджували, що вони не мали ефективних і доступних засобів правового захисту для подання скарги на умови їх тримання під вартою.

2. Оцінка Суду

(а) Попередні зауваження

246. а думку Суду, заперечення стосовно вичерпання всіх внутрішньодержавних засобів правового захисту, приєднаних до суті скарг заявників (див. *«Druzenko and Others v. Ukraine»* (dec.), № 17674/02 і № 39081/02, від 15 січня 2007 року), піднімають три питання, які вимагають подальшого розгляду:

- *по-перше*, чи були доступними для заявників будь-які ефективні засоби правового захисту для подання скарг на погане поведіння в ході навчань;
- *по-друге*, чи були доступними для заявників будь-які ефективні засоби правового захисту для подання скарг

на відсутність необхідного медичного лікування та медичної допомоги під час їх ув'язнення;

- *по-третє*, чи були доступними для заявників будь-які ефективні засоби правового захисту для подання скарг на умови тримання під вартою та переповненість камер.

(b) Застосовні принципи

247. Суд нагадує, що відповідно до його практики, метою правила про вичерпання всіх національних засобів правового захисту згідно з пунктом 1 статті 35 Конвенції є надання Договірним Державам можливості попередити або виправити порушення, стосовно якого висувається обвинувачення проти цієї держави, до того, як ці заяви будуть передані до Суду. Проте йдеться про вичерпання тільки ефективних засобів правового захисту. Стверджуючи, що засоби правового захисту не були вичерпані, Уряд повинен переконати Суд у тому, що засіб правового захисту був ефективним та доступним, як теоретично, так і практично у відповідний час. Після того, як вимога доведення такого вичерпання виконана, завданням заявника є довести, що засіб, вказаний Урядом, в дійсності був вичерпаний або був з певних причин неадекватним або неефективним за конкретних обставин даної справи, або що існували особливі обставини, які звільнювали заявника від цієї вимоги (див. «*Dankevich v. Ukraine*» № 40679/98, п. 107, від 29 квітня 2003 року).

248. Суд наголошує, що застосування цього правила потребує належної уваги до контексту. Відповідно, Суд визнає, що статтю 35 слід застосовувати з певною гнучкістю та без надмірного формалізму. Суд визнає, що правило вичерпання всіх національних засобів правового захисту є ні абсолютним, ні таким, яке можна застосовувати автоматично; розглядаючи питання дотримання цього правила, важливо враховувати конкретні обставини кожної окремої справи. Це означає, що серед інших питань Суд має реалістично враховувати не тільки наявність формальних засобів правового захисту у правовій системі Договірної сторони, якої стосується розгляд, але також

загальний правовий контекст, в якому вони працюють, разом з особистими обставинами заявника (див. «*Akdivar and Others v. Turkey*» від 16 вересня 1996 року, п. 69, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-IV). Суд має проаналізувати, з урахуванням усіх обставин справи, чи зробили заявники все, що обґрунтовано можна було від них очікувати, для вичерпання національних засобів правового захисту.

249. Суд також нагадує, що вирішальне значення при оцінюванні ефективності засобу правового захисту стосовно скарги на погане поводження має питання, чи можуть заявники подати таку скаргу до національного суду з тим, щоб отримати безпосереднє та вчасне виправлення та відшкодування, а не тільки опосередкований захист прав, який гарантується статтею 3 Конвенції. Засіб правового захисту може бути як запобіжним, так і компенсаційним у випадках, коли особа скаржиться на погане поводження при триманні під вартою або на умови такого тримання (див. «*Melnik v. Ukraine*» № 72286/01, п. 68, від 28 березня 2006 року).

250. Уряд запропонував такі засоби правового захисту: подання скарги до адміністрації виправних закладів або органів прокуратури та подання скарги до національного суду за встановленою законом процедурою. Суд, враховуючи власну судову практику стосовно вичерпання національних засобів правового захисту, як описано вище (див. пункти 247-249 вище), проаналізує ефективність та доступність цих засобів по відношенню до кожної скарги заявників за статтею 3 Конвенції.

(с) Оцінка Суду

(і) Погане поводження із заявниками

251. Стосовно тверджень про погане поводження у виправному закладі Суд відзначає, що подання скарги до прокурора, який здійснює нагляд за загальною законністю виконання судових рішень у кримінальних справах, не вважається ефективним і доступним засобом правового захисту. Зокрема, статус такого прокурора згідно з національним законодавством, його наближеність до посадових осіб колонії, разом з якими прокурор що-

денно здійснює регулярний нагляд за відповідними колоніями, та його інтегрованість у пенітенціарну систему не надають достатніх гарантій для забезпечення проведення незалежного та неупередженого розгляду скарг на погане поводження, поданих проти працівників колонії (див. «*Melnik v. Ukraine*» 72286/01, п. 69, від 28 березня 2006 року). Його право на власний розсуд виносити рішення у справах, пов'язаних з обвинуваченнями у поганому поводженні, обмежується розглядом свідчень, представлених заявниками на обґрунтування своїх заяв. Зокрема, при прийнятті рішення про порушення кримінальної справи, слідчий або прокурор розглядають питання наявності процесуальних та матеріально-правових підстав для порушення кримінальної справи, тобто чи представив заявник достатні докази того, що дія, яку розглядають, є суспільно небезпечною та заборонена кримінальним законодавством (див. пункт 2 статті 94 Кримінального кодексу, а також пункти 112 і 113 вище). Для порушення кримінальної справи слідчий або прокурор повинні мати достатні докази для того, щоб дійти висновку, що були виявлені докази вчинення злочину. Подальший судовий розгляд постанови про відмову у порушенні кримінальної справи обмежується формальним контролем законності такого рішення з урахуванням процесуальних вимог статті 97 Кримінально-процесуального кодексу (див. пункти 112-113 вище).

252. Звертаючись до фактів даної справи, Суд відзначає, що заявники надіслали низку скарг до відповідних органів стосовно перших і других навчань (див. пункти 23, 25 і 99 вище). 17 серпня 2001 року прокурор Волков відповів, що порушення закону не було (див. пункт 85 вище). За підсумками розслідування прокуратури 11 червня 2002 року п. Бухер відмовив у порушенні кримінальної справи, оскільки за скаргами заявників не було виявлено ніякого порушення законності (див. пункт 93 вище). Після подальшого направлення заступника Генерального прокурора 6 серпня 2002 року виконуючий обов'язки обласного прокурора повідомив заступникові Генерального прокурора про те, що скарги виявилися необґрунтованими, та передав справу до Генеральної прокуратури для перевірки (див. пункт

97 вище). Скарги заявників також стали підставою для внутрішнього розслідування адміністрацією колонії, за результатом якого 15 жовтня 2001 року адміністрація дійшла висновку, що скарги стосовно перших навчань були необґрунтованими, оскільки навчання проводилися на підставі законного рішення та під наглядом прокурора Волкова (див. пункт 98 вище).

Суд відзначає, що заявники могли б оскаржити рішення від 17 серпня 2001 року, 15 жовтня 2001 року і 11 червня 2002 року у суді відповідно до статті 236-1 Кримінального кодексу з посиленням на статті 4 та 99 Кодексу, втім вони цього не зробили. Таке оскарження вимагало б від заявників надати суду відповідні медичні документи, які вони не мали можливості представити, оскільки в колонії немає наявної і доступної медичної документації (див. висновки в пунктах 218 і 219 вище), а Уряд не запропонував заявникам можливість пройти обстеження незалежними медичними експертами в цілях судочинства під час їх перебування під вартою. Крім того, суд розглядав би тільки дотримання матеріально-правових та процесуальних підстав для порушення справи, і заявникам довелося б стверджувати, що прокурор не виконав вимоги статті 97 Кримінально-процесуального кодексу (див. пункт 112 вище) за відсутності медичних свідчень (тобто матеріальних підстав). Таке провадження обмежалося б розглядом питання дотримання прокурором встановлених строків і того, чи виніс прокурор рішення в межах своєї компетенції, чого не було у даному випадку.

253. Суд дійшов висновку, що заявники не були зобов'язані добиватися розгляду у суді скарг, які вони подавали до різних органів прокуратури. Беручи до уваги зазначене вище, Суд дійшов висновку, що заперечення Уряду стосовно вичерпання всіх національних засобів правового захисту мають бути відхилені.

(ii) Скарги заявників на відсутність медичного лікування та медичної допомоги

254. Стосовно скарг щодо відсутності медичного лікування та медичної допомоги Уряд загалом стверджував, що заявники могли звернутися до суду, посилаючись на статтю 55 Кон-

ституції та відповідні положення Цивільного процесуального кодексу та Кримінально-процесуального кодексу. Суд нагадує про свій висновок, що стаття 55 Конституції не має необхідної ефективності з точки зору скарг за статтею 5 Конвенції, оскільки має доволі загальний характер та не передбачає конкретного виправлення або відшкодування за заявлені порушення (див. *«Nevmerzhiysky v. Ukraine»* (dec.) № 54825/00, від 25 листопада 2003 року). Ці висновки також є застосовними у даній ситуації, оскільки і в цьому випадку Уряд не показав, яким чином таке звернення могло забезпечити прямий та швидкий захист порушених прав, передбачених статтею 3 Конвенції. Стосовно інших можливих засобів правового захисту, таких як скарги до адміністрації колонії або до органів прокуратури, Суд вважає, що Уряду не вдалося продемонструвати, як за відсутності медичного висновку про тілесні ушкодження або інших медичних документів (див. пункти 218-220 і 227-230 вище) національні суди або інші компетентні державні органи могли б виправити явну відмову єдиного доступного кваліфікованого медичного працівника надати заявникам адекватну і необхідну медичну допомогу у зв'язку з травмами, нанесеними в результаті навчань, і як вони могли вимагати компенсації або відшкодування при відсутності медичного висновку.

255. Отже, Суд дійшов висновку, що стосовно заявленої наявності у заявників шляхів подання скарг на відсутність належного медичного лікування та медичної допомоги, у тому числі до національного суду, заперечення Уряду має бути відхилено.

(iii) Скарги заявників на умови тримання під вартою

256. Стосовно скарг заявників на умови тримання під вартою Суд відзначає, що, незважаючи на те, що заявники в дійсності не скористалися всіма зазначеними Урядом способами, Суд вважає, що проблеми, пов'язані з умовами утримання, мають структурний характер і стосуються не тільки особистої ситуації заявників (див. *«Melnik v. Ukraine»* № 72286/01, п. 70, від 28 березня 2006 року).

257. У даній справі Уряд не продемонстрував, яке виправлення або відшкодування могли надати заявникам національні суди або інші органи державної влади, зважаючи на визнані економічні труднощі управління системою виправних установ. Крім цього, Уряд не показав, як скарги заявників на погані умови у камерах, включаючи їх переповненість, можна було б виправити шляхом подання скарги до національних органів управління виправними установами, органів прокуратури або національних судів, якщо прийнятий в країні мінімальний стандарт площі на одного засудженого відповідно до чинного на той час національного законодавства (див. пункт 121 вище) складав 2 м² (у виправно-трудовах колоніях) та 2,5 м² (у в'язницях та виховних колоніях), а у даній справі за підрахунками внутрішніх органів, виходячи з обсягу загальної житлової площі та кількості ув'язнених, ці стандарти дотримуються (див. пункти 44-48 вище). Уряд також не показав, як ці скарги могли призвести до покращення умов тримання засуджених (див. *«Kucheruk v. Ukraine»* № 2570/04, п. 117, ЄКПЛ 2007-X).

258. Беручи до уваги попередню судову практику стосовно питань вичерпання національних засобів правового захисту щодо умов утримання в українських місцях позбавлення волі, а також рішення Суду у подібних справах (див. *«Melnik v. Ukraine»* № 72286/01 і *«Dvoynykh v. Ukraine»* № 72277/01, вказані вище), конкретні обставини цієї справи, пов'язані з діями національних органів влади у їх спробах розглянути скарги заявників (див. пункти 219–220 і 227–228 вище), Суд вважає, що заявники не мали ефективних та доступних засобів правового захисту щодо їхніх скарг на умови тримання під вартою, включаючи переповненість камер колонії. Отже, Суд вважає, що заявники відповідають вимогам положень про вичерпання засобів захисту, і заперечення Уряду з цього приводу має бути відхилено.

(iv) Висновки Суду

259. За таких обставин та виходячи з висновків Суду стосовно заперечень Уряду, зазначених вище (див. пункти 251–253,

254–255 і 256–258 вище), Суд вважає, що ці скарги заявників не можна відхилити на підставі невичерпання національних засобів правового захисту.

С. Сутність решти скарг заявників за статтею 3 Конвенції

1. Заявлене погане поводження із заявниками

260. У своїх зауваженнях на початку провадження стосовно прийнятності та суті заяв Уряд стверджував, що жодні спеціальні підрозділи не проходили навчання у Замковій колонії, що ніякі форми поганого поводження до заявників не застосовувалися і що не було порушення статті 3 Конвенції. Уряд продовжував триматися такої точки зору перед початком місії з встановлення фактів та на початкових її стадіях. У своїх зауваженнях, поданих після проведення місії з встановлення фактів, Уряд визнав, що було встановлено, що спеціальні тактичні навчання проводилися в Замковій колонії 30 травня 2001 року та 29 січня 2002 року. Ці навчання, у тому числі обшук приміщень колонії, мали на меті підготовку персоналу до придупшення можливих заколотів та дій в ситуаціях, пов'язаних з викраденням людей. Уряд також зазначив, що засуджені не брали участі у цих навчаннях і що до заявників не застосовувалися ніякі форми поганого поводження. Уряд дійшов висновку, що заявники не обґрунтувати свої скарги і не представили ніяких підтверджувальних доказів (таких як: медичні довідки, свідчення незалежних свідків тощо) на підтримку своїх тверджень за статтею 3 Конвенції. Отже, порушення цього положення не було.

261. Заявники не погодилися з цими доводами. Вони стверджували упродовж всього провадження, що сам факт «тренування на в'язнях» і відсутність правових підстав проводити такі тренування вказували на те, що метою цих навчань було приниження ув'язнених. Більш того, сама організація навчань та спосіб їх проведення доводили, що їх метою було погане поводження та приниження ув'язнених.

262. Суд нагадує, що стаття 3 робить недоторканою одну з найбільш фундаментальних цінностей демократичного сус-

пільства. Ця стаття забороняє в абсолютних термінах катування, нелюдське або таке, що принижує людську гідність, поводження чи покарання. Зобов'язання Високих Договірних Сторін за статтею 1 Конвенції забезпечувати кожному, хто знаходиться в межах їх юрисдикції, права і свободи, визначені Конвенцією, разом із статтею 3, вимагають від держав вживати заходи, призначені забезпечувати, щоб особи в межах їх юрисдикції не зазнавали катувань чи нелюдського або такого, що принижує людську гідність, поводження чи покарання (див. «*Afanasyev v. Ukraine*» № 38722/02, п. 59, від 5 квітня 2005 року). Більш того, держава безпосередньо відповідає за благополуччя осіб, позбавлених волі (див. «*Stepuleac v. Moldova*» № 8207/06, п. 55, від 6 листопада 2007 року; і «*Kadiišs v. Latvia*» (№ 2), № 62393/00, п. 55, від 4 травня 2006 року).

263. Крім цього, Суд нагадує, що погане поводження має відповідати хоча б мінімальному рівню тяжкості для того, щоб підпадати під дію статті 3. Визначення такого мінімального рівня є відносним: воно залежить від усіх обставин справи, таких як тривалість поводження, його фізичні і/або психічні наслідки та у деяких випадках від статі, віку та стану здоров'я жертви. По відношенню до людини, позбавленої волі, застосування фізичної сили, яке не було суворо необхідним через поведінку самого засудженого, принижує людську гідність та в принципі є порушенням права, проголошеного у статті 3 (див. рішення у справах «*Ribitsch v. Austria*» від 4 грудня 1995 року, п. 38, Серія А № 336; «*Assenov and Others v. Bulgaria*» від 28 жовтня 1998 року, п. 94, Звіму 1998-VIII; «*Selmouni v. France*» [GC], № 25803/94, п. 99, ЄКПЛ 1999-V; «*Berliński v. Poland*» № 27715/95 і № 30209/96, п. 59, від 20 червня 2002 року; «*Kucheruk v. Ukraine*» № 2570/04, п. 131, ЄКПЛ 2007-...; та «*Suptel v. Ukraine*» № 39188/04, п. 46, від 19 лютого 2009 року).

264. Звертаючись до фактів даної справи стосовно кожного із заявників, Суд зауважує, що перший заявник, п. Давидов, утримувався в Замковій колонії з 3 лютого 2001 року по 19 травня 2001 року, коли його перевели до Шепетівської колонії № 98 для лікування. Він повернувся до Замкової колонії

25 травня 2001 року та утримувався там по 20 квітня 2002 року. Другий заявник, п. Ільченко, прибув до Замкової колонії 3 лютого 2001 року та залишив її 27 вересня 2004 року. Третій заявник, п. Гоменюк, утримувався в Замковій колонії з 3 листопада 2001 року по 27 вересня 2002 року. Отже, Суд розглядатиме скарги першого і другого заявника стосовно поганого поводження у зв'язку з обома спеціальними навчаннями, а скарги третього заявника тільки у зв'язку з другим навчанням.

265. Стосовно обох навчань Суд раніше зауважував про не надання засудженим інформації щодо факту проведення подібних навчань. Відсутність такої інформації стосовно навчань, на думку Суду, підкреслює докази, які впливають з різних доповідей, які підтверджують існуючу в країні практику використання ув'язнених в якості об'єктів при навчанні та тренувальному обшуку (див. пункти 104-106 і 143 вище), у яких не запитують про їхню згоду і яких не повідомляють про проведення таких навчань. Це здавалося звичайною та незаперечною практикою для свідків, які з'являлися з боку Уряду (див. пункти 195–197 вище), що частково відповідало національним положенням, які дозволяють використання спеціальних підрозділів для вирішення проблем у виправних закладах за запитом начальника закладу (див. пункти 77–80 вище). Таке ставлення з боку органів влади говорить Суду про те, що поводження, яке зазнавали заявники, було принизливим і несумісним з поняттям про їх людську гідність. Крім цього, Суд вважає, що принаймні однією з цілей навчань було залякування та приниження засуджених, а також примушення тих, хто часто порушує режим («злісних порушників режиму тримання») дотримуватися правил і розпорядку колонії (див. визначення злісного порушника режиму тримання у пунктах 119, 202 і 214–216 вище). Прикладом такого погрожування, приниження та використання спеціального спорядження, про яке не повідомлялося наперед, є використання автоматичної зброї під час входу до камери без будь-якого попереднього сповіщення або пояснення (див. Додаток пп. 4 і 6). Крім цього, використання спеціальних підрозділів є звичною практикою в системі Департаменту виконання

покарань для проведення певних заходів у колоніях, де утримуються небезпечні злочинці, про що свідчать різні національні та міжнародні доповіді з питань прав людини (див. пункти 104–108 і 143 вище).

266. Суд також вважає, що проти заявників було застосовано надмірну силу без будь-яких виправдань або правових підстав. Сила та спеціальне спорядження використовувалися без будь-яких обґрунтованих підстав та всупереч міжнародним стандартам застосування сили та спеціального спорядження (див. пункти 101, 102 і 108 вище). Суд також вважає, що спосіб організації цих навчань невідворотно мав призвести до завдання засудженим тілесних ушкоджень та їх приниження. Це стало результатом не тільки застосування надмірної сили працівниками, завданням яких було вкластися у відведені стислі часові обмеження для перевірки камер всередині, але й витягуванням засуджених з камер, їх «квапленням» після їх виходу з камер та примушенням виконувати необґрунтовані та принизливі накази працівників, які брали участь у навчаннях. Принизливі накази полягали у вимогах повністю роздягатися та присягатися у присутності інших засуджених, що вони виконуватимуть вимоги адміністрації колонії та не порушуватимуть режим тримання під вартою. Заявники зазнали тілесних ушкоджень через те, що вони чинили спротив, відмовлялися виконувати або недостатньо швидко виконували накази, або, з точки зору працівників, неправильно реагували на раптовий обшук камери (див. пункти 212–214 і 226–227 вище).

267. Стосовно обставин кожного з обшуків Суд хотів би підкреслити, що ув'язнені блоку під назвою «Монастир», де утримувалися заявники, постраждали більш за все (див. пункти 210 і 223 вище з подальшими посиланнями) в обох випадках. Крім того, надмірна сила була застосована до окремих ув'язнених, у тому числі до першого і другого заявників, під час перших навчань, і до першого, другого і третього заявника в під час других навчань. Проти них було застосовано надмірну силу та приниження через те, що вони вважалися «злісними порушниками режиму тримання» (див. пункти 213–214, 218 і 226–229 вище).

268. Суд вважає, що перший і другий заявники зазнали тілесних ушкоджень в ході перших навчань, і всі троє заявники отримали тілесні ушкодження під час других навчань, під час яких працівники Державного департаменту України з питань виконання покарань застосували до заявників надмірну силу. Суд бере до уваги труднощі управління сучасним суспільством, непередбачуваність людської поведінки і необхідність навчань для підтримки готовності персоналу до можливої неочікуваної поведінки засуджених, у тому числі до дій у зв'язку з масовими заворушеннями або захопленням заручників, для чого тренувалися спеціальні підрозділи. Суд також зауважує, що заявники були засудженими злочинцями, які відбували покарання за скоєння тяжких злочинів. Втім, навіть у найскладніших обставинах, таких як боротьба з тероризмом, організованою злочинністю та небезпечними злочинцями, Конвенція беззастережно забороняє катування чи нелюдське або таке, що принижує людську гідність, поводження чи покарання. На відміну від більшості основних положень Конвенції та Протоколів № 1 і № 4, стаття 3 не передбачає виключень, і ніякі відхилення від неї не дозволяються відповідно до пункту 2 статті 15, навіть у випадку надзвичайного стану, що загрожує життю нації (див. «*Dikme v. Turkey*» № 20869/92, п. 89, ЄКПЛ 2000 VIII). Крім цього, стаття 3, як і стаття 2 Конвенції, встановлює незаперечним обов'язком держави проводити підготовку працівників своїх правоохоронних органів таким чином, щоб забезпечувати високий рівень їх професійної компетенції в межах професійної поведінки з тим, щоб ніхто не зазнавав катувань чи поводження, що суперечить цим положенням (див., *mutatis mutandis*, «*Abdullah Yilmaz v. Turkey*» № 21899/02, п. 57, від 17 червня 2008 року). Це також передбачає, що проведення навчань для працівників правоохоронних органів, у тому числі працівників пенітенціарних установ, не тільки має відповідати цій абсолютній забороні, але й повинне бути спрямоване на попередження будь-якого можливого поводження або поведінки представників держави, які можуть суперечити абсолютній забороні катувань, нелюдського або такого, що принижує людську гідність, поводження чи покарання.

269. Суд вважає, що застосування надмірної сили та використання спорядження, такого як шоломи і маски, з метою приховати обличчя працівників з тим, щоб їх не можна було виділити серед інших або встановити особу, разом з практичною неможливістю звернення зі скаргою у зв'язку з тілесними ушкодженнями та принизливий спосіб проведення обшуку (див. пункти 207–220 і 222–230) завдали фізичного та психічного болю і страждань першому і другому заявнику в ході перших навчань і усім трьом заявникам в ході других навчань.

270. Далі Суд вважає, що страждання заявників були пов'язані не тільки з травмами та приниженням під час навчань, але й зі страхом та моральними стражданнями і мукою, яку вони могли переживати в очікуванні щонайменш других навчань; переживши перші навчання, заявники повинні були відчувати відчай, коли до них дійшли чутки про те, що заплановані чергові навчання, а потім з наближенням часу, коли вони почули відповідний шум у коридорі. Крім цього, вони зазнали поганого поводження у зв'язку з повним оглядом, який проводили у коридорі «Монастиря» перед їх камерами за відсутністю будь-яких підстав для такого повного огляду або обґрунтованої необхідності проводити огляд саме у такий спосіб (див. пункти 213–215 і 226 вище). До того ж Суд зазначає, що спосіб, у який проводилися обшук та повний особистий огляд, перевищував звичайний ступінь приниження, властивий так званім «звичайним оглядам» (див. пункти 67–76 вище), які проводилися в Замковій колонії.

271. Суд вважає, що перший і другий заявники в ході перших навчань і всі троє заявники в ході других навчань зазнали поганого поводження, направленою скоріш за все на те, щоб викликати у заявників почуття страху, тривоги та вразливості, принизити їх, зламати їх спротив та волю. Крім цього, Суд вважає, що таке поводження із заявниками з боку представників держави було навмисним, воно мало за мету зламати волю заявників, оскільки з ними складно було домовитися, та забезпечити, щоб вони співпрацювали з адміністрацією Замкової колонії. Тим не менш, Суд вважає, що погане поводження із заявниками, фізич-

не та психічне насильство над ними в цілому не досягли рівня «жорстокості», достатнього для встановлення факту катувань у значенні статті 3 Конвенції. Отже, з урахуванням конкретних обставин справи, таких як тривалість поводження, його фізичні та психічні наслідки, стать, вік та стан здоров'я потерпілих, Суд вважає, що поводження із заявниками було нелюдським та таким, що принижує гідність (див. для порівняння, «*Selmouni v. France*» [GC], вказане вище, пп. 103–105).

272. Отже, Суд дійшов висновку, що держава несе відповідальність згідно зі статтею 3 за нелюдське та таке, що принижує гідність, поводження, яке зазнали заявники в ході навчань, які відбувалися 30 травня 2001 року та 29 січня 2002 року. Відповідно, мало місце порушення статті 3 Конвенції у зв'язку з поганим поводженням з першим і другим заявниками під час навчань, які проходили 30 травня 2001 року, а також порушення статті 3 Конвенції у зв'язку з поганим поводженням з першим, другим і третім заявниками під час навчань, які проходили 29 січня 2002 року.

2. Заявлена відсутність ефективного розслідування національними органами влади (процесуальний аспект статті 3 Конвенції)

(а) Доводи сторін

273. Заявники стверджували, що не було проведено належного розслідування. Вони також вказали на те, що розгляд, проведений внутрішньодержавними органами влади не приніс дійсних результатів і таким чином був некорисним.

274. Уряд підкреслив, що він виконував свої обов'язки щодо проведення розслідування згідно зі статтею 3 Конвенції та стверджував, що розслідування внутрішньодержавними органами влади у даній справі відповідали вимогам цього положення.

275. Суд також зауважує, що Уряд висунув попередні заперечення стосовно того, що заявники не вичерпали внутрішньо-державні засоби правового захисту у зв'язку з неспроможністю органів влади провести ефективне розслідування обставин

справи. Суд вирішив, що ці питання були тісно пов'язані з сутністю скарг заявників (див. «*Druzenko and Others*» (dec.), № 17674/02 і № 39081/02, від 15 січня 2007 року) та постановив, що ці питання повинні розглядатися згідно зі статтями 3 і 13 Конвенції, на які посилаються заявники. Суд розглядатиме ці питання саме таким чином. Зокрема, Суд вважає, що питання, пов'язані зі статтею 13 Конвенції, вимоги якої ширші, ніж зобов'язання проводити розслідування, передбачене статтею 3 (див. «*Cobzaru v. Romania*» № 48254/99, п. 83, від 26 липня 2007 року) повинні розглядатися окремо.

(b) Принципи, встановлені застосовною судовою практикою

276. Якщо особа небезпідставно заявляє, що вона зазнала поганого поводження з боку представників держави незаконно і в порушення статті 3 Конвенції, то це положення разом із загальним обов'язком держави відповідно до статті 1 забезпечувати «кожному, хто знаходиться під [його] юрисдикцією права і свободи, встановлені у ... Конвенції», опосередковано вимагає проведення ефективного офіційного розслідування. Стаття 3 таким чином включає процесуальні зобов'язання, пов'язані з проведенням ефективного розслідування повідомлень про порушеннях її матеріально-правового аспекту (див. «*Šilih v. Slovenia*» [GC] № 71463/01, п. 153, від 9 квітня 2009 року). Як і у випадку розслідування згідно зі статтею 2, таке розслідування повинно бути здатним призвести до встановлення та покарання винних (див. «*Ramsahai and Others v. the Netherlands*» [GC] № 52391/99, пп. 324–325, ЄКПЛ 2007-...; «*Poltoratskiy v. Ukraine*» № 38812/97, п. 125, ЄКПЛ 2003-V). Інакше загальна законодавча заборона катувань та нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, незважаючи на її фундаментальне значення, буде неефективною на практиці та у деяких випадках дозволить представникам держави практично безкарно порушувати права тих, хто перебуває під їх контролем (див. «*Dikme v. Turkey*» № 20869/92, п. 101, ЄКПЛ 2000-VIII).

277. Крім того, Суд зауважує, що потерпілому надзвичайно складно довести та обґрунтувати заяви щодо поганого поведження, якщо він ізольований від зовнішнього світу і не має доступу до лікарів, адвокатів, родини або друзів, які можуть надати допомогу та зібрати необхідні свідчення (див. «*Bati and Others v. Turkey*» № 33097/96 і № 57834/00, п. 134, ЄКПЛ 2004-IV (витяги)). Органи державної влади повинні забезпечити докази, які мають відношення до подій, *inter alia*, докладні показання стосовно заяв особи, яка за припущенням є жертвою, показання свідків, медичні свідчення та, за необхідністю, додаткові медичні висновки, які містять повний і точний звіт про тілесні ушкодження та об'єктивний аналіз висновків медичних працівників, зокрема стосовно причин цих ушкоджень (див. «*Tanrıkkulu v. Turkey*» [GC] № 23763/94, ЄКПЛ 1999-IV, пп. 104 et seq., і «*Gül v. Turkey*» № 22676/93, п. 89, від 14 грудня 2000). Будь-які недоліки розслідування, які ставлять під загрозу його здатність встановити причини ушкоджень або винних осіб, створюють небезпеку порушення цієї вимоги. Крім цього, для того щоб розслідування катувань чи поганого поведження, яке проводять представники держави, вважалось ефективним, особи, які проводять дізнання і розслідування, повинні бути ієрархічно та інституційно незалежними від будь-яких органів та осіб, які мають відношення до подій, тобто слідчі на практиці мають бути незалежними (див. «*Bati and Others*», п.135, вказане вище).

278. Немає сумнівів у тому, що даний контекст також передбачає вимоги оперативності та розумної швидкості виконання. Оперативне реагування органів влади при розслідуванні заяв про погане поведження загалом можна вважати вирішальним для підтримки довіри з боку громадськості щодо додержання органами влади принципів верховенства права та попередження будь-якої думки про можливість таємної змови або терпимості до незаконних дій (див., серед інших джерел, «*Indelicato v. Italy*» № 31143/96, п. 37, від 18 жовтня 2001 року, та «*Özgür Kılıç v. Turkey*» (dec.) № 42591/98, від 24 вересня 2002 року). Хоча можливі певні перешкоди або труднощі, які можуть галь-

мувати просування розслідування у конкретній ситуації, загалом можна вважати дуже важливим, щоб органи влади швидко розпочали розслідування (див., *mutatis mutandis*, «*Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom*» № 46477/99, п. 72, ЄКПЛ 2002-II). З цієї ж причини має бути певний елемент пильного громадського нагляду за розслідуванням або його результатами для забезпечення принципу підзвітності та відповідальності як в теорії, так і на практиці. Крім цього, у всіх випадках заявнику повинно бути забезпечено ефективний доступ до процедури розслідування (див. «*Aksoy v. Turkey*», від 18 грудня 1996 року, п. 98, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-VI).

279. Отже, визначення доцільності або необхідності висновку про процесуальне порушення статті 3 залежить від обставин конкретної справи (див. «*Caloc v. France*» № 33951/96, п. 90, ЄКПЛ 2000-IX). Крім того, встановлення процесуального порушення статті 3 Конвенції також може залежати від таких факторів, як неспроможність органів влади встановити будь-які суттєві та переконливі факти, нездатність вчасно реагувати на скарги, провести допит відповідних можливих свідків або, у більш загальних термінах, неспроможність органів влади досягати будь-яких відчутних результатів (див. «*Assenov and Others v. Bulgaria*», від 28 жовтня 1998 року, пп. 102-103, *Zvimi* 1998-VIII; «*Sadyk Önder v. Turkey*» № 28520/95, п. 44, від 8 січня 2004 року; і «*Bekos and Koutropoulos v. Greece*» № 15250/02, п. 54, ЄКПЛ 2005-XIII (витяги)).

(с) Застосування зазначених принципів у даній справі

280. Стосовно фактів цієї справи, на думку Суду, скарги першого і другого заявників щодо перших навчань та всіх трьох заявників щодо других навчань містили небезпідставні твердження про погане поводження із заявниками під час навчань спеціальних підрозділів та загального обшуку 30 травня 2001 року та 29 січня 2002 року (див. пункт 272 вище). Очевидно, що органи державної влади, у тому числі обласна прокуратура і Державний департамент України з питань виконання покарань провели деякі розслідування цих скарг. Отже, Суд

вважає, що необхідно надати оцінку проведенню цього розслідування з точки зору його відповідності вимогами статті 3 Конвенції та критеріям, встановленим у судовій практиці (див. пункти 276–279 вище). У зв'язку з цим Суд має встановити, чи вдалися органи державної влади до всіх розумних заходів для одержання доказів стосовно подій, чи діяли вони оперативно, чи досягли будь-яких відчутних результатів і чи було це розслідування незалежним.

281. Суд зауважує, що органи державної влади не надали Суду ніяких докладних записів стосовно розслідування у цій справі після того, як Уряд-відповідач був повідомлений про дану справу. Крім цього, звіти і доповіді про розслідування були недоступні делегатам і Суду, оскільки, за твердженнями, ці документи були знищені через закінчення терміну їх зберігання (див. пункт 168 вище). Проте, з моменту повідомлення органи державної влади могли і повинні були подумати про те, щоб зберегти ці записи, які все ще були у їх розпорядженні, з метою збереження доказів, які могли показати Суду, що розслідування проводилося належним чином. Таке ненадання звітів про розслідування позбавило Суд можливості проаналізувати заходи, до яких вдалися органи державної влади для розслідування тверджень заявників щодо поганого поводження. У зв'язку з цим Суд вважає, що наявність докладних звітів про розслідування могло б слугувати важливим показником готовності органів державної влади продемонструвати заходи, які вони здійснили для розслідування тверджень про погане поводження, і довести, що необхідні заходи були здійснені у зв'язку з цими твердженнями. Тим не менш, органи державної влади не вважали ці твердження небезпідставними і ніколи не намагалися провести серйозне розслідування у зв'язку зі скаргами заявників, не вбачаючи ніякої практичної необхідності документувати кроки, які були вчинені в ході формального розгляду очевидно необгрунтованої скарги (див. пункти 231–324 вище). Суд розглядатиме заходи, здійснені в ході розслідування, проведеного Департаментом виконання покарань і прокуратурою, на підставі доказів, які є у розпорядженні Суду.

282. Суд зауважує, що ті, хто розслідували справу від Департаменту виконання покарань, не намагалися самостійно встановити, чи зазнали заявники тілесних ушкоджень, не провели ніяких пошукових дій для виявлення медичних свідчень, навіть не розглянувши наявні медичні документи, та не спробували організувати незалежне медичне обстеження у зв'язку із заявленими тілесними ушкодженнями, а замість цього, як і інші працівники колонії, допитані Судом, звертали увагу тільки на особисті характеристики заявників та злочини, за які їх було засуджено (див. Додаток, пп. 61 і 102, а також пункти 89, 90 і 208–210 вище). Ці висновки можна зробити з доповіді, підготовленої лейтенантом Дановським на підставі інструкцій, отриманих від Департаменту виконання покарань (див. пункт 98 вище). Висновки також випливають з розслідування, проведеного полковником Іршком, який, за словами п. Ільтяя, встановив, що перевіряючі опитали 100 осіб за один день (див. Додаток, пп. 103–104), хоча у письмовій доповіді п. Дановського про розслідування зазначено, що він проводив інспекцію Замкової колонії протягом двох днів, 3–4 жовтня 2001 року (див. пункт 98 вище). Крім того, Суду не ясно, чи були це дві окремі інспекції або одна, оскільки у доповіді, підготовленої п. Скоковим, не вказуються ні п. Ільтяй, ні полковник Іршко. Крім того, Уряд не надав ніяких документів, пов'язаних з розслідуванням, проведеним полковником Іршком, оскільки, за твердженнями, ці документи було знищено через закінчення терміну їх зберігання (див. пункт 168 вище). Отже, на думку Суду, розслідування Департаменту виконання покарань не призвело до встановлення фактів або до реальних фактичних висновків.

283. Стосовно розслідування, проведеного органами прокуратури, Суд зауважує, що п. Волков, спеціальний прокурор, який спочатку займався розглядом скарг, особисто брав участь у перших навчаннях та затвердженні планів навчань. Він мав тісні професійні зв'язки з працівниками Замкової колонії, з якими він щоденно працював. Стосовно його розслідування Суд відзначає, що він не перевіряв твердження заявників і не розглядав медичні докази. Крім того, він на-

клав стягнення на першого заявника, який скаржився на погане поводження (див. пункт 91 вище). На думку Суду, дії та бездіяльність п. Волкова вказують на його необ'єктивність та упередженість при розгляді скарг заявників. Його посада прокурора з питань нагляду за законністю вироків надавала йому широкі дискреційні повноваження, які він не використав (див. пункт 192 вище). Суд дійшов висновку, що проведений спеціальним прокурором Волковим розгляд скарг не можна вважати ефективним і ретельним розслідуванням тверджень заявників щодо поганого поводження, яке б відповідало вимогам статті 3 Конвенції.

284. Стосовно розслідування, проведеного п. Бухером, прокурором обласної прокуратури, Суд зауважує, що це розслідування мало низку недоліків. Зокрема, офіційне розслідування було розпочато прокуратурою тільки після других навчань, більш ніж шість місяців після перших навчань, що не може вважатися таким, що відповідає вимогам оперативності. Працівники обласної прокуратури, які брали участь у розслідуванні, затверджували плани навчань та самі брали участь у навчаннях (див. пункти 232 і 233 вище). У зв'язку з цим Суд зауважує, що п. Бухер не вважав за потрібне призначити інших прокурорів для розслідування скарг заявників замість тих, які брали участь у навчаннях та затверджували плани навчань, хоча деякі зі скарг були подані саме проти цих прокурорів. Отже, обласна прокуратура не могла у даному випадку діяти як ієрархічно та організаційно незалежний орган, як стверджував Уряд, оскільки слідчі, які були залучені до опитування свідків та збору доказів для п. Бухера, були особисто зацікавлені у конкретному результаті розслідування. Він не подумав про те, що необхідно провести незалежне медичне обстеження заявників. Крім того, можливість одержання незалежного або альтернативного висновку медичного експерту навіть не розглядалася слідчими обласної прокуратури (як і при розслідуваннях, проведених Департаментом виконання покарань і спеціальним прокурором Волковим). Відсутність медичних записів лікаря колонії та медично-санітарної частини не викликало у нього ніяких

підозр, і він не намагався перевірити достовірність тверджень про відсутність тілесних ушкоджень та медичних скарг.

285. Крім цього, Суд зауважує, що п. Бухер не звернув увагу на той факт, що деякі свідки відправили скарги у такий спосіб, що це було порушенням правил внутрішнього розпорядку колонії стосовно відправлення кореспонденції. Суд зазначив, що слідство не намагалося встановити, чому ці скарги не були відправлені у законний спосіб. Крім цього, у п. Бухера не викликали ніяких підозр спосіб і швидкість, з якою слідчі збирали докази, що спростовували твердження заявників. Суд дійшов висновку, що розслідування у справі були проведені всупереч духу і характеру ефективного і незалежного розслідування, яке могло б встановити фактичні подробиці, які стосуються справи. Обидва розслідування були зосереджені на дотриманні формальних вимог, необхідних для припинення розслідування, включаючи отримання письмових свідчень на основі невідомих критеріїв та формальну відповідь, що ніяких порушень закону не було виявлено. Більшість свідчень, які містяться у матеріалах справи, підтверджують, що заявники не зазнали поганого поводження, а ув'язнені заявляли, що не мають ніяких скарг стосовно працівників Замкової колонії. Твердження заявників були проігноровані та не були взяті до уваги (див. пункт 93 вище).

286. Крім цього, Суд зауважує, що представлені Суду висновки національних органів влади, включаючи доповідь полковника Іршка та відмову п. Бухера порушити кримінальну справу за скаргами заявників, не містять необхідних фактів. Зокрема, вони не містять висновків про те, що насправді відбувалося у камерах «Монастиря» під час обшуків 30 травня 2001 року та 29 січня 2002 року. Також, у цих документах не надані докладні та достатньо обґрунтовані причини відхилення скарг заявників. У звітах про результати розслідування, що здебільшого ґрунтувалися на свідченнях посадових осіб, на які вказувалося у скаргах, наголошувався той факт, що твердження заявників були необґрунтованими, оскільки вони не назвали конкретних порушників. Ці звіти про розслідування

чітко продемонстрували, що система розгляду скарг на погане поводження не функціонує.

287. У зв'язку з цим Суд зауважує, що заявникам було б складно встановити особу нападників, оскільки їх обличчя були закриті. Втім, деякі свідки змогли на основі певних ознак здогадатися, хто брав участь у навчаннях та обшуку, тому що вони упізнали тих, хто брав участь, за манерою їх ходи, за їх поведінкою та характером голосу (див. Додаток, пп. 13 і 45). Тим не менш, ці твердження взагалі не були перевірені, і немає ніяких звітів або даних про опитування працівників, які брали участь у навчаннях та обшуку. Як виплаває з матеріалів, які є у розпорядженні Суду, органи влади не здійснили ніяких серйозних спроб перевірити достовірність тверджень заявників та встановити особу заявлених порушників. Жодної спроби не було здійснено, щоб встановити особу та допитати працівників, які, за твердженнями, завдали тілесних ушкоджень заявникам, які командували цими загонами, або які були вказані заявниками як можливі учасники обшуків і навчань. У зв'язку з цим Суд знову підкреслює, що Суд не мав можливості вивчити матеріали слідства або інші відповідні матеріали (див. пункти 168 і 200 вище) і тому не може оцінити причини, з яких органи державної влади припинили розслідування тверджень заявників. Суд нагадує про відсутність записів, які б могли продемонструвати крок за кроком характер розслідувань, проведених прокуратурою та Департаментом виконання покарань.

288. Стосовно об'єктивності розслідування Суд вважає, що застосування дисциплінарних стягнень, таких як поміщення у карцер тих, хто здійснював спроби скаргитися, показало, що органи влади не бажають розслідувати причини відправлення скарг у заборонений спосіб, що ще раз доводить той факт, що з самого початку розслідуванню бракувало об'єктивності, а його метою було надання формальної негативної відповіді заявникам (див. пункти 232-234 вище). Суд підкреслює, що такими заходами органи державної влади продемонстрували, що вони з самого початку не довіряли словам засуджених та прихильно ставилися до пояснень посадових осіб Замкової колонії з при-

воду подій, приділяючи більше уваги особистостям заявників, ніж встановленню фактів та розгляду їх тверджень щодо поганого поведіння.

289. Зрештою, стосовно проведених національними органами влади розслідувань Суд відзначає, що ці органи державної влади не були ієрархічно та організаційно незалежними від осіб, які мали відношення до цих подій. Зокрема, Суд зауважує, що слідчі, які проводили розслідування на місці, самі брали участь у навчаннях та здійснювали нагляд за ними. Крім того, вони були працівниками тієї самої прокуратури, що і п. Волков, який підписував план навчань та контролював їх проведення, а також мав проводити розслідування скарг засуджених на дії адміністрації колонії (див. пункти 232–233 вище). Крім того, внутрішнє розслідування, яке було організоване Департаментом виконання покарань та проходило під керівництвом полковника Іршка та під наглядом п. Ільгя, та розслідування, проведене лейтенантом Дановським, стосувалися старших посадових осіб Департаменту виконання покарань, в тому числі начальника колонії п. Снегира та заступника начальника обласного управління Департаменту п. Левенцова, які планували навчання, брали участь у цих навчаннях та контролювали їх проведення (див. пункти 98 і 197 вище).

290. Отже, на думку Суду, робота слідчих органів, які діяли за вказівками Департаменту виконання покарань та Генеральної прокуратури, була необ'єктивною та поверховою і не призвела до відчутних результатів, наприклад, до встановлення фактів, які могли призвести до виявлення та покарання порушників. Суд повторює, що через вказані вище численні недоліки ці розслідування не відображають будь-яких серйозних спроб з'ясувати, що насправді відбувалося 30 травня 2001 року та 29 січня 2002 року, хто брав участь у поганому поведінні в ході навчань або віддавав наказ погано поводитися з ними. Отже, Суд дійшов висновку, що небезпідставні твердження заявників про те, що вони зазнали поганого поведіння в ході навчань спеціальних підрозділів 30 травня 2001 року та 29 січня 2002 року, не стали предметом оперативного, незалежного

та ефективного розслідування з боку національних органів державної влади, яке б могло призвести до відчутних результатів, відповідно до процесуальних зобов'язань, передбачених статтею 3 Конвенції.

291. Таким чином, мало місце порушення цього положення, і заперечення Уряду мають бути відхилені.

3. Скарги заявників на ненадання їм медичного лікування та медичної допомоги у зв'язку завданими їм тілесними ушкодженнями

292. Заявники стверджували, що їм не було надано необхідне медичне лікування, якого вони потребували у зв'язку з тілесними ушкодженнями, отриманими в результаті навчань підрозділів міліції, і що адміністрація колонії відмовилася фіксувати ці тілесні ушкодження. Вони також стверджували, що їм не надавалося належної медичної допомоги під час тримання під вартою.

293. Уряд заявив, що медичні реєстраційні журнали колонії не містять жодних записів стосовно звернень заявників з проханням надати їм медичну допомогу. Уряд стверджував, що заявники отримували необхідне медичне лікування та забезпечувалися всіма необхідними прописаними їм медичними препаратами під час відбування покарання, і тим самим робить висновок, що порушення статті 3 Конвенції не було. Уряд також стверджував, що заявникам загалом надавалося необхідне медичне лікування та медична допомога.

294. Суд повторює, що стаття 3 Конвенції накладає на держави зобов'язання захищати благополуччя позбавлених волі осіб та забезпечувати належну охорону їх здоров'я (див. «*Kudla v. Poland*» [GC] № 30210/96, п. 94, ЄКПЛ 2000-XI), наприклад, шляхом надання їм необхідної медичної допомоги (див. «*Keenan v. the United Kingdom*» № 27229/95, п. 111, ЄКПЛ 2001-III, і «*Koval v. Ukraine*» № 65550/01, п. 79, від 19 жовтня 2006 року). Відсутність належного медичного обслуговування може розглядатися як поводження, що суперечить статті 3 (див. «*Ýlhan v. Turkey*» [GC] № 22277/93, п. 87, ЄКПЛ

2000-VII, і «*Price v. the United Kingdom*» № 33394/96, п. 26, ЄКПЛ 2001-VII). Зокрема, у ситуації, коли, за виняткових обставин, мала місце поведінка, неприпустима з точки зору статті 3 Конвенції, і ув'язнений зазнав поганого поводження, в результаті чого отримав тілесні ушкодження, обов'язком держави є забезпечити вчасне надання належного та необхідного лікування, відповідного до стану здоров'я заявника та отриманих ним ушкоджень. Це позитивне зобов'язання вимагає, *inter alia*, реєстрації медичних скарг, вчасного виявлення та діагностування травм і ушкоджень, розробки комплексної медичної стратегії лікування ушкоджень, документування перебігу медичного лікування, оцінювання стану здоров'я особи після проведення лікування та можливої потреби у посттравматичному лікуванні, що може включати оцінку психологічного стану здоров'я (див., серед багатьох інших джерел та у тих частинах, які стосуються обставин даної справи, «*Hummatov v. Azerbaijan*» № 9852/03 і № 13413/04, п. 114, від 29 листопада 2007 року; «*Mathew v. the Netherlands*» № 24919/03, п. 193, ЄКПЛ 2005-IX; «*Melnik v. Ukraine*» п. 106, вказане вище; і «*Dvoynykh v. Ukraine*» № 72277/01, п. 56, від 12 жовтня 2006 року).

295. Суд раніше виявив на підставі доказів, які були у його розпорядженні, що неможливо встановити, що заявники колись були оглянуті медичним працівником у зв'язку з їх медичними скаргами на тілесні ушкодження, отримані під час навчань та поганого поводження з боку членів спеціальних підрозділів (див. пункти 216–219 і 226–230 вище). Крім того, Суд зауважує, що на той час у Замковій колонії, в якій утримувалися більше 750 засуджених, працювало тільки два медичних працівника, і лише один з них мав кваліфікацію лікаря.

296. Для Суду відсутність належного медичного лікування тілесних ушкоджень, які заявники зазнали в ході зазначених навчань, відсутність належної реєстрації медичних скарг та реагування на медичні скарги, є достатніми для висновку, що мало місце порушення статті 3 Конвенції, оскільки заявникам не було надано ніякого належного медичного лікування у зв'язку з тілесними ушкодженнями, яких вони зазнали. Не-

має потреби розглядати інші елементи скарг заявників стосовно відсутності достатньої або належної медичної допомоги або лікування.

4. Умови тримання під вартою

297. Заявники скаржилися, що їх утримували у поганих умовах та переповнених камерах.

298. Уряд стверджував, що умови, в яких утримувалися заявники, відповідали нормам, встановленим національним законодавством.

299. Суд зауважує, що відповідно до неодноразових тверджень Уряду норми та стандарти, встановлені національним законодавством (див. пункти 44–48 і 129 вище), були дотримані і навіть дещо перевищувалися у Замковій колонії (див. пункти 44–48 вище). Стосовно цього Суд відзначає, що за встановленими внутрішніми законами стандартами на одного ув'язненого має приходиться площа в обсязі не менше 2–2,5 м² (див. пункти 121 і 129 вище). Крім того, для камер одиночного тримання мінімальна площа мала становити 3 м² (див. пункт 129 вище). Суд відзначає, що чинні національні норми набагато нижчі за рекомендовані стандарти, встановлені КЗК для України, які передбачають не менше 4 м² житлової площі на одного ув'язненого у багатомісних або загальних камерах (див. «*Neumertzhitsky v. Ukraine*» № 54825/00, п. 66, ЄКПЛ 2005-II (витяги)). Національні норми є також нижчими за мінімальні рекомендовані стандарти КЗК для одиночних камер та багатомісних камер, які передбачають не менше 4 м² житлової площі на одного ув'язненого у багатомісних камерах (див. «*Rodić and Others v. Bosnia and Herzegovina*» № 22893/05, п. 77, від 27 травня 2008 року), 7 м² на одного ув'язненого у камері одиночного тримання у відділах міліції (див. «*Malechkov v. Bulgaria*» № 57830/00, п. 137, від 28 червня 2007 року) та 9 м² житлової площі у камері одиночного тримання в колоніях (Доповідь Місії ООН у справах тимчасової адміністрації у Косово стосовно візиту КЗК до Косово з 21 по 29 березня 2007 року, Страсбург, від 20 січня 2009 року, п. 59).

300. З точки зору Суду, це саме по собі є несумісним зі стандартами, встановленими Конвенцією та практикою Суду, який вже визнав, що 1–2,5 м² площі на одного ув'язненого становить тривалу і суттєву переповненість (див. «*Melnik v. Ukraine*» № 72286/01, п. 103, від 28 березня 2006 року; «*Yakovenko v. Ukraine*» № 15825/06, п. 84, від 25 жовтня 2007 року; і «*Dvoynykh v. Ukraine*» № 72277/01, п. 66, від 12 жовтня 2006 року). Отже, на думку Суду, камери, в яких утримувалися заявники і в яких їм було надано близько 3 м² у камері одиночного тримання та 4,6 м² в одиночних камерах штрафного ізолятору, були постійно переповнені, і це є проблемою структурного характеру, що саме по собі порушує питання згідно зі статтею 3 Конвенції.

301. Суд доходить висновку, що стосовно цього питання мало місце порушення статті 3 Конвенції.

5. Висновки Суду

302. Суд робить висновок, що мало місце порушення матеріально-правового та процесуального аспектів статті 3 Конвенції у зв'язку з таким:

- нелюдське та таке, що принижує гідність, поводження із заявниками з боку членів спецпідрозділів під час навчань та обшуків, проведених 30 травня 2001 року (перший і другий заявники) та 29 січня 2002 року (перший, другий і третій заявники) в Замковій колонії (див. пункт 272 вище);
- відсутність оперативного, незалежного та ефективного розслідування національними органами державної влади скарг заявників на погане поводження з ними з боку членів спецпідрозділів 30 травня 2001 року та 28 січня 2002 року в Замковій колонії, яке могло призвести до відчутних результатів (див. пункти 290–291 вище);
- ненадання заявникам належного медичного лікування та медичної допомоги, відсутність реєстрації їх тілесних ушкоджень та реагування на медичні скарги заявників (див. пункт 296 вище);

- незадовільні умови тримання заявників під вартою, які були несумісними зі стандартами, встановленими Конвенцією та практикою Суду (див. пункти 300–301 вище).

V. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 13 КОНВЕНЦІЇ

A. Доводи сторін

303. Заявники скаржилися на те, що вони не мали ефективних засобів судового захисту стосовно поганого поводження з ними з боку членів спецпідрозділів, на незадовільні умови тримання під вартою, ненадання належного медичного лікування та медичної допомоги. Заявники посилалися на статтю 13 Конвенції, яка проголошує:

«Кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження».

304. Уряд повторно представив аргументи, викладені вище у його запереченні стосовно вичерпання національних засобів правового захисту, і дійшов висновку, що заявники мали у своєму розпорядженні ефективні національні засоби правового захисту, якими вони не скористалися. Зокрема, Уряд заявив, що стаття 55 Конституції, статті 2481–2489 Цивільного процесуального кодексу України та стаття 991 Кримінально-процесуального кодексу України допускають подання скарг до адміністрації виправного закладу і до прокуратури, а також безпосереднє або наступне оскарження їх рішень у місцевих судових органах. Таким чином, Уряд дійшов висновку, що не було порушення статті 13 Конвенції щодо цих питань.

305. Заявники з цим не погодилися.

306. Суд вважає, що скарги заявників щодо відсутності ефективних засобів правового захисту в основному стосуються того, чи мали заявники ефективні засоби правового захисту для подання скарг та вимоги відшкодування за:

- погане поводження і тілесні ушкодження, отримані під час навчань, відсутність медичного лікування та медичної допомоги по відношенню до цих тілесних ушкоджень;
- незадовільні умови тримання під вартою.

307. Суд вважає, що кожна із зазначених вище скарг за статтею 13 Конвенції вимагає окремого розгляду в світлі принципів, закріплених у практиці Суду. З міркувань практичності, Суд спочатку розгляне разом скарги заявників на погане поводження з ними та ненадання їм медичного лікування і медичної допомоги.

В. Погане поводження із заявниками та завдання їм тілесних ушкоджень в ході навчань і ненадання заявникам медичного лікування та медичної допомоги

308. Суд раніше визнав, що органи державної влади були відповідальні за нелюдське і таке, що принижує гідність, поводження, а також тілесні ушкодження, завдані заявникам в ході навчань 30 травня 2001 року та 29 січня 2002 року. Таким чином, заявники мали «небезпідставну скаргу» в цілях статті 13 Конвенції та мали право на ефективний засіб правового захисту стосовно цього.

309. Суд нагадує, що стаття 13 гарантує доступність на національному рівні засобів правового захисту для забезпечення дотримання закріплених у Конвенції прав і свобод, у якій би формі вони не були закріплені у національному законодавстві. Таким чином дія цієї статті полягає у тому, що вона вимагає надання національних засобів правового захисту, які б дозволяли компетентному національному органу виносити рішення по суті скарги, поданої у відповідності до Конвенції, та надати відповідне відшкодування, хоча Договірним Державам і надана певна свобода на власний розсуд вирішувати, яким чином вони виконуватимуть свої зобов'язання згідно з даним положенням.

Суд вважає, що ефективність кожного конкретного засобу правового захисту або сукупності таких засобів потребує окремого розгляду з точки зору статті 13 Конвенції, який є від-

мінним від розгляду конкретних недоліків розслідування, проведеного національними органами влади, які вже були вивчені більш конкретно з точки зору дотримання процесуальних або позитивних зобов'язань за статтею 13 Конвенції (див. для порівняння «*Bekos and Koutropoulos v. Greece*» № 15250/02, п. 57, ЄКПЛ 2005-... (витяги)). Зокрема, Суд вважає, що необхідно вивчити такі питання:

- чи могла процедура перевірки, яка проводилася відповідно до статті 97 Кримінально-процесуального кодексу України, забезпечити ефективне й ретельне розслідування, що відповідає вимогам статті 13 Конвенції;
- чи буда відмова у порушенні кримінальної справи відповідно до статті 97 Кримінально-процесуального кодексу України юридичною перешкодою доступу до цивільного суду на підставі можливого позову про відшкодування шкоди у зв'язку з цими самими подіями (див. «*Chember v. Russia*» № 7188/03, п. 72, від 3 липня 2008 року).

310. Суд зауважує, що розслідування тверджень про погане поведіння за статтею 97 Кримінально-процесуального кодексу тільки мають на меті та обмежуються встановленням того, наскільки обґрунтованими є вимоги порушити кримінальну справу або чи такі вимоги стосувалися можливого вчинення кримінальних дій. Таким чином предмет перевірки стосувався головним чином того, чи існували формальні підстави для порушення кримінальної справи, тобто чи містила скарга «достатні докази» для порушення кримінальної справи. Слідчий орган, який діє у відповідності до статті 97 Кримінально-процесуального кодексу, міг тільки запитати пояснення у приватних та посадових осіб та просити представити документи, необхідні для перевірки (див. пункти 112-113 вище). Таким чином, попередня перевірка, проведена слідчим органом, не була пов'язана зі слідчими діями, які є суттєвими для ефективного й ретельного розслідування відповідно до статті 13 Конвенції, яке б включало оцінку надійних медичних свідчень та допити свідків.

311. Ще більш важливим є той факт, що жертви заявленого поганого поведіння не мають офіційного статусу потерпілих у

дизнанні, доки не порушено офіційне кримінальне розслідування (див. пункти 112–113 вище). Ці елементи показують, що Суд також не бачить ефективності у можливості подання скарги до суду у зв'язку з відмовою порушити кримінальну справу, оскільки такий судовий розгляд зосереджувався б тільки на тому, у який спосіб ці юридичні і фактичні висновки були зроблені прокурором, і не стосувалися б суті заяв про погане поводження.

312. Для Суду ці елементи свідчать про те, що розслідування не могли призвести до фактичних висновків, які є важливими для можливості встановити особи та покарати тих, хто є відповідальним за дані вчинки, і, коли це є необхідним, для можливої виплати відшкодування потерпілим від поганого поводження. Отже, будь-який інший засіб правового захисту, який був у розпорядженні заявників, у тому числі подання позову з вимогою відшкодування шкоди, мав обмежені шанси на успіх та може вважатися теоретичним та ілюзорним, а також таким, що не здатен забезпечити заявникам відшкодування, оскільки особи винних не були встановлені (див. «*Afanasyev*», вказане вище, п. 77), а слідчі органи не встановили відповідні факти. Суд також вважає, що подібний хід міркувань є застосовним і до скарг на ненадання медичного лікування та медичної допомоги або будь-якого позову щодо відшкодування шкоди відносно цього, оскільки за відсутності медичного висновку про те, що заявники мали тілесні ушкодження і таким чином потребували медичного лікування або допомоги, будь-які позови не мають розумних шансів на успіх.

313. Таким чином, Суд встановлює, що заявники були позбавлені ефективних засобів правового захисту стосовно їх скарг на те, що вони зазнали поганого поводження в ході двох навчань і що вони не мали доступу до медичного лікування. Отже, мало місце порушення статті 13 Конвенції.

С. Умови тримання під вартою

314. Суд зауважує, що у своїх попередніх запереченнях стосовно вичерпання національних засобів правового захисту Уряд стверджував, що були засоби правового захисту, якими мог-

ли скористатися заявники для подання скарги стосовно умов тримання під вартою. Втім, стосовно цих заперечень Суд вирішує, що можливість звернутися зі скаргою на умови тримання під вартою до прокурора, який є відповідальним за нагляд загальної законності тримання під вартою, або до начальника відповідної колонії або до Державного департаменту України з питань виконання покарань не можна вважати ефективним і доступним засобом правового захисту (див. пункти 256–258 вище). У тій мірі, в якій Уряд спирається на ту саму логіку міркувань, відповідаючи на скаргу за статтею 13, його аргументи, як і його заперечення, мають бути відхилені.

315. Отже, Суд вирішує, що Уряд не виконав свої зобов'язання за статтею 13 Конвенції забезпечувати наявність ефективних та доступних засобів правового захисту для подання скарг та вимог відшкодування стосовно незадовільних умов тримання під вартою.

Д. Висновки Суду

316. Отже, Суд дійшов висновку, що мало місце порушення статті 13 Конвенції у зв'язку з відсутністю ефективних та доступних засобів правового захисту згідно з національним законодавством для подання заявниками скарг щодо поганого поводження з ними та тілесних ушкоджень, яких вони зазнали під час проведення навчань, відсутність медичного лікування та медичної допомоги у зв'язку з цими тілесними ушкодженнями, а також щодо незадовільних умов тримання під вартою. Ці висновки мають розглядатися у контексті інших справ проти України, в яких були встановлені порушення статті 3 і статті 13 Конвенції стосовно:

(а) поганого поводження у в'язницях, колоніях або місцях тримання під вартою (див., серед багатьох інших джерел, «*Afanashev v. Ukraine*» № 38722/02, п. 69, від 5 квітня 2005 року, та «*Kucheruk v. Ukraine*» № 2570/04, пп. 132–133, ЄКПЛ 2007-Х);

(б) відсутності ефективного розслідування заяв ув'язнених про погане поводження (див. «*Poltoratskiy v. Ukraine*»

№ 38812/97, пп. 127–128, ЄКПЛ 2003-V; «*Kuznetsov v. Ukraine*» № 39042/97, пп. 107–108, від 29 квітня 2003 року);

(с) ненадання належного медичного лікування та медичної допомоги ув'язненим заявникам (див. «*Koval v. Ukraine*» № 65550/01, п. 81, від 19 жовтня 2006 року; «*Melnik*», вказане вище, п. 106; «*Mikhaniv v. Ukraine*» № 75522/01, п. 74, від 6 листопада 2008 року; і «*Nevmerzhitsky v. Ukraine*» № 54825/00, п. 106, ЄКПЛ 2005-II (витяги);

(d) умов тримання під вартою (див. «*Poltoratskiy v. Ukraine*» № 38812/97, п.149, ЄКПЛ 2003-V; «*Aliiev v. Ukraine*», вказане вище, п. 150; «*Kuznetsov v. Ukraine*» вказане вище, п. 128; «*Nazarenko v. Ukraine*», вказане вище, п. 144; «*Khokhlich v. Ukraine*», вказане вище, п. 182; «*Dankevich v. Ukraine*», вказане вище, п. 145; «*Yakovenko v. Ukraine*» № 15825/06, п. 89, від 25 жовтня 2007 року; і «*Dvoynikh*», вказане вище, п. 69).

Проте, Суд не вважає доцільним визначати у даній справі, чи ці питання викривають проблеми системного або структурного характеру.

317. Отже, мало місце порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 3 Конвенції.

VI. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 8 (ОКРЕМО ТА У ПОЄДНАННІ ЗІ СТАТТЕЮ 13) ТА СТАТТІ 34 КОНВЕНЦІЇ

318. Заявники скаржилися на втручання у їх поштові відправлення на адресу Суду та порушення їх права на подання індивідуальної скарги. Заявники стверджували, що їх кореспонденція та скарги не доходили до національних органів державної влади, до яких вони скаржилися, через те, що ця кореспонденція перехоплювалася адміністрацією колонії, передавалася прокуратурі та знищувалася. Заявників було покарано за спроби передати скарги. Ні Генеральна прокуратура, ні місцева прокуратура не провели ефективного розслідування цих тверджень. У зв'язку з цим заявники посилаються на пункт 1 статті 8 та на статтю 34, які у відповідних частинах проголошують:

Стаття 8

«1. Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції.

2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється відповідно до закону та є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб».

Стаття 34

«Суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї. Високі Договірні Сторони зобов'язуються не перешкоджати жодним чином ефективному здійсненню цього права».

319. Заявники також скаржилися на те, що не мали ефективних засобів правового захисту стосовно скарг на втручання у кореспонденцію. У зв'язку з цим заявники посилаються на статтю 13 Конвенції, яка проголошує:

Стаття 13

«Кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження».

А. Доводи сторін

320. Уряд відзначив, що чинне на той час українське законодавство дозволяло органам влади переглядати листи, адресовані Європейському суду з прав людини. Після внесення змін до статті 133 Кримінально-виконавчого кодексу та за наказом № 275 Державного департаменту України з питань виконання покарань (див. пункт 118 вище), поштові відправлення до Європейському суду з прав людини вже не підлягають перегляду. Втім, Уряд стверджував, що, хоча ця процедура не була у від-

повідності до Конвенції та її судової практики, не було ніяких доказів втручання органів влади у кореспонденцію заявників.

321. Крім того, стосовно скарг за статтею 34 Уряд стверджував, що ні органи державної влади, ні посадові особи не обмежували право заявників на вільне спілкування з Судом, при цьому до заявників ніколи не застосовувалися дисциплінарні стягнення або інші покарання за спілкування з Судом. Уряд дійшов висновку, що немає ніяких підстав вважати, що адміністрація колонії, де заявники відбували покарання у вигляді позбавлення волі, чинила тиск на заявників або будь-яким іншим чином перешкоджала реалізації їх права на подання індивідуальних скарг до Суду. Стосовно скарг на проблеми, з якими стикалися заявники при листуванні з їх представником, Уряд відзначив, що ці, за їх твердженнями, протиправні дії адміністрації колонії не були оскаржені в жодному національному суді.

322. Заявники не погодилися з Урядом та стверджували, що адміністрація колонії втручалася у їх листування з Судом та намагалася чинити на них тиск з тим, щоб вони відмовилися продовжувати наполягати на розгляді своїх скарг. Заявники стверджують, що їх листи та скарги не доходили до місцевих органів влади, оскільки перехоплювалися адміністрацією колонії, передавалися до прокуратури та зрештою знищувалися. Ні Генеральна прокуратура, ні місцева прокуратура не провели ефективного розслідування цих тверджень.

В. Прийнятність

323. Суд відразу зауважує, що скарги заявників за пунктом 1 статті 8 Конвенції були оголошені прийнятними, а заперечення Уряду стосовно їх прийнятності були приєднані до суті справи (див. *«Druzenko and Others v. Ukraine»* (dec.), № 17674/02 і № 39081/02, від 15 січня 2007 року). Отже, Суд вважає, що ці заперечення потрібно розглянути тепер, водночас з розглядом суті скарг заявників. Крім того, Суд вважає необхідним окремо розглянути твердження заявників стосовно втручання у надсилення ними скарг до національних органів державної влади та їх представнику за пунктом 1 статті 8 Конвенції, а також разом

зі скаргами за статтею 13 та скаргами за статтею 34 стосовно кореспонденції, яка відправлялася до Суду.

С. Оцінка Суду

1. Скарги за пунктом 1 статті 8 Конвенції (стосовно втручання у кореспонденцію, яка відправлялася національним органам державної влади та представнику заявників)

324. Щодо скарг заявників на втручання у їх кореспонденцію, яку вони направляли у національні органи державної влади та представнику заявників, Суд зауважує, що у кількох випадках скарги першого, другого і третього заявників були перехоплені та не відправлені адміністрацією колонії (див. пункти 220 і 230 вище), що відбулося після навчань 30 травня 2001 року та 29 січня 2002 року. Крім цього, до заявників були застосовані покарання за намагання подати ці скарги або писати у відповідні правоохоронні або слідчі органи (див. пункти 91 і 288 вище). У зв'язку з цим Суд нагадує, що «втручання з боку органів державної влади» у реалізацію заявниками їхнього права на повагу до їх кореспонденції, гарантованого статтею 8, суперечитиме статті 8, якщо не є «згідно із законом», не переслідує одну або більше законних цілей, вказаних у пункті 2, і крім цього, не є «необхідними у демократичному суспільстві» для досягнення цих цілей (див. «*Labita v. Italy*» [GC] № 26772/94, п. 179, ЄКПЛ 2000-IV). Суд також відзначає, що попереднє заперечення Уряду про вичерпання національних засобів правового захисту тісно пов'язане з питанням, чи заявлене втручання було вчинено «згідно із законом». Суд розглядатиме ці питання по черзі.

325. На підставі показань свідків, даних у ході усного слухання справи (див. Додаток, пп. 9, 15, 18 і 23), які Суд визнав достовірними, Суд може дійти висновку, що мало місце втручання у кореспонденцію першого, другого і третього заявників, яку вони надсилали до національних органів державної влади та свого представника. У результаті цієї переписки вони зазнавали тиск з боку керівництва за намагання продовжити

подання скарг навіть після внесення поправок у положення, згадані вище Урядом. Зокрема, той факт, що листи і скарги, адресовані місцевим органам влади, а також уся кореспонденція стосовно скарг, була під контролем, отримав підтвердження в ході слухання справи за участі делегатів (див. Додаток, пп. 63, 81, 85 і 100; пункти 134 і 135 вище), підтвердження цього також містяться у деяких документальних свідченнях (лист начальника Замкової колонії від 14 квітня 2003 року, див. пункт 100 вище; рішення спеціального прокурора п. Волкова від 10 травня 2002 року про застосування до заявників п. Кулика, п. Литвинова і п. Ільченка дисциплінарних стягнень, див. пункт 91 вище). Отже, Суд вважає, що вся кореспонденція перевірялася та піддавалася цензурі, і таким чином мало місце втручання у реалізацію їхнього права на повагу до їх кореспонденції.

326. Отже, потрібно розглянути, чи таке втручання відповідає умовам, викладеним у пункті 2 статі 8. Зокрема, заходи, які розглядаються, повинні бути «згідно із законом», що вимагає, зокрема, щоб такий захід мав основу у національному законодавстві. Також необхідно розглядати якість відповідного законодавства, тобто вимоги того, щоб воно було доступним зацікавленій особі, яка повинна мати можливість передбачати його наслідки, і бути сумісним з принципом верховенства права (див. «*Kruslin v. France*» та «*Huvig v. France*» від 24 квітня 1990 року, п. 27, Серія А № 176-А, і п. 26, Серія А № 176-В, відповідно).

327. Стосовно того, чи було втручання «згідно із законом», Суд відзначає, що, за твердженнями Уряду, це втручання мало законні підстави, оскільки стаття 113 Кримінально-процесуального кодексу України та наказ № 275 Державного департаменту України з питань виконання покарань від 25 грудня 2003 року дозволяли переглядати кореспонденцію засуджених (див. пункт 118 вище). Втім, наказ, на який посиляється Уряд, не був чинним на той час. Уряд не згадав, не вказав і не представив будь-яких інших нормативних актів, які мають відношення до цього питання.

328. Отже, втручання у кореспонденцію заявників не має правової основи, оскільки Уряд не продемонстрував, що таке втручання мало будь-які правові підстави. Таким чином, таке втручання не було «згідно із законом», як це вимагає стаття 8 Конвенції. У світлі зазначеного вище, Суд не вважає необхідним у даній справі розглядати, чи інші вимоги пункту 2 статті 8 були дотримані. Суд також вважає, що заперечення Уряду стосовно вичерпання національних засобів правового захисту (див. пункт 323 вище), представлені на стадії розгляду прийнятності заяви, мають бути відхилені.

329. Отже, мало місце порушення статті 8 Конвенції.

2. Скарги за статтею 13 Конвенції (відсутність ефективних засобів правового захисту у зв'язку зі скаргами першого, другого і третього заявників на втручання у їх кореспонденцію)

330. У своїх попередніх запереченнях, які були приєднані до суті справи, Уряд стверджував, що заявникам були доступні засоби правового захисту у зв'язку з їхніми скаргами. Заявники не погодилися.

331. Стаття 13 вимагає наявності у національному законодавстві засобу правового захисту стосовно скарг, які можуть вважатися «небезпідставними» у значенні Конвенції. У цій справі було встановлено порушення статті 8, тож скарга за статтею 13 підлягає розгляду (див., *mutatis mutandis*, «*Tysiąc v. Poland*» № 5410/03, п. 134, ЄКПЛ 2007-IV). Тим не менш, Суд відзначає, що заявники скаржилися на нездатність держави забезпечити належну правову основу для подання скарг на незаконне втручання у кореспонденцію. Ця скарга по своїй суті співпадає з рішенням суду про те, що втручання у кореспонденцію заявників не ґрунтувалося на законі, тож було вчинено у порушення статті 8 Конвенції. Отже, Суд вирішує, що окреме питання не постає відповідно до статті 13 Конвенції.

3. Скарги за статтею 34 Конвенції

332. Стосовно заперечень Уряду щодо вичерпання заявниками національних засобів правового захисту Суд зауважує,

що скарги, подані відповідно до пункту 2 статті 34, не викликають ніяких питань щодо прийнятності, включаючи вичерпання національних засобів правового захисту у відповідності до Конвенції (див., *mutatis mutandis*, «*Ergi v. Turkey*», від 28 липня 1998 року, п. 105, *Звіти* 1998-IV; «*Shamayev*», вказане вище, п. 507; і «*Mohammed Ali Hassan Al-Moayad v. Germany*» (dec.) № 35865/03, від 20 лютого 2007 року).

333. Суд нагадує, що для ефективного функціонування системи індивідуальних скарг, передбаченої статтею 34 Конвенції, надзвичайно важливим є те, щоб заявники або потенційні заявники мали можливість вільно спілкуватися з органами Конвенції, не зазнаючи тиску з боку органів державної влади, направленому на те, щоб примусити їх відкликати або змінити свої скарги (див. «*Akdivar and Others v. Turkey*» від 16 вересня 1996 року, п. 105, *Звіти* 1996-IV, і «*Kurt v. Turkey*» від 25 травня 1998 року, п. 159, *Звіти* 1998-III). Суд вважає, що особливо важливим є дотримання конфіденційності поштових відправлень від органів Конвенції до осіб, які утримуються під вартою, або від цих осіб до органів Конвенції, оскільки ця кореспонденція може стосуватися заявлених обвинувачень у бік адміністрації колонії або відповідних посадових осіб пенітенціарної системи. Відкриття листів, адресованих органам Конвенції безсумнівно веде до ймовірності того, що такі листи будуть прочитані і може також, за припущенням, у деяких випадках створювати загрозу застосування працівниками колонії покарання до такого ув'язненого (див. «*Campbell v. the United Kingdom*» від 25 березня 1992 року, п. 62, Серія А № 233).

334. Суд по-перше зауважує, що у даній справі стверджувалося, що заяви, подані на початку першим, другим і третім заявниками, та їх подальші листи були піддані цензурі, оскільки вони були розірвані, і Суд отримав ці листи в ушкодженому стані і їх частково не можна було розібрати (див. Додаток, п. 23). Зокрема, третій заявник, п. Ільченко, стверджує, що відразу після того, як він подав заяву до Суду, у нього почали виникати «різні проблеми» у повсякденному житті колонії, пов'язані з тим, що його переводили до різних камер, де ув'язненим говорили,

що він «працює на адміністрацію». Крім цього, скарги, подані третім заявником, розірвали п. Мазуренко і п. Мазепа, тож він був змушений передавати свою заяву через п. Жердева (див. пункти 182, 202, 220 і 230 вище). Суд також врахував свідчення заявників, які він вважає надійними, стосовно невинуватого тиску з боку адміністрації Замкової колонії та погроз до першого, другого, третього заявників, інших заявників та свідків, про які заявлено у відповідних скаргах (див. Додаток, пп. 5, 9, 18, 23, 28–29 і 36 нижче).

335. Стосовно сутності скарг заявників Суд повторює, що дотримання державою положень статті 34 Конвенції є важливою гарантією ефективної реалізації права на подання індивідуальної скарги. У зв'язку з цим, будь-який тиск з боку органів влади на заявника або потенційних заявників з метою примусити їх відкликати або змінити скаргу, в результаті якого вони не можуть вільно спілкуватися з органами Конвенції, є грубим порушенням самої сутності права на подання індивідуальної скарги, закріпленого у статті 34 Конвенції. Більш того, вираз «будь-який тиск» стосується не тільки прямого примусу та проявів явного залякування, але й неправомірних непрямих дій або контактів, направлених на те, щоб знеохотити заявників або змусити їх поміняти думку стосовно використання цього засобу Конвенції (див. «*Kurt v. Turkey*» від 25 травня 1998 року, п. 160, *Звіти* 1998-III). Крім цього, питання стосовно того, чи є контакти між посадовими особами та заявниками недопустимою практикою з точки зору статті 34, повинно вирішуватися у світлі конкретних обставин справи. У зв'язку з цим Суд має оцінити ступінь вразливості заявника та ризик можливого впливу на нього з боку посадових осіб (див. «*Akdivar and Others*», п. 105, і «*Kurt*», п. 160, вказані вище).

336. У даній справі перший, другий і третій заявники стверджували, що вони не могли звернутися до Суду з їх місця позбавлення волі, і що насправді їх заяву подавав п. Жердев, який представляв їх на початку провадження. Інші заявники, в тому числі п. Друзенко, п. Кулик, п. Миронов, п. Мартов і п. Кузьменко підписали стандартні листи відповіді, всі датовані

1–4 квітня 2003 року, адресовані п. Жердеву, які були додані до відповіді, наданої начальником Замкової колонії п. Снегирем, де вказувалося, що вони більше не зацікавлені у продовженні розгляді скарги і що вони взагалі не мають ніяких претензій до керівництва пенітенціарних закладів (див. пункт 100 вище). Заявники п. Друзенко, п. Кулик, п. Миронов і п. Кузьменко, деякі з яких відбувають або відбували покарання в Замковій колонії на час подання скарг пізніше вирішили не продовжувати розгляд скарг, оскільки, відповідно до заяв, зроблених під час слухання, вони передбачали ускладнення, пов'язані зі спробами наполягати на розгляді їхніх скарг, або їх якимось чином переконали не продовжувати процес розгляду. Суд також враховує усні та письмові свідчення про погрози та тиск на заявників і свідків, запропонованих заявниками для участі в усному слуханні справи (див. Додаток, пп. 5, 9, 18, 23, 28–29 і 36). Суд вважає такі дії неприпустимим та незаконним тиском, який перешкоджав здійсненню заявниками їх права на подання індивідуальної скарги та стосовно якого Суд не отримав жодних пояснень.

337. Суд також зауважує, що допит заявників та пояснення, надані начальнику колонії п. Снегиру, в результаті чого були написані листи від 1–4 квітня 2003 року стосовно поданих до Суду заяв (див. пункт 100 вище), були очевидно приводом для зустрічей з адміністрацією колонії. Метою цього було упевнитися, що всі заявники зробили заяви про своє подальше незацікавлення у продовженні розгляду їхніх скарг. Зокрема, у стандартних листах-відповідях заявникам було запропоновано докладно описати причини, з яких вони вирішили не продовжувати розгляд своїх скарг (див. «*Dulaş v. Turkey*» № 25801/94, п. 81, від 30 січня 2001 року). Отже, Суд вважає, що зазначені вище зустрічі та пояснення заявників підтверджують, що на них чинився тиск з метою примусити їх відкликати скарги. За таких обставин Суд робить висновок, що мало місце неправомірне втручання у право заявників на подання скарги.

338. Суд вважає, що така поведінка з боку Уряду України була здатна перешкодити розгляду Судом заяв, поданих у по-

рядку реалізації права на подання індивідуальної скарги, і тим самим порушила права першого, другого і третього заявників, гарантовані статтею 34 Конвенції.

VI. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

339. Стаття 41 Конвенції передбачає:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливую сатисфакцію».

340. Заявники вимагали виплату суми у розмірі 150 000 євро кожному в якості відшкодування моральної шкоди, заподіяної ним у результаті заявленого побиття та поганого приниження в ході навчань, а також суми у розмірі 6 000 євро загалом в якості відшкодування оплати роботи адвоката та витрат на представництво.

341. Уряд не погодився з цими вимогами, заявивши, що вони є необґрунтованими та надмірними.

А. Шкода

342. Уряд повторив свої аргументи стосовно того, що заявники не зазнавали поганого поводження у порушення статті 3 Конвенції, а їхні скарги були явно необґрунтованими. Отже, їхні вимоги щодо відшкодування моральної шкоди мають бути відхилені. Більш того, посилаючись на судову практику Суду та її принципи, Уряд хотів би підкреслити, що скарги заявників не повинні слугувати основою невинного збагачення.

343. У цій справі Суд встановив численні та серйозні порушення статті 3, пункту 1 статті 8, статті 13 і статті 34 Конвенції. Вирішуючи на основі справедливості, Суд присуджує виплатити першому і другому заявникам відшкодування моральної шкоди у розмірі 20 000 євро кожному, а третьому заявнику — відшкодування моральної шкоди у розмірі 15 000 євро.

В. Судові витрати

344. Уряд зазначив, що відповідно до пункту 2 правила 60 Регламенту Суду «має бути представлений зведений доклад-

ний перелік усіх вимог разом із відповідними підтверджуючими документами або квитанціями, інакше Палата може відхилити вимогу в цілому або частково». Оскільки заявники не змогли представити Суду та національним органам жодних документів, що підтверджували б їх витрати на адвоката та представництво, їхні вимоги у цій частині мають бути відхилені.

345. Стосовно вимоги заявників про відшкодування оплати роботи адвоката та витрат на представництво, які, на їх думку, склали 6 000 євро, Суд нагадує, що представник заявників отримав суму у розмірі 1 350 євро у якості правової допомоги. Суд також відзначає, що відповідно до його практики, заявники мають право на відшкодування понесених ними витрат тільки за умови доведення того, що ці витрати дійсно були понесені і в цьому була необхідність, а також що сума цих витрат є розумною. У цій справі заявники не обґрунтували свої вимоги за даною статтею. Отже, Суд не присуджує відшкодування.

С. Відсотки за прострочування виплати відшкодування

346. Суд вважає за доцільне призначити три відсотки за прострочування виплати відшкодування, виходячи з розміру граничної позичкової ставки Європейського центрального банку.

НА ЦИХ ПІДСТАВАХ СУД ОДНОСТАЙНО

1. *Відхиляє* попереднє клопотання Уряду про вилучення заяв першого, другого і третього заявників з реєстру справ;
2. *Вирішує* вилучити з реєстру справ заяви, подані п. Друзенком, п. Мартовим, п. Саловим, п. Кузьменком, п. Кисельовим, п. Діденком, п. Швецем, п. Литвиновим, п. Мироновим і п. Куликом;
3. *Постановляє*, що Уряд не виконав свого зобов'язання за пунктом 1(а) статті 38 Конвенції;
4. *Постановляє*, що мало місце порушення матеріально-правового аспекту статті 3 Конвенції з огляду на те, що перший заявник (п. Давидов) зазнав поганого поводження під час навчань 30 травня 2001 року та 29 січня 2002 року

та не отримав медичного лікування і медичної допомоги у зв'язку з тілесними ушкодженнями, нанесеними йому під час навчань, а також утримувався у неналежних умовах у Замковій колонії, та відхиляє заперечення Уряду щодо вичерпання національних засобів правового захисту;

5. *Постановляє*, що мало місце порушення матеріально-правового аспекту статті 3 Конвенції з огляду на те, що другий заявник (п. Ільченко) зазнав поганого поводження під час навчань 30 травня 2001 року та 29 січня 2002 року, не отримав медичного лікування і медичної допомоги у зв'язку з тілесними ушкодженнями, нанесеними йому під час навчань, а також утримувався у неналежних умовах у Замковій колонії, та відхиляє заперечення Уряду щодо вичерпання національних засобів правового захисту;
6. *Постановляє*, що мало місце порушення матеріально-правового аспекту статті 3 Конвенції з огляду на те, що третій заявник (п. Гоменюк) зазнав поганого поводження під час навчань 30 травня 2001 року, не отримав медичного лікування і медичної допомоги у зв'язку з тілесними ушкодженнями, нанесеними йому під час навчання, а також утримувався у неналежних умовах у Замковій колонії, та відхиляє заперечення Уряду щодо вичерпання національних засобів правового захисту;
7. *Постановляє*, що мало місце порушення процесуального аспекту статті 3 Конвенції з огляду на те, що органи влади України не провели належного розслідування за скаргами першого, другого і третього заявників на погане поводження з ними під час навчань, та відхиляє заперечення Уряду щодо вичерпання національних засобів правового захисту;
8. *Постановляє*, що мало місце порушення статті 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 3 Конвенції, у зв'язку з відсутністю у національному законодавстві ефективних і доступних засобів правового захисту щодо скарг заявників на погане поводження з ними і нанесені під час нав-

чань тілесні ушкодження, на незабезпечення їх медичним лікуванням та медичною допомогою у зв'язку з цими ушкодженнями, а також на неналежні умови відбування покарання;

9. *Постановляє*, що мало місце порушення пункту 1 статті 8 Конвенції у зв'язку з тим, що втручання у право першого, другого і третього заявників на повагу до своєї кореспонденції не було законним; що не постає окремого питання за статтею 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 8, у зв'язку з тим, що вони не мали ефективних і доступних засобів правового захисту щодо своїх скарг на втручання в їхнє право на повагу до своєї кореспонденції;
10. *Постановляє*, що мало місце перешкоджання здійсненню першим, другим і третім заявниками свого права на індивідуальну заяву за статтею 34 Конвенції;
11. *Постановляє*
 - (а) що упродовж трьох місяців від дня, коли це рішення стане остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач повинна виплатити першому і другому заявникам по 20 000 (двадцять тисяч) євро відшкодування моральної шкоди; ці суми мають бути конвертовані в українські гривні за курсом на день здійснення платежу, з урахуванням будь-якого податку, який може бути стягнуто із зазначених сум;
 - (б) що упродовж трьох місяців від дня, коли це рішення стане остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач повинна виплатити третьому заявнику 15 000 (п'ятнадцять тисяч) євро відшкодування моральної шкоди; ця сума має бути конвертована в українські гривні за курсом на день здійснення платежу, з урахуванням будь-якого податку, який може бути стягнуто із зазначеної суми;
 - (с) що по закінченні зазначених вище трьох місяців і до остаточного розрахунку на названі суми нараховуватиметься простий відсоток, що дорівнює граничній позичковій ставці Європейського Центрального банку, чинній

у відповідний період невиконання цих платежів, плюс три відсоткові пункти;

12. *Відхиляє* решту вимог заявників стосовно справедливої сатисфакції.

Учинено англійською мовою та повідомлено письмово 1 липня 2010 року відповідно до пунктів 2 і 3 правила 77 Регламенту Суду.

Клаудіа Вестердік
Секретар

Пеер Лоренцен
Голова

Відповідно до пункту 2 статті 45 Конвенції та пункту 2 правила 74 Регламенту Суду співпадаюча особлива думка судді Віллігера додається до даного рішення.

ОСОБЛИВА ДУМКА СУДДІ ВІЛЛІГЕРА

Я погоджуюся з резолютивними положеннями рішення Секції, особливо з пунктами 4-6, згідно з якими мало місце порушення статті 3 Конвенції. Втім, я не погоджуюся із супровідним формулюванням підстави винесеного рішення, а саме з тим, що заявники зазнали «поганого поводження під час навчань» і що вони «не отримали медичного лікування і медичної допомоги у зв'язку з отриманими тілесними ушкодженнями».

Радше я вважаю, що поводження, яке було предметом розгляду, виходило за межі поганого поводження та було рівноцінним *катуванню* у значенні статті 3 Конвенції.

Вступ

Передусім, я належним чином відзначаю, що встановлення фактів у даній справі виявилось надзвичайно складним. Я погоджуюся з фактами, як вони викладені у рішенні.

Я також усвідомлюю, що заявники були засудженими злочинцями, які відбували покарання у вигляді позбавлення волі

за скоєння особливо тяжких злочинів. Втім, їх покарання повинно бути обмежене ув'язненням, як визначено у відповідному судовому рішенні, яким їх було засуджено, і безперечно не може включати непередбачені тілесні покарання.

Крім цього, не потребує доведення той факт, що держава має право проводити будь-які навчання в рамках системи виконання покарань, які вона вважає за необхідне. Як зазначено у даному рішенні у пункті 268, Суд бере до уваги «труднощі управління сучасним суспільством, непередбачуваність людської поведінки і необхідність навчання для підтримки готовності персоналу до можливої неочікуваної поведінки засуджених, у тому числі до дій у зв'язку з масовими заворушеннями або захопленням заручників». Втім, питання полягає саме у тому, що ці навчання повинні проводитися з дотриманням гарантій, закріплених у Конвенції.

Зрештою, у якості останнього вступного зауваження, я хотів би додати, що ув'язнені перебувають у особливо вразливому становищі, скільки не можуть самостійно піклуватися про себе. Вони залежать від держави і особливо від адміністрації місця позбавлення волі у питаннях здоров'я та благополуччя. Проста відсутність допомоги, наприклад, вже може розглядатися як нелюдське поводження. Будь-яке додаткове негативне поводження у такому контексті матиме набагато більшу ступінь тяжкості.

Факти

Вивчення фактів розкриває, *inter alia*, такі елементи навчань, які проводилися в колонії і які пережили і відчули на собі троє заявників окремо або колективно під час навчань 30 травня 2001 року і/або 29 січня 2002 року (пп. 202 *et seq.*):

- працівники, які брали участь у навчаннях, були вдягнені у маски та бронежилети під час одних навчань, під час інших навчань вони були вдягнені у камуфляжну форму зеленого кольору, шоломи, мали при собі щити, деякі мали автоматичну зброю, гумові кийки, наручники, пристрої для позбавлення рухомості та вибухові пакети;

- обшук у камерах заявників розпочався із звуків вибухів та холостих пострілів з автоматичної зброї; підрозділи, які здійснювали обшук, використовували вибухові пакети та били кийками по щитах;
- члени підрозділів вривалися у камеру, направляючи зброю всередину камер. Двом заявникам було наказано лягти на підлогу обличчям донизу. Їм не дозволялося рухатися;
- при цьому один заявник отримав численні удари ногами. Члени підрозділів наступали на нього ногами;
- члени підрозділів наказали двом заявникам вибігати до коридору один за одним, де інші члени підрозділів, які мали кийки та щити, утворили «коридор», крізь який мали бігти заявники. Вони бігли, опустивши голови до рівня ніг. Члени підрозділів, які утворювали «коридор», намагалися наносити ув'язненим удари кийками або ногами. При цьому один заявник отримав удари кийками по лобі та по спині;
- одного заявника витягли з камери, при чому двоє членів підрозділів заламували йому за спину руки, він був зігнутий і ледве міг іти;
- двох заявників примусили стояти у «розтяжці»; коли один заявник упав, його вдарили ногами і знову підняли й примусили стояти біля стіни у тій же позі;
- двом заявникам наказали роздягнутися догола, їх одяг звалили до купи посеред коридору;
- заявників примушували присягатися, що вони не порушуватимуть режим утримання та виконуватимуть розпорядження адміністрації колонії. Члени підрозділів побили одного заявника через те, що його відповіді не були достатньо голосними;
- одного заявника, який відмовився відповідати, кинули назад до камери, де один з членів підрозділів у важких військових чоботах бив його ногами, внаслідок чого той втратив свідомість;

- одному заявнику наказали бігти назад до камери, він почав шукати свій одяг, який був у загальній купі посеред коридору. Його били ногами через те, що він забарився;
- цей заявник побіг до камери неодягнений, тримаючи одяг у руках, він був змушений нахилитися, оскільки його не переставали бити;
- після повернення до камер ув'язнені побачили, що всі їхні речі були розкидані по підлозі, розтрошені або звалені до купи посеред камери;
- двоє заявників отримали тілесні ушкодження в результаті перших навчань, всі троє отримали тілесні ушкодження в результаті других навчань. Сторонній лікар повідомив одному заявнику, що у того зламані ребра;
- відразу після цих подій та наступного дня заявники звернулися по медичну допомогу та лікування, але ні допомоги, ні лікування їм не надали, тож їм довелося надавати медичну допомогу один одному;
- травми і ушкодження, завдані ув'язненим в ході загального обшуку, не були задокументовані; також не було жодних ознак записів стосовно тілесних ушкоджень, завданих заявникам.

Я надав стислий виклад цих фактів; повний опис та пояснення щодо того, як ці факти було встановлено, містяться у тексті рішення.

Розвиток судової практики Суду стосовно статті 3 Конвенції

У міждержавній справі «Ірландія проти Сполученого Королівства» («*Ireland v. the United Kingdom*») Суду довелося розглядати, чи є так звані «п'ять методів допиту» рівнозначними нелюдському та такому, що принижує гідність, поводженню, або навіть катуванню у значенні статті 3 Конвенції. У 1978 році своїм рішенням Суд постановив (Серія А № 25, пп. 167 *et seq.*):

«Суд по суті визнає, що хоча з одного боку існує насильство, яке вимагає засудження як з моральних підстав, так і у багатьох випадках згідно з національним законодавством Договірних Дер-

жав, але не підпадає під дію статті 3 Конвенції, з іншого боку очевидним наміром було те, щоб Конвенція, розмежовуючи поняття «катування» та «нелюдське або таке, що принижує гідність поводження», першим з цих понять позначала особливу ганебність навмисного нелюдського поводження, яке спричинило дуже тяжкі та жорстокі страждання.

Крім того, очевидно, що саме такий хід міркувань лежить в основі статті 1в цілому Резолюції № 3452 (XXXX), прийнятої Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 9 грудня 1975 року, яка визначає: «Катування є обтяжуюча та навмисна форма поганого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження або покарання».

Хоча зазначені п'ять методів, застосовані у поєднанні, безсумнівно складали нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження, хоча їх метою є отримати зізнання, імена інших осіб і/або інформацію, і хоча вони застосовувалися систематично, вони не спричиняли страждань крайнього ступеня та жорстокості, що передбачається вживанням терміну «катування», як його розуміють.

168. Суд дійшов висновку, що застосування зазначених п'яти методів становили нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження, вчинення чого є порушенням статті 3».

Ця судова практика та зокрема межа між нелюдським або таким, що принижує гідність, поводженням та катуванням були розглянуті у рішенні Суду у справі «Селмуні проти Франції» («*Selmouni v. France*») 2001 року. У цій справі Суд встановив факти таким чином (ECHR 1999-V):

«102. Суд встановлює, що п. Селмуні зазнав великої кількості ударів. Яким би не був стан здоров'я людини, можна з упевненістю припустити, що така кількість ударів спричинить значний біль. Крім цього, удар необов'язково залишає видимий знак на тілі. Втім, як можна побачити з медичного висновку лікаря Гарньє від 7 грудня 1991 року... ознаками насилля, якого зазнав п. Селмуні, було вкрито майже все його тіло.

103. Суд також відзначає, що заявника тягли за волосся; його примусили бігти крізь коридор, по обидва боки якого стояли поліцейські, які змушували його спотикатися; його примусили стати на коліна перед молодою жінкою, якій хтось сказав: «Зараз ти

почуєш, як хтось заспіває»; один з поліцейських після цього показав йому свій статевий орган, говорячи «На, посмокчи», перед тим як помочитися на нього; йому погрожували паяльною лампою та шприцом. ... Окрім насильницького характеру зазначених вище дій, Суд змушений зауважити, що ці дії були б жахливими, огидними та принизливими для будь-кого, незважаючи на його стан.

104. Наостанок Суд зауважує, що зазначені вище події не були обмежені одним періодом тримання під вартою, підчас якого — що не означає, що без цього дії були б якимсь чином виправдані — високий ступінь напруження та загострення емоцій могли призвести до таких крайнощів. Було чітко встановлено, що п. Селмуні зазнавав неодноразові та постійні акти насилля протягом кількох днів допиту...

У справі Селмуні Суд провів різницю між цими фактами і фактами у справі *«Ірландія проти Сполученого Королівства»*. Суд не мав сумнівів у тому, що поведження, якого зазнав заявник, становило нелюдське або таке, що принижує гідність, поведження у порушення статті 3 Конвенції (п. 99). Втім, поставало питання, чи це поведження також дорівнювало катуванню. У справі Селмуні Суд постановив:

«100. Залишається встановити у даній справі, чи «біль страждання», якого було завдано п. Селмуні, можна визначити як «тяжкий» у значенні статті 1 Конвенції ООН. Суд вважає, що «тяжкість», як і «мінімальна тяжкість», яка вимагається для застосування статті 3, за прир-одою є відносним поняттям; визначення тяжкості залежить від усіх обставин справи, таких як тривалість поведження, його фізичні або психічні наслідки та, у деяких випадках, від статі, віку та стану здоров'я потерпілого тощо.

101. Суд раніше розглядав справи, у яких виніс рішення про те, що мало місце поведження, яке можна описати тільки як катування (див. рішення у справі *«Aksoy»*, вказане вище, стор. 2279, п. 64, та рішення у справі *«Aydín»*, вказане вище, стор. 1891–92, пп. 83–84 і 86). Проте, беручи до уваги той факт, що Конвенція є «живим інструментом, який слід тлумачити у світлі сучасних умов» (див., серед інших джерел, такі рішення: *«Tyrer v. the United Kingdom»* від 25 квітня 1978 року, Серія А № 26, стор. 15–16, п. 31; *«Soering»*, вказане вище, стор. 40, п. 102; та *«Loizidou v. Turkey»* від 23 березня 1995 року, Серія А № 310, стор. 26–27, п. 71), Суд вважає, що певні факти, які у минулому класифікувалися як «нелюдське або таке,

що принижує гідність, поводження» на відміну від «катування», у майбутньому можуть класифікуватися інакше. Суд дотримується думки, що все більш високий стандарт, якого вимагає сфера захисту прав та основоположних свобод людини, відповідно та невідворотно вимагає більшої суворості в оцінці порушень фундаментальних цінностей демократичного суспільства».

У результаті чого, стосовно поводження, якого зазнав заявник, у справі Селмуні Суд вирішив:

«105. За таких обставин, Суд вважає, що фізичне та моральне насильство узятє в цілому, яке було завдане особі заявника, спричинило «тяжкий» біль та страждання та було особливо тяжким і жорстоким. Така поведінка повинна вважатися катуванням у цілях статті 3 Конвенції».

Оцінка фактів даної справи у світлі статті 3 та справи Селмуні

Справа Селмуні є однією з головних — якщо не найголовнішою — справ Суду з точки зору розмежування у статті 3 Конвенції понять «нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження» та «катування». Отже, факти даної справи мають оцінюватися у світлі цієї судової практики.

Звісно, складно порівнювати факти, які належать до різних справ. Втім, можна виділити деякі подібності між справою Селмуні та даною справою.

Як і у справі Селмуні, у даній справі працівники правоохоронних органів утворювали «коридор», крізь який мали бігти заявники. У обох справах заявників було жорстоко побито. Дійсно, у справі Селмуні поліцейський показав свій статевий орган і мочився на заявника; у даній справі двох заявників примусили повністю роздягнутися і бігти голими із нахиленими до колін головами, при чому їм завдавали ударів. У справі Селмуні заявнику погрожували паяльною лампою та шприцом, у цій справі заявників залякували озброєні бійці у масках та камуфляжній формі, які робили холості постріли та запалювали вибухові пакети, били кийками по щитах та вривалися до камер.

Деякі факти у даній справі навіть можуть виглядати більш серйозними, ніж у справі Селмуні. Так, один із заявників от-

римав переломи ребер. Більш того, одного із заявників бив ногами працівник правоохоронних органів у важких військових чоботах; він настільки сильно постраждав від ударів, що знепритомнів.

Більш того, відштовхуючись від справи Селмуні, ми знаємо що *всі* факти справи потрібно розглядати і оцінювати разом. На мою думку, те, що у даному рішенні відсутність медичної допомоги та лікування розглядається окремо, як таке, що веде до подальшого висновку про погане поводження (пп. 292–296), не відповідає даному судовому прецеденту. Замість цього, ці численні грані мають розглядатися як невід’ємні складові поводження в цілому, якого зазнали заявники. Якщо оцінювати у такому світлі, відсутність медичної допомоги та лікування ще більше погіршувало становище заявників.

І останнім, можливо, найбільш серйозним зауваженням є те, що особливістю цієї справи була та обставина, що ці навчання двічі планувалися наперед. Передбачалося, що заявники будуть частиною подій, які з самого початку мали вірогідність в результати призвести до приниження і завдання болю, що саме й відбулося. Перші навчання, проведені 30 травня 2001 року, планувалися та затверджувалися вищестоящими посадовими особами. Після цього, при повній обізнаності у тому, що відбувалося під час перших навчань, подальші навчання знову були заплановані та затверджені для проведення 29 січня 2002 року. На мою думку, така навмисність є ще одним серйозним аспектом даної справи.

Висновок

На мою думку, дане рішення не застосовує більш високий стандарт, який Суд сам встановив у справі Селмуні, зокрема, стосовно належного визначення межі для рішення про катування у значенні статті 3 Конвенції. У даній справі можна дійти того ж самого висновку, що і у справі Селмуні.

Отже, враховуючи вразливе становище даних заявників та розглядаючи усі дії в цілому, я вважаю, що фізичне і моральне

насильство, яке було умисно вчинене проти них, спричинило тяжкий біль і страждання та було особливо тяжким та жорстоким.

На мою думку, таке поводження повинно вважатися актом катування у значенні статті 3 Конвенції.

ДОДАТОК

СТИСЛИЙ ВИКЛАД УСНИХ СВІДЧЕНЬ

1. Показання свідків, отримані делегатами Суду під час слухання, проведеного у м. Хмельницькому з 25 по 27 червня 2007 ро-ку, стисло викладені нижче.

А. Заявники

1. Перший заявник (п. Сергій Вікторович Давидов)

2. Заявник повідомив делегатам, що він відбував покарання у Замковій колонії під час цих подій та знав п. Гоменюка (третього заявника) з 1986 року. Під час зазначених подій його тримали у камері № 8, розташованій перед входом до «Монастиря», разом із десятима іншими засудженими (серед яких він назвав п. Ільченка, п. Вагіфа Діденка, п. Олега Діденка). Оскільки всі вони утримувалися у різних камерах, він не знав, кого тримали в інших камерах. Дізнався, що п. Гоменюк був у Замковій колонії тільки 2002 року.

3. Заявник стверджував, що вранці 30 травня 2001 року ув'язнені почули гуркіт барабанів (або можливо стукотіння кийками по щитах) та інший шум і зрозуміли, що на території колонії розмістилися спецпідрозділи. За десять днів перед цим почали поширюватися чутки про прибуття спеціальних підрозділів, тож засуджені чекали на їх появу з дня на день, починаючи з 18–20 травня. Він бачив, як спецпідрозділи заходили до зони перебування з вікна своєї камери. На його думку, спецпідрозділи не складалися з працівників колонії. До засуджених доносилися вибухи та холості постріли з автоматичної зброї, а також крики. Члени підрозділів були вдягнені у чорну форму

та бронежилети, на формі на спині були якісь надписи; бійці тримали довгі кийки та жовті щити. На його думку, виходячи з чуток, які до нього дійшли, це були бійці спецпідрозділів «Беркут». Вони також мали укорочені автомати. Заявник припустив, що шум був створений пострілами з автоматів.

4. Перший заявник описав події 30 травня 2001 року всередині камери таким чином. Двоє «бійців» у масках (члени підрозділу) увірвалися до камери, тримаючи в руках автомати, націлені всередину камери. Вони наказали засудженим лягти на підлогу обличчям донизу, а потім наказали їм вибігти до коридору «Монастиря», де чекали інші члени підрозділу з кийками та щитами, утворивши «коридор», крізь який ув'язнені бігли до стіни. Він був першим, кого примусили підвестися та бігти. Усі члени підрозділу, які утворювали «коридор» та тримали кийки та щити, намагалися вдарити його. Його зупинив інший член підрозділу, який наказав йому стати до стіни. Біля заявника стояв п. Вагіф Діденко. Члени підрозділу почали обшукувати їх та наказали їм роздягнутися догола; їхню одягу звалили на купу посеред коридору і не оглядали. Після цього хтось вказав на них зі словами «ось ці», і члени підрозділу підійшли до нього та до п. Діденка та наказали назвати імена, причину засудження та строк покарання. Потім вони заявили, що він відповів недостатньо голосно та почали наносити йому удари по м'язах ніг, печінці тощо. Члени підрозділу сказали йому, щоб він перестав порушувати режим тримання під вартою. Потім засудженим наказали бігти назад один за одним, але їх однаково продовжували бити кийками. Інші члени підрозділу з щитами здійснювали гуркіт, стукаючи своїми палицями по щитах. Він бачив приблизно 50 осіб у масках. Деякі сміялися, а інші намагалися вдарити засуджених, які бігли. Через десять або п'ятнадцять хвилин після їх повернення до камери до них прийшов п. Захаров та п. Мазуренко, які запитали, чи мають засуджені якісь скарги. Це було запитано у присутності членів спецпідрозділу. Він також знав, що п. Волков (який говорив з ним про події у вересня 2001 року, коли розглядав скарги) та п. Стасюк були присутні під час навчань.

5. Твердження заявника стосовно медичних скарг були такими. У результаті перших навчань він зазнав численних тілесних ушкоджень та відчував себе «під загрозою», глибоко морально приниженим та наляканим. Втім, жодного медичного лікування йому надано не було. Він стверджував, що медичну допомогу надавали тільки «коли починаєш помирати». Крім того, зазначив, що «всі» скаржилися до Генеральної прокуратури. Але скарги до Верховного Суду, до Хмельницької обласної прокуратури та інших органів не відправлялися. Він та п. Ільченко надіслали скарги до прокуратури, після чого майор Бойко викликав його та п. Ільченка та сказав їм, що вони повинні співпрацювати з адміністрацією та дотримуватися режиму. Їм також сказали, що їхні скарги не мають шансів на успіх.

6. Стосовно других навчань 29 січня 2002 року заявник повідомив, що навчання розпочалися біля 10–11 години ранку і що під час навчання його тримали в одиночній камері № 13 або № 14. Він побачив ствол автомату, а потім почув холості постріли. Почувши постріли, відразу кинувся на підлогу. З підлоги його підняли два члени підрозділу, які кинули його у надзвичайно вузький прохід між камерами, де він побачив п. Волкова, п. Стасюка та ще одну особу, які стояли на відстані 5–6 метрів. Також побачив, що інші камери були відкриті. Один із засуджених, п. Костенко, перерізав зап'ястки лезом, яке він ховав на собі. Члени підрозділу наказали засудженим присягатися, що вони дотримуватимуться вказівок адміністрації. Він відмовився присягати, тож його стали бити по ребрах та нирках. Один з членів підрозділу, вдягнений у важкі військові чоботи, наніс йому удари ногами, і він втратив свідомість. Після цього його кинули назад до камери.

7. Стосовно присутності спеціальних підрозділів заявник повідомив, що уперше побачив спецпідрозділи 1994 року, коли він перебував у Білоцерківській колонії. Він знову заявив, що, на його думку, це були спеціальні підрозділи, за припущенням «Беркут», члени яких мали автомати та бронежилети та були вдягнені у чорну форму. Він вважав, що метою цих навчань була «демонстрація сили» та тренування на справжніх засуд-

жених, щоб примусити їх вести себе так, як хотіла адміністрація колонії.

8. Під час других навчань він зазнав тілесних ушкоджень (від ударів) та відчував біль у боку; лікар не з колонії зробив йому рентген. Він також сказав цьому лікарю, що хвилювався, чи не захворів він на запалення легенів, оскільки його камера не опалювалася і було доволі холодно. Лікар виявив у нього переломи ребер та відзначив це у медичній картці, сказавши, що переломи загояться за місяць. Лікар колонії не бажав надавати йому допомоги, оскільки повністю підкорявся адміністрації колонії. Деякі інші засуджені, в тому числі п. Костенко та засуджений, який страждав на епілепсію, також мали серйозні травми і ушкодження. В останнього врешті-решт стався серцевий напад, і його перевели у Клементовичи. Вчиняючи побиття людини, яка страждала на епілепсію, члени підрозділу не вірили, що той хворий та продовжували бити його, вважаючи, що той симулює епілепсію. Засуджені знову звернулися з кількома скаргами до різних установ (заявник також назвав КЗК та члена персоналу КЗК). У грудні 2002 року п. Волков надіслав йому відповідь, у якій зазначалося, що не було виявлено жодного порушення законодавства. По прибутті до Бердичівської колонії № 70 він дізнався про те, що його медичну картку не передали разом із ним, оскільки вона була втрачена. Він не робив спроби зафіксувати ці переломи наступного дня, оскільки «не було сенсу» та у будь-якому випадку було неможливо довести, що він отримав переломи внаслідок навчань, а не інших подій.

9. Заявник намагався відправити скарги до Генеральної прокуратури разом із проханням надати йому релігійної літератури для порушення встановленої процедури подання скарг, і зрештою отримав покарання за надсилання скарг у несанкціонований спосіб. Він знову зауважив, що не було сенсу скажитися до прокурора, оскільки однаково вся кореспонденція перевірялася працівниками колонії. Крім цього, ці скарги поверталися до прокурорів, які були присутні під час обшуку, тож вони не мали жодних перспектив успіху.

2. Другий заявник (п. Віталій¹ Володимирович Ільченко)

10. Під час надання свідчень перед делегатами цей заявник відбував покарання в Ізяславській колонії № 52. Він знав інших заявників, в тому числі п. Друзенка, з яким він познайомився у Вінниці 1998 року, коли їх тримали в одній камері. Пана Друзенка потім перевели до Замкової колонії. Він знову зустрівся з п. Друзенком в Ізяславі та дізнався, що той вже подав скаргу уповноваженому з прав людини у зв'язку з різними аспектами його ув'язнення перед його переведенням до Замкової колонії, за що він вже отримав додатковий рік ув'язнення. Другий заявник познайомився з п. Гоменюком набагато пізніше, коли його тримали в одиночній камері і він спілкувався з п. Гоменюком, оскільки той перебував у сусідній камері. Він також знав п. Мартова, п. Кисельова та інших, але не за прізвищами.

11. Під час подій 30 травня 2001 року другий заявник утримувався в камері № 8 на другому поверсі у самому кінці коридору. Він описав події з навчань 30 травня 2001 року так. День розпочався як завжди за сигналом побудки та згідно зі звичайним внутрішнім розпорядком. Потім він почув якийсь шум у коридорі, що лунав із входу до «Монастиря». Крізь вузьку щілину у двері довжиною 20 см він побачив людей, вдягнених у бронежилети, які тримали в руках щити. Він чув, як людей витягували з камер і били, при цьому лунали вибухи вибухових пакетів. Також чув гуркіт кийків, якими стукали у щити та вибухи біля своєї камери.

12. Другий заявник чув, як відкрили двері першої камери, а потім знову вибух вибухового пакету. Минуло ще десять хвилин. Дві камери, які відкрили першими, розташовувалися праворуч. Ув'язнені у камерах зрозуміли, що має щось трапитися. Одні почали приймати ліки, інші вдягали додатковий одяг, кожен готувався до чогось. Він вдягнув додатковий одяг. Потім знову почув вибух вибухових пакетів та звуки пострілів поблизу камери. Двері відчинилися, і люди у масках та бронежилетах, тримаючи в руках автомати, увірвалися до камери. Вони

¹ Виправлено 31 серпня 2010: у попередньому тексті заявника називали «Василь».

почали викрикувати накази (наприклад, лягти на підлогу) з використанням нецензурних висловів. На підлозі в проході вже лежали два чоловіки, і більше місця лягти не було. Чоловік у формі підбіг до нього з криком: «Було наказано лягти на підлогу!». Потім він ударив заявника у живіт, по спині та по потилиці, що той ліг на підлогу з руками за головою та розставленими ногами. Він спробував ворухнути головою, оскільки йому було дуже незручно лежати обличчям до підлоги, але відразу отримав удар ногою. Члени підрозділу пересувалися по камері, наступаючи на засуджених.

13. Другому заявнику потім наказали вийти до коридору; ув'язненим цієї камери наказали по одному виходити до коридору, а голови нахилити до рівня колін. Його витягли з камери, а двоє членів підрозділу заламували йому руки за спину так, що він ледве міг іти. Потім біля коридору він почув наказ: «Уперед, бігом», після чого на його голову посипалися удари кийків, так що він повинен був зігнутися, і удари наносилися по лобі та спині. Чоловіки у військовій формі підійшли та поставили його у «розтяжку»¹. Працівники з адміністрації колонії також були присутні. З різних боків він отримував удари, коли впав, його підвели і знову продовжували бити. Потім усім наказали повернутися та роздягнутися. Йому наказали зняти навіть спідню білизну. Він бачив цих людей (з спецпідрозділів), які були вдягнені у додаткову військову камуфляжну форму кольору хакі; вони тримали щось на кшталт «рогачів» (пристрої для позбавлення рухомості), мали бронежилети, чорні маски та зброю. Вони також були вдягнені у «берці» (спеціальні військові чоботи). Коли засуджені роздягалися, їх не переставали бити кийками по тілу, м'язах, печінці, спині тощо. Члени підрозділу викрикували «Швидше, швидше», і примушували засуджених стояти у позі «розтяжка», оголеними, тримаючи руки до стіни. Він кілька разів падав, його піднімали й били. Він був змушений сісти. Після цього йому наказали присягнутися, що він не

¹ Заявник пояснив, що це була така поза, коли людина стоїть, упираючись руками у стіну, широко розставивши ноги.

порушуватиме режим тримання та виконуватиме накази. Йому наказали бігти назад до камери, він почав шукати свій одяг у загальній купі посеред коридору. Заявник чув голос командира загону колонії, п. Гайдамаки, який сміявся. Коли він біг до камери голий, був змушений пригинатися, оскільки постійно зазнавав ударів. Коли він увійшов до камери, йому знову наказали лягти на підлогу. Потім хтось наказав, щоб ув'язнені піднялися та навели лад у камері. Після «загального обшуку» стан камери був жахливий: всі речі розкидано, деякі предмети розбито, окремі (продукти, одяг, особисті) речі звалено на купу посеред камери. Підрозділи залишили колонію, коли засуджені збиралися їсти. Вони звернулися по медичну допомогу відразу після навчань та наступного дня, але ніхто не прийшов, тож їм довелося надавати допомогу один одному. Їхні медичні скарги ніхто не розглядав, і ні медичної допомоги, ні лікування не було надано. Засуджені лікувалися самостійно. Заявник страждав на біль у нирках та кров у сечі протягом кількох днів. Він стверджував, що страждав від болю у нирках ще тривалий час.

14. Стосовно присутності працівників колонії заявник стверджував, що п. Захаров та п. Гайдамака були присутніми під час навчань. Він повідомив, що ці особи давали вказівки членам підрозділу, щоб ті застосовували більше сили до конкретних засуджених, оскільки його били більше ніж інших. Засуджених, які скаржилися на умови тримання, били більше ніж інших.

15. Стосовно його скарг у зв'язку з навчаннями заявник повідомив, що після навчання комісія у складі п. Захарова, п. Мазуренка, п. Мазепи та ще однієї особи, очевидно прокурора, увійшла до камери. Засуджених запитали, чи мали вони скарги. У той момент вони заявили, що скарг не мають, але він та інший заявник, п. Давидов, почали писати скарги до Верховного Суду, оскільки п. Давидов мав кілька скарг, які чекали розгляду в судах першої інстанції, обласних судах та Верховному Суді. Вони передали ці скарги п. Гайдамаці, командиру загону колонії, а він передав їх до спеціального відділу, тобто п. Мазу-

ренку. Це відбулося наступного дня. Пан Гайдамака викликав їх та погрожував, вимагаючи відкликати скарги. Після численних погроз вони були змушені відкликати ці скарги. Він почав звертатися зі скаргами 7 лютого. Пізніше заявник дійшов висновку, що ніхто не розслідував їхні скарги.

16. Під час других навчань заявника тримали на третьому поверсі, оскільки його перевели з «тюремного режиму» («тюремне ув'язнення») на режим максимального рівня безпеки. Він перебував у камері № 23 у «Монастирі». 29 січня 2002 року він знову побачив спецпідрозділ. Його склад налічував понад 200 осіб. Потім він почув вибухи, крики, стогін та військові накази. Ці звуки головним чином лунали з камер № 19 та № 29, розташованих поблизу камери № 23. Засудженим наказували викрикувати ім'я та заявляти про те, що вони співпрацюватимуть з адміністрацією. Власне його не били під час проведення обшуку, але після того як загони залишили Замкову колонію, його викликав п. Заремський. При цьому були присутні також кілька молодших інспекторів колонії з 8-го загону. Заремський сказав йому, щоб він припинив скаржитися, інакше, якщо він не припинить, його «зітруть» та «йому буде гірше ніж іншим». Його били упродовж години або півтори години за присутності інспекторів.

17. Стосовно присутності спецпідрозділів заявник сказав, що члени використаних загонів були з одного типу підрозділу. Вони відрізнялися від працівників колонії та були вдягнені у бронежилети, форму кольору хакі з заковченими рукавами, а також мали зброю та щити (жовті або світло-коричневі). Крім того, мали при собі пристрої для позбавлення рухомості та були вдягнені у маски та шоломи. Він також заявив, що деякі можливо мали автоматичну зброю.

18. Другий заявник повідомив, що тільки три заявники залишилися з тих, хто подав свої скарги до Суду. На нього чинили тиск, щоб він відкликав свою заяву, тож можливо, що інші засуджені перебували у такій самій ситуації. Заявник скаржився на проблеми, які у нього розпочалися, зокрема, його змусили залишити свою камеру № 23 та помістили у камеру № 53 разом

із кримінальними авторитетами, які також чинили на нього тиск за вказівками адміністрації Замкової колонії. Зрештою він опинився у камері з так званими «соціально неадаптованими» особами. Сказав, що була навмисно створена ситуація, коли інші думали, що він працює на адміністрацію, хоча насправді було не так. Він також стверджував, що так само п. Гоменюк та п. Давидов «мали проблеми», оскільки хтось намагався вбити п. Давидова.

3. Третій заявник (п. Сергій Якович Гоменюк)

19. Цей заявник стверджував, що його тримали у Замковій колонії під час других навчань разом із деякими іншими заявниками, включаючи п. Друзенка, п. Мартова і п. Іванова. Серед членів підрозділів він помітив присутність п. Стецюка, п. Сацюка, п. Мазуренка і п. Мазепи. Також був присутній командир загону виправно-трудової установи.

20. Третій заявник пояснив, що того ранку 29 січня 2002 року засуджені прокинулися як звичайно о 6-й ранку за сигналом побудки. Потім вони побачили членів спецпідрозділів у камуфляжній формі та масках з автоматами, скоріш за все «АКСУ-74» з укороченими стволами, почули постріли з автоматичної зброї, вибухи вибухових пакетів та побачили дим. Він не був впевнений, чи членами підрозділів були військові, які охороняли колонію. Заявник сказав, що якісь спеціальні підрозділи насправді обшукували Замкову колонію. На його думку, метою цих навчань була «демонстрація сили», погрожування та тренування на справжніх ув'язнених.

21. Він бачив, як члени спецпідрозділів піднялися на другий поверх, де вони наказали всім лягти, почали всіх бити та витягувати ув'язнених до коридору. Камери відкривали по черзі. Засуджених проганяли крізь «живий коридор» бійців, та завадали їм ударів гумовими кийками або ногами. Їм наказали стояти у «розтяжці», принижували та примушували присягатися, що вони не порушуватимуть режим тримання. Оперативник, очевидно хтось із колонії, надавав вказівки, кого більше бити. Потім засудженим наказали бігти назад до камери. Па-

нові Друзенку, четвертому заявнику, наказали залишатися у коридорі з іншими, потім його кинули у камеру. Все було перевернуто, речі розірвано, цукор, тютюн та сигарети зсипані на купу на підлозі камери.

22. Заявник стверджував, що з камери також було видно, як заявників били на другому поверсі. Він отримав травми ребер та носа, і п'ять днів у нього в сечі була кров. Він також заявив, що п. Друзенка повели до медичної частини, через те, що він мав проблеми з хребтом та міжхребетним диском, але він не отримав медичного лікування. Третій заявник також стверджував, що п. Мартов отримав серйозні ушкодження нирок та ніг.

23. Коли він написав скарги, п. Мазуренко і п. Мазепа розірвали їх. Деякі скарги були відправлені з використанням відомого п. Жердеву релігійного коду з посиланням на Біблію. Його відправили до карцеру. Для того, щоб вийти з карцеру, він наніс собі травми живота та ніг і ще потім відчував наслідки цих травм, оскільки не міг працювати на будівництві, де у нього було місце роботи.

В. Свідки, запропоновані заявниками

1. Пан Вагіф Нурзали Діденко

24. Цей свідок був колишнім ув'язненим Замкової колонії. Він був свідком подій 30 травня 2001 року та, за припущенням, свідком наслідків подій 29 січня 2002 року.

25. Цей свідок заявив, що під час перших навчань його примусили вийти з камери № 8, у якій він утримувався разом із заявником п. Ільченком та сімома іншими засудженими. Йому довелося пригинатися, проходячи крізь стрій бійців спеціального підрозділу, і він бачив, хто був навколо нього, оскільки члени підрозділу били його ногами «для пришвидшення». Він висловив заперечення працівникам, які проводили обшук і які наказали йому роздягнутися догола, та був жорстоко побитий. Потім з нього стягнули труси та скинули всю одягу на загальну купу. Ці працівники били його кийками, ногами і руками та примушувати стояти у позі «розтяжка» у коридорі перед камерою. Йому наказали назвати своє ім'я, статтю Кримінального

кодексу, відповідно до якої його засуджено, та вирок. Він повідомив цю інформацію, а коли відмовився повторити її десять разів, його знову побили. Огляд та побиття засуджених з його камери тривав біля 40 хвилин. Потім хтось зайшов до камери запитати, чи є у когось скарги, додавши що вони мають бути щасливі, що «так легко відбулися».

26. Він також підтвердив, що чув сигнал перед початком навчань, вибухи та холості постріли з автоматичної зброї. Він бачив майже 30 членів спецпідрозділів. Засуджені намагалися підготуватися до навчань завчасно, оскільки ходили чутки про прибуття бійців. Деякі вдягли додатковий одяг, інші прийняли заспокійливі засоби, щоб не такими відчутними здавалися удари. Він відзначив, що ряд осіб, у тому числі п. Ільченко и п. Михайленко, отримали травми в результаті навчань. Багато хто показував йому свої поранення та ушкодження. Під час навчань він бачив двох солдатів, які несли чоловіка у непридатному стані.

27. Цей свідок підтвердив присутність прокурора Волкова під час першого обшуку, а також те, що у коридорі перебувало 30 працівників. Він також заявив, що спецпідрозділ залишався у Замковій колонії з раннього ранку до вечора. Свідок не був упевнений, який саме спеціальний підрозділ брав участь у навчаннях, але зауважив, що то був або «Беркут», або «ОМОН», оскільки це найпоширеніші назви спецпідрозділів. Члени спецпідрозділу мали спеціальне спорядження, у тому числі мотошоломи, деякі мали щитки, які закривають обличчя, та щити; їхні спеціальні шоломи нагадували мотоциклетні. Деякі з них були у масках. Після недовгого обшуку, який тривав кілька хвилин, у камері панував безлад: все було перевернуто, чай і цукор зсипано на підлогу, постіль розірвано, а особисті речі розкидано по камері.

28. Свідок заявив, що навчання використовувалися з метою пригноблення та покарання засуджених. Ніхто не пояснював їм їхні права та обов'язки під час такого «обшуку», ніхто не повідомляв, що проходитиме тренування спеціального підрозділу, оскільки підрозділи прибули таємно і несподівано. Він

пригадав, що хтось хотів поговорити з ним про його скаргу, але він відмовився, оскільки ця особа очевидно не мала особливого бажання розслідувати скаргу. Потім він разом із п. Ільченком подав скаргу про жорстоке поводження через п. Жердева.

29. Пан Мазуренко і п. Шацький намагалися вплинути на нього з тим, щоб він не скаржився на жорстоке поводження під час навчань. Він стверджував, що засуджені не могли скаржитися на жорстоке поводження, оскільки їм погрожували працівниками, присутніми під час навчань. Пізніше їм не було на що скаржитися, оскільки не велася жодна реєстрація травм та тілесних ушкоджень. Лікар сказав йому, що спробує надати йому медичну допомогу, але нічого не фіксуватиме у своїх медичних журналах. Зрештою йому довелося проходити додаткове медичне лікування та йому було зроблено операцію в Херсоні та Львові, оскільки стан його здоров'я погіршився. Він міг ходити тільки з палицею.

30. Він підтвердив, що не був у Замковій колонії під час других навчань, а лікувався в колонії № 98. Після повернення до колонії 2 лютого 2002 року його помістили у карцер. Його викликав п. Мазуренко, який сказав, що йому не уникнути травм та побиття, якого зазнавали інші. Зрештою його побили п. Мазуренко та п. Шацький, вони також намагалися задушити його. Крім того, відвели назад до камери, де сказали, що інші засуджені також зазнали тілесних ушкоджень.

2. Пан Леонід Володимирович Михайленко

31. Цей свідок був колишнім ув'язненим Замкової колонії та безпосереднім свідком подій 30 травня 2001 року. Він залишив Замкову колонію 12 червня 2001 року.

32. Цього свідка спочатку тримали в камері № 13, пізніше його перевели до камери № 16. Він стверджував, що знав засуджених п. Литвинова та п. Діденка. На його думку, камера не була придатною для утримування, оскільки вона була дуже холодною та не мала постільної білизни. Під час перебування у колонії йому поставили діагноз туберкульоз і перевели до одиночної камери № 17. У день, події якого розглядаються у

справі, він почув шум (вибухи та постріли), двері його камери відчинилися і він побачив людей, які стояли у коридорі, а також засуджених, які стояли у позі «розтяжка» і яких били по ногах. Їх обшукували та роздягали догола. Віддавалися накази, такі як «стояти струнко», «кажи, що будеш співпрацювати з адміністрацією», «на коліна».

33. Свідок стверджував, що бачив людей у спеціальній формі, яка була єдиною для всіх членів спецпідрозділів. Він вважав, що ці люди не були працівниками колонії. Він також бачив п. Мазепу, п. Мазуренка, п. Шацького та п. Бондарчука, які брали активну участь у навчаннях. Вони стояли осторонь та можливо вказували, яких засуджених бити далі. П. Давидов, п. Гоменюк, п. Друзенко і п. Діденко зазнали жорстокого побиття. Деякі засуджені падали, їх змушували вставати, завдаючи ударів ногами, а потім били далі. Їм наказували давати присягу підкорятися адміністрації колонії та присягатися дотримуватися режиму тримання. Деяким із засуджених наказували присягатися, стоячи на колінах. Це тривало близько 10–15 хвилин. Він бачив роздягнених догола засуджених з камер № 15 і № 16.

34. На його думку, п. Діденко з камери № 8 зазнав найжорстокіших побиттів. Він бачив його травми пізніше та говорив з іншими засудженими під час прогулянки у дворі для щоденних прогулянок. Він стверджував, що незважаючи на те, що йому вже поставили діагноз «відкрита форма туберкульозу», його продовжували виводити на прогулянки разом із іншими засудженими. Вони подали скарги про інциденти під час навчань працівнику колонії. Втім, скарги далі не передавалися. Як він зрозумів, ні скарги, ні тілесні ушкодження не реєструвалися.

35. Стосовно інциденту 29 січня 2002 року свідок відзначив, що кілька засуджених у камерах зазнали сильних побиттів. Йому сказали, що п. Друзенка та п. Гоменюка побили настільки сильно, що вони не могли ходити і навіть не могли без сторонньої допомоги ходити до туалету. Як хворого на туберкульоз, його перевели до колонії № 61 у Херсонську область, а до Замкової колонії він повернувся тільки 12 червня 2002 року. Його тримали у Замковій колонії до 2006 року.

36. Свідок повідомляв про погрози, які він отримував на свою адресу з приводу надання свідчень перед Судом. Зокрема, він сказав, що йому погрожували майор Кислов та полковник Полевой, які пообіцяли, що він матиме негативні наслідки, якщо зробить заяви під час слухань перед Судом.

3. Пан Олег Тишалков

37. Цей свідок був колишнім ув'язненим Замкової колонії та безпосереднім свідком подій 30 травня 2001 року. Він повідомив, що перебував у камері № 2 під час подій, які розглядаються у справі. Він сказав, що знав заявників, хоча не пам'ятав їх всіх за прізвищами. Він нічого не знав про другий інцидент, оскільки його перевели із Замкової колонії у вересня 2001 року. Але інші засуджені говорили йому, що другі навчання було навіть ще брутальнішими, ніж перші.

38. Він стверджував, що обшук розпочався після 6 години ранку, приблизно через годину після сигналу побудки. Вони чули про те, що збираються проводити навчання за тиждень або півтора тижні до цього. Втім, їм ніколи не надавали інструкцій як себе поводити або що робити.

39. Члени спецпідрозділів, вдягнені в однакову чорну форму, маски та шоломи, з кийками та вибуховими пакетами у руках, увірвалися до камери, наказуючи всім лягти на підлогу. Вони чинили психологічний тиск, оскільки все відбувалося хаотично та дуже швидко. Він помітив майже 30 бійців. За словами свідка, він бачив, що робили відеозапис обшуку та деякі робили записи. Потім засуджених почали по одному виводити до коридору. П'ять або шість членів спецпідрозділів, які увійшли до камери кричали та не дозволяли засудженими піднімати голови. Вони також били всіх без розбору кийками. Засуджені були змушені роздягнутися догола, їм наказали стояти у позі «розтяжка» і також присягатися, що вони співпрацюватимуть з адміністрацією колонії та дотримуватимуться режиму тримання. Коли вони бігли назад до камери бійці знову били їх кийками. У камері все було перевернуто: постіль, матраци, особисті речі тощо. Працівники колонії вказували, кого бити

сильніше. Це стосувалося тих засуджених, які багато скаржилися та вимагали покращення умов тримання. Підрозділ, який брав участь у навчанні, був з Хмельницької області та якимось спеціальним підрозділом. Під час обшуку були присутні прокурори. До камери заходили представники адміністрації, яких охороняли бійці з автоматами.

40. Свідок стверджував, що не перебував в одній камері із заявниками та не міг нічого сказати про їхні тілесні ушкодження, оскільки він бачив тільки тих, хто був поза межами камер. Кожен мав певні тілесні ушкодження: сліди ударів, гематоми тощо. Він особисто отримав деякі травми; його барабанна перетинка була дуже ушкоджена. Стосовно цього пошкодження ніякого лікування йому не надали, оскільки не було спеціаліста-отоларинголога.

4. Пан Вадим Гетьманський

41. Цей свідок був колишнім ув'язненим Замкової колонії та безпосереднім свідком подій 30 травня 2001 року. На момент подій він утримувався у камері № 4 з 10 іншими засудженими; ця камера розташовувалася не в «Монастирі», а в зоні перебування колонії. Засуджені, яких утримували у житловому секторі, могли виходити з камер з 6 години ранку до 10 години вечора, тож він міг бачити події та людей, які проходили по цій території, але не з камери. На другий поверх вели сходи, звідки він міг дивитися крізь огорожу, яка оточувала територію, на якій він знаходився.

42. Свідок дізнався про перші навчання, які мали ось-ось проходити, від майора Крошки, який сказав, що «відбуватиметься щось цікаве». Свідок стверджував, що у день перших навчань, а саме 30 травня 2001 року, багато солдатів увійшли на територію. Вони кидали вибухові пакети на волейбольному майданчику біля корпусу, де його тримали, де на той час прогулювалися засуджені, а потім вони увійшли до житлових приміщень, стріляли та раптово вривалися до камер. Вони увірвалися до його камери на третьому поверсі зі сходів. Усім було наказано лягти на підлогу, після чого бійці почали кидати

вибухові пакети. Усі засуджені лежали на підлозі, багато членів спецпідрозділів брали у цьому участь. Усіх почали виводити. Засудженим наказували вибігати з камери, а бійці у коридорі били їх кийками. Кийки застосовувалися хаотично, тож деякі засуджені отримували удари. Окремих засуджених поставили вздовж стіни і наказали покласти руки на стіну. Інших, у тому числі свідка, змусили стати на коліна у центрі двору. Він був змушений стояти на колінах, тримаючи руки за головою протягом 20 хвилин. Бійці вивели усіх з житлових приміщень, тож майже всі були на дворі біля волейбольного майданчика, стоячи на колінах або вздовж огорожі. Засуджених виводили з приміщень по одному, їм заламували руки за спину, наказували пригинатися тощо. Уся процедура тривала майже 20 хвилин. Бійці били засуджених по ногах, щоб вони стояли у позі «розтяжка». Тих, хто не міг довго стояти, забирали до медичної частини. Бійці пішли до наступного приміщення. Прийшов майор Крошка з двома високими солдатами. Вони вимагали, щоб їм сказали, де знаходиться засуджений Роман Огли, забрали його з собою та пішли у бік «Монастиря». Потім усіх відвели на другий і третій поверхи житлових приміщень. Свідок повідомив, що п. Захаров, п. Мазепа і представник прокуратури були присутні під час навчань у травні 20001 року. Він поскаржився на ці інциденти полковнику Захарову, заступнику начальника колонії, але той сказав, що це немає значення. Свідок також заявив, що ніколи не проводилося жодного розслідування цих подій.

43. Свідок повідомив, що сам він не зазнав серйозних тілесних ушкоджень, але засуджені, які стояли біля огорожі, отримували удари по ногах. Тих, хто не міг стояти на ногах і падали, піднімали та виводили у напрямку медичної частини. Бійці пішли до «Монастиря», після чого він почув, що бійці били інших засуджених, які утримувалися у «Монастирі». Він бачив, як людей відводили до медичної частини, оскільки вони проходили через територію, на якій його тримали. Конкретно він бачив п'ять або шість осіб; деякі залишилися у медчастині, а інші ні, тобто два чоловіки повернулися до камер «Монастиря».

Було очевидно, що деяких засуджених було побито, оскільки їх несли двоє прапорщиків або їм допомагали інші постраждалі засуджені. Деякі шкутильгали, деякі трималися за свої поранення. За словами свідка, п. Гоменюка жорстоко побили під час або перших, або других навчань. Найжорстокіше били тих, кого утримували на першому або на другому поверхах «Монастиря». Загони, які брали участь у проведенні обшуку, пробули у «Монастирі» майже годину, потім засуджені почали ходити до медичної частини. Він повідомив, що п. Литвинов, якого він знав і якого утримували у «Монастирі», проходив повз нього і сказав, що всі засуджені у його камері, а їх було 5–6 осіб, зазнали побиття.

44. Стосовно других навчань він стверджував, що члени спецпідрозділів били засуджених, яких тримали в одиночних камерах та ізоляторах. Бійці увійшли до колонії, залякували засуджених, а потім пішли до «Монастиря», де вони жорстоко били тих, кого тримали в камерах. Він стверджував, що майже 300 осіб брали участь у других навчаннях. Під час цих подій він бачив, як п. Литвинов ішов з «Монастиря» до медичної частини у супроводі прапорщика-контролера з Замкової колонії. Також побили чоловіка на ім'я Вова Київський. Людей били за вказівками працівників адміністрації колонії; тих, на кого вони вказували, забирали до «Монастиря» та били там (це відбувалося в обох випадках). Засуджених, які утримувалися в «Монастирі», жорстоко били.

45. Стосовно спеціальних підрозділів та їх екіпування, він стверджував, що майже 20 членів спецпідрозділів були вдягнені у маски, які повністю закривали обличчя, мали автоматичну зброю та шоломи, а також були у камуфляжній формі. У деяких бійців забрала шоломів були відкриті, втім він не міг бачити їхні обличчя, оскільки йому доводилося нагинатися; якби він спробував підняти голову, він би отримав удар, а також усе відбувалося дуже швидко. Він упізнав командира загону колонії, який був у камуфляжній формі, за його ходом. Старші військові були вдягнені у звичайну військову форму. То були люди не з Замкової колонії, вони вели себе агресивно,

всі були високими на зріст, під 2 метри заввишки. Виглядало, начебто їх спеціально відбирали.

С. Свідки, запропоновані Урядом

1. Пан Сергій Шедько

46. Цей свідок є ув'язненим Замкової колонії з травня 1999 року та був безпосереднім свідком подій 30 травня 2001 року та 29 січня 2002 року. Він знав п. Гоменюка, познайомившись з ним під час лікування з грудня 2002 року по лютий 2003 року. Він також бачив та чув про двох інших заявників, п. Ільченка та п. Салова. Під час подій 30 травня 2001 року його тримали в камері № 20 з 13 іншими засудженими, яких він міг назвати за прізвищами. Втім, він нічого не знав про події других навчань через те, що та той час не перебував у Замковій колонії. Він знав заявників, але особисто з ними не був знайомий.

47. Він сказав, що обшуки проводилися регулярно, щонайменш раз на місяць, працівниками Замкової колонії та охороною. 30 травня 2001 року проводився звичайний обшук особистих речей. Він зауважив, що при проведенні обшуку працівники зазвичай наказували засудженим пред'явити особисті речі для огляду і чекати своєї черги під час обшуку, стоячи біля стіни. Камери зазвичай обшукувалися по черзі. Обшук починався о 8 годині ранку і тривав до 9 години ранку.

48. Свідок повідомив, що тільки персонал Замкової колонії брав участь у загальному обшуку, а потім, що тільки працівники відділу безпеки. Він сказав, що були присутні деякі працівники, які були вдягнені у камуфляжну форму та маски, але, на його думку, вони не були членами спеціального підрозділу.

49. Коли свідка запитали про те, що б сталося, якби хто-небудь не виконав наказу під час обшуку, свідок відповів, що у такому випадку начальник разом із комісією вивчають цей інцидент та застосовують стягнення, а саме попередження, суворе попередження, ДІЗО (дисциплінарний) ізолятор тощо. Власне сам свідок не чув, щоб хтось скаржився, але пізніше дізнався, що деякі ув'язнені подали скарги. Він не знав нічого про тілесні ушкодження, але був упевнений, що вони зазвичай реєструва-

лися у журналах скарг засуджених, оскільки сам одного разу мав проблему з ушкодженням ока та дерматитом, і це було записано у реєстраційній книзі запитів на отримання медичної допомоги.

2. Пан Василь Бондар

50. Цей свідок був начальником медично-санітарної частини Замкової колонії та капітаном внутрішньої служби. Він наразі продовжує працювати на цій самій посаді. Закінчив Львівський медичний університет за спеціальністю «фармацевтика». До цього він працював патологоанатомом та лікарем бригади «швидкої допомоги». Після цього він почав працювати у Замковій колонії. Стверджував, що до складу персоналу медичної частини входять лікар-терапевт, стоматолог, рентгенолог, три фельдшери та медична сестра. На момент подій персонал медичної частини складався з цього свідка та фельдшера.

51. Свідок стверджував, що, власне, навчання в колонії не проводилися. Проводилися незаплановані обшуки та щоденні обшуки. Стосовно навчань він стверджував, що проводилася підготовка загонів швидкого реагування, які тренувалися за планом. Він та його колеги брали участь у таких тренуваннях для надання медичної допомоги на випадок, якщо хто-небудь, наприклад, працівники колонії, отримають ушкодження. Такі тренування проводилися у 2001–2002 роках. До нього не надходило жодних скарг після обшуків у 2001–2002 роках.

52. 2001 року у навчаннях брав участь спеціальний підрозділ (невідомого йому підпорядкування, про який він нічого не знав). Члени спеціального підрозділу тренувалися рятувати захоплених заручників. Деякі працівники колонії моделювали захоплення заручників, інші виконували роль заручників, а спеціальний підрозділ намагався звільнити заручників. Члени спеціального підрозділу мали бронежилети, спеціальне спорядження, каски, щити та гумові кийки. Працівники колонії, які брали участь у навчаннях, мали щити, гумові кийки та були вдягнені у бронежилети. Члени загону швидкого реагування були вдягнені у камуфляжну форму і чорні маски. Працівники

колонії також були у масках, щоб захиститися від можливих ушкоджень. Втім, він все рівно міг відрізнити працівників Замкової колонії від сторонніх працівників.

53. Спочатку свідок заявив, що такі навчання були проведені 30 травня 2001 року та розпочалися між 10 та 11 годинами ранку з тренування звільнення заручників, яке проводилося у промисловій зоні, у деревообробному цеху на третьому поверсі та у столярному цеху, де деякі з працівників, виконуючи ролі правопорушників, забарикадували вхід. Інші працівники намагалися зламати барикади та виламати двері. У навчаннях брали участь майже 30–40 осіб, з яких 25 осіб брали участь у інсценуванні та нападі, а решта стояли, оточуючи територію, де проводилися тренування. Під час навчань деякі зовнішні підрозділи залишалися за межами колонії. На території промислової зони засуджених не було, учасниками навчань були тільки співробітники Замкової колонії. Втім, пізніше він підкреслив, що деякі «додаткові сили» зі сторони були присутні при «захопленні заручників». Він не був упевнений, чи заходили вони до зони перебування, оскільки під час обшуку перебував на другому поверсі «Монастиря». Вважав, що спеціальні підрозділи залишили зону перебування на період проведення обшуку, але не був упевнений. Він не бачив військових, які б входили до зони перебування. Було проведено тренування, а потім загальний обшук.

54. Під час проведення обшуку приміщень усі члени спеціального підрозділу, які брали участь у навчаннях, залишили територію колонії. Цей обшук охоплював перший поверх, другий поверх, камери ДІЗО(дисциплінарний ізолятор), ПКТ (приміщення камерного типу) та одиночні камери. Він був присутній під час обшуку на першому поверсі, а також у ДІЗО, ОК (одиночна камера), ПКТ і карцері. Пізніше він перебував на другому поверсі. Медичний персонал зобов'язаний бути присутнім під час обшуку. Потім він заявив, що бачив усі приміщення. Обшук зазвичай проводився згідно з планом, і працівників розподіляли на групи. Як правило, до процесу обшуку залучали три групи. Свідок не впевнений щодо присутності

прокурора Волкова, але сказав, що представники прокуратури повинні були бути присутніми при такому обшуку.

55. У відповідь на запитання про медичну допомогу, надану заявникам, свідок передусім заявив, що він читав ці обвинувачення. Він відзначив, що все робилося у присутності лікаря, що кожний ув'язнений мав медичну картку, записувався у журналі відвідувань та журналі реєстрації тілесних ушкоджень. Він підготував копії медичних карток осіб, які звернулися до Європейського суду. Зокрема, п. Мартов пройшов повне медичне обстеження та було встановлено, що у нього не було переломів ребер. Він відзначив, що засуджені завжди отримували медичну допомогу, а після обшуку та навчань жодних медичних скарг не надходило. Окремі медичні скарги надходили до навчань, але не після них.

56. Він також заявив, що п. Мартов був зареєстрований у медсанчастині та перебував на лікуванні в колонії № 98 для хворих на туберкульоз та гіпертонію. У п. Друзенка були проблеми із м'язами спини. Пан Ільченко звертався за медичною допомогою, перебуваючи в одиночній камері та не бажаючи працювати. Його медичні скарги були необґрунтовані. Пан Михайленко був хворим на туберкульоз, а п. Гоменюк був зареєстрований як особа, яка регулярно наносила собі травми, наприклад, він проковтнув цвяхи та проходив стаціонарне лікування в колонії № 98.

57. Його робота часто перевірялася, і він готував відповідні документи. Також роботу контролюють інспектори Державного департаменту України з питань виконання покарань. Інспектори проводять планові і позапланові перевірки. Крім цього, його роботу контролює прокуратура та представники лікарень та інших медичних закладів. Прокуратура проводила розслідування інцидентів, з приводу яких скаржилися заявники; представники прокуратури вивчали його документацію та проводили бесіди із засудженими. Як правило, він перевіряв стан здоров'я засуджених за графіком. Якщо хтось хворів і потребував медичної допомоги, контролер відповідного відділення тримання під вартою повідомлював йому про це. Він нічого

не знав про випадки, коли контролер відмовлявся повідомляти про необхідність надання медичної допомоги. Проводилися регулярні планові медичні огляди, але засуджені також могли записатися до нього на прийом. Загалом, він зробив висновок про неможливість ненадання медичної допомоги.

58. Стосовно подій у січні 2002 року свідок відзначив, що то був звичайний обшук, який, як правило, проводиться раз на місяць. Працівники, які брали участь у ньому, обшукували камери по черзі. Тож, вони були розділені на групи залежно від сектора, в якому проводили обшук. Обшук проводився спочатку на другому поверсі, потім на третьому поверсі. А потім у спеціальних приміщеннях, карцерах, ДІЗО, ПКТ і ОК. Свідок відзначив, що зовнішні спеціальні підрозділи не брали участі у цьому обшуку. Колонія мала власний загін швидкого реагування, до складу якого входили 10–15 спеціально відібраних співробітників.

3. Пан Олег Бухер

59. Цей свідок на момент проведення виїзного слухання справи працював начальником слідчого відділу прокуратури Хмельницької області. Він став старшим помічником прокурора Хмельницької області з 10 січня 2001 року і особисто брав участь у розслідуванні подій у колонії № 58 з січня 2001 року по 2002 рік. Здійснював керівництво роботою спеціальної прокуратури м. Шепетівки, яка відповідала за нагляд за колонією № 58. Розслідування завершилося постановою від 11 червня 2002 року, у якій відмовлялося у порушенні кримінальної справи проти працівників органів внутрішніх справ, які брали участь у навчаннях, через відсутність *corpus delicti* у скаргах за явників.

60. Цей свідок особисто розслідував події на підставі розпорядження заступника прокурора області та особисто їздив до м. Ізяслава. Він проаналізував роботу п. Стасюка та п. Янцеловського, прокурорів, які безпосередньо відповідали за нагляд за Замковою колонією і які брали участь у навчаннях. Він віддав їм розпорядження вилучити документи адміністрації колонії та

прийняти рішення за статтею 97 Кримінально-процесуального кодексу щодо порушення кримінальної справи. Зрештою, була винесена постанова про припинення кримінального провадження у цій справі. Він розслідував події протягом 10 днів; у його розпорядженні було тільки три дні для прийняття рішення про порушення кримінальної справи. Він підготував внутрішній звіт та потім на підставі звіту постанову прокуратури.

61. За результатами розслідування свідок дійшов висновку, що не було побиття засуджених. Він зауважив, що спеціальний прокурор (п. Волков і можливо п. Мандзюк або п. Янцеловський) був присутній під час навчань. Він також ґрунтував своє рішення на даних, отриманих під час розслідування, матеріалів медсанчастини, відсутності записів про отримані тілесні ушкодження, загалом у зв'язку з цим не було жодних доказів. Медсанчастина представила інформацію про надання медичної допомоги та медичних препаратів засудженим. Він особисто не допитував свідків та ув'язнених, оскільки у нього було два помічники у місцевій прокуратурі, п. Стасюк і п. Мандзюк. Наприклад, п. Стасюк, виконуючи функції помічника, опитав 10–20 свідків, а потім він (п. Бухер) аналізував цю інформацію. У нього немає підстав не довіряти помічникам і, у будь-якому випадку, він не мав права включати до слідчої групи когось іншого з місцевої прокуратури. Помічники працювали набагато ближче до колонії і витрачали менше часу на дорогу, крім того, він не бачив причин, з яких особисто мав опитувати засуджених. Він також не бачив підстав запрошувати для розслідування подій інших прокурорів, а не тих, хто був присутній у колонії під час проведення навчань. Він проаналізував усі дані, включаючи інформацію про особистість засуджених, і дійшов висновку, що не було доказів для порушення кримінальної справи на основі тверджень заявників, які представив п. Жердєв. Загалом, коли він аналізував скарги, подані п. Друзенком, п. Давидовим та п. Гоменюком, у нього склалися враження, що скарги були дещо «штучними», ув'язнені домовилися про що говоритимуть. При оцінюванні їхніх скарг та розслідуванні тверджень про жорстоке поводження він враховував їхні судимості та осо-

бові справи. Він також повідомив делегатам, що розслідування проводилося у червні 2002 року, тобто після других навчань (у січні 2002 року), оскільки після перших навчань скарги не надходили і не подавалися. Спеціальний прокурор п. Волков поінформував його, що все було прийнятним під час перших навчань.

62. Стосовно присутності спеціальних підрозділів він повідомив, що навчання, які зазвичай проводяться на базі виправних установ, включають інсценування захоплення заручників та заворушень. Для того, щоб спеціальні підрозділи та персонал колонії орієнтувалися на території колонії, знали розташування різних корпусів і приміщень тощо розроблявся загальний план. Це могло бути пов'язано з погіршенням загальної криміногенної ситуації в колонії. План затверджував прокурор п. Волков або п. Янцеловський, п. Мандзюк та п. Стасюк, тобто один із прокурорів, які відповідали за нагляд за Замковою колонією. Він не пам'ятав, який підрозділ брав участь у навчанні або чи належав цей підрозділ до Замкової колонії. Втім, у рамках навчань був проведений загальний обшук, участь у якому брав Житомирський спецпідрозділ. Спочатку проводилися навчання, а потім обшук. Для такого роду навчань «категорично заборонено» використовувати підрозділи органів внутрішніх справ. Він знав, що діяли такі спеціальні підрозділи, також знайомився із відповідними документами, на підставі яких діяли ці підрозділи, але сам ніколи не бачив спецпідрозділів.

63. Стосовно поданих скарг він не знає, чи подавалися якісь скарги до місцевих органів влади; втім, він вважав, що до ув'язнених потрібно застосовувати стягнення, якщо вони порушують встановлену процедуру подання скарг. «Незаконне» подання скарг не викликало у нього ніяких підозр. Він насправді цього і не розслідував. Пояснення містилися у матеріалах слідства, включаючи інформацію про можливе застосування сили. Крім цього, він не виявив жодних доказів погрожувань на адресу заявників у зв'язку з їхніми скаргами.

4. Пан Євген Волков

64. Цей свідок був начальником Новоушицького районного управління юстиції, прокурором м. Шепетівки, відповідальним за нагляд за законністю виконання кримінальних покарань. Він залишив цю посаду у вересні 2002 року. Також був присутнім під час навчань 30 травня 2001 року та відсутнім під час других навчань, оскільки перебував у відпустці.

65. Свідок заявив, що 30 травня 2001 року навчання проводилися у промисловій зоні перебування та включали тренування підрозділів діями у ситуації захоплення ув'язненими заручників. Навчання були організовані через те, що в іншій колонії стався випадок захоплення заручників, і персонал виявився неготовим до такої ситуації. Групи, які брали участь у навчанні, включали персонал колонії та невеликий загін у 10–15 осіб. Спеціальний підрозділ не брав участі у проведенні обшуку, тільки у навчаннях. Кількість працівників колонії перевищувала кількість членів спецпідрозділу. Він не впевнений, чи залишився спецпідрозділ у колонії після проведення навчань, і зазначив, що можливо залишився. Він був присутній під час навчань та візував відповідний план навчань. Старші співробітники Департаменти виконання покарань також були присутні, *inter alia*, п. Левенцов і п. Якимчук. Пан Сацюк із прокуратури був присутній під час других навчань.

66. Свідок стверджував, що участь у навчанні брали не тільки працівники Замкової колонії, але й загін з Житомирської області (група у складі 10–15 осіб). Вони мали спеціальне спорядження: шоломи або каски, бронежилети, автомати, гумові кийки, спеціальні засоби. Використовувалися «спеціальні ефекти», такі як вибухові пакети та холості постріли з автоматичної зброї тощо. Біля 5–6 осіб звільняли заручників, а решта, дев'ять або десять членів спецпідрозділу та ще 75–80 осіб стояли осторонь, спостерігаючи за тренуванням.

67. Обшук проводився пізніше у той самий день. Він був присутній під час обшуку і не бачив жодних порушень закону або побиття засуджених. До камер заходили працівники служ-

би охорони колонії, і ніякі члени спецпідрозділів не обшукували камери. Він та п. Стасюк мали зустрічі з ув'язненими після обшуків і не почули жодних скарг. Він обходив колонію у супроводі охоронців та представника адміністрації колонії, відвідував камери та запитував ув'язнених, чи зазнали вони якихось тілесних ушкоджень і чи бажають висловити скарги. У колонії він також мав окрему кімнату для зустрічей із ув'язненими.

68. Йому було доручено провести розслідування скарг та поінформувати п. Бухера, старшого помічника прокурора області про результати. Він пам'ятав п. Ільченка і те, як він допитував його у зв'язку зі скаргами. Він ознайомився з його особовою справою і дізнався, що його було засуджено за три вбивства, та зрештою у нього склалося враження, що цього засудженого неможливо виправити. Він дізнався, що п. Ільченко відмовлявся працювати та завжди висував необґрунтовані вимоги, а також що адміністрація колонії не хотіла чинити на нього тиск, оскільки він постійно скаржився. Свідок стверджував, що за необхідності він міг втрутитися, застосовуючи заходи прокурорського реагування, але у цьому не було потреби, оскільки не було порушення закону. Якби якась скарга залишилася не-розслідуваною, він би застосовував санкції до особи, яка не здійснила розслідування цієї скарги. Якби він не відреагував, його б покарали вищі правоохоронні органи.

69. Пан Волков призначив стягнення тим ув'язненим, які надіслали свої скарги «у спосіб, не передбачений і не дозволений законом». Він не подумав, що ув'язненим не давали можливість скаржитися прямо, і він не відреагував на твердження заявників стосовно завданих їм тілесних ушкоджень, оскільки вважав їх необґрунтованими. Ув'язнені мали можливість записатися до нього на зустріч.

70. Пан Волков сказав, що інформацію про такі навчання зазвичай поширювали серед ув'язнених шляхом лекцій. Ув'язнених поінформували про їхні права перед проведенням навчання, вони мали доступ до Конституції України і розпорядок дня у письмовій формі. Він відвідував камери та спілкувався з

ув'язненими. Він також сказав, що адміністрація інформувала ув'язнених про навчання по радіо. Начальник Замкової колонії поінформував засуджених по радіо про майбутні навчання за кілька днів до їх проведення.

5. Пан Павло Клипатський

71. Пан Клипатський був старшим інспектором ІТЗО (інженерно-технічні засоби охорони) та групи комунікації у Замковій колонії. Як один з керівників груп, він проводив обшук ув'язнених під час перших навчань. Він також брав участь у других навчаннях. Керував засудженими, які працювали техніками та обслуговували системи енергопостачання та водопостачання Замкової колонії. Пан Клипатський брав участь в обшуку цехів, пральні, лазні та інших приміщень.

72. Свідок спочатку не хотів визнавати, що в колонії перебували спеціальні підрозділи. Він відзначив, що участь у проведенні обшуку брали тільки працівники колонії, а не спеціальні підрозділи, які брали участь лише у тренуваннях на території промислової зони.

73. Пан Клипатський чув про п. Ільченка, але, вірогідно, це було у приватній бесіді. Свідок заявив, що працівники прокуратури та Департаменту виконання покарань зазвичай були присутні під час обшуків. Прокурор п. Волков брав участь у перших навчаннях, так само як і п. Бех, п. Левенцов і п. Злотенко. Після перших навчань звернень по медичну допомогу не надходило.

6. Пан Андрій Шацький

74. Пан Шацький був начальником управління організації оперативної роботи та майором органів внутрішніх справ. Працював старшим слідчим МВС у Замковій колонії у 2000–2002 роках.

75. Під час перших навчань п. Шацький був присутній при проведенні обшуку як член однієї з груп, а пізніше під час «комісійних обходів», коли вони відвідували камери та спілкувалися із засудженими. Це відбувалося відповідно до вста-

новленої процедури обходу приміщень представниками Департаменту виконання покарань та прокурором, який також був присутній під час навчань. Він говорив з п. Діденком та іншими ув'язненими.

76. Свідок повідомив, що 30 травня 2001 року всі працівники Замкової колонії брали участь у загальному обшуку з метою виявлення заборонених предметів, який проводився у зоні перебування. Обшук проводився відповідно до внутрішнього положення Департаменту виконання покарань. Такі обшуки проводилися раз на місяць. Тільки персонал Замкової колонії брав участь у проведенні обшуку, жодних сторонніх осіб не було. Перші навчання розпочалися о 7 годині ранку у промисловій зоні. Працівники колонії зайняли свої позиції, їм зачитали план дій, дали роз'яснення щодо суті навчання, поінформували про оперативну обстановку, а також на що їм потрібно звертати увагу (конкретні камери та небезпечні особи), склад груп, їх завдання та цілі навчання.

77. Свідок пояснив, що було кілька видів обшуку: планові, позапланові та додаткові обшуки. Про планові обшуки знали заздалегідь; були визначені відповідальні особи та засоби, які використовувалися. Такі обшуки спрямовані на виявлення місць зберігання заборонених предметів. Він зазначив, що такі обшуки зазвичай проводилися таким чином: група у складі командира загону (як він сам) та членів заходила у камеру, ув'язненим повідомляли про проведення обшуку, вони мали вдягтися та стати біля свого ліжка; працівники підходили до особистих речей на оглядали їх.

78. Свідок сказав, що було багато розслідувань щодо подій тих навчань, включаючи розслідування з боку Генеральної прокуратури та Департаменту виконання покарань. Ніякі результати цих розслідувань не були повідомлені.

7. Пан Сергій Злотенко

79. Пан Злотенко був начальником відділу охорони, нагляду та безпеки Хмельницького обласного управління Департаменту виконання покарань з 2001 року. Він підпорядковувався

першому заступникові начальника та начальнику обласного управління Департаменту виконання покарань.

80. Він повідомив, що приблизна кількість учасників перших навчань становила 80 осіб, крім 10–15 осіб із загону швидкого реагування, до якого входили ті працівники, чії функції були пов'язані з цілями тренування. Чотири виправні установи брали участь у навчаннях, а саме Ізяславська колонія № 31, Райковецька виправна колонія № 78, Шепетівська виправна колонія № 98 та Замкова колонія № 58. Навчання проводилися за розпорядженням Департаменту виконання покарань, відповідний план навчань складався завчасно. Навчання проводилися у промисловій зоні та закінчилися близько 11 години ранку. Навчання розпочалися о 10 годині ранку у тій самій зоні.

81. Стосовно заявників п. Гоменюка та п. Ільченка свідок п. Злотенко заявив, що він чув про них, оскільки розглядав їхні скарги, але це не стосувалося конкретних навчань або обшуків. Вони відносилися до категорії «злісних порушників режиму» (свідок посилався на статтю 133 Кримінально-виконавчого кодексу). Пан Гоменюк відмовлявся від роботи (у порушення статті 107 Кодексу). І його довелося перевести на більш суворий режим відбування покарання. Пан Ільченко подав скарги, втім вони виявилися необґрунтованими. Крім цього, скарги були надіслані у заборонений спосіб, оскільки передбачалося, що скарги мають надсилатися «виключно» через адміністрацію виправної установи. Бачили, як п. Ільченко відправляв скарги забороненим шляхом.

82. Спеціальний Житомирський загін швидкого реагування був присутній під час першого обшуку. Він проводив навчання працівників і тренування включало способи звільнення заручників. Цей загін мав у складі 10–15 осіб; вони були вдягнені у чорні бронежилети і шоломи, мали при собі гумові кийки та зброю. Було чути постріли. Члени загону були високими, сильними та фізично підготовленими чоловіками. Вони були вдягнені у спеціальну темно-зелену камуфляжну форму або формений польовий одяг (втім, можливо, були й інші кольори — хаки

та світло-зелений), спеціальні чоботи, штани та головні убори. Однією з цілей навчань було продемонструвати, як діяти та як застосовувати спецзасоби. Ці спецзасоби використовувалися під час навчань, але тільки у виняткових обставинах. Члени загону мали при собі обов'язкове спорядження. Вони також мали вибухові пристрої, використовували зброю, вибухові пакети та боєприпаси. Під час обшуку була створена група посиленого нагляду зі складу тих, хто мав спецзасоби. Ця група посиленого нагляду зазвичай не брала участі у проведенні обшуку, але використовувалася для блокування входів і виходів до відділень колонії. Житомирський спецпідрозділ не залишився з іншим працівниками, оскільки він тренувався тільки у промисловій зоні. Після навчання, яке тривало від півтори до двох годин, Житомирський спецпідрозділ залишив територію Замкової колонії, а потім продовжився обшук.

8. Пан Павло Заремський

83. Пан Заремський був старшим оперативником оперативного відділу Замкової колонії, начальником відділу соціально-психологічної роботи з ув'язненими у Замковій колонії, а також був відповідальним за нагляд за п. Ільченком на момент подій, які розглядаються. З грудня 2001 року він став старшим оперативником у Замковій колонії.

84. Стосовно других навчань свідок стверджував, що спеціальні підрозділи також брали участь у навчаннях. Було кілька різних груп, які мали різні задачі. Деякі групи чекали. Групи розташовувалися поза межами колонії біля контрольно-пропускного пункту та по периметру огорожі. Навчання розпочалися о 7 годині ранку та тривали майже півтори години. Спочатку учасники отримали інформацію від командирів.

85. Також був проведений плановий обшук. Групи прибули до адміністративного корпусу, який перебував за територією колонії, та отримали інструкції стосовно зон, яким слід приділяти більш пильної уваги. Після навчань групи провели обшук конкретних камер, а члени груп задокументували процес обшуку. Другі навчання проводилися поза зоною охоронюваного

об'єкта. Навчання за участі працівників колонії спрямовувались на підготовку до протидії та боротьби з проявами масової непокори. Використовувалися спецзасоби та вибухові пакети. Під час других навчань можливо використовувалася зброя. Пан Заремський був членом групи документування, яка навчалася готувати звіти про учасників інсценованих актів масової непокори, виявляти порушників та підбурювачів до масової непокори, вести фото- та відеозйомку учасників заворушень з тим, щоб пізніше до них можна було застосувати покарання.

86. Свідок повідомив про групу блокування, створену з числа працівників колонії, зазвичай одного або двох молодших інспекторів, які мали при собі та використовували спецзасоби (щити, гумові кийки PR-73). Якщо камера була малою, засуджені виходили у коридор, але одна людина могла залишитися у камері та спостерігати за проведенням обшуку. У коридорі перебувала група блокування, або один чи два молодші інспектори. Засуджені повинні були стояти біля стіни або вікна, але не біля дверей інших камер. Повні обшуки зазвичай не проводилися у коридорі, працівники зазвичай обшукували засуджених через одяг. За потреби повний особистий огляд проводився в окремому теплому приміщенні особою тієї ж статі. Також у цьому приміщенні було щось, на що можна було стати ногами і предмет, на який можна було покласти одяг. Свідок стверджував, що ніколи не бачив, щоб повний особистий огляд проводили у коридорі.

87. Стосовно скарг п. Ільченка та п. Давидова свідок п. Заремський заявив, говорячи про особистості скаржників, що п. Давидов та п. Гоменюк використовували п. Ільченка. Вони всі хотіли стати кримінальними авторитетами. Пан Ільченко хотів бути проповідником у колонії та постійно скаржився, що не мав можливостей сповідувати свою релігію. Він познайомився з п. Жердевим. Стосовно подання скарг засуджені мали доступ до багатьох документів, і п. Жердев надав багато юридичної інформації п. Ільченку, який з нею ознайомився. Втім, його покарали за подання скарги у несанкціонований спосіб, та до нього були застосовані стягнення за приписом прокуро-

ра. Пан Ільченко не дуже сумлінно виконував свою роботу, з його роботою виникали проблеми. У деякий момент він став «войовничим християнином», не був толерантним та поводився агресивно до інших ув'язнених, які мали інші релігійні вірування.

9. Пан Василь Левенцов

88. Цей свідок був першим заступником начальника обласного управління Департаменту виконання покарань у 2001–2005 роках, після чого він залишив державну службу. Він був командиром під час других навчань. Працював у Шепетівському районному відділі Департаменту виконання покарань та був призначений відповідальним за Замкову колонію 25 червня 2001 року, тобто після перших навчань. На момент проведення перших навчань він працював у колонії № 98, розташованій у тій самій області та неподалік від Замкової колонії.

89. Він заявив, що ситуація у Замковій колонії залишалася стабільною. Працівникам було потрібно знати оперативну обстановку для того, щоб бути готовими мати справу з небезпечними ув'язненими. Проте, згідно із загальною інформацією, отриманою працівниками перед навчанням, кількість вбивств зросла та оперативна обстановка в колонії серйозним чином погіршилася. Завданням було навчити персонал реагувати на прояви масової непокори у колонії.

90. Свідок повідомив, що навчання працівників Замкової колонії проводилися на регулярній основі, щонайрідше один раз на шість місяців. Він відповідав за підготовку персоналу і таким чином керував навчаннями. Навчання проходили за участю працівників Замкової колонії, і ніхто сторонній не долучався. У випадку, який розглядається, також проводився загальний обшук. Метою навчання була підготовка персоналу до дій у надзвичайних обставинах. Залежно від конкретних подій, різні підрозділи могли бути залучені, включаючи підрозділи спеціального призначення. Спецпідрозділи не брали участі у навчаннях у період з червня 2001 року по 2005 рік. Втім, він стверджував, що загін швидкого реагування можливо брав

участь у навчаннях раніше червня 2001 року. Він ніколи не бачив загони швидкого реагування, а якщо бачив, то тільки під час військових парадів. Пан Янцеловський, а не п. Волков, був присутній під час обшуку у Замковій колонії та візував план навчань. Спеціальний прокурор мав право заходити до будь-яких приміщень, чим він і скористався.

91. Стосовно організації та проведення навчань свідок повідомив, що спочатку працівники мали зайняти визначені позиції. Потім їм пояснювали дії. Ніколи не використовувалося спеціальне спорядження. Загін швидкого реагування зазвичай складається з працівників, які пройшли підготовку в колонії. Загін зазвичай складався з 10–15 осіб. Їх завданням під час обшуку було убезпечувати працівників, які перевіряли камери. Члени загону, як правило, були вдягнені у повсякденну камуфляжну форму, бронежилети та каски. Вони також мали зброю та гумові кийки, і це були єдині спецзасоби, які використовувалися. Також використовувалися вибухові пакети та засоби активної оборони. Він не міг назвати точну кількість осіб, які мали при собі спеціальне спорядження; крім того, ця інформація зберігалася в архівах не довше року. Спорядження використовувалося для того, щоб працівники не отримали ушкоджень.

92. Планові обшуки також проводилися персоналом Замкової колонії, які були вдягнені у таку ж форму. Він підтвердив, що загони швидкого реагування з колоній №№ 31, 58, 78, 98 і СІЗО 29 були присутні під час навчань. Після навчань була перерва на 10 хвилин, після чого працівники колонії повернулися на територію колонії. Там вони увійшли до зони перебування з метою проведення обшуку. Зазвичай робився відеозапис, але цей запис, як правило, був секретною інформацією. Втім цього разу відеозапис не здійснювали, оскільки такий запис можна робити тільки за межами виправного закладу.

93. Свідок зазначив, що обшук було організовано таким чином: група займала позицію у коридорі, після цього ув'язненим віддавався наказ «Речі до впізнання!». Ув'язненим не наказували знімати одяг. Наказувати знімати одяг у присутності інших

ув'язнених заборонено. Він не пам'ятав, чи заходив загін швидкого реагування у зону перебування.

94. Свідок зазначив, що п. Янцеловський, прокурор Шепетівської прокуратури, був присутній під час навчань. Був проведений комісійний огляд камер; були присутні командири загонів, а також начальники соціального відділу та медичної частини; ув'язнених запитували, чи мають вони проблеми або питання. Він дізнався про події під час розмов з начальником та заступником начальника Замкової колонії по телефону. Скарг не надходило. Якщо б він отримав скаргу, він би відразу розпорядився про проведення розслідування цієї скарги. Жодних медичних скарг до медчастини не поступало. Він не пам'ятав, чи опитували його у зв'язку з навчанням і не міг надати більш докладної інформації стосовно розслідування.

10. Пан Снегир С. В.

95. Пан Снегир був начальником Замкової колонії у період з 1999 року по 2004 рік. З того часу він залишив державну службу.

96. Цей свідок стверджував, що перші навчання, які проходили у Замковій колонії, відбувалися на території промислової зони. У них брав участь загін швидкого реагування, і моделювалася ситуація із захопленням заручників. Працівники Замкової колонії також брали участь. Загін швидкого реагування пізніше розташовувався у зоні перебування, але був відокремлений від персоналу колонії. Такі навчання зазвичай проводилися двічі на рік та включали також проведення загального обшуку. План навчань затверджувався вищими посадовими особами Департаменту виконання покарань. На його думку, такі навчання мали важливе значення для психологічної та фізичної підготовки персоналу, який працював із засудженими зі складними біографіями, які здебільшого відбували довічне ув'язнення за скоєння тяжких злочинів. Пан Волков, п. Злотенко і п. Бех були присутніми під час навчань.

97. Спеціальні навчання розпочалися о 6 або 7 годині ранку. Загальний план навчань був затверджений начальником відді-

лення Замкової колонії. Пролунав сигнал, і працівники колонії зайняли свої позиції перед колонією поблизу воріт. Планом передбачався вхід до колонії через контрольно-пропускний пункт на територію промислової зони. До складу учасників навчань входили 50 працівників колонії та 5–6 осіб із загону швидкого реагування. Інші присутні особи були з колонії № 31, скоріше за все це були начальник та заступник начальника цієї колонії. Майже 8–10 осіб з відділу нагляду та безпеки, які брали участь у навчаннях, виконували ролі заручників. Один член загону швидкого реагування керував інсценованим звільненням заручників. Спеціальне спорядження включало камуфляжну форму, каски «Сфера», наручники та гумові кийки. Звичайною формою працівників Департаменту виконання покарань була військова форма повсякденного використання. Житомирський спецпідрозділ увійшов у житлову зону після того, як було завершено тренування у промисловій зоні, але вони не брали участі у проведенні обшуку. Тільки працівники колоній проводили обшук, розділившись на 2–3 групи для обшуку різних камер у зоні перебування. Жодних скарг з приводу надмірного застосування сили не поступали, також ніхто не скаржився на ненадання медичної допомоги та лікування.

98. Свідок стверджував, що обшук проходив у такий спосіб. Обшук розпочався о 8 годині ранку. Було майже 53 камери, і зайняло 2–3 години, щоб завершити обшук всієї житлової зони. Камери обшукувалися по черзі, оскільки здійснювати одночасно обшук усіх камер було неможливо через невелику кількість працівників, які проводили обшук камер із загальною кількістю утримуваних засуджених майже 750 осіб. Засудженим давали вказівку вийти з камер. Один із засуджених залишався у камері, а працівники оглядали тумбочки, ліжка, одяг, все, включаючи стелю, стіни, підлогу з метою виявлення можливих схованок. Після завершення обшуку працівники складали письмовий документ, в якому зазначалося, чи були виявлені будь-які предмети. Засуджені зобов'язані виконувати накази і вказівки, і не було випадків, коли засуджені не виконували такі накази під час проведення обшуків. Якщо хтось не

виконуватиме накази, стягнення за таку поведінку залежатиме від обставин та може передбачати дисциплінарні або інші стягнення відповідно до інструкцій. Начальник загону колонії був відповідальним за ознайомлення працівників з вимогами чинного законодавства, положеннями Кримінально-виконавчого кодексу, внутрішніх інструкцій тощо.

99. Іноді працівники проводили повний особистий огляд засудженого. Він стверджував, що це проводилося таким чином: працівник просить засудженого вийняти всі предмети з кишені та зняти куртку та взуття. Засуджений зобов'язаний виконати це, за необхідністю його проводили в окрему кімнату для огляду. Зазвичай повний огляд проводився у коридорі, де кілька працівників колонії могли перевіряти засуджених по черзі. У відповідь на запитання про позу «розтяжка» свідок пояснив, що це поза, коли особа кладе руки на стіну, а ноги ставить на ширині пліч. Пристрій для позбавлення рухомості (рогач) може бути використаний для того, щоб витягти засудженого з камери та ізолювати його від інших, не завдаючи ушкоджень іншим засудженим або персоналу. Жодної зброї, такої як вибухові пакети, автомати або боєприпаси, персоналу не надаються. Персонал мав тільки спеціальне спорядження, яке включало гумові кийки, щити та каски.

100. Стосовно других навчань, контролери, які були з числа працівників колонії, вдягали спеціальну камуфляжну форму. Навчання було націлено на подолання масової непокорності та проводилося поза межами охоронюваної зони. Підрозділи, які брали участь у навчанні, були із Замкової колонії та колонії № 31. Їх поділили на три різні групи. Одні виконували ролі заколотників, а інші припиняли заколот. Вони мали спеціальне спорядження, таке як: щити, шоломи, гумові кийки, форму з наколінниками та налокітниками, були вдягнені у камуфляжну форму різних кольорів, переважно більш темну або більш світлу. Спорядження також включало сльозогінний газ. Крім цього, у наявності була пожежна машина з водяною гарматою для розгону заколотників та учасників заворушень, але її зрештою не використовували. Загони швидкого реагування участі

не брали. Були присутні представники Департаменту виконання покарань: п. Левенцов і п. Злотенко.

101. Стосовно п. Ільченка та його скарг свідок заявив, що він пам'ятає його як доволі проблемну людину. Наприклад, він хотів реалізувати свої права на віросповідання, але не знав, що саме він хотів. Також він відмовлявся працювати. З цього приводу з п. Ільченком проводилися бесіди. Стосовно розгляду скарг, здебільшого від п. Давидова та п. Ільченка, ці скарги розслідували різні органи, включаючи Генеральну прокуратуру та Департамент виконання покарань. Він особисто був присутній при допиті п. Друзенка прокурором. Крім цього, він підтвердив застосування дисциплінарного стягнення до п. Давидова за порушення режиму тримання. Він порушив процедуру відправлення кореспонденції. Свідок також підтвердив, що на заявників не чинили жодного тиску у зв'язку з поданням ними заяв до Європейського суду з прав людини.

11. Пан Микола Ільтяй

102. Цей свідок був начальником відділу охорони та нагляду Державного департаменту України з питань виконання покарань. Він генерал-майор внутрішньої служби і наразі є першим заступником голови Державного департаменту України з питань виконання покарань.

103. Цей свідок розглядав скарги, подані п. Жердевим, на порушення прав ув'язнених з боку Замкової колонії та застосування до ув'язнених сили. Департамент виконання покарань відправив полковника Іршка, його колишнього заступника, розслідувати справу. Полковник Іршко проінформував його про результати перевірки Замкової колонії. Він вивчив надані йому матеріали, включаючи службові записки, висновки відділів та інформацію від ув'язнених, які скаржилися на застосування до них надмірної сили. Він також розглянув свідчення ув'язнених. Йому та працівникам колонії були представлені близько 100 свідчень, включаючи повідомлення з медичної частини. Не було жодних документів, які підтверджували тілесні ушкодження ув'язнених, також не було скарг, з якими вони

зверталися до медичної частини. Він також вивчив особові справи скажників та виявив, що вони були «злісними порушниками закону». Результати розслідування були повідомлені першому заступнику голови Державного департаменту України з питань виконання покарань п. Пташинському О. Б. Він вивчив матеріали і погодився надіслати відповідь п. Жердеву із зазначенням того, що жодних порушень законодавства не було виявлено. Вони мали дві зустрічі з п. Жердевим стосовно цих скарг, включаючи одну зустріч із п. Кошинцем, головою Державного департаменту України з питань виконання покарань.

104. Пан Ільтяй повідомив, що, як він зрозумів із доповіді про розслідування, у промисловій зоні Замкової колонії проводилися навчання із звільнення заручників для Житомирського підрозділу особливого призначення та загону швидкого реагування. Біля 15 членів спецпідрозділу були присутні у Замковій колонії. Вони проводили тренування у той самий час, коли проводився обшук, тож не могли брати участь у проведенні обшуку та тренуватися водночас. Загальний обшук проводився у зоні перебування з дотриманням законодавства та внутрішніх положень, під час обшуку був присутній прокурор. Він та полковник Іршко мали достатньо часу для того, щоб розслідувати ці обставини та зібрати достатньо інформації. Полковник Іршко опитав близько ста осіб за один день.

105. Стосовно розслідування других навчань, воно проводилося аналогічно першому розслідуванню. Було організовано дізнання, були опитані свідки, було складено попередній звіт та надіслана відповідь п. Жердеву. У цьому випадку не було навчань, тільки загальний обшук, організований Хмельницьким обласним управлінням Департаменту виконання покарань. Загальний обшук відповідав положенням законодавства та затвердженому плану. Прокуратуру було поінформовано.

106. Стосовно використання спеціальних підрозділів у січні 2002 року, він заявив, що у другому випадку спеціальні підрозділи задіяні не були. Загалом навчання підрозділів було спрямовано на їх підготовку та попередження необґрунтованих втрат особового складу. До 1999 року ці підрозділи діяли в рам-

ках Міністерства внутрішніх справ. У 2000 році після реформи вони були передані до Державного департаменту України з питань виконання покарань.

107. Члені спеціальних підрозділів зазвичай вдягнені у спеціальну камуфляжну форму, бронежилети та каски «Сфера» або звичайні каски. Вони мають спеціальне спорядження, гумові кийки, наручники та автоматичну зброю. Але їм забороняється вносити зброю на територію колоній, оскільки це є дуже серйозним порушенням правил безпеки будь-якої виправної установи. Цей підрозділ відрізнявся від «Беркута», тож це не міг бути «Беркут». Він також зазначив, що «Беркут» не використовувався Департаментом виконання покарань з 1992 року. У 2000 році Департамент виконання покарань виніс спеціальну постанову, яка регулює функціонування спеціальних підрозділів, і цей документ є загальнодоступним.

108. Свідок стверджував, що чотири загони швидкого реагування були присутні під час других навчань; їм корисно отримувати підготовку під керівництвом спеціального підрозділу. Він визнав, що спецпідрозділи також брали участь у загальному обшуку. Зокрема, їх залучали 47 разів до проведення загальних обшуків або так званих контрольних обшуків, коли члени спецпідрозділів наглядають за проведенням обшуку рядовими працівниками колонії.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

**СПРАВА
«ОЛЕКСАНДР СМІРНОВ ПРОТИ УКРАЇНИ»**

(Заява № 38683/06)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

15 липня 2010 року

ОСТАТОЧНЕ

15/10/2010

Це рішення Суду стало остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції. Текст рішення може підлягати редакційним правкам.

У справі «Олександр Смірнов проти України»,
 Європейський суд з прав людини (П'ята секція), засідаючи Палатою, до складу якої увійшли:
 Пеер Лоренцен (Peer Lorenzen), *Голова*,
 Карел Юнгвірт (Karel Jungwiert),
 Райт Марусте (Rait Maruste),
 Марк Віллігер (Mark Villiger),
 Ізабель Берро-Лефевр (Isabelle Berro-Lefevre)
 Міряна Лазарова-Трайковська (Mirjana Lazarova Trajkovska),
 Ганна Юдківська (Ganna Yudkivska), *судді*,
 та Клаудія Вестердік (Claudia Westerdiek), *Секретар секції*,
 після наради за зачиненими дверима 22 червня 2010 року
 виносить таке рішення, ухвалене того самого дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу порушено за заявою (№ 38683/06), поданою проти України до Суду відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) громадянином України п. Олександром Володимировичем Смірновим (далі — заявник), 15 вересня 2006 року.

2. Заявник, якому було надано правову допомогу, був представлений п. А. Мукановою, адвокатом, що практикує в м. Харків. Уряд України (далі — Уряд) був представлений його уповноваженим — п. Ю. Зайцевим, Міністерство юстиції.

3. Заявник, зокрема, стверджував, що він зазнав поганого поводження з боку міліції, і що внутрішньодержавні органи влади не провели належного розслідування його заяв у цій справі.

4. 5 березня 2009 року Суд вирішив поінформувати Уряд про цю заяву. Також було вирішено розглядати питання по суті заяви одночасно з розглядом щодо її прийнятності (пункт 3¹ статті 29 Конвенції).

¹ Так у тексті рішення Європейського суду з прав людини. Оскільки це рішення винеслося 22 червня 2010 року, тобто після набрання чинності Протоколу № 14 (набув чинності 1 червня 2010 року), згідно з яким пункт 3 статті 29 Конвенції вилучено, а відповідне положення п. 3 зі змінами викладено в п. 1 ст. 29, то, очевидно, слід мати на увазі саме цей пункт ст. 29 Конвенції (*Прим. ред.*).

ФАКТИ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

5. Заявник народився в 1970 році та проживає у м. Євпаторія.

А. Заявлене погане поводження та пов'язані з цим події

6. 26 березня 2002 року заявника було заарештовано за підозрою у скоєнні крадіжки. Його відвезли до Опорного пункту охорони правопорядку № 8 м. Євпаторія, де міліціонери обшукали його та виявили у присутності двох понятих два пакети екстракту опію. У протоколі затримання й обшуку за підписом, схожим на підпис заявника, значиться, що він визнав факт придбання зазначених наркотиків для власного споживання. Однак після того, як вилучення наркотиків було задокументовано, заявник на знак протесту порізав собі горло кільцем для ключів. Міліціонери викликали «швидку допомогу», яка засвідчила поранення як незначне і надала заявнику необхідну допомогу.

7. Заявника на три дні посадили під адміністративний арешт до з'ясування всіх обставин злочину, пов'язаного з наркотиками.

8. Того самого дня його відправили до РВВС м. Євпаторія, де, за словами заявника, міліціонер Р. жорсткого побив його.

9. Як стверджує заявник, Р. попросив його не подавати скарг у обмін на обіцянку, що міліція закриватиме очі на будь-які майбутні порушення з його боку. Заявник погодився з цим.

10. 26 березня 2002 року його доправили до ізолятора тимчасового тримання м. Євпаторія, де помістили у камеру, в якій тримали близько дванадцяти осіб. Згідно з даними реєстраційного журналу, він прибув туди без видимих тілесних ушкоджень. За три дні тримання він не звертався по медичну допомогу і не отримував її.

11. 29 березня 2002 року заявника було звільнено.

12. 15 квітня 2002 він поскаржився травматологу у лікарні м. Євпаторія на біль у грудині. Йому були прописані антибактеріальні препарати.

13. При повторному зверненні по медичну допомогу через біль, що не проходив, 22 квітня 2002 року заявнику було діагностовано посттравматичну міжреберну невралгію та болісне підшкірне ущільнення з обох сторін грудної клітини. Він повідомив лікаря, що 13 квітня 2002 року випадково впав зі сходів.

14. 25 квітня 2002 року заявника було госпіталізовано з наступним діагнозом: пневмонія нижньої частини правої легені, тріщина середньої третини грудної кістки і закритий перелом сьомого ребра з правого боку. До 8 травня 2002 року він проходив стаціонарне лікування.

В. Розслідування заявленого поганого поводження

15. 22 січня 2003 року заявник звернувся до прокуратури м. Євпаторія (прокуратура Євпаторії) зі скаргою на те, що 26 березня 2002 року його побив офіцер Р., в результаті чого він отримав переломи ребер. Зволікання в поданні скарги він пояснив стверджуваною домовленістю з Р. (див. пункт 9 вище), яку, на його думку, було порушено.

16. 29 січня 2003 року лікарня, в якій проходив лікування заявник, подала всю необхідну медичну документацію (а саме рентгенівські знімки, історію хвороби та інші медичні записи) заступнику прокурора Євпаторії на вимогу останнього. Як виявиться згодом під час розслідування, зміст вказаних документів так і не був відображений у документах слідства.

17. Загалом, за період з січня 2003 року до грудня 2007 року прокуратура Євпаторії тринадцять разів відмовляла в порушенні кримінальної справи проти Р. на підставі скарг заявника. Усі зазначені відмови згодом були скасовані прокуратурою Криму або Генеральною прокуратурою як незаконні, передчасні чи безпідставні.

18. Органи прокуратури вищого рівня вказали на такі основні слідчі дії та недоліки.

19. У січні 2003 року прокуратура Євпаторії допитала міліціонера Р. і слідчого, який займався кримінальною справою заявника, які заперечили стверджуваний факт поганого поводження.

20. У жовтні 2003 року лікарі «швидкої допомоги», які надавали заявнику медичну допомогу у зв'язку з порізом на горлі 26 березня 2002 року, були допитані і зазначили, що заявник не говорив про погане поводження з ним, оскільки сам поріз являв собою незначне ушкодження. Також допитали терапевта, який госпіталізував заявника у квітні 2002 року. Але він не зміг пригадати жодних деталей.

21. Приблизно в цей самий час було з'ясовано, що раніше вилучена з лікарні медична документація зникла.

22. У лютому 2004 року прокурор Криму піддав критиці свого колегу з нижчої інстанції за те, що той не допитав заявника та членів його родини. Серед інших недоліків він наголосив на відсутності судово-медичної експертизи стосовно заявника з метою встановлення характеру, дати і важкості ушкоджень, щодо яких було подано скаргу.

23. Критика повторилась у червні, серпні та листопаді 2004 року.

24. 25 листопада 2004 року було проведено судово-медичну експертизу для того, щоб з'ясувати, яка зі скарг — щодо стверджуваного побиття 26 березня 2002 року чи випадкового падіння 13 квітня 2002 року — була більш правдивою. Розслідування звелось до аналізу деяких наявних медичних документів, а результати показали, що заявник міг отримати вказані травми в обидві дати, оскільки їх характер і походження неможливо було встановити за відсутності рентгенівських знімків того часу, а також інших важливих медичних документів (див. пункти 16 та 21 вище).

25. У грудні 2004 року поняті, які були присутні при арешті заявника 26 березня 2002 року, заявили, що вони не були свідками жорсткого поводження.

26. Мати заявника, яку допитали у січні 2005 року, заявила, що після звільнення 29 березня 2002 року заявник скаржився на побиття міліціонерами та біль у грудній клітці.

27. 4 січня 2005 року прокурор Криму наказав слідчому, крім іншого, знайти медичну документацію заявника і допитати осіб, із якими він перебував у одній камері у березні 2002 року.

28. У лютому і квітні 2005 року було вжито заходів для пошуку співкамерників заявника. Було встановлено місцезнаходження лише чотирьох із них. Троє співкамерників не пам'ятали заявника, який скаржився на погане поводження чи якому потрібна була медична допомога, а один згадав, що заявник скаржився йому на те, що його побили міліціонери, але деталей не розповідав.

29. 21 квітня 2006 року кримська прокуратура піддала критиці слідчого за те, що він не розслідував втрату медичної документації заявника. У червні 2006 року таке розслідування було проведено, але безрезультатно. Заступник прокурора м. Євпаторія заявив, що він передав документи своєму начальнику, який вийшов на пенсію у жовтні 2003 року, і місце проживання якого невідоме.

30. 22 червня 2006 року було проведено ще одну судово-медичну експертизу. Результати експертизи підтвердили результати попередньої, у якій також вказувалось на відсутність рентгенівських знімків як на перешкоду для конкретних висновків.

31. У січні 2007 року заявника було вперше допитано у рамках розслідування його заяв про погане поводження. На прохання слідчого адміністрація в'язниці, в якій на той час відбував термін покарання заявник, допитала його. Згідно з документами розслідування, він заявив, що раніше пояснював свої поранення випадковим падінням, оскільки не хотів притягати міліціонера до кримінальної відповідальності, і не надав інших пояснень.

32. 9 січня 2007 року заявнику було зроблено рентген, результати якого підтвердили консолідований перелом одного ребра. Протягом 2007 року знімки було втрачено.

33. 4 грудня 2007 року прокурор Криму зазначив, що слідство не виконало жодного з одинадцяти наказів, виданих ним чи Генеральною прокуратурою.

34. 30 січня 2008 року було проведено третю судово-медичну експертизу. Цього разу вона ґрунтувалась на візуальному обстеженні заявника і проводилась у в'язниці, де він відбував термін покарання. Оскільки рентгенівські знімки, датовані квітнем 2002 року

і січніем 2007 року, так і не були знайдені, а рентгенівський апарат у в'язниці не працював, експерт зробив загальний висновок про те, що заявник, напевно, зламав ребро у квітні 2002 року. У всякому разі чітко встановити дату, характер і походження його травм виявилось неможливо, через те, що сплило багато часу. У звіті зазначається, що встановлення точного часу перелому було можливим лише протягом року після травми, оскільки згодом консолидовані переломи виглядають однаково.

35. 31 січня 2008 року прокуратура Євпаторії винесла чотирнадцяте й останнє рішення стосовно відмови у відкритті кримінальної справи проти міліціонера Р. на підставі скарг заявника. У рішенні зазначалось, що всіх можливих слідчих заходів було вжито, але вони не забезпечили обґрунтування тверджень заявника.

36. 19 травня, 18 листопада 2008 року і 3 червня 2009 року відповідно міський суд Євпаторії (Суд Євпаторії), Кримський апеляційний суд і Верховний Суд підтвердили зазначене вище рішення. Мотивування трьох судів зводилось до того, що вимоги статті 99 Кримінально-процесуального кодексу були виконані, але факти, що підтверджують твердження заявника, не встановлені.

С. Кримінальне переслідування заявника

1. Перше провадження

37. 24 липня 2002 року, а також 18 березня і 23 вересня 2003 року відповідно, суд Євпаторії, Апеляційний суд і Верховний Суд визнали заявника винним у зберіганні заборонених наркотичних речовин і засудили його до трьох років і шести місяців ув'язнення.

38. 25 листопада 2002 року заявника було заарештовано (причому підстави затримання з арештом залишаються незрозумілими).

2. Друге провадження

39. 20 травня 2003 року Євпаторійський суд визнав заявника винним у п'ятнадцяти випадках крадіжки, вчинених протягом

жовтня–листопада 2002 року, і засудив його до чотирьох років ув'язнення. Остаточний вирок за обома рішеннями (від 24 липня 2002 року і 20 травня 2003 року) — становив шість років.

40. Заявник оскаржив звинувачення у злочині, пов'язаному з наркотиками.

41. 2 вересня 2003 року Апеляційний суд відхилив апеляцію щодо іншого рішення (від 24 липня 2002 року).

42. 12 травня 2005 року Євпаторійський суд відхилив прохання заявника щодо надання дозволу його матері представляти його, посилаючись на те, що обидва рішення щодо нього набули чинності.

3. Інші події

43. 22 листопада 2008 року заявника було звільнено після повного відбуття покарання.

44. У грудні 2008 року йому дали можливість зробити копії всіх документів справи.

45. 4 серпня 2009 року йому було зроблено комп'ютерну томографію, яка виявила старі переломи грудної клітини і трьох ребер.

II. ВІДПОВІДНЕ ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

46. Згідно з положеннями статті 99 Кримінально-процесуального кодексу, прокурор, слідчий та орган дізнання або суддя відмовляють у порушенні кримінальної справи у випадку відсутності підстав для прийняття іншого рішення.

47. З іншими відповідними положеннями можна ознайомитись у рішенні у справі «Спінов проти України» № 34331/03, пп. 32–33, від 27 листопада 2008 року.

ПИТАННЯ ПРАВА

I. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ

48. Заявник скаржився на погане поводження з ним міліціонерами 26 березня 2002 року і на відсутність ефективного

розслідування цієї справи. Хоча він посилався на статті 3 і 13 Конвенції, Суд вважає, що ці скарги повинні розглядатись виключно згідно зі статтею 3, яка звучить так:

«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».

А. Прийнятність

49. Суд вважає, що ця скарга не є явно необґрунтованою у значенні пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також вважає, що вона не є неприйнятною з будь-яких інших підстав. Відповідно скарга оголошується прийнятною.

В. По суті

1. Заяви сторін

50. Уряд відхилив твердження заявника про погане поводження як такі, що не підкріплені переконливими доказами. Було вказано, що він не звертався по медичну допомогу з цього приводу під час перебування під вартою протягом 26–29 березня 2009 року, а звернувся лише через два тижні після звільнення. Він міг отримати стверджувані травми, перебуваючи на волі, що впливає із його ж слів на прийомі у лікаря у квітні 2002 року. Уряд також визнав непереконливими його пояснення стосовно десятимісячного затримання у поданні скарги. Згідно з твердженнями Уряду, ця обставина зробила недоцільними усі подальші розслідування, незважаючи на їх ґрунтовність. На думку Уряду, компетентні органи доклали всіх зусиль для з'ясування правдивості тверджень заявника і все, що їм залишалось, так це відхилити їх як необґрунтовані.

51. Заявник наполягав на тому, що жодне медичне обстеження фактично не суперечило його заявам. Що стосується розслідування, то за його словами, воно було затягнуте й не-ефективне. Зокрема, заявник наголосив на деяких недоліках, які, на його думку, суттєво зашкодили розслідуванню. Це втрата важливої медичної документації та затримання у проведенні судово-медичних експертиз.

2. Оцінка Суду

(а) Щодо заявленого поганого поводження

52. На початку Суд зазначив, що тілесні ушкодження, на які скаржився заявник, а саме численні переломи ребер, є достатньо серйозними для того, щоб кваліфікуватися як погане поводження в контексті статті 3 Конвенції (див., *inter alia*, справу «Гладишев проти Росії», № 2807/04, пп. 54-58, від 30 липня 2009 року). Виникає запитання, чи повинні державні органи нести за це відповідальність.

53. Суд повторює, що твердження про погане поводження повинні бути підкріплені належними доказами. Оцінюючи свідчення, Суд застосував критерій доведеності «поза розумним сумнівом». Однак така доведеність може виходити з поєднаних достатньо сильних, зрозумілих та узгоджених висновків чи іншої неспростованої презумпції факту (див. справу «Ірландія проти Об'єднаного Королівства», від 18 січня 1978 року, п. 161, Серія А № 25).

54. У цій справі єдиною спільною позицією сторін було те, що заявник зазнав переломів ребер. Водночас сторони не дійшли згоди стосовно часу й походження таких травм і піддали сумніву те, що травми є результатом застосування сили з боку міліції (див. для порівняння справу «Стоїца проти Румунії» №і 42722/02, пп. 48 і 66, 4 березня 2008 року). Медичний висновок, який складається з доповідей за трьома судово-медичними експертизами (див. п. 24, 30 і 34 вище), не пояснює спірних питань. Крім того, Суд зазначає, що заявник не надав жодних інших переконливих доказів на підтримку своїх тверджень, таких як свідчення очевидців (як, наприклад, у справі «Мурадова проти Азербайджану» № 22684/05, пп. 51–52 і 108, від 2 квітня 2009 року), чи документи, які свідчили б, що він заходив у приміщення відділку міліції, маючи належний стан здоров'я, а вийшов з тілесними ушкодженнями (див. справу «Селмуні проти Франції» [GC], №. 25803/94, п. 87, ЄСПЛ 1999-V, та подальшу практику).

55. Таким чином, Суд вважає неможливим встановити «поза розумним сумнівом», чи були травми завдані заявникові

міліціонерами, як він це стверджує, і доходить висновку про відсутність порушення статті 3 Конвенції у її матеріально-правовому аспекті.

(б) Щодо адекватності розслідування

56. Суд наголошує, що у випадку подання особою спірної заяви про погане поводження з такою особою працівниками міліції чи іншими представниками держави у порушення законодавства і статті 3, положення цієї статті вимагають проведення ефективного розслідування, яке дало би змогу встановити й покарати відповідальних осіб. За відсутності такого розслідування загальна заборона катування та нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження й покарання може бути неефективною на практиці і призвести у деяких випадках до порушення особами, уповноваженими на виконання функцій держави, прав осіб, що перебувають під їх контролем, в силу припустимої безкарності (див. рішення у справі *«Ассенов та інші проти Болгарії»* від 28 жовтня 1998 року, п. 102, *Звіти про постанови та рішення 1998-VIII*).

57. Хоча у цій справі Суд, через відсутність доказів, не переконався у достовірності тверджень про погане поводження із заявником під час його перебування в міліції, це в принципі не дає підстав не проводити розслідування заяви стосовно порушення статті 3 Конвенції (див. рішення у справі *«Бьокє і Кандемір проти Туреччини»*, №№ 71912/01, 26968/02 і 36397/03, п. 54, від 10 березня 2009 року). Суд зазначає, що заявник подавав заяви до вітчизняних компетентних органів про погане поводження з ним з боку міліції. Достовірність зазначених тверджень можна було з'ясувати на підставі медичної документації заявника від квітня 2002 року. Однак, навіть незважаючи на те, що прокуратура вилучила відповідну документацію невдовзі після подання заявником скарги, ці документи не лише не піддали оцінці, вони зникли після того, як потрапили до рук правоохоронців. Така бездіяльність ще більше ускладнює встановлення Судом наявності обґрунтованої підозри, що підтримала би твердження заявника і зобов'язала органи вла-

ди провести ефективне розслідування. Водночас Суд пам'ятає про те, що відповідальність за вказані вище труднощі — втрату документів — покладається радше на державні органи, а не на заявника. Крім того, Суд враховує результати подальших судово-медичних експертиз, жодна з яких не спростувала твердження заявника. Загалом документи справи не містять жодної інформації, яка б переконала Суд у тому, що скарга заявника на погане поводження, подана до вітчизняних компетентних органів, настільки позбавлена обґрунтованих підозр, що не заслуговувала на розслідування. Тому Суд вважає, що у цій справі держава була зобов'язана позитивним зобов'язанням належно й ефективно розслідувати заяву.

58. Суд наголошує, що зобов'язання розслідувати не є зобов'язанням результату, а зобов'язанням засобу: не кожне розслідування обов'язково повинно бути успішним чи привести до результату, який співпадає з версією подій заявника. Однак воно в принципі повинно бути спроможним забезпечити встановлення обставин справи та, якщо заяви виявляться достовірними, встановлення і покарання відповідальних осіб (див. справу *«Пол і Одрі Едвардс проти Об'єднаного Королівства»* №46477/99, п. 71, ЄСПЛ 2002-II та подальшу практику). Компетентні органи завжди повинні докладати серйозних зусиль для з'ясування обставин і не повинні керуватись необдуманими або необґрунтованими висновками для закриття розслідування, або в якості підстав для прийняття рішень (див. справу *«Асенов та інші»*, зазначений п. 103 і далі).

59. Суд зазначає, що в цій справі заявник дійсно не поспішав доводити до відома компетентних органів твердження про погане поводження, незалежно від причин. Перший раз він подав скаргу лише через десять місяців (див. пункт 15 вище). Суд погоджується, що таке затримання дійсно могло негативно вплинути на ефективність розслідування. Але в цій справі відсутні підстави для того, щоб розглядати її як неоскаржувану перешкоду для встановлення правди, оскільки в розслідуванні можна було керуватись медичною документацією заявника від квітня 2002 року, або ж можна було призначити нове рентгенівське об-

стеження, що не було занадто пізно (див. пункт 34 вище). Жодного із цих заходів не було вжито. Як уже зазначалось вище, медична документація від квітня 2002 року безслідно зникла з документів справи, а нові рентгенівські знімки заявника, зроблені тільки в січні 2007 року, не давали можливості встановити точну дату травм і, в будь-якому випадку, вони також були втрачені за нез'ясованих обставин. Також варто зауважити, що, по-перше, заявник таки дотримався кінцевих термінів подання скарг та, по-друге, слідчі органи самі так і не вказали на зволікання в поданні скарги як на перешкоду для проведення розслідування.

60. Суд звертає увагу на те, що слідчі органи допитали самого заявника лише через чотири роки після стверджуваного ним поганого поводження, незважаючи на неодноразові накази вищих органів прокуратури щодо цього (див. пункти 22, 23 і 31 вище).

61. Крім того, суд звертає увагу на те, що загалом розслідування тривало близько п'яти років, припинялось і згодом відновлювалось тринадцять разів. На думку суду, постійні передачі справи до іншої інстанції для подальшого розслідування можуть викрити серйозні недоліки вітчизняної системи прокуратури (див. у контексті статті 6 Конвенції, справу *«Вєрцішевська проти Польщі»* (*Wierciszewska v. Poland*), № 41431/98, п. 46, від 25 листопада 2003 року, що застосовується в розумінні Статті 3 у справі *«Козинець проти України»* №75520/01, п. 61, від 6 грудня 2007 року). Беручи до уваги причини неодноразової передачі цієї справи до інших інстанцій, які прокуратура Криму та Генеральна прокуратура недвозначно назвали такими, що ґрунтуються на неправомірності, поспішності й безпідставності результатів розслідування (див. пункт 17 вище), Суд вважає, що такі передачі дійсно викривають серйозні недоліки в розслідуванні. Крім того, його ефективності шкодить ігнорування слідчими наказів прокурорів вищого рівня, що було схоже на звичне явище (див. пункти 23 і 33 вище).

62. Беручи до уваги зазначені вище недоліки, Суд доходить висновку, що органи державної влади не провели на-

лежного розслідування тверджень заявника стосовно поганого поводження.

63. Відповідно, було порушено положення статті 3 Конвенції у пункті щодо процедури.

II. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

64. Заявник скаржився за статтею 6 Конвенції, що він не мав достатньо часу і засобів для підготовки апеляції у першому провадженні проти нього, оскільки друге провадження з багатьох причин було несправедливим.

65. Суд зазначає, що ці скарги повинні бути відхилені як такі, що подані з порушенням шестимісячного терміну подання, і у зв'язку з тим, що засоби внутрішньодержавного правового захисту не були вичерпані згідно з пунктами 1 та 4 статті 35 Конвенції.

III. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 34 КОНВЕНЦІЇ

66. Посилаючись на положення статті 34 Конвенції, заявник стверджував, що він зіткнувся з труднощами під час збору копій документів на підтримку своєї апеляції.

67. Суд зазначає, що заявник отримав усі документи, які він мав намір направити до Суду на підтримку своєї апеляції, і мав можливість зробити копії всіх матеріалів справи (див. пункт 44 вище). Також відсутні підстави вважати, що органи влади чинили будь-які явні або приховані перешкоди у цьому. Відповідно, на думку Суду, держава не може вважатись такою, що не виконала своїх зобов'язань за статтею 34 Конвенції у цій справі.

IV. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

68. Стаття 41 Конвенції передбачає:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».

А. Шкода

69. Заявник вимагав 15 000 євро (EUR) відшкодування моральної шкоди.

70. Уряд заперечив цю вимогу.

71. Суд вважає, що заявнику було завдано моральної шкоди, яку неможливо компенсувати простим визнанням порушення його прав за Конвенцією. Беручи до уваги обставини справи та приймаючи рішення на пропорційній основі, згідно з вимогами статті 41, Суд виносить рішення про відшкодування йому моральної шкоди у сумі 6 000 євро з урахуванням будь-якого податку, який може бути стягнуто з цієї суми.

В. Судові витрати

72. Заявник також вимагав відшкодування поштових витрат у сумі 7 євро, здійснених у ході підготовки до суду.

73. Уряд залишив це питання на розгляд Суду.

74. Згідно із практикою Суду заявник має право на відшкодування судових витрат, якщо буде доведено, що такі витрати були фактичними і неминучими, а їх розмір — обґрунтованим. У цій справі, враховуючи наявну інформацію та зазначені вище критерії, Суд вважає доцільним задовольнити вимогу щодо відшкодування витрат у сумі 7 євро.

С. Відсотки за прострочування виплати відшкодувань

75. Суд вважає за доцільне призначити три відсотки за прострочування виплати відшкодувань, виходячи з розміру граничної позичкової ставки Європейського центрального банку.

ЗА ЦИХ ПІДСТАВ СУД ОДНОГОЛОСНО

1. *Визнає* скарги за статтею 3 Конвенції прийнятними, а решту скарг у заяві — неприйнятними.
2. *Постановляє*, що не було порушення статті 3 Конвенції у її матеріально-правовому аспекті.
3. *Постановляє*, що мало місце порушення статті 3 Конвенції у процедурному аспекті.

4. *Постановляє*, що Україна не може вважатись такою, що не виконала свої зобов'язання за статтею 34 Конвенції.
5. *Постановляє*
 - (а) що держава-відповідач повинна виплатити заявнику упродовж трьох місяців від дня, коли це рішення стане остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, 6 000 євро (шість тисяч євро) відшкодування моральної шкоди і 7 євро (сім євро) відшкодування витрат, які повинні бути конвертовані в національну валюту держави-відповідача за курсом, дійсним на день здійснення платежу з урахуванням будь-якого податку, який може бути стягнуто з цієї суми;
 - (б) що із закінченням вищезазначеного тримісячного строку і до повного розрахунку на вищезазначену суму нараховуватиметься простий відсоток (*simple interest*) у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, яка діятиме в цей період, плюс три відсоткових пункти.
6. *Відхиляє* решту вимог заявника щодо справедливої сатисфакції.

Учинено англійською мовою та повідомлено письмово 15 липня 2010 року відповідно до пунктів 2 та 3 правила 77 Регламенту Суду.

Клаудія Вестердік
Секретар секції

Пеер Лоренцен
Голова секції

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

**СПРАВА
«ЗНАЙКІН ПРОТИ УКРАЇНИ»**

(Заява № 37538/05)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

7 жовтня 2010 року

Це рішення Суду стане остаточним за обставин, передбачених пунктом 2 статті 44 Конвенції. Текст рішення може підлягати редакційним правкам.

У справі «Знайкін проти України»,

Європейський суд з прав людини (П'ята секція), засідаючи Палатою, до складу якої увійшли:

Пеер Лоренцен (Peer Lorenzen), *Голова*,

Ренате Єгер (Renate Jaeger),

Карел Юнгвірт (Karel Jungwiert),

Марк Віллігер (Mark Villiger),

Міряна Лазарова-Трайковська (Mirjana Lazarova Trajkovska),

Здравка Калайджієва (Zdravka Kalaydjieva),

Ганна Юдківська (Ganna Yudkivska), *судді*,

і Клаудія Вестердік (Claudia Westerdiek), *Секретар секції*,

після наради за зачиненими дверима 14 вересня 2010 року виносить таке рішення, ухвалене того самого дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу порушено за заявою (№ 37538/05), поданою проти України до Суду на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) громадянином України п. Григорієм Знайкіним (далі — заявник) 28 вересня 2005 року.

2. Уряд України (далі — Уряд) був представлений його уповноваженим — п. Ю.Зайцевим, Міністерство юстиції.

3. Заявник, зокрема, стверджував, що умови його тримання були незадовільними, і що його перебування під вартою з 27 червня 2005 року до моменту засудження судом першої інстанції було незаконним.

4. 17 березня 2009 року Голова П'ятої секції вирішив поінформувати Уряд про цю заяву. Також було вирішено розглядати питання по суті одночасно з розглядом заяви щодо прийнятності (пункт 3¹ статті 29 Конвенції).

¹ Так у тексті рішення Європейського суду з прав людини. Оскільки це рішення винеслося 14 вересня 2010 року, тобто після набуття чинності Протоколу № 14 (набув чинності 1 червня 2010 року), за яким пункт 3 статті 29 Конвенції вилучено, а відповідне положення пункту 3 зі змінами викладено в пункті 1 статті 29 Конвенції, то, очевидно, слід мати на увазі саме цей пункт статті 29 Конвенції (*прим. ред.*).

ФАКТИ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

5. Заявник народився у 1975 році. До ув'язнення проживав у м. Старий Крим.

А. Кримінальне судочинство проти заявника і пов'язані з цим питання

6. 26 лютого 2005 року прокуратура Автономної Республіки Крим (далі — прокуратура) порушила кримінальну справу за фактом перевищення заявником своїх службових повноважень, який на той час був міліціонером. Заявника підозрювали у зловживанні владою, що, зокрема, призвело до поганого поводження з підозрюваними, з якими він працював, та незаконних обшуків їх помешкань.

7. Через це 28 лютого 2005 року заявника було заарештовано.

8. 3 березня 2005 року заявник постав перед судом центрального району м. Сімферополь (районний суд), який прийняв рішення стосовно продовження терміну арешту заявника до 10 березня 2005 року. Районний суд також вимагав від прокуратури знайти більше інформації про особу заявника, його стан здоров'я, його роль у стверджуваному злочині з тим, щоб дійти обґрунтованого висновку стосовно подальшого тримання заявника під вартою.

9. 10 березня 2005 року районний суд подовжив термін арешту заявника на два місяці, зазначивши, що його обвинувачують у серйозному злочині і що його перебування на волі зашкодить розслідуванню. Районний суд відхилив заперечення заявника стосовно того, що через стан здоров'я він не може перебувати під вартою, зазначивши, що надані докази з цього приводу не заслуговують на довіру.

10. 22 березня 2005 року після подання заявником апеляції апеляційний суд Автономної Республіки Крим (далі — апеляційний суд) залишив чинним рішення від 10 березня 2005 року.

11. 26 квітня 2005 року за клопотанням прокуратури районний суд подовжив термін перебування заявника під вартою до 28 червня 2005 року, зазначивши, що його обвинувачують у серйозному злочині і що на волі він може перешкоджати розслідуванню.

12. 17 травня 2005 року, розглянувши апеляцію заявника на рішення від 26 квітня 2005 року, апеляційний суд відхилив її як необґрунтовану. Однак суд заявив, що згідно з правилами, тримання заявника під вартою може бути подовжене тільки до 26 червня 2005 року, і відповідно змінив рішення від 26 квітня 2005 року.

13. 24 червня 2005 року прокуратура передала матеріали справи голові апеляційного суду для того, щоб встановити, який суд розглядатиме справу заявника.

14. 4 липня 2005 року голова апеляційного суду передав справу на розгляд міського суду м. Феодосія (далі — міський суд).

15. 10 серпня 2005 року міський суд розглянув справу заявника в судовому засіданні. Суд також залишив у силі запобіжний захід, застосований до заявника (тримання під вартою). У рішенні не містилось ані кінцевої дати, ані причини подальшого тримання під вартою.

16. 4 січня 2006 року, після вивчення справи, міський суд визнав заявника винним у зловживанні владою і засудив до п'яти років і шести місяців позбавлення волі. Суд також заборонив заявнику обіймати посади у правоохоронних органах на період трьох років і присудив конфіскацію майна. Заявник подав апеляцію на рішення суду.

17. 20 січня 2006 року у місцевій газеті «Т.» було опубліковано інтерв'ю прокурора автономної республіки Крим pana III. Інтерв'ю вийшло під заголовком «Злочинці сидітимуть у тюрмах». В інтерв'ю п. III. заявив, зокрема, таке:

«...було порушено кримінальну справу проти міліціонерів Кіровського відділення міліції п. Знайкіна, п. М і п. В., які у 2004 році незаконно заарештували трьох громадян, а потім незаконно провели обшуки в їх домішках ...»

18. 4 лютого 2006 року керівник Феодосійського ізолятора тимчасового тримання (Феодосійський ІТТ) імовірно відмовив заявнику в побаченні з сім'єю, незважаючи на те, що суд дав на це дозвіл. За словами заявника, інші побачення з сім'єю, дозвіл на які давали в цьому ізоляторі, тривали менше ніж час, передбачений внутрішньодержавним законодавством.

19. 25 травня 2006 року апеляційний суд підтвердив визнання заявника винним, і після цього рішення від 4 січня 2006 року набуло чинності. Заявник подав касаційну скаргу, але не скаржився на те, що йому не надали достатньо часу для побачень і не забезпечили умови для підготовки захисту, і на те, що було порушено принцип презумпції невинуватості.

20. 29 травня 2006 року заявник подав скаргу до Генеральної прокуратури, заявивши про порушення його права на презумпцію невинуватості в результаті публікації інтерв'ю п. Ш. у місцевій газеті 20 січня 2006 року.

21. 24 липня 2006 прокуратура, до якої очевидно було направлено скаргу, відповіла заявнику, що у зазначеному вище інтерв'ю не було порушення принципу презумпції невинуватості.

22. 30 листопада 2006 року Верховний Суд відхилив касаційну скаргу заявника як необґрунтовану.

В. Умови тримання заявника під вартою

23. У період з 22 березня 2005 року до 9 липня 2006 року заявника тримали у Сімферопольському слідчому ізоляторі (Сімферопольський СІЗО) і Феодосійському ІТТ.

1. Факти, викладені заявником

24. Заявник стверджує, що його тримали з дев'ятьма чи десятьма іншими затриманими у камері № 76 Сімферопольського СІЗО розміром 10.8 кв. м. Камера була обладнана дев'ятьма лавками, розміщеними в три яруси. Туалет не був відділений від побутового відсіку і не забезпечував усамотнення. Оскільки стіл у камері був дуже малий, затримані були змушені харчуватись по черзі. Заявник був змушений прати свої речі в камері,

оскільки до пральні приймали тільки постільну білизну. Щоденні прогулянки за межами камери тривали тільки тридцять або сорок хвилин і були організовані у дворах СІЗО під дахом. Ці заяви своїми підписами підтвердили інші дев'ять співкамерників заявника. Незважаючи на те, що заявник страждав на гіпертонію, йому не надавалась належна медична допомога.

25. Заявник скаржився керівництву Сімферопольського СІЗО на умови тримання, але безрезультатно.

26. У Феодосійському ІТТ заявника тримали разом з іншим затриманим у камері розміром 4 кв. м., з яких 1.5 кв. м. займали туалет і умивальник. Там не було вікон, столу і стільців, а вентиляція була незадовільною. Згодом заявника перевели до камери розміром 4.8 кв. м., в якій, крім нього, знаходилося ще п'ять або шість затриманих. Туалет не був відділений від побутового відсіку, що не забезпечувало усамітнення. Не було столу і стільця. Скарги заявника підтвердили своїми підписами інші вісім співкамерників.

27. 8 лютого 2006 року заявник безуспішно скаржився прокурору, який здійснює нагляд за слідчими ізоляторами, стверджуючи, що умови тримання у Феодосійському ІТТ незадовільні.

2. Факти, викладені Урядом

28. Що стосується Сімферопольського СІЗО, то Уряд заявив, що заявника тримали в камері № 156 розміром 29,2 кв. м., в якій перебувало від дев'яти до одинадцяти затриманих. Потім заявника тримали в камері № 76 розміром 12,3 кв. м, у якій перебувало вісім затриманих разом із заявником.

29. Санвузли були відділені від побутової зони камер. Меблі були відповідними. Пральня працювала безперебійно. Заявника щоденно виводили на одноденну прогулянку. Що стосується медичної допомоги, заявника належним чином оглянули після його прибуття до установи. Згідно з письмовим висновком керівника Сімферопольського СІЗО, заявник не скаржився медичному персоналу на стан свого здоров'я.

30. Стосовно Феодосійського ІТТ Уряд стверджував, що заявника тримали в таких камерах:

- камера № 3 розміром 4,74 кв. м, у якій заявник перебував з одним затриманим;
- камера № 5 розміром 5,88 кв. м., у якій тримали четверо затриманих разом із заявником;
- камера № 2.7 розміром 5,28 кв. м., у якій перебувало від п'яти до восьми затриманих.

31. Незважаючи на відсутність вікон у камерах, системи вентиляції та освітлення працювали нормально. У камерах були меблі.

II. ВІДПОВІДНЕ ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

A. Конституція від 28 червня 1996 року

32. У відповідних положеннях Конституції зазначається таке:

Стаття 29

«Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність.

Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом...»

Стаття 62

«Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду...»

B. Цивільний кодекс від 16 січня 2003 року

33. Пункт 3 статті 297 Кодексу передбачає, що «Фізична особа має право звернутися до суду з позовом про захист її гідності та честі».

C. Закон «Про попереднє ув'язнення» від 30 червня 1993 року

34. Стаття 12 Закону, зокрема, передбачає, що адміністрація місця попереднього ув'язнення може надавати побачення

взятим під варту з родичами або іншими особами (як правило, один раз на місяць від однієї до чотирьох годин) лише з письмового дозволу органу дізнання, слідчого або суду, в провадженні яких перебуває справа.

35. Інші відповідні положення цього закону можна знайти у рішенні від 12 жовтня 2006 року у справі «*Двойних проти України*» (№ 72277/01, пункти 31-37).

D. Кримінально-процесуальний кодекс від 28 грудня 1960 року

36. Відповідні положення Кодексу передбачають наступне:

Стаття 156: Строки тримання під вартою

«Строки тримання під вартою під час досудового слідства закінчуються в день надходження справи до суду...»

Стаття 241: Строки попереднього розгляду справи

«Справа повинна бути призначена до попереднього розгляду не пізніше десяти діб, а у разі складності справи — не пізніше тридцяти діб з дня надходження її до суду».

III. ВІДПОВІДНІ МІЖНАРОДНІ МАТЕРІАЛИ

37. Відповідні міжнародні матеріали викладені в рішенні у справі «*Мельник проти України*» (№ 72286/01, пункти 47–49, від 28 березня 2006 року).

ПИТАННЯ ПРАВА

I. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ

38. Заявник скаржився на неналежні умови його тримання у Феодосійському ІТТ і Сімферопольському СІЗО. Крім того, заявник скаржився, що йому не було надано відповідної медичної допомоги під час тримання в Сімферопольському СІЗО. Він посилався на положення статті 3 Конвенції, у якій йдеться про таке:

«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».

А. Прийнятність

1. Заяви сторін

39. Уряд стверджував, що заявник не вичерпав внутрішньодержавних правових засобів захисту стосовно зазначених вище скарг, оскільки не подав належним чином ці скарги до прокуратури і судів. Стосовно питання медичної допомоги у Сімферопольському СІЗО Уряд, посилаючись на письмову заяву керівника цієї установи, стверджував, що заявник навіть не звертався до медичного персоналу з проханням про надання медичної допомоги. На їх думку, ця скарга була явно необґрунтованою.

40. Заявник не погодився.

2. Оцінка суду

41. Стосовно скарги заявника про те, що йому в Сімферопольському СІЗО не було надано належної медичної допомоги, із матеріалів справи, з якими ознайомився Суд, випливає, що заявник ніколи не звертався до медичного персоналу цієї установи із проханням про надання медичної допомоги. Твердження заявника про те, що медична допомога була неадекватною, не підтверджується жодною фактичною інформацією. Тому Суд відхиляє скаргу як явно необґрунтовану в контексті пункти 3 і 4 статті 35 Конвенції.

42. Що стосується заяви Уряду про невичерпання внутрішньодержавних правових засобів захисту щодо умов тримання, Суд звертає увагу на те, що він неодноразово відхиляв подібні заперечення, коли з'ясовувалось, що такі скарги вказують на проблеми структурного характеру у внутрішньодержавній пенітенціарній системі (для прикладу див. вказане вище рішення у справі «Калашиников проти Росії» № 47095/99 від 18 вересня 2001 року, пункти 69-71; «Коктиш проти України» № 43707/07, пункт 86 від 10 грудня 2009 року).

43. У цій справі Суд вважає, що порушені заявником питання також мають структурний характер. Він зауважує, що органам влади повинно було бути відомо про ситуацію заявника,

особливо враховуючи те, що він порушував перед ними ці питання (див. пункти 25 і 27). Відповідно, Суд не може дорікнути заявнику в тому, що він не використав інші внутрішньодержавні засоби правового захисту, вказані Урядом, і відхиляє його заперечення з цього приводу.

44. Крім того, Суд зазначає, що ця частина заяви не є явно необґрунтованою у значенні пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також вважає, що вона не є неприйнятною з будь-яких інших підстав. Вона відповідно визнається прийнятною.

В. По суті

45. Посилаючись на свій виклад фактів, заявник наполягав, що фізичні умови його тримання в Сімферопольському СІЗО і Феодосійському ІТТ були незадовільними.

46. Уряд наполягав, що умови тримання заявника були належними. Уряд посилався на свої факти справи.

47. Суд зазначає, що згідно з практикою, для статті 3 Конвенції погане поводження означає досягнення мінімального рівня жорстокості. Оцінка такого рівня жорстокості є відносною. Вона залежить від усіх обставин справи, таких як тривалість поводження, його вплив на фізичний і моральний стан потерпілого, а також у деяких випадках від статі, віку і стану здоров'я потерпілого (див., *inter alia*, рішення у справі «Ірландія проти Об'єднаного Королівства» від 18 січня 1978 року, пункт 162, серія А № 25). Крім того, коли Суд визначає, чи є ставлення «таким, що принижує гідність» у розумінні статті 3, він повинен звертати увагу на те, чи є метою такого поводження приниження відповідної людини і, з точки зору наслідків, чи мало воно негативний вплив на особистість настільки, що стало неприйнятним згідно з положеннями статті 3. Навіть відсутність такої мети не може чітко виключити визнання порушення цього положення (див. рішення у справі «Пірс проти Греції» № 28524/95, пункти 67-68 і 74, ЄСПЛ 2001-III, і «Валашінас проти Литви» № 44558/98, пункт 101, ЄСПЛ 2001-VIII).

48. Суд постійно наголошує, що дія статті поширюється на страждання й приниження, які перевищують неминучий еле-

мент страждання чи приниження, пов'язаний із відповідною формою законного поводження або покарання. Заходи, які позбавляють особу свободи, часто можуть включати такий елемент. Відповідно до цього положення, держава повинна слідкувати за тим, щоб особу тримали в умовах, які є сумісними з повагою до людської гідності, щоб спосіб і метод виконання заходу не спричиняли страждань або труднощів, сила яких перевищує неминучий рівень страждань, який є характерним для перебування під вартою, і щоб, враховуючи вимоги ув'язнення, забезпечувати належний стан її здоров'я і самопочуття (див. рішення у справі *«Калашніков проти Росії»* № 47095/99, пункт 95, ЄСПЛ 2002-VI).

49. У цій справі сторони надали різні дані стосовно площі простору, розрахованого особисто на заявника під час його перебування у Сімферопольському СІЗО і Феодосійському ІТТ. Надана заявником інформація демонструє, що у Сімферопольському СІЗО площа особистого простору на кожного затриманого становила від 0,98 кв. м до 1,08 кв. м, а в Феодосійському ІТТ — від 0,69 кв. м до 2 кв. м. За даними Уряду, в Сімферопольському СІЗО площа особистого простору на кожного затриманого коливалась від 1,54 кв. м до 3,24 кв. м, а в Феодосійському ІТТ — від 0,66 кв. м до 2,37 кв. м.

50. Суд не має необхідності вирішувати цей спір між сторонами. Згідно з практикою Суду в цьому питанні і враховуючи відповідні стандарти Європейського Комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському й такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (які, наприклад, процитовані у рішенні у *«справі Калашнікова»*, пункт 97, і рішенні у *«справі Мельника»*, зазначеному вище, п.47), Суд вважає, що в будь-якому випадку дані обох сторін демонструють, що заявника тримали в переповненому приміщенні, що само по собі є серйозною проблемою в розумінні положень статті 3 Конвенції.

51. Крім того, Суд зазначає, що навіть якщо припустити, що заявника щодня виводили на прогулянку максимум на одну годину, згідно з заявами Уряду, решту часу заявник був, як прави-

ло, зачинений в камері і не мав можливості здійснювати будь-яку діяльність, окрім тієї, що дозволяло перебування в камері. На думку Суду, цей фактор посилює проблему нестачі місця в камері (див. рішення у справі *«Каралевічюс проти Литви»* № 53254/99, пункт 36, від 7 квітня 2005 року, і *«Худойоров проти Росії»* № 6847/02, пункт 105, ЄСПЛ 2005-... (витяги)).

52. Суд також звертає увагу, що Уряд не спростував твердження заявника про те, що в деяких камерах туалети не були відокремлені, що значило, що заявник не мав можливості усамотнення при користуванні туалетом. Аналогічно немає підтверджень заяв Уряду про те, що камери, в яких утримували заявника, були обладнані необхідними меблями, і що системи вентиляції та освітлення працювали належним чином. За цих обставин Суд схильний вірити твердженням заявника з цього приводу, які до того ж підтверджуються його співкамерниками (див. рішення у справі *«Ахмет Озкан та інші проти Туреччини»*, № 21689/93, пункт 426, від 6 квітня 2004 року). Суд також зазначає, що проблеми з нестачею денного світла і свіжого повітря у Феодосійському ІТТ посилюються тим, що в цій установі відсутні вікна, що визнав сам Уряд.

53. Зазначені вище чинники є достатніми для того, щоб Суд дійшов висновку, що умови тримання заявника в Сімферопольському СІЗО й Феодосійському ІТТ, яке тривало понад рік і три з половиною місяці, кваліфікуються як такі, що є поводженням, яке принижує гідність, являючи собою порушення статті 3 Конвенції.

II. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 5 КОНВЕНЦІЇ

54. Заявник скаржився, що його тримання з 27 червня 2005 року до дня засудження судом першої інстанції було незаконним. Він посилався на пункт 1 статті 5 Конвенції, у якій йдеться про таке:

«1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом: ...

(с) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення; ...»

А. Прийнятність

55. Суд вважає, що ця скарга не є явно необґрунтованою у значенні пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також вважає, що вона не є неприйнятною з будь-яких інших підстав. Вона відповідно визнається прийнятною.

В. По суті

1. Заяви сторін

56. Заявник стверджував, що його тримали під вартою відповідно до рішення суду лише до 26 червня 2005 року. Починаючи з 27 червня 2005 року й аж до винесення вироку про позбавлення волі міським судом, тобто 4 січня 2006 року, не було жодного судового рішення, яке б вимагало тримання його під вартою.

57. Уряд заявив, що в період з 27 червня 2005 року до 10 серпня 2005 року заявника тримали під вартою в очікуванні суду. Тому цей період тримання під вартою ґрунтується на законній процедурі, передбаченій Кримінально-процесуальним кодексом. У період з 10 серпня 2005 року до 4 січня 2006 року. Заявника тримали під вартою за рішенням суду від 10 серпня 2005 року, яким міський суд, поміж іншого, залишив у силі обраний запобіжний захід.

2. Оцінка суду

58. Суд повторює, що, проголошуючи право на свободу, пункт 1 статті 5 передбачає фізичну свободу особи, а його мета — недопущення свавільного позбавлення будь-якої особи свободи. Перелік винятків з права на свободу, закріплений у пункті 1 статті 5, є вичерпним, а цілям цього положення відповідає лише вузьке тлумачення (див. рішення у справі «Доронін проти України» № 16505/02, пункт 52, від 19 лютого 2009 року та подальшу практику).

59. Що стосується цієї справи, Суд зазначає, що протягом відповідного періоду заявника тримали під вартою з метою притягнення його до кримінальної відповідальності за злочин, у якому його звинувачували. Відповідно, на цей період тримання під вартою поширюється дія положень підпункту (с) пункту 1 статті 5 Конвенції.

**(а) тримання заявника під вартою в період
з 27 червня до 10 серпня 2005 року**

60. Суд зазначає, що в період з 27 червня до 10 серпня 2005 року тримання заявника під вартою не було обумовлене жодним судовим рішенням, а виправдовувалось тільки тим, що слідчий передав матеріали справи до суду, і що заявник очікував суду. Суд уже виявляв порушення у подібних справах проти України (див. рішення у справі «Єлоєв проти України» № 17283/02, пункти 49-51 від 6 листопада 2008 р.; вказане вище рішення у «справі Дороніна» пункт 58; і «Микола Кучеренко проти України» № 16447/04, пункти 36-38 від 19 лютого 2009 року). Суд не бачить причин відхилитись у цій справі від його існуючої практики. Відповідно, мало місце порушення пункту 1 статті 5 стосовно періоду тримання заявника під вартою з 27 червня до 10 серпня 2005 року.

**(б) тримання заявника під вартою в період
з 10 серпня 2005 року до 4 січня 2006 року**

61. Суд заявляє, що 10 серпня 2005 року міський суд, розглядаючи справу заявника, також підтримав запобіжний захід (тримання під вартою). Однак він не вказав термін застосування цього запобіжного заходу. Більше того, суд навіть не пояснив причин такого рішення. За словами Уряду, тримання заявника під вартою покривається тим розпорядженням суду з дня його видачі до 4 січня 2006 року.

62. Суд уже встановлював порушення пункту 1 статті 5 Конвенції в обставинах, коли українські суди подовжували термін тримання під вартою на невизначений термін і без конкретних причин (див. вказане вище рішення у справі «Єлоєв проти України», пункти 54-55, і зазначену вище «справу Дороні-

на», п. 59). Суд не бачить причини для інших висновків і у цій справі. Відповідно, мало місце порушення пункту 1 статті 5 Конвенції стосовно періоду з 10 серпня 2005 року до 4 січня 2006 року.

III. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 2 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

63. Заявник скаржився на порушення його права на презумпцію невинуватості через публікацію інтерв'ю прокурора Автономної Республіки Крим у місцевій пресі 20 січня 2006 року. Він посилався на пункт 2 статті 6 Конвенції, який передбачає:

«2. Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку».

64. Уряд стверджував, що заявник не вичерпав внутрішньодержавних засобів правового захисту, оскільки не порушував це питання в ході розгляду його кримінальної справи. Він також не подав цивільного позову на захист честі й гідності і не вимагав спростування ганебної публікації. Що стосується останнього, то Уряд послався на статтю 297 Цивільного кодексу і наполягав на існуванні дієвої практики у цій сфері. Щодо прикладів ефективності цивільного засобу захисту права, Уряд послався на рішення внутрішньодержавних судів, які Суд проаналізував на прикладі рішення у справі *«Вітренко та інші проти України»* (№ 23510/02, рішення від 16 грудня 2008 року).

65. Крім того, Уряд стверджував, що заявник не надав обґрунтування порушення його права на презумпцію невинуватості у ході розгляду кримінальної справи проти нього, і тому його не можна розглядати як жертву внаслідок заявлено-го порушення.

66. Заявник не надав жодних аргументів проти заяв Уряду.

67. Суд повторює, що правило вичерпання внутрішньодержавних засобів правового захисту, зазначене в пункті 1 статті 35 Конвенції, зобов'язує заявників спочатку використати засоби правового захисту, які є зазвичай доступними й достатніми в рамках правової системи їх держави, для компенса-

ції збитків, які за їх словами їм були завдані. Засоби правового захисту повинні існувати достатньо переконливо як на практиці, так і в теорії, оскільки за їх відсутності заявники не матимуть необхідної доступності й ефективності. Пункт 1 статті 35 також вимагає, щоб скарги, які згодом планується подати до Суду, спочатку подавались до відповідного органу всередині країни, принаймні по суті і відповідно до формальних вимог, визначених у внутрішньодержавному законодавстві, аби уникнути подальшого повернення до неефективних та неналежних засобів правового захисту (див. рішення у справі «*Акдівар та інші проти Туреччини*» № 21893/93, пункти 65-67, ЄСПЛ 1996-IV; та «*Аксой проти Туреччини*» № 21987/93, пункти 51–52, ЄСПЛ 1996-VI).

68. У цій справі Суд вказує на те, що заявник подавав скарги на рівні національних органів влади. Зокрема, він скаржився Генеральному прокурору з приводу неприпустимих висловлювань його підлеглого. Однак Суд неодноразово заявляв, що скарга до вищої інстанції не є ефективним засобом правового захисту в контексті пункту 1 статті 35 Конвенції (див. рішення у справі «*Хорват проти Хорватії*» № 51585/99, п. 47, ЄСПЛ 2001-VIII, і «*Хартман проти Чехії*» № 53341/99, пункт 66, ЄСПЛ 2003-VIII (витяги)). Крім того, у цій справі скаргу було переадресовано до прокуратури, керівником якої був пан Ш., на дії якого і скаржився заявник. Ця ж прокуратура і розглядала його скаргу. Таким чином, цей засіб правового захисту не дає жодних гарантій незалежного розслідування. Відповідно, Суд вважає, що звернення заявника до такого засобу правового захисту не відповідає цілям вичерпання засобів.

69. Суд зазначає, що заявник не порушив це питання перед внутрішньодержавними судами ані в ході кримінального розслідування, ані шляхом подання окремого цивільного позову. Заявник не надав обґрунтування того, чому судові засоби правового захисту, названі Урядом, можуть бути неефективними у цій справі. За таких обставин Суд вважає, що заявник, не подавши цю скаргу до внутрішньодержавних судів, не дотри-

мався правила вичерпання внутрішньодержавних засобів правового захисту (див. також рішення у справі *«Коваль проти України»* № 65550/01 від 10 грудня 2002 року; *«Невмержицький проти України»* № 54825/00 від 28 січня 2003 року і на протигагу, *«Шагін проти України»* № 20437/05, пункти 71–73, від 10 грудня 2009).

70. Таким чином, Суд не вважає за необхідне розглядати інші заперечення Уряду і відхиляє цю скаргу відповідно до положень пунктів 1 і 4 статті 35 Конвенції.

IV. ІНШІ ЗАЯВЛЕНІ ПОРУШЕННЯ КОНВЕНЦІЇ

71. Заявник скаржився відповідно до пунктів 1(с) і 3 статті 5 Конвенції, що у своїх рішеннях від 10 березня і 26 квітня 2006 року внутрішньодержавний суд не пояснив підстав тримання його під вартою, і що загальний період тримання його під вартою протягом досудового і судового розслідування був занадто тривалим. Крім того, він поскаржився відповідно до пункту 3 (b) статті 6 Конвенції на те, що через умови тримання під вартою він не мав достатньо часу й засобів для підготовки захисту в кримінальній справі. Заявник також стверджував, що розгляд його кримінальної справи був несправедливим, наполягаючи на тому, що внутрішньодержавні суди неправильно тлумачили факти й оцінювали докази. Насамкінець він поскаржився, що 4 лютого 2006 року керівник Феодосійського ІТТ відмовив йому в побаченні з родичами, незважаючи на відповідний дозвіл суду, і що час деяких побачень із родичами було незаконно скорочено.

72. Розглянувши твердження заявника в контексті наявних матеріалів, Суд дійшов висновку про те, що питання, стосовно яких скаржиться заявник, і які входять у компетенцію Суду, не мають жодних ознак порушення прав та свобод, визначених у Конвенції.

73. З цього випливає, що цю частину заяви потрібно визнати неприйнятною як таку, що є очевидно необґрунтованою, відповідно до пунктів 3 і 4 статті 35 Конвенції.

V. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

74. Стаття 41 Конвенції передбачає:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».

A. Шкода

75. Заявник звертався до Суду з проханням призначити справедливую компенсацію за виявлені порушення. Він не конкретизував свою вимогу.

76. За словами Уряду, вимога не містила конкретних сум і була необґрунтованою.

77. Суд не має жодних сумнівів стосовно того, що заявник, вірогідно, пережив певні неприємності й потрясіння в результаті порушень Конвенції, за які Суд не може не призначити відповідної компенсації. Здійснюючи оцінку на пропорційній основі, Суд виносить рішення про відшкодування заявнику моральної шкоди в сумі 6 000 євро.

B. Судові витрати

78. Заявник не подавав жодних вимог на відшкодування судових витрат протягом встановленого часу. Відповідно, Суд не призначає жодної компенсації з цього приводу.

C. Відсотки за прострочування виплати відшкодувань

79. Суд вважає за доцільне призначити три відсотки за прострочування виплати відшкодувань, виходячи з розміру граничної позичкової ставки Європейського центрального банку.

ЗА ЦИХ ПІДСТАВ СУД ОДНОГОЛОСНО

1. *Визнає* скарги за статтею 3 Конвенції (умови тримання заявника під вартою у Сімферопольському СІЗО та Феодосійському ІТТ) і пунктом 1 статті 5 Конвенції (законність тримання заявника під вартою в період з 27 червня 2005 року до 4 січня 2006 року) прийнятними, а решту скарг у заяві — неприйнятними.

2. *Постановляє*, що мало місце порушення статті 3 Конвенції.

3. *Постановляє*, що мало місце порушення пункту 1 статті 5 Конвенції.

4. *Постановляє*

(а) що держава-відповідач повинна виплатити заявнику протягом трьох місяців від дня, коли це рішення стане остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, 6 000 євро (шість тисяч євро) морального відшкодування, які повинні бути конвертовані в національну валюту держави-відповідача за курсом, дійсним на день здійснення платежу з урахуванням будь-якого податку, який може бути стягнуто з цієї суми;

(b) що із закінченням зазначеного тримісячного строку і до повного розрахунку на вищезазначену суму нараховуватиметься простий відсоток (*simple interest*) у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, яка діятиме в цей період, плюс три відсоткових пункти.

Учинено англійською мовою та повідомлено письмово 7 жовтня 2010, відповідно до пунктів 2 та 3 правила 77 Регламенту Суду.

Клаудія Вестердік
Секретар секції

Пеер Лоренцен
Голова секції

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА «ЛОГВИНЕНКО ПРОТИ УКРАЇНИ»

(Заява № 13448/07)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

14 жовтня 2010 року

Це рішення Суду стане остаточним за обставин, викладених у пункті 2 статті 44 Конвенції. Текст рішення може підлягати редакційним правкам

У справі Логвиненко проти України,

Європейський Суд з Прав Людини (П'ята Секція), засідаючи Палатою, до складу якої увійшли:

Пеер Лоренцен (Peer Lorenzen), *Голова*,

Карел Юнгвірт (Karel Jungwiert),

Марк Віллігер (Mark Villiger),

Ізабель Берро-Лефевр (Isabelle Berro-Lefevre),

Мириана Лазарова-Трайковська (Mirjana Lazarova Trajkovska),

Здравка Калайджиєва (Zdravka Kalaydjieva),

Ганна Юдківська (Ganna Yudkivska), *судді*,

та Клаудія Вестердік (Claudia Westerdiek), *Секретар секції*,

після наради за зачиненими дверима 21 вересня 2010 року виносить таке рішення, ухвалене того самого дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу порушено за заявою (№ 13448/07), поданою проти України до Суду згідно зі статтею 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) громадянином України, п. Олександром Володимировичем Логвиненком (далі — заявник), 25 січня 2007 року.

2. Заявник, якому було надано правову допомогу, був представлений п. А. А. Крістенком, адвокатом який веде свою практику в м. Харків. Уряд України (далі — Уряд) був представлений його уповноваженим — п. Ю. Зайцевим, Міністерство юстиції.

3. Заявник стверджував, зокрема, що умови його утримання, включаючи медичну допомогу та фізичні заходи стосовно його потреб здоров'я, та спосіб у який з ним обходилися службові особи тюрми № 47 були нелюдськими та такими, що принижують гідність.

4. 12 січня 2009 року Голова П'ятої секції вирішив поінформувати Уряд про заяву. Також було вирішено розглядати питання по суті одночасно з розглядом заяви щодо прийнятності (стаття 29 § 1).

ФАКТИ

5. Заявник народився 1976 року та на цей момент відбуває довічне ув'язнення в м. Херсоні.

І. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

А. Кримінальне судочинство проти заявника та протокол його затримання

6. 2 березня 2001 року заявника було заарештовано та привезено в Київський районний відділ міліції Сімферополя за підозрою у вбивстві.

7. 7 березня 2001 року заявника було переведено до Сімферопольського міліцейського ізолятора тимчасового тримання (далі — ІТТ).

8. 27 квітня 2001 року заявника було переведено до Сімферопольського слідчого ізолятора № 15 (далі — СІЗО) та в той же день він був поміщений на стаціонарне психіатричне обстеження в Кримську психіатричну лікарню.

9. 24 травня 2001 року заявника було знов переведено в СІЗО.

10. 26 жовтня 2001 року апеляційний суд Автономної Республіки Крим визнав заявника винним у вбивстві та присудив йому довічне ув'язнення.

11. 28 лютого 2002 року Верховний Суд України підтримав це рішення і воно стало остаточним.

12. У жовтні 2004 року заявника було переведено до Сокальської тюрми № 47 Львівської області (далі — тюрма № 47).

13. У листопаді 2006 року заявника було переведено до Херсонської тюрми № 61 (далі — тюрма № 61) та поміщено у тюремну лікарню.

Б. Лікування ВІЛ та туберкульозу та фізичні умови тримання заявника

14. Весною 1997 року (до його затримання) заявнику діагностували інфільтраційний туберкульоз легенів. У лютому 2000 року йому діагностували ВІЛ (СНІД) на пізній стадії.

1. Оцінка подій заявником

15. Згідно із заявником, протягом періоду 2001–2008 років медична допомога, яка була надана йому у зв'язку із його ВІЛ та туберкульозом була надзвичайно невідповідною, а також фізичні умови його тримання були несумісні з станом його здоров'я.

16. Зокрема, стосовно ВІЛ, йому не було запропоновано ніякого лікування. Окрім того, незважаючи на рекомендації лікарів та численні вимоги заявника, протягом періоду його тримання йому відмовляли в аналізах крові для встановлення кількості клітин імунітету CD-4, які є ефективними у боротьбі із туберкульозом та можливо стриманими внаслідок ВІЛ. У кількох випадках заявника інформували, що антиретровірусна терапія буде проведена йому після успішного лікування його туберкульозу.

17. Саме ж лікування туберкульозу було нерегулярним та недостатнім. Зокрема, на численні скарги заявника стосовно його стану здоров'я (а саме, задишка, болі у грудях, і так далі), йому не надали ніякої медичної допомоги в період з березня до травня 2001 року.

18. 28 травня 2001 року заявника було обстежено комісією медичних службовців СІЗО, які виявили, що він знаходиться під ризиком смерті, якщо його станом здоров'я не зайнятися негайно та рекомендовано його звільнення враховуючи той факт, що СІЗО не має необхідних засобів для його лікування. Заявник надав копію листа медичної комісії начальнику СІЗО та листа від начальника до окружного суду від 16 липня 2001 року, в якому вимагається його звільнення виходячи з гуманних засад. Незрозуміло, чи ці листи викликали будь-яку реакцію суду. Заявник, однак, залишився під вартою.

19. Починаючи з червня 2001 року, заявник отримував лікування від туберкульозу, але воно не було ефективним. У численних випадках йому було відмовлено в звичайних консультаціях незважаючи на його вимоги. Однак, навіть коли він міг отримати консультації, — рекомендації лікарів не дотримувались ефективно. Наприклад, 13 липня 2006 року заявник

консультувався у комісії медичних спеціалістів та йому було рекомендовано пройти ряд аналізів. Однак, ці аналізи не були зроблені оскільки в наявності не було необхідних засобів, за винятком двох аналізів крові (біохімічний та загальний), які були зроблені в серпні 2006 року. Заявник був також не в змозі отримати тимчасові аналізи в ряді інших (невстановлених) випадків незважаючи на його вимоги.

20. Одужанню заявника від туберкульозу у подальшому перешкождали фізичні умови його тримання. В усіх установах, де його тримали, заявник був більшою мірою обмежений своєю камерою. В ІТТ йому доводилося спати на голому матраці, оскільки не було надано білизни. Окрім того, в нього не було можливості помитися, поголитися або здійснити прогулянку за межами камери. У тюрмі № 47 камери не мали дзеркал або тумбочок та дуже погано обігрівалися. Повітря було таким вологим, що стіни та стеля були покриті пліснявою та цвілью, а також морозом у зимові місяці. Питна вода була заіржавленою, а гаряча вода для миття була в наявності не більше ніж один раз на кожні два-три тижні. Незважаючи на страждання від активної форми туберкульозу, в кількох випадках заявник був вимушений ділити камеру з іншими в'язнями включаючи тих, які були здорові, що провокувало конфлікти. У результаті недостатнього лікування та неналежних умов його тримання, заявник захворів на бронхіт та пневмонію кілька разів, в той час коли туберкульоз поширювався далі та став хронічним.

21. У порядку надання доказів, заявник надав свідчення свого співкамерника, п. Г. Згідно з ним, він ділив із заявником камеру кілька разів протягом періодів, які тривали від кількох днів до кількох тижнів. Їхня камера була дуже холодною та їм не було надано відповідного одягу. У численних випадках вимоги заявника стосовно медичної допомоги були проігноровані та фактичний прийом антитуберкульозних медикаментів був нерегулярним, провокуючи погіршення його стану та протидіяло бактеріальному лікуванню.

22. У численних випадках заявник скаржився різним органам влади, включаючи омбудсмена, прокуратуру та місцеве

відділення служби виконання покарання, стосовно невідповідності його медичного обслуговування та несумісності умов його тримання з його станом здоров'я. Його скарги, однак, були проігноровані.

23. У двох випадках заявник намагався подати скарги стосовно умов його тримання в два різні суди; однак, його заяви були відхилені на підставі територіальної непідсудності. Одного разу заявник вимагав, щоб чиновник суду був наділений повноваженнями та надав йому допомогу у складанні його заяв, але в цьому йому було відмовлено оскільки вимога не ґрунтувалася на законі. Заявник ніколи не апелював проти рішень суду стосовно ігнорування його вимог.

24. У вересні 2006 року, враховуючи численні скарги заявника до прокуратури, Львівська прокуратура зв'язалася з начальником Регіонального відділення відбування покарань та начальником тюрми № 47, наполягаючи на вжитті негайних заходів для забезпечення того, щоб заявник отримав всебічне медичне обстеження. Завдяки цьому втручання заявника було переведено до лікарні Херсонської тюрми № 61. Однак, після переведення заявника, заходи з медичного обслуговування суттєво не покращилися. Зокрема, йому не було надано ніякої терапії ВІЛ.

2. Оцінка подій Урядом

25. Уряд надав обширні рукописні медичні матеріали, які майже неможливо прочитати, та друковане резюме історії лікування заявника, на основі яких він стверджує, що заявник був під регулярним та послідовним наглядом та отримував лікування відповідно до наявних інструкцій Міністерства охорони здоров'я.

26. Згідно з резюме, 27 квітня 2001 року заявник був обстежений спеціалістом з туберкульозу та йому діагностували осередковий туберкульоз верхньої частини правої легені в стадії консолідації.

27. 28 травня 2001 року заявнику зробили рентгенівський знімок. Цей знімок показав невеликий осередок інфекції ту-

беркульозу малої інтенсивності в верхній частині правої легені. Згідно з цим аналізом, заявнику було прописане стандартне лікування сполучення антитуберкульозних антибіотиків «першої лінії» (терапії) (стрептоміцин, ізоніазід, ріфампіцин, етамбутол та піразінамід) та вітаміни.

28. Заявник у подальшому був обстежений спеціалістом з туберкульозу та (або) йому зробили рентгенівський знімок у вересні 2001 року (інфільтраційний туберкульоз; те саме ж лікування було продовжене); березень 2002 року (дифузія та консолідація інфекції — позитивна динаміка); вересень та листопад 2004 (дисемінований туберкульоз верхніх відділів обох легенів, дифузія та стадія консолідації); лютий 2005 року (позитивна динаміка: а саме, значні залишкові видозміни після інфекції туберкульозу — прописані антирецидивне лікування антибіотиками «першої лінії» (терапії) та дієта); травень 2005 року (так само як і раніше); червень та листопад 2005 року (рецидив інфекції туберкульозу в обох легенях, включаючи руйнування тканини); січень та лютий 2006 року (рецидивний туберкульоз, стадія консолідації (позитивна динаміка), таке ж саме лікування); червень та липень 2006 року (такий самий діагноз включаючи руйнування тканини; те ж саме лікування); жовтень 2006 року (хронічний туберкульоз, включаючи легеневий фіброз, численні поліморфні осередки різних розмірів та численні туберкуломи); жовтень 2007 року (результати не встановлені); серпень 2008 року (кількість осередків зросла в обох легенях); лютий 2009 року (легка дифузія та консолідація інфекційних осередків (позитивна динаміка)).

29. Резюме далі дає детальний перелік численних аналізів, які були проведені з кров'ю, сечею та мокротинням заявника протягом періоду з листопада 2006 року по грудень 2007 року та протокол аналізу стійкості до лікарських засобів, проведений у лютому 2007 року. Згідно з аналізом стійкості до лікарських засобів було встановлено, що заявник був стійким до деякого антитуберкульозного лікування «першої лінії» терапії, та його режим лікування був доповнений деякими лікарськими засобами «другої лінії» (терапії).

30. У доповнення, в травні та червні 2005 року, заявник отримав антизапальне лікування у зв'язку із пневмонією у травні 2005 року та лікувався від бронхіту у серпні 2005 року. У серпні 2008 року заявнику діагностували хронічний бронхіт та гепатит.

31. У світлі позитивної динаміки туберкульозу заявник почав готуватися до терапії ВІЛ на початку 2009 року.

В. Погане поводження службових осіб тюрми № 47

32. Згідно з твердженням заявника, негайно після прибуття його та двох інших в'язнів до тюрми № 47 у жовтні 2004 року їм вдягли на голови мішки та силою поставили на коліна, одягнули наручники та почали бити неназвані молодші офіцери без будь-якої причини. Надалі їм погрожували собакою, провели повний особистий огляд (із роздяганням догола), а потім примусили робити присідання які рахувалися. Пізніше численну кількість разів службові особи продовжували принижувати заявника та створювати напружену атмосферу. Зокрема, численну кількість разів його били, погрожували собакою, били палкою в двері без причини, переривали його сон, відкривали двері зненацька для різних перевірок, та словесно ображали його. Протягом дня заявнику було заборонено лежати на ліжку. Потім, коли заявнику потрібно було покинути будівлю, наприклад для флюорографії, йому на голову натягували мішок та його заставляли йти протиприродним способом («качкою» — на зігнутих ногах з руками за головою). 6 квітня 2005 року заявника побили за те, що він лежав на своєму ліжку протягом дня, коли хворів, та 29 червня 2005 року за те, що він відмовився прийняти положення «качки» під час ходьби. Кожного дня заявнику одягали наручники та проводили особистий огляд, при чому його змушували стояти босоніж на бетонній підлозі поки службовці тюрми обшукували його взуття.

33. Заявник надав рукописну позовну заяву, датовану 14 червня 2006 року, посилаючись на вищезазначену поведінку службовців тюрми, та направив її в Шевченківський окружний суд

Києва. Однак, він не надав жодного доказу того, що ця заява була отримана судом або взагалі відправлена із тюрми.

34. Згідно з твердженням Уряду, не було жодного із вказаних вище інцидентів стосовно поганого поведіння із заявником безпосередньо з боку службовців тюрми.

II. ВІДПОВІДНІ ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНІ ТА МІЖНАРОДНІ МАТЕРІАЛИ

А. Конституція України 1996 року

35. Стаття 55 Конституції України, у відповідних межах, говорить наступне :

«Права і свободи людини і громадянина захищаються судом.

Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. ... Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.»

Б. Цивільно-процесуальний кодекс від 1963 року (скасований із набранням чинності Цивільно- процесуального кодексу від 1 вересня 2005 року)

36. Стаття 248-1 Кодексу (Глава 31-А) передбачала з цього приводу відповідно:

«Громадянин має право звернутися до суду... зі скаргою, якщо вважає, що рішенням, дією або бездіяльністю державного органу, юридичної особи або службової особи під час здійснення ними управлінських функцій, порушено його права чи свободи...»

В. Кодекс адміністративного судочинства (набрав чинності 1 вересня 2005 року)

37. У статті 2 Кодексу з цього приводу передбачено таке:

«1. Завданням адміністративного судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади...

2. До адміністративних судів можуть бути оскаржені будь-які рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень, крім випадків щодо таких рішень, дій чи бездіяльності, коли Конститу-

цією чи законами України встановлено інший порядок судового провадження...»

Г. Закон України «Про боротьбу із захворюванням на туберкульоз» від 5 липня 2001 року

38. Розділ¹ 17 Закону передбачає, що особи, хворі на туберкульоз, яких тримають у слідчих ізоляторах (СІЗО), повинні отримувати відповідну лікувально-профілактичну допомогу в медичних частинах цих слідчих ізоляторів. Особи, виявлені в установах виконання покарань, забезпечуються лікувально-профілактичною допомогою у спеціалізованих закладах Державної кримінально-виконавчої служби.

Д. Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 120 від 25 травня 2000 року «Про вдосконалення організації медичної допомоги хворим на ВІЛ-інфекцію/СНІД»

39. Відповідно до пункту 14² Наказу, залежно від стадії захворювання, хворі на ВІЛ-інфекцію повинні проходити тести для встановлення рівня лімфоцитів CD-4 один раз кожні шість місяців.

Е. Наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань та Міністерства охорони здоров'я України № 186/607 від 15 листопада 2005 «Про організацію антиретровірусної терапії хворих на ВІЛ-інфекцію/СНІД осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторів»

40. Відповідності до пунктів 2.1 та 2.3 Інструкції, затвердженої Наказом, медична допомога хворим на ВІЛ розглядається

¹ Так в тексті рішення Європейського суду з прав людини. В законі України це стаття 17. У законі всього сім розділів. — *Прим. ред.*

² Так в тексті рішення Європейського суду з прав людини. Сам наказ складається з 5 пунктів, які поділяються на підпункти. Згадуване тут посилання стосується Інструкції до цього наказу (назва її — Інструкція з організації медичної допомоги хворим на ВІЛ-інфекцію/СНІД), в якій вказані нормативи, наведені в таблиці в пункті 14 (*прим. ред.*).

як така, що складається з обов'язкового диспансерного нагляду, лікування опортуністичних хвороб і забезпечення доступу до антиретровірусної терапії. Стаціонарне лікування осіб хворих на ВІЛ із стадіями III-IV від інфекції активних форм туберкульозу повинно проводитися в тюремних лікарнях, які спеціалізуються на лікуванні туберкульозу¹.

Є. Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 45 від 28 січня 2005 року «Про затвердження протоколу надання медичної допомоги хворим на туберкульоз» (скасований 9 червня 2006 року Наказом 384, який ухвалив поновлений Протокол).

41. Відповідно до пункту 6.1 Протоколу, лікування туберкульозу повинно було проводитися в спеціалізованих протитуберкульозних установах та складатися з двох етапів: основний курс хіміотерапії та реабілітації. Курс основної хіміотерапії складався із фаз інтенсивного та підтримуючого лікування протитуберкульозними препаратами «першого ряду» (стрептоміцин, ізоніазид, рифампіцин, етамбутол та піразинамід), а за наявності стійкості інфекції до цих препаратів використовують режими хіміотерапії із застосуванням препарату «другого ряду» та «резервних».

42. Відповідно до пункту 6.6.1, для досягнення найбільшого терапевтичного ефекту медичне або хірургічне лікування повинно було бути здійсненим разом із певним гігієнічним режимом та режимом тренувальним (повний ліжковий режим, відносний спокій — щадний режим або режим тренувань), прописаним індивідуально пацієнту згідно з оцінкою його стану здоров'я.

43. Після лікування повинна була відбутися реабілітація, включаючи лікувальні фізичні навантаження, масаж та фізіо-

¹ Так у тексті рішення Європейського суду з прав людини. відповідна Інструкція розмежовує лікування хворих на ВІЛ-інфекцію/СНІД і хворих на туберкульоз. Зокрема в п. 2.3 записано: «Лікування ВІЛ-інфікованих... осіб з III–IV клінічними стадіями... проводиться у багатопрофільних лікарнях кримінально-виконавчої служби, осіб з активними формами туберкульозу — у туберкульозних лікарнях кримінально-виконавчої служби» (*прим. ред.*).

терапію, початок яких був рекомендований протягом двох або двох з половиною місяців після лікування протитуберкульозними препаратами.

44. Відповідно до пункту 6.6.4, протягом кількох місяців після початку лікування, медична комісія повинна була провести обстеження для з'ясування чи могла б стадія інтенсивного лікування бути заміненою підтримуючою стадією на основі рентгенівських знімків та мікробіологічних аналізів. Якщо лікування виявилось б неефективним на цій стадії, пацієнта потрібно було б обстежити на резистентність мікроорганізмів до лікарських засобів, та, за необхідністю, його справу було б передано до більш кваліфікованої установи. У випадку якщо хімічне лікування залишалось б неефективним, розглядалось б хірургічне втручання в якості можливої альтернативи.

45. Відповідно до пункту 6.6.4.3, було рекомендовано лікування антибіотиками доповнити антипатогенними лікарськими засобами.

46. Відповідно до пункту 6.7, пацієнти хворі на туберкульоз, повинні були постійно бути під наглядом, що включало в себе рентгенівські знімки кожні два місяці; аналізи крові (загальний та біохімічний) та аналізи сечі кожного місяці протягом стадії інтенсивної терапії та один раз кожні два місяці протягом підтримуючої стадії.

47. 9 червня 2006 року Наказ № 45 був замінений Наказом № 384, який ухвалив Протокол; однак, основні підходи залишилися такими самими.

**Ж. Наказ Міністерства охорони здоров'я № 276
від 28 травня 2008 року «Про затвердження
клінічного протоколу надання медичної допомоги
хворим на поєднані захворювання — туберкульоз
та ВІЛ-інфекцію»**

48. Відповідно до Протоколу, пацієнти хворі на поєднанні захворювання — туберкульоз та ВІЛ-інфекцію, повинні переважно отримувати першою антитуберкульозну терапію, яка ґрунтується на тих же принципах як і для пацієнтів, хворих

лише на туберкульоз. Згідно з загальним правилом, антиретровірусна терапія повинна бути застосована після завершення стадії інтенсивної протитуберкульозної терапії, окрім випадків, коли рівень кількості лімфоцитів CD-4 нижчий, ніж певний поріг, та в такому випадку антиретровірусна терапія застосовується негайно. У середньому, передбачається, що рівень лімфоцитів CD-4 повинен перевірятися один раз кожні три місяці.

I. Доповідь Уряду України стосовно візиту в Україну здійсненого Європейським Комітетом з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (КЗК) в період 9–21 жовтня 2005 року (КЗКІнф (2007) 22)

49. У відповідних частинах звіту Комітету з питань запобігання катуванням стосовно його візиту в Україну в 2005 році йдеться про таке:

З В'язні засуджені на довічне ув'язнення

«...

115. Доступ до медичного обслуговування у спеціалізованих установах залишається проблематичним для цієї категорії в'язнів, як для чоловіків та і для жінок...

Подальше переведення в'язнів засуджених на довічне ув'язнення хворих на туберкульоз до спеціалізованих медичних тюремних установ все ще було неможливим. Таких осіб тримають в їх місцях тримання, ізолювано в їх камерах, іноді місяцями.

КЗК нагадує, що зобов'язування в'язнів залишатися в установах, де вони не можуть отримувати відповідне лікування у зв'язку із відсутністю відповідних можливостей або з причини того, що в таких можливостях відмовляють, є неприйнятним станом справ, що може становити нелюдське або принизливе поводження.

КЗК рекомендує українським органам влади забезпечити, щоб в'язні засуджені на довічне ув'язнення — чоловіки та жінки, яким необхідне лікування спеціалізованими лікарняними можливостями, могли бути переведені в таку спеціалізовану установу без неналежної затримки».

К. Інші відповідні матеріали

50. Інші відповідні внутрішні та міжнародні матеріали можуть бути знайдені в рішеннях суду у справах *«Мельника проти України»* (№ 72286/01, §§ 47–53, 28 березень 2006), *«Яковенко проти України»* (№ 15825/06, §§ 49–55, 25 жовтень 2007) та *«Кац та інші проти України»* (№ 29971/04, §§ 85–86, 18 грудень 2008).

ПИТАННЯ ПРАВА

I. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ

51. Заявник скаржить, що умови його тримання протягом періоду часу з 2001 по 2008 роки були несумісні із гарантіями статті 3 Конвенції стосовно невідповідності медичного обслуговування та несумісності фізичних умов його утримання з його станом здоров'я. Далі він скаржить за тією самою статтею стосовно неправомірної поведінки службовців тюрми № 47. У відповідному положенні Конвенції йдеться про таке:

«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».

A. Прийнятність

1. Заяви сторін

52. Уряд заявив, що в межах того, що заявник посилався на свідоме погане поводження службовців тюрми № 47, а також умови медичного обслуговування та утримання, якщо не торкатись тюрми № 47, він не вичерпав відповідні внутрішньодержавні засоби правового захисту. Зокрема, він міг надати ці скарги на трьох рівнях внутрішньодержавного судочинства (в цьому відношенні він посилався на статтю 55 Конституції, статтю 248-1 Цивільно-процесуального кодексу та статтю 2 Кодексу адміністративного судочинства) або направити їх в прокуратуру. Він, зокрема, зазначив, що в межах скарги заявника в прокуратуру стосовно невідповідності медичного обслуговування доступного йому в тюрмі № 47, це була саме прокура-

тура, яка сприяла наданню йому медичного обслуговування та подальшого його переведення у тюрму № 61.

53. Далі Уряд заявив що скарги заявника стосовно фізичних умов його тримання та медичного обслуговування у відділі міліції Київського району та ІТТ були неявні, необґрунтовані і не могли стати підставою для обґрунтованої скарги.

54. Заявник не погодився з цим. Він заявив, що засоби правового захисту, на які посилався Уряд, були неефективними. У будь-якому випадку, він заявляв всі свої скарги в прокуратуру кілька разів, але не отримав відповідного виправлення. Незважаючи на те, що у подальшому його було переведено в тюрму № 61 після його численних скарг стосовно того, що умови його тримання та фізичні умови в тюрмі № 47 були несумісними із його станом здоров'я, його ситуація суттєво не покращилася. Зокрема, йому все ще відмовляли в доступі до антиретровірусної терапії.

55. У межах того, що заявник заявляв свої скарги в судові органи, приймаючи до уваги неясний порядок судочинства та відсутність будь-якого закону, який надав би йому право приймати участь в слуханнях особисто, цей засіб судового захисту ледве міг забезпечити йому будь-яку перспективу успіху.

56. У будь-якому випадку, проблеми на які він скаржився мали структурний характер. Таким чином, він навряд чи отримав би чиесь рішення, звертаючись до будь-якого додаткового органу державної влади.

2. Оцінка Суду

(а) Медичне обслуговування та фізичні умови тримання

57. Оскільки Уряд опирався на аргумент невичерпності засобів судового захисту стосовно скарг заявника про медичне обслуговування та фізичні умови його тримання, Суд зазначає, що він відхилив подібні заперечення в ряді інших справ, коли скарги стосувалися проблем структурного характеру у внутрішній пенітенціарній системі про яку йдеться (див., наприклад, *«Калашиников проти Росії»* (рішення), № 47095/99, 18 вересня 2001; *Мельник*, вказано вище, §§ 69-71; та *«Коктуш проти України»*, № 43707/07, § 86, 10 грудень 2009).

58. Суд зазначає, що те саме обґрунтування слушне і до цієї справи. У цьому відношенні Суд зазначає, зокрема, що заявник представив копії своєї численної кореспонденції із різними органами влади стосовно предмета спору, яка, однак, не привела до відповідного рішення його скарг. Суд зазначає, що компетентні органи влади були добре обізнані про ситуацію заявника та його незадоволення цим, однак вони не виправили це. У світлі вищезазначеного він відхиляє заперечення Уряду стосовно невичерпності наявних внутрішньодержавних засобів судового захисту в цьому відношенні.

59. Що стосується інших причин неприйнятності цієї частини заяви, Суд зазначає, що скарги заявника стосовно фізичних умов його тримання в установах досудового затримання (відділенні міліції Київського району, ІТТ та СІЗО), стосуються періоду, який закінчився в жовтні 2004 року, коли його було переведено до тюрми № 47 відбувати своє покарання. Тим часом ця заява була надана лише 25 січня 2007 року (тобто, в період після шести місяців, встановленого Статтею 35 § 1 Конвенції). Суд таким чином не може оцінити сумісність вищезазначених умов тримання із статтею 3 Конвенції.

60. Однак, заявник скаржиться на заходи медичного обслуговування стосовно ВІЛ та туберкульозу, висновок Суду інший. Незважаючи на те, що в період між 2001 та 2008 роками заявника тримали в п'яти різних установах, його твердження стосовно невідповідного медичного обслуговування протягом всього періоду (а саме, невідповідність лікування туберкульозу та повна відсутність терапії ВІЛ-інфекції) є достатньо схожими та можуть характеризуватися як триваюча ситуація (див., із відповідними змінами, «Недайборщ проти Росії», № 42255/04, § 24, 1 липня 2010). Суд також визначає, що певні твердження стосовно, *судячи з наявних даних (prima facie)*, фізичних умов (а саме, значною мірою обмеження перебуванням в камері без прогулянок та свіжого повітря) настільки щільно пов'язані із скаргами на неефективне лікування легеневого туберкульозу, що було б штучним не брати їх до уваги при загальному вивченні заходів медичного обслуговування. За тими ж ознаками

скарга заявника стосовно несумісності фізичних умов його тримання в тюрмі № 47 з його станом здоров'я (наприклад те, що камера волога та холодна) повинна, за обставинами цієї справи, бути вивчена в світлі його більш загальної скарги не-сумісності фізичних умов тримання з його потребами в медичному обслуговуванні (див., наприклад, *«Ухан проти України»*, № 30628/02, §§ 81–83, 18 грудня 2008 року).

61. Суд знаходить, що скарги заявника в частині, коли вони відносяться до медичної допомоги та сумісності фізичних умов його утримання з його станом здоров'я впродовж всього періоду його утримання з 2001 по 2008 роки, є достатньо послідовними та детальними, та не є явно безпідставними в розумінні статті 35 § 3 Конвенції. Далі він зазначає, що вони не є неприйнятними за будь-яких інших підстав. Таким чином, вони повинні бути оголошені прийнятними.

(b) Погане поводження службовців тюрми № 47

62. Оскільки скарги заявника стосуються поганого поводження службовців тюрми № 47, він не надав жодного доказу стосовно того, що це поводження було звичним, схваленим або свідомо терпимим внутрішньодержавною пенітенціарною системою в цілому, або навіть керівництвом тюрми № 47. Суд, таким чином, погоджується із Урядом стосовно того, що заявник мав повідомити органи влади про його стверджуване страждання в цьому відношенні (див. *«Алієв проти України»* (№ 2) (рішення), № 33617/02, 14 жовтня 2008 року).

63. Між тим, незважаючи на те, що матеріали справи містять копії численних скарг заявника в різні органи влади про різні аспекти його медичного лікування та фізичні умови його тримання, єдиний документ який містить посилання на стверджувану неправомірну поведінку службовців – це рукописна копія заяви в Шевченківський окружний суд м. Києва від 14 червня 2006 року. Не існує ознак того, чи був цей конкретний документ колись отриманий або навіть відправлений його адресату.

64. У цих обставинах Суд зазначає, що заявник не зміг довести те, що він вичерпав внутрішньодержавні засоби са-

тисфакції його скарг про поведінку службовців, та підтримує заперечення Уряду стосовно невичерпності засобів (судового захисту).

65. Ця частина заяви таким чином повинна бути відхиленою відповідно до статті 35 §§ 1 та 4 Конвенції.

Б. По суті

66. Заявник стверджував, що фізичні умови його тримання та медичне обслуговування ВІЛ-інфекції та туберкульозу були несумісні з його станом здоров'я. Зокрема, хоча органи влади добре знали про його медичний стан при його ув'язненні в березні 2001 року, він не отримав жодної терапії ВІЛ-інфекції протягом всього періоду часу, який заявлено в скаргі. Щодо туберкульозу, йому не було надано ніякого лікування аж до кінця травня 2001 року та після цього випадку було прописане лікування, але воно залишилося дуже неефективним. Стан здоров'я заявника був у подальшому погіршений поганими фізичними умовами його тримання, включаючи недостатність опалення, гарячої води, тренувань та свіжого повітря.

67. Уряд заперечив цю точку зору. Він заявив, що заявник був під систематичним наглядом компетентних лікарів, пройшов необхідні аналізи в численних випадках та отримав лікування відповідно до медичних настанов. У подальшому вони зазначили, що в результаті ефективної терапії наприкінці 2008 року була досягнута певна позитивна динаміка стосовно туберкульозу заявника та його готували до терапії ВІЛ-інфекції.

68. Суд зазначає, що загальний стан здоров'я заявника очевидно погіршився протягом періоду його тримання (див. пункти 27, 28 та 30 вище). Незважаючи на те, що Суд не в змозі порівняти поточний та попередній статус захворювання на ВІЛ-інфекцію заявника у відсутності необхідних документів, його туберкульоз розвився. Навесні 2001 року заявник хворів на туберкульозну інфекцію низької інтенсивності у верхній правій легені. Незважаючи на декілька випадків позитивної динаміки після прийняття антибіотиків, інфекція повернулася в кількох випадках, поступово поширюючись на обидві легені

та стаючи хронічною, а також призвела до руйнування тканини та утворення туберкулем до 2008 року. Окрім того, до серпня 2008 року заявнику діагностували інші інфекційні хвороби (гепатити та хронічні бронхіти).

69. Проводячи аналіз того, до якої міри Уряд можна вважати відповідальним за погіршення здоров'я заявника в світлі загальних принципів, встановлених судовою практикою Суду (див. *«Ухан проти України»*, вказано вище, §§ 72–74), Суд зазначає очевидну недостатність систематичного та стратегічного нагляду та умов тримання, достатньо адаптованих до його стану здоров'я, які, за його думкою, були необхідні, враховуючи специфічний стан заявника.

70. Незважаючи на те, що заявник консультувався медичними спеціалістами, пройшов різні аналізи та отримав лікарські засоби в ряді випадків, виходячи з наявних матеріалів, не можна зробити висновок, що ці заходи були вчасні, послідовні та регулярні. Короткий огляд історії хвороби заявника містить багато інформації стосовно певних періодів (наприклад, дані стосовно аналізу крові та сечі за період з листопада 2006 року по грудень 2007), але не було представлено жодних даних будь-якого роду за інші періоди (такі як з березня по травень 2001 року та з березня 2002 року по вересень 2004 року). Окрім того, виявляється, що в певних випадках органи влади самі визнали невідповідність медичного обслуговування заявника (а саме, навесні 2001 року керівник СІЗО запросив звільнення заявника з причини відсутності заходів лікування та восени 2006 року заявника було переведено до іншої тюрми згідно з його постійними скаргами про недостатні заходи медичного обслуговування).

71. Виявилось, що деякі з терапевтичних заходів були застосовані із забороненим зволіканням. Зокрема, приблизно протягом шести років заявнику постійно прописували те саме протитуберкульозне лікування «першого ряду», незважаючи на той факт, що інфекція постійно поновлювалася та прогресувала в обидві легені. Лише в лютому 2007 року деякі з лікарських засобів були замінені протитуберкульозними препаратами

«другої лінії» після аналізу стійкості інфекції до відповідних препаратів, який, згідно із застосовними інструкціями (розробленими в січні 2005 року, див. пункт 41) було рекомендовано для прийняття на ранніх стадіях лікування.

72. Однак, виявилось, що інші стандарти курсів терапії, вказані в інструкціях для застосування, ніколи не розглядалися, або принаймні не були зареєстровані. Щодо туберкульозу, лікування заявника складалося лише з припису антибіотиків, спеціальної дієти та іноді вітамінів. Немає інформації стосовно того, що були застосовані або навіть розглядалися будь-які альтернативні (такі як хірургічні) або безкоштовні (такі як антипатогенні, фізіологічні, реабілітаційні) методи (див. пункти 43–45 вище).

73. Щодо ВІЛ-інфекції, Суд вважає неприйнятним те, що взагалі ніякої терапії не було застосовано до заявника протягом всього періоду про який йдеться (більше восьми років). Суд вважає що це зволікання не може бути пояснено медичною тактикою пріоритетного лікування туберкульозу (див. пункти 16 та 48 вище). Немає ніяких документів, щоб можна було зробити припущення, що терапія ВІЛ-інфекції обговорювалася протягом декількох періодів, коли пригнічувався туберкульоз заявника (наприклад, в березні 2002 року та в лютому 2005 року — див. пункт 28 вище). Більше того, згідно з інструкціями для застосування, передбачається, що лікування ВІЛ-інфекції пацієнтів, хворих на туберкульоз, повинно бути здійсненим негайно, якщо рівень клітин імунітету CD-4, який рекомендовано перевіряти кожні декілька місяців, стає нижче певного порогу. У будь-якому випадку це лікування повинно було бути розглянутим протягом місяців застосування терапії туберкульозу. Заявнику тим часом відмовляли в проведенні аналізів для встановлення рівня клітин CD-4 численну кількість раз підряд роками. За відсутності моніторингу рівня його клітин імунітету, не виключно те, що видужання заявника від туберкульозу було перешкоджене відсутністю терапії ВІЛ-інфекції.

74. Зрештою, як передбачено у інструкціях для застосування, практично важливо в лікуванні туберкульозу надавати до-

триманню особливого режиму гігієни та тренувань (див. пункти 42–43 вище). Немає нічого, щоб можна було підтвердити чи був розроблений будь-який спеціальний режим гігієни або тренувань для заявника за цією справою. Суд зазначає, що перш за все відповідно до законодавства України загально передбачається, що лікування туберкульозу повинно проводитися у спеціально обладнаних лікарнях (див. пункти 38, 40 та 41 вище). Примітно, що за цією справою, заявник провів більше двох років у тюрмі № 47, призначеній для здорових в'язнів. Виявилося, що протягом тривалих періодів часу він тримався в загальній тюремній камері, час від часу поділяючи її з іншими в'язнями. За відсутності будь-якої інформації від Уряду навпаки виявляється, що принаймні протягом його перебування в тюрмі № 47 загально передбачалося, що заявник також як і інші повинен був дотримуватися режиму тренування-відпочинок, встановлений для здорових в'язнів (а саме, утримувався в камері без тренувань під відкритим небом більшу частину дня та взагалі йому не дозволялося лежати на койці протягом дня).

75. У межах інших скарг, заявлених заявником стосовно не-сумісності його умов тримання з його станом здоров'я (зокрема, вогкі та холодні камери та недостатня гаряча вода для цілей гігієни), Суд зазначає, що ці твердження були заперечені Урядом і не були встановлені «поза розумним сумнівом». Однак, незважаючи на відсутність документальних доказів з боку Уряду, заява п. Г. (періодичного співкамерника заявника) та загального погіршення здоров'я заявника (включаючи виникнення пневмонії в травні 2005 року та хронічного бронхіту до серпня 2008 року), Суд визначає його опис гідним довіри та готовий зробити висновки, що фізичні умови тримання заявника не були відповідно пристосовані до потреб його медичного обслуговування.

76. Суд посилається на висновки Комітету з питань запобігання катуванням в результаті його візиту в Україну (див. пункт 49 вище) та вважає, що зобов'язування в'язнів залишатися в установі, в якій немає відповідних засобів для належного лікування туберкульозу, або відмовляти їм у доступі до таких засобів є неприйнятним. Окрім того, коли недоступність адап-

тованих умов тримання супроводжується нездатністю відділити здорових в'язнів від тих, хто хворіє заразними хворобами, такими як туберкульоз, може не лише спровокувати певні фізичні та психічні страждання в'язня, який потребує лікування, але й поширенню хвороби та може мати серйозні несприятливі наслідки для мешканців тюрми в цілому.

77. Загалом, у світлі отриманих даних стосовно недостатності всебічного підходу до медичного нагляду та лікування пацієнта від туберкульозу та ВІЛ-інфекції та нездатність забезпечити фізичні умови, адаптовані для процесу його видужання, Суд вважає, що державні органи влади не зробили те, що могло обґрунтовано від них очікуватися, а саме виконання їх обов'язку за Конвенцією згідно зі статтею 3 *по відношенню до* заявника. У результаті його було піддано нелюдському та такому, що принижує гідність, поводженню.

78. Таким чином було порушення цього положення.

II. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 13 КОНВЕНЦІЇ

79. Заявник також стверджував, що він не мав у своєму розпорядженні ефективного внутрішньодержавного засобу правового захисту стосовно його скарг за статтею 3, як вимагається статтею 13 Конвенції. У цьому положенні йдеться про таке:

«Кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту у національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження».

A. Прийнятність

80. Уряд посилався на його аргументи стосовно невичерпаності внутрішніх засобів правового захисту, підсумованих у пункті 52 вище, та наполягав на тому, що заявник повинен був поскаржитися про свої негаразди до прокуратури та внутрішньодержавних судів.

81. Заявник наполягав на тому, що ці засоби були неефективними.

82. Суд посилається на отримані дані в пунктах 61 та 65 вище та зазначає, що заявник висунув спірну претензію згідно зі стат-

тею 3 лише в межах того, наскільки його твердження стосувалися відповідності медичної допомоги при ВІЛ-інфекції та туберкульозу та сумісності фізичних умов його утримання із його станом здоров'я. Суд визначає таким чином, що його скарга за статтею 13 стосовно недостатності ефективних засобів правового захисту повинна бути оголошена як прийнятна стосовно цих скарг.

83. Щодо інших скарг, вони мають бути відхилені відповідно до статті 35 §§ 3 та 4 Конвенції.

Б. По суті

84. Суд зазначає, що стаття 13 Конвенції гарантує наявність засобу судового захисту на національному рівні з метою здійснення існуючих прав та свобод за Конвенцією в будь-якій формі, в якій вони могли б бути забезпечені в межах внутрішньодержавного правопорядку. Він зазначає, що українське законодавство містить певні положення, які можуть дозволити в'язням скаржитися стосовно порушень їх прав (див. пункти 35–37 вище). Однак, посилаючись на свою попередню судову практику (див., серед інших органів влади, *«Мельник проти України»*, вказано вище, §§ 113–116 та *Ухан*, вказано вище, §§ 91–92) та обставини цієї справи, Суд визначає, що Уряд не довів, що заявник фактично мав можливість отримати ефективні засоби правового захисту стосовно його скарг, а саме, засоби захисту, які могли запобігти здійсненням та продовженням порушень, або могли надати заявнику відповідну сатисфакцію.

85. Суд робить висновок, таким чином, що було порушення статті 13 Конвенції відносно недостатності ефективного та доступного засобу правового захисту згідно з внутрішньодержавним законодавством стосовно скарг заявника у відношенні його лікування та умов утримання.

III. ІНШІ ЗАЯВНІ ПОРУШЕННЯ КОНВЕНЦІЇ

86. Заявник також скаржився за статтею 6 § 1 Конвенції, оскільки, зважаючи на те, що він хворий на СНІД і туберкульоз, було несправедливим засуджувати його на довічне ув'язнення. Він також поскаржився на те, що він не мав доступу до суду,

зважаючи на той факт, що його скарги були відхилені за територіальною непідсудністю та що він не зміг скористатися послугами судового чиновника для надання йому допомоги у належному складанні його скарги. Нарешті, заявник послався на статті 2 та 14 Конвенції в ув'язці з фактами цієї справи, без подальшого обґрунтування.

87. Однак, у світлі всього матеріалу, зазначеного вище, та в межах того, наскільки питання за скаргами належать до його компетенції, Суд визначає що не вбачає в них будь-якої наявності порушення прав та свобод викладених в положеннях на які опирається заявник.

88. З цього виходить, що ця частина заяви є очевидно не обґрунтованою та повинна бути відхилена відповідно до статті 35 §§ 3 та 4 Конвенції.

IV. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

89. Стаття 41 Конвенції передбачає:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливую сатисфакцію».

А. Шкода

90. Заявник вимагав 50 000 євро відшкодування моральної шкоди.

91. Уряд зазначив, що ця вимога була надмірна та безпідставна.

92. Суд вирішує, що заявник поніс моральний збиток внаслідок виявлених порушень; однак, сума, що вимагається є надмірною. Виносячи це рішення на справедливій основі, Суд призначає заявнику 8000 євро відшкодування морального збитку з урахуванням будь-якого податку, який може стягуватися.

Б. Судові витрати

93. Заявник, якому також була надана юридична допомога, вимагав 2000 (євро) стосовно судових витрат за представлення його у Суді.

94. Уряд зазначив, що заявник не надав будь-яких документів на підтримку своєї вимоги.

95. Згідно з судовою практикою Суду, заявник має право на відшкодування витрат та видатків лише настільки, наскільки було показано що вони були фактично та необхідно понесені та наскільки вони є обґрунтованими за своєю кількістю. У цій справі, враховуючи той факт, що заявнику була надана юридична допомога, та той факт, що він не надав будь-якого доказу у підтримку своєї вимоги, Суд не признає нічого.

В. Відсотки за прострочування виплати відшкодувань

96. Суд вважає за доцільне призначити три відсотки за прострочування виплати відшкодувань, виходячи з розміру граничної облікової ставки Європейського центрального банку.

ЗА ЦИХ ПІДСТАВ СУД ОДНОСТАЙНО

1. *Визнає*, що скарги стосовно якості медичного обслуговування та сумісності фізичних умов утримання заявника з його станом здоров'я та відсутністю ефективних засобів правового захисту в цьому відношенні є прийнятні, а решта заяви неприйнятною.
2. *Постановляє*, що мало місце порушення статті 3 Конвенції.
3. *Постановляє*, що мало місце порушення статті 13 Конвенції.
4. *Постановляє*,
 - (а) що держава-відповідач повинна виплатити заявнику, протягом трьох місяців, починаючи від дня, коли рішення суду стає остаточним відповідно до статті 44 § 2 Конвенції, 8000 (вісім тисяч євро) євро, плюс будь-який податок, який може стягуватися стосовно морального збитку, які повинні бути конвертовані в національну валюту України за курсом, дійсним на день здійснення платежу;
 - (б) що із закінченням зазначеного строку трьох місяців і до повного розрахунку, на вищезазначену суму нараховуватиметься простий відсоток (*simple interest*) у розмірі

граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, яка діятиме в цей період, плюс три відсотки.

5. *Відхиляє* решту скарг стосовно справедливої сатисфакції.

Учинено англійською мовою та повідомлено письмово 14 жовтня 2010 року відповідно до Правил 77 §§ 2 та 3 Регламенту Суду.

Клаудія Вестердік
Секретар секції

Пеер Лоренцен
Голова секції

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА «БІЛИЙ ПРОТИ УКРАЇНИ»

(Заява № 14475/03)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

21 жовтня 2010 року

Це рішення Суду стане остаточним за обставин, викладених у пункті 2 статті 44 Конвенції. Текст рішення може підлягати редакційним правкам.

У справі «Білий проти України»,

Європейський суд з прав людини (П'ята секція), засідаючи Палатою, у складі:

Пеер Лоренцен (Peer Lorenzen), *Голова*,

Ренате Єгер (Renate Jaeger),

Райт Марусте (Rait Maruste),

Ізабель Берро-Лефевр (Isabelle Berro-Lefèvre),

Мириана Лазарова-Трайковська (Mirjana Lazarova Trajkovska),

Здравка Калайджиєва (Zdravka Kalaydjieva);

Ганна Юдківська (Ganna Yudkivska), *судді*,

та Клаудія Вестердік (Claudia Westerdiek), *Секретар секції*,

після наради за зачиненими дверима 28 вересня 2010 року виносить таке рішення, ухвалене того самого дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу порушено за заявою (№ 14475/03), поданою проти України до Суду на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) громадянином України, Валентином Валентиновичем Білим (далі — заявник) 29 серпня 2001 року.

2. Уряд України (далі — Уряд) був представлений його уповноваженим — п. Ю. Зайцевим, Міністерство юстиції.

3. 22 травня 2007 року Суд визнав заяву частково неприйнятною та вирішив поінформувати Уряд з приводу скарг на предмет заявленого поганого поводження із заявником з боку міліції та відсутності ефективних засобів внутрішньодержавного правового захисту з цього приводу (статті 3 та 13 Конвенції), умов тримання під вартою у Миколаївському слідчому ізоляторі (далі — СІЗО) (стаття 3 Конвенції), заявленої незаконності його попереднього ув'язнення з 25 червня по 26 грудня 2000 року та з 22 червня по 28 грудня 2001 року (пункт 1 (с) статті 5 Конвенції), заявленого необґрунтовано тривалого тримання заявника під вартою (пункт 3 статті 5 Конвенції) та заявленого необґрунтовано тривалого розслідування кримінальної справи проти нього (пункт 1 статті 6 Конвенції). Суд також

вирішив розглядати справу по суті одночасно з питанням щодо її прийнятності (стаття 29).

ФАКТИ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

4. Заявник народився у 1977 році.

A. Погане поводження із заявником та порушене проти нього кримінальне судочинство

5. Заявник є колишнім міліціонером, який залишив службу в органах МВС у травні 2000 року. Підтримуючи гарні стосунки з колишніми колегами, 21 червня 2000 року він був учасником вечірки, влаштованої у відділенні міліції. Кількома годинами пізніше знову проходячи повз відділення міліції, він побачив С., який працював у нічну зміну, та запропонував С. розпити з ним пляшку коньяку. С. погодився. Незабаром, перебуваючи одні у відділенні, заявник та С. почали тренуватися у техніці обеззброювання із службовим пістолетом С. Випадково в ході цього пролунав смертельний постріл. До цього заявник вважав, що пістолет був незаряджений; проте С. залишив один патрон у пістолеті. За звітом судово-медичної експертизи на той момент С. перебував у стані важкого алкогольного сп'яніння (вміст алкоголю у крові становив 4,59 ‰). Передбачаючи обвинувачення у вбивстві, заявник вирішив влаштувати удаваний напад на відділення міліції. Для цього він виламав двері в кабінет начальника відділення міліції та забрав пістолет, гаманець та сумку С. У сумці, крім інших речей, були офіційна печатка відділення та посвідчення працівника міліції, що належало померлому. Заявник сховав пістолет у замиському помешканні свого батька, а печатку та посвідчення знищив.

6. Наступного ранку заявник був заарештований. Після того, як заявника було доправлено до відділення міліції, він зазнав побиття, за твердженням, з метою примусового зізнання у вчиненні вбивства С. У якийсь момент один із міліціонерів завдав заявникові такого сильного удару, що він вдарився головою у вікно та розбив віконне скло.

7. Адвокат, запрошений міліцією для надання правової допомоги заявникові, під час його першого допиту побачив, що той зазнав побиття, та повідомив батькові заявника про його арешт та погане поводження.

8. Уранці 23 червня 2000 року заявника відправили до Миколаївського ізолятора тимчасового тримання (далі — ІТТ). Згідно з листом від Миколаївського міського відділення міліції від 26 січня 2001 року через відсутність медичного працівника під час прийому до ІТТ огляд заявника здійснювали чергові міліціонери. У листі стверджується, що тепер працівники міліції вже не в змозі були підтвердити, чи мав заявник на той час які-небудь тілесні ушкодження.

9. Пізніше, 23 червня 2000 року за вимогою начальника відділення міліції заявника оглянув експерт Миколаївського обласного бюро судово-медичної експертизи. Експерт встановив, що заявник мав рану на лобі довжиною 1 см, навколо якої була свіжа кров, садно округлої форми (0,5 см у діаметрі) на долоні та два синці $2 \times 1,5$ см і $0,7 \times 0,5$ см на лівому передпліччі. За свідченням експерта, ці ушкодження були завдані 21–22 червня 2000 року. Зокрема, рана на голові була заподіяна не раніше післяобіднього часу 22 червня 2000 року.

10. 25 червня 2000 року прокурор Ленінського району м. Миколаєва видав розпорядження про взяття заявника під варту.

11. 26 червня 2000 року, за твердженням, міліціонери знову проявили до заявника погане поводження, що виражалося у побитті та закріпленні наручників у такий спосіб, що це завдавало болю. Після подання скарги заявником слідчий прокуратури Ленінського району, призначений вести цю справу, видав розпорядження одержати подальші медичні докази. 28 червня 2000 року експерт Миколаївського обласного бюро судово-медичної експертизи склав звіт, у якому було зазначено, що заявник мав садно на скроні розміром $1,5 \times 1$ см, два садна $0,2$ см завширшки навколо зап'ястків, садно розміром $1,5 \times 1$ см біля правої пахви та рану розміром $5 \times 3,5$ см на лівому стегні. За свідченням експерта ці ушкодження були завдані за 2–2,5 дні до медичного огляду, а деякі з них — не раніше 2 днів потому.

12. 30 червня 2000 року прокурор та кілька працівників міліції у присутності заявника та двох понятих провели обшук у заміському помешканні батька заявника, де вони виявили пістолет, з якого було вбито міліціонера. Заявник спочатку говорив, що викинув пістолет у річку, але після того, як бригада водолазів не знайшла нічого у річці, він сказав, що пістолет був схований у помешканні його батька. За словами заявника, обшук супроводжувався численними порушеннями процедури. Зокрема, міліціонери, які здійснювали обшук, не були офіційно призначені у цій справі, обшук проводився за відсутності батька заявника, який, за твердженням, є власником будинку, а знаходження пістолета на задньому дворі було здійснено не в присутності та без свідчень заявника або понятих.

13. 1 липня 2000 року, адвокату, найнятому родиною заявника для того, щоб представляти його, вперше було дозволено відвідати заявника. Адвокат повідомив батькові заявника про те, що бачив на обличчі та тілі заявника ознаки поганого поводження.

14. 4 липня 2000 року заявника перевели з ІТТ до СІЗО.

15. 5 липня 2000 року заявнику офіційно висунули обвинувачення у вбивстві, крадіжці, незаконному володінні та викраденні вогнепальної зброї, а також у викраденні документів та офіційної печатки. Справа, порушена прокуратурою, була представлена таким чином: 21 червня 2000 року заявник, колишній міліціонер, з метою одержання вогнепальної зброї у кримінальних цілях відвідав міліціонера С., з яким був знайомий, у відділі міліції. У відділенні після споживання алкогольних напоїв заявник, за твердженням обвинувачення, напав на С., заволодів його службовим пістолетом та вбив його з метою приховати скоєний злочин. Потім, згідно з обвинуваченням, заявник викрав документи та особисті речі жертви, деякі з яких він знищив перед тим, як його заарештували.

16. Заявник не визнав себе винним стосовно обвинувачення у вбивстві. Він заявив, і це залишалося головною лінією судового захисту протягом усього розгляду цієї справи, що 21 червня 2000 року смертельний постріл було зроблено випадково

і що, передбачаючи обвинувачення у вбивстві, він вирішив сфальсифікувати напад на відділення міліції.

17. 27 липня та 2 серпня 2000 року слідчий провів відтворення обстановки та обставин події (слідчий експеримент). Під час цієї процедури заявник у присутності свого адвоката спробував відтворити весь перебіг подій, які за його словами відбулися у відділенні міліції увечері 21 червня 2000 року. Було зроблено відеозапис цієї процедури.

18. 8 серпня 2000 року заявника оглянув лікар в'язниці, який діагностував симптоми наслідків струсу мозку (такі як сильний головний біль) у результаті травми голови.

19. Термін попереднього ув'язнення заявника було подовжено відповідно 15 серпня, 20 вересня та 25 жовтня 2000 року.

20. 16 жовтня 2000 року Ленінський районний суд м. Миколаєва відхилив клопотання заявника про звільнення з-під варти.

21. 6 листопада 2000 року слідчий оголосив про завершення досудового слідства. З цієї дати до 15 грудня 2000 року заявник мав доступ до матеріалів справи.

22. 26 грудня 2000 року слідчий передав обвинувальний висновок разом з матеріалами справи до Миколаївського обласного суду для судового розгляду.

23. 11 січня 2001 року суддя Миколаївського обласного суду провів попереднє слухання, на якому тримання заявника під вартою було подовжено до закінчення судового розгляду.

24. Постановою від 1 березня 2001 року Миколаївський обласний суд встановив, що обвинувачення у вбивстві, висунуте працівником прокуратури, ґрунтувалося на припущеннях і внаслідок цього не могло слугувати висновком про винність. Виходячи з тверджень заявника та свідчень, представлених суду, суд визнав заявника винним у ненавмисному вбивстві, крадіжці особистих речей С., незаконному володінні вогнепальною зброєю, викраденні вогнепальної зброї та викраденні офіційної печатки й особистих документів. Заявникові було винесено вирок у виді позбавлення волі загальним строком на п'ять років, починаючи з 22 червня 2000 року. Миколаївський

обласний суд також виніс рішення про те, що заявник має залишатися під вартою, доки судові рішення не набере чинності.

25. Суд також дійшов висновку, що скарги заявника з приводу поганого поводження були перевірені прокуратурою та визнані безпідставними. Зокрема, 14 лютого 2001 року заступник прокурора у Миколаївській області відмовив порушити кримінальну справу за скаргами заявника.

26. Заявник і прокуратура подали касаційні скарги. 17 травня 2001 року Верховний Суд постановив, що Миколаївський обласний суд не розглянув суперечливі свідчення як на користь, так і проти заявника. Верховний Суд також постановив, що обвинувачення, висунуті прокуратурою, ґрунтувалися на свідченнях, зібраних на ранніх етапах слідства, коли заявникові було відмовлено у будь-яких правах на захист і коли заявник зазнавав жорстокого поводження з боку працівників міліції. Зокрема, Суд встановив, що заявник перебував під психологічним тиском і зазнав «такого жорстокого побиття, що було розбите віконне скло». Суд засудив заявника до ув'язнення строком на півтора роки за викрадення офіційної печатки та особистих документів (пункти 1 і 3 статті 193 Кримінального кодексу 1961 року), а решту справи направив на додаткове розслідування.

27. 9 липня 2001 року Миколаївська обласна прокуратура отримала матеріали справи заявника від Верховного Суду України.

28. 8 серпня 2001 року були завершені додаткові слідчі дії, і заявник отримав доступ до матеріалів справи.

29. 12 вересня 2001 року Верховний Суд, реагуючи на скаргу від заявника, повторно розглянув винесений ним вирок та визнав допущення помилки у застосуванні положень кримінального права. А саме, статтею 42 Кримінального кодексу 1961 року встановлено, що у разі визнання особи винною у скоєнні кількох правопорушень, об'єднаний вирок, до якого засуджується ця особа, не повинен перевищувати максимальну міру покарання, передбачену за скоєння тяжчого з правопорушень, у скоєнні яких особу визнано винною. Через те, що і

пункт 1, і пункт 3 статті 193 Кримінального кодексу 1961 року передбачають максимальний термін ув'язнення один рік, міра покарання заявника не може перевищувати зазначений термін. Верховний Суд постановив, що заявника потрібно визнати як такого, що засуджений до ув'язнення загальним терміном один рік за викрадення офіційної печатки та особистих документів. Хоча термін ув'язнення заявника закінчився 22 червня 2001 року, питання тримання заявника під вартою не було вирішено цією постановою.

30. У листі від 25 жовтня 2001 року, який надійшов від Миколаївської обласної прокуратури у відповідь на скаргу заявника, зазначалося, що продовження тримання заявника під вартою ґрунтувалося на постанові суду (яку не було встановлено), згідно з якою термін тримання заявника під вартою було подовжено до закінчення додаткових слідчих дій.

31. 31 жовтня 2001 року голова Апеляційного суду надіслав начальнику СІЗО запит про юридичні підстави тримання під вартою заявника. Голова вказав на те, що відповідно до постанови Верховного Суду від 21 червня 2001 року, термін покарання заявника мав закінчитися 22 червня 2001 року і що його тримання під вартою після зазначеної дати не має юридичних підстав. Результати цього запиту є невідомими.

32. 2 листопада 2001 року Миколаївська обласна прокуратура, знов у відповідь на подану заявником скаргу, надіслала лист, в якому зазначалося:

«Білий В. В. утримується у слідчому ізоляторі на підставі того, що пункт 6 статті 156 Кримінально-процесуального кодексу України при поверненні судом справи на додаткове розслідування передбачає подовження терміну тримання обвинуваченого під вартою строком до двох місяців».

33. 30 листопада 2001 року прокурор Миколаївської області висунув проти заявника обвинувачення у вчиненні вбивства, крадіжки та викраденні і незаконному володінні вогнепальною зброєю і передав справу до Апеляційного суду.

34. 28 грудня 2001 року відбулося попереднє слухання справи суддею Апеляційного суду. Суддя визначив, що справа гото-

ва до судового розгляду, і виніс рішення про те, що заявник має залишатися під вартою.

35. 1 березня 2002 року Апеляційний суд, провівши змагальний судовий процес, визнав заявника винним у висунутих йому обвинуваченнях і засудив його до чотирнадцяти років ув'язнення. Винесення заявникові обвинувального вироку ґрунтувалося на широкому колі показань свідків та експертів, включаючи звіт комплексної судово-медичної та судово-балістичної експертизи, в якому зазначалося, що поранення внаслідок пострілу з вогнепальної зброї, якого зазнав працівник міліції С., не могло бути завдано за обставин, описаних заявником, і що найбільш ймовірним є те, що жертва сиділа в момент смертельного пострілу. Суд також розглянув відеозапис відтворення обстановки та обставин подій, проведене 27 липня та 2 серпня 2000 року, під час якого заявник безуспішно спробував показати техніку обеззброєння, яку він та жертва, за твердженнями, намагалися практикувати, коли було здійснено постріл. Апеляційний суд також прийняв до уваги результати обшуку помешкання батька заявника. Жодних свідчень, які заявник міг надати працівникам міліції 22–25 червня 2000 року, у рішенні не згадувалось.

36. Заявник подав касаційну скаргу. 4 липня 2002 року Верховний Суд України провів слухання у присутності представника заявника. Апеляцію заявника було відхилено.

37. 15 жовтня 2002 року начальник СІЗО поінформував адвоката заявника про те, що заявник страждає на туберкульоз.

38. 25 червня 2004 року Верховний Суд України скасував попередні рішення та направив справу на додаткове розслідування. Копію цього рішення не було представлено.

39. 10 грудня 2004 року Миколаївський обласний апеляційний суд виніс заявникові вирок у виді позбавлення волі строком на десять років.

40. 14 квітня 2005 року Верховний Суд України скасував це рішення та направив справу на додаткове розслідування.

41. 23 листопада 2005 року Миколаївський обласний апеляційний суд виніс заявникові вирок у виді позбавлення волі

строком на п'ять років за ненавмисне вбивство, викрадення та незаконне володіння вогнепальною зброєю. Зважаючи на те, що заявник вже відбув зазначений термін покарання, суд виніс постанову про його звільнення і заявника було звільнено.

42.¹ 6 лютого 2006 року Верховний Суд України скасував це рішення та направив справу на додатковий розгляд.

43. 11 липня 2006 року суд направив справу на додаткове розслідування.

44. 5 листопада 2006 року Верховний Суд України скасував це рішення та направив справу на додатковий розгляд у суді.

45. 19 червня 2007 року Херсонський обласний апеляційний суд виніс заявникові вирок у виді позбавлення волі строком на п'ять років за ненавмисне вбивство, викрадення та незаконне володіння вогнепальною зброєю. Суд також зауважив, що твердження заявника про погане поводження були перевірені та визнані такими, що не відповідають дійсності.

46. 2 жовтня 2007 року Верховний Суд України змінив рішення від 19 червня 2007 року, визнав заявника винним у викраденні вогнепальної зброї та виніс вирок у виді позбавлення волі строком на чотири з половиною роки, постановивши, що він вже відбув цей термін покарання. Суд зняв із заявника відповідальність за скоєння решти злочинів на підставі закінчення строку давності.

В. Судове провадження стосовно заявленого заявником поганого поводження

1. Кримінальне розслідування

47. 31 серпня 2000 року клопотання заявника про порушення кримінального провадження стосовно поганого поводження з ним були відхилені.

¹ Пункти 42–45 так викладені в тексті рішення Європейського суду з прав людини. Вияснити, що направлялось і ким на «додаткове розслідування» і на «додатковий розгляд у суді» і як справа потрапила в Херсонський обласний апеляційний суд в загальному можна, виходячи з положень законодавства України (*прим. ред.*).

48. 18 жовтня 2000 року заступник прокурора Миколаївської області, отримавши показання заявника та причетних до справи працівників міліції, знову вирішив не порушувати кримінальне провадження.

49. 31 січня 2001 року Миколаївський обласний суд скасував постанову від 18 жовтня 2000 року, дійшовши висновку, що слідчі органи не допитали адвоката, який надавав заявникові правову допомогу, та прокурора, які за твердженнями бачили, що заявник зазнавав побиття, та не з'ясували обставини, за якими заявник зазнав тілесних ушкоджень.

50. 14 лютого 2001 року заступник обласного прокурора, допитавши адвоката, знову відмовив у порушенні кримінального провадження щодо заявленого поганого поводження. Копію цього рішення не було представлено.

51. 4 травня 2001 року Миколаївський обласний суд, діючи у відповідь на апеляційну скаргу від заявника, знову розглянув своє рішення та підтвердив його. Суд дійшов висновку, що аргументація заявника по те, що погане поводження було доведено двома висновками медичного обстеження, «була необґрунтованою через те, що суперечила дійсним обставинам». Суд зауважив, що працівники міліції, обвинувачі та адвокати заявника були опитані, а походження тілесних ушкоджень було встановлено. Суд більше не надав ніякої подальшої інформації для обґрунтування свого рішення.

2. Адміністративне провадження

52. 8 вересня 2000 року адвокат заявника запитав у начальника Миколаївського міського відділу ГУ МВС, чи мав заявник які-небудь тілесні ушкодження при прийомі до ІТТ. Листом від 19 вересня 2000 року заступник начальника Миколаївського міського відділу ГУ МВС поінформував адвоката про те, що під час перебування заявника в ІТТ ніяких ушкоджень на його тілі помічено не було.

53. 15 листопада 2000 року заявник та його батько оскаржили даний лист в адміністративному порядку, передбаченому главою 31-А Цивільного процесуального кодексу України. За їх твердженнями, лист містив невірну та неправдиву інформацію.

54. 19 грудня 2000 року Центральний районний суд м. Миколаєва (далі — Центральний суд) вирішив на користь заявника і розпорядився про нову апеляцію. Зокрема, суд посилався на висновки судово-медичних експертів, що під час перебування заявника в ІТТ той мав тілесні ушкодження (див. пункт 11). Результати цього розгляду не були зазначені.

С. Провадження стосовно заявленого незаконного тримання під вартою заявника

55. У жовтні 2001 року (точна дата невідома) заявник подав адміністративну скаргу на заявлену протиправну бездіяльність начальника СІЗО. Заявник стверджував, що його тримання під вартою після 22 червня 2001 року було незаконним і що начальник був зобов'язаний звільнити його з-під варти.

56. 17 жовтня 2001 року Центральний суд відмовив задовольнити цю скаргу, вказавши на те, що заявник не зазначив, який саме закон було порушено і в якому порядку має бути розглянуто скаргу: як адміністративну скаргу або як скаргу про порушення конституційних прав заявника. Центральний суд також зауважив, що статтею 415 Кримінально-процесуального кодексу визначено, що здійснення нагляду за діяльністю виправних установ, таких як СІЗО, є завданням відповідної прокуратури. Заявнику було надано дев'ять днів на усунення зазначених недоліків.

57. 29 жовтня 2001 року Центральний суд визначив, що заявник не усунув процедурні недоліки, зазначені в постанові від 17 жовтня 2001 року, та визнав скаргу заявника неприйнятною.

58. 1 листопада 2001 року заявник подав нову адміністративну скаргу. 25 квітня 2002 року Центральний суд виніс рішення по суті справи та відхилив скаргу заявника. Суд відзначив, *inter alia*, що до 22 червня 2001 року заявник вже відбув термін винесеного йому покарання, а Верховний Суд України, відправляючи справу на додаткове розслідування, водночас постановив про попереднє ув'язнення заявника строком на два місяці. Цей строк почався 9 липня 2001 року, коли Миколаївська обласна

прокуратура одержала матеріали справи заявника від Верховного Суду. Через те, що період, коли заявник мав доступ до матеріалів справи (з 8 серпня по 29 листопада 2001 року) не враховувався при визначенні загального терміну попереднього ув'язнення, подовжений термін тримання під вартою у два місяці, згідно з постановою Верховного Суду, мав закінчитися 2 січня 2002 року. Втім, 28 грудня 2001 року цей термін було перервано рішенням судді, який брав участь у розгляді справи, тримати під вартою заявника до закінчення судового розгляду справи.

59. Заявник оскаржив це рішення. 16 жовтня 2002 року Апеляційний суд підтвердив дане рішення. Касаційна скарга заявника була подана на розгляд до Вищого адміністративного суду, втім подальшої інформації стосовно цього сторони не представили.

II. ВІДПОВІДНЕ ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Кримінально-процесуальний кодекс

60. Положення Кримінально-процесуального кодексу щодо попереднього ув'язнення викладені в рішеннях у справах «*Neumertzhiysky v. Ukraine*» (№ 54825/00, пункт 54 ЄСПЛ, 2005-II (витяги)), та «*Solovey and Zozulya v. Ukraine*» (№ 40774/02 та № 4048/03, пункт 43, від 27 листопада 2008 р.)).

ПИТАННЯ ПРАВА

I. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 ТА СТАТТІ 13 КОНВЕНЦІЇ

61. Заявник скаржився з приводу того, що зазнав поганого поводження під час його затримання у відділенні міліції та тримання під вартою в ІТТ і що органи державної влади не провели повного та ефективного розслідування поданих ним скарг. Заявник також скаржився на невідповідні санітарні умови тримання в СІЗО. Заявник посилався на статті 3 та 13 Конвенцій, в яких зазначено:

Стаття 3

«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».

Стаття 13

«Кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження».

62. Сторони не представили ніяких доводів стосовно прийнятності та сутності справи.

А. Заявлене погане поводження з боку міліції та невідповідність розслідування

1. Прийнятність

63. Суд визнає, що ці скарги не є явно необґрунтованими за змістом статті 35 пункту 3 Конвенції. Суд також визнає, що ці скарги також не є неприйнятними з будь-яких інших підстав. Таким чином вони повинні бути визнані прийнятними.

2. По суті

(а) Заявлене погане поводження

64. Суд нагадує загальні принципи, визначені в його практиці відповідно до статті 3 Конвенції про погане поводження (див., *inter alia*, «*Kobets v. Ukraine*» № 16437/04, пункти 40–43, від 14 лютого 2008 р., з подальшими посиланнями).

65. Суд також нагадує, що «коли особа береться під варту органами міліції у задовільному стані здоров'я, але встановлено, що на момент звільнення вона має тілесні ушкодження, держава зобов'язана надати аргументоване та прийнятне пояснення щодо причини ушкоджень; ненадання такого пояснення складає очевидне питання юридичного характеру на предмет статті 3 Конвенції» (див. «*Ribitsch v. Austria*», рішення від 4 грудня 1995р., Серія А № 336, пункт 34; «*Aksoy v. Turkey*», рішення від 18 грудня 1996 р, *Zeimu* 1996–VI, пункт 61; та «*Bekos and Koutropoulos v. Greece*» № 15250/02, пункт 47, ЄКПЛ 2005).

66. У цій справі судово-медичний експерт двічі встановлював, що заявник мав тілесні ушкодження, які було завдано у ті дні, коли його тримали під вартою в органах міліції. Цей факт був надалі підтверджений Центральним судом (див. п. 54), а також постановою Верховного Суду України від 17 травня 2001 року, який зазначив, що в одному випадку заявник зазнав настільки тяжкого побиття, що вдарився у вікно та розбив віконне скло.

67. За відсутності доводів з боку Уряду наявні матеріали не містять ніякого іншого пояснення стосовно можливого походження ушкоджень заявника, крім поганого поводження з боку працівників міліції. Хоча у судовому рішенні від 4 травня 2001 року було відзначено, що версія заявника з приводу подій «суперечила дійсним обставинам», ніяких подальших пояснень не було представлено.

68. За таких обставин Суд вважає, що у даній справі було порушено матеріально-правовий аспект статті 3 Конвенції (див. «*Afanasyev v. Ukraine*» № 38722/02, пункти 61–66, від 5 квітня 2005 р.).

(b) Заявлене щодо непроведення ефективного розслідування

69. Суд надалі наголошує, що коли особа звертається зі скаргою, яку можна довести, стосовно того, що вона зазнала поганого поводження з боку міліції у порушення статті 3, ця обставина вимагає проведення ефективного офіційного розслідування, спроможного призвести до встановлення та покарання тих осіб, хто несе за це відповідальність (див., *inter alia*, «*Menesheva v. Russia*» № 59261/00, пункти 64 та 71–73, ЄКПЛ 2006).

70. Посилаючись на зазначені вище висновки, згідно з матеріально-правовим аспектом статті 3 Конвенції, Суд зазначає, що твердження заявника є достатньо обґрунтованими. Втім, клопотання заявника про порушення кримінальної справи проти міліціонерів кілька разів відхилялися, доки своїм остаточним рішенням від 4 травня 2001 року національний суд не

підтвердив останнє рішення не порушувати кримінальне розслідування скарг заявника, стверджуючи, що його версія подій «суперечить дійсності» без надання подальших пояснень. Враховуючи те, що твердження заявника мали підтвердження, з наявних матеріалів не впливає те, що його звернення розглядалися належним чином. Зокрема, немає ясності в тому, які слідчі дії були проведені і якими були висновки для спростування тверджень заявника.

71. Відповідно до цього мало місце порушення процедурного аспекту статті 3 Конвенції.

72. Суд також вважає, що за таких обставин окреме питання не постає для розгляду відповідно до статті 13 Конвенції (див. *«Timur v. Turkey»* № 29100/03, пункти 35–40, від 26 червня 2007 року).

В. Умови тримання під вартою

73. Заявник скаржився на те, що захворів на туберкульоз внаслідок незадовільних санітарних умов у СІЗО.

74. Суд відзначає, що крім листа від 15 жовтня 2002 року, яким адвокату заявника було повідомлено про те, що заявник був хворий на туберкульоз, немає ніякої іншої інформації про утримання заявника або обставини, за яких він захворів на туберкульоз.

75. Таким чином, з цього випливає, що ця частина заяви очевидно є недостатньо обґрунтованою і має бути відхилена відповідно до пунктів 3 і 4 статті 35 Конвенції.

II. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТИВ 1 ТА 3 СТАТТІ 5 КОНВЕНЦІЇ

76. Заявник скаржився, що його тримання під вартою було необґрунтовано тривалим. Крім цього, тримання його під вартою у певні періоди часу, а саме з 25 червня по 26 грудня 2000 року та з 22 червня по 28 грудня 2001 року, було незаконним через те, що не було санкціоноване належним чином.

77. Заявник посилався на пункти 1 і 3 статті 5 Конвенції, в яких зазначено:

«1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом...

3. Кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями пункту 1 (с)¹ має негайно постати перед суддею... і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитися на судові засідання».

78. Сторони не представили ніяких доводів стосовно прийнятності та сутності справи.

А. Прийнятність

79. Суд визнає, що ці скарги не є очевидно необґрунтованими за змістом пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також визнає, що ці скарги також не є неприйнятними з будь-яких інших підстав. Таким чином, вони повинні бути визнані прийнятними.

В. По суті

1. Пункт 1 статті 5 Конвенції

80. Суд нагадує, що вирази «законний» та «відповідно до процедури, встановленої законом» у пункті 1 статті 5 Конвенції по суті відсилають до національного законодавства та формулюють зобов'язання дотримуватися матеріально-правових та процесуальних норм цього законодавства. Хоча саме національні органи влади, зокрема суди, здійснюють тлумачення та застосовування внутрішнього законодавства, Суд може розглядати питання дотримання національного законодавства в цілях цього положення Конвенції (див., *inter alia*, «*Assanidze v. Georgia*» [GC] № 71503/01, п. 171, ЄКПЛ 2004-II).

81. Втім, «законність» тримання під вартою, згідно з внутрішнім законодавством, є основним, але не завжди вирішальним елементом. Суд, на додачу до цього, має бути переконаним у тому, що тримання під вартою у зазначений для розгляду період відповідає цілі пункту 1 статті 5 Конвенції, яка полягає у

¹ Пункт 1 (с) в тексті рішення Європейського суду з прав людини не наводиться. Див. за текстом Конвенції. — *Прим. ред.*

тому, щоб не допустити позбавлення осіб їх свободи у свавільний спосіб. Більш того, Суд має встановити, чи саме внутрішньодержавне законодавство відповідає Конвенції, включаючи загальні принципи, що виражені або впливають з її положень (див. «*Winterwerp v. the Netherlands*», рішення від 24 жовтня 1979 р., Серія А № 33, стор. 19–20, п. 45).

**(а) Законність тримання заявника під вартою
з 25 червня по 26 грудня 2000 року**

82. Суд зазначає, що затримання заявника спочатку було здійснено за постановою прокурора від 25 червня 2000 року. На затримання за такою процедурою поширюється застереження, яке було зроблено Україною по відношенню до пункту 1 (с) статті 5 Конвенції відповідно до статті 57 Конвенції з метою збереження процедури, що регламентує арешт та тримання під вартою і була чинною у зазначений для розгляду час до 29 червня 2001 року. Суд посилається на своє рішення у справі Невмержицького, що за положеннями згаданого вище застереження, Україна не мала зобов'язань, згідно з Конвенцією, гарантувати здійснення попереднього арешту та затримання осіб, таких як заявник, за розпорядженням судді. Втім, у даній справі Суд також дійшов висновку, що на питання тривалого тримання під вартою застереження не поширювалося (див. «*Neumerzhitsky v. Ukraine*», цитоване вище, пункти 112–114).

83. Суд зазначає, що ніяких копій рішень, які санкціонували тримання заявника під вартою у зазначений термін, не було представлено Суду, проте з наявних матеріалів впливає, що тримання заявника з 15 серпня 2000 по 26 грудня 2000 року було продовжене у трьох випадках прокурорами, які у відповідний час мали повноваження продовжувати термін досудового тримання під вартою.

84. Суд нагадує про свій висновок у справах «*Невмержицький проти України*» та «*Єлоєв проти України*» про те, що подовжене тримання під вартою, санкціоноване прокурорами, які є учасниками судового провадження і які в принципі не можуть розглядатися як «незалежні посадові особи, уповноважені законом

здійснювати суддівські повноваження», не є законним за змістом пункту 1 (с) статті 5 Конвенції (див. «*Neumerzhitsky v. Ukraine*», цитоване вище, пункти 115–118, та «*Yeloyev v. Ukraine*» № 17283/02, пункти 45–47, від 6 листопада 2008 року).

85. Не виявивши підстав відходити від цього висновку в даній справі, Суд вважає, що подовжене тримання під вартою заявника з 15 серпня 2000 по 26 грудня 2000 року не було законним за змістом пункту 1 (с) статті 5 Конвенції.

(b) Законність тримання заявника під вартою з 26 грудня 2000 року по 11 січня 2001 року

86. Стосовно періоду з 26 грудня 2000 року по 11 січня 2001 року Суд зазначає, що ніякого рішення щодо тримання заявника під вартою не було прийнято, коли його справу було направлено до суду для судового розгляду. Цей факт може становити питання юридичного характеру відповідно до пункту 1 статті 5 Конвенції (див. «*Doronin v. Ukraine*», № 16505/02, пункт 58, від 19 лютого 2009 року), проте заявник не звернувся безпосередньо зі скаргою про незаконність утримання його під вартою в цей період, і Суд не розглядатиме це питання.

(с) Законність тримання заявника під вартою з 22 червня по 28 грудня 2001 року

87. Суд зазначає, що 17 травня 2001 року Верховний Суд України підтримав рішення, яким заявник засуджувався до ув'язнення строком на півтора роки за викрадення офіційної печатки та особистих документів і направив решту справи на додаткове розслідування. Втім, 12 вересня 2001 року Верховний Суд України привів своє рішення у відповідність до норм Кримінально кодексу та скоротив термін ув'язнення заявника до одного року. Термін тримання заявника під вартою мав рахуватися з дати його арешту, тобто з 22 червня 2000 року, тож цей термін закінчився 22 червня 2001 року. Таким чином, після цієї дати утримання заявника під вартою перестає підпадати під дію пункту 1 (а) статті 5 Конвенції.

88. Хоча внутрішньодержавні органи державної влади вважали, що термін подальшого позбавлення волі заявника був

продовжений самим фактом направлення справи на додаткове розслідування (див. пункт 58), немає свідчень того, що були прийняті будь-які судові рішення щодо тримання заявника під вартою після 22 червня 2001 року.

89. Навіть припускаючи, що протягом деяких періодів з 22 червня по 28 грудня 2001 року національне законодавство не вимагало окремого рішення (час, коли обвинувачений вивчав матеріали справи, час, який пішов на передачу матеріалів справи від слідчих органів до суду і назад), Суд вже визнав у кількох випадках, що така практика є несумісною з вимогами пункту 1 статті 5 Конвенції (див. «*Yeloyev v. Ukraine*», цитоване вище, пункти 48–51, та «*Doronin v. Ukraine*» № 16505/02, пункт 58, від 19 лютого 2009 року).

90. Відповідно, Суд вважає, що у даній справі мало місце порушення пункту 1 статті 5 Конвенції стосовно тримання заявника під вартою з 22 червня по 28 грудня 2001 року.

2. Пункт 3 статті 5 Конвенції

91. Суд нагадує, що продовження існування обґрунтованої підозри у тому, що заарештована особа вчинила правопорушення є умовою *sine qua non* для законності продовження утримання під вартою. Утім, після певного періоду часу цього вже недостатньо. У таких випадках Суд має встановити, чи є інші підстави, які надають судовим органам, продовжувати обґрунтоване позбавлення волі. Коли такі підстави є «суттєвими» та «достатніми», Суд повинен також встановити, чи виявили компетентні національні органи влади «особливу ретельність» у здійсненні провадження (див. «*Labita v. Italy*» [GC], № 26772/95, пункти 152–153, ЄКПЛ 2000-IV).

(а) Період, що підлягає розгляду

92. Суд зазначає, що тримання заявника під вартою розпочалося 22 червня 2000 року та закінчилося 1 березня 2001 року за його першим обвинувальним вироком.

93. 17 травня 2001 року Верховний Суд України підтвердив обвинувальний вирок заявникові у частині обвинувачень і направив решту справи на додаткове розслідування. Відповідно,

з 17 травня 2001 року по 22 червня 2001 року тримання заявника під вартою підпадало під дію підпункту (а) пункту 1 статті 5. Хоча можна доводити, що в цей період позбавлення заявника волі підпадало під дію як підпункту (а), так і підпункту (с) пункту 1 статті 5 (див. «*Polonskiy v. Russia*» № 30033/05, пункти 141–144, від 19 березня 2009 року) на підставі того, що розслідування основної частини його кримінальної справи все ще тривало, окремого рішення про утримання заявника під вартою до закінчення судового розгляду справи у період з 17 травня по 22 червня 2001 року не було прийнято. Національні органи влади також вважали, що заявник відбував покарання, а не попереднє ув'язнення (див. пункти 31 і 58). Таким чином, Суд вважає, що за обставинами даної справи, і заявник цього не оспорював, тримання заявника під вартою з 17 травня по 22 червня 2001 року було виправданим тільки згідно з пунктом 1 (а) статті 5 Конвенції.

94. Суд зазначає, що наступний період, який слід розглянути, складається з кількох термінів, включаючи період з моменту закінчення строку відбування покарання до винесення другого обвинувального вироку (з 22 червня 2001 року по 1 березня 2002 року), період з моменту скасування рішень у справі заявника за надзвичайною процедурою розгляду до винесення наступного обвинувального вироку (з 25 червня 2004 року по 10 грудня 2004 року) і ще один період з моменту направлення справи на додаткове розслідування до винесення відповідного вироку заявникові та його звільнення (з 14 квітня 2005 року по 23 листопада 2005 року).

95. Таким чином загальний період, який слід розглядати, становить два роки й чотири місяці.

(b) Обґрунтованість тривалості утримання заявника під вартою

96. Суд зазначає, що сторонами не було представлено копій відповідних рішень про продовження тримання заявника під вартою, тож підстави для тримання заявника під вартою залишаються нез'ясованими. Проте, зважаючи на загальну три-

валість тримання під вартою, яке в абсолютному вираженні не було короткочасним, і на те, що такі рішення не були винесені протягом певних періодів часу (наприклад, з 22 червня 2001 року по 1 березня 2002 року), Суд вважає, що у даній справі мало місце порушення пункту 3 статті 5 Конвенції.

III. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

97. Наостанок, заявник скаржився відповідно до пункту 1 статті 6 Конвенції, що порушене проти нього кримінальне провадження тривало необґрунтовано довгий час. У відповідній частині положення зазначено:

«Кожен має право на ... розгляд його справи упродовж розумного строку... судом, встановленим законом¹, який ... встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти кримінального обвинувачення...»

98. Сторони не представили ніяких доводів стосовно прийнятності та сутності справи.

А. Прийнятність

99. Суд визнає, що ці скарги не є очевидно необґрунтованими за змістом пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також зауважує, що ці скарги також не є неприйнятними з будь-яких інших причин. Таким чином, вони повинні бути визнані прийнятними.

В. По суті

100. Суд відзначає, що період, який стосується справи, почався 22 червня 2000 року, коли заявника було заарештовано, та закінчився 2 вересня 2007 року. Періоди, протягом яких внутрішні суди вирішували, чи відкривати знову справу, мають бути виключені через те, що стаття 6 не поширюється на такі провадження (див., наприклад, *«Rudan v. Croatia»* (dec.) № 45943/99,

¹ У тексті рішення Європейського суду з прав людини немає слів «встановленим законом». У перекладі вони наведені лише для більш зрозумілого для українського читача передання суті положення. — *Прим. ред.*

від 13 вересня 2001 року та «*Petersen v. Denmark*» № 28288/95, рішення Комісії від 16 квітня 1998 року). Таким чином, у даній справі Суд не розглядатиме період з моменту винесення остаточного рішення від 4 липня 2002 року по 25 червня 2004 року, коли Верховний Суд України дозволив надзвичайне оскарження (див., «*Yaroslavtsev v. Russia*» № 42138/02, пункт 22, від 2 грудня 2004 року та «*Klyakhin v. Russia*» № 43082/99, пункт 91, від 30 листопада 2004 року). Таким чином, тривалість провадження у даній справі складає п'ять років і три місяці.

101. Суд нагадує, що обґрунтованість тривалості провадження має оцінюватися у світлі обставин справи та зважаючи на такі критерії: складність справи, поведінка та дії заявника і відповідних органів влади (див., *inter alia*, «*Pélissier and Sassi v. France*» [GC] № 25444/94, пункт 67, ЄКПЛ 1999-II). Також потрібно враховувати важливість наслідків для заявника.

102. Суд визначає, що справа заявника не була особливо складною ні з точки зору права, ні з точки зору фактів, а також що не було значних періодів бездіяльності, яку можна було б віднести на рахунок органів державної влади. Отже, тривалість провадження у цій справі можна було б вважати обґрунтованою. Проте, тривалість провадження була спричинена виключно численними повторними розслідуваннями та розглядами справи. Наявні документи свідчать про те, що головним питанням, яке викликало неузгодженості різних судових інстанцій та слідчих органів, був один окремий аспект справи, а саме: характер діяння заявника був навмисний чи випадковий, і це стало причиною щонайменше шести направлень на додаткове розслідування або розгляду справи по суті. У результаті, у справі заявника було чотири періоди досудового слідства, шість проваджень у суді першої інстанції та шість проваджень у Верховному Суді України.

103. Хоча Суд не займається аналізом якості судової практики внутрішньодержавних судів, Суд зауважує, що через те, що постанова про направлення на додаткове розслідування зазвичай виноситься внаслідок помилок, яких припущено судами нижчої інстанції, неоднократність таких постанов в одно-

му провадженні викриває серйозні недоліки судової системи (див. «*Aybabın v. Ukraine*» № 23194/02, пункт 42, від 18 грудня 2008 року). Більш того, саме функція внутрішньодержавних судів полягає в організації проведення судових розглядів таким чином, щоб ці розгляди були швидкими та ефективними (див. «*Scordino v. Italy (no. 1)*» [GC] № 36813/97, пункт 183, ЄКПЛ 2006-...).

104. Суд також зауважує, що заявника тримали під вартою — факт, який вимагав особливої ретельності з боку органів влади та судів, які займалися розглядом справи, що відноситься до швидкого здійснення правосуддя (див. «*Abdoella v. the Netherlands*» від 25 листопада 1992 року, пункт 24, Серія А № 248-А).

105. За таких обставин Суд вважає, що у даній справі тривалість провадження не може бути виправдана великою кількістю судових розглядів, здійснених у цій справі, та не відповідає вимозі «розумного строку».

Таким чином, мало місце порушення пункту 1 статті 6.

IV. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

106. Стаття 41 Конвенції передбачає:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливую сатисфакцію».

А. Шкода і судові витрати

107. Заявник вимагав виплату суми в розмірі 16 493,22 євро як грошову компенсацію заподіяної матеріальної шкоди, включаючи понесені витрати, та суми в розмірі 596 000 євро як грошову компенсацію заподіяної моральної шкоди.

108. Уряд стверджував, що вимоги заявника мають бути відхилені або через те, що його скарги були неприйнятними, або через те, що вони не виявили ніяких порушень положень Конвенції. Він також доводив, що заявлені судові витрати не мали відношення до скарг, які розглядалися Судом.

109. Суд не вбачає ніякого причинного зв'язку між виявленими порушеннями та заявленою матеріальною шкодою; отже Суд відхиляє цю вимогу. З іншого боку, Суд присуджує заявнику суму в розмірі 10 000 євро як компенсацію за моральну шкоду.

110. Суд також зазначає, що відповідно до практики Суду заявник має право на відшкодування витрат тільки за умови доведення того, що ці витрати дійсно були понесені і в цьому була необхідність, а також що сума цих витрат є розумною. У даній справі, виходячи з наявних документів та вищевказаних критеріїв, Суд вважає обґрунтованим присудити суму в розмірі 150 євро як відшкодування судових витрат.

В. Відсотки за прострочування виплати відшкодувань

111. Суд вважає за доцільне призначити три відсотки за прострочування виплати відшкодувань, виходячи з розміру граничної позичкової ставки Європейського центрального банку.

ЗА ЦИХ ПІДСТАВ СУД ОДНОГОЛОСНО

1. *Визнає* скарги щодо заявленого поганого поведження із заявником з боку міліції та відсутності ефективного засобу судового захисту стосовно такого поведження (статті 3 і 13 Конвенції); заявленого незаконного тримання заявника під вартою з 25 червня по 26 грудня 2000 року та з 22 червня по 28 грудня 2001 року (пункт 1 статті 5 Конвенції); заявленого необґрунтовано тривалого тримання заявника під вартою (пункт 3 статті 5 Конвенції) та заявленого необґрунтовано тривалого кримінального провадження проти заявника (пункт 1 статті 6 Конвенції) прийнятними, а решту заяви — непринятною.
2. *Постановляє*, що мало місце порушення статті 3 Конвенції в її матеріально-правовому аспекті.
3. *Постановляє*, що мало місце порушення статті 3 Конвенції в її процесуальному аспекті.
4. *Постановляє*, що немає потреби вивчати скаргу згідно зі статтею 13 Конвенції.

5. *Постановляє*, що мало місце порушення пункту 1 статті 5 Конвенції.
6. *Постановляє*, що мало місце порушення пункту 3 статті 5 Конвенції.
7. *Постановляє*, що мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції;
8. *Постановляє*
 - (а) що держава-відповідач повинна виплатити заявнику у тримісячний термін, починаючи з дати, коли дане рішення стане остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, грошову суму в розмірі 10 000 євро (десять тисяч євро) моральної шкоди з урахуванням будь-якого податку, який може підлягати сплаті, та суму в розмірі 150 євро (сто п'ятдесят євро) судових витрат з урахуванням будь-якого податку, який може підлягати сплаті, які повинні бути конвертовані в українські гривні за курсом, який діятиме на день здійснення платежу;
 - (б) що після закінчення зазначеного тримісячного строку і до повного розрахунку на вищезазначену суму нараховуватиметься простий відсоток у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, яка діятиме протягом періоду нездійснення виплати, плюс три відсоткові пункти;
9. *Відхиляє* решту вимог заявника стосовно справедливої сатисфакції.

Учинено англійською мовою та повідомлено письмово 21 жовтня 2010 року відповідно до пунктів 2 і 3 правила 77 Регламенту Суду.

Клаудіа Вестердік
Секретар секції

Пеер Лоренцен
Голова секції

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА «ПЕТУХОВ ПРОТИ УКРАЇНИ»

(Заява № 43374/02)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

21 жовтня 2010 року

Це рішення Суду стане остаточним за обставин, викладених у пункті 2 статті 44 Конвенції. Текст рішення може підлягати редакційним правкам.

У справі «Петухов проти України»,

Європейський суд з прав людини (П'ята секція), засідаючи Палатою, до складу якої увійшли:

Пеер Лоренцен (Peer Lorenzen), *Голова*,

Рената Єгер (Renate Jaeger),

Райт Марусте (Rait Maruste),

Ізабель Берро-Лефевр (Isabelle Berro-Lefèvre),

Мириана Лазарова-Трайковська (Mirjana Lazarova Trajkovska),

Здравка Каладієва (Zdravka Kalaydjieva),

Ганна Юдківська (Ganna Yudkivska), *судді*,

та Клаудія Вестердік (Claudia Westerdiek), *Секретар секції*,

після обговорення за зачиненими дверима 28 вересня 2010 року, виносить таке рішення, що було ухвалене того самого дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу порушено за заявою (№ 43374/02), поданою проти України до Суду 12 листопада 2002 року громадянином України п. Володимиром Сергійовичем Петуховим (далі — заявник) відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція).

2. Заявник, якому було надано правову допомогу, був представлений у Суді п. Іриною Бойковою та п. Людмилою Панкратовою, адвокатами, які практикують у м. Києві. Уряд України (далі — Уряд) був представлений його уповноваженим представником — п. Ю. Зайцевим, Міністерство юстиції.

3. Зокрема, заявник стверджував (посилаючись на статті 3 та 13 Конвенції), що в ув'язненні він не мав адекватного медичного догляду та що стосовно цього не існувало доступних засобів юридичного захисту. Він далі стверджував, що (посилаючись на пункти 1 та 3 статті 5 Конвенції та на пункт 1 статті 6 Конвенції), що його попереднє ув'язнення було незаконним та довгочасним, а також що судове провадження, на якому його попереднє ув'язнення було пролонговано і упередженим. Нарешті, заявник поскаржився за пунктами 1 та 13 статті 6 Кон-

венції на тривалість кримінального судочинства та відсутність при цьому доступних засобів юридичного захисту.

4. 6 листопада 2008 року Голова П'ятої секції вирішив повідомити Уряд про цю заяву. Він також вирішив розглядати питання по суті та прийнятності заяви одночасно (стаття 29) .

ФАКТИ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

5. Заявник народився у 1973 році і зараз відбуває покарання у вигляді довічного позбавлення волі у Сокальській виправній колонії № 47.

A. Кримінальне провадження проти заявника

6. 6 червня 2001 року співробітники міліції Комінтернівського РВ ХМУ УМВС України в Харківській області, діючи на основі отриманої з неназваного джерела інформації, затримали та заарештували заявника за підозрою у скоєнні вбивства та пограбування. Заявник зазначив, що його було заарештовано на день раніше, тобто 5 червня 2001 року.

7. 8 червня 2001 року заявник був допитаний. Він заявив, що йому не потрібен адвокат.

8. 9 червня 2001 року заявника було доправлено до м. Києва, де його помістили до Мінського районного ізолятора тимчасового тримання.

9. 12 червня 2001 року прокуратура Мінського району м. Києва залишила заявника під вартою на підставі того, що інакше заявник може втекти і перешкодити відправленню правосуддя.

10. 21 червня 2001 року заявник був формально обвинувачений у кількох пунктах обвинувачення у вбивстві та спробі вбивства, спробі вбивства співробітників міліції при виконанні службових обов'язків, пограбуванні та участі в організованій банді. Під час допиту того ж дня у присутності свого адвоката заявник зізнався у цих злочинах.

11. 2 серпня 2001 року Мінський районний суд м. Києва подовжив термін досудового тримання під вартою заявника до

чотирьохмісячного максимуму, тому що «це було необхідно для проведення повномасштабного розслідування».

12. 5 жовтня 2001 року Апеляційний суд м. Києва (далі — апеляційний суд) вирішив пролонгувати термін попереднього ув'язнення заявника до 8 грудня 2001 року з причини «конкретних даних стосовно особистості заявника» та тяжкості звинувачень.

13. 29 листопада 2001 року слідчий у справі оголосив досудове слідство завершеним і надав заявникові та його адвокату доступ до матеріалів кримінальної справи, яку заявник та його адвокат закінчили вивчати 30 листопада 2002 року.

14. 9 грудня 2002 року, під час попереднього розгляду справи у суді, на якому були присутні заявник та його адвокат, апеляційний суд визнав справу такою, що не готова до розгляду по суті, та вирішив повернути справу до прокуратури для додаткового розслідування. Апеляційний суд також постановив, що заявник має триматися під вартою до суду, оскільки у разі звільнення з-під варти він може перешкодити відправленню правосуддя.

15. 24 квітня 2003 року, після судового слухання, на якому була присутня адвокат заявника, Верховний Суд України погодився у головних пунктах з рішенням від 9 грудня 2002 року та вирішив, що заявник має залишитися під вартою до суду, оскільки у разі звільнення з-під варти він може перешкодити відправленню правосуддя.

16. 19 червня 2003 року судова справа заявника надійшла від Верховного Суду України до прокуратури Оболонського району м. Києва.

17. 18 липня 2003 року Апеляційний суд розглянув подання прокурора на подовження досудового тримання під вартою заявника. Адвокат заявника була присутня на цьому судовому слуханні та подала клопотання щодо звільнення її підзахисного з-під варти, якого суд не задовольнив. Апеляційний суд вирішив подовжити термін досудового тримання під вартою заявника на максимум дев'ять місяців (згідно з застосовними правовими положеннями під час цих слухань, терміни досудо-

вого тримання під вартою відносилися виключно до періодів, коли справа розслідувалася. Періоди часу, впродовж яких справа була у суді та звинувачений вивчав свою справу, тощо, не рахувалися). Суд пояснив таке рішення складністю справи, серйозністю злочинів, у яких обвинувачувався заявник, особистістю самого заявника та тим фактом, що у разі звільнення з-під варти заявник може перешкодити відправленню правосуддя.

18. 26 серпня 2003 року додаткове розслідування було закінчено і наступного дня заявник та його адвокат отримали доступ до матеріалів кримінальної справи.

19. 17 вересня 2003 року на прохання прокуратури Оболонського району м. Києва Верховний Суд України пролонгував термін попереднього тримання під вартою заявника на максимальний термін у дванадцять місяців. Верховний Суд України пояснив таке рішення серйозністю звинувачень.

20. 18 грудня 2003 року Верховний Суд України задовольнив прохання прокурора пролонгувати термін досудового тримання під вартою заявника до 19 березня 2004 року.

21. 16 березня 2004 року термін досудового тримання під вартою заявника було подовжено Верховним Судом України до 19 травня 2004 року. Верховний Суд прийняв це рішення, ґрунтуючись на серйозності звинувачень щодо заявника; у цьому рішенні Верховний Суд не розглядав прохання адвоката заявника звільнити останнього з-під варти з медичних причин.

22. 18 травня 2004 року Верховний Суд України відхилив прокурорське звернення щодо подальшої пролонгації терміну попереднього тримання під вартою заявника. Верховний Суд України постановив, що хоча обвинувачений почав вивчати дванадцять томів матеріалів справи 27 серпня 2003 року та ще біля десяти томів йому залишилося вивчити, тим не менш не було жодних ознак того, що обвинувачений навмисно затягує початок судового процесу. Згідно з судовим висновком, документи у справі не були належним чином підшиті (у двох томах не було списку документів та сторінки було пронумеровано олівцем). Виходячи з цього, Верховний Суд України дійшов

висновку, що слідчі органи не представили матеріали у справі належним чином і що не існує підстав для пролонгації попереднього ув'язнення заявника.

23. 19 травня 2004 року Генеральна Прокуратура України надіслала запит Верховному Суду України зробити судове подання стосовно цього рішення в порядку виключного провадження, зважаючи на те що, між іншим, таке рішення¹ Верховного Суду України дозволить «уникнути ізоляції від суспільства особам, які скоїли серйозні правопорушення».

24. Того ж дня кримінальна справа заявника була надіслана до апеляційного суду для розглядання по суті.

25. 20 травня 2004 року п'ять суддів Верховного Суду зробили подання в порядку виключного провадження стосовно попереднього рішення від 18 травня 2004 року.

26. Під час спільного судового засідання 21 травня 2004 року, на якому був присутній прокурор, але не було заявника та його адвоката (та на якому суддя П. виконував обов'язки судді-доповідача), Судова палата з кримінальних справ і Військова колегія Верховного Суду а) скасувала рішення від 18 травня 2004 року на підставі того, що причини, які були надані для відхилення прокурорського позову щодо пролонгації терміну попереднього ув'язнення заявника, були недостатні та невідповідні та б) наказала провести повторне судове слухання. Зокрема, цей суд постановив, що слідчий у справі не може обмежувати час на вивчення матеріалів справи.

27. 24 травня 2004 року Верховний Суд ухвалив прокурорське звернення щодо пролонгації терміну попереднього ув'язнення заявника до 19 червня 2004 року, тому що заявнику ще був потрібен час на вивчення справи. Суд не знайшов причин звільнити заявника з-під варти.

28. У невстановлений день справа була передана до суду для розглядання висунутих звинувачень проти заявника.

29. 3 грудня 2004 року Апеляційний суд визнав заявника винним в усіх пунктах звинувачення та засудив його до довіч-

¹ Очевидно, йдеться про рішення від 18 травня 2004 року (*прим. ред.*).

ного позбавлення волі. Винесений заявникові обвинувальний вирок ґрунтувався на його попередніх визнаннях своєї вини, на великій кількості різних доказів, а також на свідченнях одинадцяти свідків та десяти потерпілих. Три співучасники заявника також отримали різні терміни позбавлення волі. Заявник подав апеляцію на цей вирок.

30. 24 травня 2005 року три судді Верховного Суду, включаючи П., підтримали вищенаведене судове рішення.

31. 30 травня 2007 року Верховний Суд відхилив позов заявника щодо перегляду його справи у процедурі виключного провадження.

32. У період між 2005 та 2007 роками заявник порушував провадження проти суддів апеляційного суду, оскаржуючи різні процедурні недоліки, які сталися під час розгляду його кримінальної справи. Усі його скарги та наступні апеляції було відхилено, тому що заявник мав звертатися з цими скаргами під час судового розгляду своєї справи, а не в окремому судовому провадженні.

В. Умови тримання заявника під вартою

33. До свого арешту заявник страждав на обмеження рухомості, яке було спричинено складним переломом його лівого стегна внаслідок вогнепального поранення. Заявнику було встановлено спеціальну прилагоджену металеву пластину для фіксації місця перелому, але ця пластина змістилася, спричинивши деформацію кістки. Внаслідок цього ліва нога заявника була на 3 см коротша ніж права, і він страждав від болю у лівій нозі. Згідно зі свідоцтвом, наданим Ялтинською міською лікарнею, 10 січня 2002 року заявник проходив стаціонарне лікування у цьому закладі (у період між 27 листопада та 12 грудня 2000 року) з приводу перелому лівого стегна, який, згідно з цим свідоцтвом, потребував подальшого хірургічного втручання та стаціонарного лікування.

34. 8 серпня 2001 року заявника було переведено з міліцейського приміщення тимчасового тримання (де його тримали з червня 2001 року) до Київського слідчого ізолятора № 13 (далі — СІЗО № 13).

35. Після прибуття до СІЗО заявник пройшов медичний огляд. Рентгенівське обстеження було зроблено 7 серпня 2001 року; воно не виявило жодних аномалій у легенях заявника.

36. Зі слів заявника, з часу прибуття до СІЗО і до 1 квітня 2003 року до нього застосовувався суворий режим тримання. Зокрема, його виводили з камери тільки в наручниках та у супроводі двох наглядачів зі службовою собакою. Також під час зустрічей зі своїм адвокатом, як і під час його опитувань слідчим, він був у металевій клітці.

37. 16 січня 2002 року заявника було покарано за якесь невстановлене порушення п'ятиденним терміном у карцері. Після перебування у карцері він підхопив простуду, від якої (зі слів заявника) його зовсім не лікували.

38. 31 січня 2002 року адвокат заявника запросила хірурга з поліклініки № 3 Солом'янського району м. Києва надати професійну медичну оцінку щодо ортопедичних проблем заявника. Запрошений хірург, вивчивши медичну історію (документи) заявника та оглянувши його самого, знайшов у нього складний перелом лівого стегна та присутність болі у результаті зазначеного перелому. Заявник потребував подальшого медичного обстеження ортопедом та стаціонарного лікування у спеціалізованій лікарні. Також заявник мав потребу у костурі, ортопедичному взутті та сильних безрецептурних засобах.

39. Заявник стверджує, що у березні 2002 року у нього почався кашель.

40. 21 та 22 серпня 2002 року заявник був обстежений тюремними лікарями, у результаті чого йому був поставлений діагноз «інфільтраційний туберкульоз, плеврит та відкритий перелом лівого стегна». Пізніше заявника перевели до медичного корпусу СІЗО № 13.

41. Уряд стверджує, що у період між 28 серпня та 15 жовтня 2002 року заявник відмовлявся приймати ліки, але не підписав своїх відмов.

42. У листі від 26 вересня 2002 року голова Державного департаменту виконання покарань зазначив таке: заявника було

переведено у карцер на 5 днів; до нього застосовано режим вищої безпеки тримання; він міг ходити без допомоги костура та відмовився від медичної допомоги.

43. Згідно з висновком від 10 жовтня 2002 року, підписаному лікарем Державного департаменту виконання покарань та лікарем із СІЗО, заявник не скаржився на кашель між лютим та квітнем 2002 року. Заявник мав спеціальне ортопедичне взуття, але, за висновком хірурга, також потребував хірургічного втручання та повинен був користуватися костуром. Стан здоров'я заявника був задовільний. Йому було прописано декілька ліків, але він приймав тільки один лікувальний засіб, тому що бажав отримувати ліки з дому.

44. У листопаді 2002 року Київський науково-дослідний інститут травматології та ортопедії надав свідоцтво (довідку) про те, що заявник не потребує хірургічного втручання. Це свідоцтво було підписане старшим науковим співробітником цього інституту.

45. Зі слів заявника, 10 грудня 2002 року його знов було покарано п'ятиденним триманням у карцері. Внаслідок цього здоров'ю заявника було нанесено значної шкоди, тому що, порівняно з камерою медичного блоку, у карцері була підвищена вологість та нижча температура.

46. Уряд зазначив, що у період між 12 березня та 28 квітня 2003 року заявник знов відмовлявся приймати ліки.

47. У жовтні 2003 року заявника обстежив завідуючий кафедрою ортопедії Київської медичної академії післядипломної освіти, який зазначив у своєму висновку від 10 жовтня 2003 року, що відкритий перелом лівого стегна заявника потребує стаціонарного лікування у спеціалізованій лікарні.

48. 18 листопада 2003 року стан здоров'я заявника значно погіршився. Він двічі пройшов флюорографічне обстеження, після чого відповідні ліки було прямо введено у плевральну порожнину. 18 грудня 2003 року заявника оглянув професор фтизіатрії П., який прописав йому необхідне лікування.

49. У січні 2004 року його захворювання на туберкульоз було ускладнено піопневмотораксом (тобто скупченням гною

у плевральній порожнині), з приводу чого 4 лютого 2004 року заявника було переведено до Інституту фтизіатрії та пульмонології (далі — Інститут).

50. 5 лютого 2004 року адміністрація СІЗО № 13 запросила слідчого у справі заявника розглянути можливість звільнення заявника з-під варти, посилаючись, між іншим, на той факт, що стан здоров'я заявника потребує тривалого лікування у спеціалізованій лікарні.

51. 21 лютого 2004 року прокурор Оболонського району м. Києва надіслав свою відповідь, у якій зазначив, що попереднє ув'язнення заявника було пролонговано Верховним Судом і що немає жодних причин змінювати це рішення.

52. 9 березня 2004 року заявника було переведено з Інституту до СІЗО № 13. Зі слів заявника, у той час він потребував подальшого лікування антибіотиками та у його легені були вставлені дренажні трубки для гною (тому що курс його лікування в Інституті ще не скінчився). У СІЗО він не отримав жодного лікування і мав самостійно виїняти ці дренажні трубки, тому що у місці їхнього контакту з тілом з'явилася інфекція.

53. До адвоката заявника надійшов лист-відповідь на його запит (від 11 березня 2004 року) щодо надання інформації. Цей лист-відповідь був підписаний головним лікарем Інституту, головою профільного відділу та відповідальним за лікування спеціалістом. У ньому йшлося про те, що лікувальний курс заявника складався з плеврального дренажу та прийому антибіотиків, паралельно з інтенсивним протитуберкульозним лікуванням; також йшлося про те, що було потрібно продовжити лікування у майбутньому. Лікарі знали про ортопедичні проблеми заявника, які погіршили загальний стан його здоров'я, але це ніяк не вплинуло на лікування заявника від захворювання на туберкульоз.

54. 24 березня 2004 року адвокат заявника зробила відповідний запит з метою отримати відповідні медичні свідоцтва для того, щоб оцінити здатність заявника перебувати у СІЗО № 13.

55. У своєму звіті від 19 квітня 2004 року комісія з п'яти експертів Бюро судово-медичної експертизи Головного управління охорони здоров'я та медичного забезпечення Київської міської державної адміністрації визначила, що заявник зазнав відкритого перелому лівого стегна, який призвів до значної деформації його лівої ноги, що у свою чергу спричинило обмежену рухомість та значний біль. Тривале недбання з боку тюремної адміністрації про стан здоров'я заявника та його зменшений (внаслідок цього) імунітет могли стати причинами того, що заявник захворів на туберкульоз. Експерти визначили, що заявник потребує спеціалізованого стаціонарного лікування, яке неможливо запровадити у медичному блоці СІЗО № 13.

56. 27 липня 2004 року лікар Інституту травматології та ортопедії Академії медичних наук України зробив висновок, що заявник «не може мати хірургічне втручання у лівому стегні».

57. У період між липнем 2004 року та січнем 2005 року заявник двічі проходив флюорографію (рентгенівське обстеження), а також був двічі обстежений професором фтизіатрії П.

58. Після запиту суду, 8 жовтня 2004 року адміністрація СІЗО видала довідку, що заявник страждає на хронічний туберкульоз та інші захворювання, але його загальний стан здоров'я задовільний і він здатний брати участь у судових слуханнях.

59. 2 грудня 2004 року заявник почав провадження у Шевченківському районному суді м. Києва проти начальника СІЗО № 13 та начальника медичної служби СІЗО № 13, намагаючись домогтися переведення до спеціалізованої лікарні та наголошуючи, що довідка від 8 жовтня 2004 року містила недостовірну інформацію.

60. 11 лютого 2005 року суд відхилив ці скарги заявника. Зокрема, суд зазначив, що згадана довідка була прийнята до розгляду Апеляційним судом та підшита до кримінальної справи заявника; таким чином, немає причин сумніватися у її достовірності. Крім того, суд зазначив, що заявник отримав необхідне лікування у СІЗО. На дане судове рішення заявник не подав апеляції.

61. Уряд стверджував, що між січнем та липнем 2005 року заявник чотири рази відмовлявся проходити медичні перевірки. Відповідні документи про відмову були підписані лікарями СІЗО, але заявник їх не підписав.

62. 4 липня 2005 року заявнику був поставлений діагноз «цирозна плевропневмонія» (*pleuropneumonia cirrhosis*) правої легені та зазначено, що заявник вилікувався від цирозного туберкульозу (*cirrhotic tuberculosis*).

63. 1 листопада 2005 року, після того, як обвинувальний вирок заявнику був підтверджений після апеляції у Верховному Суді, заявника було переведено з СІЗО № 13 до Замкової виправної колонії № 58 (Замкової ВК-58) для відбування призначеного судом покарання.

64. Потім, у невстановлений день заявника перевели до Сокальської виправної колонії (Сокальської ВК-47).

65. 9 лютого 2006 року заявнику була зроблена хірургічна операція на лівій нозі.

66. Згідно з документами, які додатково надали адвокати заявника (зокрема, листи від Українсько-американського бюро захисту прав людини та з Сокальської виправної колонії № 47), заявник зараз страждає на фіброзний туберкульоз правої легені.

II. ВІДПОВІДНЕ ВНУТРІШНЬОДЕРЖАНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

A. Конституція України 1996 року

67. Відповідні положення Конституції України передбачають таке:

Стаття 55

«Права і свободи людини і громадянина захищаються судом.

Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб...

Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань».

Б. Кримінально-процесуальний кодекс України

68. Відповідно до статті 165-3 Кримінально-процесуального кодексу України, постанови судді Верховного Суду України стосовно взяття під варту до розгляду справи у суді оскарженню не підлягають.

69. Інші доречні положення Кримінально-процесуального кодексу надані у судових рішеннях у справах «*Невмерзицький проти України*» (*Nevmerzhitsky v. Ukraine*), № 54825/00, § 54, ECHR 2005-II (витяги), та «*Соловей і Зозуля проти України*» (*Solovey and Zozulya v. Ukraine*), №№ 40774/02 and 4048/03, § 43, від 27 листопада 2008 року.

70. З квітня 2003 року до статей 156 та 218 Кримінально-процесуального кодексу були внесені зміни. Згідно з ними, доступ до матеріалів справи повинен бути наданий обвинуваченому, який тримається під вартою, щонайменше за місяць до закінчення призначеного строку попереднього ув'язнення. Якщо одного місяця буде недостатньо для того, щоб підсудний (або підсудна) ознайомився зі своєю справою, слідчий може подати клопотання до відповідного апеляційного суду (яке має бути попередньо схвалене Генеральним прокурором) щодо продовження терміну тримання обвинуваченої особи під вартою. Не можна також обмежувати час, який потрібен обвинуваченій особі та її захиснику для ознайомлення із матеріалами справи.

В. Відповідні міжнародні матеріали стосовно медичного догляду в ув'язненні

1. *Європейський Комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (далі — КЗК)*

71. Щодо питання туберкульозу, у доповіді Комітету з запобігання катуванням (інша назва доповіді — CPT/Inf (2007) 22) за результатами візиту до України у 2005 році визначається таке:

«58. Спостереження проблеми туберкульозу дуже занепокоїли делегацію. Часто мали місце значне зволікання щодо перевірки на туберкульоз. [...]

Крім того, Комітет рекомендує, щоб органи державної влади України переконалися у проведенні наступних заходів:

- завчасної та належної перевірки на туберкульоз усіх затриманих міліцією осіб;
- забезпечення безперервного лікування для осіб, які на час затримання вживають протитуберкульозні препарати».

72. Інші відповідні міжнародні доповіді та матеріали стосовно лікування туберкульозу в українських пенітенціарних установах можна знайти у судовому рішенні від 28 березня 2006 року у справі «Мельник проти України» (*Melnik v. Ukraine*), № 72286/01, §§ 47–53, а також судовому рішенні від 19 лютого 2009 року у справі «Маленко проти України» (*Malenko v. Ukraine*) № 18660/03, § 28–30.

ПИТАННЯ ПРАВА

I. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТЕЙ 3 ТА 13 КОНВЕНЦІЇ

73. Заявник скаржився за статтею 3 Конвенції, що він був підданий нелюдському поводженню, тому що не мав адекватного медичного догляду під час тримання у СІЗО № 13. Крім того, він скаржився, що стосовно вищезазначеної проблеми він не мав ефективних засобів правового захисту. Статті Конвенції, на які посилався заявник, передбачають таке:

Стаття 3

«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».

Стаття 13

«Кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження».

A. Прийнятність

74. Уряд стверджував, що заявник не вичерпав усіх доступних внутрішньодержавних засобів юридичного захисту стосовно своєї скарги про відсутність адекватного медичного догляду

і під час тримання під вартою. Посилаючись на статтю 55 Конституції України, Уряд нагадував, що усі рішення, дії чи бездіяльності органів державної влади можуть бути оскарженими в суді. Хоча заявник почав провадження проти адміністрації СІЗО, він не подав апеляцію на судові рішення від 11 лютого 2005 року. Уряд далі стверджував, що вимога компенсації була би тим ефективним засобом захисту, який слід було використати заявникові. На підтримку цього твердження Уряд надав копію судового рішення від 4 лютого 2009 року у справі «К. і Б. проти СІЗО № 13». Донька одного позивача та мати іншого померли у вищезазначеному СІЗО через відсутність належної медичної допомоги. Суд присудив позивачам 25 000¹ українських гривень кожному як компенсацію завданої моральної шкоди.

75. Заявник заявив, що він вичерпав усі доступні засоби юридичного захисту, які виявилися неефективними. Заявник доводив, що закони України та існуюча внутрішньодержавна судова практика не гарантують жодної компенсації або ефективного захисту у випадку відсутності адекватного медичного догляду в ув'язненні.

76. Суд зазначає, що він вже розглядав подібні заперечення Уряду у певних справах (див. справи «Коваль проти України» (*Koval v. Ukraine*) № 65550/01 (діє), від 30 березня 2004 року, та «Миханів проти України» (*Mikhaniv v. Ukraine*), № 75522/01 (діє), від 20 травня 2008 року). Зокрема, у справі «Миханів проти України» Суд дійшов висновку, що за відсутності будь-якого прикладу внутрішньодержавної судової практики, який би продемонстрував, що ініційоване ув'язненим цивільне та/або адміністративне провадження має шанси на успіх, не можна з достатньою впевненістю встановити, що звернення до запропонованих Урядом заходів могло призвести до відшкодування компенсації на користь заявника з приводу його скарг.

77. Суд бере до уваги, що у даній справі Уряд надав приклад рішення, коли український суд присудив компенсацію

¹ На час винесення цього рішення дорівнювало приблизно 2411 євро

двом позивачам за загибель в ув'язненні доньки одного з них та матері іншого. Ці смерті були спричинені відсутністю належної медичної допомоги. Однак, це рішення українського суду було прийнято після того, як цей Суд вже вивчив обставини цієї справи та знайшов порушення статті 2 Конвенції (стосовно неспроможності органів влади захистити право на життя мати та доньки позивачів), див. справу «*Кац та інші проти України*» (*Kats and Others v. Ukraine*), № 29971/04, від 18 грудня 2008 року. Таким чином, Суд не впевнений, що єдиний приклад успішного вирішення судового спору (причому у випадку, коли порушення вже було знайдено цим Судом) можна визнати доказом ефективності запропонованого Урядом засобу правового захисту.

78. Більш того, Суд вже встановив, що проблеми, які виникають унаслідок неналежних умов тримання та відсутності адекватного медичного догляду в українських місцях ув'язнення, мають структурний характер (див. вищенаведену справу «*Коваль проти України*», § 96), і стосовно цих проблем не існувало жодних доступних ефективних засобів юридичного захисту (див. вищенаведену справу «*Мельник проти України*», §§ 113–116). Суд не має жодних причин відступати від свого раніше зробленого висновку у даній справі. Таким чином, Суд вважає, що дана скарга не може бути відхилена з приводу невичерпання національних засобів юридичного захисту.

79. Суд зазначає, що ці скарги не є явно необґрунтованими у сенсі пункту 3 статті 35 Конвенції та не є неприйнятними з будь-яких інших підстав. Тому ці скарги мають бути оголошені прийнятними.

Б. По суті

1. Стаття 3 Конвенції

(а) Подання Уряду

80. Уряд зазначив, що у справах щодо лікування чи покарання, які нібито несумісні зі статтею 3 Конвенції, заявник повинен нести тягар доказу; однак у даній справі заявник не зміг достат-

ньо обґрунтувати висунуті ним звинувачення. Після прибуття заявника до СІЗО у серпні 2001 року він був обстежений лікарями та, згідно з їхніми висновками, перебував у гарному стані здоров'я. Тільки рік потому в нього виявили туберкульоз, а до серпня 2002 року заявник взагалі не скаржився на кашель чи біль у грудній клітині. Негайно після діагностування туберкульозу заявника його було переведено до спеціального туберкульозного відділення СІЗО, де він і залишався до 13 листопада 2004 року.

81. Заявник регулярно проходив рентгенівське обстеження (флюорографію) — зокрема, 23 листопада та 11 грудня 2003 року, 17 вересня 2004 року та 18 січня 2005 року; також його оглядав фтизіатр у СІЗО, а сім разів (між листопадом 2002 року та серпнем 2005 року) його обстежували спеціалісти Інституту фтизіатрії. Заявник отримував необхідне йому лікування, прописане фтизіатром. У період між 4 лютого та 9 березня 2004 року заявник перебував у спеціалізованому інституті; після виписки звідти стан здоров'я заявника був задовільним.

82. Крім того, Уряд зазначив, що у деяких випадках заявник сам відмовлявся проходити необхідне лікування. У періоди між 28 серпня та 15 жовтня 2002 року, а також між 12 березня та 28 квітня 2003 року заявник відмовлявся від прийому прописаних йому ліків. Чотири рази у 2005 році заявник відмовився проходити медичні перевірки. Отже, заявник сам перешкоджав медичному персоналу надавати йому адекватне лікування.

83. Що стосується травми лівої ноги заявника, то Уряд зазначив, що згідно з висновком Київського Інституту травматології від листопада 2002 року, заявник не потребував хірургічного втручання. Йому надавали необхідні безпечні засоби, він носив спеціальне взуття, а, починаючи з серпня 2003 року, ходив із палицею. Згідно з медичним висновком вищезазначеного інституту від липня 2004 року, заявника не можна було оперувати, тому що він страждав на туберкульоз. У серпні 2005 року заявника вилікували від туберкульозу, після чого у лютому 2006 року його було прооперовано на лівій нозі.

84. Тому Уряд дійшов висновку, що під час свого ув'язнення заявник отримував усе необхідне йому лікування.

(б) Подання заявника

85. Заявник зазначив, що його медичні документи, які надавалися Урядом, були частково підроблені. Підроблені були частини документів, виданих між 8 серпня 2001 року та 20 серпня 2002 року; підроблені також були ті частини документів, у яких йшлося про стверджувані відмови заявника від лікування. Він ніколи не носив ніякого спеціального взуття, як це стверджує Уряд, а також отримав можливість ходити з костуром тільки після липня 2003 року.

86. Заявник відмовлявся приймати ліки у період між вереснем та жовтнем 2002 року, тому що в усіх ліків, запропонованих йому в СІЗО, закінчився термін придатності. Незважаючи на це, йому заборонили отримувати ліки від свого адвоката, тому що ув'язненим дозволялося приймати речі тільки від родичів.

87. Крім того, заявник посилався на висновки Суду у справі «Коваль проти України», зокрема на той висновок, що проблеми, які виникають унаслідок умов тримання заявника та заявленої ним відсутності належного медичного догляду мають явно структурний характер. Умови тримання заявника були схожими на ті, що вже були викладені у декількох справах проти України (див., серед інших справ, вищенаведені «Невмерзицький проти України» та «Мельник проти України»), а також у висновках КЗК та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в Україні. Більш того, у липні 2003 року одна особа (співобвинувачений у кримінальній справі заявника) померла від туберкульозу у СІЗО № 13.

88. Нарешті, заявник зазначив, що Уряд не надав жодних доказів на підтримку свого твердження, що його було виліковано від туберкульозу.

(в) Оцінка Суду

89. Суд неодноразово підкреслював, що здоров'я ув'язнених має бути адекватно захищеним (див. справу «Кудла проти Польщі» (*Kudła v. Poland*) [GC], № 30210/96, § 94, ECHR

2000-XI). Водночас Суд також постановив, що статтю 3 Конвенції не можна тлумачити як гарантоване забезпечення кожного ув'язненого медичною допомогою на рівні «кращих цивільних клінік» (див. справу *«Мірілашвілі проти Росії»* (*Mirilashvili v. Russia*), № 6293/04 (діє), від 10 липня 2007 року). Більш того, Суд постановив, що він «готовий погодитися з тим, що ресурси медичних закладів пенітенціарної системи є обмеженими у порівнянні з медичними ресурсами цивільних клінік» (див. справу *«Гришин проти Росії»* (*Grishin v. Russia*), № 30983/02, § 76, від 15 листопада 2007 року). У цілому Суд залишає за собою значну свободу щодо визначення потрібних стандартів медичного догляду і вирішує це питання окремо для кожного конкретного випадку. Такі стандарти мають бути «сумісними з людською гідністю» в'язня, але мають також братися до уваги «практичні вимоги ув'язнення» (див. справу *«Алексанян проти Росії»* (*Aleksanyan v. Russia*), № 46468/06, § 140, від 22 грудня 2008 року).

90. Інші застосовні принципи, які були визначені Судом у практичному тлумаченні статті 3 Конвенції стосовно лікування в ув'язненні, підсумовуються у справі *«Ухан проти України»* (*Ukhan v. Ukraine*) №. 30628/02, §§ 73-74, від 18 грудня 2008 року.

91. Повертаючись до фактів даної справи, Суд зазначає, що в ув'язненні заявник мав дві окремі медичні проблеми — захворювання на туберкульоз та деформацію лівого стегна. Для встановлення факту, чи отримав заявник належну медичну допомогу в ув'язненні, вирішальне значення має остаточний висновок стосовно того, чи забезпечили державні органи адекватний медичний догляд для вчасного встановлення діагнозу та подальшого лікування хвороб заявника (див. справи *«Попов проти Росії»* (*Popov v. Russia*), №26853/04, § 211, від 13 липня 2006 року та *«Меченков проти Росії»* (*Mechenkov v. Russia*), № 35421/05, § 102, від 7 лютого 2008 року).

92. Діагноз «туберкульоз» був вперше поставлений заявнику у серпні 2002 року, тобто через рік після переведення до СІЗО № 13. Достовірним є те, що як тільки цей діагноз був по-

ставлений, заявника було поміщено у медичній частині СІЗО, де він почав отримувати лікування (включаючи консультації спеціалістів цивільної лікарні). Хоча сам по собі факт, що ув'язненого оглянув лікар та прописав йому лікування, ще не може автоматично призвести до висновку, що отримана ув'язненим медична допомога була адекватною (див. справу «Хумматов проти Азербайджану» (*Hummatov v. Azerbaijan*), №№ 9852/03 та 13413/04, § 116, від 29 листопада 2007 року). З цього приводу Суд знов наголошує, що він не готовий вирішити, чи відповідав конкретний вибір лікувальних заходів медичним потребам заявника (див. вищенаведену справу «Ухан проти України», § 76, та справу «Охрименко проти України» (*Okhrimenko v. Ukraine*), № 53896/07, § 71, від 15 жовтня 2009 року).

93. Що стосується твердження Уряду, що заявник відмовлявся від лікування та перевірок, Суд не може встановити достовірність цього на ґрунті наявних доказів. Заявник не підписав жодних відмов від лікування, а конкретні причини його відмови вживати ліки у вересні та жовтні 2002 року (він визнає, що відмовився приймати ліки, строк придатності яких закінчився) ніяк не були прокоментовані Урядом.

94. Проте Суд зазначає, що згідно зі словами заявника, він заразився на туберкульоз на початку 2002 року. Суд зазначає, що Уряд не надав жодних медичних документів за період часу між розміщенням заявника у СІЗО у серпні 2001 року та встановленням діагнозу «туберкульоз» у серпні 2002 року (включаючи документи щодо медичного огляду одразу після прибуття заявника у СІЗО). Більш того, ті копії медичних документів, які надав Уряд, нерозбірливо заповнені та часто взагалі мають погану якість.

95. У цьому відношенні Суд знов наголошує, що провадження відповідно до Конвенції (такі, як дана справа) не завжди має суворо дотримуватися принципу *affirmanti incumbit probatio* (той, хто щось стверджує, повинен це довести), тому що у деяких випадках Уряд-відповідач має виключний доступ до даних, які можуть підтвердити або спростувати те чи інше зви-

нування. Якщо Уряд не надає таку важливу інформацію (і не може це переконливо роз'яснити), Суд може почати схилитися до висновку, що звинувачення заявника є належно обґрунтованими (див. справу «Ахмет Озкан та інші проти Туреччини» (*Ahmet Özkan and Others v. Turkey*), № 21689/93, § 426, від 6 квітня 2004 року).

96. Беручи до уваги висновки КЗК про значне зволікання щодо перевірки ув'язнених на туберкульоз (див. пункт 71 вище), твердження заявника про початок погіршення стану його здоров'я у березні 2002 року та відсутність документів (які мав надати Уряд) щодо медичного догляду заявника на початку його ув'язнення, Суд має певні сумніви стосовно надання адекватної медичної допомоги заявнику до серпня 2002 року.

97. Стосовно страждань заявника від наслідків складного перелому лівого стегна, Суд зазначає, що у 2002–2004 роках було зроблено кілька послідовних медичних висновків щодо необхідності хірургічного втручання та спеціального лікування заявника. Протилежний медичний висновок був наданий тільки одного разу у листопаді 2002 року (див. пункт 44 вище), але потім були зроблені експертні оцінки (у жовтні 2003 року та квітні 2004 року), що заявник потребує хірургічної операції та/або спеціалізованого стаціонарного лікування (див. пункти 47 та 55 вище). Пізніше, у липні 2004 року було вирішено, що хірургічне втручання є неможливим, доки заявник не вилікується від туберкульозу. Однак Суд зазначає, що а) незважаючи на численні медичні розпорядження, ніякої хірургічної операції на початку свого ув'язнення заявнику не було зроблено і б) наявні матеріали справи не показують, що заявник взагалі отримував будь-яке лікування свого ушкодженого стегна до 2006 року, хоча деформована металева пластина спричиняла йому біль у нозі та значно ускладнювала ходіння, що призвело до погіршення загального стану здоров'я заявника.

98. Розглядаючи стан справ із заявником у цілому, Суд вважає, що мало місце порушення статті 3 Конвенції щодо відсутності належного лікування.

2. Стаття 13 Конвенції

99. Уряд повторив свої зауваження стосовно прийнятності скарги заявника у сенсі статті 3 Конвенції та заявив, що заявник мав у своєму розпорядженні ефективний засіб правового захисту, але не вичерпав його.

100. Заявник не погодився з цим твердженням.

101. Посилаючись на вищенаведені висновки стосовно прийнятності скарги заявника у сенсі статті 3 Конвенції, Суд доходить висновку, що мало місце порушення статті 13 Конвенції щодо відсутності доступних та ефективних національних засобів юридичного захисту стосовно скарг заявника про його лікування під час тримання під вартою.

II. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТИВ 1 ТА 3 СТАТТІ 5 КОНВЕНЦІЇ

102. Заявник скаржився, що його попереднє тримання під вартою тривало безпідставно довго. Більш того, його попереднє тримання під вартою у наступні періоди не було правомірним та законно санкціонованим: між 29 листопада 2001 року та 30 жовтня 2002 року; між 1 листопада 2002 року та 19 червня 2003 року; між 19 та 24 травня 2004 року.

103. Він посилався на пункти 1 та 3 статті 5 Конвенції, які передбачають наступне:

«1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом...

3. Кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту «с» пункту 1 цієї статті... (йому) має... бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитися на судові засідання».

А. Прийнятність

104. Суд зазначає, що ці скарги не є явно необґрунтованими у сенсі пункту 3 статті 35 Конвенції та не є неприйнятними з будь-яких інших причин. Тому ці скарги мають бути проголошені прийнятними.

Б. По суті

1. Пункт 1 статті 5 Конвенції

105. Уряд зазначив, що до 3 квітня 2003 року не потрібно було ніякого внутрішньодержавного судового рішення для підтвердження тривалості тримання під вартою, під час якого обвинувачений отримував доступ до матеріалів своєї справи. Отже, попереднє ув'язнення заявника у період між 29 листопада 2001 року та 30 жовтня 2002 року (коли він вивчав свою кримінальну справу) виконувалося згідно з національним законодавством та не порушувало вимоги пункту 1 статті 5 Конвенції.

106. Уряд далі зазначив, що попереднє ув'язнення заявника між 1 листопада 2002 року та 19 червня 2003 року також відповідало положенням національного законодавства.

107. Що стосується законності попереднього ув'язнення заявника між 19 та 24 травня 2004 року, Уряд зазначив, що 11 травня 2004 року слідчий у справі надав клопотання до Верховного Суду з метою продовжити строк попереднього ув'язнення заявника до 19 червня 2004 року, мотивуючи це тим, що цей строк закінчується 19 травня 2004 року. Однак 19 травня 2004 року слідство у справі було завершено і матеріали справи надіслані до суду. Згідно з національним законодавством, з того часу вже суд мав призначити заявнику запобіжний захід. 24 травня 2004 року Верховний Суд пролонгував строк попереднього ув'язнення заявника до 19 червня 2004 року.

108. Тому Уряд вважав, що зазначені терміни попереднього ув'язнення заявника (між 29 листопада 2001 року та 30 жовтня 2002 року, 1 листопада 2002 року та 19 червня 2003 року, а також між 19 та 24 травня 2004 року) були призначені згідно з внутрішньодержавним законодавством та були законними у сенсі пункту 1 статті 5 Конвенції.

109. Заявник не погодився із цією аргументацією та по-слався на справи «Єлоєв проти України» (*Yeloyev v. Ukraine*) №17283/02, від 6 листопада 2008 року та «Доронін проти України» (*Doronin v. Ukraine*) № 16505/02, від 19 лютого 2009 року,

у яких за схожих обставин Суд знайшов порушення пункту 1 статті 5 Конвенції.

110. Суд знов зазначає, що формулювання «законний» та «відповідно до передбаченої законом процедури» у пункту 1 статті 5 по суті відсилають до національного законодавства та встановлюють обов'язок дотримуватись матеріально-правових та процесуальних положень цього законодавства. Хоча тільки органи національної влади (особливо це стосується судів) мають тлумачити та застосовувати своє внутрішньодержавне законодавство, Суд може перевірити, чи було дотримане національне законодавство для цілей дотримання даного положення Конвенції (див., серед інших судових рішень, «*Ассанідзе проти Грузії*» (*Assanidze v. Georgia*) [GC], № 71503/01, § 171, ECHR 2004-II).

111. Проте «законність» попереднього ув'язнення за внутрішньодержавним законодавством є головною, але не завжди вирішальною складовою частиною. Крім всього, Суд має переконатися у тому, що ув'язнення під час періоду, що розглядається, було сумісним із цілями пункту 1 статті 5 Конвенції, а саме із запобіганням безпідставному позбавленню свободи. Більш того, Суд має переконатися, чи відповідає національне законодавство Конвенції, включаючи її прямо або непрямо визначені головні принципи (див. справу «*Вінтерверп проти Нідерландів*» (*Winterwerp v. the Netherlands*), від 24 жовтня 1979 року, § 45, серія А № 33).

(а) Період між 29 листопада 2001 року та 30 жовтня 2002 року; період між 1 листопада 2002 року та 19 червня 2003 року

112. Суд зазначає, що попереднє ув'язнення заявника впродовж вищезазначених періодів не було підтверджене якими-небудь відповідними рішеннями. Зокрема, згідно з українським законодавством на той час, періоди, коли заявнику було надано доступ до його кримінальної справи (між 29 листопада 2001 року та 30 жовтня 2002 року), а також період, починаючи від часу надходження справи до суду і до повернення її до про-

куратури (між 1 листопада 2002 року та 19 червня 2003 року) не були зараховані у передбачений законом термін попереднього ув'язнення. Суд вже знаходив порушення у подібних справах проти України (див. вищенаведені справи «Єлов проти України» §§ 48–51 та «Доронін проти України» § 58). Суд не має ніяких причин відступати у даній справі від своїх раніше прийнятих рішень. Таким чином, тут мало місце порушення пункту 1 статті 5 Конвенції щодо зазначених періодів попереднього ув'язнення заявника.

(б) Період між 19 та 24 травня 2004 року

113. Крім того, Суд зазначає, що 18 травня 2004 року Верховний Суд України відхилив клопотання щодо пролонгації терміну попереднього ув'язнення заявника. Цей термін закінчувався наступного дня, але заявник залишився під вартою. Після скасування рішення від 18 травня 2004 року попереднє ув'язнення заявника було додатково санкціоновано 24 травня 2004 року. Таким чином, між 19 та 24 травня 2004 року не існувало ніякого формального рішення стосовно перебування заявника під вартою. Навіть якщо припустити, що внутрішньодержавним законодавством не вимагалось ніякого рішення у цій ситуації (тому що, згідно з твердженнями Уряду, слідчі органи 19 травня 2004 року передали кримінальну справу заявника до суду для розгляду по суті), Суд тим не менш зазначає, посилаючись на свої вищенаведені висновки, що попереднє ув'язнення заявника між 19 та 24 травня 2004 року не відповідає вимогам пункту 1 статті 5 Конвенції.

114. Таким чином, у даному випадку мало місце порушення пункту 1 статті 5 Конвенції.

2. Пункт 3 статті 5 Конвенції

(а) Заяви сторін

115. Уряд заявив, що термін попереднього ув'язнення заявника тривав з 9 червня 2001 року до 3 грудня 2004 року і отже, «тривалість попереднього ув'язнення заявника, яке має розглядатися у цій справі, дорівнювала приблизно трьом с по-

ловиною рокам»; Уряд також зазначив, що у даному випадку попереднє ув'язнення не можна вважати безпідставним. Крім того, Уряд зауважив, що кримінальна справа заявника була доволі складною та включала розслідування дванадцяти різних злочинів, які були скоєні заявником разом із чотирма іншими особами. Пролонгуючи заявникові попереднє ув'язнення, органи влади враховували тяжкість скоєних злочинів, особливості характеру заявника та ризик втечі з-під варти і перешкоджання слідству, оскільки заявник вже був засуджений за скоєння тяжких злочинів. Таким чином, Уряд вважав, що у даному випадку не було порушення вимоги щодо «розумно необхідного часу» у сенсі пункту 3 статті 5 Конвенції.

116. Заявник зазначив, що він залишався у досудовому триманні під вартою більше трьох років і, відповідно, мало місце порушення пункту 3 статті 5 Конвенції.

(б) Загальні принципи

117. Суд знов наголошує, що наявність розумних підозр у тому, що заарештована особа скоїла злочин, є необхідною (*sine qua non*) умовою законності тривалого попереднього ув'язнення. Однак після певного проміжку часу одного цього все недостатньо. У таких випадках Суд має встановити, продовжують чи ні виправдовувати перебування особи під вартою інші підстави, які надані судовими органами. У випадках, коли зазначені підстави «обґрунтовані» та «достатні», Суд має також пересвідчитись у тому, що компетентні національні органи виявили «особливу ретельність» у проведенні судових проваджень (див. справу «*Labita проти Італії*» (*Labita v. Italy*) [GC], № 26772/95, §§ 152-153, ECHR 2000-IV).

118. На внутрішньодержавні органи влади покладено обов'язок встановити наявність специфічних фактів, які обґрунтовують застосування тривалого попереднього ув'язнення. У таких випадках змушення затриманої особи надавати докази своєї невинуватості є рівноцінним скасуванню положення статті 5 Конвенції, згідно з яким попереднє ув'язнення є виключним відхиленням від права на свободу та дозволяється тільки

у суворо обмежених певних випадках (див. справи «Рохліна проти Росії» (*Rokhlina v. Russia*), № 54071/00, § 67, від 7 квітня 2005 року, та «Ілійков проти Болгарії» (*Ilijkov v. Bulgaria*), № 33977/96, §§ 84–85, від 26 липня 2001 року). Національні судові органи мають вивчити усі факти за чи проти існуючої суспільної вимоги, яка виправдовує (керуючись при цьому принципом презумпції невинуватості) відхилення від права на повагу індивідуальної свободи, та викласти усі ці факти у своєму рішенні щодо відхилення заяви про звільнення з-під варти. Та не є завданням Суду встановлення таких фактів, підміняючи таким чином національні судові органи, які ухвалили попереднє ув'язнення у випадку заявника. По суті, Суд робить висновки щодо порушення пункту 3 статті 5 Конвенції, ґрунтуючись виключно на причинах, зазначених у відповідних судових рішеннях національних судів, та на фактах, визначених заявником у його позові до Суду (див. справу «Корчуганова проти Росії» (*Korchuganova v. Russia*), № 75039/01, § 72, від 8 червня 2006 року; вищенаведені справи «Ілійков проти Болгарії», § 86 та «Лабіта проти Італії», § 152).

(в) Період часу, який має брати до уваги Суд

119. Суд вважає, що період часу, який розглядається у даній заяві, тривав від 5 або 6 червня 2001 року, коли заявника було заарештовано, до 3 грудня 2004 року, коли апеляційний суд засудив заявника та виніс йому свій вирок, (див. справу «Б. проти Австрії» (*B. v. Austria*), від 28 березня 1990 року, § 39, серія А №175). Таким чином, попереднє ув'язнення заявника тривало майже три с половиною роки. У абсолютних термінах, тривалість попереднього ув'язнення заявника є довгою (див. для порівняння справу «Іловієкі проти Польщі» (*Ilowiecki v. Poland*), №27504/95, § 52, від 4 жовтня 2001 року).

120. Суд знов наголошує, що питання обґрунтованості певного терміну попереднього ув'язнення не може бути абстрактно визначено. Потрібно чи ні залишатися обвинуваченому під вартою, — це питання має визначатися у кожному випадку відповідно до специфічних моментів та характеристик конкретної

справи. Тривале попереднє ув'язнення може бути виправданим у конкретному випадку тільки якщо існують специфічні ознаки дійсно існуючої суспільної вимоги, яка (незважаючи на презумпцію невинності) переважає норму поваги до індивідуальної свободи, встановлену статтею 5 Конвенції (див., серед інших доречних судових рішень, справу «*Кудла проти Польщі*» (*Kudła v. Poland*) [GC], №30210/96, §§110–111, ECHR 2000-X).

(г) Аналіз Суду

121. Суд зазначає, що рішення владних органів стосовно попереднього ув'язнення заявника завжди зводилося до простого переліку приводів для тримання під вартою без подальших пояснень. Проводи, на яких ґрунтувалися відповідні судові рішення, були дуже різними, і за відсутності розширеної аргументації на їхню користь неможливо зробити висновки стосовно того, наскільки вони мали відношення до справи.

122. Пізніше, у своїх рішеннях від 18 грудня 2003 року та 16 березня 2004 року (відповідно, два с половиною роки та два роки і дев'ять місяців після арешту заявника), Верховний Суд, мотивуючи необхідність подальшого тримання заявника під вартою, посилався виключно на тяжкість звинувачень проти нього. Проте цей Суд неодноразово постановляв, що сама по собі тяжкість звинувачень не може виправдовувати довгострокові терміни попереднього ув'язнення (справа «*Ольштовський проти Польщі*» (*Olstowski v. Poland*), № 34052/96, § 78, від 15 листопада 2001 року та вищенаведена справа «*Ілійков проти Болгарії*», § 81).

123. Суд також зазначає, що відповідні суди не розглядали прохання адвоката заявника стосовно звільнення останнього, а також що на усіх етапах справи внутрішньодержавні органи влади навіть не розглядали можливість застосування альтернативних запобіжних заходів.

124. Нарешті Суд зазначає, що проблеми довготривалого попереднього ув'язнення без доречних причин та з внутрішньодержавними органами влади, які як обґрунтування цього просто посилаються на тяжкість звинувачень, вже були ви-

рішені у тому сенсі, що зазначені дії були неодноразово визнані несумісними з вимогами пункту 3 статті 5 Конвенції у справах проти України (див., серед нещодавніх судових рішень, справи «Шалімов проти України» (*Shalimov v. Ukraine*), № 20808/02, від 4 березня 2010 року та «Фельдман проти України» (*Feldman v. Ukraine*), №№ 76556/01 та 38779/04, від 8 квітня 2010 року).

125. Таким чином, у даному випадку мало місце порушення пункту 3 статті 5 Конвенції.

III. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ КОНВЕНЦІЇ, ПОВ'ЯЗАНЕ ЗІ СКАСУВАННЯМ РІШЕННЯ СТОСОВНО ПОПЕРЕДНЬОГО УВ'ЯЗНЕННЯ ЗАЯВНИКА

126. Заявник скаржився відповідно до пункту 1 статті 6 Конвенції, що процедура виключного провадження, згідно з якою прокурор опротестував рішення Верховного Суду від 18 травня 2004 року не пролонгувати строк попереднього ув'язнення заявника, суперечило принципу правової визначеності, оскільки жодної апеляції на це рішення не було подане. У цьому відношенні заявник також підкреслив, що ані він сам, ані його адвокат не були поінформовані про клопотання прокурора щодо виключного провадження, а також що їм не дозволили бути присутніми на тому засіданні Верховного Суду, на якому розглядалося вищезазначене клопотання прокурора. Заявник також скаржився, що зазначена процедура виключного провадження у Верховному Суді стосовно рішення від 18 травня 2004 року була упередженою.

127. Суд зазначає, що рішенням від 21 травня 2004 року Верховний Суд України скасував своє попереднє рішення, згідно з яким Верховний Суд України відмовився продовжити термін попереднього ув'язнення заявника. Суд вважає, що це рішення було зроблено у судовому провадженні, на якому вирішувалася законність тримання під вартою. Таким чином, ця скарга має розглядатися згідно з пунктом 1 статті 5 Конвенції.

128. Суд зазначає, що ця скарга не є явно необґрунтованою у сенсі пункту 3 статті 35 Конвенції та не є неприйнятною з будь-яких інших підстав. Тому ця скарга має бути оголошена прийнятною.

129. Питання наслідків скасування рішення від 19 травня 2004 року є таким, що може вплинути на законність тримання заявника під вартою з цього самого дня, оскільки це рішення зняло усі можливі законні підстави для тримання під вартою з 19 до 24 травня 2004 року.

130. Однак, оскільки Суд вже визначив, що не було жодних підстав для тримання заявника під вартою впродовж цього періоду (див. пункти 115-116), Суд вважає непотрібним розглядати, чи мало місце у даному випадку окреме або додаткове порушення пункту 1 статті 5 Конвенції, пов'язане зі скасуванням, у процедурі виключного провадження, рішення стосовно подовження терміну попереднього ув'язнення заявника.

IV. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 6 ТА СТАТТІ 13 КОНВЕНЦІЇ, ПОВ'ЯЗАНЕ З ТРИВАЛІСТЮ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ

131. Крім того, заявник скаржився, що кримінальне провадження проти нього перевищило розумний строк у сенсі пункту 1 статті 6 Конвенції, а також що стосовно даної скарги він не мав ефективних засобів судового захисту, які вимагаються статтею 13 Конвенції.

132. Відповідна частина пункту 1 статті 6 Конвенції передбачає таке:

«Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строкусудом ...»

А. Прийнятність

133. Суд зазначає, що ці скарги не є явно необґрунтованими у сенсі пункту 3 статті 35 Конвенції та не є неприйнятними з будь-яких інших підстав. Тому ці скарги мають бути оголошені прийнятними.

В. По суті

134. На думку Уряду, менш ніж чотирирічна тривалість кримінального провадження у справі заявника не може розглядатися як невинуватена у сенсі пункту 1 статті 6 Конвенції.

135. Уряд зазначив, що кримінальна справа заявника була складною; вона містила дванадцять різних злочинів, які потребували розслідування, включаючи численні судово-медичні експертизи. У справі проходило чотири співобвинувачених особи та десятеро потерпілих; було допитано більше сорока свідків. Уряд далі підкреслив, що така тривалість кримінального провадження була також спричинена тим фактом, що заявник не визнав своєї вини. На думку Уряду, у цій справі від суду вимагалася особлива ретельність щодо встановлення істини, і це виправдовує тривалість судового провадження.

136. Уряд зазначив, що деякі зволікання у судовому провадженні не можна приписувати державі. Зокрема, певне зволікання були спричинені самим заявником, який вимагав часу на вивчення матеріалів справи. У двох випадках судові слухання були перенесені через неявки свідків та потерпілих; у п'яти випадках адвокати заявника не з'явилися на судовому засіданні. Зокрема, 11 жовтня 2004 року суд наказав вивести одного з адвокатів заявника з судової зали за «неналежну поведінку».

137. Тому, на думку Уряду, тривалість кримінального провадження була виправданою, а деякі зволікання були спричинені складністю кримінальної справи та поведінкою учасників судового процесу.

138. Заявник зазначив, що в абсолютних термінах чотири роки ув'язнення не можуть вважатися розумно необхідним зволіканням. Його справа не була складною і майже половину усього строку судового провадження зайняло дослідження справи, яке суд признав 9 грудня 2002 року. Більш того, він вивчав вісім томів своєї кримінальної справи впродовж одинадцяти місяців, тому що документи були дуже погано підшиті і новий слідчий у цей же час теж вивчав його справу.

139. Суд зазначає, що період часу, який розглядається, почався 5 або 6 червня 2001 року та тривав до 24 травня 2005 року, тобто усього тривав три роки та одинадцять місяців.

140. Суд знов зазначає, що обґрунтованість тривалості судового провадження має оцінюватися залежно від обставин справи та за наступними критеріями: складність справи, поведінка заявника та відповідних органів влади (див., серед інших численних судових рішень, справу «*Пелісьє та Сассі проти Франції*» (*Pélissier and Sassi v. France*) [GC], №25444/94, § 67, ECHR 1999-II). Інтереси заявника повинні також братися до уваги. У цьому відношенні Суд зауважує, що заявника тримали під вартою з червня 2001 року до 3 грудня 2004 року, і це вимагало особливої ретельності з боку органів влади та суду у сенсі швидкого здійснення правосуддя (див. справу «*Абдоелла проти Нідерландів*» (*Abdoella v. the Netherlands*), від 25 листопада 1992 року, § 24, серія А № 248-A).

141. Тим не менш Суд зазначає, що кримінальна справа заявника була складною. У ній проходило п'ять обвинувачених; вона складалася з восьми пунктів обвинувачення у крадіжці зі зломом, вбивстві, замаху на вбивство, а також у деяких інших злочинах, які були скоєні між 1998 та 2001 роками. Судові провадження у справі проходили на трьох рівнях судочинства, включаючи досудове слідство. Беручи до уваги відсутність значних періодів бездіяльності урядових органів, Суд вважає, що тривалість судового провадження у справі заявника не може вважатися невиправданою. А отже, слід констатувати відсутність порушень пункту 1 статті 6 та статті 13 Конвенції щодо тривалості судового провадження у кримінальній справі заявника.

V. ІНШІ ЗАЯВЛЕНІ ПОРУШЕННЯ КОНВЕНЦІЇ

142. Наприкінці заявник подав численні скарги за статтями 2, 3, 6, 13 та 14 Конвенції, а також за статтею 2 Протоколу № 7.

143. Суд розглянув усі ці скарги та, діючи у межах своєї компетенції та на основі наданих матеріалів, не знаходить жодних

проявів порушень прав та свобод, передбачених у Конвенції та Протоколах до неї.

144. Унаслідок вищезазначеного, ця частина заяви має бути відхилена як явно необґрунтована у відповідності до пунктів 3 та 4 статті 35 Конвенції.

VI. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

145. Стаття 41 Конвенції передбачає таке:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або Протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливую сатисфакцію».

А. Шкода

146. Заявник вимагав 50 000 євро як відшкодування моральної шкоди.

147. Уряд вважав, що вимоги заявника повинні бути відхилені, оскільки не відбулося жодних порушень його прав.

148. Суд присуджує заявникові 8000 євро як відшкодування моральної шкоди.

Б. Судові витрати

149. Заявник також вимагав виплатити йому 4079 євро витрат, понесених ним у внутрішньодержавних судах та Суді.

150. Уряд зазначив, що деяка частина заявлених витрат взагалі не була понесена у зв'язку з запобіганням або виправленням заявлених порушень Конвенції (а саме, витрати на юридичне представництво заявника у судовому провадженні). Крім того, Уряд вважав, що деякі понесені заявником витрати не підтверджуються жодними документами або рахунками, і що, оскільки заявнику була надана юридична допомога, його вимоги щодо понесених ним судових витрат мають бути відхилені.

151. Згідно з практикою Суду, заявник може отримати відшкодування судових витрат, якщо буде встановлено, що ці витрати були дійсно понесені та необхідні, а також якщо сума витрат була розумною. У даній справі, з огляду на наявну ін-

формацію та зазначені критерії, Суд відхиляє вимоги заявника на відшкодування витрат.

В. Відсотки за прострочування виплати відшкодувань

152. Суд вважає належним призначити три відсотки за прострочування виплати відшкодувань, виходячи з розміру граничної позичкової ставки Європейського центрального банку.

ЗА ЦИХ ПІДСТАВ СУД ОДНОГОЛОСНО

1. *Визнає* скарги заявника за статтею 3 Конвенції (відповідність медичного догляду в ув'язненні), за пунктами 1 та 3 статті 5, пунктом 1 статті 6 (тривалість провадження), та за статтею 13 (відсутність ефективних засобів правового захисту стосовно неадекватності медичного догляду в ув'язненні та тривалості провадження) прийнятними, а решту скарг у заяві неприйнятними.
2. *Постановляє*, що мало місце порушення статті 3 Конвенції через відсутність адекватного медичного догляду під час ув'язнення.
3. *Постановляє*, що мало місце порушення пункту 1 статті 5 Конвенції;
4. *Постановляє*, що непотрібно розглядати, чи мало місце окреме (або додаткове) порушення пункту 1 статті 5 Конвенції, пов'язане зі скасуванням, згідно з процедурою виключного провадження, рішення стосовно подовження терміну попереднього ув'язнення заявника.
5. *Постановляє*, що мало місце порушення пункту 3 статті 5 Конвенції.
6. *Постановляє*, що не було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції з приводу тривалості судового провадження;
7. *Постановляє*, що мало місце порушення статті 13 Конвенції через відсутність ефективних засобів правового захисту щодо заявленої відсутності медичного догляду;
8. *Постановляє*, що не було порушення статті 13 Конвенції щодо відсутності ефективних засобів правового захисту стосовно тривалості судового провадження;

9. *Постановляє, що*

(а) Держава-відповідач повинна виплатити заявнику упродовж трьох місяців від дня, коли це рішення стане остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, 8000 (вісім тисяч) євро відшкодування моральної шкоди з урахуванням будь-якого податку, який може підлягати сплаті із зазначених сум; ці суми мають бути конвертовані в українські гривні за курсом на день здійснення платежу;

(б) із закінченням вищезазначеного тримісячного строку і до повного розрахунку на вищезазначену суму нараховуватиметься простий відсоток у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, яка діятиме в цей період, плюс три відсотки;

10. *Відхиляє* решту вимог заявника щодо справедливої сатисфакції.

Учинено англійською мовою і повідомлено письмово 21 жовтня 2010 року згідно з пунктами 2 та 3 правила 77 Регламенту Суду.

Клаудія Вестердік
Секретар секції

Пеер Лоренцен
Голова секції

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА «КОВАЛЬЧУК ПРОТИ УКРАЇНИ»

(Заява №. 21958/05)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

4 листопада 2010 року

Це рішення Суду стане остаточним за обставин, передбачених пунктом 2 статті 44 Конвенції. Текст рішення може підлягати редакційним правкам.

У справі «Ковальчук проти України»,
 Європейський суд з прав людини (П'ята Секція), засідаючи Палатою, до складу якої увійшли:
 Пеер Лоренцен (Peer Lorenzen), *Голова*,
 Рената Єгер (Renate Jaeger),
 Карел Юнгвірт (Karel Jungwiert),
 Марк Віллігер (Mark Villiger),
 Миряна Лазарова-Трайковська (Mirjana Lazarova Trajkovska),
 Здравка Калайджієва (Zdravka Kalaydjieva),
 Ганна Юдківська (Ganna Yudkivska), *судді*,
 та Клаудія Вестердік (Claudia Westerdiek), *Секретар секції*,
 після наради за зачиненими дверима 12 жовтня 2010 року,
 виносить таке рішення, яке було увалене того самого дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу порушено за заявою (№ 21958/05) проти України, поданою до Суду 27 травня 2005 року згідно зі статтею 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) громадянином України, п. Володимиром Васильовичем Ковальчуком (далі — заявник).

2. Заявник, якому було надано правову допомогу, був представлений п. О. В. Комнацьким, адвокатом, який практикує у м. Житомирі, Україна. Уряд України (далі — Уряд) був представлений його уповноваженим представником — п. Ю. Зайцевим, Міністерство юстиції.

3. Заявник стверджував, зокрема, що з ним погано поведи-лася міліція з метою отримання від нього зізнання у вбивстві, а також що на його скарги про погане поводження з ним не було проведене ефективне розслідування.

4. Заявник помер 27 жовтня 2007 року, а його мати, п. Ганна Сергіївна Ковальчук, повідомила Суд про своє бажання продовжити розгляд заяви.

5. 4 грудня 2008 року Голова П'ятої Секції вирішив надати повідомлення Уряду про заяву. Було також вирішено винести рішення стосовно прийнятності та сутності заяви одночасно (стаття 29 § 1).

ФАКТИ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

6. Заявник народився у 1974 році та проживав в м. Житомирі.

А. Затримання заявника та заявлене погане поводження

7. Приблизно об 11 годині вечора 6 вересня 2002 року два міліціонери, які відповіли на виклик сестри подружки заявника, привезли заявника до Житомирського витверезника з метою лікування від гострої алкогольної інтоксикації. Медичний робітник, який оглянув його, записав, що у заявника було декілька саден на сідницях.

8. О 7.58 ранку 7 вересня 2002 року заявника відпустили.

9. Пізніше цього дня його було заарештовано та затримано міліцією за звинуваченням в непідкоренні міліціонеру. Два протоколи його арешту були виписані двома різними міліціонерами, обидва вказували, що час арешту – 6 вечора. У невизначений час того самого дня лікар засвідчив, що у заявника не було тілесних ушкоджень.

10. Того самого дня до відділення міліції була викликана швидка допомога у зв'язку з погіршенням здоров'я заявника та можливою втратою свідомості. Протоколи швидкої допомоги вказують, що цей виклик був зареєстрований о 16.05. Коли швидка допомога прибула до відділення міліції, бригада швидкої побачила заявника притомним, але у дуже збудженому стані, також він тремтів. Крім того, в нього були гематоми на сідницях. Йому було поставлено діагноз — похмільний синдром, надані ліки та залишено у відділенні міліції.

11. 9 вересня 2002 року Корольовський районний суд міста Житомир визнав заявника винним у непідкоренні міліціонеру та вирішив про його затримання на десять днів. У невстановлений час протягом його затримання заявника опитували в якості свідка стосовно вбивства пана К., чиє тіло було знайдене 7 вересня 2002 року поблизу будинку заявника. 9 вересня 2002 року він зізнався у вбивстві.

12. 10 вересня 2002 року заявник, якому ще не пред'явили офіційного звинувачення, брав участь в якості свідка у відтворенні місця злочину. Протягом відтворення він детально показав, як він вбив пана К.

13. Того самого дня знов викликали швидку допомогу, і заявника було переведено до витверезника, де йому було поставлено діагноз «психотичні та поведінкові розлади [і] маячний стан у зв'язку з похміллям [та] галюцинації». Окрім того, на його плечах, ногах та сідницях були виявлені гематоми. 13 вересня 2002 року заявника повернули до відділення міліції.

14. 20 вересня 2002 року заявник найняв адвоката у зв'язку із можливими звинуваченнями проти нього у вбивстві, відмовився від свого зізнання — стверджуючи, що воно було отримане під примусом — та заперечив будь-яку причетність до вбивства пана К.

15. О 6 годині вечора 20 вересня 2002 року заявника було звільнено у зв'язку із закінченням строку його затримання.

16. О 8.10 вечора того ж дня заявника було знов заарештовано за звинуваченням у порушенні порядку (зокрема, за публічне сечовипускання та нецензурну лайку) та, відповідно до розпорядження суду, виданого 23 вересня 2002 року, він був знов поміщений під варту на вісім днів починаючи з дати його арешту.

17. 28 вересня 2002 року його було звільнено.

18. 1 жовтня 2002 року заявник пройшов медичний огляд, протягом якого було виявлено дві поверхневі рани (на лівому плечі та на лівій сідниці), які були кваліфіковані як незначні тілесні ушкодження.

19. 2 жовтня 2002 року, у зв'язку із скаргами від його дівчини стосовно його агресивної поведінки, заявника було заарештовано втретє за звинуваченням у непідкоренні міліціонеру та повернено під варту на десять днів згідно з розпорядженням суду, виданим 3 жовтня 2002 року. 12 жовтня 2002 року заявника було звільнено.

20. 15 жовтня 2002 року заявник був поміщений до лікарні у зв'язку із його скаргами на загальну слабкість, запаморочення,

біль у ногах та грудях, неприємні відчуття у задньому проході, запор та кашель. Виходячи з його скарг, йому було діагностовано комплекс хвороб: геморої, виразки, кілька інших травних розладів, пієлонефрит, астеноїю та посттравматичний ефект від тілесних контузій. Заявник залишався у лікарні до 23 жовтня 2002 року.

21. У грудні 2002 року кримінальне судочинство проти заявника було припинено у зв'язку із недостатністю доказів його причетності до вбивства пана К.

22. У листопаді 2003 року заявник пройшов новий медичний огляд стосовно його ушкоджень, понесених у вересні 2002 року. Згідно з висновками медичних документів та станом здоров'я заявника у вказаний час, група експертів, яка проводила обстеження, дійшла висновку, що не видається ймовірним, що в день або приблизно 8 вересня 2002 року він отримав легкі тілесні ушкодження (синці та садна на його сідницях, плечах та ногах). Однак, відмічаючи недостатність деталей у відповідних записах, експерти не змогли оцінити засоби, якими були нанесені ушкодження. У подальшому вони не знайшли об'єктивних доказів будь-якого механічного втручання у задній прохід заявника, ніякого причинного зв'язку між вищезазначеними ушкодженнями та іншими розладами здоров'я (включаючи геморої заявника, проблеми з травленням та нирками, які, як було з'ясовано, розвинулися, ймовірно, ще до його затримання) та зазначили, що діагноз від 15 жовтня 2002 року стосовно посттравматичного ефекту від тілесних ушкоджень був суб'єктивним та не підтвердженим жодними доказами.

23. У січні 2004 року заявника оглянули спеціалісти Державного інституту реабілітації інвалідів, які відмовилися надати йому статус інваліда. Однак колегія спеціалістів діагностувала йому ряд хронічних фізичних недомогань (включаючи геморої, виразки, гепатит та міокардіопатію), а також «посттравматичний ефект від травми голови, понесеної у 2002 році у формі арахноїдиту» (запалення мембрани, яка охоплює та захищає нерви центральної нервової системи).

24. У подальшому заявнику було надано статус інвалідності із урахуваннями вищевказаних хвороб.

25. 27 жовтня 2007 року заявник помер від гострої серцевої та легеневої недостатності, погіршених бронхопневмонією.

Б. Розслідування скарги поганого поводження

26. 24 вересня та 9 жовтня 2002 року п. Ковальчук подала скаргу до Житомирської обласної прокуратури стосовно того, що в період з 7 по 9 вересня 2002 року її син зазнав поганого поводження з боку міліціонерів з метою отримання від нього зізнання у вбивстві п. К. Зокрема, вони били його, підвішували його на трубі в наручниках та вставляли жезл у його задній прохід.

27. 15 жовтня 2002 року виконуючий обов'язки начальника Житомирського відділення внутрішніх справ відхилив її скарги як безпідставні. Зокрема, він відмітив, що заявник надав неясні та непослідовні показання заявленого поганого поводження та був не в змозі ідентифікувати міліціонерів, пов'язаних з цим, або місце, де з ним, за припущенням, погано поводитись.

28. 25 листопада 2002 року голова Житомирського відділення внутрішніх справ, провівши подальше розслідування згідно з наступними скаргами п. Ковальчук, виявив, що відповідні свідчення заявника та міліціонерів не узгоджувались. Зокрема, за словами заявника, чотири невстановлених міліціонера сильно побили його та встромляли предмети в його задній прохід, вимагаючи, щоб він зізнався у вбивстві. Слідчий у справі п. К. визнав, що допитував заявника про вбивство, але заперечив, що до нього (заявника) був застосований будь-який тиск. Відділення передало матеріали розслідування до прокуратури для подальших дізнань.

29. У кількох випадках (25 грудня 2002 року, 31 березня 2003 року та 2 вересня 2003 року) Корольовська районна прокуратура відмовляла в порушенні кримінального судочинства стосовно скарг заявника про погане поводження, оскільки не знайшла доказів будь-яких правопорушень з боку міліції.

30. Ці рішення у подальшому були скасовані наглядовими органами прокуратури (14 березня, 14 травня та 3 вересня 2003 року), оскільки стало відомо, що: розслідування були недостатніми; різні важливі свідки не були опитані; невідповідності між різними свідченнями не були узгоджені; медичні докази не були належним чином зібрані та вивчені; не було запропоноване правдоподібне пояснення ушкоджень заявника.

31. 11 вересня 2003 року Корольовська районна прокуратура знов відмовила порушити кримінальне переслідування. Заявника не повідомили про це рішення.

32. 14 жовтня 2004 року, згідно з запитам п. Ковальчук, вона отримала повну копію рішення 11 вересня 2003 року та у подальшому подала апеляцію проти нього від імені заявника в Богунський окружний суд Житомира.

33. 9 листопада 2005 року Богунський окружний суд задовольнив претензії заявника та скасував рішення 11 вересня 2003 року. Він визначив, зокрема, що слідство не зробило аналіз висновків медичної експертизи, проведеної в листопаді 2003 року, та не допитало кількох важливих свідків (зокрема, співкамерників заявника).

34. 27 грудня 2005 року Корольовська районна прокуратура прийняла нове рішення не порушувати кримінальне переслідування.

35. 16 листопада 2006 року Богунський окружний суд скасував вищевказане рішення, виявивши, що його попередніх вказівок не було належним чином дотримано.

36. 23 червня 2008 року, допитавши кількох додаткових свідків, Корольовська районна прокуратура прийняла рішення, що ушкодження заявника були спричинені падінням, пов'язаним із епілептичним нападом від надмірного вживання алкоголю.

37. 12 серпня 2008 року Богунський окружний суд скасував це рішення, виявивши, що декілька важливих свідків (зокрема, співкамерники заявника) все ще не були опитані.

38. 18 вересня та 30 листопада 2008 року прокуратура прийняла нове рішення не порушувати кримінальне судочинство стосовно заявленого поганого поведження із заявником, яке було

відхилено прокуратурою в порядку нагляду 30 вересня та 8 грудня 2008 року відповідно, щодо кожного рішення було зазначено, що проведене розслідування питання було недостатнім.

39. 26 січня 2009 року було прийняте нове рішення не порушувати кримінальне розслідування, спираючись, зокрема, на неможливість зібрати подальші докази у зв'язку із смертю або переселенням багатьох свідків, неможливістю тих свідків, що залишилися, згадати деталі, а також знищенням відповідних документальних записів.

40. 30 березня 2009 року Богунський окружний суд скасував це рішення згідно з апеляцією п. Ковальчук. Суд зазначив, зокрема, що матеріали справи містили два протоколи стосовно арешту заявника 7 вересня 2002 року, які було складено двома різними міліціонерами, та вказав слідчому на необхідність прояснити ситуацію.

41. 1 жовтня 2009 року Богунський окружний суд анулював подальше рішення прокуратури не порушувати кримінальне переслідування від 28 травня 2009 року, з'ясувавши, що ситуація стосовно протоколів арешту не була з'ясована, та що не було встановлено, чому заявника допитували у зв'язку із вбивством п. К. під час його затримання, а також обставини, за яких йому були нанесені тілесні ушкодження.

42. 26 листопада 2009 року було прийняте нове рішення: не порушувати кримінальне судочинство. Слідчі органи зазначили, *inter alia*, що докази заявника стосовно відповідних подій були непослідовними та що в декількох випадках він змінював свою розповідь. Зокрема, спочатку він стверджував, що його били гумовим кийком, а у подальшому наполягав на тому, що міліціонери били його кулаками та ногами. Окрім того, 17 березня 2003 року він стверджував, що не мав претензій до міліції взагалі та не поділяв думку своєї матері стосовно необхідності розслідування.

43. 12 березня 2010 року Богунський окружний суд підтримав вищезазначене рішення.

44. П. Ковальчук подала апеляцію, зазначаючи, зокрема, що окрім того, що слідство не змогло встановити винних за

ушкодження її сина, воно також не змогло узгодити ряд фактичних розбіжностей. Наприклад, згідно з відповідними записами, швидка допомога вперше була викликана до відділення міліції для надання допомоги заявнику о 4.05 вечора 7 вересня 2002 року, тоді як згідно з обома протоколами стосовно арешту заявника та рішенням суду від 9 вересня 2002 року, заявника не було заарештовано до 6 вечора. Окрім того, згідно зі свідченнями п. Т. І., знайомої заявника, вона бачила заявника вже у відділенні міліції опівдні 7 вересня 2002 року, а також була свідком приїзду швидкої для надання йому допомоги двічі того дня.

45. 31 березня 2010 року Житомирський регіональний апеляційний суд анулював постанову Богунського окружного суду, скасував рішення від 26 листопада 2009 року та повернув скаргу стосовно поганого поводження для подальшого розслідування. Суд зазначив, що попередні вказівки судових органів влади не були дотримані та наказав слідству визначити, зокрема: (i) коли, за яких обставин та ким заявнику були нанесені тілесні ушкодження, «врахувавши той факт, що 7 вересня 2002 року він був оглянутий лікарем, який не зафіксував жодних ушкоджень»; (ii) чому було два різних протоколи стосовно арешту заявника; (iii) чому заявника допитували як свідка стосовно вбивства п. К. поки тримали його під вартою за не пов'язане з цим адміністративне порушення; (iv) чому він зізнався у вбивстві, у якому був невинний. Апеляційний суд також наказав переглянути свідчення п. Т. І. стосовно обставин, за яких вона бачила заявника 7 вересня 2002 року

46. Відповідно до матеріалів справи, слідство за скаргою заявника стосовно поганого поводження на даний момент у розгляді.

II. ВІДПОВІДНЕ ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

47. Відповідне внутрішньодержавне законодавство може бути знайдене у рішенні суду по справі «*Козинець проти України*» (№ 75520/01, §§ 39–42, 6 грудня 2007 року).

ПИТАННЯ ПРАВА

I. ПОПЕРЕДНІ ЗАУВАЖЕННЯ

48. Заявник помер 27 жовтня 2007 року, коли справа була на розгляді в Суді (див. пункт 4 вище). Його мати мала право продовжувати займатися заявою від його імені, Суд не бачив ніяких причин постановляти інакше (див. *«Тотєва проти Болгарії»*, №42027/98, § 45, 19 травня 2004 року, та Яковенко проти України № 15825/06, § 65, 25 жовтня 2007).

II. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ

49. Заявник скаржився, що з ним погано поводитися міліціонери протягом його перебування під вартою у вересні 2002 року, всупереч статті 3 Конвенції. Далі він поскаржився за статтею 13 Конвенції стосовно того, що не було проведене ефективне розслідування його скарги про погане поводження, та що таким чином в нього не було ефективних засобів судового захисту стосовно вищевказаного порушення.

50. У відповідних статтях Конвенції йдеться про таке:

Стаття 3

«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».

Стаття 13

«Кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження».

51. На думку Суду, потрібно розглянути скаргу заявника стосовно невідповідності розслідування його твердженням про погане поводження згідно з процесуальними аспектами Статті 3 Конвенції (див. *«Козинець проти України»*, наведено вище, § 44).

A. Прийнятність

52. Уряд стверджував, що скарга заявника про погане поводження була передчасною, оскільки відповідне внутрішнє розслідування все ще тривало.

53. Заявник наполягав на тому, що розслідування було не ефективним та що його таким чином звільнили від вимоги очікувати на його результати.

54. Суд вважає, що заперечення Уряду піднімає питання, яке повинне бути вивчене згідно зі статтею 3 Конвенції разом із скаргою про неефективність розслідування, та відповідно поєднує його із розглядом справи по суті скарги заявника.

Б. По суті

1. Стосовно заявленого поганого поводження із заявником

55. Згідно із заявником, матеріали справи містили достатні докази того, що ушкодження були нанесені міліцією протягом затримання. Зокрема, Уряд не зміг надати правдоподібне альтернативне пояснення того, чому він зізнався у вбивстві, в якому був невинний, та чому він став постійно недієздатним та згодом помер протягом декількох років з моменту його звільнення.

56. Згідно з твердженнями Уряду, було неможливо оцінити правдивість тверджень заявника стосовно поганого поводження з ним міліціонерів у вересні 2002 року, оскільки внутрішнь-одержавне розслідування цих тверджень все ще триває.

57. Застосовуючи загальні принципи, визначені в його судовій практиці (див., наприклад, *«Вергельский проти України»*, № 19312/06, § 106, 12 березня 2009) до фактів цієї справи, Суд зазначає, що матеріали справи містять суперечливу та неповну інформацію, що робить неможливим визначити точний характер, серйозність та час нанесення більшості тілесних ушкоджень, стосовно яких подано скаргу. Зокрема, неможливо визначити достатньо точно, чи отримав заявник будь-які тілесні ушкодження — зокрема, садна на його сідницях — до арешту (див. пункти 7, 9 та 45 вище); чи встромлялися в його задній прохід будь-які предмети протягом його затримання; чи він отримав дві рани, запротокольовані під час медичного огляду від 1 жовтня 2002 року протягом його затримання або після його звільнення. Також неможливо встановити, чи заявник фактично отримав ушкодження голови протягом його затримання

та якщо так, чи може його постійна недієздатність, яка розвинулася протягом декількох років після його звільнення, бути пов'язана з цим.

58. Суд зазначає з цього приводу, що це п. Ковальчук наполягала на тому, що із заявником фізично погано поводитися. Навпаки, заявник самостійно не вчинив ніяких незалежних дій, надав неясні твердження, в яких він не міг вказати жодного конкретного місця, в якому відбулося погане поводження, а також не міг ідентифікувати жодного конкретного міліціонера, який піддав його такому поводженню, та пізніше змінив свої ствердження (див. пункти 27-28 та 42 вище).

59. Єдині ушкодження, нанесення яких протягом затримання було достатньо підкріплене доказами (див. пункти 13 та 22 вище), це гематоми на нозі та плечі. Навіть припускаючи, що ці ушкодження з'явилися не в результаті побиття, як передбачає п. Ковальчук, а від різкого падіння заявника та епілептичних нападів у зв'язку із абстинентними алкогольними симптомами (див. пункт 36 вище), Суд вважає, що оскільки не було надано детального пояснення стосовно обставин, за яких ці ушкодження з'явилися, та не були надані докази того, що державні службовці, під чийм контролем заявник знаходився протягом цього часу, не змогли їх передбачити та запобігти їм, Держава залишається відповідальною за ушкодження, про які йдеться (див. *«Лотарєв проти України»*, № 29447/04, §§ 83–84, 8 квітня 2010 року).

60. Окрім того, Суд посилається на постанови внутрішньо-державних судів (див. пункти 41 та 45 вище) та вважає дивним, що 9 вересня 2002 року, на третій день його затримання, заявник зізнався у вбивстві, в якому був невинним (див. пункти 11 та 21 вище). Більше того, 10 вересня 2002 року заявник активно брав участь у відтворенні місця скоєння злочину та надав детальне пояснення щодо своєї вірогідної участі у вбивстві. Відмічаючи, що пізніше того самого дня заявник був госпіталізований у малячому стані, виникає сильна підозра стосовно того, що навіть якщо працівники міліції і не спровокували психотичний напад, вони принаймні скористалися уразливим емоційним станом

заявника та натиснули на нього для отримання неправдивого зізнання. Ця підозра підтверджена очевидною недостатністю процесуальних гарантій, супутніх допиту заявника, оскільки його допитували більше як свідка, аніж як підозрюваного, та у відсутності адвоката. Це, разом із іншими порушеннями, пов'язаними із взяттям заявника під варту, зокрема, двома конфліктуючими протоколами його арешту 7 вересня 2002 року та сумнівним доказом стосовно фактичного часу його взяття під варту (див. пункти 9, 10, 44 та 45 вище), викликає серйозну підозру стосовно того, що незважаючи на те, чи міліція вдавалася до фізичного насильства, вона використала арешт заявника в якості приводу для того, щоб зламати його опір з метою отримання самозвинувачувальних стверджень.

61. Суд вважає, що така практика суперечить статті 3 Конвенції (див., із відповідними поправками, «Яллох проти Німеччини» [GC], № 54810/00, § 82, Європейський суд з прав людини 2006-IX, та «Гефген проти Німеччини» [GC], № 22978/05, § 131, Європейський суд з прав людини 2010-...) та, особливо враховуючи уразливий стан здоров'я заявника на момент його перебування під вартою, кваліфікується як нелюдське чи таке, що принижує гідність, поводження.

62. У світлі вищезазначеного Суд робить висновок, що було порушення статті 3 Конвенції стосовно поганого поводження із заявником.

2. Стосовно ефективності розслідування скарги заявника про погане поводження

63. Заявник стверджував, що розслідування його скарги про погане поводження було неефективним.

64. Уряд заперечив це ствердження. Згідно йому, органи влади робили все, що було у їх силах для того, щоб провести розслідування скарги заявника про погане поводження.

65. Суд повторює, що якщо особа висуває спірну скаргу стосовно того, що з нею дуже погано поводитися державні органи влади у порушення статті 3, це положення, разом із загальним обов'язком держави згідно зі статтею 1 Конвенції вимагає, поза

сумнівом, проведення ефективного офіційного розслідування (див. *Ассенов та інші проти Болгарії*, рішення суду від 28 жовтня 1998 року, *Публікації рішень Суду* 1998-VIII, стор. 3290, § 102).

66. Стосовно обставин цієї справи Суд перш за все зазначає, що незважаючи на те, що заявник вперше подав свою скаргу про погане поводження (через свою матір) 24 вересня 2002 року, через два тижні після заявленого поганого поводження, слідство, яке тривало вісім років, не встановило обставин, які стосуються його скарги та не знайшло осіб (якщо це має місце), відповідальних за його ушкодження.

67. Суд у подальшому зазначає, що слідство закривалося в ряді випадків, оскільки прокурор був не готовий виявити докази поганого поводження. Всі рішення закрити слідство були у подальшому скасовані адміністративним чином або розпорядженням суду, оскільки прокуратура не вжила всіх наявних заходів для того, щоб встановити обставини, супутні скаргі заявника. В своїх рішеннях наглядові органи прокуратури та суди чітко вказували на ряд заходів, яких можна було вжити, також зазначаючи, що їх попередні вказівки не були дотримані повністю (див. пункти 30, 33, 35, 37, 40, 41 та 44 вище). Незважаючи на це, слідство було у подальшому закрито у ряді випадків без вживання подальших суттєвих заходів.

68. Згідно з рішенням закрити слідство від 26 січня 2009 року, численні джерела доказів були недоступні з причини закінчення строку давності. Зокрема, кілька свідків померли, переселилися або не могли більше згадати деталі подій, та відповідні документи були знищені. Найбільш значущим є те, що сам заявник помер. За цих обставин Суд не має причин вважати, що чергове повторне відкриття слідства виправить недоліки та зробить слідство ефективним.

69. Суд виявив, що фактичні обставини, супутні розслідуванню скарги заявника про погане поводження в цій справі, схожі із ситуаціями, в яких він знайшов порушення в ряді нещодавніх справ (див., *inter alia*, «*Міхеев проти Росії*», № 77617/01, §§ 112–113 та 120–121, 26 січня 2006 року; «*Кобець проти Ук-*

раїни», № 16437/04, §§ 53–56, 14 лютого 2008 року; та «Вергельський проти України», вказане вище, § 102).

70. У світлі обставин за цією справою та його встановленою судовою практикою Суд робить висновок, що було порушення статті 3 Конвенції стосовно неефективного розслідування скарги заявника про погане поводження протягом затримання. Із цього випливає, що заперечення Уряду (див. пункт 52 вище) повинне бути відхилене.

III. ІНШІ ЗАЯВЛЕНІ ПОРУШЕННЯ КОНВЕНЦІЇ

71. Заявник також подав скаргу стосовно статті 5 §§ 1 та 3 стосовно незаконності його затримання у 2002 році, та згідно статті 6 § 3 (в) про непризначення адвоката, коли проводився допит у зв'язку із вбивством пана К.

72. Розглянувши надані заявником документи в світлі всіх матеріалів, які є в нього в наявності, Суд вважає, що в межах, в яких питання, стосовно яких було подано скаргу, знаходяться в його компетенції, він не вбачає будь-якої наявності порушення прав та свобод, викладених у Конвенції.

73. З цього випливає, що ця частина заяви повинна бути оголошена неприйнятною, оскільки явно є недостатньо обґрунтованою, у відповідності із статтею 35 §§ 3 та 4 Конвенції.

IV. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

74. Стаття 41 Конвенції передбачає:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або Протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливую сатисфакцію».

А. Шкода

75. П. Ковальчук вимагала 100 000 євро стосовно відшкодування моральної шкоди.

76. Уряд стверджував, що ця заява стосувалася права, яке не підлягає передачі. Отже, оскільки заявник помер, його мати не могла вимагати жодної компенсації.

77. У світлі принципів, розроблених в його судочинстві, Суд вважає, що мати заявника, яка зайняла місце заявника у внутрішньодержавному та конвенційному судочинстві, може вимагати компенсацію від імені померлого заявника (див., *inter alia*, «*Луканов проти Болгарії*», 20 березня 1997 року, § 53, «*Публікації рішень Суду*» 1997-II; *Тотева*, наведено вище, § 71; та *Яковенко*, наведено вище, § 134).

78. Враховуючи характер виявлених порушень та керуючись підходом на справедливій основі, Суд призначає п. Ковальчук 10 000 євро стосовно моральної шкоди.

Б. Судові витрати

79. П. Ковальчук також вимагала 6 595,98 гривень (UAH) відшкодування витрат та видатків. Вона надала відповідні рахунки на наступні суми: копіювальні послуги — 1 164,51 UAH; послуги перекладу — 270 UAH; поштові витрати — 1 453,31 UAH; медичні витрати — 645,28 UAH; послуги банку — 10,00 UAH; судові витрати — 19,00 UAH; та витрати пов'язані із похованням заявника — 3 011,88 UAH.

80. Уряд визнав цю вимогу необґрунтованою.

81. Згідно з судовою практикою Суду, заявник має право на відшкодування витрат та видатків лише в тих межах, в яких було доведено, що вони були фактично понесені, та були обґрунтованими за кількістю. В цій справі, враховуючи наявні документи та вищезазначені критерії, Суд не вбачає причинного зв'язку між даним судочинством та невизначеними медичними витратами, судовими витратами та витратами, пов'язаними із похованням заявника. Таким чином, Суд відхиляє цю частину претензії. Однак, Суд призначає заявнику 290 євро для покриття витрат, які вимагаються за іншими пунктами вимоги.

В. Відсотки за прострочування виплати відшкодувань

82. Суд вважає за доцільне призначити три відсотки за прострочування виплати відшкодувань виходячи з розміру граничної позичкової ставки Європейського центрального банку.

ЗА ЦИХ ПІДСТАВ СУД ОДНОГОЛОСНО

1. *Постановляє*, що мати заявника, п. Ганна Сергіївна Ковальчук, має процесійну правоздатність продовжувати ці судочинства замість заявника.
2. *Вирішує* приєднати до аргументів заперечення Уряду стосовно вичерпання внутрішньодержавних засобів судового захисту стосовно скарги заявника за Статтею 3 Конвенції щодо заявленого поганого поведження з ним міліціонерів, та відхиляє його після вивчення сутності цієї скарги;
3. *Визнає*, що скарги стосовно поганого поведження протягом перебування під вартою у міліції та неефективне розслідування відповідної скарги заявника прийнятні, а решта скарг заяви неприйнятна;
4. *Постановляє*, що було порушення статті 3 Конвенції стосовно нелюдського та такого, що принижує гідність, поведження із заявником в руках міліції;
5. *Постановляє*, що було порушення статті 3 Конвенції стосовно неефективного розслідування скарги заявника про погане поведження міліціонерів;
6. *Постановляє*
 - (а) що Держава-відповідач повинна сплатити матері заявника, п. Ганні Сергіївні Ковальчук, протягом трьох місяців від дня, коли це рішення стане остаточним відповідно до Статті 44 пункт 2 Конвенції, 10 000 євро (десять тисяч) стосовно моральної шкоди та 290 євро (двісті дев'яносто) стосовно судових витрат, які повинні бути конвертовані в національну валюту України за обмінним курсом на день здійснення платежу з урахуванням будь-якого податку, який може підлягати сплаті нею стосовно вищезазначених сум;
 - (б) що починаючи з моменту закінчення строку вищезазначених трьох місяців до повного розрахунку, прості відсотки будуть підлягати сплаті на вищезазначені суми за ставкою, рівною до граничної облікової ставки Євро-

пейського Центрального Банку протягом терміну, наданого на виконання рішення суду плюс три відсотки;

7. *Відхиляє* решту скарг стосовно справедливої компенсації.

Вчинено англійською мовою та повідомлено письмово 4 листопада 2010 року, відповідно до Положення 77 §§ 2 та 3 Регламенту Суду.

Клаудія Вестердік
Секретар секції

Пеер Лоренцен
Голова секції

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА «САМАРДАК ПРОТИ УКРАЇНИ»

(Заява № 43109/05)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

4 листопада 2010 року

Це рішення Суду стане остаточним за обставин, передбачених пунктом 2 статті 44 Конвенції. Текст рішення може підлягати редакційним правкам.

У справі «Самардак проти України»,
 Європейський суд з прав людини (П'ята Секція), засідаючи Палатою, до складу якої увійшли:
 Пеер Лоренцен (Peer Lorenzen), *Голова*,
 Рената Єгер (Renate Jaeger),
 Карел Юнгвірт (Karel Jungwiert),
 Марк Віллігер (Mark Villiger),
 Миряна Лазарова-Трайковська (Mirjana Lazarova Trajkovska),
 Здравка Калайджієва (Zdravka Kalaydjieva),
 Ганна Юдківська (Ganna Yudkivska), *судді*,
 та Клаудія Вестердік (Claudia Westerdiek), *Секретар секції*,
 після наради за зачиненими дверима 12 жовтня 2010 року,
 виносить таке рішення суду, ухвалене того самого дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справа порушена за заявою (№ 43109/05) проти України, подана в Суд згідно зі статтею 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) громадянином України, п. Іваном Трохимовичем Самардаком (далі — заявник), 4 листопада 2005 року.

2. Заявник, якому було надано правову допомогу, був представлений п. Р. Таратулою, адвокатом, який практикує у м. Львові. Уряд України (далі — Уряд) був представлений його уповноваженим — п. Ю. Зайцевим, Міністерство юстиції.

3. Заявник стверджував, що він зазнав поганого поводження від міліціонерів та що не було проведено ефективне розслідування стосовно його скарги.

4. 10 листопада 2008 року Голова П'ятої секції вирішив поінформувати про цю заяву Уряд. Також було вирішено розглядати питання заяви по суті одночасно з розглядом її щодо прийнятності (стаття 29 § 1).

ФАКТИ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

5. Заявник народився у 1952 році та проживає у Львові.

6. Приблизно о 13.40 дня в неділю, 20 квітня 2002 року, міліціонери В. З. та С. П. побачили як заявник грається з ножем на автобусній зупинці та забрали його до Личаківського районного відділення міліції м. Львова для допиту. У міліції ніж вилучили й направили на експертизу для визначення, чи можна кваліфікувати його як нападницьку зброю. Після допиту заявника було звільнено без офіційної реєстрації затримання.

7. У понеділок 22 квітня 2002 року заявник подав скаргу до Личаківської районної прокуратури м. Львова про те, що співробітники міліції жорстоко побили його під час допиту, без причини одягли на нього наручники і намагалися підвісити його на трубі. Після цієї скарги заявник був направлений на медичну експертизу.

8. 23 квітня 2002 року медичні експерти встановили, що заявник має кілька подряпин та численні синці на голові та різних частинах його тіла, які загально можна кваліфікувати як легкі тілесні ушкодження.

9. У той же день було вирішено не порушувати ніякої справи проти заявника, оскільки вилучений у нього ніж не міг кваліфікуватися як нападницька зброя.

10. 30 квітня 2002 року слідчий відділ Личаківської районної прокуратури відмовився порушити кримінальну справу щодо скарги заявника про погане поводження. Рішення ґрунтувалося на свідченнях двох міліціонерів, які заявили, що заявник міг отримати ушкодження, коли його конвоювали у відділення міліції, тому що він відмовився йти за ними та вони застосували бойові прийоми, щоб підкорити його.

11. 24 травня 2002 Личаківський районний прокурор скасував це рішення як «незаконне та невинувдане», зокрема у зв'язку з тим фактом, що сам заявник не був допитаний, та що обставини його тримання у відділенні міліції не були прояс-

нені. Прокурор у подальшому вимагав проведення додаткової медичної оцінки ушкоджень заявника.

12. Згідно з даними нової медичної оцінки, проведеної у період між 3 та 7 червня 2002 року, у заявника були додатково виявлені переломи кількох ребер, які могли бути отримані 20 квітня 2002 року. Ушкодження заявника були відповідно перекваліфіковані в «тілесні ушкодження середньої тяжкості».

13. У період з червня по жовтень 2002 року були прийняті ще три рішення не порушувати кримінальні справи (7 червня, 1 серпня та 13 вересня 2002 року), які посилялися на ймовірність того, що заявник отримав ушкодження в результаті застосування співрозмірної сили, коли його конвоювали до відділення міліції. Ці рішення були скасовані 11 липня, 28 серпня та 29 жовтня 2002 року відповідно. Цим останнім рішенням одночасно вирішено порушити офіційний кримінальний процес стосовно інциденту.

14. 31 березня 2003 року кримінальне судочинство було припинено через відсутність доказів злочинної поведінки міліціонерів.

15. У квітні 2003 року заявник подав апеляцію до Личаківського районного суду міста Львів проти рішення про припинення кримінального судочинства.

16. 1 серпня 2003 року районний суд задовольнив апеляцію заявника та знов розпочав судочинство. Зокрема, він зазначив, що в ході допиту заявник надав детальні та послідовні описи обставин, які призвели до його ушкоджень. Два міліціонери, з іншого боку, змінили свої початкові пояснення (на самому початку вони стверджували, що заявник міг отримати ушкодження в результаті застосування бойових прийомів, коли його конвоювали до відділення міліції, а потім вони заявили, що коли він опирався тим прийомом, він випадково впав і одержав травми). Суд у подальшому висловив сумнів стосовно того, що численні ушкодження заявника на різних частинах його тіла можуть бути пояснені одним падінням, як стверджували міліціонери, та доручив слідчим органам допитати медичних експертів стосовно правдоподібності тверджень міліціонерів

та пояснень заявника щодо інциденту. Суд також доручив слідчим органам визначити, чому затримання заявника не було належним чином зареєстровано та визначити і допитати інших можливих свідків подій.

17. 6 серпня 2004 року додаткова медична оцінка підтвердила те, що заявник отримав переломи трьох ребер, які могли бути отримані 20 квітня 2002 року.

18. 17 вересня 2004 року та 26 січня 2005 року кримінальне судочинство було припинене практично на тих самих підставах, що і раніше. 15 жовтня 2004 року та 10 березня 2005 року відповідно, Львівська обласна прокуратура скасувала ті рішення, виявивши, що попередні вказівки суду не були повністю дотримані.

19. 17 червня 2005 року слідчий відділу районної прокуратури знову припинив кримінальне судочинство, посиляючись на ймовірність того, що ушкодження стали результатом застосування співрозмірної сили, коли заявника конвоювали до відділення міліції. Як обґрунтування, вони посилалися на додаткове опитування двох міліціонерів, яких підозрювали в поганому поведженні, кількох міліціонерів, кількох осіб, затриманих у відділенні міліції в той самий день, та двох звичайних свідків, у присутності яких у заявника забрали ніж. Вищезгадані особи заявили, що, хоча вони більше не можуть згадати деталі у зв'язку з тим, що пройшло багато часу, вони не були свідками поганого поведження із заявником. Міліціонер, який відповідав за реєстрацію затриманих 20 квітня 2002 року, також вказав, що заявник не був офіційно затриманий, оскільки про це не було відповідного запису в журналі.

20. 3 серпня 2005 року Львівська обласна прокуратура скасувала рішення про припинення судочинства та передала справу для подальшого розслідування.

21. 3 січня 2006 року розслідування було припинено майже на тих самих підставах, як і раніше, посиляючись на ті самі джерела доказів. Заявник звернувся до районного суду.

22. 9 серпня 2006 року районний суд скасував рішення від 3 січня 2006 року, виявивши, що його попередні доручення за-

лишилися не виконаними. Зокрема, він зазначив, що все ще незрозуміло, чому міліціонери змінили свої початкові свідчення щодо того, як заявник отримав ушкодження під час конвоювання його до відділення міліції; медичні експерти не були допитані стосовно достовірності описів сторін про те, як були спричинені ушкодження; та причини того, чому міліція не зареєструвала затримання заявника не були встановлені. Суд також встановив, що бездіяльність слідства можна розуміти як

«уперте небажання...провести детальну перевірку обставин, описаних заявником ...[та прийняти] обґрунтоване рішення стосовно його скарги...»

23. Ще кілька разів поспіль судочинство припинялося на основі того, що було неможливо ідентифікувати злочинця, незважаючи на той факт, що були вжиті всі необхідні заходи, але воно знову розпочиналося на основі скарг заявника. 3 липня 2009 року (востаннє, коли сторони повідомляли Суд про нові дані за справою) судочинство все ще не було закінчене.

II. ВІДПОВІДНЕ ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

24. Відповідне внутрішньодержавне законодавство можна знайти в рішенні суду у справі *«Козинець проти України»* (№ 75520/01, §§ 39-42, 6 грудня 2007 року).

ПИТАННЯ ПРАВА

I. ЗАЯВЛЕНІ ПОРУШЕННЯ СТАТЕЙ 3 ТА 13 КОНВЕНЦІЇ

25. Заявник поскаржився, що він був підданий нелюдському та принижуючому гідність поводженню з боку міліціонерів під час допитування 20 квітня 2002 року, що суперечить статті 3 Конвенції. Він також поскаржився за статтею 13 Конвенції про те, що не було проведено ефективне розслідування його скарги про погане поводження, та таким чином в нього не було ефективного засобу судового захисту стосовно вищевказаного порушення.

26. У відповідних статтях Конвенції йдеться про таке:

Стаття 3

Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню.

Стаття 13

Кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження.

27. На думку Суду, буде доцільно розглядати скаргу заявника про неналежне розслідування його тверджень про погане поводження, згідно з процесуальними аспектами статті 3 Конвенції (див. *«Козинець проти України»*, вказане вище, § 44).

А. Прийнятність

28. Уряд заявив, що скарга заявника про погане поводження була передчасною, оскільки відповідне внутрішньодержавне розслідування все ще триває.

29. Заявник наполягав на тому, що розслідування було неефективним, та таким чином він має бути звільненим від зобов'язання очікувати його результатів.

30. Суд вважає, що заперечення Уряду порушують питання, яке повинно бути вивченим разом із скаргою про те, що розслідування було неефективним, згідно зі статтею 3 Конвенції, та відповідно, приєднує його до суті скарги заявника в цьому відношенні.

Б. По суті

1. Стосовно заявленого поганого поводження

31. Згідно із твердженнями заявника, матеріали справи містили достатній доказ того, що його ушкодження були нанесені міліціонерами протягом незареєстрованного затримання у відділенні міліції. Зокрема, Уряд не надав послідовного альтернативного пояснення того, як заявник отримав ушкодження, про які йдеться.

32. Згідно з твердженнями Уряду, було неможливо оцінити правдивість тверджень заявника стосовно поганого поводжен-

ня міліціонерів у квітні 2002 року, оскільки внутрішньодержавне розслідування в цьому відношенні ще не було закінчене.

33. Застосовуючи загальні принципи, визначені в його судовій практиці (дивіться, наприклад, *Козинець*, вказано вище, §§ 51–54 та *Спінов проти України*, № 34331/03, §§ 44–45 та 49, 27 листопада 2008 року), до фактів цієї справи, Суд зазначає, що сторони зійшлися в тому, що 20 квітня 2002 року заявник отримав кілька саден, численні синці по всьому його тілу та переломи трьох ребер.

34. Хоча й немає ніяких записів про стан здоров'я заявника до та після його сутички з міліцією в день, про який йдеться, в світлі показань міліціонерів (див. пункти 10 та 16 вище) та у відсутності будь-яких альтернативних доказів від Уряду, Суд вважає встановленим те, що ушкодження, про які було надано скаргу, були отримані під час сутички заявника з міліцією.

35. Питання, на яке треба відповістити, чи були ці ушкодження отримані, як стверджував заявник, протягом його перебування під вартою, та чи державні органи влади повинні понести відповідальність за них, згідно зі статтею 3 Конвенції, чи, як доводить Уряд, вони були отримані в результаті застосування співрозмірної сили для здійснення арешту заявника.

36. При оцінці версії подій заявника — що його побили, допитуючи під час затримання — Суд вважає, що ряд фактів додає правдоподібності його версії. Слід зазначити, що допит заявника, який потенційно міг призвести до його кримінального переслідування за володіння нападницькою зброєю, відбувся за відсутності основних процесуальних гарантій. Зокрема, заявника допитували без адвоката. Його затримання не було зареєстроване з незрозумілих причин. Слід також зазначити, що міліціонери, які намагалися пояснити ушкодження заявника його опором арешту протягом подальшого розслідування, ніколи не висували звинувачення у непокорі проти нього після його арешту та звільнили його після допиту про ніж.

37. Окрім того, як зазначили внутрішньодержавні судові органи влади, звіт подій заявника був детальним та послідовним протягом всього розслідування. Звіти міліціонерів, з

іншого боку, були змінені після перекваліфікації травм заявника з «легких» на «середньої тяжкості». Зокрема, спочатку міліціонери стверджували, що заявник отримав ушкодження в результаті застосування бойових прийомів, щоб приборкати його, у подальшому вони додали, що при його спробах опору міліції він впав на землю та ушкодився. Суд також зазначає, що вказівки внутрішньодержавних судових органів влади допитати медичних експертів стосовно ймовірності версій заявника та міліції, не були дотримані (див. пункт 16 вище).

38. Підбиваючи підсумок, Суд, як і внутрішньодержавні судові органи влади, не може прийняти те, що численні синці на різних частинах тіла заявника могли стати результатом застосування стримуючої сили при його конвоюванні у відділення міліції без подальшого обґрунтування цієї останньої версії. Він зазначає, що оскільки сторони не надали ніяких переконливих доказів про точний характер та рівень застосування сили, яка призвела до ушкоджень заявника, розглянувши разом — медичні докази, характер та розсіяне розташування ушкоджень, послідовні свідчення заявника, недостатність доказів того, що допит заявника супроводжувався належними процесуальними гарантіями, а також недостатність послідовності в альтернативному поясненні Уряду стосовно походження ушкоджень заявника, все це викликає сильну підозру стосовно того, що ці ушкодження могли бути спричинені міліціонерами під час допиту заявника.

39. Враховуючи обов'язок органів влади нести відповідальність за ушкодження, нанесені особам, які знаходяться під їх контролем, Суд вважає, що нездатність виявити винність конкретних державних службовців у злочині застосування насильства проти заявника за цією справою, не звільняє державу від її відповідальності згідно з Конвенцією (див., наприклад, *«Афанасьєв проти України»*, № 38722/02, § 66, 5 квітня 2005 року; *«Вергельський проти України»*, № 19312/06, §§ 108–110, 12 березня 2009 року, та навпаки, *Спінов*, вказано вище, §§ 48–54, 27 листопада 2008 року та *«Дрозд проти України»*, № 12174/03, §§ 60–62, 30 липня 2009 року).

40. Суд дійшов висновку, що заявника було піддано нелюдському та принижуючому гідність поведженню у порушення статті 3 Конвенції.

2. Щодо ефективності розслідування твердження заявника про погане поведження

41. Заявник стверджував, що розслідування його скарги було поверховим, оскільки органи влади не бажали піддавати покаранню міліціонерів за акт насильства.

42. Згідно з твердженнями Уряду, органи влади робили, що було в їх силах для розслідування скарги заявника про погане поведження.

43. Суд вважає, що якщо особа подає спірну скаргу про те, що він був підданий суворому поганому поведженню державними органами влади в порушення статті 3 Конвенції, разом із загальним обов'язком держави, згідно зі статтею 1 Конвенції, це положення за змістом вимагає проведення ефективного офіційного розслідування (див. *«Ассенов та Інші проти Болгарії»*, рішення суду від 28 жовтня 1998 року, *Публікації рішень Суду* 1998-VIII, стор. 3290, § 102).

44. Щодо обставин цієї справи, Суд зазначає, що заявник отримав переломи кількох ребер та численні синці та надав свою скаргу про погане поведження проти міліціонерів у перший робочий день після передбачуваного інциденту. Відповідне розслідування, яке тривало більше восьми років, не встановило обставини, за яких він отримав ушкодження, та не встановило тих (якщо такі є), хто був відповідальним за них.

45. Суд у подальшому зазначає, що розслідування припинялося або призупинялося кілька разів, оскільки слідство не могло виявити докази неналежної поведінки міліціонерів або визначити іншого злочинця. Ці рішення були у подальшому скасовані наглядовими прокурорськими та судовими органами влади, які посилялися на те, що слідчі органи влади не вжили всіх засобів у їх розпорядженні. У своїх рішеннях прокурорські та судові органи влади явно вказували ряд заходів, які могли бути вжиті, а також зазначили, що попередні вказівки не були

повністю дотримані (див. пункти 11, 16, 18 та 22 вище). Незважаючи на це, в низці випадків розслідування припинялося по суті на тих самих засадах, як і раніше, без вжиття подальших суттєвих заходів. Ситуація призвела до виявлення Личаківським судом того, що слідчі органи влади проявляли *«уперте небажання»* визначити реальні обставини справи (див. пункт 22 вище).

46. Згідно з матеріалами справи (див. пункт 19 вище), стало відомо, що подальший збір доказів був ускладнений через те, що пройшло багато часу. Зокрема, свідки більше не могли згадати деталі подій. У цих обставинах, Суд не має причини вважати, що ще ряд опитувань виправить попередні вади та зробить слідство ефективним.

47. Суд вважає, що фактичні обставини розслідування скарги заявника про погане поводження в цій справі схожі на ситуації, в яких він виявив порушення в низці нещодавніх справ (див., наприклад, *«Міхеєв проти Росії»*, №. 77617/01, §§ 112–113 та 120–121, 26 січня 2006 року; *«Кобець проти України»*, № 16437/04, §§ 53–56, 14 лютого 2008 року; та *Вергельський*, вказано вище, § 102).

48. У світлі обставин цієї справи та своєї встановленої судової практики, Суд дійшов висновку, що в цій справі було порушення статті 3 Конвенції у зв'язку з неефективним розслідуванням скарги заявника про погане поводження протягом перебування в міліції під вартою. Таким чином, попереднє заперечення Уряду (див. пункт 28 вище) повинно бути відхилене.

II. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

49. Стаття 41 Конвенції обумовлює:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».

A. Шкода

50. Заявник вимагав 150 000 євро як моральну шкоду.

51. Уряд вважав цю вимогу необґрунтованою та безпідставною.

52. Суд вважає, що заявник переніс страждання та відчай від обставин, які призвели до виявлення вищезазначених порушень Конвенції. Виносячи рішення на справедливих засадах, Суд призначає заявнику 10 000 (євро) як моральну шкоду.

В. Судові витрати

53. Заявник також вимагав 1500 євро за судові витрати, понесені ним під час розгляду справи внутрішньодержавними органами влади та Судом. На підтримку цієї вимоги заявників надав рахунок, виписаний п. Р. Таратулою у травні 2009 року за 150 годин правової допомоги за період між 2005 і 2009 роками у зв'язку із «кримінальним судочинством, в якому він був жертвою» та його «представлення в Європейському суді з прав людини».

54. Уряд зазначив, що ця вимога була необґрунтованою. Зокрема, заявник не надав конкретного переліку того, які послуги були надані йому п. Таратулою протягом внутрішньодержавного судочинства та судочинства за Конвенцією.

55. Згідно з судовою практикою Суду, заявник має право на відшкодування витрат та видатків лише в тих межах, у яких було показано, що вони були фактично понесені та за необхідністю, та були обґрунтованими за кількістю. Враховуючи наявні документи та вищезазначені критерії, Суд вважає обґрунтованою суму, яка вимагається. Враховуючи той факт, що заявнику була надана правова допомога в розмірі 850 євро з боку Суду, Суд призначає заявнику 650 євро за цією вимогою.

С. Відсотки за прострочування виплати відшкодувань

56. Суд вважає за доцільне призначити три відсотки за прострочування виплати відшкодувань, виходячи з розміру граничної позичкової ставки Європейського центрального банку.

ЗА ЦИХ ПІДСТАВ СУД ОДНОГОЛОСНО

1. *Вирішує* приєднати до суті заперечення Уряду стосовно вичерпання внутрішньодержавних засобів судового захисту

по відношенню до скарги заявника за статтею 3 Конвенції про стверджуване погане поводження з ним міліціонерів та відхиляє його після вивчення сутності цієї скарги.

2. *Визнає* заяву прийнятною.
3. *Постановляє*, що було порушення статті 3 Конвенції стосовно нелюдського та такого, що принижує гідність поводження;
4. *Постановляє*, що було порушення статті 3 Конвенції стосовно неефективного розслідування скарги заявника про погане поводження;
5. *Встановлює*
 - (а) що Держава-відповідач повинна сплатити заявнику, протягом трьох місяців, починаючи від дня, коли рішення суду стане остаточним відповідно до статті 44 п. 2 Конвенції, 10 000 євро (десять тисяч євро) стосовно моральної шкоди та 650 євро (шістсот п'ятдесят євро) стосовно судових витрат, які повинні бути конвертовані в національну валюту України за обмінним курсом на день здійснення платежу з урахуванням будь-якого податку, який може підлягати сплаті заявником стосовно вищезазначених сум;
 - (б) що починаючи з моменту закінчення строку вищезазначених трьох місяців і до повного розрахунку, прості відсотки будуть підлягати сплаті на вищезазначені суми за ставкою, рівною до граничної облікової ставки Європейського центрального банку протягом терміну наданого на виконання рішення суду плюс три відсотки;
6. *Відхиляє* решту скарг заявника стосовно справедливої компенсації.

Учинено англійською мовою та повідомлено письмово 4 листопада 2010 року, відповідно до Положення 77 §§ 2 та 3 Регламенту Суду.

Клаудія Вестердік
Секретар секції

Пеер Лоренцен
Голова секції

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА
«СИЛЕНОК І «ТЕХНОСЕРВІС-ПЛЮС»
ПРОТИ УКРАЇНИ»
(Заява № 20988/02)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

9 грудня 2010 року

Це рішення Суду стане остаточним за обставин, передбачених пунктом 2 статті 44 Конвенції. Текст рішення може підлягати редакційним правкам.

У справі «Силенок і «Техносервіс-плюс» проти України»,
Європейський суд з прав людини (П'ята секція), засідаючи
Палатою, до складу якої увійшли:

Пеер Лоренцен (Peer Lorenzen), *Голова,*

Ренате Єгер (Renate Jaeger),

Карел Юнгвірт (Karel Jungwiert),

Марк Віллігер (Mark Villiger),

Миряна Лазарова-Трайковська (Mirjana Lazarova Trajkovska),

Здравка Калайджиєва (Zdravka Kalaydjieva),

Ганна Юдківська (Ganna Yudkivska), *судді,*

та Клаудія Вестердік (Claudia Westerdiek), *Секретар секції,*

після наради за зачиненими дверима 16 листопада 2010 року
виносить таке рішення, ухвалене того самого дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справа порушена за заявою (№ 20988/02) проти України, поданою до Суду на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) громадянином України Олександром Миколайовичем Силенком та українською компанією «Техносервіс-Плюс» (далі — компанія-заявник) 5 листопада 2001 року.

2. Уряд України (далі — Уряд) представляв його уповноважений — п. Ю. Зайцев, Міністерство юстиції.

3. Заявник твердив, зокрема, що він зазнав поганого поводження з боку працівників міліції, і що розслідування цієї справи було неефективним. Компанія-заявник твердила, зокрема, що винесене на її користь судове рішення залишалося невиконаним протягом тривалого часу, і в цьому відношенні у неї не було жодних заходів ефективного юридичного захисту.

4. 7 липня 2009 року Суд оголосив заяву частково неприйнятною та вирішив довести зазначені вище скарги до відома Уряду.

ФАКТИ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

5. Перший заявник (заявник), 1963 року народження, проживає у м. Чернігові. Другий заявник (компанія-заявник) — це компанія з обмеженою відповідальністю, що належить заявникові, яка зареєстрована і знаходиться у Чернігові.

А. Факти, що стосуються заявника

6. 8 січня 2001 року заявник був заарештований на вулиці працівниками міліції, які мали на собі цивільний одяг — паном С., паном К., паном А. та паном Г. Під час арешту заявник чинив опір, оскільки на той момент не знав, що перед ним — працівники міліції. За твердженням заявника, під час арешту й пізніше, у відділенні міліції він був побитий працівниками міліції.

7. 11 січня 2001 року заявник був госпіталізований зі зламаним ребром, пневмотораксом, струсом мозку та численним синцями на тілі. Судово-медична експертиза, що проводилася між 11 січня і 1 лютого 2001 року, виявила численні синці на різних частинах тіла заявника та струс мозку. Водночас експертиза не підтвердила, що заявник мав зламане ребро.

8. 18 січня 2001 року заявник подав до прокуратури міста Чернігова (ПМЧ) скаргу на побиття.

9. 26 січня 2001 року ПМЧ відмовила в порушенні кримінальної справи на підставі тверджень заявника. Прокуратура зазначила, що згідно з поясненнями працівників міліції заявник чинив при арешті жорсткий фізичний опір, тому вони застосували силу й наділи йому наручники. Далі слідчий міліції п. З. пояснив, що у відділенні міліції ні він сам, ні інші працівники міліції не вчинили стосовно заявника жодних протиправних дій. Відтак, прокуратура дійшла висновку, що застосування сили проти заявника мала законний характер.

10. 12 березня 2001 року прокуратура Чернігівської області (ПЧО) відмінила рішення від 26 січня 2001 року через неповне розслідування справи й наказала ПМЧ виконати додаткові

слідчі дії, в тому числі допитати заявника і здійснити детальний допит кожного причетного до інциденту працівника міліції про обставини арешту заявника та індивідуальні дії кожного працівника міліції, який брав у ньому участь.

11. Додаткова судово-медична експертиза, проведена 16 березня 2001 року, виявила на тілі заявника численні синці від ударів, завданих від 45 до 50 разів, зламане ребро, травму грудної клітини, пневмоторакс і струс мозку.

12. 5 квітня 2001 року ПЧО відмовила в порушенні кримінальної справи на тій підставі, що, як стало очевидно з показань причетних до інциденту працівників міліції, вони правомірно застосували силу під час арешту і не застосовували незаконних засобів впливу на заявника під час його тримання під вартою.

13. 17 квітня 2001 року Деснянський районний суд міста Чернігова (Деснянський суд) відмінив рішення від 5 квітня 2001 року на тій підставі, що заявник і наочні свідки інциденту не були допитані, а в рішенні прокуратури міста Чернігова не були встановлені обставини, за яких заявник отримав так багато тілесних ушкоджень. Суд наказав провести кримінальне розслідування цієї справи.

14. 17 травня 2001 року прокуратура міста Чернігова розпочала кримінальне розслідування. Між 28 травня і 5 липня 2001 року були допитані семеро свідків.

15. Між 20 травня і 6 грудня 2001 року заявник п'ять разів був викликаний слідчим, але не з'являвся на виклики.

16. 27 червня 2001 року заявник був визнаний винним у заподіянні тілесних ушкоджень середньої тяжкості одному з працівників міліції, які здійснювали його арешт — пану Г. Це рішення було підтримане апеляційним судом, але відмінене в касаційному порядку 7 вересня 2004 року.

17. 24 липня 2001 року кримінальне розслідування факту заподіяння заявникові тілесних ушкоджень було призупинене через неможливість установити винуватців.

18. 11 грудня 2001 року прокуратура Чернігівської області відмінила рішення про призупинення провадження кримінальної справи, і воно було відновлене.

19. 20 грудня 2001 року заявник був викликаний слідчим, але не з'явився.

20. 26 грудня 2001 року були допитані троє свідків.

21. 23 січня 2002 року заявник був визнаний потерпілим у цій справі.

22. 28 січня 2002 року заявник був допитаний в якості потерпілого.

23. Між 29 січня і 18 березня 2002 року були допитані дев'ятеро свідків.

24. 4 лютого 2002 року заявник не з'явився на допит. Того ж дня і пізніше, а саме 8 і 14 лютого 2002 року слідчий розпорядився здійснити примусовий привід заявника.

25. 14, 15 і 19 березня 2002 року була проведена очна ставка заявника і пана Т. з працівниками міліції п. Г., п. В., п. Гр., п. К. і п. Л.

26. 20 травня 2002 року провадження кримінальної справи було призупинене через неможливість установити винуватців.

27. 12 травня 2003 року прокуратура Чернігівської області відмінила рішення від 20 травня 2002 року про призупинення кримінальної справи. Провадження було відновлене.

28. 16 травня 2003 року слідчий попросив заявника представити йому медичні документи, що стосуються інциденту, з метою проведення додаткової судово-медичної експертизи. За інформацією Уряду, заявник не представив затребуваних документів.

29. 25 травня 2003 року провадження кримінальної справи було призупинене через неможливість установити винуватців.

30. 1 липня 2005 року прокуратура Чернігівської області відмінила рішення від 25 травня 2003 року про призупинення кримінальної справи. Провадження було відновлене.

31. 12 липня 2005 року слідчий видав наказ про примусовий привід заявника. На той час заявник утримувався в Чернігівському СІЗО у зв'язку з розслідуванням іншої справи.

32. 14 липня 2005 року кримінальна справа була призупинена через неможливість установити винуватців.

33. 5 серпня 2005 року прокуратура Чернігівської області відмінила рішення від 14 липня 2005 року про призупинення кримінальної справи. Провадження було відновлене.

34. 16 і 24 серпня 2005 року заявник викликався слідчим, але не з'явився.

35. 14 вересня 2005 року був допитаний один свідок.

36. 15 вересня 2005 року кримінальна справа була призупинена через неможливість установити винуватців.

37. 7 грудня 2006 року прокуратура Чернігівської області відмінила рішення від 15 вересня 2005 року про призупинення кримінальної справи. Провадження було відновлене.

38. Між 25 грудня 2006 року і 24 травня 2007 року були допитані десятеро свідків.

39. 12 червня 2007 року прокуратура Чернігівської області закрила кримінальну справу через відсутність складу злочину в діях працівників міліції. Прокуратура Чернігівської області відзначила, що з огляду на значний час, що минув з дня інциденту, більшість свідків не могли пригадати його подробиці, що початкові свідчення працівників міліції були правильними, і ці працівники діяли відповідно до закону.

40. 11 грудня 2007 року Генеральна прокуратура України (ГПУ) відмінила рішення від 12 червня 2007 року й повернула справу на додаткове розслідування.

41. 11 лютого та 4 і 14 березня 2008 року заявник викликався до слідчого, але не з'явився.

42. 14 березня 2008 року кримінальна справа була призупинена через неможливість установити винуватців.

43. 19 січня, 12 лютого і 26 серпня 2009 року заявник викликався до слідчого, але не з'являвся.

44. Починаючи з вересня 2009 року, коли заявник був оголошений у розшук у зв'язку з іншою кримінальною справою, в якій він виступав у якості обвинуваченого, заявник не з'являвся на виклики слідчого.

45. 5 березня 2010 року прокуратура Чернігівської області отримала від заявника медичні документи, і 9 березня 2010 року була призначена судово-медична експертиза.

В. Факти, що стосуються компанії-заявника

46. 9 червня 2004 року Чернігівський господарський суд прийняв рішення про виплату компанії-заявнику (з державного бюджету) 14240,69 українських гривень у якості відшкодування, 142,41 гривень юридичних витрат і 118,00 гривень інших видатків і витрат¹. 1 вересня 2004 року це рішення набрало остаточного статусу, і 17 вересня 2004 року суд видав виконавчий лист.

47. 17 грудня 2004 року компанія-заявник пред'явила виконавчий лист до Державної виконавчої служби Деснянського району.

48. 20 грудня 2004 року виконавча служба відмовилася виконувати рішення суду від 9 червня 2004 року через невідповідність виконавчого листа певним формальним вимогам.

49. 16 лютого 2005 року компанія-заявник пред'явила цей самий виконавчий лист до Державної виконавчої служби Чернігівської області, яка наступного дня відхилила його через брак юрисдикції.

50. 1 вересня 2006 року компанія-заявник пред'явила виконавчий лист до Департаменту державної виконавчої служби, який того ж дня відхилив його, оскільки в ньому було відсутнє найменування (ім'я) боржника або його місцезнаходження.

51. 7 листопада 2006 року компанія-заявник звернулася до Чернігівського господарського суду з проханням указати у виконавчому листі номери рахунків Державного казначейства, з яких мають бути виплачені присуджені кошти.

52. 23 листопада 2006 року суд відхилив прохання компанії-заявника на тій підставі, що представник Казначейства не з'явився до суду, а інші сторони не знають номерів рахунків, і вони не були вказані у матеріалах справи.

53. 1 червня 2007 року компанія-заявник повторно звернулася до суду з проханням привести виконавчий лист у відповідність з формальними вимогами. 26 червня 2007 року у задоволенні цього прохання було відмовлено.

¹ Разом 14501,10 гривень, що дорівнює 2246,43 євро станом на дату прийняття цього рішення.

54. 5 лютого 2008 року компанія-заявник повторно звернулася до того ж суду з тим же проханням.-

55. Згідно з твердженням Уряду, суддя Чернігівського господарського суду запросив представника компанії-заявника до суду для надання пояснень, але останній не з'явився.

II. ВІДПОВІДНЕ ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

56. Положення відповідного внутрішньодержавного законодавства, що стосуються справи заявника, можна знайти в рішенні щодо справи «*Козинець проти України*» [*Kozinets v. Ukraine*] (№ 75520/01, §§ 39–42, від 6 грудня 2007 року). Стислий виклад положень відповідного внутрішньодержавного законодавства, що стосуються скарг компанії-заявника, наводиться у справі «*Войтенко проти України*» [*Voytenko v. Ukraine*] (№ 18966/02, §§ 20–22, від 29 червня 2004 року).

ПИТАННЯ ПРАВА

I. ЗМІСТ СПРАВИ

57. У відповідь на зауваження Уряду заявники робили неодноразові заяви стосовно скарг, оголошених неприйнятними в частковому рішенні від 7 липня 2009 року, та про нові події, що відбулися після цієї дати. Тому Суд вважає, що зараз недоцільно розглядати ці справи окремо одна від одної (див. справу «*Пирианик проти України з відповідними змінами*», № 75788/01, § 20, від 19 квітня 2005 року).

II. ЗАЯВЛЕНЕ ПОГАНЕ ПОВОДЖЕННЯ З ЗАЯВНИКОМ

58. Заявник скаржився на те, що він був побитий працівниками міліції, а також на те, що незважаючи на медичне засвідчення завданих йому тілесних ушкоджень, внутрішньодержавні компетентні органи не провели незалежного та ефективного розслідування факту поганого поводження з ним. При цьому він послався на статті 3 і 13 Конвенції. Суд, як головний компетентний орган, що дає правову характеристику фактам спра-

ви, вирішив вивчити питання, порушені заявником на підставі статті 3 Конвенції, в котрій є відповідні положення і яка передбачає таке:

Стаття 3

«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».

А. Прийнятність

59. Уряд стверджував, що ці скарги заявника були подані передчасно з огляду на те, що розслідування стверджуваного поганого поводження з ним усе ще триває.

60. У якості альтернативи він заявив, що заявник до певної міри сам сприяв затягуванню слідства і ослабив його ефективність, оскільки він не з'являвся до слідчого за його викликами і не пройшов додаткової медичної експертизи. Він вважає, що заявник не може скаржитися на затягування справи, оскільки він сам сприяв цьому, а отже його скарги мають бути відхилені через зловживання правом на подання скарг.

61. Заявник не погодився.

62. Суд відзначив, що заперечення Уряду тісно пов'язані з суттю скарги заявника згідно зі статтею 3 Конвенції. З огляду на це Суд об'єднує їх із питаннями по суті справи заявника.

63. Суд відзначає, що ці скарги не є явно необґрунтованими в сенсі статті 35 § 3 Конвенції. Суд також відзначає, що вони не є неприйнятними на будь-яких інших підставах. Тому ці скарги повинні бути оголошені прийнятними.

В. По суті

1. Щодо стверджуваного поганого поводження

64. Заявник стверджував, що зазнав поганого поводження з боку працівників міліції під час його арешту та тримання під вартою у відділенні міліції 8 січня 2001 року.

65. Уряд відзначив, що кримінальне розслідування, порушене на підставі тверджень заявника про погане поводження з ним, досі триває, а отже вони не можуть ні підтвердити, ні заперечити факту протиправних дій міліції стосовно нього.

66. Як зазначав Суд у багатьох випадках, у Статті 3 зафіксована одна з найбільш фундаментальних цінностей будь-якого демократичного суспільства. Навіть за таких надзвичайно складних обставин, як боротьба проти тероризму та організованої злочинності, Конвенція категорично забороняє застосування катування, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання. На відміну від багатьох матеріальних норм Конвенції та Протоколів №№ 1 і 4, стаття 3 не передбачає жодних винятків, а стаття 15 § 2 не допускає жодних відступів від неї навіть у випадку суспільної небезпеки, що загрожує життю нації (див. «*Селмуні проти Франції*» [*Selmouni v. France*] [GC], № 25803/94, § 95, ЄСПР 1999-V, а також «*Ассенов та інші проти Болгарії*» [*Assenov and Others v. Bulgaria*] 28 жовтня 1998, § 93, *Звіти про ухвали та рішення* 1998-VIII).

67. Суд ще раз повторює, що стосовно особи, позбавленої свободи, застосування фізичної сили, яке не було абсолютно необхідним з огляду на поведінку цієї особи, принижує людську гідність і в принципі являє собою порушення права, встановленого статтею 3 (див. «*Рібіч проти Австрії*» [*Ribitsch v. Austria*], 4 грудня 1995 р., § 38, Серія А № 336). Крім того, застосування сили в контексті арешту, навіть якщо його наслідком стають тілесні ушкодження, може не підпадати під статтю 3, зокрема, за обставин, які стали результатом власної поведінки заявника (див. «*Берлінський проти Польщі*» [*Berliński v. Poland*], №№ 27715/95 та 30209/96, § 64, 20 червня 2002 р.).

68. При оцінці доказів Суд у цілому застосовує стандарт доведеності «поза розумним сумнівом» (див. «*Ірландія проти Великобританії*» [*Ireland v. the United Kingdom*], 18 січня 1978 р., § 161, Серія А № 25). Проте ця доведеність може впливати з поєднання достатньо серйозних, очевидних і взаємно пов'язаних наслідків, або такої ж неспростовної презумпції факту. Якщо події, що є предметом розгляду, повністю або переважно відносяться до виключної компетенції органів влади, як у випадку осіб, які перебувають під їхнім контролем або утримуються під вартою, то в цьому разі виникатимуть тверді презумпції факту тілесних ушкоджень, завданих під час утри-

мання особи під вартою. Більше того, тягар доведення може розглядатися як такий, що лежить на органах влади, які повинні представити задовільні й переконливі пояснення (див. «*Рібіч проти Австрії*» [*Ribitsch v. Austria*], 4 грудня 1995 р., § 34, Серія А № 336, а також *Салман проти Туреччини* [*Salman v. Turkey*] [GC], № 21986/93, § 100, ЄСПР 2000-VII).

69. Повертаючись до обставин даної справи, Суд зазначає, що сторони не заперечують того факту, що під час арешту 8 січня 2001 року міліція застосувала проти заявника фізичну силу. Жодного разу не висувалося припущень, що до свого арешту заявник був причетний до якогось іншого конфлікту чи агресивно поводився, що могло призвести до завдання йому тілесних ушкоджень. Далі, незважаючи на застосування міліцією фізичної сили проти заявника, він не був підданий жодній медичній експертизі відразу ж після його прибуття до відділенні міліції. Суд також відзначив, що на жодному етапі розслідування національні органи не висунули жодної правдоподібної альтернативної версії походження тілесних ушкоджень заявника. Таким чином, можна припустити, що ці тілесні ушкодження були завдані заявникові працівниками міліції. Заявник стверджував, що зазнав побиття як під час арешту, так і пізніше у відділенні міліції. Уряд ніяк не прокоментував ці твердження, хоча внутрішньодержавні органи заперечили всі звинувачення в поганому поводженні з заявником після його арешту. Навіть якщо виходити з припущення, що всі тілесні ушкодження заявника були йому завдані під час арешту, Суд відзначає, що внутрішньодержавні органи не встановили точних обставин, за яких заявник отримав, згідно з формулюванням у медичних документах, «численні синці, спричинені застосуванням сили від 45 до 50 разів, зламане ребро, травма грудної клітини, пневмоторакс і струс мозку» (див. пункт 11), перебуваючи в руках міліції.

70. За цих обставин і з огляду на те, що тягар правдоподібного пояснення причини ушкоджень, зазнаних особою, яка перебувала під контролем міліції, лежить на Державі, Суд робить висновок, що Уряд не навів задовільних доказів того, що засто-

сування сили проти заявника було правомірним і абсолютно необхідним, і що тілесні ушкодження заявника з'явилися у нього цілком з іншої причини, ніж через погане поводження з ним під час утримання під вартою в міліції. Відповідно, мало місце порушення Статті 3 Конвенції в тому сенсі, що заявник зазнав нелюдського чи принизливого поводження.

2. Щодо стверджуваного неадекватного розслідування

71. Заявник стверджував, що державні органи сфальсифікували розслідування та його матеріали. На його думку, єдиною їхньою метою було забезпечення того, щоб працівники міліції, винні в поганому поводженні з ним, не були притягнуті до кримінальної відповідальності.

72. Уряд доводив, що державні органи вжили всіх заходів, необхідних для всебічного розслідування цієї справи. Вони неодноразово підкреслювали, що поведінка заявника — неявка до слідчого в сімнадцяти випадках і непредставлення медичних документів — стала причиною значних затримок у проведенні слідства і негативно позначилася на його ефективності. На їхню думку, розслідування даної справи не може бути визнане таким, що суперечить статті 3 Конвенції.

73. Суд повторює, що якщо особа робить варту довіри заяву про те, що вона зазнала з боку міліції чи інших представників влади поводження, яке становить порушення статті 3, це положення тлумачиться у прив'язці до загального обов'язку Держави згідно зі статтею 1 Конвенції «гарантувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, права і свободи, визначені в ... Конвенції», і під цим розуміється обов'язок провести ефективне офіційне розслідування. Як у випадку розслідування на підставі статті 2, таке розслідування повинно призвести до встановлення і покарання винуватців. У протилежному випадку загальна правова заборона катувань, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, незважаючи на її основоположне значення, буде на практиці неефективною, і в окремих випадках у представників влади з'явиться можливість майже безкарно зловживати правами тих, хто перебуває під

їхнім контролем (див., зокрема, справу «*Лабіта проти Італії*» [*Labita v. Italy*] [GC], no. 26772/95, § 131, ECHR 2000-IV).

74. Розслідування серйозних звинувачень у поганому поводженні повинно бути ретельним і всебічним. Це означає, що компетентні органи завжди повинні докладати серйозних зусиль до з'ясування, що саме сталося, і не робити поспішних або необґрунтованих висновків, щоб на їхній основі закрити слідство, або приймати рішення (див. згадане вище рішення у справі «*Асенов та інші проти Болгарії*» [*Asenov and Others v. Bulgaria*], §§ 103 et seq.). Вони повинні вжити всіх розумних заходів з метою забезпечення доказів, що стосуються даного інциденту, в тому числі, зокрема, показань свідків та результатів судово-медичної експертизи (див. «*Танрікулу проти Туреччини*» [*Tanrikulu v. Turkey*] [GC], №. 23763/94, §§ 104 et seq., ECHR 1999-IV, та *Гюль проти Туреччини* [*Gül v. Turkey*], № 22676/93, § 89, 14 грудня 2000 р.). Будь-яка вада розслідування, що підбиває його здатність установити причину завданих ушкоджень або відповідальних осіб, може призвести до невиконання цього стандарту.

75. Суд відзначає, що в даному випадку, незважаючи на завдання заявникові тілесних ушкоджень працівниками міліції, державні органи не порушили жодного розслідування з власної ініціативи. Лише після подання заявником скарги на дії працівників міліції внутрішньодержавні органи країни провели попереднє розслідування справи. Більше того, початкове рішення про відмову в порушенні кримінальної справи проти працівників міліції базувалося на їхніх поясненнях, тимчасом як сам заявник не був навіть допитаний. Крім того, як зазначалося вище, Суд не знаходить ознак будь-яких серйозних спроб слідчих органів дати відповідь на запитання, поставлене судом першої інстанції 17 квітня 2001 р. (див. пункт 13 вище) щодо причин появи у заявника такої великої кількості ушкоджень після застосування сили працівниками міліції.

76. Щодо заперечень Уряду Суд вважає, що вони мають бути відхилені, оскільки заявник вжив достатніх заходів на

внутрішньодержавному рівні, щоб привернути до своїх скарг увагу національних органів влади. Більше того, навіть якщо припустити, що заявник своєю поведінкою до певної міри сприяв деякій затримці кримінального розслідування, спираючись на факти справи, все ж не можна сказати, що заявник ніколи не був доступний для проведення допитів. Більше того, як мінімум один з викликів до слідчого був йому вручений під час утримання під вартою (див. пункт 31 вище). Судячи з усього, заявник був допитаний кілька разів, брав участь в очних ставках зі стверджуваними винуватцями і проходив медичні обстеження.

77. У світлі названих вище серйозних недоліків Суд вважає, що внутрішньодержавні органи не виконали свого обов'язку розслідувати скарги заявника на погане з ним поводження. Відповідно, в цьому також мало місце порушення статті 3 Конвенції.

III. НЕВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ НА КОРИСТЬ КОМПАНІЇ-ЗАЯВНИКА

78. Компанія-заявник поскаржилася на невиконання судового рішення від 9 червня 2004 року, винесеного на її користь, і відсутність у неї ефективних засобів юридичного захисту в цьому зв'язку. При цьому вона послалася на статтю 13 (процитовану вище), а також на статтю 6 § 1 Конвенції та статтю 1 Протоколу № 1, які, зокрема, передбачають наступне:

Стаття 6 § 1

«Щодо визначення його громадянських прав та обов'язків ... кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, установленим законом. ...»

Стаття 13

«Кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження».

Стаття 1 Протоколу № 1

«Кожна фізична або юридична особа має право вільно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права.

Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів...»

А. Прийнятність

79. Суд зазначає, що ці скарги не є вочевидь необґрунтованими у сенсі статті 35 § 3 Конвенції. Суд також зазначає, що вони не є неприйнятними на будь-яких інших підставах. Таким чином, їх належить оголосити прийнятними.

В. По суті

1. Заявлене порушення статті 6 § 1 Конвенції

80. Компанія-заявник вважала, що судові рішення залишилися невиконаними через те, що Держава не виділила коштів на його виконання. Вона відзначила, що в місцевому департаменті Державного казначейства навіть немає рахунку для здійснення такого роду платежів. Вона також відзначила, що виданий їй виконавчий лист уже втратив свою силу, і вона не змогла одержати нового листа від внутрішньодержавних судових органів.

81. Уряд стверджував, що ніякого порушення статті 6 § 1 не було. Вони пояснили, що право компанії заявника на присуджену їй суму не оспорується, і що затримка з виконанням рішення була спричинена самою компанією-заявником, яка з п'яти з половиною років, протягом яких не виконувалося рішення, упродовж п'яти років і одного місяця тримала виконавчий лист у себе.

82. Суд зауважує, що судові рішення, винесене на користь компанії-заявника, залишається невиконаним.

83. Що стосується аргументу Уряду, що компанія-заявник тримала у себе виконавчий лист переважну більшість часу, Суд зауважує, що в даній справі компанія-заявник отримала на

руки остаточне й таке, що підлягає виконанню судове рішення проти Держави. Суд повторює, що недоречно вимагати від особи, яка в кінці судового розгляду справи отримала на руки судові рішення проти Держави, щоб вона після цього розпочинала виконавче провадження, аби домогтися задоволення своїх претензій (див. *Лізанець проти України* [*Lizanets v. Ukraine*], № 6725/03, § 43, 31 травня 2007 р., та судову практику, на яку посилається Суд у цій справі).

84. Суд часто знаходив порушення статті 6 § 1 Конвенції у справах, де розглядалися такі ж питання, як у даній справі (див. згадану вище справу *«Ромашов проти України»* [*Romashov v. Ukraine*] § 46 і згадану вище справу *Войтенко* [*Voytenko*], §§ 43 і 55).

85. Вивчивши всі подані на його розгляд матеріали, Суд вважає, що Уряд не представив жодного факту чи аргументу, здатного схилити його до прийняття іншого рішення в даній справі.

86. Беручи до уваги свою судову практику з цього питання, Суд вважає, що відповідно в цій справі мало місце порушення статті 6 § 1.

2. Заявлене порушення статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції

87. Суд повторює свою судову практику в тому сенсі, що відсутність у заявника можливості домогтися виконання судового рішення, винесеного на його чи її користь, становить порушення його права вільно володіти своїм майном, сформульованого в першому реченні першого пункту статті 1 Протоколу № 1 (див., зокрема, справи *«Бурдов проти Росії»* [*Burdov v. Russia*], № 59498/00, § 40, ECHR 2002-III; *«Ясюнене проти Литви»* [*Jasiūnienė v. Lithuania*], № 41510/98, § 45, 6 березня 2003 р.; та *«Войтенко проти України»* [*Voytenko v. Ukraine*], № 18966/02, §§ 53–55, 29 червня 2004 р.). Суд не вбачає підстав для відходу від своєї судової практики в цій справі.

88. Відповідно, мало місце порушення статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції.

3. Щодо заявленого порушення Статті 13 Конвенції

89. Суд дійшов висновку, що компанія-заявник не мала ефективного національного засобу юридичного захисту, згідно з вимогою статті 13 Конвенції, вдавшись до якого вона могла б домогтися судової постанови, що підтверджує її право на остаточне задоволення її претензій в розумні строки, як це гарантується статтею 6 § 1 Конвенції (див., наприклад, згадану вище справу *Войтенко* [Voytenko], §§ 46–48, 29 червня 2004 р. і згадану вище справу *Васильєв* [Vasylyev], § 41). Відповідно, мало місце порушення цього положення.

IV. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

90. Стаття 41 Конвенції передбачає:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї, і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд у разі необхідності надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».

А. Шкода

1. Перший заявник

91. Перший заявник вимагав 10 000 євро відшкодування матеріальної шкоди і 94 000 євро відшкодування моральної шкоди.

92. Уряд зазначив, що ці вимоги надмірні й необґрунтовані.

93. Суд не знаходить жодного причинно-наслідкового зв'язку між установленим порушенням і стверджуваною матеріальною шкодою. Таким чином, Суд відхиляє цю вимогу. З іншого боку Суд присуджує першому заявнику 10 000 євро в порядку відшкодування моральної шкоди.

2. Компанія-заявник

94. Компанія-заявник вимагала 20 000 євро відшкодування матеріальної шкоди і 10 000 євро відшкодування моральної шкоди.

95. Уряд зазначив, що ці вимоги надмірні й необґрунтовані.

96. Суд відзначає, що виплата заборгованого за судовим рішенням відшкодування компанії-заявнику була б найбільш доречним способом компенсації матеріальної шкоди. Таким чином, Суд присуджує компанії-заявнику 4800 євро в порядку відшкодування моральної шкоди.

В. Судові витрати

97. Перший заявник також вимагав 3000 євро відшкодування судових витрат, понесених ним у внутрішньодержавних судах і в Суді. Компанія-заявник вимагала 2000 євро відшкодування видатків і витрат, понесених нею в внутрішньодержавних судах і в Суді.

98. Уряд стверджував, що ці претензії не підкріплені жодними документами.

99. Згідно з судовою практикою Суду заявник має право на відшкодування видатків і витрат лише в тому разі, якщо буде доведено, що вони були фактично понесені, необхідні та розумні за своїм розміром. У цій справі Суд, виходячи з наявних у нього документів і зазначених вище критеріїв, відхиляє вимогу щодо відшкодування видатків і витрат.

С. Відсотки за прострочування виплати відшкодувань

100. Суд вважає за доцільне призначити три відсотки за прострочування виплати відшкодувань виходячи з розміру граничної позичкової ставки Європейського центрального банку.

НА ЦИХ ПІДСТАВАХ СУД ОДНОГОЛОСНО

1. *Приєднує* до суті заперечення Уряду і відхиляє їх після розгляду справи по суті.
2. *Визнає* решту скарг заявника неприйнятними.
3. *Постановляє*, що в цій справі було порушення статті 3 Конвенції в сенсі поведження, якого зазнав перший заявник.
4. *Постановляє*, що в цій справі було порушення статті 3 Конвенції в тому сенсі, що не було проведене ефективне розслідування скарг першого заявника на погане поведження з ним працівників міліції.

5. *Постановляє*, що в цій справі було порушення статті 6 § 1 Конвенції стосовно компанії-заявника.
6. *Постановляє*, що в цій справі було порушення статті 13 Конвенції стосовно компанії заявника.
7. *Постановляє*, що в цій справі було порушення статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції стосовно компанії заявника.
8. *Постановляє, що*
 - (а) протягом трьох місяців з дня, коли дане рішення стане остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач повинна виплатити першому заявнику 10 000 (десять тисяч) євро моральної шкоди з урахуванням будь-якого податку, який може підлягати сплаті заявником. Ця сума має бути конвертована в українські гривні за курсом на день здійснення платежу;
 - (б) протягом трьох місяців з дня, коли дане рішення стане остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач повинна виплатити компанії-заявнику заборговане за судовою постановою відшкодування матеріальних збитків і 4800 (чотири тисячі вісімсот) євро моральної шкоди, з урахуванням будь-якого податку, який може підлягати сплаті компанією-заявником. Ця сума має бути конвертована в українські гривні за курсом на день здійснення платежу;
 - (с) що після зазначеного тримісячного строку і до повного розрахунку на цю суму нараховуватиметься простий відсоток (*simple interest*) у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, яка діятиме в цей період, плюс три відсоткові пункти;
9. *Відхиляє* решту вимог заявника щодо справедливої сатисфакції.

Вчинено англійською мовою і повідомлено письмово 9 грудня 2010 року, згідно з §§ 2 і 3 правила 77 Регламенту Суду.

Клаудія Вестердік
Секретар секції

Пеер Лоренцен
Голова секції

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

**СПРАВА
«НАЙДЬОН ПРОТИ УКРАЇНИ»**

(Заява 16474/03)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

14 жовтня 2010 року

Це рішення Суду стане остаточним за обставин, передбачених пунктом 2 статті 44 Конвенції. Текст рішення може підлягати редакційним правкам

У справі «Найдьон проти України»,
 Європейський суд з прав людини (П'ята секція), засідаючи Палатою, до складу якої увійшли:
 Пеер Лоренцен (Peer Lorenzen) *Голова*,
 Карел Юнгвірт (Karel Jungwiert),
 Райт Марусте (Rait Maruste),
 Марк Віллігер (Mark Villiger),
 Ізабель Берро-Лефевр (Isabelle Berro-Lefèvre),
 Здравка Калайджієва (Zdravka Kalaydjieva),
 Ганна Юдківська (Ganna Yudkivska), *судді*,
 та Клаудія Вестердік (Claudia Westerdiek), *Секретар секції*,
 після наради за зачиненими дверима 14 вересня 2010 року,
 виносить таке рішення, ухвалене того самого дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу порушено за заявою (№ 16474/03), поданою до Суду проти України громадянином України п. Владіміром Ніколаєвічем Найдьон (далі — заявник) 22 квітня 2003 року відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція).

2. У період з 25 березня по 31 липня 2008 року інтереси заявника у провадженні в Суді представляв п. А. Бущенко, адвокат, який практикує у Харкові. Уряд України (далі — Уряд) був представлений його уповноваженим — п. Ю. Зайцевим, Міністерство юстиції.

3. 26 листопада 2007 року Голова П'ятої секції прийняв рішення повідомити Уряд про надходження заяви. Крім того, було вирішено розглянути заяву по суті одночасно з розглядом її щодо прийнятності (пункт 1 статті 29).

ФАКТИ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

4. Заявник народився в 1962 році та наразі відбуває термін покарання у виправній колонії міста Єнакієве (в'язниця) № 52, Донецька область (далі — Єнакієвська колонія).

А. Арешт та тримання під вартою заявника

5. 23 листопада 1999 року заявник був заарештований міліцією за підозрою у скоєнні крадіжки. Заявник стверджує, що під час тримання його під вартою з 23 по 25 листопада 1999 року та подальших допитів, які сталися у відділенні міліції, він зазнав різних форм поганого поводження з метою примусити його зізнатися у скоєнні тяжких злочинів, і зокрема, таких як вбивство та крадіжка. Заявник стверджував, що йому було нанесено численні синці та садна голови та тулуба, переламано кілька ребер та зламано зуби. Заявник не мав доступу до послуг лікаря і заявлені травми не було зафіксовано.

6. 25 листопада 1999 року заявникові було надано доступ до адвоката, якого було призначено органами влади, який захищав його інтереси до завершення провадження у справі. Цього ж дня його перевели до ізолятора тимчасового тримання м. Маріуполя (далі — Маріупольський ІТТ)

7. 29 листопада 1999 року заявника перевели до Маріупольського слідчого ізолятора № 7 (далі — Маріупольський СІЗО)

8. За словами заявника, він скаржився працівникам прокуратури, що з ним жорстоко поводитися. Його скарга нібито була відхилена як необґрунтована заступником прокурора Донецької області 12 квітня 2000 року, а він не оспорив це рішення в суді. Суд не отримав копії цього рішення. Уряд не заперечив ці заяви, при цьому Уряд подав копію листа Генеральної прокуратури, датованого 24 січня 2008 року, в якому уповноваженого Уряду було поінформовано, зокрема, що заявник не подавав жодної скарги до прокуратури Донецької області про застосування до нього незаконних методів слідства (див. абзац 31 нижче).

9. Під час судового розгляду заявник наполягав на своїй скарзі щодо поганого поводження. Зокрема, він заявив, що зізнання у скоєнні деяких злочинів, в яких його було звинувачено, в нього було отримано під примусом. У своїх заявах у судах заявник посилався на рішення від 12 квітня 2000 року та вказував місце, де це рішення мало бути серед матеріалів

справи. Хоча Апеляційний суд Донецької області не відповів на скаргу заявника, Верховний Суд у своєму рішенні від 26 вересня 2002 року (див. нижче) постановив у загальних рисах, що не було доказів того, що зізнання було отримано у заявника в незаконний спосіб. У відповідній частині цього рішення йшлося про таке:

«...Найдьон не погоджується з [винесеним йому] вироком, оскільки, на його думку, вирок є занадто суворим, необ'єктивним та нечесним. [На його переконання] розгляд справи проводився з обвинувачувальних позицій; під час допитів до нього було застосовано силу; [його] допитували в оманливий спосіб; та він не організовував [кримінальної] групи...

Після заслуховування судді-доповідача та прокурора ... після ознайомлення з матеріалами судової справи та після обговорення доводів у касаційних скаргах, колегія суддів постановила, залишити апеляційні скарги без задоволення...

Немає жодних доказів того, що зізнання було отримано в засудженого в оманливий або в будь-який інший незаконний спосіб. ...»

10. 22 липня 2001 року заявника було переведено до Донецького слідчого ізолятору (далі — Донецький СІЗО), де його тримали принаймні до 10 липня 2004 року, коли його перевели до Єнакієвської колонії, де він наразі відбуває покарання. Під час перебування в Донецькому СІЗО заявник звернувся по стоматологічну допомогу та згодом отримав її один раз. Йому також було зроблено флюорографію грудної клітки, він пройшов медичний огляд у травні 2003 року та січні 2004 року. Він не звертався більше по медичну допомогу. За словами заявника, умови його тримання в Донецькому СІЗО були поганими. Йому давали їжу недостатньої якості. Крім того, в СІЗО його тримали в одному приміщенні з людиною, що потерпала від психічних розладів.

В. Судове слухання справи заявника

11. 31 травня 200 року було завершено досудове слідство у справі заявника, після чого справу було передано до Апеляційного суду Донецької області.

12. За словами заявника, під час судового слухання справи він просив, аби викликали та допитали кількох свідків захисту. На його прохання не було надано жодної відповіді.

13. 19 липня 2001 року апеляційний суд Донецької області як суд першої інстанції визнав заявника разом з трьома іншими особами винними у скоєнні злочинів у 1998 та 1999 роках, в тому числі, у вчиненні тяжкого вбивства, крадіжки та в сексуальних стосунках з неповнолітньою особою. Суд засудив заявника до довічного ув'язнення та конфіскував все його майно. Рішення суду ґрунтувалося на заявах відповідачів, зроблених у суді та під час досудового слідства, в ході якого вони зізналися у вчиненні кількох злочинів з тих злочинів, в яких їх було звинувачено; на свідченнях десяти жертв та свідків у суді, а також на письмових свідченнях шести інших жертв та свідків, що їх було отримано в ході досудового слідства; а також на звітах п'яти експертів.

14. Адвокат заявника і особисто заявник подали окремі касаційні скарги до того ж самого суду.

15. Адвокат стверджував, що суд першої інстанції припустився помилки в оцінці доказів і неналежним чином застосував відповідне законодавство.

16. Заявник скаржився на те, що суд першої інстанції не викликав ані свідків захисту, ані експерта, на підставі висновків якого заявника було засуджено за сексуальні стосунки з неповнолітньою особою. Висновки стосувалися стану сексуального розвитку жертви. У касаційній скарзі заявник також стверджував, що суд відмовився брати до уваги його заяви про катування під час його тримання під вартою та в ході подальших допитів у листопаді 1999 року, а також суд не розглянув його заяви стосовно різних процедурних порушень, вчинених органами влади в ході досудового слідства.

17. 26 вересня 2002 року Верховний Суд частково змінив судові рішення від 19 липня 2001 року, проте обвинувальний вирок та покарання залишилися без змін. Верховний Суд постановив, що судові рішення було добре обґрунтованим, а також, що процедурних порушень під час слідства або слухання

справи в суді не було. Заявника було повідомлено про рішення Верховного Суду 25 жовтня 2002 року.

С. Заява до Суду

18. 17 квітня 2003 року надіслав свого першого листа до Суду і отримав зразок заяви 30 вересня 2003 року. Заявник додав до своєї заяви копії судових рішень у його кримінальній справі, касаційну скаргу свого адвоката та кілька листів від органів влади, які заявник отримав у відповідь на свої скарги про те, що його засудження є незаконним.

19. У листах, які Суд отримав від заявника у 2003 році, він заявляв, що працівники Донецького СІЗО часто відмовлялись відправляти або зволікали із відправкою його листів і, зокрема, заповненого ним бланку заяви до Суду; що вони відмовилися надати йому копії документів, які він хотів надати Суду (скарги та процедурні звернення заявника, які були подані ним протягом судового слухання справи, а також відповіді судів на подані заявником заяви); а також, що вони чинили на нього моральний тиск, вимагаючи від нього, щоб він не скаржився на керівництво СІЗО. Заявник стверджував, що з причини його звернення до Суду, його було переведено в камеру з особою з відкритою формою туберкульозу. Унаслідок цього, він був під загрозою захворіти на цю недугу.

20. 27 жовтня 2003 року Суд надіслав запит Уряду про надання фактичної інформації щодо заяв, викладених у листах заявника до Суду.

21. У листі від 3 грудня 2003 року Уряд поінформував Суд, що жодних перешкод у листуванні заявникові не чинились. Уряд надав копії з реєстру вхідної та вихідної кореспонденції Донецького СІЗО, а також письмові заяви заявника, адресовані Державному департаменту України з питань виконання покарань, в яких заявник визнавав, що в нього не було скарг на керівництво Донецького СІЗО, а також, що його листи відправлялися без затримки.

22. У своїх листах від 22 листопада та 12 грудня 2003 року заявник стверджував, що 5 листопада 2003 року заступник начальника Донецького СІЗО наказав йому написати такі заяви.

23. У листі від 22 травня 2006 року заявник заявив, що у липні 2004 року напередодні його переведення до Єнакіївської колонії, якийсь неназваний співробітник Донецького СІЗО погрожував йому, аби завадити йому скаржитися на керівництво СІЗО.

24. У листі від 7 липня 2006 року Суд попросив заявника надати документальні докази його скарг згідно зі статтями 3 та 6 Конвенції. Зокрема, Суд попросив заявника надати копії його скарг до внутрішніх державних органів з приводу стверджуваного поганого поводження та копії їхніх відповідей на ці скарги стосовно подій 23–25 листопада 1999 року, копію його касаційної скарги на рішення апеляційного суду Донецької області від 18 липня 2001 року та копії його письмових звернень щодо допиту цим судом свідків, які могли б свідчити на його користь.

25. У листі від 1 серпня 2006 року заявник звернувся до апеляційного суду Донецької області з проханням надіслати йому копії його касаційної скарги, актів про сутичку з чотирма співробітниками міліції, які, за його словами, жорстоко поводитися з ним, та його скаргу до прокурора Донецької області, обґрунтовуючи це тим, що він бажає надати ці копії Суду як підтверджуючі документи до його заяви та відповіді Суду.

26. У відповіді, датованій 14 серпня 2006 року, суд відмовився надати копії затребуваних документів, оскільки прохання заявника не мало підстав за нормами внутрішньодержавного права.

27. У листі від 8 грудня 2006 року заявник звернувся до того самого суду з проханням надати йому копії його скарг до цього суду про нібито незаконні форми слідства у його справі.

28. Заявник не отримав відповіді на це своє останнє звернення.

29. 13 червня 2007 року заявник надіслав третього листа до апеляційного суду з проханням надати йому копії тих самих документів з матеріалів його справи. 3 липня 2007 року він отримав відповідь від заступника голови апеляційного суду До-

нецької області. У листі його повідомляли, що його прохання було відхилено з тієї підстави, що оскільки його засудження не підлягало оскарженню, він має право на отримання копій лише судових рішень у його кримінальній справі. За словами заступника голови вказаного суду, надавати заявникові копії інших документів з матеріалів справи заборонено.

30. 26 листопада 2007 року Суд закликав Уряд надати письмові зауваження щодо підсудності та суті справи (див. абзац 3 вище). Також Суд надіслав Уряду запит надати копію касаційної скарги заявника та відповідні документи стосовно його скарг на погане поводження, адресованих державним органам, копії їхніх відповідей на ці скарги, а також копії його письмових заяв з проханням допитати свідків захисту в апеляційному суді Донецької області.

31. 29 лютого 2008 року Уряд надіслав до Суду свої зауваження щодо справи та копії касаційної скарги заявника від 31 серпня 2001 року разом з письмовими змінами його апеляції від 29 липня 2002 року, копії листів заявника голові Донецького суду від 9 та 20 січня 2001 року з проханням надати копії документів з матеріалів його справи, а також копію листа з Генеральної прокуратури від 24 січня 2008 року, в якому Уповноваженого Уряду було зокрема повідомлено, що заявник не подавав жодної скарги до прокуратури Донецької області щодо застосування незаконних методів слідства в його справі. Зауваження Уряду були згодом надіслані заявникові.

32. 25 березня 2008 року заявник поінформував Суд, що він знайшов адвоката, який представлятиме його інтереси в Суді та надіслав запит про юридичну допомогу. 27 травня 2008 року Голова Палати виніс рішення про надання заявникові юридичної допомоги для представлення його інтересів у Суді. Від імені заявника адвокат підготував та надіслав зауваження до Суду. Листом від 31 липня 2008 року заявник повідомив, що він не хоче, щоб цей адвокат продовжував представляти його інтереси в Суді.

II. ЗАСТОСОВНЕ ПРАВО ТА ПРАКТИКА

А. Внутрішньодержавне право

1. Покарання за особливо тяжкі злочини

33. Кримінальний кодекс 1960 року (скасований 1-го вересня 2001 року) призначав смертну кару як виняткове покарання за вчинення особливо тяжких злочинів, в тому числі тяжкого вбивства.

34. Своїм рішенням від 29 грудня 1999 року Конституційний Суд постановив, що положення Кримінального кодексу стосовно смертної кари суперечать Конституції України. 22 лютого 2000 року Верховна Рада (або Парламент) змінила ці положення, замінивши смертну кару на довічне ув'язнення. До внесення змін 22 лютого 2000 року згідно з Кодексом максимальний термін ув'язнення становив двадцять років.

2. Доступ до документів, що зберігаються в матеріалах кримінальної справи

35. Згідно з Кримінально-процесуальним кодексом від 1960 року, обвинувачений, відповідач, а також їхні адвокати та неюридичні представники можуть знайомитися з матеріалами кримінальної справи на різних етапах провадження до завершення справи (статті 43, 48, 218, 219, 222, 255, 349, 362, 384 Кодексу). При ознайомленні з матеріалами справи їм дозволено робити записи.

36. Відповідно до глави 32 Закону «Про інформацію» від 1992 року, громадяни мають право звернутися до державних органів і вимагати надання будь-якого офіційного документа, незалежно від того, стосується цей документ їх особисто чи ні, крім випадків обмеження доступу, передбачених цим Законом. За надання копій затребуваних документів може стягуватися плата (стаття 32 Закону).

37. Положення про опрацювання справ в апеляційних та місцевих судах загальної юрисдикції, що були видані Державною судовою адміністрацією 6 січня та 27 червня 2006 року (відповідно Накази № 1 та 68) передбачають процедуру, згідно з

якою особи, що беруть участь у провадженні, можуть ознайомлюватися з матеріалами справи. Зокрема, матеріали справи мають вивчатися у приміщенні суду за присутності співробітника канцелярії суду. Копії документів, що знаходяться у матеріалах справи, судові рішення, які набрали чинності, а також письмові довідки видаються працівниками канцелярії у разі письмового звернення та за умови сплати судового збору. За згоди голови або заступника голови суду матеріали справи в повному обсязі можуть бути надіслані поштою до державних органів, які за законом можуть їх вимагати.

38. Згідно з «Внутрішніми положеннями пенітенціарних установ», ухвалених Департаментом України з питань виконання покарань 25 грудня 2003 року (наказ № 275), ув'язненим заборонено мати будь-які документи, крім копій судових рішень у їхніх кримінальних справах та кореспонденцію стосовно їх звернення до Європейського суду з прав людини (Додатки 6, 7 та 9 до Положень). На додаток до змін, внесених до «Положень» 14 березня 2007 року, керівництво в'язниць зобов'язане допомагати в'язням, які бажають отримати від державних органів копії документів, що стосуються їхніх звернень. Після отримання таких копій, в'язням має бути дозволено зберігати їх і, у разі потреби, додавати до їхніх заяв до Суду (Положення 43). Згідно із Положенням 92 із змінами та доповненнями, в'язням повинні надаватися платні послуги з фотокопіювання.

В. Право і практика країн — членів Ради Європи

39. Порівняльний аналіз національного законодавства у вісімнадцяти країнах — членах Ради Європи свідчить про те, що незважаючи на відсутність спеціальних положень про доступ ув'язнених осіб до матеріалів їхніх справ, можуть застосовуватися інші національні правові норми при зверненні щодо надання доступу до таких документів. Як правило, ці норми закріплені у кримінально-процесуальних кодексах. Саме так склалося у семи з досліджуваних країн-членів, а саме, у Франції, Греції, Італії, Латвії, Мальті, Польщі та Сполученому Королівстві. У п'яти країнах-членах, а саме, у Болгарії, Данії, Ес-

тонії, Ірландії та Туреччині, ці норми закріплені в законах про відправлення правосуддя або в законах про суди. Ще в чотирьох країнах-членах — Грузії, Молдові, Нідерландах та Румунії — право в'язнів на доступ до цих документів найкраще забезпечується «Положеннями про доступ до публічної інформації». Зрештою, в одній країні-члені — Грузії — ці норми додатково закріплені в Адміністративно-процесуальному кодексі.

40. Застосовуючи одне або кілька з цих норм права, в'язень, в якого немає особи, яка представляє його інтереси за межами пенітенціарної установи, може отримувати доступ до документів кримінальної справи після завершення внутрішньодержавного провадження. Зазвичай це робиться шляхом письмового звернення до суду щодо надання фотокопій відповідних документів поштовим відправленням, або, як у Польщі, звернення щодо особистого ознайомлення з матеріалами справи під наглядом персоналу в'язниці. У більшості з досліджених країн-членів фотокопії відповідних документів надаються за певну плату, хоча у деяких країнах-членах (наприклад, в Естонії) є норма, згідно із якою в'язень може звільняється від сплати залежно від його матеріального стану.

С. Європейські норми тримання в'язнів

41. У відповідному витязі з Додатку до адресованих країнам-членам Рекомендацій Рес (2006)2 Комітету Міністрів щодо Європейських норм утримання в'язнів, прийнятих 11 січня 2006 року, зазначається:

«... Правова консультація

...

23.6 «В'язням має бути надано доступ до документів, що стосуються судового розгляду їх справи, або дозволено зберігати документи, що стосуються судового розгляду їх справи...»

42. Відповідно до правових зауважень, викладених у публікації «Європейські норми утримання в'язнів» (2006, р. 52), норма 23.6 має на меті допомогти в'язням через надання їм доступу до юридичних документів, які їх особисто стосуються. У випадку, якщо з міркувань безпеки або забезпечення право-

порядку їм неможливо дозволити зберігати ці документи в камерах, потрібно вжити заходів, аби вони могли мати доступ до цих документів упродовж типового робочого дня.

ПИТАННЯ ПРАВА

I. ЗМІСТ СПРАВИ

43. Суд зазначає, що після передачі заяви Уряду-відповідачу для ознайомлення заявник скаржився про погані умови тримання в Єнакіївській колонії, а також, що йому в колонії не було надано доступу до лікування або медичної допомоги у зв'язку із його захворюваннями. Заявник не послався на жодне положення Конвенції.

44. На думку Суду, твердження заявника не є логічним продовженням його початкових скарг до Суду, які були подані приблизно шість з половиною років раніше та стосувалися інших фактів. Отже, Суд вважає неприйнятним розглядати ці питання в контексті даного випадку (див. *Piryanik v. Ukraine*, по. 75788/01, § 20, 19 квітня 2005).

II. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТЕЙ 3, 6, 7, 13 ТА 15 КОНВЕНЦІЇ

45. Заявник скаржився, що його було піддано катуванням у міліції в період між 23 та 25 листопадом 1999 року. Він також скаржився у загальних термінах, що в Донецькому СІЗО він не отримав належної медичної допомоги, йому давали їжу недостатньої якості, крім того, в СІЗО його тримали в одному приміщенні з людиною, що потерпала від психічних розладів. Заявник посилався на статтю 3 Конвенції.

Далі він скаржився, що його права були порушені за пунктом 1 та 3 (d) статті 6, зазначаючи, що його було засуджено на підставі доказів, отриманих у незаконний спосіб, і зокрема, за допомогою погроз та катувань, що суди відмовилися викликати та допитати свідків захисту і що в його випадку вони неналежним чином оцінили докази та застосували закон.

Посилаючись на статтю 7 Конвенції, заявник скаржився, що суди засудили його до довічного ув'язнення, хоча в 1999 році, коли він вчинив кримінальні злочини, таке покарання ще не було запроваджено.

Він також стверджував, що йому було відмовлено в ефективних засобах захисту стосовно його скарг, що міліція застосувала до нього катування, а також, що під час слідства та судового розгляду були допущені деякі процедурні недоліки. Він посилався на статтю 13 Конвенції.

Заявник стверджував, що його права було порушено за статтею 15 Конвенції без подальшого уточнення.

46. Стосовно скарги заявника на застосування до нього тортур на досудовому етапі провадження. Суд зауважує, що враховуючи зауваження сторін, не зрозуміло, звертався заявник до органів прокуратури чи ні (див. абзаци 8 та 31 вище). Навіть якщо припустити, що заявник звертався до органів прокуратури і що вони відхилили його скаргу як необґрунтовану 12 квітня 2000 року, Суд констатує, що заявник не спромігся оскаржити рішення органів прокуратури у судовому порядку, передбаченому в українському законодавстві (див. «*Yakovenko v. Ukraine*», по. 15825/06, §§ 71–73, 25 жовтня 2007 року). Але заявник вирішив звернутися до суду першої інстанції зі своєю скаргою про застосування до нього катування. Розглянувши апеляцію заявника проти присудженого вироку, Верховний Суд відхилив його скаргу на застосування до нього катування як таку, що є необґрунтованою.

З огляду на висновки Суду у справі *Яковенка* (див. вище) Суд вважає, що неможливо визнати, що заявник використав усі внутрішньодержавні засоби правового захисту стосовно своєї скарги про застосування до нього катування, як це передбачено пунктом 1 статті 35 Конвенції. Як і в справі *Яковенка*, у цьому випадку проти заявника було порушено кримінальну справу для того, аби встановити його винуватість або невинуватість стосовно кримінальних звинувачень проти нього, а не для того, щоб покласти на когось відповідальність за стверджуване погане поведіння або за-

безпечити відшкодування шкоди, заподіяної стверджуваним жорстоким поводженням.

47. Оскільки заявник скаржився на умови його тримання в Донецькому СІЗО, Суд зауважує, що після того, як він звернувся по медичну допомогу, він отримав стоматологічну допомогу та пройшов флюорографічне обстеження. Попри це немає жодної інформації про те, що він вимагав або просив про будь-який інший або додатковий медичний огляд або лікування в Донецькому СІЗО. Заяви заявника про погане харчування є надто загальними і недостатньо конкретними. Його скарга на те, що разом з ним в одному приміщенні Донецького СІЗО перебувала особа, що мала психічні розлади, є необґрунтованими. У будь-якому разі заявник не продемонстрував, що моральне страждання, від якого за його словами він потерпав, сягало мінімального рівня тяжкості, необхідного для того, аби підпасти під дію статті 3 Конвенції. Отже, Суд постановляє, що ця частина заяви є явно необґрунтованою у сенсі пункту 3 статті 35 Конвенції.

48. Також Суд зауважує, що скарги заявника, згідно з пунктами 1 та 3 (d) статті 6 Конвенції, є також необґрунтованими. Зокрема, заявник не довів ані в національних державних органах, ані цьому Суду, що його зізнання у вчиненні злочину, на яких частково ґрунтується вирок в його справі, були отримані під тиском. Заявник також не зміг довести, що він або його адвокат, використав усі передбачені в українському законодавстві процедурні засоби, аби свідків, вказаних ним в апеляційній скарзі, було заслухано на відкритому слуханні справи. Заявник також не спромігся довести, що ці свідки мали бути допитані на судовому засіданні (див. *«Khivrenko v. Ukraine» (dec.)*, no. 65743/01, 25 вересня 2007 року). Загалом, Суд зауважує, що внутрішньодержавні суди обох судових інстанцій належним чином розглянули доводи захисту заявника та відповіли на ці доводи, прийняли свої рішення на підставі значної кількості усних та документальних свідчень та належним чином обґрунтували свої рішення.

49. Що ж до скарги заявника щодо того, що було порушено статтю 7 Конвенції, Суд зауважує, що чинне внутріш-

ньодержавне кримінальне право, що діяло на момент вчинення деяких скоєним ним злочинів, передбачало максимальне покарання за тяжке вбивство, а саме, смертну кару. На момент, коли заявника було засуджено у липні 2001 року смертну кару було скасовано та замінено на більш м'яке покарання — довічне ув'язнення (див. абзаци 33 та 34 вище). Отже, Суд не може дійти висновку, що заявникові було присуджено більш тяжке покарання у значенні статті 7 Конвенції, ніж те, що зазвичай застосовувалося на час вчинення ним кримінальних злочинів (див. «*Hummatov v. Azerbaijan*» (dec.), nos. 9852/03 and 13413/04, 18 травня 2006 року). З цього випливає, що ця скарга є явно необґрунтованою в значенні пункту 3 статті 35 Конвенції.

50. Зрештою, Суд зауважує, що скарги заявника за статтями 13 та 15 Конвенції не виявляють будь-яку видимість порушення прав та свобод, проголошених у цих положеннях Конвенції

51. З огляду на вищевикладене, Суд постановляє, що вищезазначені скарги заявника мають бути відхилені як явно необґрунтовані згідно із пунктом 1,3, та 4 статті 35 Конвенції.

III. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ ПРАВА ПОДАВАТИ ОСОБИСТЕ КЛОПОТАННЯ

A. Стверджуване втручання у листування заявника із Судом та стверджуване залякування заявника співробітниками СІЗО у зв'язку з його зверненням до Суду

52. Заявник скаржився, що керівництво СІЗО перешкоджало його листуванню із Судом, а саме, відмовлялось відсилати або зволікало з відправкою його листів. Він посилався на статтю 10 Конвенції.

53. Проте, Суд зауважує, що враховуючи судову практику з цього питання (див., наприклад, «*Klyakhin v. Russia*», no. 46082/99, §§ 108–110 and 118–123, 20 листопада 2004 року), скаргу заявника слід розглядати за статтями 8 та 34 Конвенції. У відповідних положеннях цих статей зазначається таке:

Стаття 8

«1. Кожен має право на повагу до ... своєї кореспонденції.

2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб».

Стаття 34

«Суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї. Високі Договірні Сторони зобов'язуються не перешкоджати жодним чином ефективному здійсненню цього права».

54. Заявник також стверджував без посилання на будь-яке конкретне положення Конвенції, що співробітники СІЗО залякували його у зв'язку із його зверненням до Суду

55. Суд вважає, що ця скарга також має розглядатися з огляду на статтю 34 Конвенції.

56. Суд відзначає, що немає жодних доказів щодо того, що керівництво зволікало із відправкою листів заявника або не відправляло ці листи. Більш того, немає доказів того, що заявникові погрожували або в якийсь інший конкретний спосіб намагалися відмовити заявника від звернення до Суду. Заявник мав змогу звернутися до Суду із заявою і він продовжував безперешкодно листуватися із Судом, крім тих випадків, які Суд окремо розглядатиме нижче.

57. З огляду на вищевказане, Суд постановляє, що ця частина заяви є необґрунтованою. Отже, Суд відхиляє скарги щодо порушення статті 8 Конвенції як такі, що є недоведеними відповідно до пунктів 1, 3 та 4 статті 35 Конвенції і постановляє, що немає явних підстав вважати, що заявникові перешкоджали здійснювати право на подання особистого клопотання у значенні статті 34 Конвенції.

В. Відмова у наданні заявникові копій документів для звернення до Суду

58. Заявник скаржився, що відмова внутрішньодержавних органів надати йому копії документів, необхідних для обґрунтування його звернення до Суду, є порушенням його права на подання особистого клопотання згідно зі статтею 34 Конвенції.

1. Зауваження сторін

59. Уряд стверджував, що заявник сам винний у тому, що він не спромігся отримати документи з матеріалів своєї справи. Зокрема, Уряд вважав, що заявник та адвокат, який представляв його інтереси у національному провадженні, мали повний доступ до матеріалів справи впродовж цього провадження, і що вони мали змогу зробити копії відповідних документів для подальшого звернення заявника до Суду. На думку Уряду, із самого початку провадження проти нього заявник знав, що він подаватиме заяву до Європейського Суду, а отже він міг почати збирати необхідні документи до завершення цього провадження.

60. Уряд також зауважив, що після завершення внутрішньодержавного провадження заявник міг попросити своїх близьких родичів або найманого адвоката отримати копії документів для подання звернення. Він також міг найняти адвоката для захисту його інтересів у державних органах.

61. Заявник заперечив, що він сам винний в тому, що він не зібрав документи для звернення до Суду до завершення внутрішньодержавного провадження. Він також зауважив, що після його засудження його родичі відмовилися спілкуватися з ним, що адвокат, якого було призначено захищати його інтереси у внутрішньодержавному провадженні не був зобов'язаний допомагати йому подавати позов до Європейського суду, що він не мав грошей найняти іншого адвоката, а також, що згідно із внутрішньодержавним законодавством у нього не було можливості отримати правову допомогу на такі цілі.

2. Оцінка Суду

(а) Загальні принципи, що впливають з судової практики Суду

62. Суд зазначає, що стаття 34 Конвенції покладає на Договірну Державу обов'язок не перешкоджати здійсненню права подання особистого клопотання. Зокрема, відповідно до цієї норми заявники або потенційні заявники повинні мати можливість вільно спілкуватися із Судом і при цьому не зазнавати будь-якому тиску з боку державних органів, що чиниться з метою примусити їх відкликати або змінити свої скарги (див., наприклад, «*Sisojeva and Others v. Latvia*» [GC], по. 60654/00, §§ 115–116, 15 січня 2007 р.).

63. Хоча стаття 34 покликана захищати особу від будь-якого довільного втручання державних органів, вона спрямована не тільки на те, щоб примусити Держави утримуватися від такого втручання. Крім цього, базового негативного зобов'язання стаття 34 покладає на державні органи позитивні зобов'язання щодо надання всіх необхідних можливостей для забезпечення належного та ефективного розгляду заяв. Наприклад, за деяких обставин державні органи можуть бути зобов'язані надати заявникам копії документів, що необхідні для розгляду їхніх заяв. Таке зобов'язання виникає у випадках особливої вразливості та залежності тих заявників, які не можуть отримати документи, потрібні для їхніх справ (див. «*Iambor v. Romania*» (no. 1), по. 64536/01, § 216, 24 червня 2008 року; «*Novinskiy v. Russia*», по. 11982/02, § 120, 10 лютого 2009 року; «*Gagiu v. Romania*», по. 63258/00, §§ 93–99, 24 лютого 2009 року; та, *a contrario*, «*Kornakovs v. Latvia*», по. 61005/00, §§ 172–173, 15 червня 2006 р.; «*Chaykovskiy v. Ukraine*», по. 2295/06, § 96, 15 жовтня 2009 року).

(b) Застосування цих принципів у даній справі

64. Суд бере до уваги особливе становище заявника на момент, коли він подавав та підтримував дане звернення, а, саме, той факт, що кримінальне провадження було завершено і матеріали його кримінальної справи зберігалися у суді першої інстанції. Оскільки заявника було ув'язнено, то він

не міг сам ознайомитися з матеріалами справи. Він не спілкувався із його сім'єю і мав лише обмежене спілкування із зовнішнім світом. Після його засудження майно заявника було конфісковано і в нього не було ніяких джерел доходів. Йому не було надано ніякої правової допомоги. Отже, для оформлення даної заяви заявник змушений був покладатися на державні органи.

65. Проте, державні органи не взяли до уваги особливе становище заявника. Незважаючи на той факт, що у своїх проханнях до державних органів він однозначно вказував, що йому потрібні копії певних документів з матеріалів його справи для звернення до Суду, його прохання було відхилено. Отже, він не міг задовольнити прохання Суду від 7 липня 2006 року, і Суд був змушений просити Уряд надати документи стосовно заяв заявника про порушення суттєвих норм Конвенції (див. абзаци 25–30 вище та *a contrario*, вищевказану справу *Chaykovskiy*).

66. Суд зазначає, що державні органи відхиляли прохання заявника на тій підставі, що згідно з українським законодавством, вони не були зобов'язані надсилати після завершення провадження зацікавленим особам копії документів з матеріалів справ, окрім копій судових рішень. У цьому зв'язку Суд зауважує, що у внутрішньодержавному праві є кілька норм, що забезпечують публічний доступ до документів, що знаходяться у розпорядженні державних органів, і в тому числі, до матеріалів судових справ (див. абзаци 35-38 вище). Проте, з огляду на позицію національних судових органів та зауваження сторін у справі, Суд не може прийняти рішення стосовно того, чи могли б ці норми слугувати підставою для подання прохання надати документи з матеріалів його справи за конкретних обставин, в яких опинився заявник.

67. Більш того, Суд не може робити припущення щодо того, чи знав в ході внутрішньодержавного провадження заявник, що він подаватиме заяву до Європейського Суду, чи ні. Також Суд не може робити припущення щодо того, чи знав заявник, що він міг би зібрати необхідні документи в той час, чи ні.

68. З огляду на вищевказане, Суд вважає, що за даних обставин неспроможність державних органів забезпечити заявникові можливість отримати копії документів, які були йому необхідні для обґрунтування свого звернення, становить необґрунтоване втручання у здійснення ним права на подання особистого клопотання. Суд відзначає, що звернення заявника було отримано Судом, а також, що Уряд надав копії документів, що дозволяють Суду розглянути скарги заявника за статтями 3 та 6 Конвенції. Проте, це не заважає Суду винести рішення з питання, що стосується застосування статті 34 (див., *mutatis mutandis*, *Orhan v. Turkey*, по. 25656/94, § 406, 18 червня 2002 р.).

69. Отже, Суд дійшов висновку, що Україна порушила свої зобов'язання за статтею 34 Конвенції про відмову заявникові у наданні копій документів для звернення до Суду.

IV. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

70. У статті 41 Конвенції зазначається:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливую сатисфакцію».

71. Заявник не подав вимогу щодо справедливої сатисфакції. Відповідно, Суд вважає, що він не зобов'язаний присуджувати якусь суму за цим пунктом.

НА ЦИХ ПІДСТАВАХ СУД

1. *Визнає* більшістю голосів, що скарги за статтями 3, 6, 7, 8, 13 та 15 Конвенції є неприйнятними.
2. *Постановляє* одностайно, що Україна дотрималась своїх зобов'язань за статтею 34 Конвенції щодо стверджуваного втручання у листування заявника із Судом та щодо стверджуваного залякування заявника співробітниками Донецького СІЗО у зв'язку з його зверненням до Суду.

3. *Постановляє* одностайно, що Україна порушила свої зобов'язання за статтею 34 Конвенції щодо відмови державних органів надати заявникові копії документів для звернення до Суду.

Учинено англійською мовою та повідомлено письмово 14 жовтня 2010 року відповідно до пунктів 2 та 3 правила 77 Регламенту Суду.

Клаудія Вестердік
Секретар секції

Пеер Лоренцен
Голова секції

Відповідно до пункту 2 статті 45 Конвенції та пункту 2 правила 77 Регламенту Суду, до цього рішення додається окрема¹ думка судді Юдківської.

СПІВПАДАЮЧА ДУМКА СУДДІ ЮДКІВСЬКОЇ

Я цілковито підтримую міркування та висновок Суду стосовно основного питання цього судового рішення, а саме, порушення статті 34 Конвенції.

Я також погоджуюсь, що скарга за статтею 3 є неприйнятною, хоча і з інших міркувань. Спробую пояснити, чому я не можу погодитися з тим, що заявник не застосував усіх внутрішньодержавних засобів правового захисту для задоволення своєї скарги, як це зазначено в абзаці 46.

Передусім, я визнаю доведеним, що заявник скаржився до органів прокуратури, і що ці органи відхилили його скаргу як необґрунтовану 12 квітня 2000 року. Хоча він і не зміг надати Суду це рішення, він явно посилався на нього у своїх зауваженнях, а Уряд не заперечив цього. Більш того, у своїх зверненнях до внутрішньодержавних судів він вказав номер сторінки у матеріалах своєї справи, де саме і містилося це рішення. Незро-

¹ Так в тексті рішення Європейського суду з прав людини: «окрема думка» — «separate opinion» (прим. ред.).

зуміло, чи отримав заявник копію цього рішення, чи він дізнався про це, коли йому було надано доступ до матеріалів справи. З огляду на висновок Суду за статтею 34 ми не можемо стверджувати, що заявник мав копію рішення від 12 квітня 2000 року, або, що його вчасно повідомили про це рішення, і отже він міг оспорювати його у суді, як це було запропоновано в абзаці 46.

Більш того, запропонований в абзаці 46 засіб судового захисту залишається сумнівним. У недавньому рішенні у справі «*Davydov and Others v. Ukraine*», що стосувалася поганого поводження у в'язниці, Суд відхилив зауваження Уряду про незастосування всіх засобів захисту і дійшов висновку, що заявники не були зобов'язані оспорювати відмову органів прокуратури порушити кримінальну справу у судах, оскільки «таке звернення потребувало б від заявників надання відповідних медичних доказів у суді. Проте, заявники не мали змогу це зробити, оскільки не було жодних медичних документів ... Більш того, судовий перегляд звівся б лише до розгляду того, чи було дотримано всіх суттєвих та процедурних підстав порушення справи, а за відсутності медичних доказів (тобто суттєвих підстав) ... обмежився б лише встановленням того, чи дотримався прокурор належних строків та чи прийняв він те рішення, яке він міг прийняти ...»¹. Я вважаю, що у цій справі має бути застосована та ж сама аргументація, оскільки «заявник не мав доступу до медичної допомоги і стверджувані травми не були зареєстровані» (пункт 5).

На додаток, нещодавно Суд сам поставив під сумнів дієвість запропонованого засобу захисту після передачі Уряду України справи «*Kaverzin v. Ukraine*», порушивши питання про ефективність ухвали суду про скасування рішення органів прокуратури про відмову у порушенні кримінальної справи². Я не маю наміру завчасно робити якісь висновки стосовно результату, проте, я вважаю нелогічним ставити під сумнів такий самий за-

¹ *Davydov and Others v. Ukraine*, nos. 17674/02 and 39081/02, § 252, 1 July 2010.

² <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=kaverzin&sessionId=5729972&skin=hudoc-cc-en>.

сіб судового захисту в одному випадку та наполягати на застосуванні цього засобу захисту в іншому випадку.

Проте, заявник подав скаргу про жорстоке поводження впродовж кримінального провадження проти нього, але її було відхилено як необґрунтовану.

У справі «*Vladimir Fedorov v. Russia*»¹ Суд постановив, що «подаючи скаргу щодо поганого поводження до суду першої інстанції та апеляційного суду, та зважаючи на не вжиття органами жодних заходів щодо розслідування цієї скарги, заявник надав державним органам можливість виправити стверджуване порушення». Такий самий висновок було зроблено і в кількох інших справах, де суди першої інстанції розглянули та відхилили скарги відповідачів щодо поганого поводження². Суд так і залишився «не переконаним у тому, що здійснення додаткового звернення [задня оскарження відмови порушити кримінальну справу у суді] мало б якісь відмінні наслідки і призвело б до іншого результату ніж той, що був отриманий заявником у цьому відношенні у ході кримінального провадження проти нього»³.

Проте, у цій справі Суд відійшов від вищевикладеного підходу та постановив, що спосіб, в який заявник порушив це питання у внутрішньодержавних судах був недостатнім, аби вичерпати всі внутрішньодержавні засоби захисту на тій підставі, що «проти заявника було порушено кримінальну справу для того, аби встановити його винуватість або не винуватість стосовно кримінальних звинувачень проти нього, а не для того, щоб покласти на когось відповідальність за стверджуване погане поводження або забезпечити відшкодування шкоди, заподіяної стверджуваним поганим поводженням».

На мою думку, це надмірно заформалізоване застосування правила застосування всіх внутрішньодержавних засобів за-

¹ *Vladimir Fedorov v. Russia*, no. 19223/04, § 50, 30 July 2009.

² *Akulinin and Babich v. Russia*, no. 5742/02, 2 October 2008; *Lopata v. Russia*, no. 72250/01, 13 July 2010.

³ *Dmitrachkov v. Russia*, no. 18825/02, 16 September 2010.

хисту, що є нетиповим для цього Суду. Кримінальне провадження, в якому заявник виступав як відповідач, не могло забезпечити відшкодування, що його домагався заявник, а саме, притягнути до відповідальності тих, хто вчинив погане поводження. Проте те ж саме стосується до засобу захисту, запропонованого в абзаці 46 — суд може лише скасувати рішення прокурора не порушувати кримінальну справу проти стверджуваних порушників та доправити питання на додаткове розслідування. Така гра в «пінг-понг» може тривати роками (див., наприклад, «*Vergelskyy v. Ukraine*», в якій рішення прокурора не порушувати кримінальну справу було скасовано 13 (!) разів¹). З іншого боку, у провадженнях у судах першої інстанції суди дійсно розглядають скарги відповідачів про погане поводження в контексті самозвинувачення, і мають повноваження або доправити справу на додаткове розслідування², або прийняти окрему ухвалу, привертаючи увагу органів прокуратури до заяв про погане поводження³.

Таким чином, за відсутності в судів повноваження порушувати кримінальні справи — як у разі коли заявник оскаржує рішення не порушувати кримінальну справу стосовно його скарг щодо вчинення проти нього насильства, так і в разі коли він порушує це питання під час судового розгляду його справи — роль судових органів є обмеженою в обох випадках. Дотримуючись підходу, застосованого у вищезазначених справах, я вважаю, що заявник довів до відома внутрішньодержавних судів свої образи з приводу стверджуваного ним поганого поводження і, таким чином, вичерпав наявні внутрішньодержавні засоби захисту.

Однак, неспроможність заявника аргументувати його заяви однозначно ускладнює завдання щодо встановлення їх достат-

¹ *Vergelskyy v. Ukraine*, no. 19312/06, §§ 48-70, 12 March 2009.

² See, for example, *Suptel v. Ukraine*, no. 39188/04, § 20, 19 February 2009.

³ See, *Lopatin and Medvedskiy v. Ukraine*, nos. 2278/03 and 6222/03, §18, 20 May 2010; *Ismailov v. Ukraine*, no. 7323/04, § 13, 27 November 2008; and, *mutatis mutandis*, *Shalimov v. Ukraine*, no. 20808/02, § 29, 4 March 2010.

ньої обґрунтованості. У Суду немає жодних доказів того, що до нього було застосовано катування, і саме тому я роблю висновок, що ця скарга є неприйнятною, як така що явно недоведена. Проте, якщо відсутність таких доказів пояснюється ненаданням державними органами затребуваних ним документів, це ненадання компенсується рішенням, про те, що було допущено порушення статті 34.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

**СПРАВА
«ОЛЕКСАНДР ПЕТРОВИЧ КУЛАКОВ
ПРОТИ УКРАЇНИ»**

(Заява № 12944/02)

**РІШЕННЯ
ЩОДО ПРИЙНЯТНОСТІ**

16 листопада 2010 року Європейський суд з прав людини (П'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли:

Пеер Лоренцен (Peer Lorenzen) *Голова*,

Ренате Єгер, (Renate Jaeger),

Райт Марусте (Rait Maruste),

Ізабель Берро-Лефевр (Isabelle Berro-Lefèvre),

Мір'яна Лазарова-Трайковска (Mirjana Lazarova Trajkovska),

Здравка Калайджиєва (Zdravka Kalaydjieva),

Ганна Юдківська (Ganna Yudkivska), *судді*,

та Клаудія Вестердік (Claudia Westerdiek), *Секретар секції*,

зважаючи на вищезгадану заяву, подану 3-го квітня 2001 року, беручи до уваги пояснення, надані Урядом-відповідачем та пояснення заявника, надані у відповідь на них, після наради, постановляє таке рішення:

ФАКТИ

Заявник, п. Олександр Петрович Кулаков, є громадянином України 1947 року народження, який мешкає у м. Львові. Уряд України (далі — Уряд) був представлений його уповноваженим — п. Ю. Зайцевим, Міністерство юстиції.

А. Обставини справи

Стислий виклад фактичних обставин справи на підставі наданих сторонами відомостей:

1. Кримінальне провадження проти п. Ж.

28-го березня 1996 року виходячи з крамниці, заявник взяв сумку, що належала п. Ж., який згодом виявився міліціонером, що знаходився не при виконанні службових обов'язків. За словами заявника, він взяв сумку через непорозуміння. Побачивши, що заявник виходить із крамниці з його сумкою, п. Ж. наздогнав його та спитав, чи не важко йому нести сумку. Отримавши негативну відповідь від заявника, п. Ж. вдарив його один раз по обличчю. Пізніше п. Ж. пояснив слідчим, що коли заявник повернувся до нього, в нього склалася враження, що заявник мав намір вдарити його портфелем, внаслідок чого, пе-

ребуваючи у схвильованому стані через крадіжку його сумки серед білого дня, він інстинктивно вдарив його по обличчю.

29-го березня 1996 року заявник звернувся до лікаря, який помітив подряпини на шкірі на брові та два синці на щоці. Жодних інших ушкоджень не було зафіксовано.

1-го квітня 1996 року прокуратура Залізничного району м. Львова видала наказ про медичний огляд заявника.

2-го квітня 1996 року медичний експерт зробив висновок, що у заявника є подряпини на лівій брові розміром 10 мм на 1 мм та два синці довкола лівого ока та на лівій щоці розміром 7 мм на 5 мм. Крім того, синець 2 мм на 1,5 мм експерт класифікував їх як незначну травму.

З 3 по 9 квітня заявник знаходився у місцевій лікарні.

10 квітня 1996 року той самий медичний експерт видав додатковий висновок. Він взяв до уваги те, що 3 квітня 1996 року заявника було госпіталізовано до місцевої лікарні, де йому було зроблено рентгензнімок, який засвідчив перелом виличної кістки. Експерт виявив у заявника перелом виличної кістки та синці на обличчі та зробив висновок, що травма заявника підпадає під категорію травми середньої тяжкості.

5 травня 1996 року прокуратура м. Рівне порушила справу проти п. Ж. за навмисне нанесення тілесного ушкодження середнього ступеня тяжкості.

У січні 1997 року слідчий у справі видав розпорядження про проведення додаткового експертного обстеження з метою улагодження відмінностей у двох експертних висновках. Такий огляд було проведено комісією експертів 23 квітня 1997 року. Комісія у складі першого експерта та двох начальників обласного управління судово-медичної експертизи встановила на підставі медичних даних, що заявник отримав перелом лівої виличної кістки, синці та струс мозку. Експерти дійшли висновку, що ці травми являють собою тілесне ушкодження середнього ступеня тяжкості з довготривалими наслідками для здоров'я заявника.

Наприкінці 1997 року Головне управління судово-медичної експертизи звернулося з проханням щодо проведення додат-

кового експертного обстеження травми заявника. У проміжок часу між 22 січня та 20 квітня 1998 року це управління провело комплексне медичне обстеження тих самих медичних даних і не підтвердило наявності перелому виличної кістки у заявника.

Тим часом заявник отримав кілька медичних висновків від спеціалістів, які підтвердили, що у нього перелом виличної кістки.

18-го червня 1998 року, посилаючись на висновок останнього медичного обстеження, слідчий вирішив зупинити кримінальне провадження проти п. Ж. за відсутністю доказів злочину (нанесення тілесного ушкодження середнього ступеня тяжкості), а також тому, що для подальшого переслідування (за нанесення тілесного ушкодження легкого ступеня тяжкості) вже сплив строк давності.

У листі від 26 жовтня 1998 року начальник Головного управління судово-медичної експертизи інформував слідчого, що через суперечливі висновки щодо тих самих рентгензнімків стосовно наявності або відсутності перелому виличної кістки має бути проведено додаткову судову експертизу.

У листі від 4 лютого жовтня 1999 року начальник Головного управління судово-медичної експертизи попросив слідчого організувати прибуття заявника до цього управління. Заявник прибув до Києва, проте огляд не було проведено через те, що заявник відмовився лягти у лікарню з цією метою.

У листі від 26 березня 1999 року начальник Головного управління судово-медичної експертизи попросив заявника зробити рентгензнімок у м. Львові, оскільки він не зробив цього у м. Києві. Ймовірно, що таку рентгеноскопію не було проведено.

15 червня 1999 року прокуратура м. Рівне закрила кримінальну справу проти п. Ж. на тих же підставах, що і у рішенні від 18 червня 1998 року.

1 листопада 2000 року суд м. Рівне скасував рішення від 15 червня 1999 року.

28 лютого 2001 року прокуратура м. Рівне закрила кримінальну справу проти п. Ж. 6 квітня 2001 року це рішення було скасовано прокуратурою Рівненської області.

7 квітня 2001 року кримінальне провадження було зупинено у зв'язку зі спливом строку давності.

У листі від 19 квітня 2001 року Генеральний прокурор надав пояснення на скаргу заявника про зупинення кримінального провадження. На його думку, рішення зупинити провадження було добре обґрунтованим. Крім того, пан Ж. діяв як приватна особа, оскільки він був у цивільному одязі не при виконанні своїх службових обов'язків, і не повідомив нікому, що він міліціонер.

20 червня 2001 року суд м. Рівне відхилив скаргу заявника на рішення прокурора. Зокрема, суд зазначив, що було неможливо точно встановити тяжкість травм, завданих заявникові, оскільки він категорично відмовився зробити додатковий рентгензнімок.

2. Цивільний позов проти медичних експертів

3 липня 1999 року заявник подав до суду Личаківського району м. Львова цивільний позов на медичних експертів та лікарів м. Львова та м. Києва, вимагаючи відшкодування моральної шкоди внаслідок їхніх незаконних дій.

26 червня 2000 року суд виніс рішення проти позивача, постановивши, що медичні експерти та лікарі діяли в межах своєї компетенції.

18 вересня 2000 року Львівський обласний суд підтвердив рішення суду першої інстанції.

27 вересня 2000 року заступник голови Верховного Суду надіслав голові Львівського обласного суду звернення заявника щодо проведення надзвичайного перегляду справи. Це звернення було відхилено 23 листопада 2000 року.

6 квітня 2001 року заступник голови Верховного Суду відхилив ще одне звернення заявника з проханням щодо надзвичайного перегляду справи.

СКАРГИ

Посилаючись на статті 6 та 13 Конвенції, заявник заявив у своїй скарзі, що кримінальне слідство проти п. Ж. було не-

ефективним і що кримінальне та цивільне провадження у цій справі було проведено несправедливо. Відповідно до статті 6 § 3, він також скаржився, що його представникові було заборонено взяти участь у розгляді його касаційної скарги в ході цивільного провадження проти медичних експертів.

ПИТАННЯ ПРАВА

1. Заявник скаржився на те, що органи влади незадовільно розслідували факт нанесення тілесного ушкодження середнього ступеня тяжкості п. Ж., міліціонером, що на той час знаходився не при виконанні службових обов'язків. Він посилався на статті 6 та 13 Конвенції. Фактично, ця скарга порушила питання, що могла б розглядатися за статтею 3 Конвенції.

Нижче наведено відповідні положення цих статей:

Стаття 3

«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поведженню або покаранню».

Стаття 6

«1. Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення...

3. Кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права:

а) бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього;

б) мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту;

с) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або — через брак достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника — одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя;

d) допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення...;

Стаття 13

«Кожен, чії права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження».

Уряд зауважив, що деякі оскаржувані події мали місце до набрання чинності Конвенцією, а отже у часовому вимірі компетенція Суду обмежується подіями, що відбулися після 11 вересня 1997 року.

Заявник не висловив жодних зауважень з цього приводу.

Суд підкреслив, що процедурні зобов'язання, які передбачаються у різних контекстах згідно з Конвенцією, були визначені як такі, що згодом перетворюються на окреме та автономне зобов'язання Держави. Отже, Суд правомочний розглядати процедурний аспект статті 3 за умови виокремлюваності процедурних зобов'язань (див. *mutatis mutandis*, «*Šilih v. Slovenia*» [GC], no. 71463/01, §§ 153–163, 9 квітня 2009 року).

Більше того, Суд може взяти до уваги події, що сталися, до набуття чинності Конвенцією для відповідної Держави, якщо, наприклад, потрібно оцінити розумність строку провадження (див. «*Milošević v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*», no. 15056/02, § 21, 20 квітня 2006 р.) або він може вирішити, чи було внутрішньодержавне провадження, яке підпадає під компетенцію Суду *ratio temporis* по суті таким самим, що проводилося до набуття чинності Конвенцією (див. «*Ponomarenko v. Ukraine*», no. 13156/02, § 26, 14 червня 2007 року). Суд вважає, що у даній справі першим питанням для винесення рішення є застосовність статті 3, стосовно якої постає питання, чи має Держава процедурні зобов'язання за цією статтею стосовно кримінального провадження проти п. Ж. Щодо цього питання Суд зазначає, що неналежне поведіння має досягти мінімального рівня жорсткості, для того, щоб воно підпадало під дію статті 3 Конвенції.

Оцінка цього ступеня залежить від всіх обставин справи. Враховувати треба такі чинники, як характер та обставини поводження, спосіб та метод його вчинення, його тривалість, фізичні та психічні наслідки, а також у деяких випадках стать, вік та стан здоров'я жертви (серед багатьох інших джерел див. зокрема «*Costello-Roberts v. the United Kingdom*», 25 березня 1993 року, § 30, Series A no. 247-C).

У даному випадку Суд зауважує, що напад на заявника не був дуже агресивним і стався внаслідок приватного спонтанного конфлікту та за обставин, коли навмисно чи ненавмисно, поведінка заявника була сприйнята як провокація та загроза. Напад полягав у нанесенні одного удару по обличчю, що спричинив подрипини на лівій брові розміром 10 мм на 1 мм, два синці довкола лівого ока та на лівій щоці розміром 7 мм на 5 мм та 2 мм на 1,5 мм, а також струс мозку. Щодо тверджень заявника, що йому було завдано більш серйозну травму, то нанесення такої травми не було переконливо доведено, і заявник сам став причиною такої невизначеності, відмовившись від додаткового медичного огляду.

Попередні справи, в яких Суд знайшов, що мали місце позитивні зобов'язання Держави, стосувалися набагато серйозніших випадків неналежного поводження: а саме, багаторазове сильне побиття городньою палицею (див. «*A. v. the United Kingdom*», 23 вересня 1998, § 21, «*Reports of Judgments and Decisions*» 1998-VI); дуже серйозне зневажання та жорстоке поводження впродовж кількох років (див. «*Z and Others v. the United Kingdom*» [GC], no. 29392/95, §§ 11–36, 40 and 74, ECHR 2001-V); постійне сексуальне насильство протягом впродовж певного періоду часу (див. «*D.P. and J.C. v. the United Kingdom*, no. 38719/97, §§ 66–74, 10 жовтня 2002 року); надзвичайно серйозне сексуальне та фізичне насильство протягом тривалого періоду (див. «*E. and Others v. the United Kingdom*, no. 33218/96, §§ 43 and 89, 26 листопада 2002 року); багаторазове зґвалтування (див. «*M. C. v. Bulgaria*», no. 39272/98, §§ 16-21, 30 and 153, ECHR 2003-XII); суцільне побиття дерев'яними дошками, що спричинило багатократний пе-

релом ребер (див. «*Šečić v. Croatia*», по. 40116/02, § 8, 11 and 51, ECHR 2007-VI); анальна тріщина, яку було спричинено внаслідок нападу кількох осіб за надзвичайно жахливих обставин (див. «*Nikolay Dimitrov v. Bulgaria*», по. 72663/01, §§ 9 and 70, 27 вересня 2007 року). Проте у даному випадку Суд не переконаний в тому, що поведження, якому було піддано заявника, сягало мінімального рівня жорстокості для того, аби його можна було розглядати відповідно до ст. 3.

Отже, Суд дійшов висновку, що ст. 3 не застосовується у цій справі.

Крім того, стосовно скарги заявника, в якій зроблено посилення на статтю 6 Конвенції, Суд підкреслює, що Конвенція не надає жодного права на «особисту помсту». Отже, ніхто не може окремо відстоювати своє право вимагати, аби треті особи були притягнуті до відповідальності або засуджені. Проте може постати питання стосовно застосування жертвою свого права порушити цивільний позов за національним внутрішньодержавним правом, хоча б заради того, аби домогтися символічного відшкодування або захистити своє громадянське право, як наприклад, право на «добру репутацію» (див. *Perez v. France* [GC], по. 47287/99, § 70, ECHR 2004-...). Але Суд зауважує, що в даному випадку заявник не порушив цивільного позову щодо відшкодування шкоди проти п. Ж., незважаючи на те, що заявник мав таку можливість, навіть якщо подальше кримінальне провадження було припинено у зв'язку зі спливом строку давності. Отже, Суд зазначає, що в цьому аспекті справи не було цивільного позову, а отже він має буди відхилений як несумісний *ratione material* з положеннями Конвенції відповідно до статті 35 §§ 3 та 4 Конвенції.

Що ж до скарги заявника, відповідно до статті 13 Конвенції, за відсутності у цій частині заяви будь-якої претензії, яку можна довести, Суд вважає, що ця скарга є однозначно не обґрунтованою і повинна бути відхилена відповідно до статті 35 §§ 3 та 4 Конвенції.

2. Заявник також скаржився на те, що цивільне провадження проти медичних експертів було несправедливим, а також на

те, що його адвокатів не було дозволено брати участь у розгляді справи у обласному суді. Він посилався на статтю 6 §§ 1 та 3, а також на статтю 13 Конвенції, які наведені вище.

Суд зазначає, що остаточне внутрішньодержавне рішення в цьому провадженні було винесене Львівським обласним судом 18 вересня 2000 року, тобто більш ніж за шість місяців до дати подання заяви до Суду (з квітня 2001 року). Звернення заявника щодо надзвичайного перегляду справи, які були подані до обласного суду та Верховного Суду, не можуть бути взяті до уваги, оскільки згідно зі статтею 35 § 1 Конвенції цю процедуру не можна вважати засобом правового захисту (див., *mutatis mutandis*, «*Kucherenko v. Ukraine*» (dec.), по. 41974/98, 4 травня 1999 року). З цього випливає, що ці скарги були подані невчасно з порушенням передбаченого терміну, а отже мають бути відхилені згідно зі статтею 35 §§ 1 та 4 Конвенції.

ЗА ЦИХ ПІДСТАВ СУД БІЛЬШІСТЮ ГОЛОСІВ

визнає заяву неприйнятною.

Клаудія Вестердік
Секретар секції

Пеер Лоренцен
Голова секції

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА «НЕЧИПОРУК І ЙОНКАЛО ПРОТИ УКРАЇНИ»

(Заява 16474/03)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

21 квітня 2011 року

Це рішення Суду стане остаточним за обставин, передбачених у пункті 2 статті 44 Конвенції. Текст рішення може підлягати редакційним правкам.

У справі «Нечипорук і Йонкало проти України»,
Європейський Суд з прав людини (П'ята секція), засідаючи Палатою у складі:

Елізабет Фура (Elisabet Fura), *Голова*,
Карел Юнгвірт (Karel Jungwiert),
Бост'ян Жупанчик (Boštjan M. Zupančič),
Марк Віллігер (Mark Villiger),
Анна Пауер (Ann Power),
Ганна Юдківська (Ganna Yudkivska),
Ангеліка Нуссбергер (Angelika Nußberger), *судді*,
і Клаудія Вестердік (Claudia Westerdiek), *Секретар секції*,
розглянувши справу в закритому засіданні 15 березня
2011 року, проголошує таке рішення, ухвалене цього дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу порушено за заявою (№ 42310/04) проти України, поданою до Суду, згідно із статтею 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) громадянами України, п. Іваном Миколайовичем Нечипорук та п. Наталею Миколаївною Йонкало (далі — «заявники») 13 листопада 2004 року.

2. Заявників, яким була надана оплата правової допомоги, представляв п. А. Бущенко — адвокат, який практикує в Харкові. Уряд України (далі — Уряд) представляв його уповноважений — п. Ю. Зайцев.

3. Перший заявник стверджував, зокрема, що він став жертвою кількох порушень статей 3, 5 §§ 1, 2, 3 та 5, а також статті 6 §§ 1 і 3 (с) Конвенції.

4. 27 серпня 2009 року Суд постановив сповістити Уряд про цю заяву. Суд також ухвалив розглянути прийнятність заяви одночасно з її розглядом по суті (стаття 29).

ФАКТИ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

5. Заявники народилися в 1982 і 1981 роках відповідно. Перший заявник відбуває ув'язнення в тюрмі № 41 у м. Коломиї. Другий заявник проживає в Хмельницькому.

А. Передісторія

6. 13 березня 2004 року дві людини в масках, одна з яких була озброєна пістолетом, напали на пані І. та її сина біля дверей їх квартири у Хмельницькому. Під час боротьби озброєний зловмисник вистрілив у п. І., після чого обидва нападники зникли, причому їх обличчя розгледіти не вдалося. За кілька хвилин пані І. померла.

В. Факти, що стосуються першого заявника

1. Тримання першого заявника під вартою 20–23 травня 2004 року і адміністративний розгляд проти нього

7. 20 травня 2004 року, близько 13 години, співробітники міліції затримали першого заявника на вулиці і доставили його до Південно-Західного відділення міліції. Згідно із письмовим поясненням одного зі співробітників, що проводили затримання, на ім'я начальника Південно-Західного відділення міліції, затримання було спричинено підозрілою поведінкою заявника, що «швидко йшов, озираючись навколо», увійшов до будинку (згідно з матеріалами справи це був будинок, в якому заявник мешкав), потім вийшов і намагався знову зайти туди пізніше. За твердженням заявника, два міліціонери попросили його пройти з ними до відділення міліції «для уточнення деяких питань» і він погодився.

8. У відділенні міліції заявника обшукали. У ході обшуку в його кишені був знайдений пакет, що містив «речовину рослинного походження зеленого кольору». За словами заявника, цей пакет йому підкинули співробітники міліції.

9. Того ж дня, о 21:45, у приміщенні відділення міліції, заявник був затриманий в «адміністративному» порядку за підоз-

рою у незаконному зберіганні наркотиків. Як зазначається у відповідному протоколі, заявник був затриманий за підозрою в «порушенні статті 44 Кодексу про адміністративні правопорушення».

10. Родичам заявника, які дізналися про його затримання від очевидців, не повідомили про його місцезнаходження, і вони безуспішно розпитували про нього в різних відділеннях міліції та ізоляторах тимчасового тримання, у тому числі в Південно-Західному відділенні міліції.

11. 22 травня 2004 року була проведена експертиза, яка встановила, що речовина, виявлена в кишені заявника, не є наркотиком.

12. 23 травня 2004 року заявник був звільнений в рамках адміністративного провадження на тій підставі, що «обставини даного правопорушення встановлені, перебування на волі не перешкоджатиме встановленню всіх обставин справи». Однак заявника відразу ж було знову затримано у рамках кримінальної справи (див. нижче).

13. 29 травня 2004 року міліція припинила адміністративне провадження через відсутність складу злочину.

2. Заявлене жорстоке поводження з першим заявником і відповідне розслідування

14. Заявник описує події 21 травня 2004 року наступним чином. У ніч з 20 на 21 травня 2004 року його перевели з камери в приміщення Південно-Західного відділення міліції, де співробітники міліції Р. О. і М. Д. намагалися змусити його, під погрозою застосування насильства, зізнатися, що він убив пані І. Оскільки заявник відмовився зізнатися у вбивстві, близько 4 години ранку ці співробітники принесли ручний електричний генератор. Заявника закували в наручники та підвісили на металевій поперечині між двома столами, прикріпивши оголені дроти до його щиколоток і куприка. Один із міліціонерів, Р. О., бив заявника електричним струмом, тоді як інший міліціонер, М. Д., закривав йому рот диванною подушкою. Близько 6:30 ранку заявник втратив свідомість. Після того, як він отямив-

ся, кілька співробітників міліції по черзі били його до 8 години вечора, заздалегідь надівши на нього бронежилет і закривши його голову подушкою. Водночас близько 16 години заявник почув, як у сусідньому кабінеті допитують його дружину (другу заявницю). Один з міліціонерів увійшов до кабінету, де перебував заявник, і запитав свого колегу: «Як ти думаєш, чи витримає вона те, що він витримав?» Тоді заявник написав своє перше зізнання, нібито під диктовку співробітника міліції. Він зізнався, що скоїв вбивство пані І. разом із якимось паном М. О 22:05 заявника помістили в ізолятор тимчасового тримання м. Хмельницького (далі — Хмельницький ІТТ).

15. Уряд не надав свою версію подій 21 травня 2004 року, а тільки згадав про поміщення першого заявника до Хмельницького ІТТ.

16. У невизначений час 21 травня 2004 року заявник був доправлений до кабінету слідчого Хмельницької міської прокуратури (далі — ХМП), якому він поскаржився на катування електричним струмом.

17. 24 травня 2004 року заявник повторив свої скарги слідчому під час допиту. Того ж дня його оглянув лікар Хмельницького обласного бюро судово-медичної експертизи, який виявив на його щиколотках рани розміром $2,5 \times 1,5$ см і $2,3 \times 0,9$ см. Лікар зробив висновок, що ці травми були незначними і могли бути нанесені заявнику тупими твердими предметами близько трьох днів тому. З огляду на характер пошкоджень, які лікар назвав «неспецифічними», він висловив сумніви щодо достовірності тверджень заявника про те, що до нього застосовувався електричний струм.

18. 26 травня 2004 року адвокат і родичі заявника подали скаргу до ХМП, що рано вранці 21 травня 2004 року заявник зазнав катувань з боку двох співробітників міліції, Р. О. і М. Д. Вони відзначили, що лікар, який оглянув заявника 23 травня 2003 року, проігнорував численні точкові пошкодження на його щиколотках, і що медичний висновок був неточним. Подавці скарги вимагали розпочати розслідування цієї справи і провести повторне медичне обстеження першого заявника.

19. Того ж дня перший заявник, під час розгляду запиту прокуратури про його взяття під варту, заявив про жорстоке поводження в Хмельницькому міському суді (див. пункт 41 нижче). Суд проігнорував його скаргу.

20. Пізніше того ж дня першого заявника знову побили співробітники міліції, заздалегідь надівши на нього бронежилет. Він знову зізнався у скоєнні злочину.

21. 7 червня 2004 року представники Південно-Західного відділення міліції оглянули кабінет, в якому проводився допит першого заявника 21 травня 2004 року, і написали в рапорті, що «в кабінеті не було виявлено ніяких сторонніх предметів, які могли б бути використані для нанесення тілесних ушкоджень».

22. 10 червня 2004 року перший заявник пройшов ще одну судово-медичну експертизу за розпорядженням слідчого. Згідно з результатами експертизи, на ногах і щиколотках заявника було виявлено двадцять точкових ран, кожна приблизно 0,3 см завширшки і 0,2 см у довжину. На задній стороні його правого стегна був виявлений фіолетовий синець розміром 3 × 2 см. Лікар зробив висновок, що травми були незначними і могли бути нанесені тупими твердими предметами, можливо, 24 травня 2004 року. У звіті говориться: «Судово-медичних даних, які свідчили б, що травми були викликані електричним струмом, немає».

23. 15 червня 2004 року Хмельницький РВВС склав звіт про проведене внутрішнє розслідування, в якому скарги першого заявника на жорстоке поводження з ним в міліції було названо необґрунтованими. Звіт базувався на допиті співробітників міліції, які заперечували будь-яке насильство, а також медичному висновку від 24 травня і звіті про огляд кабінету 7 червня 2004 року.

24. 18 червня 2004 року ХМП прийняла постанову про відмову в порушенні кримінальної справи проти співробітників міліції через відсутність в їх діях складу злочину. Рішення ґрунтувалося, головним чином, на допиті співробітників міліції і висновках медичних експертиз від 24 травня та 10 червня 2004 року.

25. Перший заявник намагався оскаржити цю відмову як окремо, так і в ході судового розгляду його справи. У вересні 2005 року ХМП повідомила йому, що його скарги на жорстоке поводження з боку міліції приєднані до матеріалів його справи і будуть розглянуті в ході судового розгляду.

26. Загалом рішення прокуратури від 18 червня 2004 року про відмову в порушенні кримінального розгляду проти співробітників міліції скасовувалося, а потім повторно підтверджувалося три рази. При останньому його скасуванні 28 березня 2007 року, апеляційний суд Хмельницької області (далі — «Хмельницький обласний суд») також послався на те, що скарга першого заявника на жорстоке поводження була включена до матеріалів щодо його власної кримінальної справи, і має бути розглянута в контексті судового розгляду (див. також пункт 95 нижче).

27. 22 червня 2004 року перший заявник був переведений з ІТТ до Хмельницького СІЗО (далі — СІЗО). За твердженням Уряду, заявник не скаржився на жорстоке поводження медичному персоналу або адміністрації ІТТ чи СІЗО.

28. 20 липня 2004 року перший заявник був нібито знову побитий співробітниками міліції, які супроводжували його до суду для прийняття рішення щодо його тримання під вартою. Того ж дня його батько подав скаргу з цього приводу до Генеральної прокуратури (далі — «ГП»).

29. Батько заявника також скаржився на жорстоке поводження із заявником по гарячій лінії відділу по боротьбі з організованою злочинністю Хмельницького обласного відділення міліції.

30. 19 серпня 2004 року вищезазначений орган ухвалив направити справу до Хмельницької обласної прокуратури (далі — ХОП), у зв'язку з неможливістю встановити істину в рамках власного розслідування.

31. У червні 2005 року адвокат першого заявника звернувся до ліцензованого приватного центру судово-медичної експертизи щодо складання експертного висновку про наступне: (а) чи можна на підставі результатів медичних експертиз від

24 травня та 10 червня 2004 року стверджувати, що травми на щиколотках заявника були нанесені тупими твердими предметами; (б) які ушкодження зазвичай залишаються на шкірі в результаті прямого контакту з електричним струмом і чи мали пошкодження на тілі заявника такий характер; (в) які ушкодження залишаються на тілі, якщо на людину перед побиттям надіти бронежилет?

32. 29 червня 2005 року два експерти вищезгаданого центру, які мають досвід роботи двадцять три та чотири роки відповідно, дійшли наступних висновків: травми першого заявника не могли бути нанесені тупими твердими предметами, їх кількість і характер вказують, що вони, можливо, були нанесені 21 травня 2004 року внаслідок контактів, можливо, неодноразових, з оголеними електричними проводами. Щодо питання про травми від побоїв, завданих через бронежилет, лікарі послалися на висновки своїх колег із Хмельницького обласного бюро судово-медичної експертизи, наведені в ході судового розгляду, відповідно до яких у таких випадках могли бути отримані внутрішні пошкодження. Такі пошкодження можна виявити шляхом рентгенівського обстеження, яке першому заявнику не проводилося.

33. Як видно з постанови Шепетівського суду від 10 липня 2006 року (див. пункт 82 нижче), згадані вище медичні висновки були долучені до матеріалів справи першого заявника.

34. Факти, які стосуються розслідування тверджень заявника про жорстоке поводження під час судового розгляду його справи наведені нижче у розділах щодо судового розгляду.

3. Кримінальне провадження стосовно першого заявника

(А) Події, що передували офіційному порушенню справи

35. 21 травня 2004 року перший заявник зізнався у збройному нападі на пані І. та її вбивстві (див. також пункт 14 вище).

36. Того ж дня слідчий звернувся до Хмельницького міського суду за санкцією про проведення обшуку у двох квартирах — за місцем реєстрації першого заявника та за місцем його реального проживання. Запит стверджував, що за даними слідства

заявник, можливо, був причетний до вбивства, і що в місці його проживання та/або реєстрації можуть бути знайдені вагомі докази його провини.

37. Того ж дня Хмельницький міський суд санкціонував обшуки.

38. Близько 21 години міліція обшукала квартиру, де перший заявник мешкав зі своєю дружиною (другою заявницею). Пізніше того ж вечора був проведений обшук у квартирі батьків заявника, де він був офіційно зареєстрований. Під час обшуків не було виявлено нічого, що має відношення до розслідування.

(В) Досудове слідство і затримання першого заявника

39. 23 травня 2004 року проти першого заявника було порушено кримінальну справу за підозрою у розбої та вбивстві з корисливих спонукань, і він був затриманий слідчим у рамках кримінальної справи. Слідчий документував затримання о 12 годині дня, заповнивши бланк документа під назвою «Протокол затримання підозрюваного». Причини затримання вже були заздалегідь надруковані в бланку і виглядали наступним чином:

«Обставини вчиненого не виключають того, що підозрюваний [П. І. Б] може сховатися від слідства та перешкоджати встановленню істини, що у сукупності із тяжкістю скоєного є мотивом для його затримання».

У рядку «Пояснення затриманого» було зазначено, що перший заявник «нічого не пояснив». Був проведений особистий огляд заявника, в результаті якого «нічого не виявлено». Того ж дня він відмовився від зроблених раніше зізнань, стверджуючи, вони були отримані із застосуванням сили.

40. 26 травня 2004 року ХМП подала до Хмельницького міського суду подання про взяття заявника під варту, посиляючись на вагомі докази проти нього і те, що він підозрювався у скоєнні тяжких злочинів. Відповідно до подання, 21 травня 2004 року перший заявник з'явився у Південно-Західне відділення міліції з повинною і зізнався у розбої і вбивстві. Далі в

поданні говорилося, що він був затриманий за підозрою у вищезазначених злочинах 23 травня 2004 року.

41. Того ж дня, 26 травня 2004 року, Хмельницький міський суд, після слухання за участю першого заявника та пана Ма., адвоката, найнятого його батьками (див. пункт 53 нижче), задовольнив подання прокуратури і взяв заявника під варту. Суд послався на серйозність висунутих проти заявника звинувачень і невідворотний ризик його втечі або перешкоджання здійсненню правосуддя. У постанові зазначалося, що вона може бути оскаржена протягом трьох днів.

42. У матеріалах справи є копія письмової заяви першого заявника від 28 травня 2004 року, в якій він відмовився давати будь-які свідчення в ході досудового розслідування, посиляючись на статтю 63 Конституції. Водночас, з інших документів вбачається, що у згаданий день заявник зробив ще одне зізнання. За словами першого заявника, він зробив це визнання після повторного побиття співробітниками міліції в ХМП, і визнання було продиктовано слідчим.

43. 1 червня 2004 року перший заявник знову зізнався у цих злочинах у присутності свого адвоката п. Ма. За його словами, ці зізнання були зроблені в присутності співробітників міліції, які жорстоко поводитися з ним. У протоколі допиту від 1 червня 2004 року є і його зізнання, і його запис: «винним себе не визнаю».

44. 2 червня 2004 року дехто пан М. був затриманий за тим же обвинуваченням, що і заявник, і зізнався у злочинах після побиття співробітниками міліції (як він пізніше скаржився в ході судового розгляду).

45. 5 червня 2004 року була проведена очна ставка між заявником та п. М., в ході якої перший заявник повторив своє визнання у присутності призначеного адвоката пана Ко. (див. пункт 52 нижче).

46. 15 липня 2004 року перший заявник, у присутності адвоката п. Ма., відмовився від зроблених раніше зізнань, заявивши, що вони були отримані під примусом, і відмовився визнати себе винним.

47. 20 липня 2004 року Хмельницький міський суд на прохання прокуратури подовжив термін тримання першого заявника під вартою до 23 вересня 2004 року, посиляючись на серйозність висунутих проти нього звинувачень і невідворотний ризик його втечі або перешкоджання розслідуванню, яке ще не було завершено.

48. 31 серпня 2004 року звинувачення щодо першого заявника були змінені з умисного вбивства на тяжкі тілесні ушкодження, що спричинили смерть. Обом обвинуваченим були також пред'явлені звинувачення у розбої та незаконному зберіганні зброї.

49. 3 вересня 2004 року слідство було оголошено закінченим, і перший заявник та п. М. отримали доступ до матеріалів справи.

50. 22 вересня 2004 року справу було передано до Хмельницького міського суду.

(С) Юридичне представництво першого заявника під час досудового слідства

51. За словами першого заявника, у нього не було адвоката у період з 20 по 24 травня 2004 року.

52. Уряд стверджував, що 23 травня 2004 року заявнику був призначений адвокат (п. Ко.).

53. 24 травня 2004 року батьки першого заявника уклали договір з приватним адвокатом, п. Ма., щоб він представляв заявника у кримінальній справі.

54. 25 травня 2004 року п. Ма. отримав від слідчого, що займається справою, письмовий дозвіл на зустрічі з першим заявником у Хмельницькому ІТТ, де тримався його клієнт.

55. 27 травня 2004 року перший заявник відмовився від послуг призначеного адвоката п. Ко., і висловив бажання бути представленим п. Ма. У деяких слідчих діях після цього він, тим не менш, погоджувався бути представленим паном Ко.

56. 2 червня 2004 року п. Ма. не було допущено до заявника через неправильне оформлення дозволу. Наступного дня він подав скаргу з цього приводу начальнику Хмельницького управління міліції.

57. 18 червня 2004 року п. Ма. також звернувся до ХМП зі скаргою, що слідчий перешкоджає його участі у слідчих діях. Він стверджував, зокрема, що він не був належним чином поінформований про слідчі дії, які проведені за його відсутності. Крім того, він скаржився на некомпетентність адвоката, призначеного заявнику.

58. 24 червня 2004 року начальник Хмельницького відділення міліції написав п. Ма. що дійсно, співробітник ІТТ незаконно перешкоджав його зустрічам із заявником, на які у нього був дозвіл.

(D) Виправдання першого заявника і його звільнення Хмельницьким міським судом

59. 14 жовтня 2004 року Хмельницький міський суд провів попереднє слухання, на якому залишив у силі тримання під вартою першого заявника. У матеріалах, наданих сторонами Суду, немає копії цього рішення.

60. 5 травня 2005 року Хмельницький міський суд під головуванням судді П. виправдав заявника за всіма пунктами звинувачення, тоді як другий обвинувачений, п. М., був визнаний винним у незаконному зберіганні зброї, не пов'язаному з даними звинуваченнями (у його гаражі було знайдено мисливську рушницю і коробку патронів, що не мають відношення до вбивства пані І.). Суд визнав, що немає ніяких доказів провини підсудних, і що їх визнання були отримані із застосуванням сили.

61. У рішенні зазначалося:

«Як стверджували обвинувачені ще на досудовому слідстві, і це підтвердили в ході судового розгляду справи,... до них працівники міліції застосовували фізичне і психологічне насильство, примушуючи зізнатися у злочині, який вони не скоювали, і про його обставини знали від працівників міліції.

Сумнівів у цьому немає, оскільки за матеріалами справи в період часу, коли написані явки з повинною, підсудні знаходились під арештом. Вони вказують на конкретних оперативних працівників Південно-Західного відділення міліції, які застосовували до них насильство, у подробицях описують їхні дії. За їх, підсудних,

клопотаннями були проведені судово-медичні експертизи [...], за висновками яких у підсудних виявлені тілесні ушкодження. На досудовому слідстві [і заявник, і п. М.] відмовилися від своїх зізнань у злочині проти [сім'ї І.], у різні інстанції зверталися зі скаргами на дії працівників правоохоронних органів».

62. Суд зазначив, що і обставини, і мотиви злочину були представлені в зізнаннях підсудних непослідовно. Суд зазначив, що вони викликали підозри міліції тільки тому, що син пані І., який випадково побачив їх разом на вулиці, вирішив, що вони схожі на нападників фігурами і зростом. Суд визнав, що розслідування помилково вважало доказами ці абсолютно необґрунтовані аргументи. Крім того, він визнав усі висновки розслідування простими припущеннями, не підтвердженими жодними доказами.

63. Крім того, суд зазначив, що досудове слідство вважало «одним з головних доказів участі підсудних у скоєнні злочину» свідчення водія таксі, пана К., який заявив, що він привіз двох пасажирів до будинку, в якому сталося вбивство. Суд, однак, зазначив, що опис цих пасажирів, наданий водієм 22 березня 2004 року, відрізнявся від опису, наданого ним раніше, 13 березня 2004 року. Хоча п. К. не зміг вказати будь-яких конкретних прикмет, він пізніше впізнав першого заявника (при виборі з двох осіб) «за його зростом».

64. Щодо інших свідчень, три свідки бачили, як двоє людей збігали вниз по сходах поруч з місцем убивства, але вони не змогли впізнати підсудних. Слідство також виявило в будинку пана М. коробку з патронами, але вони відрізнялися від кулі, від якої загинула жертва.

65. Суд скасував запобіжний захід щодо заявника.

66. Того ж дня, 5 травня 2005 року, Хмельницький міський суд виніс особливу постанову, в якій він звертав увагу ХОП, Хмельницького обласного управління міліції та Хмельницького бюро судово-медичної експертизи на наступні порушення:

«[обвинувачених] затримали [...] з надуманих мотивів, огляд їх у присутності понять [...] не провели, повідомлення про мотиви затримання, роз'яснень щодо захисту не робили, родичам про затримання не повідомили».

67. У особливій постанові також зазначалося, що обвинувачені неодноразово скаржилися на жорстоке поводження з боку міліції, вказали причетних до жорстокого поводження співробітників міліції, і на їхніх тілах були виявлені ушкодження. Суд визнав висновки лікаря, який оглядав заявника 24 травня 2004 року і не знайшов на тілі заявника ніяких пошкоджень, спричинених електричним струмом, поверхневими та неогрунтованими.

68. 5 травня 2005 року Хмельницький міський суд прийняв ще одну постанову, в якій він скасував постанову прокуратури від 18 червня 2004 року про відмову в порушенні кримінальної справи за скаргою заявника на жорстоке поводження в міліції.

(Е) Передача справи до Тернопільського обласного апеляційного суду і скасування виправдувального вироку щодо першого заявника

69. Пани І. (син і чоловік покійної пані І., що мали статус потерпілих у даній справі) оскаржили рішення від 5 травня 2005 року. У червні 2005 року вони оскаржили у Верховному Суді склад апеляційного суду Хмельницької області, який мав розглянути їх апеляцію, на тій підставі, що деякі з суддів нібито були у дружніх стосунках із суддею П., під чийм головуванням оспорюване рішення було прийнято у першій інстанції. Крім того вони стверджували, що деякі судді входять до складу кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, членами якої також були адвокати підсудних. На цій підставі пани І. вимагали передати справу до апеляційного суду будь-якої іншої області.

70. 23 червня 2005 року заступник Голови Верховного Суду доручив Хмельницькому обласному суду передати справу до Тернопільського апеляційного суду (далі — Тернопільський суд) «з метою забезпечення найбільш повного і об'єктивного розгляду справи».

71. 11 серпня 2005 року Тернопільський суд постановив, що суд першої інстанції не оцінив усі докази у справі ґрунтовно й переконливо і прийняв твердження підсудних про те,

що вони піддавалися жорстокому поводженню в міліції, не врахувавши відповідні висновки органів прокуратури. Суд також зазначив, що не була дана оцінка зізнанням обвинувачених у присутності їхніх адвокатів. Тернопільський суд зазначив, що деякі слухання проводилися без участі прокурора, і що Хмельницький міський суд не відреагував на клопотання потерпілих про направлення справи на додаткове розслідування, за допомогою якого вони намагалися домогтися застосування більш суворих положень Кримінального кодексу. На цій підставі, Тернопільський суд скасував виправдувальний вирок і дві постанови Хмельницького міського суду від 5 травня 2005 року і повернув справу у той же суд для повторного розгляду іншим складом суддів.

72. Тернопільський суд відхилив прохання потерпілих про передачу справи в будь-який інший суд Тернопільської області, оскільки така передача суперечила б Кримінально-процесуальному кодексу (далі — КПК).

(F) Передача справи до Шепетівського міського суду та повторний судовий розгляд справи першого заявника

73. У серпні та вересні 2005 року адвокат, який представляв інтереси потерпілих, попросив Верховний Суд передати справу з Хмельницького міського суду до суду в іншій області. Він зазначив, що суддя П., під чийм головуванням раніше розглядалася справа (див. пункт 60 вище), був заступником голови Хмельницького міського суду, і що він, таким чином, міг вплинути на судочинство, незалежно від складу суддів.

74. 20 вересня 2005 року перший заступник Голови Верховного Суду, не знайшовши підстав для передачі справи в іншу область, доручив Хмельницькому обласному суду розглянути питання про передачу справи до іншого суду Хмельницької області.

75. 29 вересня 2005 року Хмельницький обласний суд передав справу до Шепетівського міського суду (далі — Шепетівський суд) Хмельницької області.

76. 21 листопада 2005 року Шепетівський суд провів попереднє слухання, в ході якого потерпілі безуспішно вимагали зміни запобіжного заходу щодо підсудних.

77. 4 січня 2006 року Шепетівський суд знову відхилив прохання потерпілих про взяття підсудних під варту замість підписки про невиїзд. Суд зазначив, що підсудні не ухилялися від розслідування і не перешкоджали йому.

78. 10 липня 2006 року Шепетівський суд направив справу до ХМП на додаткове розслідування, зазначивши тридцять сім недоліків у раніше проведеному розслідуванні, які не могли бути усунені в ході судового розгляду.

79. Суд зазначив, зокрема, що визнання підсудних, а також показання свідків і потерпілого (пана І., сина пані І.) були недостатньо послідовні. Він зазначив, зокрема, що пан І. спочатку кілька разів заявляв, що на нього і його мати напали конкуренти по бізнесу. Пізніше, в суді, він змінив і опис зовнішності злочинців (який суперечив описам деяких інших свідків) і свою версію про те, ким можливо були злочинці. Крім того, в матеріалах справи був міліцейський протокол, згідно з яким один з таксистів чув від сусіда пані І., що остання отримує загрозливі телефонні дзвінки, тому що вона знизила ціни на свою продукцію. Подальше розслідування цього питання проведено не було.

80. Суд також зазначив, що слідчий ніяк не обґрунтував перекваліфікацію обвинувачення проти заявника із вбивства на заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть, а також додавання нового звинувачення у незаконному зберіганні зброї.

81. Далі Шепетівський суд висловив свою стурбованість з приводу способу, за допомогою якого слідство отримало свідчення таксиста пана К. (згідно з рішенням суду, ключового свідка у справі), який упізнав заявника як одного з двох пасажирів, яких він приблизно під час вбивства підвіз до будинку, де було скоєно злочин, почекав там близько півгодини, і потім відвіз у кафе. Суд зазначив, що 22 березня 2004 року слідчий допитував пана К. в якості свідка у справі про вбивство пані І.,

та п. К. у цей час перебував у Хмельницькому ІТТ за підозрою у незаконному зберіганні наркотиків. Хоча й пан К., і слідчий заперечували це в ході судового розгляду справи заявника, адміністрація ІТТ підтвердила, що у згаданий день, коли був складений протокол допиту пана К. в якості свідка, він перебував під вартою в ІТТ. Крім того, відповідно до журналу розміщення затриманих, згаданого дня п. К. перебував у ІТТ.

82. Крім того, суд зазначив, що твердження підсудних про те, що вони піддавалися жорстокому поводженню у відділеннях міліції, не були належним чином розслідувані. Критичні зауваження суду включали наступне:

«[ХМП] відмовилася порушити кримінальну справу, ґрунтуючись на абсолютно ідентичних поясненнях [співробітників міліції], які були зацікавленими особами і яких підсудні звинувачували у катуваннях, а також на висновках внутрішнього розслідування, проведеного старшими [посадовими особами міліції] щодо їх власних підлеглих, що суд вважає неприйнятним.

Водночас, [ХМП] не змогла з'ясувати, чому, з яких причин, за яких обставин і яким чином [заявник] отримав тілесні ушкодження, перебуваючи в ІТТ, а не в СІЗО понад місяць.

...У матеріалах справи містяться результати судово-медичної експертизи, згідно з якою тілесні ушкодження [заявника] можливо були викликані ураженням електричним струмом.

...З огляду на розбіжності у медичних висновках... слід провести додаткову судово-медичну експертизу... »

83. Того ж дня, 10 липня 2006 року, Шепетівський суд виніс окрему постанову, вказавши на низку грубих порушень кримінально-процесуального законодавства у ході досудового слідства, аналогічні зазначеним у приватній постанові Хмельницького міського суду від 5 травня 2005 року. Суд знову висловив критичні зауваження щодо розслідування, проведеного у зв'язку з твердженнями обох обвинувачених про жорстоке поводження з ними з боку міліції. Суд, зокрема, зазначив:

«Прокурор доручив провести офіційне розслідування за фактом застосування насильства до обвинувачених безпосереднім керівникам співробітників, яких підсудні звинувачували у застосуванні тортур, і це розслідування не виявило нічого злочинного в діях цих посадових осіб. Суд вважає це неприйнятним».

84. Крім того, суд зазначив, що слідчий призначив заявнику адвоката, хоча заявник вже був представлений адвокатом за власним вибором, якого не інформували належним чином про слідчі заходи.

(Г) Повторна передача справи до Тернопільського суду

85. Потерпілі оскаржили вищезгадану постанову Шепетівського суду. Водночас вони виступили проти розгляду справи в Хмельницькому обласному суді.

86. 28 липня 2006 року перший заступник голови Верховного Суду знову доручив Хмельницькому обласному суду передати справу до Тернопільського суду, посиляючись на мотивацію, наведену на підтримку цієї передачі в його листі від 23 червня 2005 року.

87. 4 серпня 2006 року Хмельницький обласний суд направив матеріали справи до Тернопільського суду.

88. 4 жовтня 2006 року Тернопільський суд скасував за формальними підставами особливу постанову Шепетівського суду від 10 липня 2006 року і залишив у силі рішення ХМП від 18 червня 2004 року про відмову в порушенні кримінальної справи проти співробітників міліції за скаргою першого заявника на жорстоке поводження. Тернопільський суд дійшов висновку, що вимоги статті 236-1 КПК не були виконані: не було письмової заяви про скасування відмови від 18 червня 2004 року, і, в будь-якому випадку, таку заяву мало б бути подано до Хмельницького міського суду.

89. Тернопільський суд також виключив з постанови Шепетівського суду від 10 липня 2006 року про повернення справи на додаткове розслідування всі питання, окрім питань, що стосуються кваліфікації дій підсудних відповідно до Кримінального кодексу та оцінки показань сина пані І. Тернопільський суд зазначив у своїй постанові:

«Виходячи з матеріалів справи, а саме, з огляду на сукупність усіх зібраних доказів, характер злочинних дій, знаряддя злочину — вогнепальну зброю, висновки судово-медичної експертизи про локалізацію і характер поранень, колегія суддів вважає, що потерпіла І. навмисне позбавлена життя і є всі підстави для кваліфі-

кації дій винних осіб за статтею КК України, яка передбачає відповідальність за більш тяжкий злочин...»

(Н) Тримання першого заявника під вартою 22–23 листопада 2006 року

90. 22 листопада 2006 року о 10:50 ранку перший заявник був затриманий слідчим за підозрою в умисному вбивстві. Слідчий обґрунтував це рішення стандартним формулюванням, що міститься в бланку протоколу затримання:

«Очевидці, у тому числі потерпілі, прямо вказують на дану особу, що саме вона вчинила злочин».

91. 23 листопада 2006 року ХМП наказала звільнити заявника на підставі кримінально-процесуальних положень, що регулюють процедуру заміни одного запобіжного заходу іншим.

92. Того ж дня перший заявник подав до ХОП скаргу на його незаконне тримання під вартою протягом вищезгаданого періоду.

(І) Приєднання скарги першого заявника на жорстоке поводження до його кримінальної справи

93. Відповідно до вищезазначеної постанови Тернопільського суду від 4 жовтня 2006 року (див. пункт 88 вище), перший заявник оскаржив постанову ХМП від 18 липня 2004 року в Хмельницький міський суд.

94. 26 лютого 2007 року Хмельницький міський суд скасував постанову від 18 червня 2004 року і повернув справу до ХМП.

95. 28 березня 2007 року Хмельницький обласний суд скасував вищезазначену постанову від 26 лютого 2007 року і ухвалив, що розслідування випадків жорстокого поведження повинно було проводитися в рамках кримінальної справи першого заявника, що знаходилась на розгляді в Тернопільському суді.

(Ј) Тримання першого заявника під вартою з 18 грудня 2006 року по 31 серпня 2007 року

96. 30 листопада 2006 року слідчий пред'явив першому заявнику офіційні звинувачення: у двох навмисних вбивствах з ко-

рисливих мотивів (враховуючи, що він також намагався вбити сина пані І., але не зміг цього зробити з не залежних від нього причин), розбої та незаконному зберіганні зброї.

97. Того ж дня слідчий подав подання до Хмельницького міського суду про заміну запобіжного заходу стосовно першого заявника з підписки про невиїзд на тримання під вартою. Посилаючись на серйозність висунутих обвинувачень і невідворотний ризик втечі, слідчий заявив, що затримання було б більш доречним запобіжним заходом.

98. 18 грудня 2006 року Хмельницький міський суд, у ході слухань за участю першого заявника та його адвоката, розглянув подання слідчого, а також скаргу першого заявника щодо незаконності його тримання під вартою 22–23 листопада 2006 року. Суд скасував підписку заявника про невиїзд і взяв його під варту на прохання прокуратури. Він відхилив як необґрунтовані скарги заявника про його затримання від 22 листопада 2006 року. Суд мотивував обрання нового запобіжного заходу тим, що заявник підозрюється у скоєнні серйозних злочинів і може зникнути або перешкодити встановленню істини. Суд послався на не вказані заяви потерпілих. Стосовно скарги заявника щодо його тримання під вартою 22–23 листопада 2006 року, суд зазначив, що немає жодних підстав вважати його незаконним.

99. Батько і адвокат першого заявника подали апеляцію, в якій вони стверджували, що перебуваючи під підпискою про невиїзд заявник завжди з'являвся за повістками слідчого і що заяви сім'ї потерпілого щодо його спроб вплинути на їх свідчення зводилися до підозри, що «за ними хтось стежить». Крім того, вони відзначили, що у першого заявника проблеми зі здоров'ям, оскільки на момент затримання він проходив лікування в стаціонарі неврологічної лікарні, що було підтверджено документальними доказами. Вони також стверджували, що він має постійне місце проживання, не мав судимостей у минулому, має на утриманні малу дитину і вчиться в університеті. Тому, стверджували вони, немає

жодних підстав вважати, що він може втекти. Представники першого заявника також оскаржили висновки Хмельницького міського суду, що стосуються тримання заявника під вартою 22–23 листопада 2006 року. Вони не робили жодних зауважень чи скарг щодо їх доступу або доступу заявника до матеріалів справи до розгляду судом подання 18 грудня 2006 року.

100. 21 грудня 2006 року Хмельницький обласний апеляційний суд, після слухань за участю адвоката і батька першого заявника, відхилив апеляцію заявника і залишив його під вартою, пославшись на серйозність висунутих проти нього звинувачень і «побоювання свідків за свою безпеку». Він також відхилив скаргу заявника, що стосується його тримання під вартою 22–23 листопада 2006 року, не знайшовши «істотних підстав для визнання [його] незаконним».

101. Того ж дня Хмельницький обласний суд за поданням слідчого продовжив термін тримання під вартою першого заявника до п'яти місяців (до 23 січня 2007 року, включаючи його тримання під вартою з 23 травня по 22 вересня 2004 року). Суд послався на тяжкість звинувачень проти заявника, його невизначені спроби перешкодити встановленню істини, а також значний обсяг справи.

102. 23 січня 2007 року слідчий звернувся до Хмельницького обласного суду з ще одним поданням про продовження тримання під вартою першого заявника, пославшись на обсяг слідчої роботи, яку належить виконати.

103. У січні 2007 року (дата нерозбірлива) Хмельницький обласний суд продовжив термін тримання під вартою заявника до шести місяців (до 23 лютого 2007 року). Він обґрунтував своє рішення часом, необхідним для вивчення матеріалів справи заявником, серйозністю звинувачень, і його «негативною поведінкою під час перебування на волі».

104. 19 лютого 2007 року перший заявник був засуджений, і справу було передано до Хмельницького обласного апеляційного суду.

(К) Повторний судовий розгляд справи першого заявника та його засудження Тернопільським судом в якості суду першої інстанції

105. У невстановлений день 2007 року було прийнято рішення, що Тернопільський суд розглядатиме справу в якості суду першої інстанції.

106. 21 березня 2007 року Тернопільський суд провів попередні слухання. Суд залишив у силі тримання першого заявника під вартою, ухваливши, що «немає підстав для зміни запобіжного заходу». Суд не встановив будь-які строки тримання під вартою.

107. 31 серпня 2007 року Тернопільський суд визнав першого заявника винним в умисному вбивстві з корисливих спонукань, скоєному за попередньою змовою групою осіб, розбої та незаконному зберіганні зброї, і засудив його до п'ятнадцяти років позбавлення волі.

108. Суд спирався, зокрема, на свідчення таксиста К., згідно з якими він привіз двох пасажирів до будинку, де було скоєно злочин, чекав їх там близько півгодини, а потім відвіз їх. Він упізнав заявника «за рисами обличчя, формою носа і зачіскою» як одного з цих пасажирів. Пан К. заперечував, що на нього чинився будь-який тиск з боку міліції. Він зазначив, що його допитували в прокуратурі, але не згадав жодних подробиць того допиту. Слідчий, який допитував пана К. заявив, що допит проходив в прокуратурі, але не у день, який вказаний в протоколі допиту, і що розбіжність у датах була помилкою. Пан К. назвав неправдивим твердження першого заявника, що він обмовив його під тиском міліції. Суд зазначив:

«Даних, що свідчать про застосування досудовим слідством до свідка [пана К.] недозволених методів слідства, що могло призвести до обмови підсудних, як стверджують останні, у справі не встановлено.

Посилання [першого заявника] на те, що [пан К.] затримувався працівниками міліції 19 березня 2004 року і утримувався у міліції до 22 березня 2004 року, а тому упізнав [першого заявника як злочинця], є голосливими, не підтверджуються матеріалами

справи і не можуть свідчити про чинення на [п. К.] тиску з метою отримання неправдивих свідчень щодо засуджених. Свідок [п. К.] в судовому засіданні цей факт категорично заперечував, як і те, що... він заявляв [першому заявнику], що обмовив його під тиском працівників міліції, як неодноразово стверджував [перший заявник].

Колегія суддів вважає свідчення [пана К.] в ході досудового слідства і в судовому засіданні правдивими, оскільки вони як на досудовому слідстві, так і в судовому засіданні були однаковими, послідовними у деталях, суттєвих розбіжностей в показаннях не було, на що посилаються підсудні і захист, а тому кладе їх в основу вироку як один з доказів на підтвердження провини підсудних [...], оскільки вони до того ж об'єктивно узгоджуються з іншими доказами».

109. Суд також взяв до уваги свідчення сина пані І., який думав, що він упізнав першого заявника та другого відповідача по їх постатям і жестам, побачивши їх разом на вулиці. Він також взяв до відома свідчення декількох свідків, які бачили двох осіб у масках недалеко від місця злочину. Тернопільський суд послався на зізнання підсудних, зроблені на початковому етапі досудового слідства. Він пояснив деякі розбіжності між версіями підсудних добровільним характером їх зізнань. Співробітники міліції, ймовірно причетні до жорстокого поводження з підсудними, були допитані в суді і заперечували ці звинувачення. Суд також зазначив, що перший заявник не скаржився на жорстоке поводження адміністрації ІТТ або СІЗО. Суд допитав лікарів, які оглядали першого заявника в травні і червні 2004 року, і вони знову заявили, що його травми були нетипові для ураження електричним струмом. Крім того, суд послався на постанову ХМП від 18 червня 2004 року про відмову в порушенні кримінальної справи за скаргою першого заявника. У світлі цих міркувань, суд визнав необґрунтованою скаргу першого заявника на жорстоке поводження.

110. Термін тримання під вартою першого заявника повинен був розраховуватися, починаючи з 18 грудня 2006 року, і включати його тримання під вартою з 23 травня 2004 року по 5 травня 2005 року та з 22 по 23 листопада 2006 року.

111. Перший заявник подав касаційну скаргу стверджуючи, зокрема, що його вину не було доведено, і що його засудження, перш за все, ґрунтувалось на його зізнаннях, отриманих під тортурами та за відсутності правової допомоги. Він зазначив, що висновки судово-медичної експертизи, що підтверджують його заяву про те, що він зазнав катувань електричним струмом, були проігноровані.

112. Крім того, перший заявник підкреслив, що свідчення пана К., на які спирався суд як на доказ його провини, різко змінилися з плином часу не на його користь і за підозрілих обставин. Він стверджував, зокрема, що пан К. спочатку заявив, що він не пам'ятає ніяких прикмет пасажирів, яких він віз 13 березня 2004 року. Перший заявник також зазначив, що 19 березня 2004 року співробітники міліції затримали пана К. за перебування у нетверезому стані. У ході подальшого особистого огляду пана К., у нього було знайдено пакет речовини «рослинного походження», і він був затриманий. Саме під час його адміністративного затримання він «згадав» деякі загальні прикмети одного зі своїх пасажирів. Перший заявник послався на певні сторінки в матеріалах справи, де цитуються свідчення пана К., який заявив у суді, що «різниця між тими, кого я возив [13 березня 2004 року] і підсудними істотна», і що слідчий вніс неправдиву інформацію до протоколу його допиту під час досудового слідства. Заявник також стверджував, що в матеріалах справи є запис (зроблений технічним експертом) його бесіди з паном К., що відбулася в 2006 році (мабуть у той період, коли перший заявник був на волі), в якій пан К. заявив, що міліція змусила його свідчити проти обвинувачених під загрозою звинуватити його самого у вбивстві пані І., що наркотики були підкинуті йому, і що він дав обвинувальні свідчення, перебуваючи під вартою в ІТТ. Перший заявник підкреслив, що пан К. зізнався в суді, що він дійсно зустрічався з ним у 2006 році, і що їх розмова могла бути записана. Він також скаржився, що, хоча захист намагався домогтися прослуховування в судовому засіданні вищезгаданого аудіозапису та допиту пана К. у зв'язку з цим, суд першої інстанції відхилив це клопотання

без будь-яких пояснень. У касаційній скарзі також зазначалося, що в матеріалах справи міститься копія постанови слідчого від 31 серпня 2004 року про відмову в порушенні кримінальної справи стосовно пана К. без посилання на будь-які положення Кримінального кодексу — факт, який, за твердженням першого заявника, так і не був оцінений.

113. 20 березня 2008 року Верховний Суд залишив у силі вирок стосовно першого заявника. Суд головним чином посилався на зізнання заявника, зроблені в ході досудового слідства, у тому числі в присутності його адвоката, які, на думку суду, підтверджувалися іншими доказами у справі. Щодо тверджень першого заявника, що він зазнав жорстокого поводження в міліції, суд зазначив, що він вивчив відеозапис слідчих дій і встановив, що заявник давав показання вільно і невимушено, і що на його тілі не було ніяких пошкоджень. Крім того, відповідно до згаданої вище ухвали Верховного Суду, перший заявник «жодного разу не вказував на конкретних осіб, які чинили щодо нього фізичний тиск» і що «на питання, як він себе почуває, відповідав, що добре». Суд визнав, що всі особи, причетні до розслідування тверджень заявника про жорстоке поводження, були допитані в ході судового розгляду і всі відповідні медичні довідки були вивчені. У світлі всього вищесказаного, суд визнав скаргу на жорстоке поводження повністю необґрунтованою.

114. Щодо показань свідка пана К., Верховний Суд зазначив, що «він був неодноразово допитаний, як в ході досудового слідства, так і в судовому засіданні», і що він упізнав першого заявника «без коливань». Крім того, суд зазначив:

«Даних, які б свідчили про застосування правоохоронними органами недозволених методів до даного свідка судом не встановлено, а тому його показання обґрунтовано покладено в основу обвинувального вироку».

С. Факти, що стосуються другої заявниці

115. Друга заявниця працювала на фабриці, що належить родині жертви. Наприкінці травня 2004 року вона була на восьмому місяці вагітності.

116. 21 травня 2004 року, приблизно о 16 годині, друга заявниця знаходилась на роботі. Менеджер попросив її зайти для розмови по роботі, і два співробітники міліції в штатському, як стверджується, без будь-яких пояснень і не дозволивши їй переодягтися з робочого одягу у звичайний, доставили її до Південно-Західного відділення міліції. Там другу заявницю відвели до кабінету, де, за її словами, було дуже холодно. Співробітники міліції, а також вдівець пані І., який також був присутній у відділенні міліції, нібито кричали на неї, погрожували їй позбавленням волі і штовхали її в спину, примушуючи дати свідчення проти її чоловіка.

117. Друга заявниця написала, що в момент вбивства її чоловік (перший заявник) був разом із нею вдома.

118. Після допиту, який тривав близько чотирьох годин, другу заявницю відвезли назад на завод. Їй довелося чекати деякий час, поки їй відкрили двері і вона змогла переодягтися у свій одяг.

119. 22 травня 2004 року друга заявниця подала скаргу до прокуратури щодо незаконності її затримання 21 травня 2004 року.

120. 11 червня 2004 прокуратура написала їй, що міліція не порушила кримінально-процесуальне законодавство.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО І ПРАКТИКА, ЧИННІ НА ТОЙ ЧАС

A. Конституція України 1996 року

121. Статті 28 і 29 Конституції, що застосовуються у даному випадку, передбачають:

Стаття 28

«Кожен має право на повагу до його гідності.

Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню...»

Стаття 29

«Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність.

Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах і в порядку, встановлених законом.

У разі нагальної необхідності запобігти злочинів чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою.

Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника.

Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання.

Про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого.»

122. Статті 59 і 63, що стосуються права на правову допомогу і права не свідчити проти самого себе, можна знайти в рішенні від 19 лютого 2009 року у справі *Shabelnik v. Ukraine* (no. 16404/03, § 25).

В. Кримінальний кодекс 2001 року

123. Стаття 115 передбачає позбавлення волі на строк від семи до п'ятнадцяти років за умисне вбивство та позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічно за умисне вбивство з корисливих мотивів та/або вчинене за попередньою змовою групою осіб.

124. Стаття 121 передбачає покарання за умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого, у вигляді позбавлення волі на строк від семи до десяти років.

125. Відповідно до пункту 4 статті 187 розбій, вчинений за попередньою змовою групою осіб або у поєднанні з заподіянням тяжкої шкоди здоров'ю, карається позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна.

126. Пункт 1 статті 263 передбачає позбавлення волі на строк від двох до п'яти років за незаконне зберігання та використання зброї.

127. Відповідно до статті 371 умисне незаконне затримання або арешт є злочином, караним позбавленням волі на строк до п'яти років.

С. Кодекс про адміністративні правопорушення 1984 року

128. Стаття 44 забороняє незаконне виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах.

129. Стаття 263 передбачає адміністративне затримання за адміністративне правопорушення на термін не більше трьох годин. У виняткових випадках, передбачених законодавством, тривалість адміністративного затримання може бути більшою. Особи, підозрювані у правопорушеннях, пов'язаних з наркотиками, можуть бути затримані на строк до трьох годин для складання протоколу про правопорушення. Якщо особу підозрюваного не встановлено, або якщо є необхідність медичного обстеження або уточнення обставин, за яких були придбані наркотики, або якщо потрібно провести аналіз наркотику, адміністративне затримання може бути продовжено до трьох днів за умови повідомлення прокурора, або до десяти днів — за наявності санкції прокурора і якщо особистість правопорушника не встановлено.

Д. Кримінально-процесуальний кодекс (КПК) 1960 року

130. Положення, щодо застосування запобіжних заходів та їх форми, строків попереднього ув'язнення, а також підстав і процедури затримання органом дізнання (у даному випадку слідчим), можна знайти в рішенні у справі *Molodorych v. Ukraine judgment*, no. 2161/02, §§ 56-58, 28 October 2010.

131. Положення, щодо порушення кримінальної справи і розслідування злочинів, можна знайти в рішенні від 27 листопада 2008 року у справі *Spinov v. Ukraine* (no. 34331/03, § 33).

132. Відповідно до статті 23-2, якщо суд виявив порушення закону та/або прав громадян при провадженні дізнання, досудового слідства, або при розгляді справи нижчестоящим судом, суд приймає особливу постанову, в якій він звертає увагу відповідних органів на встановлені факти і доручає їм вжити певних заходів для виправлення ситуації. Невжиття необхідних заходів вважається адміністративним правопорушенням.

133. Стаття 45 передбачає, що юридичне представництво в ході розслідування, досудового слідства і судового розгляду в суді першої інстанції є обов'язковим, якщо, зокрема, можливе покарання у вигляді довічного ув'язнення. Крім того, стаття приписує, що в такому випадку юридичне представництво повинно бути забезпечено з моменту затримання особи чи пред'явлення їй обвинувачення.

134. Стаття 97 зобов'язує прокурорів, слідчих, органи дізнання і суддів приймати заяви і повідомлення про вчинені або підготовлювані злочини, у тому числі у випадках, які не підлягають їх віданню, і прийняти не пізніше триденного строку одне з таких рішень: (1) про порушення кримінальної справи, (2) про відмову в порушенні кримінальної справи; або (3) про передачу заяви або повідомлення для подальшого розгляду відповідно до юрисдикції.

135. Згідно з пунктами 2 і 4 статті 155, особи, взяті під варту, утримуються в слідчих ізоляторах (СІЗО, що входять до кримінально-виконавчої системи). У виняткових випадках вони можуть також знаходитись в ізоляторах тимчасового тримання (ІТТ, що входять до інфраструктури міліції), але протягом не більше трьох днів. Якщо переведення в СІЗО неможливо забезпечити в зазначений термін через його віддаленість або відсутність сполучення, затриманий може залишатися в ІТТ на строк до десяти днів.

136. Відповідно до статті 236-1, скарга на рішення слідчого або прокурора про відмову в порушенні кримінальної справи може бути подана особою, інтересів якої вона стосується, до суду за місцезнаходженням відповідного органу або посадової особи.

137. До внесення поправок від 21 червня 2001 року, стаття 244 передбачала, що в рішенні суду, прийнятому в рамках попереднього слухання, повинні зазначатися причини зміни запобіжного заходу. Вищезазначені поправки скасували це положення. Стаття 237 в редакції, що діяла на той час, зобов'язувала суддю суду першої інстанції розглянути у попередньому засіданні, зокрема, питання, чи є підстави для зміни, скасування або застосування запобіжного заходу.

138. Відповідно до пункту 1 статті 370, істотними порушеннями кримінально-процесуального законодавства є фактори, які перешкоджають або можуть перешкоджати суду повно та всебічно розглянути справу і постановити законне, обґрунтоване і справедливе рішення. Пункт 2 цієї статті згадує порушення права обвинуваченого на захист, а також порушення правил територіальної юрисдикції в якості істотних порушень, які служать підставою для скасування судового рішення в будь-якому випадку (тобто, незалежно від того, чи були виконані вимоги пункту 1).

Е. Цивільно-процесуальний кодекс 1963 року

139. Глава 31-А Кодексу стосується скарг щодо рішень, дій або бездіяльності державних органів та органів місцевого самоврядування, а також їх посадових осіб. Зокрема, стаття 248-1 Кодексу свідчить, що будь-хто, якщо вважає, що його або її права і свободи були порушені рішеннями, діями або бездіяльністю державного органу, юридичної особи або посадової особи, може подати скаргу до суду.

Г. Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду» («Закон про відшкодування»)

140. Статті 1 і 2 (до внесення змін 1 грудня 2005 року) можна знайти в наступних рішеннях, відповідно: «*Kobtsev v. Ukraine*» (no. 7324/02, § 35, 4 April 2006) та «*Afanasyev v. Ukraine*» (no. 38722/02, § 52, 5 April 2005).

141. Відповідно до поправок, внесених до Закону про відшкодування 1 грудня 2005 року, до переліку випадків, коли може виникнути право на відшкодування, був доданий наступний пункт:

«(1-1) якщо ... незаконність взяття під варту і тримання під вартою... була встановлена рішенням або іншою постановою суду (за винятком рішень про передачу справ на додаткове розслідування)».

Г. Витяги зі звіту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (омбудсмана) за 2004–2005 роки

142. Відповідні витяги з глави 4.4 свідчать:

«Під час перебування у відділеннях міліції, затримані особливо ризикують стати жертвами побиття чи принижень ...

У кожному щорічному звіті Уповноважений наголошує, що співробітники правоохоронних органів систематично піддають тортурам затриманих ...

Уповноважений неодноразово зазначала, що однією з основних причин застосування насильства співробітниками міліції є те, що рівень розкриття злочинів залишається основним предметом звітності про результати діяльності. Міліція досягає необхідного рівня розкриття злочинів, катуючи невинних людей. І дані, що підтверджують це, викликають серйозну тривогу...

Наступне явище було відзначено в минулому і як і раніше залишається в силі. Для того, щоб перевірити, чи причетна людина до злочину, її поміщають під адміністративний арешт на сфабрикованих підставах і піддають тортурам з метою зламати її волю і змусити зізнатися у скоєнні злочину. Саме в цей період затриманий особливо серйозно ризикує втратити життя або стати інвалідом, а також піддається нестерпним приниженням і втраті власної гідності...»

III. ВІДПОВІДНІ МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ

143. Відповідні витяги з доповіді Комітету з питань запобігання катуванням (КЗК) українському уряду про візит в Україну, що відбувся 9–21 жовтня 2005 року [CPT / Inf (2007) 22], свідчать:

«...»

15. З часу першого візиту КЗК до України, поводження з особами, позбавленими волі, з боку співробітників органів внутрішніх справ викликало дуже серйозну стурбованість. Візит 2005 року показав невелике зменшення масштабів жорстокого поводження, хоча і недостатнє для того, щоб розвіяти занепокоєння Комітету. Дійсно, в ході візиту 2005 року, делегація Комітету отримала значну кількість тверджень про навмисне жорстоке фізичне поводження із затриманими [...] з боку оперативних співробітників, зокрема, в ході першого допиту в районних відділеннях міліції з метою отримання зізнань у скоєнні кримінальних злочинів, за які особи були затримані, або додаткових зізнань, що стосуються нерозкритих злочинів. [...] У деяких випадках, тяжкість ймовірного жорстокого поводження — або поєднання кількох видів жорстокого поводження — була такою, що її можна було розглядати як тортури.

...

18. У світлі висновків делегації, Комітет не має іншого вибору, окрім як повторити висновки, викладені ним в пункті 20 звіту про відвідування 2002 року. Зараз, через три роки, Комітет змушений заявити, що особи, позбавлені волі співробітниками внутрішніх справ, як і раніше піддаються значному ризику стати жертвами жорстокого поводження (в окремих випадках, серйозних форм жорстокого поводження / катувань) з боку оперативних співробітників, зокрема, під час допитів».

ПИТАННЯ ПРАВА

I. ЗАЯВЛЕНІ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ ЩОДО ПЕРШОГО ЗАЯВНИКА

144. Перший заявник скаржився, що він зазнав катувань у відділеннях міліції і національні органи не розслідували його скарги. Він послався на статтю 3 Конвенції, яка свідчить:

«Ніхто не може бути підданий катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню».

A. Прийнятність

145. Суд зазначає, що ці скарги не є відверто необґрунтованими за змістом статті 35 § 3 (а) Конвенції. Крім того, Суд

зазначає, що вони не є неприйнятними і з інших підстав. Тому вони повинні бути визнані прийнятними.

В. Суть справи

1. Заявлене жорстоке поводження

(А) Аргументи сторін

146. Перший заявник стверджував, що у відділенні міліції його катували електричним струмом. Посилаючись на медичні висновки від 24 травня та 10 червня 2004 року і висновки Шепетівського суду в постанові від 10 липня 2006 року, він підкреслив, що отримання ним тілесних ушкоджень під час перебування у відділенні міліції є встановленим фактом. Перший заявник також стверджував, що хоча уряд заперечує, що до нього застосовувався електричний струм, вони не змогли дати жодного правдоподібного пояснення щодо походження цих ушкоджень. Крім того, медичний висновок від 29 червня 2005 року, що підтверджує його скарги, не був оскаржений або хоча б прокоментований урядом.

147. Уряд стверджував, що перший заявник не довів правдивість тверджень про жорстоке поводження поза розумних сумнівів. Вони відзначили, що він ніколи не скаржився медичному персоналу або адміністрації Хмельницького ІТТ або СІЗО. Хоча медичні висновки від 24 травня і 10 червня 2004 року підтвердили, що у першого заявника є деякі тілесні ушкодження, вони спростували його твердження щодо їх походження. Крім того, дані травми були класифіковані як незначні. У цілому, Уряд вважає, що скарги першого заявника були належним чином перевірені національними судами в рамках судового розгляду його справи, і були справедливо відхилені як необґрунтовані.

(В) Оцінка Суду

148. Суд повторює, що стаття 3 Конвенції закріплює основні цінності демократичного суспільства в країнах, що входять до складу Ради Європи і вважається одним з найбільш фундаментальних положень Конвенції, що не допускає жодних порушень

(див., серед іншого, «*Selmouni v. France*» [GC], no. 25803/94, § 95, ECHR 1999 V). Якщо скарга стосується цього положення, Суд має провести особливо ретельний розгляд, ґрунтуючись на всіх матеріалах, наданих сторонами (див. «*Matyar v. Turkey*», no. 23423/94, § 109, 21 February 2002, і «*Ülkü Ekinçi v. Turkey*», no. 27602/95, § 136, 16 July 2002).

149. При визначенні, чи можна конкретну форму жорстокого поводження класифікувати як катування, слід враховувати втілену у статті 3 відмінність між цим поняттям і поняттям нелюдського або такого, що принижує гідність поводження. Як вже зазначалося у попередніх рішеннях, ці відмінності мають на меті максимально засудити особливо жорстокі форми нелюдського поводження, що спричиняє серйозні страждання (див. *Ireland v. the United Kingdom*, 18 January 1978, § 167, Series A no. 25). На додаток до тяжкості жорстокого поводження, у катуванні існує елемент навмисності, як це передбачено в Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання, стаття 1 якої свідчить, що катування — це умисне заподіяння сильного болю або страждання з метою, зокрема, отримання інформації, покарання або залякування (див. *Selmouni*, згадане вище, § 97; і «*Akkoç v. Turkey*», nos. 22947/93 and 22948/93, § 115, ECHR 2000 X). У рішенні у справі *Selmouni*, згаданому вище, Суд дійшов висновку, що необхідні все більш суворі стандарти в сфері захисту прав людини та основних свобод, і неминуче потрібно проявляти більше твердості при оцінці порушень фундаментальних цінностей демократичного суспільства (§ 101).

150. Як неодноразово постановляв Суд, заяви про жорстоке поводження повинні бути підтверджені відповідними доказами. При оцінці доказів Суд зазвичай застосовує стандарт доказування «поза розумних сумнівів». Такі докази можуть виходити з поєднання досить сильних, чітких та узгоджуваних висновків чи подібних неспростовних презумпцій фактів (див., як класичний приклад, «*Ireland v. the United Kingdom*», згадане вище, § 161). У випадках, коли події, що розглядаються, зна-

ходяться повністю або значною мірою у винятковому віданні влади, наприклад, у справах, стосовно осіб, які тримаються під вартою, щодо ушкоджень, отриманих під час цього тримання під вартою, виникає сильна фактична презумпція. У таких випадках тягар доказування може бути покладено на власті, які повинні представити правдоподібне і переконливе пояснення (див. «*Salman v. Turkey*» [GC], no. 21986/93, § 100, ECHR 2000 VII).

151. Повертаючись до фактів цієї справи, Суд зазначає, що дві судово-медичні експертизи, від 24 травня та 10 червня 2004 року, проведені за дорученням слідчого, виявили у заявника тілесні ушкодження, що представляють собою близько двадцяти точкових пошкоджень на обох щиколотках і фіолетовий синець на стегні; при цьому було зроблено висновок, що ці пошкодження були отримані в той час, коли заявник перебував під вартою в міліції (див. пункти 17 і 22 вище). Це не заперечується сторонами.

152. Водночас Суд зазначив, що сторони дали різні пояснення з приводу походження цих ушкоджень. З одного боку, перший заявник дав докладні і послідовні пояснення, підтверджені висновками приватної судово-медичної експертизи від 29 червня 2005 року (див. пункт 32 вище), відповідно до яких у відділенні міліції до нього застосовували електричний струм. З іншого боку, версія влади підтримується офіційними медичними висновками від 24 травня і 10 червня 2004 року про те, що розглянуті травми «могли утворитися від тупих твердих предметів», без будь-яких додаткових деталей або коментарів з приводу висновку експертизи від 29 червня 2005 року, хоча його було включено до матеріалів кримінальної справи першого заявника (див. пункти 17, 22 і 82 вище).

153. Суд не знаходить переконливим зауваження Уряду щодо походження ушкоджень заявника. Він також не згоден з їх точкою зору, що той факт, що перший заявник не скаржився на жорстоке поводження адміністрації ІТТ або СІЗО, ставить під сумнів достовірність його тверджень. Він міг утримуватися від скарг адміністрації ІТТ через її структурний зв'язок з

міліцією, яку він звинувачував у катуваннях (див. пункт 135 вище). Водночас Суд не випускає з уваги спроби першого заявника довести це питання до відома органів прокуратури, що підтверджується тим, що ХМП доручила провести судово-медичну експертизу 24 травня 2004 року. Відносно того, що перший заявник не порушував це питання перед адміністрацією СІЗО, Суд знаходить, що це не мало ніякого сенсу, оскільки до моменту його переведення в СІЗО (22 червня 2004 року) прокуратура вже організувала два медичні обстеження і прийняла рішення про відмову в порушенні справи проти співробітників міліції для встановлення їх кримінальної відповідальності.

154. Враховуючи вищесказане, а також те, що влада не оскаржила і навіть не прокоментувала медичні свідчення на підтримку тверджень заявника про жорстоке поводження з застосуванням електричного струму, Суд вважає встановленим, відповідно до стандартів доказування в розглядах за Конвенцією, що тілесні ушкодження, зазначені в медичних висновках, були результатом поводження, на яке скаржився заявник і за яке Уряд несе відповідальність (див. «*Polonskiy v. Russia*», по. 30033/05, § 123, 19 March 2009, і згадане там «*Mehmet Emin Yksel v. Turkey*», по. 40154/98, § 30, 20 July 2004).

155. Беручи до уваги те, що заявник вперше зізнався у вбивстві пані І. 21 травня 2004 року, формально будучи затриманим за не пов'язане зі справою адміністративне правопорушення, і з огляду на його твердження про побиття з боку міліції до його повторних зізнань 26 і 28 травня 2004 року (див. пункти 14, 20 і 42 вище), Суд вважає ймовірним, що співробітники міліції навмисно застосували до нього жорстоке поводження з метою отримання зізнань (див. і порівн. «*Durmuş Kurt and Others v. Turkey*», по. 12101/03, § 30, 31 May 2007).

156. Крім того, з урахуванням того, що перший заявник та його дружина (друга заявниця), яка була на той час на восьмому місяці вагітності, допитувалися приблизно в один і той же час протягом 21 травня 2004 року в одному й тому ж відділенні міліції, Суд вважає правдоподібним твердження першого заявника про те, що його побічно залякували застосуванням кату-

вань до його дружини (див. пункти 14 і 116 вище, а також пункт 189 нижче). Суд повторює, що загрози застосування поведження, забороненого статтею 3, за умови, що вони є досить реальними і безпосередніми, можуть становити порушення цього положення (див. «*Gäfgen v. Germany*» [GC], по. 22978/05, § 91, ECHR 2010 -...). Суд нагадує, що в справі «*Akkoç v. Turkey*», згаданий вище, він взяв до уваги психологічний вплив загроз щодо дітей жертви при кваліфікації розглянутих дій як катування (§§ 116 і 117). Крім того, Суд вважає, що в даному випадку погрози застосувати катування до дружини першого заявника — яка була особливо вразлива у зв'язку з пізнім строком вагітності і, як було відомо першому заявнику, знаходилась в міліції — мали значно обтяжити його психічні страждання.

157. Суд вже встановлював, що застосування до людини електричного струму є особливо серйозною формою жорстокого поведження, здатною спровокувати сильний біль і жорстокі страждання, і тому може розглядатися як катування, навіть якщо не призводить до будь-яких довгострокових наслідків для здоров'я (див. Polonskiy, згадане вище, § 124; і «*Buzilov v. Moldova*», по. 28653/05, § 32, 23 June 2009). Суд не бачить причин застосовувати інший підхід у даній справі. Крім того, Суд вважає, що, як свідчать усі обставини цієї справи, жорстоке поведження з першим заявником було спрямовано на те, щоб залякати і образити його, зламати його волю і примусити його зізнатися у скоєнні кримінального злочину.

158. Нарешті, що не менш важливо, Суд не випускає з уваги тривожні висновки, що збігаються з твердженнями першого заявника у даній справі, зроблені в той же час українським омбудсманом та Європейським комітетом з питань запобігання катуванням і нелюдським і таким, що принижують гідність, видам поведження, що існує значний ризик застосування катувань до осіб, які знаходяться під вартою в міліції, особливо під час допитів, спрямованих на розкриття злочинів (див. пункти 142–143 вище).

159. Беручи до уваги тяжкість жорстокого поведження з першим заявником і супутні обставини, Суд вважає, що він

став жертвою дуже серйозних і жорстоких страждань, які можуть бути кваліфіковані як катування. Відповідно, було порушено статтю 3 Конвенції в її матеріальному аспекті.

2. Ефективність розслідування

160. Перший заявник стверджував, що не було проведено ефективне національне розслідування його тверджень про катування з боку міліції.

161. Уряд не погодився з цією точкою зору. Він стверджував, що ефективність розслідування була перевірена та підтверджена на двох рівнях юрисдикції в ході судового розгляду справи першого заявника.

162. Суд зазначає, що, коли людина подає небезпідставну скаргу про те, що вона зазнала серйозного жорстокого поводження в порушення статті 3, це становище, в поєднанні з загальним обов'язком держави за статтею 1 Конвенції «забезпечити кожному, хто перебуває під їх юрисдикцією, права і свободи, визначені в... Конвенції», побічно вимагає проведення ефективного офіційного розслідування (див., серед іншого, «*Labita v. Italy*» [GC], no. 26772/95, § 131, ECHR 2000 IV). Таким чином, власті завжди повинні докладати максимум зусиль, щоб з'ясувати, що сталося, і не повинні покладатися на поспішні або необґрунтовані висновки для припинення розслідування або як на підстави для прийняття рішення (див. «*Asenov and Others v. Bulgaria*», 28 October 1998, § 103 et seq., Reports of Judgments and Decisions 1998 VIII).

163. Суд вважає, що в даному випадку власті не доклали належних зусиль для з'ясування того, що сталося з першим заявником у Південно-Західному відділенні міліції. Вони не заперечували, що він отримав тілесні ушкодження, перебуваючи під вартою в міліції. Власті, однак, послідовно зводили свої міркування про те, що скарги заявника були необґрунтованими, до визнання неправдоподібними тверджень, що його катували електричним струмом. Водночас, вони навіть не намагалися прояснити обставини, за яких він насправді отримав ці ушкодження.

164. Хоча вищезазначене упущення неодноразово визнавалося і піддавалося критиці з боку національних органів (див. пункти 61, 67, 82 і 83 вище), його так і не було усунуто. Таким чином, Суд зазначає, що намагання першого заявника оскаржити постанову ХМП від 18 червня 2004 року про відмову в порушенні кримінальної справи проти співробітників міліції були відхилені під приводом, що це питання буде розглянуто в контексті розгляду його власної справи (див. пункт 95 вище). Суд має сумніви щодо адекватності такого підходу в принципі, враховуючи, що метою кримінального переслідування щодо заявника було визнання його невинним або винним у кримінальних звинуваченнях, висунутих проти нього, а не виявлення відповідальних за побиття або призначення відшкодування за заявлене порушення статті 3 Конвенції (див. *Toteva v. Bulgaria* (dec.), по. 42027/98, 3 April 2003). Суд зазначає, що розгляд Тернопільським судом тверджень заявника про жорстоке поводження з боку міліції полягав у неодноразових допитах співробітників міліції та медичних експертів, які заперечували, що до заявника застосовувався електричний струм, і стверджували, що ушкодження могли бути нанесені «тупими твердими предметами», без будь-яких додаткових пояснень. Суд вважає вражаючим, що суд першої інстанції взагалі проігнорував — що вбачається з його рішення від 31 серпня 2007 року — альтернативний медичний висновок, що містився у матеріалах справи і засвідчував твердження першого заявника (див. пункти 32 і 109 вище). Що стосується подальшого розгляду справи Верховним судом, Суд доходить висновку, що він був поверхневим і явно ігнорував важливі документи і факти. Зокрема, Верховний Суд звів свої дії до аналізу відеозапису слідчих дій, на якому на тілі заявника не було видно ніяких пошкоджень, і цього було достатньо для того, щоб визнати його скаргу необґрунтованою. Крім того, Верховний Суд встановив, що перший заявник «жодного разу не вказував на конкретних осіб, які застосовували до нього фізичний тиск» і що «на питання, як він себе почуває, відповідав, що добре», хоча на той час було відомо, що він подавав цілком конкретні скарги, що містять прізвища

конкретних посадових осіб (див. пункти 61, 82 і 113 вище), і його ушкодження, отримані під час перебування під вартою в міліції, були офіційно зареєстровані.

165. У цілому, Суд доходить висновку, що ефективно розслідування тверджень першого заявника про жорстоке поводження з ним з боку міліції проведено не було. Отже, було порушено статтю 3 Конвенції також у її процесуальному аспекті.

II. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 5 §§ 1, 2, 3 І 5 КОНВЕНЦІЇ ЩОДО ПЕРШОГО ЗАЯВНИКА

166. Перший заявник скаржився, що його тримання під вартою з 20 по 26 травня 2004 року було незаконним і безпідставним. Крім того, він скаржився, що він не був негайно повідомлений про причини його затримання 20 травня 2004 року і був доставлений до судді лише на шостий день після його затримання. Він також скаржився, що його повторні затримання 22–23 листопада і 18–21 грудня 2006 року були незаконними, так само як і наступні періоди його тримання під вартою: з 23 лютого по 21 березня 2007 року, оскільки вони не були санкціоновані ніяким рішенням; з 14 жовтня 2004 року по 5 травня 2005 року і з 21 березня по 31 серпня 2007 року, оскільки вони ґрунтувались на невмотивованих судових рішеннях, що не передбачали будь-яких часових обмежень. Крім того, перший заявник вважає, що загальна тривалість його тримання під вартою не може вважатися розумною. Нарешті, він скаржився, що українське законодавство не забезпечує йому можливість вимагати відшкодування за незаконне позбавлення волі. Перший заявник послався на статтю 5 §§ 1, 2, 3 та 5 Конвенції, яка передбачає:

«1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Ніхто не може бути позбавлений свободи інакше як в наступних випадках і в порядку, встановленому законом:

...

(с) законний арешт або затримання особи, здійснені з метою забезпечення її присутності перед компетентним органом на підставі обґрунтованої підозри у вчиненні правопорушення або у випадку,

коли є достатні підстави вважати, що необхідно запобігти вчиненню нею правопорушення або завадити їй втечі після його скоєння...

2. Кожному заарештованому негайно повідомляється зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту і будь-яке обвинувачення проти нього.

3. Кожний затриманий або взятий під варту відповідно до підпункту «с» пункту 1 цієї статті, має негайно постати перед судьєю чи іншою службовою особою, якій надано судову владу відповідно до закону, і має право на судовий розгляд протягом розумного строку або на звільнення до суду. Звільнення може бути обумовлене наданням гарантіями щодо явки до суду. ...

5. Кожен, хто став жертвою арешту або затримання в порушення положень цієї статті, має право на компенсацію».

А. Прийнятність

167. Уряд стверджував, що скарга першого заявника за статтею 5 § 5 Конвенції повинна була бути відхилена як несумісна *ratione personae* з положеннями Конвенції щодо отримання відшкодування за ймовірні порушення його прав, передбачених пунктами 2, 3 та 4 статті 5 Конвенції. Вони відзначили в зв'язку з цим, що перший заявник стверджував, по суті, що він став жертвою порушення пункту 5 статті 5 тільки у поєднанні з пунктом 1 (с), але не з іншими її положеннями.

168. Заявник не погодився зазначивши, що в своїй заяві він послався на пункт 5 статті 5 у поєднанні з пунктами 1–4.

169. Суд повторює, що він розглядає подані скарги на підставі викладених у них фактів, не покладаючись лише на правові підстави або наведені аргументи. Володіючи повноваженнями давати правову кваліфікацію обставинам справи і беручи до уваги суть скарги першого заявника за статтею 5 § 5 Конвенції, Суд постановив розглядати скаргу тільки у поєднанні зі статтею 5 § 1 (с) (див. «*Guerra and Others v. Italy*», 19 February 1998, § 44, Reports 1998 I).

170. У світлі такої класифікації, немає необхідності ні підтримувати, ні відхиляти заперечення Уряду.

171. Суд зазначає, що ці скарги не є відверто необґрунтованими за змістом статті 35 § 3 (а) Конвенції або неприйнятними

ми з будь-яких інших підстав. Тому вони повинні бути визнані прийнятними.

В. Суть справи

1. Стаття 5 § 1 Конвенції

172. Суд зазначає, що скарги першого заявника за даною статтею стосуються декількох окремих епізодів і періодів позбавлення його волі, і Суд буде розглядати їх окремо.

(а) З 20 по 26 травня 2004 року

173. Перший заявник стверджував, що його затримання 20 травня 2004 року не спиралося на обґрунтовану підозру того, що він скоїв злочин. Далі він зазначив, що його тримання під вартою 20 травня 2004 року з 13:00 до 21:45 не було зареєстровано, а його подальше адміністративне тримання під вартою було лише приводом для його затримання для допиту в зв'язку з розслідуванням вбивства. Перший заявник підкреслив, що навіть цей надуманий привід припинив існувати 22 травня 2004 року, коли експерт дійшов висновку, що речовина, знайдена при ньому, не була наркотиком. Він також стверджував, що його адміністративне затримання було перекваліфіковано у кримінальне, і що він залишався під вартою у якості підозрюваного у кримінальному злочині без санкції суду з 23 по 26 травня 2004 року, що, на його думку, суперечило гарантіям статті 29 Конституції, яка дозволяє таке утримання під вартою лише за особливих обставин, незастосовних до його ситуації.

174. Уряд стверджує, що перший заявник був затриманий 20 травня 2004 року за підозрою в правопорушенні, пов'язаному з наркотиками, і його затримання відповідало статті 263 Кодексу про адміністративні правопорушення. Вони відзначили, що він був затриманий в адміністративному порядку без прокурорського або судового ордеру протягом трьох днів, дозволених у відповідності до вищезазначеного правового положення, після чого він був звільнений (23 травня 2004 року). Що стосується наступних трьох днів тримання першого заявника під вартою (з 23 по 26 травня 2004 року), Уряд стверджував, що

воно спиралося на обґрунтовану підозру в участі у вбивстві і відповідало кримінально-процесуальному законодавстві.

175. Суд повторює, що «обґрунтована підозра» передбачає наявність фактів або інформації, які могли б переконати об'єктивного спостерігача, що особа могла вчинити злочин (див. *«Fox, Campbell and Hartley v. the United Kingdom»*, 30 August 1990, § 32, Series A no . 182). Метою затримання для допиту є подальше кримінальне розслідування для підтвердження або спростування підозр, які були підставою для затримання (див. *«Murray v. the United Kingdom»*, 28 October 1994, § 55, Series A, no. 300 A). Однак вимога про те, що підозра має ґрунтуватися на розумних підставах, є суттєвою частиною захисту від безпідставного арешту й затримання. Більше того, за відсутності обґрунтованої підозри арешт або затримання особи не можуть проводитися з метою отримання від нього зізнання, показань проти інших осіб або отримання фактів чи інформації, яка може слугувати для обґрунтування підозри (див. *«Cebotari v. Moldova»*, no. 35615/06, § 48, 13 November 2007).

176. Суд також зазначає, що незареєстроване затримання особи є повним ігноруванням принципово важливих гарантій, що містяться в статті 5 Конвенції, і являє собою грубе порушення цього положення. Відсутність реєстрації таких даних, як дата, час і місце затримання, ім'я затриманого, підстави для затримання і ім'я людини, яка провадила затримання, слід розглядати як несумісне з вимогами законності і самою метою статті 5 Конвенції (див. *«Kurt v. Turkey»*, 25 May 1998 , § 125, Reports 1998 III).

177. Звертаючись до цієї справи, Суд зазначає, що єдиним документом, що містить роз'яснення щодо підстав для затримання першого заявника 20 травня 2004 року (до його адміністративного затримання) і формулювання підозр, на підставі яких міліція вирішила його затримати, є внутрішній рапорт співробітників, які здійснили затримання, на ім'я їхнього начальника, згідно з яким затримання було викликано тим, що заявник «швидко йшов, озираючись навколо», і що він сумнівався, чи йти додому або в інше місце (див. пункт 7 вище).

Суд вважає, що, по-перше, цей рапорт не є дійсним документом, що реєструє затримання, і, по-друге, на тому етапі не було ніякої обґрунтованої підозри у вчиненні першим заявником будь-якого злочину.

178. Щодо наступного затримання першого заявника (з 20 по 23 травня 2004 року), зареєстрованого міліцією як затримання на підставі підозри в адміністративному правопорушенні, Суд зазначає, що протягом цього періоду з першим заявником поводилися як з підозрюваним у кримінальному злочині — вбивстві п. І. Він був допитаний слідчим у зв'язку з цим вбивством і зізнався у його скоєнні, після чого міліція провела обшуки в квартирах за місцем його реєстрації і фактичним місцем проживання (див. пункти 35–38 вище). Звертаючи увагу не на формальності, а на реальну ситуацію, Суд вважає, що адміністративне затримання заявника було насправді частиною його тримання під вартою відповідно до статті 5 § 1 (с) в якості підозрюваного у вбивстві, проте без забезпечення йому процесуальних прав у якості підозрюваного, зокрема, права на захист (див. «*Kafkaris v. Cyprus*» [GC], по. 21906/04, § 116, ECHR 2008 ..., і «*Doronin v. Ukraine*», по. 16505/02, § 55–56, 19 February 2009). У справі *Doronin*, згаданій вище (§ 56), Суд визнав таку поведінку влади несумісною з принципом правової визначеності і свавільною, такою, що йде врозріз із принципом верховенства права. Цей висновок навіть більш справедливий у даному випадку, де, на відміну від справи *Doronin*, не було жодного судового рішення щодо адміністративного затримання заявника, і підозри у вчиненні правопорушення, пов'язаного з наркотиками, припинили існувати навіть формально 22 травня 2004 року, хоча заявник провів ще один день під адміністративним арештом (див. пункти 11–12 і 129 вище).

179. Суд далі зазначає, що з 23 по 26 травня 2004 року перший заявник утримувався під вартою відповідно до постанови слідчого за підозрою у розбої та вбивстві (див. пункти 39–40 вище). Основна розбіжність між сторонами з цього питання стосується відповідності цього строку тримання під вартою національному законодавству.

180. Суд повторює, що вислови «законний» і «в порядку, встановленому законом» у статті 5 § 1 по суті відсилають до національного законодавства і передбачають зобов'язання дотримуватися його матеріальних і процесуальних норм. Хоча тлумачення та застосування внутрішнього законодавства є, в першу чергу, завданням національної влади, зокрема судів, недотримання внутрішнього законодавства, відповідно до статті 5 § 1, тягне за собою порушення Конвенції, і Суд може і повинен вирішити, чи був дотриманий цей закон (див., серед іншого, «*Benham v. the United Kingdom*», 10 June 1996, § 41, Reports 1996 III, і *Assanidze v. Georgia* [GC], no. 71503/01, § 171, ECHR 2004 II).

181. Суд зазначає, що згідно з українським законодавством позбавлення волі без вмотивованого рішення суду можливо тільки в обмеженому переліку випадків, визначених з достатньою точністю. Так, стаття 29 Конституції допускає застосування такого заходу на строк не більше трьох днів, і лише у разі нагальної необхідності запобігти або припинити злочин (див. пункт 121 вище). Згідно подальших вказівок у статтях 106 і 115 КПК (див. посилання в пункті 130 вище), слідчий може затримати людину, якщо остання була захоплена на місці злочину, упізнана як правопорушник очевидцями / потерпілим, або ж має явні сліди злочину на своєму тілі або одязі. Беручи до уваги заздалегідь підготовлене і стандартне формулювання причин затримання першого заявника, в якому навіть не була згадана жодна з цих юридично передбачених передумов для затримання (див. пункт 39 вище), а також відзначаючи, що до того часу заявник був офіційно затриманий як підозрюваний у кримінальному злочині і вже тримувався під вартою без судової санкції протягом трьох днів, Суд вважає, що позбавлення його волі слідчим з 23 по 26 травня 2004 року було порушенням національних правових гарантій і, отже, незаконним у значенні Конвенції.

182. Таким чином, Суд робить висновок, що була порушена стаття 5 § 1 Конвенції щодо тримання під вартою першого заявника з 20 по 26 травня 2004 року.

**(b) З 14 жовтня 2004 року по 5 травня 2005 року
та з 21 березня по 31 серпня 2007 року**

183. Перший заявник стверджував, що в ці періоди він утримувався під вартою на підставі постанов Хмельницького міського суду та Тернопільського суду від 14 жовтня 2004 року і 21 березня 2007 року відповідно, прийнятих в ході попередніх слухань, і що в обох випадках в рішеннях не вказувалися жодні мотиви або строки його затримання.

184. Уряд стверджував, що в попередніх слуханнях суди першої інстанції були зобов'язані, згідно з внутрішнім законодавством, вивчити питання про доцільність запобіжного заходу і в даному випадку немає жодних підстав стверджувати, що вони не виконали це зобов'язання.

185. Суд зазначає, що українське законодавство на той момент не вимагало від національних судів вказувати мотиви для зміни запобіжного заходу або для продовження тримання під вартою обвинуваченого, або встановлювати строк при продовженні тримання під вартою (див. пункт 137 вище).

186. Суд зазначає, що ці два періоди тримання першого заявника під вартою спиралися на рішення, прийняті в ході попередніх слухань у Хмельницькому міському суді та Тернопільському суді 14 жовтня 2004 року і 21 березня 2007 року відповідно. Надані Суду матеріали справи містять тільки другу зі згаданих постанов (див. пункти 59 і 106 вище). Суд зазначає, що в наявній постанові не наведено ніяких підстав для тримання під вартою першого заявника і не встановлений термін тримання під вартою. Враховуючи застосовне національне законодавство (див. пункти 130 і 137 вище) і за відсутності будь-яких доказів зворотного, Суд робить висновок, що в другій з цих постанов питання про затримання першого заявника вирішено таким же чином.

187. Суд вважає, що відсутність чітких положень про те, чи може і, якщо так, то за яких умов тримання під вартою, обмежений строк на досудовій стадії, бути продовжено на стадії судового розгляду, не задовольняє критерій «перед-

бачуваності закону» для цілей статті 5 § 1 (див. «*Baranowski v. Poland*», no. 28358/95, § 55, ECHR 2000-III).

188. Суд вже визнавав порушення статті 5 § 1 Конвенції в багатьох випадках, коли українські суди продовжували тримання під вартою на невизначений час і без пояснення причин (див., наприклад, «*Yeloyev v. Ukraine*», no. 17283/02, § § 52–55, 6 November 2008; «*Solovey and Zozulya v. Ukraine*», nos. 40774/02 and 4048/03, § 59, 27 November 2008; і *Doronin*, згадане вище, § 59, 19 February 2009). Крім того, Суд дійшов висновку, що ця проблема постійно виникає у справах проти України внаслідок законодавчих прогалин (див. «*Kharchenko v. Ukraine*», no. 40107/02, § 98, 10 February 2011, рішення не остаточне).

189. Таким чином, Суд робить висновок, що ці два періоди тримання першого заявника під вартою становили порушення статті 5 § 1 Конвенції.

(с) 3 22 по 23 листопада 2006 року

190. Заявник підтвердив свої аргументи щодо його тримання під вартою без вмотивованого рішення суду з 23 по 26 травня 2004 року як однаково незастосовні до його тримання під вартою з 22 по 23 листопада 2006 року (див. пункт 173 вище).

191. Уряд не погодився, підкресливши, що прокурор переглянув затримання заявника слідчим, прийняв рішення на користь заявника і звільнив його.

192. Посилаючись на свої висновки у пункті 181 вище, Суд вважає, що тримання заявника під вартою з 22 по 23 листопада 2006 року суперечило внутрішньому законодавству та, отже, порушило принцип законності, закріплений у статті 5 § 1 Конвенції.

193. Відповідно, Суд визнає порушення статті 5 § 1 Конвенції і стосовно цього періоду позбавлення заявника волі.

(d) 3 18 по 21 грудня 2006 року

194. Заявник стверджував, що його тримання під вартою з 18 по 21 грудня 2006 року (див. пункт 98 вище) було безпідставним.

195. Уряд стверджує, що перший заявник був взятий під варту за рішенням суду відповідно до положень про запобіжні заходи в межах кримінального судочинства.

196. Суд зазначає, що для того, щоб позбавлення волі було законним у значенні статті 5 § 1 Конвенції, недостатньо, щоб цей захід відповідав національному законодавству, він повинен також бути необхідним в конкретних обставинах (див. *Nešťák v. Slovakia*, по. 65559/01, § 74, 27 February 2007; і *Khayredinov v. Ukraine*, по. 38717/04, § § 27–28, 14 October 2010).

197. Що стосується цієї справи, Суд зазначає, що 18 грудня 2006 року Хмельницький міський суд прийняв рішення про зміну запобіжного заходу з підписки про невиїзд на тримання під вартою, за наступними трьома причинами: тяжкість обвинувачень, ризик втечі і ризик впливу на свідків (див. пункт 98 вище). Жодна з цих причин не видається переконливою. Тяжкість звинувачень істотно не змінилася, оскільки 30 листопада 2006 року злочини, у яких підозрювався заявник, були всього лише перекваліфіковані, без виявлення будь-яких нових фактів чи обставин. Що стосується ризику втечі, ні прокурор, ні суд не вказали жодних прикладів поведінки заявника, коли він перебував під підпискою про невиїзд, які б підтверджували такий ризик. Нарешті, побоювання свідків за їх безпеку, мабуть, обмежувалися їх враженням, що їх нібито хтось переслідує, і не були засновані на будь-яких доказах причетності до цього першого заявника (див. пункт 99 вище). З іншого боку, суди не розглянули доводи заявника на користь його звільнення до суду (такі, як поганий стан здоров'я, а також сімейна та особиста ситуація), які підтверджувалися документальними доказами.

198. У світлі вищевикладеного, Суд вважає, що в обставинах даної справи національні влади не змогли переконливо мотивувати тримання першого заявника під вартою в період з 18 по 21 грудня 2006 року, тому тримання під вартою у цей період було безпідставним.

199. Відповідно, Суд вважає, що тут також була порушена стаття 5 § 1 Конвенції.

(е) З 23 лютого по 21 березня 2007 року

200. Перший заявник стверджував, що його тримання під вартою протягом цього періоду не було санкціоновано жодним рішенням, і тому було незаконним.

201. Уряд не погодився, зазначивши, що оспорюване тримання під вартою відповідало внутрішньому законодавству.

202. Суд зазначає, що у вказаний період, який дійсно, як видається, не був санкціонований жодним рішенням, досудове слідство у справі заявника було оголошено завершеним, і справу було направлено прокуратурою до суду, а потім передано до іншого суду (див. пункти 103 — 106 вище).

203. Суд зазначає, що в той час як відповідні положення внутрішнього законодавства регулюють процесуальні дії при передачі справи до суду, вони не встановлюють чітких правил щодо того, який орган, на яких підставах і на який термін може продовжити тримання обвинуваченого під вартою (див. *Solovey and Zozulya*, згадане вище, § 72).

204. Суд вже розглядав і визнавав порушення статті 5 § 1 Конвенції у багатьох справах, що стосуються практики взяття обвинувачених під варту тільки на підставі того, що обвинувальний висновок було передано до суду першої інстанції. Суд констатував, що практика тримання обвинувачених під вартою без конкретної правової бази або чітких правил, що регулюють їх становище — в результаті чого вони можуть бути позбавлені волі на невизначений строк без судової санкції — несумісна з принципами правової визначеності та захисту від свавілля, які є спільною ідеєю до Конвенції, а також принципу верховенства права (див., наприклад, *Yeloyev*, згадане вище, §§ 50–51, з подальшими посиланнями). Ця проблема, яка, як було визнано, має структурний характер в Україні (див. *Kharchenko*, згадане вище, §§ 98 і 101), виявляється також у даному випадку.

205. Таким чином, Суд робить висновок, що тримання заявника під вартою протягом цього періоду не відповідало статті 5 § 1 Конвенції, і визнає порушення цього положення.

2. Стаття 5 § 2 Конвенції

206. Заявник стверджував, що йому не повідомили про підстави для його затримання 20 травня 2004 року протягом декількох годин, а складений згодом протокол про адміністративне затримання обмежувався лише посиланнями на правові положення, які ні про що йому не говорили. Нарешті, заявник стверджував, що його адміністративне затримання спиралося на надумані підстави і насправді було приводом для його допиту в якості підозрюваного у вбивстві.

207. Уряд не погодився. Вони відзначили, що заявник був затриманий за підозрою в незаконному зберіганні наркотиків і що протокол, складений міліцією в зв'язку з цим, був достатньо зрозумілим.

208. Суд повторює, що стаття 5 § 2 Конвенції містить елементарні гарантії, що будь-яка затримана особа має знати причину позбавлення її волі. У силу цього положення будь-якому затриманому мають бути роз'яснені простою і зрозумілою йому мовою юридичні і фактичні підстави для його затримання, щоб затриманий міг, якщо він вважає за потрібне, звернутися до суду і оскаржити законність затримання (див. *«Fox, Campbell and Hartley»*, згадане вище, § 40).

209. Щодо цієї справи, Суд вже встановив в контексті розгляду скарг першого заявника за статтею 5 § 1 Конвенції, що під час затримання заявника 20 травня 2004 року підозри проти нього не були чітко сформульовані, і що він розглядався як підозрюваний у справі про вбивство, будучи офіційно затриманим за підозрою в адміністративному правопорушенні (див. пункти 177–178 вище). Крім того, Суд зазначає, що в міліцейському протоколі про адміністративне затримання першого заявника лише згадувалися правові положення, на які спиралося затримання, і немає жодних ознак того, що більш повна інформація була надана заявнику усно (факти див. у пункті 9 вище; справи, в яких Суд визнавав просте згадування правових положень у якості підстав для затримання недостатнім для цілей статті 5 § 2 Конвенції, див. *«Fox, Campbell and Hartley»*, згадане вище, § 41).

210. За даних обставин не помітно, щоб перший заявник був обізнаний про фактичні і правові підстави для його затримання. Навпаки, він явно перебував у стані невизначеності і здивування щодо того, чому він був позбавлений волі 20 травня 2004 року.

211. Отже, в даному випадку була порушена стаття 5 § 2 Конвенції.

3. Стаття 5 § 3 Конвенції

(а) Право бути негайно доставленим до судді

212. Перший заявник стверджував, що шестиденна затримка з його доставлянням до судді після затримання 20 травня 2004 року була несумісна з вищезазначеним правом.

213. Уряд наголошував, що 20 травня 2004 року заявник був затриманий за підозрою в адміністративному правопорушенні і правова процедура для цього типу затримання не вимагає доставлення затриманого до судді.

214. Суд повторює, що негайний судовий контроль є одним з основних елементів гарантій, закріплених у статті 5 § 3, мета якої полягає в тому, щоб мінімізувати ризик свавілля і забезпечити верховенство права — один з основоположних принципів демократичного суспільства (див. «*Brogan and Others v. the United Kingdom*», 29 November 1988, § 58, Series A no. 145 B). Хоча негайність повинна оцінюватися в кожній конкретній справі залежно від її особливостей (див., серед іншого, «*Aquilina v. Malta*» [GC], по. 25642/94, § 48, ECHR 1999 III), жорсткі часові обмеження, які накладаються статтею 5 § 3, не дозволяють занадто гнучко інтерпретувати цю вимогу, в іншому випадку це б серйозно послабило процедурні гарантії і спричинило ризик нанесення шкоди самій суті права, що захищається цим положенням (див. «*McKay v. the United Kingdom*» [GC], по. 543/03, § 33, ECHR 2006 X).

215. У даному випадку Суд, у світлі своїх висновків у пунктах 177–179 і 182 вище, вважає, що тримання першого заявника під вартою у значенні статті 5 § 1 (с) Конвенції почалося 20 травня 2004 року і не стало предметом судового нагляду до

26 травня 2004 року. Ця затримка не мала жодних об'єктивних підстав. Крім того, Суд встановив, що в зазначений період перший заявник утримувався під вартою незаконно і піддавався дуже жорсткому поводженню з боку міліції (див. пункти 154, 159 і 182 вище). Негайний судовий нагляд міг би запобігти тому, що трапилося, але це було зроблено лише через шість днів — строк, який Суд вважає неприпустимо довгим.

216. Таким чином, Суд визнає порушення статті 5 § 3 Конвенції щодо права першого заявника бути негайно доставленим до судді.

(b) Право на судовий розгляд упродовж розумного строку або на звільнення до суду

217. Перший заявник стверджував, що загальна тривалість його попереднього ув'язнення з 20 травня 2004 року по 5 травня 2005 року і з 18 грудня 2006 року по 31 серпня 2007 року, була необґрунтованою.

218. Уряд вважає, що адміністративне затримання першого заявника з 20 по 23 травня 2004 року має бути виключено з періоду, що підлягає розгляду в рамках статті 5 § 3 Конвенції (з 23 травня 2004 року по 5 травня 2005 року). На думку Уряду, тривалість цього періоду не була необґрунтованою, враховуючи тяжкість звинувачень, висунутих проти заявника, складність справи, обсяг слідчої роботи і ретельність, виявлену слідчими органами і судом першої інстанції. Вони також відзначили, що протягом вказаного строку перший заявник жодного разу не клопотав про зміну запобіжного заходу. Що стосується тримання заявника під вартою з 18 грудня 2006 року по 31 серпня 2007 року, Уряд стверджував, що, з одного боку, воно базувалося на належних і достатніх підставах, і, з іншого боку, компетентні органи працювали над справою з належною ретельністю.

219. Суд повторює, що питання про розумність строку тримання під вартою не може оцінюватися абстрактно. Питання, чи розумно залишати обвинуваченого під вартою, повинно оцінюватися в кожному конкретному випадку відповідно до його

особливостей. Продовження терміну тримання під вартою може бути виправдане тільки якщо є чіткі ознаки дійсного суспільного інтересу, який, незважаючи на презумпцію невинуватості, переважає право на свободу (див. справу «*Ječius v. Lithuania*», по. 34578/97, § 93, ECHR 2000 IX)). Наявність обґрунтованих підозр, що затриманий скоїв злочин, є необхідною умовою для тримання під вартою. Проте після закінчення певного часу підозра сама по собі не виправдовує позбавлення волі, і судові органи повинні навести інші підстави для подальшого тримання під вартою (див. «*Jabłoński v. Poland*», по. 33492/96, § 80, 21 December 2000). Ці підстави, крім того, повинні бути згадані в рішеннях національних судів, і аргументи за і проти звільнення не повинні бути «загальними й абстрактними» (див. «*Howiecki v. Poland*», по. 27504/95, § 61, 4 October 2001, і «*Smirnova v. Russia*», по. 46133/99 and 48183/99, § 63, ECHR 2003-IX).

220. З огляду на ці міркування і свої висновки в пунктах 172–205 вище, Суд вважає, що слід брати до уваги періоди з 20 травня 2004 року по 5 травня 2005 року і з 18 грудня 2006 року по 31 серпня 2007 року, які склали загалом один рік і вісім місяців (див., для ілюстрації розрахунку, «*Isayev v. Russia*», по. 20756/04, § 144, 22 October 2009).

221. Суд зазначає, що стаття 5 § 3 Конвенції становить єдине ціле зі статтею 5 § 1 (с), і ці два положення слід розглядати в поєднанні один з одним (див. *Smirnova*, згадане вище, § 56, та «*Ciulla v. Italy*», 22 February 1989, § 38, Series A no. 148). У даному випадку Суд вже розглядав окремі періоди тримання під вартою першого заявника з точки зору статті 5 § 1 (с) Конвенції, а саме: періоди з 14 жовтня 2004 року по 5 травня 2005 року і з 21 березня по 31 серпня 2007 року, що ґрунтуються на судових рішеннях без зазначення причин або встановлених строків тримання під вартою, що у свою чергу не суперечило національному законодавству; повторне взяття заявника під варту 18 грудня 2006 року без належного обґрунтування; і тримання під вартою з 23 лютого по 21 березня 2007 року, не санкціоноване жодним рішенням (див. пункти 189, 199 і 205 вище, відповідно).

222. На додаток до своїх вищезазначених висновків за статтею 5 § 1 (с), Суд оцінить, чи можна вважати тримання першого заявника під вартою розумним за змістом статті 5 § 3 Конвенції.

223. Суд зазначає, що стосовно першого періоду (з 20 травня 2004 року по 5 травня 2005 року) Хмельницький міський суд у своїх рішеннях від 26 травня і 20 липня 2004 року санкціонував подальше тримання першого заявника під вартою, посиляючись, загалом і абстрактно, на тяжкість висунутих проти нього звинувачень і невідворотний ризик його втечі або перешкодження розслідуванню в разі звільнення. Хмельницький міський суд не розглядав особу заявника або будь-які інші конкретні факти, що стосуються його ситуації, які могли б підтвердити або, навпаки, спростувати ці побоювання.

224. Що стосується другого періоду, що розглядається (з 18 грудня 2006 року по 31 серпня 2007 року), з матеріалів національного процесу, що є в розпорядженні Суду, видно, що в цей період українські суди продовжували попереднє затримання заявника двічі – у грудні 2006 року і в січні 2007 року (точні дати в наявних копіях нерозбірливі). Суд вважає недостатніми підстави, надані національними судами для повторного затримання першого заявника 18 грудня 2006 року (див. пункти 198–199 вище). Крім того, Суд зазначає, що їхні аргументи для продовження його тримання під вартою після цієї дати не задовольняють вимогам статті 5 § 3 Конвенції.

225. Таким чином, Суд робить висновок, що була порушена стаття 5 § 3 Конвенції у зв'язку з недостатністю підстав для подальшого тримання першого заявника під вартою протягом вищезазначених періодів.

4. Стаття 5 § 5 Конвенції

226. Перший заявник стверджував, що він не мав права на відшкодування щодо заявлених порушень статті 5.

227. Уряд стверджував, що за відсутності рішення національних судів, яке підтверджує незаконність тримання заявника під вартою, його вимога про відшкодування збитків було необґрунтованою.

228. Суд повторює, що стаття 5 § 5 гарантує право на відшкодування особам, які стали жертвами арешту або затримання на порушення інших положень статті 5 (див. «*Steel and Others v. the United Kingdom*», 23 September 1998, § 81, Reports 1998 VII).

229. У даному випадку Суд встановив кілька порушень статті 5 § 1, в поєднанні з якою буде розглядатися ця скарга (див. пункти 182, 189, 193, 199 і 205, а також пункт 169, вище). Отже, стаття 5 § 5 Конвенції в даному випадку застосовна. Суд повинен встановити, чи мав, або чи має на даний час перший заявник право на відшкодування за порушення статті 5 § 1 Конвенції.

230. Суд зазначає, що він визнав порушення статті 5 § 1 у зв'язку з триманням під вартою першого заявника з 20 по 26 травня 2004 року; з 14 жовтня 2004 року по 5 травня 2005 року; з 22 по 23 листопада 2006 року; після його повторного затримання з 18 по 21 грудня 2006 року; а також із його триманням під вартою з 23 лютого по 31 серпня 2007 року (див. посилання в пункті 229 вище).

231. Суд зазначає, що питання про відшкодування за незаконне затримання регулюється в Україні Законом «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду» («Закон про відшкодування» — див. пункти 140–141 вище). До внесення поправок від 1 грудня 2005 року, цей закон передбачав відшкодування за незаконне тримання під вартою лише у разі остаточного виправдання затриманого або припинення кримінальної справи проти нього за реабілітуючими підставами. Після внесення поправок таке відшкодування стало також можливим у випадку визнання судом незаконності затримання.

232. Суд зазначає, що під час першого періоду тримання заявника під вартою, визнаного незаконним (з 20 по 26 травня 2004 року), Закон про відшкодування міг би бути застосовуваним до його ситуації, тільки якби звинувачення проти нього були зняті. Що стосується періодів його тримання під вартою з 14 жовтня 2004 року по 5 травня 2005 року, з 23 лютого

по 31 серпня 2007 року і після його повторного затримання 18 грудня 2006 року, вони не суперечили внутрішньому законодавству, і тому перший заявник не мав жодних шансів на те, що українські суди визнають їх незаконними. Нарешті, що стосується тримання заявника під вартою з 22 по 23 листопада 2006 року, суди визнали його законним, тим самим позбавивши заявника підстав для вимоги відшкодування у зв'язку з цим

233. Таким чином, у випадку першого заявника Закон про відшкодування не передбачав право на відшкодування. Як видається, це право не передбачалося також ніякими іншими положеннями українського законодавства, з урахуванням відсутності будь-якої юридичної процедури вимоги відшкодування за позбавлення волі, визнане незаконним Страсбурзьким судом.

234. Суд дійшов висновку, що перший заявник не мав права на відшкодування за незаконне тримання під вартою, як того вимагає стаття 5 § 5 Конвенції. Отже, це положення було порушено.

III. ЗАЯВЛЕНІ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 5 § 4 КОНВЕНЦІЇ СТОСОВНО ПЕРШОГО ЗАЯВНИКА

235. Перший заявник також подав ряд скарг відповідно до статті 5 § 4 Конвенції, в якій йдеться:

«Кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або тримання під вартою, має право ініціювати провадження, в ході якого суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним».

А. Аргументи сторін

236. Перший заявник заперечував, що він мав доступ до будь-якої ефективної процедури судового розгляду законності його затримання. Він стверджував, що була порушена стаття 5 § 4 Конвенції на наступних підставах: (а) процесуальна несправедливість судового розгляду 18 грудня 2006 року, після якого він був взятий під варту замість підписки про невиїзд, що мала місце раніше (а саме, несвоєчасний доступ до клопотання про-

курора та інших матеріалів справи, необхідних для його захисту); (б) ті ж питання щодо розгляду 21 грудня 2006 року, причому ситуація ускладнилася тим, що цей розгляд проводився за відсутності першого заявника; (с) відсутність будь-якої можливості для першого заявника домогтися судового перегляду законності його тримання під вартою під час попереднього слідства і (г) відсутність будь-яких юридично закріплених гарантій оперативного судового перегляду законності його досудового тримання під вартою в ході судового розгляду.

237. Уряд не погодився. Вони зазначили, що заявник мав можливість оскаржити судові рішення про тримання під вартою до суду, але що ні він, ні його адвокат не зробили цього. Крім того, ніхто не обмежував право першого заявника подавати клопотання про звільнення в ході судового розгляду, але він не зробив цього з невідомих причин. Уряд також стверджує, що суди забезпечили адекватний судовий нагляд за законністю тримання під вартою першого заявника, коли вони зобов'язані були зробити це відповідно до кримінально-процесуального законодавства (зокрема, в ході попередніх слухань і при розгляді подання прокурора про продовження тримання під вартою).

238. У своїх зауваженнях у відповідь на заперечення Уряду, перший заявник також стверджував, що в тих випадках, коли національні суди розглядали питання про законність його затримання після подання прокурора, вони не провели жодної оцінки аргументів на користь його звільнення.

В. Оцінка Суду

1. Загальні принципи

239. Суд повторює, що метою статті 5 § 4 є забезпечення права заарештованих і затриманих осіб на судовий нагляд за законністю застосовуваних до них запобіжних заходів (див., *mutatis mutandis*, «*De Wilde, Ooms and Versyp v. Belgium*», 18 June 1971, § 76, Series A no. 12, і «*Ismoilov and Others v. Russia*», no. 2947/06, § 145, 24 April 2008). Під час затримання особи їй повинні бути доступні засоби правового захисту, що дозволяють їй домогтися якнайшвидшого судового перегляду за-

конності тримання під вартою, який здатний привести, в разі необхідності, до його звільнення. Доступність засобів правового захисту передбачає, зокрема, що обставини, добровільно створені державними органами, повинні надати заявникам реальну можливість використовувати ці засоби правового захисту (див., *mutatis mutandis*, «*Conka v. Belgium*», no. 51564/99, §§ 46 and 55, ECHR 2002 I).

240. Вимога справедливості судового розгляду відповідно до статті 5 § 4 не передбачає єдиний і незмінний стандарт, який повинен застосовуватися незалежно від контексту справи, її фактів і обставин. Хоча не завжди існує необхідність, щоб у процедурі, що передбачена статтею 5 § 4, дотримувалися ті ж гарантії, що вимагаються у відповідності зі статтею 6 для кримінального чи цивільного судочинства, ця процедура повинна мати судовий характер і надавати гарантії, що відповідають конкретному виду позбавлення волі (див. «*A. and Others v. the United Kingdom*» [GC], no. 3455/05, § 203, ECHR 2009 ..., з подальшими посиланнями). Право затриманого бути почутим або особисто, або через своїх представників, є однією з основних гарантій процедури, що застосовується у випадках позбавлення волі (див. «*Kampanis v. Greece*», 13 July 1995, § 47, Series A no. 318 B). Крім того, хоча Конвенція не зобов'язує Договірні держави встановлювати другий рівень юрисдикції для розгляду правомірності тримання під вартою, держави, в яких існує така система, повинні, в принципі, забезпечувати затриманим такі ж гарантії права на оскарження, що і в першій інстанції (див., наприклад, «*Navarra v. France*», 23 November 1993, § 28, Series A no. 273 B).

241. Нарешті, Суд підкреслює, що питання, чи дотримано право, передбачене статтею 5 § 4, повинно вирішуватися з урахуванням обставин кожної справи (див. «*Rehbock v. Slovenia*», no. 29462/95, § 84, ECHR 2000 XII).

2. Застосування в даному випадку

242. Суд розгляне скарги першого заявника в порядку, в якому вони представлені в його заяві.

**(А) Заявлена несправедливість судового розгляду
18 грудня 2006 року**

243. Суд зазначає, що ця скарга стосується наступних двох аспектів: по-перше, судового перегляду тримання під вартою першого заявника з 22 по 23 листопада 2006 року, який відбувся в ході судового розгляду, і, по-друге, його повторного взяття під варту. Щодо першого аспекту, Суд зазначає, що, оскільки метою засобу правового захисту, який вимагається статтею 5 § 4, є сприяння звільненню затриманої особи (див. пункт 239 вище), воно було вже не застосовуване в ситуації заявника після його звільнення 23 листопада 2006 року до судового перегляду (див. *Fox, Campbell and Hartley*, згадане вище, § 45). Щодо другого зі згаданих аспектів, Суд зазначає, що судовий перегляд, якого стосується скарга, був приєднаний до питання про початкове попереднє взяття заявника під варту 18 грудня 2006 року, яке Суд вже розглянув з точки зору статті 5 § 1 Конвенції (див. пункт 194–199 вище). У будь-якому випадку Суд відзначає, що заявник не подав до апеляційного суду скаргу про відсутність своєчасного доступу до матеріалів справи, що є його основним аргументом на користь твердження про процесуальну несправедливість (див. також пункт 244 нижче). Відповідно, не можна вважати, що він вичерпав внутрішні засоби правового захисту, і ця частина заяви має бути відхилена відповідно до статті 35 §§ 1 і 4 Конвенції.

**(b) Заявлена несправедливість судового розгляду
21 грудня 2006 року**

244. Що стосується скарги першого заявника про процесуальну несправедливість судового розгляду в Хмельницькому обласному суді 21 грудня 2006 року, Суд зазначає, що цей розгляд мав апеляційний характер щодо рішення Хмельницького міського суду від 18 грудня 2006 року. Що стосується твердження заявника про обмеження можливостей захисту вивчити матеріали справи, Суд зазначає, що, хоча заявник подав до Суду ті ж скарги щодо розгляду в першій інстанції,

ні він, ні його представники не згадали цю проблему у своїх апеляціях проти постанови від 18 грудня 2006 року (див. пункти 99 і 243 вище). Таким чином, Суд вважає ці скарги необґрунтованими. Що стосується розгляду справи Хмельницьким обласним судом за відсутності першого заявника, Суд зазначає, що, в принципі, розгляд апеляційним судом рішення суду нижчої інстанції про тримання під вартою в присутності лише адвоката затриманого допускається за умов наявності достатніх процесуальних гарантій в ході слухання в суді першої інстанції (див. «*Lebedev v. Russia*», по. 4493/04, § 114, 25 October 2007). Враховуючи те, що перший заявник особисто брав участь у розгляді справи в суді першої інстанції 18 грудня 2006 року (див. пункт 98 вище), і те, що він не висував жодних аргументів щодо необхідності його особистої присутності в судовому засіданні на апеляційному рівні, Суд вважає, що його відсутність на судовому засіданні не була несумісною зі статтею 5 § 4.

245. Таким чином, Суд відхиляє цю скаргу як явно необґрунтовану відповідно до статті 35 § 3 (а) і 4 Конвенції.

(с) Заявлена неможливість для першого заявника домогтися судового перегляду законності його утримання під вартою

246. Суд зазначає, що перший заявник не подав жодної інформації або документів, які підтверджують, що він оскаржив судові рішення про його взяття під варту і про продовження строку його тримання під вартою від 26 травня і 20 липня 2004 року відповідно, хоча така можливість була передбачена національним законодавством (див. справу, згадану в пункті 130 вище). Суд не може розглядати *in abstracto* питання про якість і невідкладність судового перегляду, про який заявник не просив, і який, відповідно, не був проведений (див. «*Shalimov v. Ukraine*», по. 20808/02, § 57, 4 March 2010).

247. Отже, дана скарга є явно необґрунтованою і має бути відхилена відповідно до статті 35 § 3 (а) і 4 Конвенції.

(d) Заявлена неможливість для першого заявника домогтися оперативного судового перегляду законності його ув'язнення під час судового розгляду

248. Суд зазначає, що дійсно на цій стадії розгляду судовий перегляд тримання першого заявника під вартою (яке вважалося попереднім до прийняття судом рішення по суті справи) залежало від графіка слухань у цій справі, оскільки Кримінально-процесуальний кодекс не проводить відмінностей між клопотаннями про звільнення і будь-якими іншими клопотаннями, розглянутими в ході судових слухань. Суд вже розглянув це питання в ряді інших справ проти України і знайшов, що ця проблема виникає регулярно через відсутність чітких і прогнозованих положень, що регулюють на стадії судового розгляду процедуру, сумісну з вимогами статті 5 § 4 Конвенції (див. «*Molodorych v . Ukraine*», згадане вище, § 108; і «*Kharchenko v. Ukraine*», згадане вище, § 86).

249. Отже, в даному випадку була порушена стаття 5 § 4 Конвенції.

IV. ЗАЯВЛЕНІ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 6 § 1 І 3 (С) КОНВЕНЦІЇ У ЗВ'ЯЗКУ З ПРАВОМ ПЕРШОГО ЗАЯВНИКА НЕ СВІДЧИТИ ПРОТИ САМОГО СЕБЕ ТА ЙОГО ПРАВОМ НА ЗАХИСТ

250. Перший заявник скаржився, що він був засуджений на підставі зізнань, даних під тортурами, і не мав доступу до адвоката під час перебування під вартою в міліції. Він посилався на статтю 6 § 1 і 3 (с) Конвенції, яка, зокрема, передбачає:

«Кожен ... і пред'явленні йому будь-якого кримінального обвинувачення має право на справедливий ... розгляд справи ... судом ...»

3. Кожен обвинувачений в скоєнні кримінального злочину має щонайменше такі права: ...

(с) захищати себе особисто або за посередництвом обраного ним самим захисника...»

А. Прийнятність

251. Уряд стверджував, що дані скарги стосуються зізнавальних свідчень першого заявника, даних до порушення проти нього кримінальної справи, і тому вони несумісні *ratione materiae* зі статтею 6 § 1 Конвенції.

252. Перший заявник стверджував, що в той час, коли він дав зізнавальні свідчення, він фактично був підозрюваним у кримінальному злочині, і тому мав право на захист, гарантоване статтею 6 § 1.

253. Суд зазначає, що час, з якого стаття 6 застосовується у кримінальних справах, залежить від обставин справи. Оскільки право на справедливий судовий розгляд має велике значення в демократичному суспільстві, Суд вважає за краще використовувати «істотне», а не «формальне» поняття «обвинувачення», передбачене статтею 6 § 1 (див. «*Šubinski v. Slovenia*», по. 19611/04, § 62, 18 January 2007).

254. Що стосується цієї справи, Суд вже погодився з вищезазначеним твердженням першого заявника при розгляді його скарги за статтею 5 § 1 (див. пункт 178 вище). Тому Суд робить висновок, що стаття 6 § 1 Конвенції застосовується до нього з моменту його затримання міліцією 20 травня 2004 року.

255. Таким чином, Суд відхиляє заперечення Уряду. Крім того Суд зазначає, що ці скарги не є відверто необґрунтованими за змістом статті 35 § 3 (а) Конвенції або неприйнятними за будь-яким іншим ознаками. Тому вони повинні бути визнані прийнятними.

В. Суть справи

1. Аргументи сторін

256. Перший заявник стверджував, що його змусили зізнатися у спробі пограбування і вбивстві пані І. за відсутності будь-якої правової допомоги. Він підкреслив серйозність і ступінь використаних методів примусу, вважаючи, що їх можна порівняти до тортур, і відзначив, що дані зізнання мали значну доказову цінність при його засудженні. Перший заявник підкреслив, що його юридичне представництво було обов'язковим

згідно з національним законодавством з моменту його затримання, з огляду на можливість довічного ув'язнення. Крім того, він стверджував, що найнятий адвокат не мав постійного доступу до нього і він продовжував побоюватися поганого поводження з боку міліції навіть після того, як йому було забезпечено юридичне представництво.

257. Уряд не погодився. Вони стверджували, що перший заявник допитувався в присутності адвоката 23 травня 2004 року — з його першого допиту як підозрюваного у кримінальній справі — і надалі, в той час як його більш ранні зізнання не були вирішальними при судовому розгляді його справи. Уряд наголошував, що питання про допустимість доказів, в першу чергу, має вирішуватися національним законом, і що заявник мав можливість оскаржити показання проти нього в змагальному процесі, користуючись допомогою адвоката. Вони відзначили, що скарги заявника в зв'язку з цим були належним чином перевірені національними судами в ході його судового розгляду і відхилені як необґрунтовані.

2. Оцінка Суду

(а) Право не свідчити проти себе

258. Щодо використання доказів, отриманих внаслідок порушення права на мовчання і права не свідчити проти себе, Суд зазначає, що це — загальновизнані міжнародні стандарти, що лежать в основі поняття справедливого судового розгляду у значенні статті 6 Конвенції. Їх суть полягає, зокрема, у захисті обвинуваченого від незаконного тиску з боку влади, що допомагає уникнути судових помилок і забезпечити дотримання статті 6. Право не свідчити проти себе, зокрема, передбачає, що сторона обвинувачення в кримінальній справі має довести своє звинувачення проти обвинуваченого, не вдаючись до доказів, отриманих з використанням методів примусу чи тиску (див. «*Saunders v. the United Kingdom*», 17 December 1996, § 68, Reports 1996 VI).

259. Хоча розгляд питання про допустимість доказів є, в принципі, прерогативою національних судів, а роль цього

Суду обмежується оцінкою загальної справедливості судового розгляду, проте докази, отримані в порушення статті 3 Конвенції, стоять осторонь. Так, згідно з практикою Суду, використання тверджень, отриманих в результаті тортур, для доказу відповідних фактів у кримінальному процесі призводить до несправедливості процесу в цілому, незалежно від їх достовірності і значення для винесення обвинувального вироку (див. «*Gäfgen v. Germany*», згадане вище, § 166, з подальшими посиланнями).

260. Суд встановив в даному випадку, що початкові зізнання першого заявника були отримані від нього шляхом застосування поганого поводження, що прирівнюється до тортур у значенні статті 3 Конвенції (див. пункти 154–159 вище). Суд також зазначає, що національні суди використовували ці зізнання в якості доказів (див. пункт 109 вище). У світлі своєї практики, згаданої вище, Суд вважає, що це підриває саму суть права першого заявника не свідчити проти себе, незалежно від значення оспорюваних зізнань у доказовій базі для його засудження і від того, що він зробив ще кілька зізнань у ході розслідування.

261. Відповідно, було порушено статтю 6 § 1 Конвенції в цьому відношенні.

(b) Право на захист

262. Суд зазначає, що, хоч і не абсолютне, право кожного обвинуваченого у вчиненні кримінального злочину на ефективний захист адвоката, призначеного, за необхідності, офіційно, є однією з основних рис справедливого судового розгляду (див. «*Krombach v. France*», по. 29731/96, § 89, ECHR 2001 II). Як правило, доступ до адвоката має надаватися з першого допиту підозрюваного поліцією, якщо в світлі конкретних обставин кожної справи не доведено, що існують вагомі причини для обмеження цього права (див. «*Salduz v. Turkey*» [GC], по. 36391/02, § 55, 27 November 2008). Право на захист, у принципі, безповоротно порушується, якщо зізнавальні свідчення, дані під час допиту без доступу до адвоката, використовуються для засудження (там само).

263. Суд послідовно вважав ранній доступ до адвоката процесуальною гарантією права не свідчити проти себе і фундаментальною гарантією проти поганого поводження, відзначаючи особливу вразливість обвинуваченого на ранній стадії процесу, коли він відчуває стрес і постає перед складними кримінальними процедурами. Будь-які винятки з користування цим правом мають бути чітко передбачені, і застосування таких винятків повинно бути суворо обмежене в часі. Ці принципи особливо важливі в разі серйозних звинувачень, оскільки за перспективи особливо тяжкого покарання право на справедливий судовий розгляд має бути забезпечене демократичним суспільством максимально можливою мірою (див. *Salduz*, згадане вище, § 54).

264. Хоча в даному випадку невідомо, коли саме заявник отримав доступ до юридичного представництва, з обставин справи очевидно, що це сталося не раніше 23 травня 2004 року, і це не оспорується сторонами. Суд зазначає, що, офіційно затримавши заявника в адміністративному порядку, але насправді поводячись з ним як з підозрюваним у кримінальному злочині, міліція позбавила його доступу до адвоката, який був би обов'язковим за українським законодавством, якби заявник звинувачувався у вбивстві, здійсненому групою осіб та / або з корисливих спонукань — злочині, у зв'язку з яким його фактично допитували.

265. Суд зазначає, що перший заявник неодноразово зізнався в розбої і вбивстві на перших допитах, коли він не користувався допомогою адвоката, і, безсумнівно, ці обмеження в доступі до адвоката мали наслідки, оскільки його зізнання були використані для його засудження (див. *Salduz*, процитоване вище, § 58). Хоча перший заявник повторив своє зізнання в присутності адвоката, Суд вважає, що попереднє обмеження його права на захист не було усунуто в ході судового розгляду, і суди не продемонстрували адекватної реакції на скарги першого заявника про погане поводження.

266. Крім того, як визнали національні органи, навіть після отримання доступу до юридичної допомоги перший заявник

не мав безперешкодного доступу до свого найнятого адвоката (див. пункти 58 і 84 вище).

267 Таким чином, Суд доходить висновку, що було порушено статтю 6 § 3 (с) Конвенції.

**V. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 6 § 1
ЩОДО ПЕРШОГО ЗАЯВНИКА В ЗВ'ЯЗКУ
З ОБҐРУНТУВАННЯМ РІШЕНЬ НАЦІОНАЛЬНИХ
СУДІВ, ЯКИМИ ВІН БУВ ЗАСУДЖЕНИЙ**

268. Перший заявник скаржився, що обвинувальний вирок Тернопільського суду та ухвала Верховного суду, якою залишено в силі це судові рішення, були явно недостатньо обґрунтованими.

A. Прийнятність

269. Суд зазначає, що ця скарга не є явно необґрунтованою за змістом статті 35 § 3 (а) Конвенції або непринятною з будь-яких інших підстав. Тому вона повинна бути визнана прийнятною.

B. Суть справи

270. Перший заявник стверджував, що національні суди не провели оцінку обставин, за яких були отримані свідчення п. К. як ключового свідка обвинувачення, хоча захист неодноразово посилався на конкретні факти і документи, припускаючи, що слідство вдалося до примусу цього свідка.

271. Уряд стверджував, що судові рішення щодо першого заявника були добре мотивованими. Вони відзначили, зокрема, що показання свідка п. К. були належним чином оцінені і допущені в якості доказів. Уряд наголосив, що перший заявник, який був представлений адвокатом і особисто брав участь у судових розглядах у двох інстанціях, мав реальну можливість оскаржити ці докази.

272. Суд зазначає, що відповідно до його практики, яка відображає принцип, пов'язаний з належним відправленням правосуддя, у рішеннях судів і трибуналів повинні належним чином зазначатися мотиви, на яких вони ґрунтуються. Ступінь, в

якій застосовується цей обов'язок обґрунтування, може змінюватись залежно від характеру рішення і повинна визначатися у світлі обставин конкретної справи (див. *García Ruiz v. Spain* [GC], no. 30544/96, § 26, ECHR 1999 I, з подальшими посиланнями).

273. Суд також нагадує, що в його обов'язок, відповідно до статті 19 Конвенції, входить забезпечити дотримання зобов'язань, прийнятих державами — членами Конвенції. Зокрема, в його функції не входить виправлення фактичних або юридичних помилок, імовірно скоєних національними судами, якщо вони не порушують права і свободи, які захищає Конвенція. Хоча стаття 6 гарантує право на справедливий судовий розгляд, вона не встановлює як таких правил допустимості доказів, що в першу чергу регулюється національним законом (див. «*Schenk v. Switzerland*», 12 July 1988, § 45–46, Series A no. 140, і «*Teixeira de Castro v. Portugal*», 9 June 1998, § 34, Reports 1998 IV). У принципі, Суд не зобов'язаний вирішувати, чи можуть конкретні, наприклад, незаконно отримані, докази бути допустимими або чи дійсно винен заявник. Суд повинен відповісти на питання, чи було судовий розгляд справедливим у цілому, включаючи методи, за допомогою яких були отримані докази («*Allan v. the United Kingdom*», no. 48539/99, § 42, ECHR 2002 IX).

274. У цьому контексті також варто розглянути питання, чи мав заявник можливість оскаржити справжність доказів і заперечувати проти їх використання. Якість доказів також береться до уваги, в тому числі те, чи не викликають обставини отримання цих доказів сумнівів у їх надійності і точності (див. «*Jalloh v. Germany*» [GC], no. 54810/00, § 96, ECHR 2006 IX).

275. Суд зазначає, що в даній справі при визнанні першого заявника винним національні суди спиралися на свідчення п. К., якого вони вважали ключовим свідком у справі (див. пункти 63 і 81 вище). Перший заявник стверджував в ході судового розгляду, що п. К. дав свідчення проти нього під тиском з боку міліції, що сам п. К. заперечував в суді. На перший погляд, процедурні гарантії були дотримані. Проте, з урахуванням конк-

ретних обставин даної справи, Суд вважає, що перший заявник не мав реальної можливості оскаржити доказове значення цих заяв.

276. Так, Суд зазначає, що перший заявник надав конкретні факти і документи, які свідчать, що під час допиту слідчим п. К. (таксист без судимостей чи іншого злочинного минулого, згідно з матеріалами справи) був затриманий в адміністративному порядку у зв'язку з правопорушенням, пов'язаним з наркотиками. Як стверджує перший заявник (і це підтвердив Хмельницький міський суд у своєму рішенні від 5 травня 2005 року), свідчення п. К. змінилися в цей конкретний період не на користь першого заявника. Заявник також представив суду аудіо-запис своєї розмови з п.К., в якому той нібито зізнався, що він обмовив першого заявника під тиском міліції (див. пункт 112 вище).

277. Суд знаходить відповіді як суду першої інстанції, так і Верховного суду на ці аргументи надзвичайно мізерними і незадовільними. Відхиливши як необґрунтовані твердження першого заявника про тиск на свідка і зазначивши, що «даних, які б свідчили [про інше], не встановлено» (див. пункти 108 і 114 вище), суди не прокоментували беззаперечний факт адміністративного затримання п. К. і проігнорували наявність аудіозапису, на яку посилався заявник, хоча вона була долучена до матеріалів справи (див. пункт 112 вище).

278. Для контрасту, Суд посилається на своє рішення від 16 березня 2000 року у справі «*Camilleri v. Malta*» (№ 51760/99), в якому він відхилив як явно необґрунтовані скарги заявника про те, що його звинувачення було засновано на обвинувальних свідченнях його співкамерника, оскільки: по-перше, національні суди докладно виклали мотиви свого рішення про допустимість викривальних показань цього ключового свідка; по-друге, було встановлено, що ці свідчення були подані свідком з власної волі; і, нарешті, вони залишалися незмінними протягом усього розслідування.

279. Повертаючись до цієї справи, Суд зазначає, що: по-перше, суд вирішив прийняти викривальні свідчення п. К., про-

ігнорувавши конкретні факти, що стосуються справи, здатні поставити під сумнів їх надійність і точність, по-друге, не було достатньо переконливо встановлено, що п. К. дав ці свідчення добровільно — те, що він наполягав на цьому в суді, може свідчити про триваюче залякування, і, нарешті, свідчення п. К. стали послідовно несприятливими для першого заявника з моменту його допиту, що співпав з його затриманням.

280. У контексті розгляду справедливості цивільного судочинства Суд вже приходив до висновку, що, знехтувавши конкретними, актуальними і важливими аргументами заявника, національні суди не виконали своїх зобов'язань за статтею 6 § 1 Конвенції (див. «*Pronina v. Ukraine*», по. 63566/00, § 25, 18 July 2006). Суд зазначає, що в даному випадку ця вимога також не була дотримана, хоча в рамках кримінальної справи вона повинна дотримуватися ще суворіше.

281. З урахуванням вищевикладеного, Суд дійшов висновку, що було порушено статтю 6 § 1 Конвенції в зв'язку з цим.

VI. ІНШІ ЗАЯВЛЕНІ ПОРУШЕННЯ КОНВЕНЦІЇ ЩОДО ПЕРШОГО ЗАЯВНИКА

282. Перший заявник скаржився загалом на погані умови тримання його під вартою в Хмельницькому ІТТ з 21 травня по 22 червня 2004 року. Посилаючись на нібито незаконну і необґрунтовану передачу його справи в Тернопільський суд, він також скаржився, що його справа не була розглянута «незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону», як того вимагає стаття 6 § 1 Конвенції. Перший заявник також скаржився, посилаючись на те ж положення, що тривалість кримінального розгляду проти нього не була розумною. Крім того, він скаржився, в рамках статті 6 § 2, що Шепетівський суд і Тернопільський суд порушили принцип презумпції невинуватості у своїх рішеннях від 10 липня і 4 жовтня 2006 року, *de facto* визнавши його винним, тоді як справа була передана для додаткового розслідування. Перший заявник також скаржився на порушення статті 18 Конвенції щодо його затримань 22 листопада і 18 грудня 2006 року, стверджуючи, що їх справжньою

метою була помста з боку влади за його спроби домогтися порушення кримінальної справи проти співробітників міліції. Нарешті, він послався на статті 8 і 13 Конвенції без подальших уточнень.

283. Однак, у світлі всіх наявних у його розпорядженні матеріалів, і в тій мірі, в якій дані питання знаходяться в межах його компетенції, Суд не бачить жодних ознак порушення прав і свобод, закріплених у положеннях, на які посилається заявник.

284. Отже, ця частина заяви не є явно необґрунтованою і повинна бути відхилена відповідно до статті 35 § 3 (а) і 4 Конвенції.

VII. ЗАЯВЛЕНІ ПОРУШЕННЯ КОНВЕНЦІЇ ЩОДО ДРУГОЇ ЗАЯВНИЦІ

A. Стаття 3 Конвенції

285. Друга заявниця скаржилася, що 21 травня 2004 року вона стала жертвою погроз і принижень з боку міліції, які представляли собою таке, що принижує гідність, поведження, яке суперечить статті 3 Конвенції, з урахуванням її стану на той момент (вона була на восьмому місяці вагітності).

286. Суд повторює, що для того, щоб підпадати під дію статті 3, поведження має досягти мінімального рівня жорстокості (див. *«Ireland v. the United Kingdom»*, згадане вище, § 162). Оцінка цього мінімуму відносна і залежить від усіх обставин справи, таких, як тривалість поведження, його фізичні та психологічні наслідки, а в деяких випадках від статі, віку та стану здоров'я жертви.

287. З урахуванням усіх цих факторів у даному випадку, Суд відзначає, що, хоча допит другої заявниці у відділенні міліції, можливо, викликав у неї стрес і занепокоєння, не можна сказати, що це вони досягли порогу, забороненого статтею 3 Конвенції.

288. Отже, ця частина скарги повинна бути відхилена відповідно до статті 35 § 3 (а) і 4 Конвенції як явно необґрунтована.

В. Стаття 5 § 1 Конвенції

289. Друга заявниця також скаржилася, що 21 травня 2004 року міліція позбавила її свободи приблизно на чотири години за відсутності будь-яких підстав чи гарантій, передбачених статтею 5 § 1 Конвенції.

290. Суд зазначає, що друга заявниця не оскаржила відмову прокуратури порушити кримінальне розслідування з цього приводу — якщо в цьому зв'язку було прийнято офіційне рішення, що не зрозуміло з обставин справи, або оскаржити бездіяльність органів прокуратури — якщо після її скарги не було ухвалено ніякого рішення (застосовуване законодавство див. у пунктах 131 і 134 вище).

291. Відповідно, Суд вважає, що друга заявниця не вичерпала національні засоби правового захисту, як того вимагає стаття 35 § 1, і відхиляє цю скаргу відповідно до статті 35 § 4 Конвенції.

VIII. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

292. Стаття 41 Конвенції передбачає:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливую сатисфакцію».

293. Не знайшовши порушень Конвенції або протоколів до неї щодо другої заявниці, Суд зазначає, що стаття 41 Конвенції не застосовується до неї. Тому Суд не розглядає її вимоги щодо справедливої сатисфакції.

А. Компенсація шкоди першому заявнику

294. Перший заявник вимагав виплатити йому 80 000 євро в якості компенсації нематеріальної шкоди.

295. Уряд заперечив цю вимогу.

296. Суд зазначає, що він знайшов сукупність порушень в даному випадку і визнає, що першому заявнику було завдано нематеріальної шкоди, яка не може бути компенсована лише визнанням порушення. Таким чином, Суд вважає за доцільне

присудити йому 35 000 євро в якості компенсації нематеріальної шкоди.

297. Крім того, враховуючи висновки Суду щодо несправедливості національного розгляду, що призвело до засудження першого заявника, та з урахуванням вкрай серйозних обставин даної справи, в тому числі того факту, що зізнання, отримані з порушенням абсолютної заборони на катування, були допущені в якості доказів, Суд вважає, що для належного захисту прав людини має бути проведений повторний судовий розгляд (можливість якого передбачена в українському законодавстві), якщо перший заявник звернеться з таким проханням. За такого судового розгляду повинні суворо дотримуватися матеріальні і процесуальні гарантії, закріплені в статті 6 Конвенції.

В. Компенсація витратів і витрат першому заявнику

1. Юридичне представництво у Суді

298. Перший заявник вимагав виплатити йому 14 444 євро в якості компенсації витрат, понесених ним на представництво в Суді адвокатом п. Буценко, в тому числі: 12 950 євро для оплати послуг адвоката з розрахунку 100 євро на годину, 1 036 євро для покриття адміністративних витрат (включно з перекладом, ксерокопіюванням і т. д.) і 458 євро на поштові витрати. На обґрунтування цих вимог перший заявник подав договір про надання юридичної допомоги від 8 серпня 2004 року, який передбачає, що він буде залишатися в силі до завершення судового розгляду в Страсбурзі і що оплата буде зроблена пізніше в межах суми, присудженої Судом у якості компенсації витратів і витрат. Перший заявник також представив сім актів про витрати часу та звітів про витрати, складених п. Буценком щодо роботи, проведеної в 2004–2010 роках.

299. Уряд наголошував, що першому заявнику було надано правову допомогу Радою Європи, не заперечуючи деталі поданих ним розрахунків.

300. Суд повинен встановити, по-перше, чи були витрати та витрати, зазначені першим заявником, фактично поне-

сені, і, по-друге, чи були вони необхідними (див. *«McCann and Others v. the United Kingdom»*, 27 September 1995, § 220, Series A no. 324).

301. Як видно з матеріалів справи, п. Бущенко представляв першого заявника протягом усього розгляду в Суді, і тому має право вимагати виплати свого гонорару за контрактом. Відповідно, Суд вважає, що ці витрати були «фактично понесені» (див. *«Tebieti Mühafize Cemiyyeti and Israfilov v. Azerbaijan»*, по 37083/03, § 106, ECHR 2009 ...).

302. Беручи до уваги складність даної справи, а також якість і обсяг проведеної правової роботи, Суд не вважає, що вимога є надмірною і присуджує задовольнити вимоги першого заявника в повному обсязі, а саме виплатити йому 13 594 євро (що еквівалентно запитаній сумі 14 444 євро за вирахуванням 850 євро, отриманих в якості оплати правової допомоги), з додаванням будь-яких податків, які можуть бути нараховані на цю суму.

2. Юридичне представництво в національних судах

303. Перший заявник також вимагав виплатити йому 15 000 євро в якості компенсації витрат, понесених ним на представництво в національних судах, не представивши жодних документів.

304. Уряд заперечив ці вимоги як надмірні і не підтверджені документально.

305. За відсутності будь-яких доказів того, що заявлені витрати були фактично понесені і були необхідні, Суд відхиляє цю вимогу про компенсацію.

3. Інші витрати

306. Перший заявник вимагав виплатити йому 374 долара США в якості компенсації транспортних витрат його батька, який був його представником в ході національного розгляду, і 227 доларів США в якості компенсації транспортних витрат інших членів його сім'ї.

307. Уряд заперечив ці вимоги.

308. Беручи до уваги наявну в нього інформацію і документи, а також викладені в його судовій практиці критерії, що стосуються відшкодування судових видатків і витрат (див. пункт 300 вище), Суд відхиляє ці вимоги.

С. Відсотки за прострочування виплати відшкодувань

309. Суд вважає належним призначити три відсотки за прострочування виплати відшкодувань, виходячи з розміру граничної позичкової ставки Європейського центрального банку.

ЗА ЦИХ ПІДСТАВ СУД ОДНОГОЛОСНО

1. *Оголошує* скарги першого заявника за статтею 3, статтею 5 § § 1, 2, 3 і 5, статтею 5 § 4 (щодо відсутності адекватної процедури для судового перегляду законності його попереднього ув'язнення в ході судового розгляду), статтею 6 § 1 (щодо права не свідчити проти самого себе і мотивації рішень національних судів, якими був засуджений перший заявник) і статтею 6 § 3 (с) Конвенції прийнятними, а інші скарги неприйнятними;
2. *Постановляє*, що перший заявник зазнав поганого поводження на порушення статті 3 Конвенції;
3. *Постановляє*, що було порушено статтю 3 Конвенції через відсутність ефективного розслідування скарг першого заявника на тортури з боку міліції;
4. *Постановляє*, що було порушено статтю 5 § 1 Конвенції щодо тримання першого заявника під вартою з 20 по 26 травня 2004 року;
5. *Постановляє*, що було порушено статтю 5 § 1 Конвенції щодо тримання першого заявника під вартою з 14 жовтня 2004 року по 5 травня 2005 року та з 21 березня по 31 серпня 2007 року;
6. *Постановляє*, що було порушено статтю 5 § 1 Конвенції щодо тримання першого заявника під вартою з 18 по 21 грудня 2006 року;

7. *Постановляє*, що було порушено статтю 5 § 1 Конвенції щодо тримання першого заявника під вартою з 23 лютого по 21 березня 2007 року;
8. *Постановляє*, що було порушено статтю 5 § 2 Конвенції щодо першого заявника;
9. *Постановляє*, що було порушено статтю 5 § 3 Конвенції щодо права першого заявника «бути негайно доставленим до судді»;
10. *Постановляє*, що було порушено статтю 5 § 3 Конвенції щодо права першого заявника на «судовий розгляд упродовж розумного строку або на звільнення до суду»;
11. *Постановляє*, що було порушено статтю 5 § 4 Конвенції щодо першого заявника у зв'язку з відсутністю адекватної процедури для судового перегляду законності його попереднього ув'язнення в ході судового розгляду;
12. *Постановляє*, що було порушено статтю 5 § 5 Конвенції щодо першого заявника;
13. *Постановляє*, що було порушено статтю 6 § 1 Конвенції щодо права першого заявника не свідчити проти самого себе;
14. *Постановляє*, що було порушено статтю 6 § 1 Конвенції щодо обґрунтування рішень національних судів, якими був засуджений перший заявник;
15. *Постановляє*, що було порушено статтю 6 § 3 (с) Конвенції;
16. *Постановляє*:
 - (а) держава-відповідач повинна виплатити першу заявнику протягом трьох місяців з дати, коли це рішення стане остаточним відповідно до статті 44 § 2 Конвенції, наступні суми, в перекладі на українські гривні за курсом, що діє на день виплати:
 - (І) 35 000 (тридцять п'ять тисяч) євро з додаванням будь-яких податків, які можуть бути нараховані на цю суму, в якості компенсації нематеріальної шкоди;
 - (ІІ) 13 594 (тринадцять тисяч п'ятсот дев'яносто чотире) євро з додаванням будь-яких податків, які можуть

бути нараховані на цю суму, в якості компенсації витрат та видатків;

(b) з моменту закінчення вищезазначених трьох місяців до виплати, на вищевказану суму нараховується пеня, яка дорівнює граничній кредитній ставці Європейського центрального банку на цей період з додаванням трьох відсоткових пунктів;

17. Відхиляє решту вимог першого заявника щодо компенсації. Вчинено англійською мовою і оголошено в письмовому вигляді 21 квітня 2011 року у відповідності з правилом 77 §§ 2 і 3 Регламенту Суду.

Клаудіа Вестердік
Секретар секції

Елізабет Фура
Голова секції